

4 1/2
10

6 2/3

ՁԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

12

1970

გნეოთოკი

ქვეყნის მწერთა კავშირის მხატვრული და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მუხრანა

ფურცელი 46-ი

№ 12

დეკემბერი, 1970 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

შინაარსი

გრიგოლ ჩიქოვანი — თეატრული დაჯგუფ... რომანი, გაგრძელება	3
გაბრიელ უხუცესი — მხატვრული, ლექსი, ავტობიოგრაფიული თარგმანი გივი მენდელიძის	51
მედიკოსი — გოგია კვიციანი, მოთხრობა	53
ა. ჯონა — ლექსები, ავტობიოგრაფიული თარგმანი გივი მენდელიძის	59
დავით კვიციანი — მხატვრული, უნიკალური ტექსტი, რომანი, გაგრძელება	61
აბაი ბაბუაძე — ლექსები	76
როსტომ ბეჟანიანი — სახესი არაბული	80
იონა ჯაფარიძე — თეატრული, პოემა	95
ვახუშტი ბატონიშვილი — კალიგრაფია	108
სოლომონ ბატონიშვილი — აღსანიშნავი მხატვრული	110

კრიტიკა და პუბლიცისტიკა

აბაი ბაბუაძე — ისე არაა თქმული	121
გიორგი ჯიჯიაძე — კომუნისტი — მხატვრული და საზოგადოებრივი კრიტიკის	131
გიორგი ბარბაქაძე — ზეა საქართველოსათვის	149
დავით ბატონიშვილი — ვ. ბატონიშვილის „ტარობა წამებულის“ მხატვრული კომპოზიცია	182

ფაქტები, მოგონებანი

თეატრული — ვერა ჩიქოვანიშვილის ხსოვნა	191
---	-----

საქართველოს კავშირის მხატვრული კომიტეტის გამომცემლობა

მთავარი რედაქტორი ელგუჯა მალაქია

საკრედიტო კოლეგია:

ირ. აბაშიძე, დ. ბინაშვილი, დ. ზამუარაშვილი, მ. ლეხანიძე, გ. ელენი, ა. სულაია, რი, ა. ქეთათელი, ე. სიფიანი (პ/მგ. შლეინი), ს. შანთაშვილი, დ. შენაბელია, ვ. ფილა, კიძე, ი. შილაძე, რ. ჯაფარიძე, ზ. ჯიჯლაძე.

ტექნოლოგიური რ. ნაძვინაძე

რედაქციის მისამართი: თბილისი,
რუსთაველის ქროსპექტი № 12.

ბალეფონები: რედაქტორის — 92-55-11-
პ/მგ. შლეინის — 92-55-12, განყოფილება-
ბის — 92-55-15, 92-55-17, 92-55-20.

გადაეცა ასაწყობად 23/X-70 წ., სელმოწერი-
ლია დასაბეჭდად 10/X11-70 წ., ასაწყობის ზომი:
7¹/₄ X 12, ქაღალდის ფორმატი 70 X 108¹/₁₆,
ფიზიკური ნაბეჭდი ფურცელი 12. პარობატი
ნაბეჭდი ფურცელი 16.8.
№ 02244. ტირაჟი 11.450. შეჯ. № 3154.

საქ. კბ ცკ-ის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

თეატრული დაღამო.

კ ო მ ა ნ ი

ოფიციალი ციკლიდან

ვაგონივით ვიწრო და გრძელ ოთახში მაგიდას უჭდა მასწავლებელი და გაზეთ „ერთობა“ კითხულობდა. გაზეთი ავრელებული იყო სათაურებით:

„ჩვენი სამშობლოს აღმოსავლეთით კვლავ წამოიგრაგნა შავი ღრუბლები“. „სამხედრო წესები ტელეფონ-ტელეგრაფის ქსელზე“, „ყველაფერი ფრონტისათვის, ყველაფერი ფრონტისაკენ“, „ამხანაგო მუშებო! იარაღი პისხით და შეავსეთ სახალხო გვარდიისა და ჯარის რიგები!“. „საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის საზღვრების ერთგულ მცველებს ჩუმაღ, მიპარვით, თავს დაესხა ვერაგი მტერი!“. „მთავრობის თავმჯდომარის ნოე ჟორდანიას მოწოდება!“

— წამოიგრაგნა შავი ღრუბლები, — გაიმეორა მასწავლებელმა, — ჩუმაღ, მიპარვით თავს დაესხა ვერაგი მტერი. — აღშფოთდა შალვა, — ასე ოსმალები და სპარსელები არ გვესმოდნენ. — გაზეთი მაგიდაზე დაავდო, წამოდგა. პალტო მოიხურა და ისევ დაჭდა, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ აიღო, გენერალური შტაბის ცნობის კითხვას შეუდგა: „საქართველოს პროლეტარია-

ტი იცავს თავისი ქვეყნის საზღვრებს და უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე იბრძოლებს დემოკრატიისა და სოციალიზმის იდეალებისათვის“.

ისევ დაავდო გაზეთი. ზარის ხმა მოესმა. სწრაფად წამოდგა, სარკმელი გამოაღო. ზარის ხმა ოთახში უფრო მხიარულად შემოიჭრა. ეს ხმა ოცდაათი წელიწადია ესმოდა შალვას, ახარებდა, სიცოცხლეს მატებდა, მის ცხოვრებას აზრს აძლევდა. წკრიალი სახეზე შეეფინა, გულზე მოედო, სულში ჩასწვდა.

იღგა და უსმენდა. თანდათან ძალა, სიმზნევე ემატებოდა შეწუხებულს, შეშფოთებულს. დაავიწყდა გაზეთი. კედლიდან ქუდი ჩამოხსნა, მაგიდიდან რვეულები აიღო, კარისაკენ გაემართა...

გამოცოცხლდა ჩაჩუმებული, დამინებული სოფელი. აპრიალა ოდებისა სამზადების კარები, კიშკრები. გაისმომოწაფეების ქვიცილ-ხვიცილი, გადაძახილები, სტვენა. ერთმანეთს უხმობდნენ ბავშვები.

გამოირბინეს კიშკრიდან გულა ყორშიამ, უთუა თოდუამ, კუჭურა კუჭავამ. ჩამოირბინა ჩანთით ხელში კიბე გვანჯი ბუკიამ.

— დაიცა, ნანა! უქმელი საღ მიხვალ?! — გამოვიდა სამზადიდან მაკა.

— თავი დაანებე, სამხრამდე უქმელი არ მოკვდებო! — გამოსძახა სამზადიდან ბეგლარმა. ისიც უგვლებდა უკრს ზარის ხმას. მუხლებში სახნისი ეღო, პირს უღესაედა. „ისევ დაირეკა სკოლის ზარი. ისევ მოხნავ იმ მიწას!“ — უთხრა სახნისს.

მირბოდნენ თემშარაზე ბავშვები. ზოგს ჩანთა ჰქონდა გადაკიდებული, ზოგს წიგნები და რვეულები აეხუტებინა, ზოგს კი ქამარში ჩაერქო. მირბოდნენ სკოლისაკენ ვახარებულები, აღტაცებულები.

— თავისი ეზოს წინ თემშარაზე კიშკართან ზოსიმე ყორშია იდგა, ხელკეტით მიწას ჩიჩქნიდა და ღიმილით გასცქეროდა ბავშვებს. გვერდით კოჩოია ატუზოდა.

— შეშინდნენ, ბაბუ ზოსიმე, — უთხრა კოჩოიამ, როგორც ყოველთვის, დინჯად.

— რა თქვი?

— შეშინდნენ-მეთქი, ბაბუ ზოსიმე.

— ვინ შეშინდა, შვილო?

— კაპიტანი. ისე გაწმინდეს, ისე გაასუფთავეს სკოლა, ენით არ აულოკავთ, თორემ სხვა არაფერი დაუკლიათ.

ზოსიმე კოჩოიას დააკვირდა. მიწის ჩიჩქნა ნიატოვას:

— მამაშენს, შვილო, ანბანი რომ სკოდნოდა, საქვეყნო კაცი იქნებოდა. — ყური მიუგდო ზარის წყრიალს. — ამ ხმას ავქსენტი: სამარეშიც გაიგონებს. ისწავლე, შვილო, უსწავლელი კაცი რქამოტეხილი ხარვიეთაა. უსწავლელი ქვაზე დაჯდეს — ქვა ქვაზედ დაემატოსო.

კოჩოია ყორშიამ შალვას ორკლასიანი სკოლა დაამთავრა. სწავლის გავრძელების საშუალება არა ჰქონდა ობოლსა და ღარიბს. ავქსენტიმ სულის ამოხდომის წინ მხოლოდ იმის თქმა მოასწრო, ჩემს კოჩოიას უსწავლელს ნუ დამიტოვებთო. სწავლაზე ლამაზაკს რომ ჩამოუგდებდნენ გულმოკლულ ბიჭს,

მაშინვე სიტყვას ბანზე ააგვებდა, ახლაც ასე მოიქცა:

— ის მიწა მაინც ჩვენი ღირსეულობაზე ზოსიმე.

— ვინა თქვა, წიე?

— ბეგლარ ბუციას უთქვამს.

— აბა, სხვა ვინ იტყოდა, წიე.

— ბეგლარისათვის სხვას უთქვამს.

— ვინ სხვას, წიე?

— იმ სხვისათვის — კიდეც სხვას.

— იმ კიდეც სხვისათვის ვის უთქვამს, წიე?

— კიდეც სხვას, კიდეც სხვას, კიდეც სხვას.

— მაინც ვის, წიე?

— იმ კაცს, ბაბუ.

— ვინ კაცს, წიე?

— რუსეთში რომააო.

კლასში პირველმა გვანჯიმ შეერბინა. ავადმყოფს აღარა ჰგავდა, გაყვითლებულ, ჩაყანგულ სახეზე ფერი მოსვლოდა, ჩამქრალ, ნაღვლიან თვალებში შუქი ჩასდგომოდა. არ სჯეროდა, რომ კლასი ისევ ისეთი იყო. მერხები თავის ადგილზე იდგა. მივიდა თავის მერხთან, ჩვეული მოძრაობით ჩანთა მერხში შეაგდო და დაჯდა. რაღაცას ფეხი წამოქკრა. ის რაღაცა ვარდენის შემოგდებული, ტყავში გახვეული და თასმით შეკრული იატაკზე ეგდო. აიღო, ვერ მიხვდა რა იყო — იფიქრა, ალბათ გვარდიელებს დარჩათო. ტყავში გახვეული და თასმით შეკრული დაკვირვებით შეათვალიერა, შეატრიალ-შემოატრიალა.

ფიქრიდან კიბეზე ავარდნილმა ნაბიჯების ბაგაბუგმა გამოიყვანა. მოწაფეები ერთმანეთს უსწრებდნენ, ცდილობდნენ კლასში პირველი შესულიყვნენ, ერთმანეთს ეძიებდნენ, მხარს ჰკრავდნენ, გვერდით აწევებდნენ.

კლასში ყველაზე წინ გუბა ჰგერენია შევარდა, ტანისამოსაჩეჩილი, გვერდზე ქედმოქცეული, დაღლილი, გაოფლიანებული. შეცვივდნენ სხვა ბავშვებიც, მერხებს მიაშურეს.

— აჰი ყველაფერი დალეწესო!

— მერხები დაწვესო!

— დაფა ტყვიით გახვრიტესო!

დაფას მიაჩერდნენ. არაფერი ეტყობოდა, ისე ოსტატურად იყო ამორღესილი ტყვიით გახვრიტელი ადგილი და შავად შეღებილი.

— მარტო გოტოიას და მაკის მერხი დაუწვავთ.

— სკამი დაუდგამთ მერხის მაგივრად.

— მაკი, შენ შალვა მასწავლებლის სკამზე დაჯდები.

— შენც გოტოია.

— ორივე დაეტყვი, თქვე გაჩხიკულებო.

— ბიჭოს, რა პატივი უციათ თქვეთვის!

— თურმე შალვა მასწავლებელს უჩივლია.

— მთავრობის კაციაო ჩამოსული, იმასთან მისულა.

— იმას შავი, დღე დაუყენებია კაპიტნისათვის და მიხა ქირიასათვის.

გვანჯი და გუძა ლაპარაკში არ ერეოდნენ. მერხის ქვეშ ეჭირათ ტყავში გახვეული და თასმით შეკრული, ხელით საგულდაგულოდ სინჯავდნენ. ვერა, ვერ მიხვდნენ, რა იყო შიგ.

— იარაღს არ ჰგავს.

— არც ტყვიებია.

— ქალაღსა ჰგავს.

შალვა კლასში შევიდა ჩვეულებრივად, ისე, თითქოს არაფერი არ მომხდარიყოს სკოლაში, არაფრისთვის არ შეუხედავს, არც დაფისათვის, არც მერხებისათვის. მიესალმა ბავშვებს:

— გამარჯობათ, ბავშვებო!

— გამარჯობათ, ბატონო მასწავლებელო!

— დასხედით!

ბავშვები დასხდნენ.

გვანჯიმ და გუძამ ერთმანეთს გადახედეს — რა ვუყოთ შეხვეულოსო.

— მასწავლებელს მიეცეო, — წასჩურჩულა გვანჯის ვუძამ.

გვანჯი წამოდგა.

— ბატონო მასწავლებელო, აი, რა

ვიპოვეთ კლასში. — გაუწოდა შეხვეული.

შალვამ ჩამოართვა, შეათვალიერა და მაგიდაზე დადო.

— დაჯექი, ბუკია! — უთხრა გვანჯის.

— აბა, გავიხსენოთ, რაზე შეეჩერდით წინა გაკვეთილზე! — უთხრა მოწაფეებს და თვალი დაფისაკენ გააპარა.

ალარ ეხატა მისი დახატული ფოთოლი. არც გახვრიტელი ჩანდა.

— ჰო, რაზე შეეჩერდით!

— როდის იწყება ხენა ჩვენში, — წამოდგა მაკი.

შალვას შუბლი შეეკუმუნა, არ უნდოდა ამის გახსენება. თვალწინ დაუდგა ჩიჩუების ქალა, გვარდიელები, ხალხისაკენ დაძრული ცხენები, კაპიტნის აბრეხილი წარბი და აწყობილი ულვაში. თვალწინ დაუდგა ჯეზე, რომელიც ვერაფერს ხედავდა, რომლის სახეს ცეცხლი ეკიდა. თვალწინ დაუდგა ნახანავში ჩამხობილი მაკა და ბეგლარის ჭიუტა. უტეხი სახე, გაიგონა ზოსიმე ყორშიას ხმა: თუ ჩვენი მთავრობაა, როგორღა გიბრძანა ზარბაზანი დაუშინეთ ხალხსო! თავი გაიქნია შალვამ, რომ მოეშორებინა ეს უსიამოვნო ხილვა.

— ბატონო მასწავლებელო, — წამოდგა გუჯა ჯგერენაია, — მამამ თქვა, ბეგლარ ბუკიამ მითხრა, ის ქალა მაინც ჩვენი იქნებაო.

— მამაჩემისთვისაც უთქვამს ბეგლარს. — წამოდგა გოტოია.

— ხარტონ ხარებავს დუქანშიაც ამბობდნენ.

— წისქვილშიაც.

— პროვიზორსაც უთქვამს.

წამოიძახეს აქეთ-იქიდან ბავშვებია.

— დასხედით. — უთხრა შალვამ მოწაფეებს. — ადამიანი ძალად ბედს ვერ ეწევა. — გაახსენდა ქალაში საოქვამი თავისი სიტყვები. დააკვირდა ბავშვებს. მათ ენერგიულ, იმედიან სახეებს. გაუხარდა, მაგრამ არ შეიმჩნია და თქვა: — ვინც მოითმინა, ვერცხლიაო, ვინც არა და ცეცხლიაო.

— მეტს აღარ მოვიტყენთო, მასწავლებლო.

— ბევრი ვითმინეთო.

— დადგაო ჩვენი დრო, — ისევ წამოდგა გუდა ყორშია.

— ეინა თქვა?

— კოჩია კორშიამ.

მასწავლებელმა გაიღიმა.

— კარგი, განვაგრძოთ გაკვეთილი.

— მასწავლებლო, — ხელი ასწია კუჭურა კუჩავამ, — მართლა ყველას მისცემენ მიწას?

— მასწავლებლო, მართლა იქნება ომი? — ჰკითხა უთუია თოდუამ.

შალვამ არ იცოდა, ეთქვა თუ არა ბავშვებისათვის, რომ ომი უკვე დაიწყო.

— კაციჭამია რუსი ბოლშევიკები მოდიანო.

— კაცი კაცს არა ქამს, ბავშვებო, კაცი კაცის წამალია.

— აბა, რატომ ამბობენ ასე?

— განვაგრძოთ გაკვეთილი!

— ყველაფერს წაგვართმევენ, უკანასკნელ ლუკმას ამოგვიღებენ პირიდანო.

— არ დაიჯეროთ.

— სკოლას დაწვავენო.

— ტყუილია.

— გვარდიელებმა გოტრიასა და მაციის მერხი რომ დაწვეს!

— გვარდიელები დაისჯებიან.

— მამამ თქვა, არ დაისჯებიანო.

— დაისჯებიან. დანაშაულს ვერაფერს გაექცევა.

უძინარი, გაფითრებული და გატანჯული ეგვენი ევანია ისევ ბოლთასა სცემდა თემის ერობის თავმჯდომარის ოთახში. თითქოს წუხანდელს აქეთ არ შეჩერებულა. არ შეუსვენია, არ დამჯდარა. არა, შეჩერდა, ივახშმა, დაწვა, მაგრამ მთელი ღამე თვალი არ მოუხუტუქავს. შამფურით ტრიალებდა მიხა ქირიას დანჯღრეულ ტახტზე. ვერც თვითონ დაიძინა და არც ქირია დაიძინა. შფოთავდა, ბორგავდა, ათასი ფიქრი უტრიალებდა თავში, ხიფათისა და სიავის მომასწავებელი, შავი დღისა და შავი ე-

მის მორბედი. „ომი კარს მოგვადგა. ქალაქად თუ სოფლად ბოლშევიკები დათარეშობენ. წყლის ნაყვას ყოველგვარი ცდა, ყოველგვარი იმედი. გლები დიდი ხანია გადაგვიღდა. დღესხვალებით ვატყუებდით. ჩვენი ხელით გამოვიჭერთ ყელი, ჩვენი ხელით დავანგრიეთ ჩვენი აშენებული ზუზულა. დემონსტრაციების, მიტინგების, აკტიაციის, ყველაფრის ნება მივეცით ბოლშევიკებს. თავზე დავისვით“.

უნდოდა მოეშორებინა ფიქრი. თელა დაიწყო, რომ ფიქრი მოეშორებინა. „თუ კაცს არა აქვს პართალი ძილი, სიკვდილი არის მისთვის ღვიძილი. ვარდების გონებას, დაიწყებს ღონებას, წაიღებს ფიქრი“. გაახსენდა გურამიშვილის სიტყვები. მთლად წაიღო ფიქრმა, შავმა ფიქრმა, მწარე ფიქრმა. ხალხი ბრბოა, ბრბოა. ვინც მეტს შეჰპირდება, იმას გაჰყვება. არავეითარი პატრიოტული გრძობა არ გააჩნია უქონელსა და უყოლელს. ადამიანის პატრიოტიზმი მიწაა, სახლია, კარია, ქონებაა. ხალხი იმის ქომავია, იმის მეოხეა, ვინც მეტს შეჰპირდება. ბოლშევიკები ხალხს ყველაფერს ჰპირდებიან, ხალხმა იცის, რომ მათ თავიანთი დაპირება შეასრულეს. ყველაფერი მისცეს ხალხს: ქარხნები, სარეწები, ფაბრიკები, შახტები, ტრანსპორტი, ცა და მიწა, მისი ბატონპატრონობა. რა დაუდგება წინ ასეთ ადამიანებს? ჩვენი ჭარი, ჩვენი გვარდია, ერთი მუჟა იუნკრები? იავეს ვიტყუებთ. ხავს ექვიდებით“.

ამ ფიქრმა, გათენებული არ იყო. ტახტდანი რომ წამოავდო, ხელპირი დაიბანა, ტანისამოსი, როგორც ყოველთვის, გულდასმით გაიწმინდა. ცეცხლი რომ ჰვიდებოდა სახლს, ამ წესს არ გადავიდოდა. არ უსაუზმია, ისე წავიდა თემის ერობის კანტორაში. მიხა გაიყოლია, ისიც უსმელ-უშმელი. უღარდელი, უშფოთველი მიბაძებდა თემის ერობის თავმჯდომარე, უკვირდა, რა აღელვებდა, რა მიეჩქარებოდა დამფუძნებელი კრების წევრს.

ისევ ისე მიმოდრიდა ევგენი ევანია თემის ერობის თავმჯდომარის ოთახში, ისეთივე ნაბიჯით, ისევ ისე ეჭირა სათვალე ზედში და ნერვიულად ატრიალებდა. — ევ ისე იოგა მიხა ქირია სარკმლის ჩარჩოზე ზურგიით მიყრდნობილი, პაპიროსს ეწოდა, ბოლის ისეთივე პატარა ლამაზ რგოლებს ოსტატურად უშვებდა მალა და კმაყოფილებით აყრებდა თვალს.

სავარძელში აღარ იჯდა შალვა კორძაბია. სავარძლის ზურგის თავზე გვერდულად ჩამოქდარი კაპიტანი ვახტანგ ლლონტი მდუმარედ და შეფარულად, დამცინავი ღიმილით შესცქეროდა დამფუძნებელი კრების წევრს, აწყვბილი უღვაში უტოკავდა, ცალი წარბი ბოხობში ჰქონდა შემპყვრალი. იმ შეფარულ, დამცინავ ღიმილს თითქოს სახე გაეწვრილებინა მისთვის ან შეიძლება იმ ეჭვს, იმ შიშს, ევგენი ევანიას რომ იშფოთებდა, აღელვებდა.

ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის მეხუთე კლასამდე ვახტანგ ლლონტი თითო საჩუქრეაღელი მოწაფე იყო. მეექვსე კლასიდან ცუდმა წარმ ჩაითრია, გაიქოლია, გაიტაცა, თავი აიწყვიტა, სწავლაზე გული აიკრუა, სვამდა, ბანქოს თამაშობდა, ბარდელში დადიოდა, ერთ კლასში ორ წელიწადს რჩებოდა. ჩამოშორდნენ ბეჭითი და პატიოსანი ამხანაგები.

გვიან მოეგო გონს. შერცხვა. მიატოვა გიმნაზია, მიატოვა ქუთაისი, ოდესის სამხედრო სკოლაში შევიდა. მალე მსოფლიო ომში გაიწვიეს. იბრძოდა კავალერიაში, გულადი, უშიშარი ოფიცერი იყო. რევოლუციის შემდეგ ჯარვრანგელოან ერთად ებრძოდა ბოლშევიკებს, მერე დენიკინთან, ბოლშევიკებს ძლივს გადაურჩა, რუსეთიდან გაიქცა და ისევ ქუთაისს მიაშურა.

გვარდიაში სიხარულით მიიღეს. ახლა იმ ბოლშევიკებს აქ, თავისი მიწიდანაც, უნდა გაქცეოდა. სად გაიქცეს? წავა სოფელში და მამას ამოუღებდა მხარში, უმიწო მამას, ბუკიებივით, ესებუებივით, ყორშიებივით უმიწო მამას, მშვიერ

მამას. იქნებ ბოლშევიკებმა მამარძალა მისცენ მიწა გლეხებს, იქნებ, იქნებ! რას მიმოდის წინ და უკან ასე ნერვიულად დამფუძნებელი კრების წევრი? ყველა გზა გადაქრილია მისთვის. ჩიშთის? ჩემთვის არა. მე ყველგან ვიპოვი თავშესაფარს. რომელი ქვეყნის ჯარში მეტყვიან უარს. ცოლი მე არა მყავს და შვილი, სახლი არ გამაჩნია და კარი. რა დამრჩენია აქ? სამშობლო? კმ, უსახლკაროსათვის, უთვისტომოსათვის ვინ თქვა სამშობლო!.. დავკრავ ფეხს და სხვა ქვეყანაში წავალ. გინდ იქ მოემკვდარვარ და გინდ აქ. მკვდრისთვის მიწა სულ ერთია. მშობლიური იქნება თუ უცხო, მხარის.

— აბრაე ჰუჭვა დიხამინჯიას დასდევლით დასაპერად და ვინ დაიჭირეთ? — გამომწვევად, მკაცრად ჰკითხა დამფუძნებელი კრების წევრმა კაპიტანს. დიხამინჯიას ხსენებაზე ზიზღით დაემანჯა სახე. — დემობილიზებული ჯარისკაცი დაიჭირეთ, ამ სოფლის მკვიდრი!

— დემობილიზებული ბოლშევიკი კომისარი, ბატონო ევგენი, შტაბიდან მიღებული ბრძანების თანახმად, თქვენი თანხმობის თანახმად.

ევგენი ევანიას არ უნდოდა ამის გაგონება. მართალია, წუხელ რომ ის ბრძანება წაიკითხა, უთხრა, იმოქმედო, მაგრამ ღლეს დარწმუნდა, რომ ვარდენ ბუკიას დაქერა კიდევ უფრო არევადა ისედაც არეულ თემს. აღარ იციან ზევით, რას აკეთებენ, რა ბრძანებებს იძლევიან.

— დააპერინეთ ღვიძლ ძმას! — შედგა ევგენი ევანია კაპიტნის წინ.

— ჯარისკაცისათვის არ არსებობს არც ძმა, არც და, არც დედა, არც მამა, ბატონო ევგენ, — სიტყვა წაუქცია ლლონტმა. — რომ უბრძანონ, ესროლე ღელასო, ესროლე მამასო, უნდა ესროლოს, მე ჯარისკაცი გახლავართ და ჯვებე ბუკიაც ჯარისკაცია.

— დიახ, ჯარისკაცი ბრძანდებით, — უთხრა ნირწახდარმა დამფუძნებელი კრების წევრმა. — კარგად შეასრულეთ შტაბის ბრძანება, ქების ღირსი

ხართ, ჯილდოს ღირსი ხართ, მაგრამ ახლა გარემოება მოითხოვს დაუყოვნებლივ გაათავისუფლოთ ბოლშევიკი ვარდენ ბუკია.

— ბოლშევიკი კომისარი ვარდენ ბუკია, — გაუსწორა ვახტანგ ღლონტმა.

— მოგეხსენებათ, ჩვენი ბოლშევიკური პარტია ლეგალიზებულია. ციხიდან გამოვუშვით ყველა დაპატიმრებული ბოლშევიკი, ხელმძღვანელიცა და რიგითიც, პატიოსანიცა და უპატიოსნოც, თუ შეიძლება პატიოსანი ეწოდოს ბოლშევიკს.

— ბოლშევიკების განთავისუფლება მთავრობის, თქვენი პარტიის დიდი შეცდომა იყო, ბატონო ევგენი. ეს შეცდომა ერთ იგავს მაგონებს.

ევგენი ევანია კაპიტნისაკენ მიბრუნდა.

— ერთხელ თურმე, — დაიწყო ვახტანგ ღლონტმა. — ჭერიმ-ხან ზანილი ავად გამხდარა. მაშინვე სასახლის პირველ ექიმს უხმეს. მას ოყნა დაუნიშნავს ავადმყოფისათვის, ჭერიმ-ხანი განრისხებულა — ვის უნდა გაუყეთოთ ოყნა. ექიმი შეშინებულია და უთქვამს. თქვენო აღმატებულება, მე უნდა გამოიკეთონ, რომ თქვენ განიკურნოთო. ასე მოგივიდათ, ბატონო ევგენი, მენშევიკებსაც: შეგაშინეს ბოლშევიკებმა, მათთვის გასაკეთებელი ოყნა თქვენ თვითონ გაიკეთეთ.

— რა ბრძანეთ?! — აღშფოთდა დამფუძნებელი კრების წევრი, ყურს არ დაუჭერა.

კაპიტანმა არაფრად ჩააგდო მისი განრისხება, მშვიდად განაგრძო:

— ჭიშხ ოყნა გაუყეთეს. ჭერიმ-ხანი შემთხვევით უკეთ შეიქნა და იმ დღიდან, როგორც კი ქვეყნის მბრძანებელი უგუნებოდ შეიქმნებოდა, ექიმს იატაკზე გააწვევდნენ და ოყნას უკეთებდნენ. მთელი პარტია იატაკზე გაწვენილი ხართ, ბატონო ევგენი.

დამფუძნებელი კრების წევრს გულში გაეცინა, მაგრამ მოსაჩვენებლად კოპები შეყარა:

— როგორ კადრულობთ! ნუთუ არ

გესმით, რა შეურაცხყოფა აკეთებთ პარტიას!

— თქვენმა პარტიამ თვითონ მიაყენა თავის თავს შეურაცხყოფა. ალბათ განსოვით, ბოლშევიკები ანე ამბობდნენათუ ჩვენი პარტია ლეგალიზებული იქნება, მუშები და გლეხები ჩვენი იქნებიანო, და ეს გამართლდა.

ევგენი ევანია ერთხანს სიტყვა ვერ დაძრა.

— ვარდენ ბუკიას რომ ვერაფერი უნახეთ ისეთი, რაც მისი დაკავების უფლებას იძლეოდა.

— მტერთან ბრძოლას უფლება არ სჭირდება, ბატონო ევგენი.

— როგორც თქვენ ბრძანეთ, ვარდენ ბუკიას არც პარტიულითი აღმოაჩნდა.

— ბოლშევიკები პარტიულითს საჩვენებლად არ ატარებენ, მაღლობა ღმერთს, მე მათ კარგად ვიცნობ რუსეთიდან, უკრაინიდან, ბელორუსიიდან.

დამფუძნებელი კრების წევრს მოთმინების ფიალა ავესო.

— იმოქმედეთ, — უთხრა კაპიტანს და თემის ერობის თავმჯდომარეს მიუბრუნდა. ახედა პაპიროსის ბოლის რგოლებს, თვალი შეაგლო ქირიას უღარდელსახეს. მისი სიმშვიდით და უღარდლობით შეურაცხყოფილს უნდოდა რაიმე უღიერი ეთქვა, მაგრამ გადაიფიქრა, ცოვად და მშვიდად უთხრა: — გამყვეით კაპიტანს. გაიყოლეთ ერობის რამდენიმე წევრი, თუ მოახერხებთ, მასწავლებელი შალვა კორძაბიაც წაიყვანეთ და მათი დასწრებით გაათავისუფლეთ ბოლშევიკი კომისარი ვარდენ ბუკია. დღესვე უნდა გაიგოს თემმა, რომ ბოლშევიკებს არას ვერჩით, პირიქით, ისინი გვერჩიან. გესმით, ამხანაგო!

— მესმის, ბატონო ევგენი, — მიუგო მიხა ქირიამ.

— იმოქმედეთ!

ჩვევებ იმ ტახტზე იწვა და ეძინა, სადაც მკვას ვარდენისა და ჩვევებს სურათი ედო. სიზმარს ხედავდა ჩვევებ. ეტყობოდა, კარგი სიზმარი არ იყო. ხან შუბლი შეეკუმხებოდა, ხან სახეზე ში-

ში გადაურბენდა, ხელით იგერიებდა ვილაცას, ეძალებოდა ის ვილაცა, ვერ იშორებდა იმ ვილაცას, გლვიძება უძლოდა და ვერ იღვიძებდა.

ნელა გაიჭრიალა კარმა. ოთახში ბევლარი შევიდა. ჭალაზე შეხვედრის შემდეგ არ უნახავს შვილი. მაკამ რომ შინ მოიყვანა, ბეგლარი არ ეჩვენა, სახლიდან წავიდა. ახლა ჩუმად შეიპარა ოთახში, რომ მაკას არ დაენახა, ჭვებეს არ გლვიძებოდა.

დასცქეროდა შვილს და ღიმილს ვერ იკავებდა, მაშის თბილ ღიმილს. ხედავდა, რომ ჭვებე სიზმარში იყო, უსიამოვნო სიზმარში. რა აწუხებდა, რას ხედავდა, რცხვენოდა, რომ ქურდულად დაჰყურებდა რცხვენოდა, რომ ამდენი დღეა აქ არის ჭვებე და მისი შიშითა და რიღით შინ არ მოვიდა. გულში ყველაფერი აპატია ბეგლარმა: ჭარში წასვლა, ჭალაზე მომხდარი ამბავი. მაგრამ მინც არ გაიკარა, არც ცოლს გაუმხილა, რომ აპატია, არც გვანჯის, არც მგზობელსა და წათესავს.

ჭვებე რომ შინ მივიდოდა, ბეგლარი უკანა კარიდან გაიპარებოდა, უკანა კიშკრიდან ვადიოდა. გულკეთილი იყო ბეგლარი, მაგრამ მისი გული ხშირად გონებას ემორჩილებოდა.

სოფელში იცოდნენ. მისი ხასიათი, პატივის სცემდნენ, ზოგს შიშიც კი ჰქონდა იგი. ზოგს სძულდა. სძულდათ იმათ, ვისაც მისი გულის ამბავი არ ესმოდა და მხოლოდ გონებით იცნობდა. თუ გული არ იცო ადამიანისა, ისე ვერ იცნობ, ვინ არის, რა გუნებისა და ხასიათისაა, რა სულისა და ხორცისაა.

გარედან ჩუმი ძახილი შეესმა:

— ეო, მენმელ!

ბეგლარმა მაშინვე იცნო ხმა. სწრაფად შეტრიალდა, ვერ მოზომა, კარი ისე გაიხურა, რომ ხმამალალი ტრიალი გაიღო.

ჭვებემ გაიღვიძა. წამოჭდა, იგრძნო, რომ ოთახიდან ვილაცა ვადიდა. დედა მგზობელთან ეგულებოდა, გვანჯი — მასწავლებელთან. ბაბა იყოო აღბათ, გაიფიქრა, ბაბა შემოვიდა ჩემთან. ვერ

მოასწრო გადაეწყვიტა, ამდგარიყო დაე უკან გაჰყოლოდა მამას, თუ დაეწოლია ლიყო და თავი მოემძინარებინა, რომ გარედან, ზედ საკმელთან, მამისა და ვილაცა უცნობის ლაპარაკი შეესმა.

— გამარჯობა, ბეგლარ!

— რაღაც კარგი ამბით არა ხარ მოსული, შამშე, — უთხრა ბეგლარმა.

— ბეგლარ, გვარდიელები რომ წუხელ ამბავს დასდევდნენ, ის ჭუჭუა დიხამინჯია არ ყოფილა.

— აბა, ვინ იყო?

— შენი შვილი.

— ეინა?!

— ვარდენი.

— რას ამბობ, შამშე? ჩემი ვარდენი?!

— ჰო, შენი ვარდენი.

— ჩემი ვარდენი დაბრუნდა? — არ დაიჭერა ბეგლარმა.

— დაბრუნდა, ბეგლარ.

— ვარე?

— ვარდენი დაუტყერიათ გვარდიელებს.

— რატომ?! ჩემი შვილი რა გახდა ამბავი?!

— ამბავი კი არ გამხდარა...

— აბა, რად დაიჭირეს?!

— ლენინის გამოგზავნილი ყოფილა.

— ვისი გამოგზავნილი?!

— ლენინის. მისი დავალებით მოდიოდა. კომიტეტიდან შეგვატყობინეს.

— ჩემი შვილი ლენინმა გამოგზავნა დავალებით?! მეხუმრები შამშე?!

ჭვებეს გარკვევით ესმოდა მამისა და შამშეს ლაპარაკი. არ უნდოდა დაეჭვებინა, თავზარი დაეცა, სული შეუგუბდა. ფეხშიშველი, პერანგისამარა წამოვარდა ტახტიდან, გარეთ გაიჭრა, კიბე ჩაირბინა, მივარდა შამშეს, მხრებში ჩააფრინდა, შეანჭრია.

— რა თქვი, შამშე?! ეს რა თქვი, შამშე?! — გაიმეორე რა თქვი, შამშე? ხომ არ შეიშალე შამშე?! ჭუჭუა დიხამინჯია ვარდენად როგორ იქცა, შამშე?!

შამშემ შეხედა ჭვებეს შემოიღო სახეს. ხმა ვერ ამოიღო.

ჩვებემ ხელი უშვა შამშეს, მამას მი-
უბრუნდა:

— მითხარი, ბაბა, რა თქვა შამშემ! ყური ხომ არ მატყუებს, ბაბა! ვარდენი და დამიჭერია, ბაბა. დიხამინჯიას მიუ-
დევდი და ვარდენი დამიჭერია. მომატ-
ყუეს, ჰუჰა დიხამინჯიას ვიჭერთო...
ვარდენი ჩემი ხელით დავიჭირე, ვარ-
დენი, ბაბა!.. მე დავიჭირე ვარდენი, ბა-
ბა! მოველავ სიორდიას, დავაბრჩობ იქ
ეშმაკის სულს! — დაინახა, ვერაფერს
უშველიდა მამა. — ხმა ამოიღე, ბაბა,
მითხარი რამე, ბაბა!.. შამშე, ეს რა ამ-
ბავი მოიტანე! — შეხედა შამშეს, მიხე-
და, რომ ვერც მამა, ვერც შამშე ვერა-
ფერს უშველიდნენ, მოწყდა ადგილი-
დან და გაიქცა.

ბეგლარი და შამშე გაოგნებული იდ-
გნენ. მერე შამშემ მიმოიხედა, ყურს
ხომ არავინ გვიგდებსო.

— ბეგლარ, დავალებული გვაქვს.
რადაც უნდა დავგიჯდეს, ვარდენი გა-
ვანთავისუფლოთ.

— მამ, ლენინის დავალებით ჩამო-
ვიდა ჩემი შვილი! — შეხედა ბეგლარს
შამშეს.

— კომისარი ყოფილა ვარდენი.

— კომისარი... ლენინის დავალებით...

ჩვებე თავქუდმოგლეჯილი გარბოდა
თემშარაზე, ფეხშიშველი, პერანგის
ამარა, თმაგაჩილი, გარბოდა თავლი-
საკენ. გარბოდა მშასთან. გზაზე შემხე-
დურები ჩერდებოდნენ, თვალს აყო-
ლებდნენ, რა დაემართათ.

— ჩვებე, რა მოხდა, ჩვებე?

— ჩვებე, რა ამბავია შენს თავს?

— ჩვებე, სად გარბიხარ ფეხშიშვე-
ლი, პერანგის ამარა?

ქიშკრებზე მომდგარი მეზობლები
ერთმანეთს ეკითხებოდნენ ბეგლარს ან
მკაცს ხომ არაფერი მოუვიდათო და მე-
რე ბეგლარის ოდისაკენ გარბოდნენ.
გზადაგზა მათ სხვები ემატებოდნენ.
ერთმანეთს უხმობდნენ, ბეგლარს რა-
ღაც უქირსო.

ვარდიელთა ბანაკში შორიდან და-
ინახეს ჩვებე. არც გვარდიელებმა იცო-
დნენ, რომ ჩვებემ მძა შეიპყრო. გავე-

რეებით გადახედეს ერთმანეთს. ჰარკე-
ლი იური ორლოვი მიეჭებოდა ჩვებეს.
ჩვებენ სხვებიც:

— რა იყო, ჩვებე? — ჰკითხა იური.

— რა დაგემართა ჩვებე? — ჰკითხა
ზაქრო ბროლაძემ.

— რასა ჰგავხარ, ჩვებე? — უთხრა
ბოლდუნიშმა.

ჩვებეს პასუხის თავი არ ჰქონდა.
გულამომჯდარს ენა არ ემორჩილებო-
და. გონება არ ემორჩილებოდა, თავის
ჰკუაზე არ იყო. ხელის კერით მოიშორა
ამხანაგები, მოიშორა სხვა გვარდიელე-
ბიც. თავლისაკენ გაიქცა, რომლის კარ-
თან ის ამხაბი ოსი იღვა გუშაგად, მას-
წაველებლის წინ სკოლის ეზოში მამლო-
ბანას თამაშისას ზღართანი რომ გაადი-
ნა მიწაზე. ჩვებეს უნდოდა კარს დასტა-
კებოდა და შეეღეწა.

ოსი მიუხედა და აეტარა.

— ძეებე, სენი წირიშე, რა დაგემარ-
თა, ბიწო?! არ შეიძლება, სენი წირიშე.
იქ პატიმარი ბოლსენიკი გყავს, შენ რომ
დამიჭირე წუხელ. აბრაგი არა, ბოლსე-
ნიკი ყოფილა, კომისარი.

— ჩემი მძა ყოფილა, ჩამბულატი, ჩე-
მი მძა დამიჭერია! გამიშვი, მძა დამიჭე-
რია, ბიწო!

— მძა ყოფილა! — შეწუხდა ჩამბუ-
ლატი. — ეს რა დაგემართია, ბიწო! —
ღმერთო მოგკალი, ბიწო!.. მაინც ვერ
გაგიშვებ, ძეებე! გუსაგად ედგავარ, სე-
ნი წირიშე. მძა კი არა, მამა ღმერთი
რომ დამიჭერია, მაინც ვერ გაგიშვებდა
ჩამბულატი.

ჩვებემ არც აცივა, არც ატებლა, იცე-
ლონიერად დაეჭერა ჩამბულატს, რომ
ოსმა თავი ვერ შეიკავა, ზვინივით გა-
დაიქცა პირალმა, კეფა დაკრა მიწას.

— მოკვალი ამ ურძლომ! — დაიღ-
რიბლა გამწარებულმა ჩამბულატმა და
ის იყო უნდა წამოჭრილიყო, რათა
კვლავ აფარებოდა კარს, რომ ამ ღროს,
თითქოს მიწიდან ამოძვროს, ტატანია
სიორდია ჰაჭივით აელანდა ჩვებეს.

— სდექ, ბუკია! — შესძახა დიციუ-
რი, გამკვივანი ხმით და რვეოლვერი მი-
უშვირა.

— სიორდია!... ათმეთაურო... ჩემი ძმა იქ... ვარდენი... ჩამოდევი, სიორდია!

— ძმა ბოლშევიკ, კომისარ, დაიწ! შენც დასაქვრ ხარ, მამაშენც! დაიწ, თორემ გესერ, სიორდია ვარ ტატაჩ. აბა! დაიწ, თორემ ტვინს გაგიხვრეტ!

— ჩამოდევი, სიორდია, შე ურჯუნლო! ძმა დავიჭირე, ღვიძლი ძმა, ათი წლის უნახავი ძმა!

— ძმა კი არა, ბოლშევიკ, კომისარ, აბა!

— ჩამოდევი, სიორდია! ჩაგე რევოლუერი! კატასავით წაგახრჩობ, შე ძაღლის შეილო! ძმა დავიჭირე, არ გეჰმის?! ძმა, ღვიძლი ძმა!

კარზე მომღვარი ვარდენი გაოცებით უყურებდა ჯეხებს: „მამ შენ დამიჭირე, როგორ გამაკარი მიწას! რა ღონე გქონია, ბიჭო, რა ძალა! ყოჩაღ, ჯეხებუ ხელი არ გამანძრევიან! დამშვიდდი, შენ რომ არ დაგეჭირე, მაინც დამიჭერდნენ, ჯეხებუ!“

— ჯეხებუ! — დაუძახა ძმას.

ჯეხებუ დაინახა ვარდენი.

— ვარდენი! — ძმის დანახვაზე მთლად აერია გონება. — მე დავიჭირე, ვარდენ...

— რასა ჰგავხარ, ბიჭო! წადი, ჩაიცი. ჩემი ჯავრი ნუ გაქვს. ჩემს საქმეს გაარკვევენ და გამოშვებენ.

— მე დავიჭირე, ვარდენი...

იური ორლოვმა და ზაქრო ბროლაძემ აქეთ-იქით მოჰკიდეს ხელი, მაგრამ ჯეხებუ გაუსხლტა. სიორდიამ დაინახა, რომ დაეტაკებოდა, უკან დაიწია.

— ფეხ არ გაღწოდგ, თორემ გესერ. დედაგაღლეტილ! — დაისისინა და ის იყო უნდა ესროლა, რომ იური ორლოვი აეფარა ჯეხებუს.

— რას სჩადიხარ, სიორ...

გვარდა, სიტყვის დამთავრება ვერ მოასწრო იური ორლოვმა, ერთი შეხედა გაოცებულმა სიორდიას, შექანდა, მკერდზე ხელები წაივლო, მუხლებზე დაეცა და პირქვე დაასკდა მიწას.

— აბა, ტატაჩ ვარ, სიორდ.

ჩამოვარდა არაჩვეულებრივი, შემზა-

რავი სიწყინარე. ყველამ დაკარგა ენა, გვარდიელები გაქცავებულივით იღვრებოდნენ ვარდენი კარს ეცა, მაგრამ კარი საცქილოდ მაგარი იყო და ვერ ჩამოვლიჯა.

— აბა! — შებღაველა ჯეხებუ, დასწყედა სიორდიას, აიტაცა და კედელს მიანარცხა.

გვარდიელებს ეგონათ, მიწამდე არ დაჰყვებოთ სული, მაგრამ მისი ტანი მჩვარივით დაეცა კედლის ძირას სარეველა ბალახზე, სწრაფად წამოიჩოქა და კვლავ დაუმინა რევოლუერი ჯეხებს.

— სიორდია! — გაისმა ვახტანგ ლლონტის ხმა და სირბილით შემოვარდა გვარდიელთა წრეში.

სიორდიამ რევოლუერი დაუშვა.

კაპიტანს ერობის თავმჯდომარე მიხაქორია, მასწავლებელი შალვა კორძაბია, ფერშალი და თემის ერობის რამდენიმე წევრი შემოჰყვა.

— რა ხდება აქ?! — იკითხა ლლონტმა. არ დაუნახავს იური ორლოვი, სიორდიას და მის რევოლუერს უყურებდა, მერე ჯეხებუ ბუკიას შეხედა, შეხედა ფეხშიშველ, პერანგისამარა, თმაჩეჩილ და სახეშეშლილ ჯარისკაცს.

— ორლოვი მოკლა ძაღლის გავარდნილმა! — დაიღრიალა ჯეხებუ, დასტაცა ხელი სიორდიას, მოიქნია და ისევ იმ კედელს მიანარცხა. სიორდია ახლაც მჩვარივით დაეარდა მიწაზე, მაგრამ უგონოდ. — მე უნდა მოვეყალი და ორლოვი მოკლა.

— რატომ უნდა მოვეყალი? — ორლოვს არც დახედა კაპიტანმა.

— ძმა მინდოდა, გამომეშვა... ორლოვი მოკლა, იური მოკლა, მე მაგისი!... უნდოდა კვლავ აიტაცა მიწიდან, მაგრამ ბოლდუინმა და ბროლაძემ შეაკავეს.

— გააღე კარი! — უბრძანა ვახტანგ ლლონტმა გუშაგს.

ჯამბულატმა სწრაფად გააღო ბოლის კარი.

— გამობრძანდით! — მიმართა კაპიტანმა ზღურბლზე მდგარ ვარდენს.

ვარდენი გამოვიდა. ფეხშიშველი, ტანსაცმელდაკმუჭნული იდგა კარის

წინ. არ ეხერხა ქუდი, არ ერთყა ქამარი. ღლონტს დაცინვით ჩაეღიმა: „პაპონისარა!“

— ის ვინდაა?! — ჰკითხა გუშაგს უცებ თავისი ღვიწილით შემკრთალმა.

— მებორენა. მას გადმოჰყავდა მდინარეზე ბოლშევიკი.

— გამოდი შენც! — უთხრა კაპიტანმა ბაზვას.

ვარდენი გამოსვლისთანავე დაიხარა და ორლოვი გადააბრუნა. იური აღარ სუნთქავდა. ვარდენმა თავზე მოჰკიდა ხელი. იცნო ორლოვი, გაახსენდა მისი სახე, შემკრთალი, თითქოს გაკვირვებულნი, თითქოს დარცხვენილი, გაახსენდა რა გაუბედავად უხერხულად ეჭირა თოფი, თითქოს მთელი მისი ტანი, მოძრაობა, თვალები და თოფიც კი ეუბნებოდა, თავს უშველეო.

ქუდი მოიხადა მასწავლებელმა, მიხაჭირიამ, კალისტრატე ქვარცხავამ. ქუდი მოიხადეს თემის ერობის წევრებმა.

ვარდენმა ღიად დარჩენილი თვალები დაუხუჭა ორლოვს. გაიმართა, შეხედა კაპიტანს:

— რატომ მოკალით თქვენი ჯარისკაცი?

ღლონტისათვის მოულოდნელი იყო ასეთი კითხვა. ვერაფერი მიუგო.

— რატომ დააპატიმრებინეთ ჩემს ძმას ჩემი თავი?

ვერც ამაზე გასცა პასუხი ღლონტმა. თვალი მიაც-მოაცეცა, უღვაში აეწკიპა, წარბი ბოხოხში შეუხტა.

— რატომ დამაპატიმრეთ?

— რატომ?... შტაბიდან იყო ნაბრძანები... თავისუფალი ხართ... შევცდიით...

— შეცდომით დამაპატიმრეთ, ძმას დაჰკერინეთ ძმა, მოკალით ვაცი!

— თქვენ თავისუფალი ხართ. —

— მე კი ვარ თავისუფალი, თქვენ არ იქნებით თავისუფალი, პასუხს აგებთ.

მოვიდა ბეგლარი, მოვიდნენ შაშვე აქბარდია, ივანე ესებუა, ნესტორ ფილიპია, ზოსიმე, ვახუ, გაიოზი, კოჩოა, მაცა, ინდა, ცაბუ, თათიკია, მოვიდნენ მოწაფეები.

— ვაი შენი ღედის ცოდვა, შვი-

ლო! — დაინახა იური ერთლოვნი მაცამ, ლოყაზე შემოიყრა ხელის მტკნარუნდა, ვერ შეამჩნია ვარდენი, ჯეჯი.

— რა ანგელოზივით კაცი მოუკლავთ! — დაიკვნესა ცაბუმ. — ვინ ცოდვის შვილმა გაგიმეტა სასიკვდილოდ, შვილო!

— თვალი დაუდგეს შენს მკვლელს, შვილო! — თქვა ბაზვა მებორნის ცოლმა თათიკიამ.

— დიდუ, შვილო! დიდუ, შვილო! — ატირდა მაცა.

კაცები მწუხარედ იდგნენ. არაფერი იცოდა. რა მოხდა, ვინ მოკლა. რატომ მოკლეს. მოვიდნენ ისინიც. ვინც თემშიაზე დაინახა ჯგებე. იმათ სხვები მოჰყვნენ.

კაპიტანი ვახტანგ ღლონტი და მიხაჭირია მაშინვე შეუდგნენ დამფუძნებელი კრების წევრის ბრძანების შესრულებას: შეკრიბეს თემის ერობის წევრები, დაიყოლიეს მასწავლებელი, წამოიყვანეს ფერშალი და ვინც კი შეხვდათ გზაში, რათა დაენახათ ბოლშევიკის განთავისუფლება.

აჩუჩაშულდნენ ქალები და კაცები. უცებ გაიფხვრა, ვინ მოკლეს, ვინ მოკლა. რატომ მოკლეს.

ორლოვის სახე სისხლით შეწითლებული მკერდის ფონზე უფრო თეთრი, უფრო ყმაწვილური, თითქოს ილიმბოდა, მისი ტანი მოხდენილად ესვენა. მიცვალებულიც ლამაზი იყო.

ვარდენმა და ბეგლარმა შეთანხმებულად ერთად ასწიეს თავი და ერთმანეთს შეხედეს. თითქოს ათი წლის უნახავეები არ ყოფილიყვნენ: მათ გულს არ შეხებია ის დიდი სიხარული, ასეთი ხანგრძლივი დროის შემდეგ მამა-შვილის შეხვედრა რომ აღძრავს, იმდენად მძივე იყო მათი მწუხარება. მათი გული დაგონება იური ორლოვს დასტრიალებდა.

— ბაბა, — უთხრა ბეგლარს ვარდენმა და მიბრუნდა სიორდიასაკენ, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო გონს მოსული, — ამ ნაძირალას გასროლილ ტყვიას აეფარა ეს რუსი ჭაბუკი, რომ შენი შვილი, თა-

ვისი მეგობარი ვადარჩინა... — რამდენი მძიმედ დატრიალი და მოკლული ჯარისკაცი უნახავს ფრონტზე, რამდენი დატრიალი და მოკლული მუშა და გლეხი უნახავს ქალაქად თუ სოფლად, რამდენი ჩამოხრჩობილი, რამდენი მეგობარი და ამხანაგი, მტერი და მოყვარე. რამდენი მომაკვდავისთვის ჩაუხედავს თვალში და რამდენ თვალს შეუთხოვია შევლა. უსამშველოსათვის შევლა რომ არ შეეძლო, ჯავრს მისცემია, მაგრამ ასე მძიმედ არ შეწუხებულა, ასე მძიმედ არ განუტღია სიკვდილი. — ჩვენ უნდა დავანაფლავოთ ეს ჯარისკაცი, ბაბა.

— კი, შეილო, — უთხრა ბეგლარმა.

— კი, ნანა, — კვერი დაეჭრა მაკამ.

შეხედეს ცოლ-ქმარს კმაყოფილებით. თითქოს ყველა იქ მყოფი ამ აზრისა იყო, ამას ფიქრობდა. მხოლოდ კაპიტანი ლლონტი შედგა ყალყზე.

— ნება არა მაქვს ჯარისკაცი თქვენ მოგცეთ დასაჯრძალავად, — უთხრა ვარდენს.

— ნებას თქვენ არავინ გთხოვთ.

— ჯარისკაცი იური ორლოვი ჩემს ასეულს ეკუთვნოდა.

— და აღარ გეკუთვინთ.

— როგორ?!

— ჯარისკაცი იური ორლოვი თქვენს მოკალით.

აქამდე მდუმარედ მდგარმა ზოსიმე ყორშიამ ხელკეტი კოჩოიას გადასცა, კაპიტანს შეხედა მწყრალი, საყვედურით საესე თვალებით, მერე მივიდა და იური ორლოვის ცხედართან დადგა.

— ბეგლარ, ამ ბიჭს მარტო შენ, ოჯახი არა, მთელი თემი დაკრძალავს, მთელი თემი დაიტრებს, — უთხრა ზოსიმემ ბეგლარს.

— ვიმეორებ, ნებას არ მოგცემთ ჩემს საქმეში ჩაეროთ.

— ავი გითხარით, ნებას თქვენ არავინ გთხოვთ, — უთხრა ვარდენმა ზოსიმეს მაგივრად და ზოსიმეს გვერდით ორლოვის ფეხებთან დადგა. — ორლოვს მთელი თემი დაკრძალავს. თქვენ რას იტყვიან, ბატონო შალვა? — ჰკითხა მასწავლებელს.

— მთელი თემი დაკრძალავს, — გვიმერო მასწავლებელმა ვარდენის სიტყვაზე, მთელი თემი დაიტრებს, მივიდა ორლოვის ცხედართან და თავთან დადგა.

არავინ ელოდა ამას. ყველაზე მეტად ბეგლარი არ ელოდა. გადახედა შამშე აქბარდიას. შამშე ხალხს გამოეყო, მივიდა და მასწავლებლის გვერდით დადგა.

ლონტმა აქეთ-იქით მიმოიხედა.

ყველას, გვარდიელებსაც კი, ერთი გადაწყვეტილება ეხატა სახეზე.

დაიხარა იური ორლოვის თავთან მასწავლებელი, დაიხარნენ შამშე აქბარდია, ზოსიმე ყორშია, ვარდენი. ნელა ასწიეს ჯერ კიდევ თბილი, თითქოს მძინარე იური ორლოვი. ვარდენი და ზოსიმე წინ იდგნენ, კაპიტან ლლონტის, მიხა ქირიას, ფერშლისა და თემის ერობის წევრების პირდაპირ, და უცდიდნენ, როდის ჩამოსცილდებოდნენ გზიდან. ვახტანგ ლლონტი პირველი გადაგა განზე. გზა უტოვებს სხვებმაც.

დაიძრნენ ვარდენი, ზოსიმე, შალვა და შამშე. გაჰყვა ბეგლარი, გაჰყვა ჯეგბე. გაჰყვა ხალხი, გაჰყვნენ ზაქრო ბროლაძე, რიჩარდ ბოლდუინი, ჯამბულატ ბესტაევი, მუნჯი გვარდიელი, გაჰყვნენ სხვა გვარდიელებიც. თავლის წინ ვახტანგ ლლონტი, მიხა ქირია, ფერშალი და თემის ერობის წევრები დარჩნენ.

მიხა ქირიას ოთახში ევეგნო ევანია და ვახტანგ ლლონტი პირისპირ იდგნენ მაგილის აქეთ-იქით. თემის ერობის თავმჯდომარე თავის აჩემებულ ადგილას სარკლის ჩარჩოს ზურგით მიყრდნობილი. პაპიროსის ბოლის პატარა ლამაზ რგოლებს შალვა უშვებდა და თვალს აყოლებდა, მშვიდი და უდარდელი ჩანდა, არ ერეოდა დამფუძნებელი კრების წევრისა და კაპიტანის საუბარში. ევეგნი ევანია კი ნერვიულად ატრიალებდა ხელში სათვალეს, ვერ იკავებდა მღელვარებას, ცდილობდა, მაგრამ ვერ იკავებდა მღელვარებას. მაგიდაზე უწყსრიგოდ ეყარა გაზეთები. საათურები, მსხვილი

ასოებით აწყობილი სათათრები, ეკალი-
ვით ესობოდა თვალში ევანიას. „მოწო-
დება ყველა ერობას!“. „პროვინცია
თავდაცვის საქმეში!“, „შზადა ვართ
საშობლოს დასაცავად!“

— ყველაფერი ისე წაეწყო ჩვენ წი-
ნაღმდევ. — ამბობდა ევგენი ევანიას: —
ხალხის მიწიდან აყრა, სკოლის დარბე-
ვა, ვარდენ ბუციას დაპატიმრება, იმ
გვარდიელის მოკვლა...

— მარტო ჩვენთან ეი არა, ბატონო...

— თითქოს თვით განგება, გვემუჭრე-
ბა გაცამტვერებით, — არ აცალა სიტყ-
ვის დამთავრება დამფუძნებელი კრუ-
ბის წევრმა. — სიორღია უნდა დაისა-
ჯოს, — კატეგორიულად უთხრა კაპ-
ტანს, სათვალე გაიკეთა, იმწამსვე მო-
იხსნა და განავრძო: — ეს ოდნავ მაინც
დაამშვიდებს ხალხს.

— გეთანხმებით, მაგრამ რა მოტივით
დავსაჯოთ, ბატონო ევგენი?

— ამ საქმეს მოტივი არ სჭირდე-
ბა, — ცივად უთხრა ევგენი ევანიას.

— გვარდიელი ჯვებზე ბუცია გუშაგა
თავს დაეხსა, პატიმრის განთავისუფლე-
ბა უნდოდა.

— ვიცო. იმ თქვენი სიორღია ქაჯსა
ჭაგეს.

— ბოლშევიკებს ქაჯებით უნდა ვეპ-
რძოლოთ.

— გვიანაა, — წამოცდა დამფუძნებე-
ლი კრების წევრს და ენაზე იკბინა. სა-
თვალე ისევ გაიკეთა, ისევ ერთი წი-
მით. — კარგი ვიქნიათ, რომ ორლოვია
დაკრძალვა არ დაგიშლიათ ბუციეზის
ოჯახისათვის.

— თემისათვის, ბატონო ევგენი.

— თემისათვის. ახლა ჩვენ გუნდრუ-
კი უნდა ვუცემოთ ყველას. თვით ბოლ-
შევიკებსაც კი.

— გუნდრუკი უნდა ვუცემოთ! —
გაიმეორა კაპიტანმა და ყბა მოეჭკა,
წარბი ბოხობში შეუხტა.

— დათვი რომ მოგერევა, ბაბა და-
უძახეო.

— უკვე მოგვერიგენენ?

— არ მინდა ასე ვიფიქრო. ოპ, რო-
გორ არ მინდა ასე ვიფიქრო! — დახედა

გახეთებს: — შზადა ვართ საშობლოს
დასაცავად! ვის ვატულებთ?!

— ჩარი უკანასკნელის წვე-
თამდე იბრძოლებს, ბატონო ევგენი! —

— რომელი ჩარი?! — სათვალე გაი-
კეთა და კაპიტანს მიაჩერდა. — სადა
გვყავს ჩარი! — მოიხსნა სათვალე. —
ჩარი ხალხი გახლავთ, ხალხი კი... —
ევანიას უნდოდა ეთქვა, ხალხმა ზურ-
გი შეგვაქციოთ, მაგრამ თავი შეიკავა.

— საქართველოში ერთ კაცზე ასე
მოხბდური მოდიოდა და მაინც ვამარ-
ცხებდით მტერს.

დამფუძნებელი კრების წევრს არ მო-
ეწონა ეს სიტყვები, რომლებიც იდრე
თვითონვე უთხრა მასწავლებელს.

— მაშინ ხალხი მტერს ებრძოდა. ახ-
ლა ხალხმა იცის, რომ წითელი არმია
სამტროდ არ მოდის.

— ამ მცდარ აზრს ბოლშევიკები
უნერგავენ ხალხს, — უთხრა კაპიტანმა.

დამფუძნებელი კრების წევრს უნდო-
და ეთქვა ეს მართალი აზრით, მაგრამ
ისევ შეიკავა თავი.

იური ორლოვი შუა ოთახში ხალი-
ჩაგადაფარებულ ტახტზე ესვენა. სახე-
ზე გაკვირვებისა და ტკივილის მწარე
ღიმილი ეფენა. ეს რიზანელი ქაბუკი
ამ შორეულ ოდიშურ ოღაში შოასანი
ქალებს სამი მხრიდან რომ უსხდნენ კე-
დლებს გასწვრივ და თმაჩამოშლილები
ჭირისუფლებით დასტიროდნენ, ამ
ოჯახის ღვიძლი შვილი გეგონებოდა.

მოთქვამდა მკაცრად. სასთუმალთან ჩა-
მებლული თავზე ხელს უსვამდა, ლო-
ყებზე ცრემლი ჩამოსდიოდა. ჯვე-
ბეს მოსაკლავად გასროლილმა ტყვიამ
ამ რუსის ბიჭს მოუსწრაფა სი-
ცოცხლე, ის აეფარა მკაცრად შვილს, ჯვე-
ბე გადაარჩინა და თვითონ დაიღუპა.
მკაცრად თუ დაიტირებდა ასეთი
სიმწარით, ასეთი დიდი ტკივილით.

— რა გვიქვნი, ნანა! ეს რა უბედუ-
რება დაგვატეხე თავზე, შვილო! იმ
ტყვიას მე მოვეკალი, დედა! რა უთხრა
შენ საცოდავ მშობლებს?! დიდუ, ნანა,
დიდუ, სქუა!

ტიროდა ცაბე, ტიროდა თათიკა,
ტიროდენ ქალები, მოხუცები, ახალ-
გაზრდები, ტიროდა ინდა.

მღუმარედ იღვნენ სახეშეკრული კა-
ცები.

— ეს რა ცეცხლი წამიკიდე მე მიწის
საკმელს, შეილო!.. მითხარით, რა ვქნა,
ხალხო!.. ვაი, შეილო, უი, დედა!—ღა-
წეებს იხოკავდა მაკა. არავინ აწყნარებ-
და, არავინ ამწვიდებდა, ორლოვის სა-
ცოდამობით ყველა შეწუხებული იყო,
ყველას ეწვოდა გული. დასტიროდნენ
აღამიანს, ვინც მეგობარს, ამხანაგს შეს-
წირა თავი, ვინც უცხო მხარეს მოკლეს,
უცხო მიწაში უნდა დამარხულიყო, დე-
დის დაუტირებლად, მამის დაუტირებ-
ლად.

— რა ამბავს მიუტანენ დედაშენა.
ნანა! რას ეტყვიან მამაშენს, სკუა! დი-
დუ, შეილო, დიდუ ჩემს თავს, ნანა!
შემოგველოს მაკას თავი! რა ქნას ჩვე-
ბემ, შეილო! ჩვებზე საცოდავი კაცი
ქვეყანაზე აღარ იქნება აწი, ნანა! სა-
ძარეში ჩაწყებება შენი ჯავრი, ბიჭო!

ეზო ხალხით იყო გაქედილი. მოდ-
ოდნენ და მოდიოდნენ თემის სხვადა-
სხვა კუთხიდან, ახლომახლო სოფლები-
დან, ქალი და კაცი, დიდი და პატარა,
მოდიოდნენ უცნობები და ნაცნობები,
მოდიოდნენ ათ-ათნი, ოც-ოცნი ერთად,
ქალები — წინ, კაცები — უკან.

ვარდენმა ორლოვის მოკვლის დღე-
ვე დაავალა შამშე აქბარდიას, მთელ
მასრაში დაეგზავნა კაცები ამ ამბის შე-
სატყობინებლად, რომ ორლოვის დაჯრ-
ძალვა მობილიზაციის საწინააღმდეგო
დემონსტრაციად გამოეყენებია. და და-
იძრა მთელი მასრა. გლეხები, ხელო-
ნები, მუშები, ინტელიგენცია, აზნაური
თუ თავადი, მოხელეები, მკედლები და
ხარაზები, დურგლები და მებრძოლები,
კალატოზები და ხუროები, თერქები და
ვაჭრები და, ვინ მოსთვლის, კიდევ ვის.

მოზარენი ნაბეგარ ვერსზე რომ მი-
უალოვდებოდნენ ბეგლარის სახლს,
ქალები თმას ჩამოიშლიდნენ, მოთქმააა
და კივილს იწყებდნენ. კიშკარს მოად-
გებოდნენ თუ არა, ლოყებზე ხელებს

იცენდნენ, კაცები ქედსა და ყაბალას/
იხდიდნენ.

მოსულეს ეზოშივე ეგებოდნენ
განგებოდ შერჩეული ორ-ორი მიმანგა-
რუ, ქალებს წინ გაუშვებდნენ, კაცებს
შეაჩერებდნენ, ქედსა და ყაბალას ჩა-
მოართმევდნენ და მაგიდაზე აწყობდნენ.
როცა მიცვალებულიდან შემობრუნე-
ბული ქალები კიბეზე დაეშვებოდნენ,
ორივე მიმანგარუ კაცებს აქეთ-იქიდან
ამოუღებოდნენ და ოდისაკენ წუძლვე-
ბოდნენ. კაცები შუბლზე ხელს ირტყამ-
დნენ, მეკრღზე მკილს იცემდნენ.

— ახავაი, რუსო ბიჭო!

— ახავაი, შენი ცოდვა, შეილო!

— ახავაია, ახავაი!

— ეს რა უბედურება შეგემთხვა,
ბეგლარ!

— ახავაი, ბეგლარ! ახავაი, ბეგლარ!

— ეს რა ღლე დაგიღვა, ბეგლარ!

— ახავაი, ახავაი!

ბეგლარის თვალმა ცრემლი რა იყო,
არ იცოდა, მაგრამ ახლა ცრემლით ჰქო-
ნდა დაბინდული. სიშწრით გაოგნებული
კიბის თავზე იღვა, მხრით აიენის სვეტს
მიყრდნობილი. მას უსამძიპრებდნენ, მას
თანაუგრძნობდნენ მოზარენი. „ჩემი
შეილისათვის მოკვდა“, თავიდან არ ამო-
სდიოდა ეს შავი ფიჭვი. მეტი არაფერი
გაეგებოდა, არაფერი ესმოდა: არც მოთ-
ქმა, არც ტირილი, არც ეზოში მოხი-
ზიშე ხალხის ხმა. „ჩემი შეილისათვის
მოკვდა“.

გვარდიელთა ჯგუფი გაუბედავად შე-
ვიდა ეზოში. წინ ზაქრო ბროლაძე მი-
უძღოდათ. თავჩაღუნულები მიდიოდ-
ნენ. ეზოში იყვნენ ისინი, ვინც ჩიჩუ-
ების ქალიდან გადაარყვეს, ეზოში იყ-
ვნენ ბეგლარის კარის მეზობლები, ნა-
თესავ-ახლობლები. მხოლოდ ზაქრო
ბროლაძე, რიჩარდ ბოლდუინი, ჯამბუ-
ლატ ბესტაევი და მუნჯი გვარდიელი
მიდოდნენ თამამად ამხანაგის, ცხე-
ლართან, რომ დაეტერათ, უკანასკნე-
ლად გამოსთხოვებოდნენ.

! მოტირალთა თანხმლები ცხედართან მი-
ცილებლები.

გვარდიელები მაგიდასთან შედგნენ, აბჯარი შემოიხსნეს, ქუდი მოიხადეს. მაგიდაზე დააწყეს და ოღისკენ წავიდნენ.

ორივე მემანგარუ გვერდით გაჰყვნენ.

ხალხი სულგანაბელი უყურებდა, თანაგრძნობით უყურებდა. ამ გვარდიელებმა დაკარგეს ამხანაგი, მეგობარი, მათი მეთაურის ტყვიამ მოკლა ორლოვი.

კიბის საფეხურები თხელი ფიცრისა იყო და თითო-თითონი აღიოდნენ. ჩაუარეს ბეგლარს. იცოდნენ, რომ იგი ჯვებებს მამა იყო. ახსოვდათ, გამორჩეულად რომ იღვკა ხალხის წინ ჩიჩუების ქალაში, რომ მან დაატაცებინა გლეხებს ჩიჩუების მიწა. იცოდნენ, რომ ის იმ ბოლშევიკი კომისრის მამა იყო. ჩაუარეს მორიდებით და ცხედრის წინ შედგნენ. ერთხანს უხმოდ, უძრავად დაჰყურებდნენ ამხანაგს, ჯერ კიდევ გუშინ სიცოცხლით, ჯანით, იმედით და ოცნებებით აღსავსე ამხანაგს, ახლა სამუდამოდ დაღუპებულს რომ ესვენა. მერე მუხლი მოიყარეს და უცებ საზარელი ხმით აზმუვლდა მუნჯი გვარდიელი, ხელები მოხვია ორლოვის გაქვავებულ მკერდს, გასისხლიანებულ მკერდს. აზლუქუნდა ჯამბულატ ბესტაევი.

— დედას მიტირებს შენს მკვლელს ჯამბულატი! მომიკვდეს შენი ჯამბულატი! ოხმე, იური, ბიწო! ოხმე, იური, ბიწო!

ტიროდნენ გვარდიელები.

აიკვლდნენ გვარდიელების შემყურე ქალები. იცრემლებოდნენ კაცები. მხოლოდ ზაქრო ბროლაძე და რიჩარდ ბოლდუინი იღვგნენ კრიჭაშეკრული.

ხელბგაკრული ჯვებზე იმ ტახტზე იწვა, დილით რომ ეძინა. ვარდენმა და ბეგლარმა გათოკეს: თავის მოკვლას ლამობდა. ვარდენმა და ბეგლარს სხვებიც მიეშველნენ, მაინც გაუჭირდათ, ვერ მოერივნენ, ვერ დაიმორჩილეს ჯავრით გადაარეული კაცი. ახლა მოქანცული, მოწყვეტილი, ღონეგამოლეული, თითქ-

მის უგრძნობი იწვა ედლისაკენ პირშეპცეული.

ერქენულში

ოთახის ერთ კუთხეში მარტო დასაშინა და ნაბღიანები ისხდნენ. პირზე ყაბალახი ჰქონდათ ჩამოშლილი. დაბალი სამფეხა სკამები ახლოს ედგათ ერთმანეთთან და ჩომაღ საუბრობდნენ. ნაბღიანები სხვადასხვა სოფლიდან მოვიდნენ, ბოლშევიკური უჯრედების წევრები იყვნენ. მათთვის წინასწარ ეცნობებინა მაზრის კომიტეტს ვარდენის ჩამოსვლის დღე.

ვარდენი შეუთანხმდა, ამაღამ ოტობაიას ტყეში შეკრებილიყვნენ გუდუია ესვანჯიას კარავში. იქ უნდა მოსულიყვნენ კომიტეტისა და უჯრედის სხვა წევრებიც. იქ უნდა გაეცნო ვარდენს იმ დავალებების შინაარსი, მოსკოვიდან რომ მოჰქონდა, შულავერიდან რომ მოჰქონდა, თბილისიდან და ქუთაისიდან რომ მოჰქონდა. დაერიგებინა ლენინის „პასუხი გლეხების შეკითხვებზე“, მიწის დეკრეტი და პროკლამაციები. მასწავლებელმა დილითვე შეატყობინა, რომ ისინი მას ჰქონდა შენახული.

— რაც შეიძლება მეტი ხალხი უნდა მოვიყვანოთ გასვენებაზე, — უთხრა საუბრის დასასრულს ვარდენმა შამშე აქბარდიას და ნაბღიანებს. — ჩვენი პირველი ამოცანაა ჯარის მობილიზაცია ჩვეშალოთ.

კიდევ ბევრი ჰქონდა სათქმელი. მაგრამ ძალა არ შესწევდა. იური ორლოვის დაღუპვამ კიდევ უფრო გატეხა მისი დაქანცული სხეული. მგზავრობამ, გზაში გადატანილმა ათასმა ხიფათმა, შიმშილმა და წყურვილმა, დევნამ, პარტიულ ამხანაგებთან შეხვედრებმა შულავერიდან მოყოლებული თავის სოფლამდე — ყოველივე ამან მძიმე დაღი დაასვა მის ჯანმრთელობას.

თვითონაც იყო იური ორლოვის მოკვლის მიზეზი. სიხარულის ნაცვლად უბედურება მოუტანა მშობლებს. ბავშვობიდან ნაცნობი ეს მეგრული ტყუბაგოდება, ტირილ-კვილი და მოთქმა-

ქეთინი, ქვასაც რომ დაადნობდა, ახლა უფრო საზარლად ეჩვენებოდა.

ჩუმად, მოკლედ ლაპარაკობდა, როგორც კონსპირატორი. ვარდენი არა მარტო ჯარისკაცი იყო, მზვერავი იყო, მეკავშირე, მეთაური, კომისარი, იატაკქვეშა მომუშავეც. ხან ვითომ იუდენიჩის ჯარისკაცი იყო, ხან პეტლურას, ხან ვითომ ესერებს ემხრობოდა, ხან — მენშევიკებს. დიდი გამოცდილება ჰქონდა მიღებული, დიდი სკოლა ჰქონდა გავლილი როგორც პარტიული მუშაობისა, ისე სამხედრო თუ სამოქალაქო ბრძოლისა.

სტუმრები უკანა კარამდე მიაცილა, გარეთ არ გაჰყვა. ერიდებოდა ამდენი ხალხის ერთად შეხვედრას. საამისოდ არც ძალა ერჩოდა, არც გული. კარი ჩაიკეტა, ოთახს თვალი მოავლო. ყველაფერი ისე ეწყო, ელაგა, ეკიდა და იდგა, ჯარში წასვლისას რომ დატოვა: კედელთან მიდგმული ტახტი, ჯერ თვითონ რომ იწვა, შემდეგ — ჯვებზე, ახლა კი, ალბათ, გვაჩვი წევბა; კვამლით გამქვარტლული პატარა ბუხარი, მის წინ ღამეს თეთრად ათენებდა სათავგადასავლო წიგნების კითხვაში, რომლებსაც შალვა მასწავლებელი ურჩევდა და აძლევდა; კედელზე მიკედებული კახა შველის რქისა, ზედ რომ ტანსაცმელი ეკიდა... იატაკიც კი ისე ჭრატუნებდა. უკვირდა, არც ეს ჭრატუნი, არც სტუმრებთან წედანდელი საუბარი, არც ქალების ტირილ-კივილი და არც ეზოში მოზიზშიმე ხალხის ხმაური რომ არ აღვიძებდა ჯვებებს.

იდგა ვარდენი შუა ოთახში. ყველაფერი ძველი და ღარიბული იყო, მაგრამ სუფთა და გაწყრილებული, ყველაფერს დედის მოუსვენარი ხელი ეტყობოდა. ტანში თბილმა ტკივილმა დაუარა, სევდიანი მოგონების ტკივილმა. სარკველთან დაბალ, სამფეხა სკამზე მიიმედ დაეშვა. აქედან კარგად მოჩანდა ცხო. იქ ბევრი შისი ნაცნობი და მეგობარი იდგა, იჯდა ხის ჩრდილში, ღობის ჩრდილში. ზოგი ისე დაბერებულყოფო, ზოგი ისე დავეჯაკებულყოფო, რომ ვა-

რდენმა ძლივს იცნო, ძლივს გაიხსენა მთელი სისხვით შეიგრძნობდა მისი სოფლის შემდეგ, თითქოს მთელი საუკუნე არ ყოფილა აქ.

ხის ძირას ზოსიმე ყორშია დაინახა. იგი გლეხების ერთ ჯგუფში იდგა, თავისი განუყრელი ხელკეტით მიწას ჩიჩქნიდა და ისე გაცხარებით, გაჯავრებით ელაპარაკებოდა მეზობლებსა და სხვა სოფლიდან მოსულ გლეხებს, რომ ვარდენს გაეღიმა. ყოველთვის ასეთი იყო ზოსიმე — ფიცხი, უწონასწორო ხასიათის, მოულოდნელად გაბედული, მოულოდნელად თვინიერი, მორჩილი, თავშეკავებული. დაბერებულა ზოსიმე, წელში მოხრილა, მოტეხილა. იქ, თავლასთან, არ მიუქცევია მისთვის ყურადღება ვარდენს. ახლა გაახსენდა, როგორ დადგა პირველი იური ორლოვის ცხედართან ზოსიმე. „ბეგლარ, ამ ბიჭს მარტო შენი ოჯახი კი არა, მთელი თემი დაკრძალავს, მთელი თემი დაიტირებს“. კვლავ შეესმა ზოსიმეს ხმა. გაახსენდა ახოვანი, ჭარმაგი, მოუსვენარი და შრომით გაუმძღარი ზოსიმე, ყველაფერში პირველი, გაჭირვების ტალკვესი, პირდაპირი, მოურიდებელი, თან უწყინარი, მაგრამ, სპირიტების ეამს დაუდნობელი. როგორ გაუტეხია ჯავას, როგორ მოხუცებულა! გაახსენდა როგორ ეხუმრებოდნენ სოფელში ზოსიმეს:

— რას ეძებ, რა დაგიკარგავს მაგ წყეულ მიწაში, ზოსიმე?

— მამაშენის, ჯურემიას, დატოვებულ ოქროს ზომ არ ეძებ, ზოსიმე?

— რას ჩიჩქნი მაგ მიწას, ზოსიმე, მოესწრები შიგ ჩასვლას!

— შიგ ჩემი მტერი ჩავიდეს, ჩემზე აღრე, — ამბობდა ზოსიმე. მტრად ის მიიჩნდა, ვისაც ბევრი მიწა ჰქონდა, ვინც სხვისი შრომით ცხოვრობდა.

აუხდა ზოსიმეს თავისი ქადილი, გაფიქრა ვარდენმა. დაინახა ივანე ესე-ბუა, ყველაზე ღარიბი გლეხი თემში, ხათრიანი, უსიტყვო, ქინკველას რომ ფეხს არ დაადგამდა, სხვისი რომ შურდა რა, თავისი ხედრით კმაყოფი-

ლი იყო. ივანე ახლაც მორჩილი, კეთილი, სხივამდგარი თვალებით შეჰყურებდა ზოსიმეს, ხან ძალადობის წინა აღმდეგი რომ იყო, ხან — ძალადობის მომხრე და თვითონ მოძალადე. როგორ არ ჰგვანან ადამიანები ერთმანეთს!

— დაგვიანებული გაეჩქაროსო, — ამბობდა ზოსიმე. — ნეტავი აქამდე რას ვუცდიდით?

— ვინც მალე ჭრის, ის დიდხანს ნანობს, ზოსიმე, — უთხრა ივანემ. — ყოველთვის ასე არ იქნება გლეხის საქმე. ერთხელაც ჩვენცენ მოიხედავს ღმერთი.

— ღმერთი! — გაიციანა ზოსიმემ. — ღმერთს ვუცადოთ, ივანე! ღმერთი გლეხის გაჩენაში არ რეულა. ახლა თურმე სხვა ღმერთი ჩარეულა ჩვენს საქმეში, უფრო სამართლიანი, ყველა პატიოსანი კაცის შემწე.

— სხვა ღმერთი!

— რას ამბობ, ზოსიმე?!

— ღმერთი ერთია ცაში.

მიაყარეს აქეთ-იქიდან.

— მიწაზეც ყოფილა ერთი ღმერთი, — თქვა ზოსიმემ და განუყრელ კოჩოიას გადახედა, ვახსენო თუ არაო.

კოჩოიამ დასტურის ნიშნად თვალი ჩაუკრა.

— თქვი, ზოსიმე, ვინ არის ის ღმერთი! — შეეხვეწა ივანე.

— ვინაა და ლენინი.

— ლენინი, — გაიშეწორა ივანემ. *ეს სახელი მისთვის არაფერს ამბობდა.

შეამჩნია ეს კოჩოიამ და გვერდი გაპკრა ზოსიმეს.

— ლენინმა გაათენა ბევრ ქვეყანაში ცოდვილთა განკითხვის დღე და ალალ-მართალთა დღესასწაულის, ჩვენისთანა გაპირვებულთა დღესასწაულის დღე.

კოჩოია ალტაცებით შეჰყურებდა ზოსიმეს. წაბეჩებლად შეჰყურებდა.

— სხვა ქვეყნების გაპირვებულთა დღესასწაული ჩვენ რა შვებას მოგვცტანს, ზოსიმე? — ჰკითხა ვიღაცამ.

— ეს დღესასწაული ჩვენთანაც მალე დადგებაო, — გათამამდა ზოსიმე.

— ვინ გითხრა, ზოსიმე?

— საიდან იცი, ზოსიმე?

— თქვი, ვინ გითხრა, შე კაცო! გვლავ მიაყარეს აქეთ-იქიდან.

— ვარდენ ბუკიას პირით მუთუხებ-

ლია ლენინს.

— შემოუთვლია!

— შემოთვლით საქმე არ გაკეთდება,

ზოსიმე!

— ლენინს აქ თავისი კაცები ჰყოლია, — ჩაერია ლაპარაკში ბახვა მეზორნე.

— იმ კაცებმა უნდა გაათენონ ჩვენ-შიაც ცოდვილთა განკითხვის დღე, — თქვა ზოსიმემ. — აკი ვამბობდი, უსისხლოდ მიწას არავეინ დათმობს-მეთქი! — დაპკრა მიწას ხელკეტი.

— ჩვენთანაც უნდა დაიღვაროს სისხლი, — თავი ასწია და თქვა ყველასათვის მოულოდნელად და გასაოცრად ივანე ესტუბამ.

— გამოსაშვები სისხლი უნდა გამოიშვას, — მხარი აუბა ივანეს ნესტორ ფილიპიამ.

— რუსთბელმწიფის რუსეთი ახლა ლენინის რუსეთია, — ჩაერია კოჩოიაც საუბარში.

— ჰო, ჰო, რა კაცია თურმე მამაცობნებული! ნახევარი მილეთის მუშა და გლეხი ფეხზე დაუყენებია. კარგად თქვი შენ, ზოსიმე ბატონო, მიწაზეც ყოფილა მართლა ერთი ღმერთი, — ჩამოართვა სიტყვა კოჩოიას ბახვა მეზორნემ.

ჰადრის ქვეშ მიწიდან ამოზურცულ მსხვილ, კუზიან ფესვებზე ჩამომსხდარ გლეხებში პროვიზორი ესტატე ნაწყები იჯდა. აქ იყვნენ ჰალის სახნავად გასული გლეხები, აქ იყო პავლე მეველე-მუდამ შარზე მდგარი, მოწამლული სიტყვის კაცი.

— მეთერთმეტე არმია საომრად კი არ მოდის, დასაპყრობად კი არ მოდის, პავლე, ჩვენ საშველად მოდის, — ეუბნებოდა პროვიზორი პავლეს.

— ვინ ჩვენ?! — პირში ეცა პავლე-პროვიზორი არ შეშინდა.

— ხალხის საშველად მოდის.

— რომელმა ხალხმა სთხოვა რუსის ჯარს, გვიშველეო?!

— იმ ჯარში მარტო რუსი მეომრები არ არიან, პავლე.

— სულ ერთია, ვინც უნდა იყვნენ. არავის უთხოვია, მოდიო და დაგვიპყარითო...

სალამოდებოდა, მაგრამ მზის ჩალისფერი ნათელი ჭერ კიდევ ადგა ქვეყანას. შალვა კორძაბიას ვაგონივით ვიწრო და გრძელ ოთახში კი ბნელოდა. შექფარიანი თუნუქის პატარა ლამაზ მხოლოდ მაგიდას ანათებდა. მაგიდაზე ეორდანიას სურათის გვერდით ლენინის სურათი იდგა. ქალაღდის გამომწვარ-გამოფიტული მოწითალო შუქი ეფინებოდა მის სახეს. ლენინს კრაველის საყელოიანი პალტო ეცვა, ქუღსა და პალტოზე თოვლის ნამჭერი ეყარა, ვიღაცას უღიმოდა თვალმოჭუტული.

მაგიდასთან შალვა და ვარდენი ისხდნენ, ვარდენს კიდევ უფრო მეტი დაღლილობის დაღი აჩნდა. იტყობოდა, მათი საუბარი დიდი ხნის დაწყებული იყო.

— გეტანხმები, ვარდენ. ადამიანი თავის მიზანს, მოწოდებას, ცხოვრების გზის არჩევას ფეხის ადგმის დღიდან იწყებს.

— ზოგი გზადაგზა იცვლის მიზანს. შეხედულებას, ცხოვრების გზას.

— იცვლის იმის მიხედვით. თუ რა გარემოებაში უხდება ცხოვრება, რა პირობებში. იცვლის თავისი ხასიათის, ყოფაქცევის მიხედვითაც.

— მართალია, ბატონო შალვა, ხასიათის დიდი მნიშვნელობა აქვს. ხდება ზოღმე, ადამიანს უნდა გადადგას ესა თუ ის ნაბიჯი, შეიცვალოს აზრი, შეხედულება, მაგრამ პატივმოყვარეობა აკავებს.

— ასეც ხდება, ვარდენ. არიან ასეთი ადამიანებიც, — თქვა შალვამ ისეთითქოს ეს მას ეხებოდა.

— გზის არჩევა მასწავლებლის გავლენითაც ხდება. შშობლების, მეგობრების, ამხანაგების გავლენითაც, მტრების გავლენითაც კი. — განაგრძობდა ვარდენი, — სხვისი ვაჭირებისა და ბე-

დნიერების გავლენით, სიყვარულისა და სიძულვილის გავლენით, წარჭობებისა და წარუმატებლობის გავლენით. რჩიო ესა თუ ის გზა...

— ამას დიდი დაფიქრება უნდა, ვარდენ, — შეაწყვეტინა მასწავლებელმა, — ბოღშევიკური რუსეთი საქართველოს დასაპყრობად მოღდის...

— ბოღშევიკური რუსეთი ძმურ, მეგობრულ ხელს გვიწვდის ქართველ ბოღშევიკებს.

მასწავლებელი დიდხანს, ძალიან დიდხანს დასკებოდა ლენინის პორტრეტს. მერე ვარდენისაკენ მიბრუნდა.

— ვარდენ, მე დღესვე შევიღოდი ბოღშევიკურ პარტიაში, — უთხრა ფარული მღელვარებით, — თუ საქართველოს კომუნისტური პარტია ბოღშევიკური რუსეთის სეკცია კი არა, უშუალოდ კომინტერნის სეკცია გახდებოდა.

— ბოღშევიკური რუსეთის დაუხმარებლად საქართველოს გაუჭირდება საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება. ბატონო შალვა, თვით მენშევიკები ამბობენ, რომ საქართველო ქართველებისათვის — ეს ფუქი ოცნებააო.

— ასე ქარაფშუტები ამბობენ და ფიქრობენ.

— ისინი არც ისე ქარაფშუტები არიან, — მიუგო სწრაფად ვარდენმა, — თქვენ ალბათ ხვდებით, რატომ დგა ბათუმში დიდი ბრიტანეთის სამხედრო ზომალდები!

— მე დიდი ბრიტანეთის დახმარება მირჩენია დიდი რუსეთის „დახმარებას“.

— ინგლისი დასახმარებლად არ არის მოსული. მას ბათუმის ჩაგდება უნდა ხელში.

— ასეთ ციღს ბოღშევიკები სწამებენ ინგლისელებს.

— არა, ეს ციღისწამება არ არის.

— კეთილი. ერთი წამით დავიჯეროთ, რომ დიდ ბრიტანეთს ბათუმის ხელში ჩაგდება უნდა. მაგრამ რუსეთი ზომ მთელ საქართველოს გვართმევს!

ვარდენმა ლენინის პორტრეტს დახედა. თითქოს ბოღშევიკების ბელადი

მათ საუბარს უსმენდა და ილიმებოდა.

— თქვენ გჯერათ ამ კაცის, ბატონო შალვა?

— მჯერა, — უყოყმანოდ მიუგო მასწავლებელმა და იმანაც შეხედა ლენინს.

— გწამთ მისი?

— მწამს.

— თქვენ სოციალ-დემოკრატიის ბრძანდებით, მაგრამ ბევრ რამეში სოციალ-დემოკრატებს ემხრობით.

— არც ისე ბევრში, — სწრაფად მიუგო შალვამ.

— მაგიდაზე ლენინის სურათის გვერდით ქორდანიას სურათი გიდგათ.

— სურათი საკმაოდ გაცვეთილია. ალბათ, დიდხანს ატარებდით უბით, — სიტყვა ბანზე აუგდო შალვამ.

— მართალი ბრძანდებით.

— რატომ?

— იმიტომ რომ მან მიჩვენა გზა, მიხანი, თქვენ ქორდანიამ გიჩვენათ?

— არა.

— რატომ გიდგათ მაგიდაზე მისი სურათი?

— პატივს ვცემ როგორც მოღვაწეს... როგორც სახელმწიფოს მეთაურს.

— მაგრამ მისი გზა ხომ სხვაა.

— დიახ.

— თქვენ რომელ გზას ირჩევდით?

— მე უკვე გითხარით, ჩემი გზა დიდი ხანია არჩეული მაქვს.

ვარდენი მორიდებით, მაგრამ პირდაპირ უყურებდა.

— თქვენ ჩემი მასწავლებელი ხართ; ბატონო შალვა. მაპატიეთ, რომ ასე მოუბრძანებლად გელაპარაკებით. მასწავლებელი მოწაფეს იმისათვის ასწავლია, რომ მან მეტი შეიძინოს, მეტი იცოდეს.

— ასე იყო და ასე იქნება ყოველთვის. მაგრამ მოწაფემ უნდა გაუსწროს მასწავლებელს. მე არა მრცხვენია ვისწავლო თქვენგან, კაცისაგან, რომელიც ლენინმა გამოგზავნა.

— ბატონო შალვა, მითხარით, ახლა რომელ გზას აირჩევდით?

— ლენინის გზას, თუ საქართველოს კომუნისტური პარტია კომინტერნის

სექცია გახდება, — გაიმეორა ასევე მასწავლებელმა.

ეროვნული

— მაგას ამჟამად ახსენებთ მანამდე, სანამ არა აქვს. აი თქვენ ჩემს მოსვლამდე ლენინის დეკრეტს კითხულობდით. — თვალს გადაავლო მიწის დეკრეტს, რომელიც წინ ედო შალვას. — უცქეროდით ლენინს და ქორდანიას სურათებს და მათ გზებს ერთმანეთს აღარებდით.

— ვთქვათ, მართლაც ასე იყო. მერე?

— რა დასკვნამდე მიხვედით, ბატონო შალვა? გეკითხებით, როგორც მასწავლებელს. ათი წლის ომისა და სამოქალაქო ბრძოლის მანძილზე ყოველთვის თვალწინ მედგოდა, მასსოვდით, მიუყვარდით. პირველი ჩემი მასწავლებელი თქვენ იყავით. მეორე — აი, ის! — ლენინის სურათს შეხედა.

მასწავლებელი დიდხანს დუმდა. ხელები მიწის დეკრეტზე ეწყო. გამზდარი, უფერული ხელები, რომლებსაც მღელვარების დროს ვერ იმორჩილებდა, ახლა ისინი მშვიდად ეწყო.

— შენ მეკითხებით, რა დასკვნამდე მიხვედით? — დაილაპარაკა ჩუმად ფიჭვის შემდეგ. სახე ვარდენისაყენ მიაბრუნა.

ვარდენმა თავი დაუქნია.

— მიწა იმისია, ვისიც ოფლი იღვრება მიწაზე.

— ქორდანიას სახალხო გვარდიამ მიწიდან აყარა ისინი, ვისიც ოფლიც იღვრება მიწაზე.

მასწავლებელი შეცბუნდა.

— თქვენ იდეებით იმ მიწაზე იმათთან ერთად, ხალხთან ერთად, ქალებთან ერთად. ჯვებზე დედას, მამას, მეზობელსა და ნათესავს ერეკებოდა მიწიდან. თქვენ იქ იდეებით და უყურებდით.

— ვიდემი, ვუყურებდი, — თქვა ყრუდ მასწავლებელმა.

— უყურებდით, შვილმა დედას როგორ დაატაკა ცხენი.

მასწავლებელი გაოგნებული იჯდა და თვალს არ ამორებდა ვარდენს.

— გულში თქვენ ხალხის მხარეზე

იყავით, იცოდით, რომ მიწა იმისია, ვისიც ოფლი იღვრება მიწაზე. თქვენ მიწის სოციალიზაციას ქადაგებთ და იქვე დუმდით. ახლა აქ ჩვენ ორნი ვართ, ბატონო შალვა: თქვენ — ჩემი მასწავლებელი, და მე — თქვენი მოწაფე, აგრეთვე ეს ორი ადამიანი და კედლები. მოდით, ოთხ თვალს შორის ვილაპარაკოთ, — შეხედა ლენინისა და ჟორდანის პორტრეტებს: — ერთმა მათგანმა ბოლშევიკური პარტია შექმნა და თქვენ თანახმა ხართ შეხვიდეთ ამ პარტიაში, თუ საქართველოს კომუნისტური პარტია კომინტერნის სექცია გახდება?

— დიახ, თანახმა ვარ.

— მაშინ ამ მაგიდაზე მეორე სურათი არ უნდა იდგეს.

— აკი ვითხარით, მე მას პატივსაცემად მხოლოდ, როგორც მოღვაწეს, სახელმწიფოს მეთაურს.

— ლენინს?

მასწავლებელი არ დაფიქრებულა:

— ლენინს, რომელმაც შექმნა ეს დეკრეტი, არა მარტო პატივსაცემად, მაგრამ მე მაინც ყოველგვარი ძალადობის წინააღმდეგი ვარ.

— მუშასა და გლეხს ძალაუფლებას ნებით არაეინ დაუთმობს, — უთხრა ვარდენმა. — მამატიეთ, რომ ასეთ გაჯეკთილ სიტყვებს გეუბნებით.

— ჩვენმა მუშამ და გლეხმა თვითონ უნდა აიღოს ძალაუფლება და არა რუსის ჯარმა მოუპოვოს იგი.

— ჩვენი მუშა და გლეხი მარტო ჯერ ვერ შეძლებს ამას.

— ეს დეკრეტი შეაძლებინებს, — სწრაფად მიუგო შალვამ.

ვარდენმა გაიღიმა და მასწავლებელს მოეჩვენა, რომ უღიმოდა ის ბავშვი, წინა მერხზე რომ იჯდა მარჯვნივ, იმ მერხზე, რომელზედაც ჯერ იჯდა და ახლა გვენიც ზის.

— არა მარტო მუშასა და გლეხს, ბატონო შალვა, — უთხრა ვარდენმა.

— მეც, სხვასაც, — მიუგო ისევ სწრაფად მასწავლებელმა და განაგრძო: — ჩვენ ჩვენი ძალით ვუპატრონებთ სამშობლოს. გარეშე ძალა მოვიდაო,

სამართალი ბანზე ავიდაო. არ გვირბა გარედან მოსული ძალა. საქართველოს საკმაოდ ნაგემები აქვს რუსეთის ცხელის თის სუსხი.

— დღეს სულ სხვა რუსეთი მოდას ჩვენთან, ლენინის რუსეთი, — ვარდენმა საათს დახედა: — ამაღამ ოტობაიას ტყეში კრება გვაქვს. ლენინის მიწის დეკრეტი და „პასუხი გლეხების შეკითხვაზე“ უნდა გავაცნოთ უკრედეგის წევრებს, პროკლამაციები დავუბრუნოთ.

მასწავლებელმა მაგიდის უკრიდან ლენინის პასუხი და პროკლამაციები ამოიღო და ისინი მიწის დეკრეტთან ერთად ვარდენს გადასცა. თითო ცალი თავისთვის დაიტოვა.

— ქართულად მინდა გადავთარგმნო, — ერთი წამით დაფიქრდა: — არა მარტო უკრედეგის წევრებმა, ყველა გლეხმა უნდა წაიკითხოს.

ვარდენმა ისევ სცადა საუბრის შეტრიალება:

— ბატონო შალვა, ჯარში გაწვევა უკვე დაიწყო. კარლო ჩხეიძემ თითქმის მთელი საქართველო შემოიარა. ზეგ ევგენი ევანია სიტყვით გამოვა მიტინგზე და ხალხს მოუწოდებს, უკლებლივ გადით ჯარშიო... თქვენ უნდა გამოხვიდეთ ამ მიტინგზე.

— მე უკვე მივეცი თანხმობა ევგენი ევანიას, რომ გამოვალ, — უთხრა მასწავლებელმა.

— ეს ჩვენ ვიცით.

— ვინ თქვენ?

— სამაზრო კომიტეტმა. თქვენ უნდა მოუწოდოთ ხალხს არც ერთი კაცი არ გავიდეს ჯარში.

— მე უკვე გითხარით, რომ ძალადობის წინააღმდეგი ვარ.

— მაგრამ თქვენ ხომ მხარს უჭერთ ამ დეკრეტს.

— დეკრეტს კი, მაგრამ ძალადობას არა.

მასწავლებელი წამოდგა, ბალტო მოიხვია. წამოდგა ვარდენიც, ქუდი დაიხურა:

— კრებაზე მაგვიანდება, ბატონო შალვა. ნახვამდის.

— სურათი? — ჰკითხა შალვამ და ლენინის სურათი აიღო მაგიდიდან.

— თქვენთან დარჩეს. როგორც მოგახსენეთ, იგი ყოველთვის ჩემი თანამგზავრი იყო. მებმარებოდა ფიქრში, არჩევანში, გადაწყვეტილებაში, კირსა და ლხინში.

შალვას არ მიუცილებია კარამდე სტუმარი. როგორც ეს წესად ჰქონდა. მოწაფეებსაც კი აცოლებდა თავისი ვაგონივით ვიწრო და გრძელი ოთახის კარამდე. ახლა კი ვარდენთან საუბრით დაფიქრებული მაგიდასთან იდგა.

ტყე, ოტობაიას უღრანი ტყე, ეკალბარღით ჩახლართული, მთვარიან ღამეშიაც უკუნით, მთვარიან ღამეშიაც უკუნო და უკვალო, ოხო-კოჩისა და ტყაშიმადის საფანე, ადამიანისა და ნადირისათვის ხაფანგად ქცეული უძირო ქაობით.

ამ ტყის სიღრმეში ედგა კარავი გუდუია ესვანჯიას. ეს აბედისფერი სახის, გრძელწვერა და გრძელთმიანი კაცო, ჭაობშიაც თვალდახუჭული რომ გაიფლიდა, ნადირს რომ ხელით აბრჩობდა, შვლის ტყავით შემოსილი, ფეხშიშველი, უქალოდ დაბერებული, ხალხისაგან განდგომილად ცხოვრობდა.

ამ ტყის კაცთან მიდიოდა ვარდენი. წინათ ბევრჯერ ყოფილა მასთან. უყვარდა იგი და არ იცოდა რატომ. რა ჰქონდა გუდუიას შესაყვარებელი? მისთვის ქვეყნად არაფერი არ არსებობდა: არც სიყვარული, არც სიხარული, არც სიძულვილი, არც მწუხარება. რისთვის ცხოვრობდა, რისთვის ბოგინობდა? შიშის ზარსა სცემდა ადამიანს მისი დანახვა, დაუბანელი, ჭაობის მწარე სუნით აქოთებული მისი ტანი. მაგრამ თბილი, კრილა თაფლისფერი თვალები, სიკეთითა და სევდით სავსენი შიშს მაშინვე აქარვებდნენ.

ვარდენს ბუნდოვნად ახსოვდა, არაკად, თუ მართლად თქმული, მიზეზი გუდუია ესვანჯიას განდგომისა: ქალია ღალატმა განარიდა სოფელსო. არავინ ჩასდია, არავინ დაინტერესებულა ამის

გამორკვევით, რადგან არავინ ჰყავდა გამკითხავი.

ერეკენულნი

მიდიოდა ვარდენი ზღაპრულსავე კაცთან. უმიწო და უსახლკარო კაცთან. იმასაც ამბობდნენ გუდუია შვლიაზე, უმიწობამ გახიზნა ტყეშიო. არც ამის გარკვევას ჩასდია სოფელმა, თვითონ უმიწო იყო სოფელი. ადამიანს თავისი სატიკვარი რომ აქვს, სხვისი სატიკვარისათვის არ უდევს გული.

გუდუია ესვანჯიას კარავში უნდა წაკითხა ვარდენს მიწის დეკრეტი და ლენინის „მასუხი გლეხთა შეკითხვებზე“. დაიჯერებს კი გუდუია ესვანჯია? ქვეყანაზე იმედგაცრუებული, ვაველერებული, ლაბარაკს გადაჩვეული, ადამიანს გადაჩვეული კაცი! კიდევაც რომ დაიჯეროს, რაღად უნდა აწი მიწა! სამართისათვის საყოფი სამი არშინი მიწა აქ, ტყეშიც, მოიძეგება. თუ ჭაობს მიწა ჰქვია, თუ იმ ადგილს სამარე ერქმევა, სამ არშინ მოშხამულ ჭაობს.

მიდიოდა ბრძოლებსა და ჭირში გამოჩვეული ჭარისკაცი, აჯანყებებში, გაფიცვებში, რევოლუციის ცეცხლში გამოჩვეული ჭარისკაცი. ჭაობშიც უფლია და წყალშიც, მთაშიცა და ბარშიც, სიყვადლის პირისპირ მდგარა, გამარჯვება პირისპირაც. ამ ტყეშიაც უფლია და ამ ჭაობშიაც. წინანდებურად მიდიოდა ახლაც. არ ერიდებოდა ჭაობსა და ქყანტობს, იცნობდა მათ მუხანათურ ზნეა, იცოდა საით მოეგლო, სად გადაეჭრა გზა. არც ნადირსა და ქვეწარმავალს უფრთხილდებოდა, არც სიბნელეს, მიდიოდა შეუცდომლად. სიბნელეშიც კი ცნობდა მრავალგზის გავილ ადგალებს. ჩქარობდა, აგვიანდებოდა. გვიან დააღწია თავი იური ორლოვის დაკრძალვის თადარიგს, მერე მასწავლებელთან საუბარს შერჩა.

ტყე გაღრმავებული იყო. არ ქროდა ნიავი, არ ირხეოდა ტოტებუ და მაინც დროდადრო ხეთა ქრატუნი ისმოდა სხვადასხვა მხარეს. კარავთან მისვლამდე არ უნდოდა რამეზე ეფიქრა, მაგრამ მასწავლებლის სიტყვები მაინც არ შორდებოდა გონებიდან: „ეს დეკრეტი შე-

აძლებინებს... მეც, სხვასაც... ჩვენ ჩვენი ძალით ევპატრონებთ ჩვენს ქვეყანას... გარეშე ძალა მოვიდაო, სამართალი ბანზე ავიდოა..." გაელიმა ვარდენა. მასწავლებელს გაულიმა ფიქრში. ფიქრიდან უცებ რაღაც უცნაურმა ხმამ გამოიყვანა. არც აღაშინანს ნაბიჯის ხმას ჰგავდა და არც ნადირისას.

თითქოს ხმელი ფოთოლი ტოტს მოსწყდა და მიწაზე დამპალ ფოთლებს დაეცაო. მხვერავის ყური კურდღლის ყურითაა. ვარდენი მაშინვე მიხვდა, რომ ეს ფოთლის დაცემის ხმა არ იყო. ერთბაშად არ მიიხედა, კიდევ წაიარა ცოტა. უფრო ახლოს გაიქორდა იგივე ხმა. მიხვდა, კვალში ედგა ვიღაც. ისე აღგამდა ფეხს, თითქოს მიწას არ აჯარებდა.

— სიორდია! — გაიკვირვა ვარდენმა. — ამ უღაბურში, ამ წყვარამში როგორ აიღო ჩემი კვალი!

ტატაჩია ხეს მოეფარა. ვარდენმა კიდევ წაიარა.

— ალბათ შეიტყო სად მივდივარ. ძალის გეში ჰქონია, ძალის გაეარდნილს! — ნაბიჯს მოუჩქარა. ისე იარა მიხვევ-მოხვევით, რეტი დაასხა სიორდიას. მერე თვითონ უკან ჩამორჩა და ქონდრის კაცი წინ გაუშვა.

არც ტატაჩია სიორდიას ეძინა ყურზე. მალე შეესმა ზურგს უკან ნაბიჯის ხმა, ნაგანი იმიშვლა, მიტრიალება კი ვერ გახვდა: მიხვდა, ვარდენი დაასწრებდა. გზა განაგრძო, მაგრამ აღარ იცოდა, სად მიდიოდა. მარჯვნივ და მარცხნივ ჰკობი ბუჭბუყებდა. მისი ქვა გულრიდან შორს იყო შიში. სიფრთხილეს მაინც არ თავილობდა. სიფრთხილე შაშად არ მიიჩნდა. ამიტომ არ თავილობდა.

მიდიოდა ჰკობებს შუა, ისე როგორც თოკზე ჯამბაზი, ბუმბულივით მსუბუქი, კატასავით ფეხმარდი. საკმარისი იყო. ოდნავ შეშლოდა ნაბიჯი, რომ ჰკობი სტაცებდა პირს. ფეხი და თვალი ერთნაირად უჭრიდა, უკუნით მოცულ ჰკობებს შორის მიწის ვიწრო ზოლს თვითონ პოულობდნენ ფეხები.

ზურგიდან აღარ ესმოდა ვარდენია

ნაბიჯის ხმა, ერთბაშად შეწყდა.

— პაიტ, დედაგალღეტი, კერწკლე ხვალ! — დაისისინა გველფთხი. მერე ერთბაშად შეტრიალდა იმ თოკზე, მაგრამ თვალმაც უმტყუნა და ფეხმაც, გადაქანდა და ჩაიტაცა ჰკობმა. მაშინვე იგრძნო, რომ დადგა მისი აღსასრულის ეპი. ჰკობს სამ მხარეს მალალი ლაქაში ერთყა. მთვარე მექმწვეანედ დაჩანთოდა მის ზედაპირს. ტატაჩია სიორდია შეკვირვებით აცეცებდა თვალს, ვარდენს ეძებდა. გატყდა მისი ქვა გული.

— ბუკიაა! — დაიძახა დიაცური, გამკვიანი ხმით.

გაიგონა ვარდენმა ძახილი. მიხვდა, რაც დაემართა მღვევარს. უკან გაბრუნდა.

— ვიი-ხრჩოო-ბ!

სიორდიას მსუბუქ ტანს ნელა იწოვდა ბლანტი. უმწეოდ ასავსავებდა გაღეულ ზელეს, გველივით იგრინებოდა. როცა მკერდამდე მისწვდა ჰკობი, ორჯერ გაისროლა ნაგანი, იქნებ ჩემი ძახილი ვერ გაიგონა ბუკიამ, იქნებ სროლის ხმაზე მაინც მოვიდესო.

მივიდა ვარდენი ჰკობთან, შორიხლო შედგა. მთვარის უფერულ შუქზე მკვდრისფრად მოჩანდა სიორდიას მორეცილი სახე, გადმოკარკლული თვალები.

— ვიი-ხრჩოო-ბ!.. ვიი-შვეე-ლ! — დაიქანავლა მან, დაიკენესა ქვის გულმა.

ვარდენი ისევ მშვიდად, ზიზლით დასცქეროდა.

ჰკობი იღლიებში რომ სწვდა, სიორდიამ კვლავ შესთხოვა შეველა.

ვარდენი ისევ მშვიდად ზიზლით დასცქეროდა.

— ვიი-შვეე-ლ! გვი-სერ, დეე-დაა-გა-ლღეე-ტი!

ვარდენი ისევ და ისევ მშვიდად, ზიზლით დასცქეროდა.

ბეგლარმა რიჩარდ ბოლდუინისა და ზაქრო ბროლაძისაგან გაიგო, რომ სიორდია თვალს აღევნებდა ვარდენის ყოველ ნაბიჯს. ბეგლარი მიხვდა, სიორდიას გეში აღებული ჰქონდა, თუ სად აბირებდა ვარდენი წასვლას. თვითონ ბეგ-

ლარიც უნდა მისულიყო გუდუია ესეა-
ჯიას კარავში. ტყეში შესვლისთანავე
დაეწია სიორდიას და ასიოდე ნაბიჯზე
გაპყვა უკან. ახლა ჭაობის ლაქაშიან ნა-
პირზე იდგა და თვალს არ ამორებდა.
შვილსაც, რას იზამსო.

— გეე-სერ მეე-თქ! — დამეუქრა ჭონ-
დრის ვაცი. იტობარს მაინც არ იტეხ-
და. — სიი-ორდ ვარ, ტაა-ტაჩი.. ჰაეე-რშ
კაა-პიი-კიი-ანს ვეხვ-რეტ!

— მესროლე, — უთხრა მშვიდად ვარ-
დენმა.

ესროლა სიორდიამ, ერთხელ, მე-
ორედ.

ვარდენმა იცოდა, შეშინებული კაცია
ტყვია კაპიკიანს ვერ გახვრეტდა. ბეგ-
ლარმაც იცოდა, შეშინებული კაცია
ტყვია კაპიკიანს ვერ გახვრეტდა. ისიც
მშვიდად იდგა. შვილთან მაშინ მივიდა.
სიორდიას კომშის ოდენა მელოტი თაუ
ჭაობმა რომ დაფარა.

— ყველა უწმინდურის ხვედრი ასე-
თია, შვილო, — უთხრა ბეგლარმა, მაგ-
რამ გულში მაინც დაენანა ადამიანი-
სშვილი.

ვაგონივით ვიწრო და გრძელ ოთახში
მასწავლებლის პირდაპირ, სადაც წუ-
ხელ ვარდენი იჯდა, დამფუძნებელი
კრების წევრი ევგენი ევანია, საჭაზრო
ერობის გამგეობის თავმჯდომარე ირო-
დიონ ჩხეტია და სამხედრო ვალდებუ-
ლებათა უფროსი ვარლამ ხურცია ისხ-
დნენ. ძლივს ეტეოდნენ ოთახში. ევგენი
ევანია ნერვიულად ატრიალებდა ხე-
ლში სათვალეს, უფრო გაღიზიანებული,
სასოწარკვეთილი ჩანდა. გულხელდაკ-
რეფილი მიხა ქირია, ზურგით საარკმლის
ჩარჩოს მიყრდნობილი და თავაწეული
პაპიროსს ეწეოდა, ბოლის პატარა ლა-
მას რგოლებს ოსტატურად უშვებდა
ზევით და კმაყოფილებით აყოლებდა
თვალს.

თუნუქის ლამპით განათებულ მაგი-
დაზე მარტო ლენინის სურათი იდგა.
ევგენი ევანია თვალს არიდებდა სუ-

რათს, მაგრამ მისდა უნებურად ხშირად
გაეჭეოდა მისკენ მზერა.

— ბატონო შალვა, — ეკვიწნულად
დაწყებულ ლაპარაკს დამფუძნებელი
კრების წევრი, — ყოველი სახელმწი-
ფო, რომელიც ძალით იპყრობს სხვა
ქვეყანას და ამბობს მის ხელისუფლე-
ბას, მტერია ამ ქვეყნისა. ასე იყო ყო-
ველთვის და ასე იქნება დროის ყოველ
ჟამს. ალბათ, დამეთანხმებით, რომ და-
საველეთის იმპერიალიზმი სჯობია აღმო-
საველეთის ფანატიკოსებს ან უკეთ —
ბარბაროსებს. — ევგენი ევანია დაეი-
ნებით უყურებდა მასწავლებელს —
ლენინი აფართოებს რუსეთის საზღე-
რებს, — აუწია ხმას ევგენი ევანია,
— ქმნის დიდი რუსეთის იმპერიას. შა-
ვი რუსეთი და წითელი რუსეთი ჩვენ-
თვის სულ ერთია, ორივე მტერია ჩვე-
ნი. დარწმუნებული ვარ, ამაშიაც და-
მეთანხმებით, — არ დაუცადა მასწავლ-
ებლის დასტურს და გაეცხარებოთ განა-
გრძნო: — ჩვენ ორმაგად ლაპარაკობილი
ქვეყანა ვიქნებით: ერთი მხრივ, მეფის
რუსეთის მიერ, მეორე მხრივ, წითე-
ლი რუსეთის მიერ, — თვალთ თვალში
გაუყარა მასწავლებელს. — მეფის რუ-
სეთმა ენა წაგვართვა...

— გაგვიუქმა საკათალიკოსო, —
შეაშველა სიტყვა იროდიონ ჩხეტიამ, —
დაგვიყენა თავისი ეგზარქოსები, სინო-
დალურ კანტორას დაუმორჩილა ძველ-
თაგანვე დამოუკიდებელი ჩვენი კურ-
თხეული მართლმადიდებელი ეკლესია.

— ლენინს არ დაუმორჩილებია, —
შეაწყვეტინა სიტყვა მასწავლებელმა.

— მართალი ბრძანდებით, — უთხრა
ჩხეტიამ და წამოდგა, პალატუხი მოი-
შვა, საყულო შეიხსნა, სკამის ზურგს
ორივე ხელით დაეყრდნო, — მაგრამ
ჩვენ სხვა პრეტენზია გვაქვს ლენინთან.
ათას ცხრაას ოცი წლის შვიდ მაისს
ვლადიმერ ილიას ძემ, წითელი რუსე-
თის მეთაურმა, საქართველოს დამოუ-
კიდებლობა ცნო...

— და მხოლოდ ამის შემდეგ გვცნეს
ევროპის ქვეყნებმა, — უთხრა მასწავ-

ლებელმა. — ლენინს რომ არ ეცნო ჩვენი დამოუკიდებლობა...

— გვეცნო მხოლოდ ცხრა თვით, მხოლოდ ცხრა თვით, ბატონო შალვა, — დამფუძნებელი კრების წევრს ეჩვენებოდა, თითქოს ლენინი მაგიდიდან თვალს არ ამორებდა, ჩაიციებით უყურებდა, ველარ გაუძლო მის ეშმაკურ ღიმილს, და მაშინ, როცა მასწავლებელმა ერთი წამით სახე ჩხეტისკენ მიატრიალა, სწრაფად შეაბრუნა ლენინის სურათი, მერე წამოდგა, მაგიდას მოშორდა, კედელთან დადგა, პიჯაკის ღილები შეიხსნა. — გაგვაცრუა, ბატონო შალვა, ლენინმა.

მასწავლებლის თვალს არ გამოპარვია, როგორ შეაბრუნა ევგენი ევანიამ ლენინის სურათი. აიღო და ყველას დასანახავად შემოაბრუნა.

— ამ დროს ლენინი მოსკოვში, — განაგრძობს იროდიონ ჩხეტამ, რომელსაც უნდოდა მაგიდიდან აეტაცა სურათი, მაგრამ მასწავლებლის მკაცრ სახეს შეასწრო თვალი და თავი შეიკავა. — ჩვენს ელჩს გერასიმე მახარაძეს მხარზე ხელს უთათუნებდა, ეფერებოდა, გულში კი სხვა რამ ედო. ამის შემდეგ თქვენ მაინც გჯერათ, რომ ლენინს ჩვენი ხალხისათვის სიკეთე უნდა?!

— და მაგიდაზე გიდევთ მისი სურათი! — ვერ მოითმინა დამფუძნებელი კრების წევრმა, ახლა პირდაპირ დახედა შორიდან სურათს და შეიკუმბნა. — მაგიდაზე გიდევთ ლენინის „პასუხი გლეხებს შეკითხვებზე“, ლენინის მიწის დეკრეტი!

— ლენინმა მისცა მიწა გლეხს, — აიღო მიწის დეკრეტი მასწავლებელმა,

— უთუოდ წაკითხული გქნებათ, ბატონო ევგენი!

— დიდი ხანია.

— მერე?

— ჩვენ, როგორც ამას წინათ მოგახსენეთ, მხოლოდ აგრარული რეფორმა ჩავატარეთ...

— თქვენ იმაზე წუხხართ, რომ ჩვენი კურთხეული მართლმადიდებელი ეკლესია სინოდალურ კონტროლს დაექვემდებარა, — უთხრა მასწავლებელმა დაუფარავი ირონიით, — და მიწის საკითხისათვის ვერ მოიცალეთ!

— ბატონი იროდიონი მორწმუნეა, — სხვა ვერაფერი მიუგო და უთხრა ევგენი ევანიამ მასწავლებელს, — ვისაც რა აწუხებს, იმას ჩივის.

— დღეს მიწის საკითხზე უფრო დიდი საწუხარი არაფერი გვაქვს...

— გეთანხმებით. ჩვენ დღეს დიდ ვალში ვართ გლეხებთან, მაგრამ ხვალ ვალში არ ვიქნებით.

— ეს „ხვალ“ დღეს უკვე გვიანაა, ბატონო ევგენი — სწრაფად მიუგო მასწავლებელმა.

— მაშ თქვენ გჯერათ ლენინის? — ისევ გაიშეშა თავისი შეკითხვა იროდიონ ჩხეტამ განაწყენებული კილოთი. შეურაცხყოფილი იყო მასწავლებლის სიტყვებით. — თქვენ გჯერათ, რომ ლენინი დღესვე მისცემს ქართველ გლეხს მიწას?

— ლენინი ამბობს — მიწა ხალხსო... მე მჯერა ლენინის, ვემზრობი ლენინს, მაგრამ ძალადობას არა. მეთერთმეტე არმია არ უნდა გადმოვიდეს ფოილოს ხიდზე.

ევგენი ევანიამ კმაყოფილებით გაიღიმა.

— ეს თქვენ, ბატონო შალვა, ხვალ ხალხს უნდა უთხრათ, — აიღო გაზეთი „ერთობა“. — აი, როგორ მოგმართავთ მთავრობისა და თავდაცვის საბჭოს თავმჯდომარე ნოე ეორდანიას მასწავლებლებს: „ამხანაგო მასწავლებლებო! აუხსენით ხალხს, რომ მტერი ვერას დაგვაკლემს, თუ შიგნით წესრიგს დავიცავთ. დამშეული მტერი შემოგვესია, რომ გავცდარცვოს. ვისაც შეგვიძლია, იარაღი ავისხათ, სხვები სხვაგვარად დავემარებით სახელოვან ჯარსა და გვირდიას“. გესმით, ბატონო შალვა, ვისაც როგორ შეგვიძლია. თქვენ ბევრი რამ შეგიძლიათ, როგორც მასწავლებ-

ბელს, როგორც დიდად გავლენიან კაცს. თქვენ უნდა მოუწოდოთ გლეხებს ადგეს დიდი და პატარა. — გადაშალა გახეთი: — აი, გენერალური შტაბის ცნობა: „ქახეთში დაიწყო გლეხთა ძლიერი პარტიზანული გამოსვლები ბოლშევიკების კავალერიის წინააღმდეგ“.

მასწავლებელი დიდხანს დუმდა. სტუმრები დაძაბული მოლოდინით შესცქეროდნენ. შალვა არ ლეღავდა, უცვირდა. რომ ასე მშვიდად ევირა თავი: მასთან სათხოვნელად მოვიდნენ დამფუძნებელი კრების წევრი, სამაზრო ერობის გამგეობის თავმჯდომარე, სამხედრო ვალდებულებათა უფროსი, დიან, სთხოვდნენ. თითქმის ეხვეწებოდნენ.

— მერე რა გამოვა ჩემი თქმით? — იკითხა ხანმოკლე დუმისლის შემდეგ მასწავლებელმა და სამხედრო ვალდებულებათა უფროსისაკენ მიბრუნდა: — ვთქვათ, ჯარი შეკრიბეთ. რას ჩააცმევთ, რით აღჭურავთ, რას აკმევთ? პოლკოვნიკი ანჯაფარიძე მთელ მაზრაში დაძრწის, აგროეებს ნაბდებს, პალტოებს, ხალათებსა და ძიქვებს, წაღებსა და ჩექმებს, ნიფხავ-პერანგსაც კი, ტანზე ხდის ისედაც შიშველ გლეხებს. ძალით ართმევს საქონელსა და ცხენს. სად გაგონილა შიშველ-ტიტველი, ულუკმაპურო და უიარაღო ჯარი! საქართველოს ამჟამად მხოლოდ ცხრა ლეგიონი, ერთი მუჟა გვარდია და იუნკრები ჰყავს.

— ბატონო შალვა, — უთხრა სამხედრო ვალდებულებათა უფროსმა ვარლამ ხურციამ, — ასე ქართველი ათასოსმალღსა და სპარსელს ფმკლავდებოდა.

— მაშინ სხვა ომი იყო, ბატონო ვარლამ, სხვა დრო იყო. სად იყავით აქამდე? — მიმართა მასწავლებელმა დამფუძნებელი კრების წევრს — ასე გვიან რატომ მოიფხანეთ თავი. რისი იმედით იყავით?

„მართლაც სად ვიყავით აქამდე?“ — მწარედ გაიფიქრა ევგენი ევანიამ და

იროდიონ ჩხეტისა და ვარლამ ხურციას გადახედა. მათ სახეზეც ისეთივე მწარე ფიქრი ამოიკითხა.

— ასე გვიან რატომ მოვიფხანეთ თავი! — გაიმეორა შეცბუნებულმა ევგენი ევანიამ. — გაგონილი გეგნებით, ბატონო შალვა, ბათუმში დიდი ბრიტანეთის სამხედრო ხომალდები რომ დგას. ჩემბერლენის იმედით ვიყავით. თბილისში იმყოფება მისი ელჩი უორდრობი, საფრანგეთის ელჩი შვეველი, გერმანიის, იტალიის, არგენტინის...

— მერე? — მათი იმედით ვიყავით... — ღრმად ამოიოხრა, — მოეტყუვდით. როცა ბოლშევიკები მეთერთმეტე არმიას ამზადებდნენ, თურმე ლენინის სავაჟრო წარმომადგენელი ლენინი კრასინი ინგლისს ნავთს ჰპირდებოდა, დაპყრობილი ბაქოს ნავთს, იმის სანაცვლოდ, თუ საქართველოში მყოფი დიდი ბრიტანეთის ჯარი და ხომალდები დახმარებდას არ გაუწევდნენ საქართველოს და გზას გაუხსნიდნენ წითლებს.

— ეს დიდი ბრიტანეთის ჩვეულებრივი ვერაგობაა, — ჩაურთო სიტყვა ვარლამ ხურციამ.

— ეს არანაკლები ვერაგობაა წითელი რუსეთის დიპლომატიისა, — ბანი მისცა იროდიონ ჩხეტამ.

— დაბრძანდით! — შესთავაზა მასწავლებელმა ევგენი ევანიასა და იროდიონ ჩხეტისა. — ამას წინათ, ერთ კაცს ვუთხარი: თუ საქართველოს ბოლშევიკური პარტია უშუალოდ კომინტერნის სექცია გახდება, დღესვე შევალ კომუნისტურ პარტიაში-მეთქი

ევანია, ჩხეტია და ხურცია სახტად დარჩნენ.

— ბატონო შალვა, ხმა შეეცვალა დამფუძნებელი კრების წევრს. — მე, მემარცხენე სოციალ-დემოკრატსაც კი, აზრადაც არ მომივა ასეთი რამ და, თქვენ, სოციალ-ფედერალისტი, ამბობთ ამას?! ნუთუ ყური მატყუებთ!

— ჩემს გაცუებას საზღვარი არა აქვს,

ბატონო შალვა, — თქვა იროდიონ ჩხეტამ.

— ვერა ვერ დაეიჭრებთ ამას, — უთხრა ვარლამ ხურციამ.

ევგენი ევანიამ ხელები ზურგს უკან დაიწყო, ერთი ნაბიჯით უკან დაიხია, სათვალე გაიყვია და მასწავლებელს ისე შეხედა, თითქოს პირველად დაინახაო.

— ნუთუ არ იცით, ბატონო შალვა, რომ ბოლშევიკები ჩვენცა და თქვენც სოციალიზმის მოღალატეებს გვიწოდებენ, ბურჟუაზიის ლაქიებს, ოპორტუნისტებს, ექსპროპრიატორებს... — ლევალდა დამფუძნებელი კრების წევრი, შუბლზე ოფლი ასკდებოდა და წარამარა იმშრალებდა. — რუსი ბოლშევიკები თვით არიან ყველაზე პირწყავარდნილი ექსპროპრიატორები. ნუთუ იმიტომ გადავადგდეთ მეფის რუსეთის უღელი, რომ წითელი რუსეთის უღელში შევყოთ თავი?! გინდათ ნიკოლოზ მეფის მაგივრად ლენინს ემონოთ?! ჩვენ ისეთი რეპრესიები მოგველის რუსი ბოლშევიკებისაგან, როგორსაც ისინი თავიანთ ქვეყანაში და სხვა დაპყრობილ ქვეყნებში მიმართავენ. მეთერთმეტე არმია საბჭოთა რუსეთიდან მოდის, იმ ქვეყნიდან, სადაც შიმშილი, სიღატაკე, სიკვდილი და ქაოსი მძვინვარებს, — დაჯდა, პიჯაკის ღილები შეიკრა, ოფლში გაწურული იყო და მინც შეიკრა პიჯაკის სამივე ღილი. — იქ უმუშევრად დარჩენილი მუშები, შიმშილისაგან სიკვდილის პირას მისული მუშები იმიტომ შედიან ქარში, რომ გამხმარი კუჭი ამოიძონ. ბოლშევიკებს ჯარისთვისაც არა აქვთ პური. ეს მშვიერი ურდო, თავის ხალხს რომ შეუჭამა, რაც კი ებადა, ბოლშევიკებმა სამხრეთისაკენ დაძრეს. გადათელეს ყუბანი, ჩრდილოეთი კავკასია, აზერბაიჯანი, სომხეთი. კალიასავით მოედგნენ ამ ქვეყნებს და პირწმინდად გადაჰმარეს. ამ ურდოებს არავითარი იდეური მიზანდასახულება არა აქვთ... მე მეთერთმეტე არმიას პირველი შევავლავ თავს ჩემს ცოლ-შვილთან ერთად...

— დიდებულად ბრძანეთ, ბატონო ევგენი, — აღტაცებით შესძახა ვარლამ ერობის გამგეობის თავმჯდომარე ტამიცი კი შემოჰკრა: — ბრავო, ბატონო ევგენი, ბრავო!

— თქვენ ყოველთვის სანიმუშო მაგალითი იყავით ჩვენი პარტიისათვის, ბატონო ევგენი! — კვერი დაუკრა ევანიას სამხედრო ვალდებულებათა უფროსმა, — ჯარისათვის, გვარდიისათვის, იუნკარებისათვის, ხაღზისათვის.

დამფუძნებელი კრების წევრს კმაყოფილების ღიმილი შეეფინა წამოთებულ სახეზე.

— მამ ასე, ბატონო შალვა, შევთანხმდით. თქვენ ხვალ მიტინგზე მოუწოდებთ ხალხს ქულზე კაცი გავიდეს სამშობლოს დასაცავად მის საბედისწერო ეამს.

ხალხი თემის ერობის შენობის წინ მოედანზე იკრიბებოდა. მოდიოდნენ სოფლებიდან, დაბებიდან, მოდიოდნენ მთიდან და ბარიდან, ზღვისპირეთიდან. მოდიოდნენ ჰაბუკები და დროული კაცები, ქალები, მოდიოდნენ ბერიკაცები, ბავშვები, ცხენებით, ურმებთან, ეტლებით, ფეხით.

ჯგუფ-ჯგუფად იდგნენ გლეხები, აზნაურები, შეძლებულები და ღარიბები, ხელოსნები, მოზაღვენი. ზოგან კი, ერთმანეთში არეულთ, ცხარე კამათი ჰქონდათ.

— უნდა დაეიცვათ ჩვენი მიწა, — ამბობდა შეჩოხიანი აზნაური ჯაბა კობახია.

— რომელი მიწა? — ჰკითხა ვილაცამ.

— საქართველოს მიწა.

— საქართველოს მიწა ჩვენს ხელში არ არის.

— უნდა დაეიცვათ თავისუფლება, დემოკრატია! — არ ცხრებოდა ჯაბა.

— სადაა დემოკრატია, ჯაბა ბატონო? შენ და მე ერთი უფლებები გვაქვს? შენ ორმოცი ქვეყა მიწის პატ-

რონი ბრძანდები, მე ერთიც არა მაქვს. ესაა დემოკრატია?

— მაგას დიქტატურა ურჩევნია, — უთხრა გარშემო მყოფთ ჯაბა კობახიამ. ჯაბას ფხიზელს ვერ ნახავდი. ყოველთვის რამდენიმე ამფსონით გადიოდი ხალხში. ახლაც თავისი ძმაკაცებით იყო მოსული.

— ეგ გაქანებული ბოლშევიკია, — მხარი აუბა ჯაბას მისმა ამხანაგმა ანთიმოზ დგებამ.

— ხმა გააკმენდინეთ მაგ ყურუშსაღს. — დაიძახა ჯაბას სხვა დამქაშმა სპირიტონ აფაქიამ.

— ჩვენ თავისუფლებისთვის ვიბრძოდით ყოველთვის, — თაქაკაცივით გადახედა გარშემომყოფთ ჯაბამ.

— არავინ გეგართმევს თავისუფლებას! — წამოიყვირა ყველას გასაგონად ჯაბას უკან მდგარმა ყაბალახიანმა გლეხმა.

ჯაბა თავისი ზორზოხა ტანით მძიმედ მიტრიალდა გლეხისაკენ:

— ეს ვინ ეშმაკია! — თქვა მუქარით.

— ჩვენი თემის არ არის.

— ბოლშევიკი იქნება.

— პანდური მაგას!

— არ გვიმხელენ, ხალხო, წითელ ქარს საზღვარი გადმოუღახავს, ომი დაიწყოს.

— ვის წინააღმდეგ, ხალხის? — იკითხა ჯაბას უკან მდგარმა ყაბალახიანმა გლეხმა.

— მენშევიკების წინააღმდეგ, — ვასცა პასუხი მკედელმა ყათრან გეთიამ.

— ბოლშევიკები ამოსაყლევტი ხართ! შეუღრინა მკედელს სპირიტონ აფაქიამ. ისიც წასვამი იყო.

— გამყიდველები! — წამოიძახა ჯაბას მისამე ამფსონმა სოფრომ შუშანიამ.

— ტყვიით უნდა გაგიხვრიტონ თავი!

— ერთხმად შესძახეს ჯაბა კობახიამ და ანთიმოზ დგებამ.

— მტრები აქ გვყვანან, შიგნით. ჯერ ამით გავუსწორდეთ, ომში მერე წავიდეთ! — შემოძვრა ხალხში პავლე მეველე. მიაცეც-მოაცეცა თვალი და ჯაბასა

და ანთიმოზს შუა დაერჭო.

— რა დრო დაგვიდგა, ძმა ძმას სემკერეს უთხრის!

— მტერს კარს უღებენ, ზურგში ლახვარს გვცემენ!

— ბოლშევიკებმა ნახევარი დღემიწა დაქციეს, ახლა ჩვენი დაქცევა უნდა!

შეთქმულივით დასძახეს ჯაბას კაცებმა.

მზე გადაიხარა. შეწყდა ხალხის მოსვლა.

ეროზის შენობის აივანზე მიხა ქირიკ გამოვიდა. მოედანზე შეყრილ ხალხს გადახედა. ეცოტავა. ისე გააქნია თავი. თითქოს იცოდა, ამაზე მეტი ხალხი არ მოვიდოდა. არც მოსულები მოეწონა, არ იყვნენ ისინი, ვინც უნდა მოსულიყვნენ — არ იყო ხალხი. ერთი წამით დალონებული დასცქეროდა მოედანს. გაახსენდა, რამდენჯერ შეკრებილა აქ ზღვა ხალხი, თვალწინ დაუდგა ადამიანთა მოზეიმე, ვახარებული სახეები. ადამიანთა, რომელთაც სჯეროდათ, სწამდათ. ახლა მეჩხრად მდგარი ხალხის სახეზე იმედგაცრუების, უნდობლობის, უკმაყოფილობის ნიშანი შეიგრძნო ქირიკამ. კარგად იცნობდა თავისი თემის ხალხს, იცნობდა სხვა სოფლებიდან, თემებიდან, დაბებიდან მოსულებსაც და ამიტომ შეიგრძნო, ამიტომ შენიშნა. სევდიანი ტკივილით გაეღიმა, თვითონაც იმედგაცრუებული, გულბატეხილი იყო, თვითონაც ჩაქნული ჰქონდა ხელი, ნელა მიტრიალდა კარისკენ, აღარ უნდოდა თავის ოთახში შესვლა, უნდოდა, ჩასულიყო ძირს, გარეოდა იმ ხალხს, აება მხარი იმ ხალხისათვის, მაგრამ გვიან იყო. თავი გაიქნია რათა მოეშორებინა ეს მწარე ფიქრი და სწრაფად შევიდა ოთახში.

იქ მაგიდას უხსდნენ ევგენი ქვანია, იროდიონ ჩხეტია, ვარდენ ზურცია. პოლკოვნიკი სარდიონ ანჯაფარია, კპიტანი ვახტანგ ლლონტი, აპოლონ ჩიჩუა, ელეგანტურად ჩაცმული ლამაზი მამაკაცი, მდინარის გაღმა ჭალებისა და

მდინარის მეპატრონე ძმები ჩინუების ერთ-ერთი ძმა, საქართველოს მენ-შევიკური მთავრობის რწმუნებული. რომელიც სასწრაფოდ გამოგზავნეს ევგენი ჟვანიას დასახმარებლად. აპოლონს პენსზე ეკეთა და თეთრი ხელთათმანი ეცვა. ევგენი ჟვანიას გვერდიო მასწავლებელი იჭდა, საგრძნობლად ლელავდა, გაფითრებული იყო, ხელები მუხლებზე ეწყო, თვალს არიდებდა ყველას.

კედლების გასწვრივ ისხდნენ თემის ერობისა და სამაზრო ერობის გამგეობის ზოგიერთი წევრი, ვარლამ ხურცია, კალისტრატე ქვარცხავა და ექვთიმე ყალიჩავა.

მიზა ქირიამ კარი შეაღო თუ არა, ყველა მას მიაჩერდა, ყველა, მასწავლებლის გარდა.

— დავიწყოთ, ბატონებო, — თქვა ერობის თავმჯდომარემ, — ხალხი მეტს აღარ მოიციდის, — ისე უთხრა ოთახში მყოფთ, რომ აგრძნობინა, ტყუილად ვიცადეთ ამდენი ხანაო.

ევგენი ჟვანიამ ეს არ შეიძინია, უკმაყოფილოდ შეხედა მიზა ქირიას, რომელიც პირველი შეხვედრის დღიდან არ მოეწონა. ჟილეტის ჯიბიდან ოქროს საათი ამოიღო, დახედა და ისე წამოდგა, ვითომ არ ეცოდა რა დრო იყო გასული:

— დავიწყოთ, ბატონებო.

ყველა წამოდგა. ევგენი ჟვანიას გზა დაუთმის და ის პირველი გავიდა აივანზე. მას აპოლონ ჩიჩუა მიჰყვა, შერე სამაზრო ერობის გამგეობის თავმჯდომარე და ასე სხვები სათითაოდ — უფროს-უმცროსობის კვალობაზე. მიზა ქირია კი ბოლოს. ბოლოს იმიტომ, რომ არც აივანზე გასვლა უნდოდა.

მოედანზე შეყრილმა ხალხმა მაშინვე დაინახა ისინი. აქა-იქ ტაშის ხმა გაისმა. პირველმა ჯაბა კობახიამ და მისმა კაცებმა შემოკრეს ტაში და სხვებს გადახედეს — რატომ არ უკრავთო. სხვებმა სახე აარიდეს.

ხალხი მოედნიდან აივნისაკენ დაიძრა.

გლები, თავადი და ახნაური, მონღლე და ხელოსანი, მდიდარი მდიდრები აქაც ცალ-ცალკე ჯგუფებად შედგნენ.

ევგენი ჟვანიას მაშინვე თვალში ეცანკირე ხალხი. ის ოთახშიაც გრძნობდა, რომ არ მოვიდა იმდენი, რამდენსაც ელოდა. ეს იროდიონ ჩხეტიამაც დაინახა, ევგენის შეხედა. მან თავი დაუქნია. იროდიონი წინ წარდგა, აივნის მოაჯირს ორივე ხელით დაეკრძნო და ის იყო სიტყვის სათქმელად პირი დაადო, რომ უეცრად შეჩერდა: თემშარაზე გვარდიელთა ესკადრონი გამოჩნდა. წინ ლეიტენანტი ამირან არშვა და უმცროსი ლეიტენანტი ნიკოლოზ გარდაფხაძე მოუძლოდნენ ასეულს. ცხენები ჩორთათ მოდიოდნენ. ესკადრონი მოედანზე შემოვიდა და ხალხს შემოერტყა.

იროდიონ ჩხეტიამ ახლა კაპიტნისაკენ მიიხედა. ვახტანგ დლონტმა თვალი ჩაუკრა, ანიშნა, შეგიძლია, დაიწყაო. სამაზრო ერობის გამგეობის თავმჯდომარემ ჩაახველა, ხმა ჩაიწმინდა.

— ამხანაგებო და ბატონებო, მიტინგს ვახსნილად ვაცხადებ. ჩვენს თავისუფალ ქვეყანას წითელი ურდოები შემოესია! — დაიწყო პირდაპირ იროდიონ ჩხეტიამ, — ჩვენი თავისუფლებისმოყვარე ხალხი განსაცდელის ქაშს ყოველთვის ერთად იყო, ერთად იბრძოდა დამპყრობთა წინააღმდეგ. ერთსულოვნად იბრძოდა დიდი და პატარა, ქალი და კაცი, მოხუცი და ახალგაზრდა. ერთად იბრძოდა ყმა და ბატონი, მემამულე და ვაჭარი. დღესაც, ამ საბედისწერო ქაშს, ერთადა ვართ. ერთადა ვართ ყველა პარტია: სოციალ-დემოკრატები, სოციალ-ფედერალისტები, ნაციონალ-სოციალისტები, ეროვნულ-დემოკრატები, სოციალისტ-რევოლუციონერები, ანუ ესერებიც კი.

— აუ, რამდენი ყოფილან რჯულძაღლები! — წასჩურჩულა ზაქრო ბროლაძემ ჯამბულატ ბესტაევს, — ამდენ პარტიას რანაირად აჯობებს ერთი პარტია?!

— გაჯობებს, ჯამბულატმა იცის, გა-

ჯობებს, — უთხრა ბესტაევმა და პირი ღმილით გაეპო.

— ბატონებო და ამხანაგებო, სიტყვას ვაძლევ საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრს ბატონ ევგენი ევანას, — მიბრუნდა ევანასაკენ: — გთხოვთ, ბატონო ევგენი! — უთხრა და უკან დაიხია.

ევგენი ევანიამ იროდიონ ჩხეტიას ადგილი დაიკავა.

გაისმა ტაშის ხმა, ისევე კანტიკუნტად.

დამფუძნებელი კრების წევრმა ქუდი მოიხადა:

— ბატონებო! ომი არ გამოცხადებულა, მაგრამ ომი უკვე დაიწყო. მოგეხსენებათ, ჩვენ როგორც ყოველთვის ახლაც მშვიდობას ვესწრაფვით. მაგრამ მშრომელი ხალხის დაუცხრომელი მტერი, ბოლშევიკური რუსეთი — ქურდულად, ვერაგულად დაგვესხა თავს. ჩვენ სამშობლოს ვიცავთ, დეზო და ძმებო, მამებო და შვილებო, და ამიტომ ვომობთ. ახლა ყოველმა ჩვენგანმა, ყველა ჩვენმა პარტიამ პირადი, პარტიული ინტერესი, ფრონტს უნდა ანაცვალოს. სამშობლოს დაცვა დიდ მსხვერპლს მოითხოვს. ყოველმა ჩვენგანმა უნდა გაიღოს ეს მსხვერპლი, ვისაც რით შეუძლია: ქონებით, შრომით, სისხლით და გამარჯვება ჩვენი იქნება, ისევე როგორც შეუძამ იმარჯვებდა ქართველი ხალხი მტერზე. — ჯიბიდან ცხვირსახოცი ამოიღო და თავზე გადაისვა. — ჩვენი ქვეყნისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, ბატონებო, ევროპის სახელმწიფოების შიერ საქართველოს იურიდიულ ცნობას, რაც ჩვენი პარტიის სწორი პოლიტიკის მეოხებით მოვიპოვეთ. ეს არის იმ პოლიტიკური ხაზის გამარჯვება, რომელსაც სოციალ-დემოკრატია მტკიცედ ადგას. დღიდან ჩვენი მოღვაწეობისა ერთი წუთითაც არ დაგვიწყებია, რომ ჩვენი პარტია სოციალისტური პარტიაა, რომ მისი მიზანია სოციალიზმის განხორციელება, სოციალისტური წყობილების დამყარება.

ჯაბა კობახიამ და ანთიმოზ გეთიამ ერთმანეთს გადახედეს.

— ხედავ, რა მიზანი ჰქონიათ! — უთხრა ჯაბამ.

— ხე-ხე, — ჩაიციხა ანთიმოზმა.

— ამასთან ჩვენი პარტია არ ივიწყებს, რომ იგი დემოკრატიული პარტიაა, რომ სოციალიზმის განხორციელება დემოკრატიის საშუალებით, ხალხის უმრავლესობის ნება-სურვილით ხდება... ევროპამ და ამერიკამ იცნო დემოკრატიული საქართველოს არსებობა, იცნო ჩვენი ერი, ჩვენი დიდი კულტურა, მოგვცა თავისუფალი განვითარების საშუალება, სოციალიზმის აშენების საშუალება. პროლეტარიატის შრომის მეუფეობის დასამკვიდრებლად საჭირო პირობებს უკვე ჩაუყარეთ საფუძველი. აღმაფრენას ეძლევა ჩვენი ერი, ხარობს სოფელი, ხარობს ქალაქი და ამ დროს...

— ისევე რა გითხრა შენ, — ჩაიჩურჩულა ყაბალახიანმა გლეხმა.

გლეხის ჩურჩული გაიგონა ჯაბა კობახიამ. ეს ყოველთვის თავში ღვინო-შემქდარი, ქონებით გაყოფილი აზნაური, მუდამ რომ შარზე იყო და, თუ ვინმეს რაიმე ისეთი წამოსცდებოდა, რაც არ მოეწონებოდა, ან რევოლუცერზე გაიკრავდა ხელს, ან სატყვეარზე, ახლაც გველნაკებნივით მიტრიალდა ყაბალახიანი გლეხისაკენ:

— ეი, შენ, ჭირიანო, — რევოლუცერის ტარს წაეტანა, — ხომ არ გინდა, ეგ მყარალი სული გაგაფრთხოვინო!

— მაგისთანა ჭირიანი ბოლშევიკი ბევრი გვირევი აქ, ჯაბა ბატონო, — უთხრა ეპქარმა ანთიმოზ დგებიამ. — ყველას ვერ გააფრთხოვინებ სულს.

— მომრავლდნენ, თავი აიშვეს მაგ ვირიშვილებმა.

— ეგ ყაზახი კახათელი ფარნა კვარაცხელია, — ჩაუხისინა პავლე მეველემ.

— ეს სულ მაგ დემოკრატიის ბრალია, — თქვა ანთიმოზ დგებიამ და ევანასკენ გაიხედა უკმაყოფილოდ.

— წელიწადზე მეტია, რაც საქართველოს მეზობლად საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა, — განაგრძობდა დამფუძნებელი კრების წევრი. — ჩვენი ხალხი, ბუნდოვანი წარმოდგენა რომ ჰქონდა წითელ რუსეთზე, დღეს უკვე გაცნობილ წესწყობილებას, რომელსაც იგი გვიზაღდებს. ეს წესწყობილება არსად არ მკვიდრდება ხალხის ნება-სურვილით, მას მხოლოდ და მხოლოდ ძალით ამყარებენ. ხალხის ჩაჩუქება, დაშინება ხალხის უფლებების შელახვა, ხალხზე ბატონობა — აი, რა მოუტანეს რუსმა ბოლშევიკებმა მრავალი ქვეყნის ხალხებს. ახლა ჯერი ჩვენზე მოდგა, ჩვენს დამოუკიდებელ ქვეყანაზე, დემოკრატიულ ქვეყანაზე. — კვლავ გადაისვა თავზე ცხვირსაბოცი, — ქართველი ხალხი არასოდეს არ შეირიგებია სხვის ბატონობას, სხვის მონობას, მტრის უღელში არ შებმულა. არ დამორჩილდნენ წითლებს არც ბაჭოში, არც ერევანში. ასობითა და ათასობით ხერხეტენ თავისუფლებისმოყვარე ადამიანებს. სომხეთი და აზერბაიჯანი სასაქალოდ აქციეს ბოლშევიკებმა.

ფარნა კვარაცხელიამ ის იყო, პირი დაალო და რაღაც უნდა დაეძახა დამფუძნებელი კრების წევრისათვის, მაგრამ დაინახა, ჯამა კობახიას ისევ რევოლუტორზე ელო ხელი.

— საქართველოს საზღვარსაც არაერთხელ მოაწყდა ეს დამშუულთა ბრბო, მაგრამ უაუშვდებულ იქნა ჩვენი სახელოვანი გვარდიისა და ჯარის მიერ, რომელიც ჩვენ ასე გვიყვარს.

— რომელმაც ზარბაზანი დაუშინა ხალხს. — ფარნა კვარაცხელია თვალს არ აშორებდა ჯამას რევოლუტორის კონდახს, მაგრამ მიინცვერ შეიკავა თავი.

— გლეხების ხელში მიწების წესიერად გადასვლამ, — ხმას აუწვია ევგენი ევანიამ, — მოინადირა ჩვენი გლეხის გული...

მასწავლებელი განცვიფრებით უსმენდა, მიხა ქირია — შეკავებული დამცინავი ღიმილით, აპოლონ ჩიჩუა — კმაყოფილების ღიმილით.

— არასოდეს ქართველი გლეხი არ ყოფილა წელში ისე გამართული, როგორც ამჟამად. არასოდეს მისხმეუმიანობდა ყოფილა დაგროვილი სახელმწიფოს სარჩო-საბადებლის ისეთი დიდი ნაწილი, როგორც ამჟამად. ეს საქართველოს დამოუკიდებლობის მეოხებით მოხდა, დემოკრატიის, თანასწორუფლებიანობის მეოხებით მოხდა... ლეკს...

ველარ დაასრულა სიტყვა. თემშარაზე მოსახვევიდან სამგლოვიარო პროცესიამ გამოვიდა. წინ ანთებული კანდელებითა და გვირგვინებით მოწაფეები მოუძლოდნენ: გვანჯი ბუკია, გუბა ჯგერენია, უთუია თოდუა, ექუტურია ექუპავა და მათი თანაკლასელები. იური ორლოვის კუბოს გლეხები მოასვენებდნენ. კუბოს აქეთ-იქიდან ამოსდგომოდნენ ვარდენ ბუკია, შამშე აქბარდია, ბეგლარი, ჯეგბე, პროვიზორი, ზოსიმე, კოჩოია და ბახვა.

კუბოს უკან შავებში ჩაცმული ქალები მოჰყვებოდნენ. შუაში მაკა, ინდა და დედამისი, ესმა ჩამღვაროყვინი. მათ უკან გუდუია ესვანჯია მოაბიჯებდა. განცალკევებით ღიღიოდა, ხალხს გადაჩვეული. მოდიოდა როგორც კეთროვინი, ცდილობდა არავინ შეხებოდა, არავისი ყურადღება მიეპყრო. ხელში მკლავის სიმსხო კორმეზიანი კეტი ეპირა, ტყვიასავით მძიმე და ჭოკივით გრძელი.

თემშარაზე გავიშულ ხალხს, მარჯვნივ და მარცხნივ, გზის ნაპირებზე, ნაბღიანი კაცები მოჰყვებოდნენ თითო-თითოდ, ერთმანეთის უკან. ისინი მარაში შეშავალი სოფლების ბოლშევიკური უჯრედების წევრები იყვნენ. ნაბღი იმიტომ მოესხათ, რომ იარაღში ისხდნენ. ზოგი გლეხი იყო ზოგი მუშა, ხელოსანი, სოფლის ინტელიგენტი.

არავინ ტიროდა, არც ქალი, არც კაცი, და უფრო თემშარაზე იყო პროცესიანება, მდორე მდინარესავით მოედინებოდა შაოსანთა დაუსრულებელი ნაკადი. მოდიოდა, როგორც ავღრის მომასწავებელი ღრუბელი.

— შეუძლებელია! — შესძახა ევგენი ევანიამ და ჯერ მიხა ქირიას გადახედა.

მერე ვახტანგ ღლონტს. — აკი ხვალ უნდა დაესაფლავებინათ გვარდიელი!

— მოგვატყუეს, — მიჯგო მიხა ქიჩიაძე.

— შევცდით, — ასევე მშვიდად მიუჯგო ვახტანგ ღლონტმა.

— პროცესია ჩვენკენ მოდის. ეს წინასწარ მოწყობილი გახლავთ ბოლშევიკებისაგან, — თქვა კალისტრატე ქვარცხავამ და ბულდოგის ჯიშის ძაღლისთავიანი ჯოხი კრაგზე შემოიკრა. — პროცესია კი არა, დემონსტრაციაა, ბატონებო!

— დემონსტრაცია! — შესფოთდა აპოლონ ჩიჩუა. — რას უყურებდა გვარდია! — ცილინდრი მოიხადა. ცივმა ოფლმა დაასხა და ფერი წაუფიდა.

— უნდა შეაჩეროთ! — უბრძანა დამფუძნებელი კრების წევრმა კაპიტანს.

— შეუძლებელია, ბატონო ევგენი, შეხედეთ პროცესიას, უკაცრავად. დემონსტრაციას. ბოლო არ უჩანს. შეხედეთ იმ ნაბღინებს, ყოველ მათგანს ნაბღის ქვეშ იარაღი ასხია.

— ეს თქვენ აქამდე უნდა გკოდნოდეთ, — უთხრა კაპიტანს აპოლონ ჩიჩუამ.

— მოგვატყუეს, ბატონო აპოლონ, — კიდევ უფრო მშვიდად თქვა ვახტანგ ღლონტმა.

— შეშინდით? — დასცინა აპოლონმა.

— ჩვენ არა, ბატონო აპოლონ, — ღიმილით მიჯგო კაპიტანმა.

მოედანზე შეყრილი ხალხი და მის გარშემო მდგარი გვარდიელთა ესკადრონი თვალმიშტერებით, შეპყურებდა პროცესიას, რომელიც აივნისაკენ მოემართებოდა.

სიჩუმეში ყრუდ, მაგრამ თანდათან ხმამაღლა უასლოვდებოდა აივანს მრავალი ნაბიჯის ხმა.

— იური, ბიწო, ცემი ხელით მომკალი, — თქვა გაბზარული ხმით კამბულატ ბესტაევმა.

— შეხედეთ რას დამსგავსებია ჩვეები! — თქვა რიჩარდ ბოლდუინმა და შავ სახეზე თეთრმა კბილებმა გაიღევა.

— ცოცხალი რომაა, არ გიყვიროს! — უთხრა ზაქრო ბოლდუინმა. — აივნიდან შიშითა და დაკვირვებით მოლოდინით უყურებდნენ პროცესიას. ახლა გამოიღდა, შავი ზვირთივით მოდიოდა ხალხი მოედანზე.

გვარდიამ გზა უტოლა ხალხს. პირველებმა ბოლდუინმა, ბესტაევმა და მუნჯმა გვარდიელმა დაძრეს ცბენი.

შუაზე გაიყო აივნის წინ შეყრილი ხალხი. რათა პროცესია შემოეშვათ.

— დემონსტრაციაა, აბა, რა ჩანდაბა! — კვლავ შემოიკრა კრაგზე ბულდოგის ჯიშის ძაღლისთავიანი ჯოხი ფერშალმა და ჰიყელა კისერი ისე მიატრიალ-მოატრიალა, თითქოს უქერსო განიერი საყელო.

ევგენი ევანიას დანა პირს არ უხსნიდა.

— დაღერებულს დაეკრაც უნდა, — წასჩურჩულა აპოლონმა ევგენი ევანიას, — უნდა დაგვეკრა ბოლშევიკებისათვის. დამფუძნებელი კრების წევრმა ყურადღება არ მიაქცია.

მღუშარედ იდგნენ აივანზე. მასწავლებლის, კაპიტანისა და თემის ერობის თავმჯდომარის მეტს ყველას შეადრის ფერი ეღო.

კანდელიანი და გვირგვინიანი ბავშვები სულგანაბული ხალხის ორ კედელს შუა შევიდნენ. შევიდა კუბოც. თავი მოიწიშვლა ხალხმა. კახათიდან მოსული გლეხი ფარხა კვარაცხელია გვერდით ამოუღდა ჯაბა კობახიას და გამომწვევად ახედა. აზნაურმა რევოლუერის კონდასს ხელი მოაშორა.

ქულები მოიხადეს აივანზედაც. მხოლოდ პოლკოვნიკ სარდიან ანჭაფარიანს, კაპიტან ვახტანგ ღლონტსა და სამხედრო ვალდებულებათა უფროსს ვარლამ ხურციას არ მოუხდიათ ქული.

ბეგლარ ბუკია და შამში აქმარდია დაწინაურდნენ და თამამად, გაბედულად ავიდნენ აივანზე, მოაჯირთან შეჩერდნენ, სწორედ იქ, აპოლონ ჩიჩუა და ევგენი ევანია რომ იდგნენ, ანიშნეს, განზე ვალდებოთ. დამფუძნებელი კრების წევრი და მთავრობის რწმუნებული შეყოყ-

მანდენე კაპიტანს შეავლეს თვალი — ეს რას გვიბედავენო, მაგრამ ვახტანგ ღლონტიმ სახე მოარიდა, ევანია და ჩიჩუა იძულებული გახდნენ ბეგლარისა და შამშესათვის ადგილი დაეთმოთ. ბუკია და აქბარდია მოაჯირზე გადაიხარნენ, ქვევიდან რვა კაცმა ამოაწოდა კუბო. ბეგლარმა და შამშემ კუბო მოაჯირზე სიგრძივ დაასვენეს. ბეგლარი კუბოს თავთან დადგა, შამშე — ბოლოსთან. კუბო ხელით ეკავათ, რომ არ გადაეარდნელიყო.

აივანზე შეყრილებმა არ იცოდნენ, რა ხდებოდა, რას მოასწავებდა ცხედრის აქ ამოსვენება, მოაჯირზე კუბოს შედგმა, ეს ზღვა ხალხი.

კაპიტანი ვახტანგ ღლონტი უცებ შეიცვალა. დამფძნებელი კრების წევრს შეაკერდა როგორ მოვიქცეო. დემონსტრანტთა ასეთმა თავხედურმა მოქმედებამ დააფიქრა, რომ წელან ევგენი ევანიას ბრძანების შესრულება შეუძლებლად მიიჩნია.

დამფძნებელი კრების წევრის მთელი ყურადღება ცხედრისაკენ იყო მიმართული. ცხედარს გაკვირვებული, გაქვავებული სახე თითქოს ევგენი ევანიასაკენ მიექცა. ევგენი მწუხარებით დასცქეროდა ცხედარს. მისთვის ორლოვი ახლა იყო არა რუსი, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ პირტიტველი აეთილი ჭაბუკი, რომელიც ამხანავს აეფარა; სიკვდილს გადაარჩინა, თავი გასწირა.

ვარდენს აივანზე რამდენიმე ნაბღიანი აჰყვა. მათი ნაბღები მარჯვენა მხართან კარბინის კონდახით იყო ამოწეული. შედგნენ ვარდენის უკან კუბოსთან.

ევგენი ევანიამ თავი დაუკრა ვარდენს. ვარდენმა მაშინვე შენიშნა, რომ ევანია შეწუხებული იყო. ევანიამაც შენიშნა, რომ ვარდენი ის კომისარი იყო, რომელიც ჯვებზე ბუკიამ, საჯღთარმა მამამ, შეიპყრო. მოეწონა ვარდენი, მისი ენერგიული, მაგრამ მშვიდი სახე, მაღალი და ჯიუტი შუბლი, მისი დაღლილი და ოდნავ სევდიანი თვალები, და ეს მოწონება რომ არ შეემჩნია წითელ კომისარს, ევ-

გენიმ მისგან პირი იბრუნა და გადამხედა პროცესიას, რომლის ბოლომდეც იყო და არ ჩანდა.

— განაგრძეთ სიტყვა, ბატონო ევგენი! — უთხრა ვარდენმა ევგენი ევანიას, — თორემ დიდი ხანი მოვიწევთ ლოდინი.

ევგენი ევანია კუბოსთან მივიდა, ხალხს გადახედა.

— დებო და ძმებო, — დაიწყო უკვე არა მაღალფარდოვანი, არამედ ბუნებრივი, ნაღვლიანი ხმით. — ჩვენ წინ ასვენია სულ მთლად ახალგაზრდა რუსი ჭაბუკი, იგი ბოლშევიკი არ იყო, ჩვენთან მოვიდა რომ ბოლშევიკების წინააღმდეგ ებრძოლა, თავისი ქვეყნიდან გამოიქცა და ჩვენ შემოგვაფარა თავი. ბევრი კარგი რუსი გაიქცა თავისი ქვეყნიდან. გარბიან რუსეთიდან პატრიოსანი რუსები... ეს ჭაბუკი შეჭარბოდა სიცოცხლეს, ჰქონდა თავისი მიზანი, ოცნება, ფიქრები, მაგრამ ბოროტმა ხელმა მოუსწრაფა სიცოცხლე.

— ამიერიდან მისთვის ყველაფერი დამთავრდა, ის აღარ არის, რომ შური იძიოს, — დაიძახა ხალხიდან ფარნა კვარაცხელიამ და ისევ ახედა გამომწვევად ვაბა კობახიას.

ახნაურს ამჯერად აღარ დაუდგია ხელი რევოლვერის კონდახზე.

— არა, შვილო! — გადასძახა აივანიდან ევგენი ევანიამ კვარაცხელიას. — შურმა დალია სოფელი, ბაძილმა ააშენაო, შურს არავისთვის მოუტანია სიკეთე. დღეს შურისათვის არა გეცალია. მთელი ჩვენი ძალ-ღონე ჩვენი ცაფირუბ, ხმელეთ-შურმუხტის დაცვას, დავით აღმაშენებლისა და თამარის ქვეყნის, რუსთაველის, ილიასა და აკაკის ქვეყნის დაცვას უნდა მოვახმაროთ. ჩვენი თავისუფლების დაცვაში მთელი პროგრესული კაცობრიობა მოგვეხმარება...

— ვის იცავთ? — დაიძახა ხალხიდან ერთ-ერთმა ნაბღიანმა. — ხმელეთ-შურმუხტი ჩვენ არ გვეაუთენის. უმიწაწყო გლუხს რა აქვს დასაცავი! სულის მეტი არაფერი გვაბაღია ქვეყანაზე.

უცებ დამფუძნებელი კრების წევრს გვერდით ამოუდგა მთავრობის რწმუნებული აპოლონ ჩიჩუა.

— ვთხოვთ, რეპლიკას გამო ორი სიტყვის ნება დამართოთ! — არ დაუცადა ევგენი ევანიას პასუხს, ხალხისაგან მიტრიალდა და ტყბილი, მამებელი ხმით გადასძახა: — თქვენ ბრძანეთ, უმიწაყულო გლეხებსო, როგორ გეკადრებათ! წელან ბატონმა ევგენიმ მოგახსენათ, რომ გლეხების ხელში მიწები წესიერად იქნა გადაცემული. მეც ვადასტურებ ამას, როგორც მთავრობის წევრი. მიწები, მეოთხე წელია თქვენს ხელშია. ჩემი მიწები და ჩემი ძმებისაც დიდი ხანია თქვენა გაქვთ...

— ტყუილია!

— საიდან გვაქვს?!

— სიცრუეა!

ავვირდნენ ყორშიები, ჭგერენაიები, ესებუები, ხვინგიები.

— ზარბაზნით გადაგვერეკეს შენი მიწიდან!..

დამფუძნებელი კრების წევრმა შეაჩერა აპოლონ ჩიჩუა. გააოცა მისმა განცხადებამ, წამით დაიბნა, მერე, თითქოს ჩიჩუს არაფერი ეთქვას, მშვიდად მიუგონა ბდიანს:

— თავისუფლებას ვიცავთ, დებო და ძმებო, შვილებო და მამებო, დემოკრატიას ვიცავთ — ევანიას ხმა შეეცვალა, — ჩვენს სამფეროვან დროშას ვიცავთ, ვიცავთ მიწას, რომელიც დღეიდან მართლაც თქვენი იქნება.

გუდულია ესვანჯია ამ თმის სისქე ხალხშიც განმარტოებით იდგა. დამაბულად უსმენდა ევგენი ევანიას. აბედისფერი სახე სულ მთლად ჩაშავებოდა, თვლებს არაბუნებრივად აბრიალებდა. ოფლი ასკვდებოდა, მაგრამ ისე იყო აღგზნებული, დაყურადებული, ამას არ გრძნობდა. რაღაცის თქმას აპირებდა, თავის თავს ძალას ატანდა, ზიზღით, რისხვით უყურებდა ევგენი ევანიას. ბოლოს მთელი სხეული აუძაგმაგდა, შავი, მსხვილი ძარღვები დაებერა, სახეზე ეანგისფერი სისხლი მოაწვა. რისხვას, სიძულვილს წლებს მანძილზე რომ იკავებდა, გზა

მისცა:

— ვის ატყუებ, შე მამაქალღმერთო! — დასქემა ევგენი ევანიას ხალხი აჩოჩოლდა, ამოძრავდა. ქალმა და კაცმა იქით მიიხედა, საიდანაც არაბუნებრივი, არაადამიანური ხმა გაისმა. ზოგმა ვერ იცნო გუდულია ესვანჯია, ზოგმა იცნო და გაოცდა. ვერ წარმოიდგინა ადამიანის ასეთი ფერიცვალება.

— უიმე, გუდულია ესვანჯია!

— შენი ცოდვა, გუდულია!

— ოჩოკოჩი!

— უბედური გუდულია!

— სიკვდილისაჟან დაეიწყებული გუდულია!

— გატყუირებული გუდულია!

— გუდულია!

— საცოდავი გუდულია!

— გუშინ ზარბაზანს უშენდი ხალხს!

— ჰყვიროდა გუდულია. — დღეს ევერები! მე სამარის მიწა აჩენილი მაქვს. მიწა აღარ სჭირდება გუდულია ესვანჯიას. მიწა ხალხის იქნება!.. ბუკიების, ყორშიების, ესებუების, ფილიპიების, ხვინგიების, ჭგერენაიების! — მკლავის სიმსხო იმ კორძიან გრძელ კეტს მუჭარით იქნევდა. უცებ ადგილიდან მოსწყდა და აივნისაკენ გაქნადა, მაგრამ ხალხმა არ გაუშვა.

— მოკვლავ, თავს გაუხეთქე ამ კეტით! — ყვიროდა გაქაჩული გუდულია. — დაეახრობ!

— ჩვენ სიცოცხლისათვის ვიღვწვით და არა სიკვდილისათვის! — წარბი არ შეხარა დამფუძნებელი კრების წევრმა.

— ვის უპირებ მოკვლას, გუდულია? — დაუძახა ჯაბა კობახიამ, — ბოლშევიკები იმ სამარის მიწასაც წაგართმევენ. მიწა გლეხსო, ტყუილად ამბობენ, არ დაიჭეოთ! მიწა სახელმწიფოსა იქნება!

— სახელმწიფო ვისი იქნება? — ჰკითხა ფარნა კვარაცხელიამ და ისევ გამომწვევად ახედა.

— ბოლშევიკების, — მიუგო ჯაბა კობახიამ.

— ახლა ვისია?

— ხალხის რჩეულთა, — გადმოსძახა კვარაცხელიას აპოლონ ჩიჩუამ.

— როდის ავირჩიე? — ფეხის წვერებზე აიწია ფარნა კვარაცხელიამ და ისე ასძახა ქვევდიან.

— ბოლშევიკებს არ ავურჩევია, ხალხმა ამირჩია! — გადმოსძახა მშვიდად, უშფოთველად აპოლონ ჩიჩუამ და ნაპატივებ თეთრ სახეზე კმაყოფილების ღიმილი შეეფინა.

— ჩვენ, სოციალ-დემოკრატები, შუარისგებას არ ვქადაგებთ, სიკვდილს არ ვთესავთ, სისხლს არ ვღვრივთ, — თქვა დამფუძნებელი კრების წევრმა და უკმაყოფილოდ გადახედა აპოლონ ჩიჩუას.

— უსისხლოდ მტერი მტერს არაფერს დაღთმობს! — ასძახა თავისი დაზეპირებული სიტყვა ზოსიმე ყორშიამ.

— სისხლს მხოლოდ ბოლშევიკები ღვრიან, ვერა და ვერ გაძღნენ სისხლით...

— დიახ, ბატონო ევგენი, — შეაგება სიტყვა ვარდენმა, — ბოლშევიკები სიციცხლეს სხვებისათვის წირავენ, ხალხისათვის წირავენ. აი, ამ ყმაწვილმა, — დახედა იური ორლოვის ცხედარს, — თავი სხვისთვის დაღო. მარტო ჩვენ არ ვიღვწვით ხალხისათვის, არიან უპარტიო პარტიისანი ადამიანები, კარგი ადამიანები, — გაიმეორა ლენინის სიტყვებმა, — უსისხლოდ არც თქვენ, სოციალ-დემოკრატები, დასთმობთ რაემს. განა ამიტომ არ მოუწოდებთ ხალხს, ქუდზე კაცი გამოვიდესო, ბოლშევიკების წინააღმდეგ ამხედრებთ.

— მტრების წინააღმდეგ! — იყვირა ფერშალმა კალისტრატე ქვარცხავამ და კრაგზე ბულდოგის ჭიშის ძაღლისთავიანი ჭოხი შემოიკრა.

ვარდენმა შეხედა ფერშალს და გაიღიმა.

— ათეული წლების მანძილზე კაცობრიობის მოწინავე ადამიანები, — კვლავ მაღალფარდოვნად დაიწყო დამფუძნებელი კრების წევრმა, — დემოკრატიისათვის, თავისუფლებისათვის იბრძოდნენ. მრავალტანჯულმა საქართველომ, თავისუფლებისმოყვარე ქართველმა ერმა შეუპოვარი ბრძოლებით ძლივს დაებრუნა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. ახლა ჩვენ აღარ გვემუქრე-

ბოდნენ მამადიანური ურდოები და, აი, სწორედ ამ დროს ქრისტიანულმა რელიგიონმა, უკაცრავად, ბოლშევიკებმა რელიგიონმა, რომელსაც არაერთი სარწმუნოება არ გააჩნია, კვლავ მოისურვა ჩვენზე ბატონობა, პროლეტარული... არა, ბოლშევიკური დიქტატურა მოგვახვიოს თავზე. განა ჩვენი პარტია, ჩვენი მთავრობა მუშათა და გლეხთა რჩეულთაგან არ შედგება?

— ძირს მენშევიკური მთავრობა! — დაიძახა ხალხიდან ერთ-ერთმა ნაბდიანმა.

— ძირს წითელი იმპერიალისტები! — გადმოსძახა ფერშალმა აივნიდან იმ ნაბდიანს. — გაუმარჯოს სოციალისტურ საქართველოს!

— გაუმარჯოს!

— ვაშა საქართველოს!

წამოიძახეს აქა-იქ ხალხში.

— ჩვენ წინააღმდეგი ვართ, — განაგრძო ევგენი ევანიამ, — რომ ერთი კლასი მეორეზე ბატონობდეს. თანასწორუფლებიანობა ყველა პარტიისან ადამიანთა — აი, რა არის დემოკრატია.

— თანასწორუფლებიანი ვართ ჩვენ და ჩიჩუები? — ასძახა ევგენი ევანიას ზოსიმე ყორშიამ.

— გამიშვით, მე მაგისი! — მოირღვა ადგილიდან გუღუთა ესვანჯია.

არც ახლა გაუშვეს ტყისკაცი.

— უნდა იყოთ, მოხუცო, არც ახლა დაიბნა დამფუძნებელი კრების წევრი. — როცა თქვენ და ჩიჩუებს იმდენი მიწა გექნებათ, რამდენის დამუშავებაც შეგეძლებათ...

— ჩიჩუების დამუშავებული მიწა არავის უნახავს.

— სხვისი ნაოფლარით იძლებდნენ კუქს ადამის ქამიდან.

— აწი კი ვაუხმებათ კუქი შიმშილით.

— პირობას გაძლევთ, მიწა თქვენი იქნება, ხალხო!

— ამას დიდი ხანია გვპირდებით, — მხარი აუბა ზოსიმესა და ნაბდიანს ბახვა მებორნემ.

— მართალია, მაგრამ რა გვექნა, არ გვაცალეს ბოლშევიკებმა, ყელში ხელს

გვიპერდნენ. ახლა ომი დაგვიწყეს... —
 ევგენი ევანია ხედავდა, რომ ხალხი არ
 უჭერებდა, უმრავლესობა არ უსმენდა.
 ველარ იკავებდა მღელვარებას. — თქვენ
 ჩიდიხეთ ის, რაც ჩვენ უნდა გავგვეკე-
 თებინა: ძალით დანაწილეთ ჩიჩუების
 მიწები, რომელიც თქვენთვის განკუთ-
 ვნილი ეგონა ბატონ აპოლონს...

— კარგად ვიცი რა განკუთვნილიც
 ეგონა.

— ნადელს რომ ლებულობდა, არ
 იცოდა, რაში იღებდა?!

— არაფერს არ ვლბულობდი... — და-
 იწყო აპოლონ ჩიჩუამ, მაგრამ არ აცა-
 ლეს:

— ტყუის! აბა, ვინ ლებულობდა?

— ჩიჩუებს ჩვენთვის მიწა არ მო-
 უციათ.

— მესამედ წილზეც არ დაგვთანხმ-
 დნენ.

— ვერ გავგაცურებს.

ერთად აყვირდნენ ივანე, ნესტორი,
 ზოსიმე და სხვები.

მთავრობის რწმუნებული აპოლონ ჩი-
 ჩუა, შეშინებული, ხან ერთ ხელთათმანს
 წაიძრობდა და ისევ გაიკეთებდა, ხან —
 მეორეს.

— ჩვენი შეცდომა და, თუ ვნებათ,
 დანაშაული ის არის, რომ მიწის საკით-
 ხი პირველხარისხოვან საქმედ არ მი-
 ვიჩინეთ და დღემდე ვერ მოვიცალეთ
 ამისთვის...

— ახლა ჩვენ მოვიცალეთ! — სხვა
 მხრიდან ასძახა სხვა ნაბდიანმა.

დამფუძნებელი კრების წევრმა ჩა-
 ახველა, რომ პასუხისმართის დრო მო-
 ეგო, მაგრამ მაშინვე ამჯობინა ისევ გა-
 ნეგრძო, თითქოს არც გაუგონია ნაბდი-
 ანის ხმა:

— დღეს კუქის გაძღომამზე კი არ უნ-
 და ვიფიქროთ...

— კუქის გაძღომამზე მხოლოდ მაძღა-
 რი არ ფიქრობს, — უთხრა ივანეზე
 მდგარმა შამშე აქბარდიამ.

არც აქბარდიას მიაქცია ყურადღება
 ევგენი ევანიაზე:

— დღეს ყოველი ქართველი, ვისაც
 სამშობლო უყვარს, თავისუფლება უყ-

ვარს, ადამიანი უყვარს. მოვალეა წინ
 აღუდგეს წითლებს, მტერს, რომელმაც
 ომის გამოუცხადებლად გამოიღო საქრა-
 ჩვენ წინააღმდეგ, ჩვენი ერის დასამო-
 ნებლად. ევროპისა და ამერიკის მიერ
 საქართველოს ცნობა ლახვარი იყო
 ბოლშევიკური რუსეთისათვის, რომელ-
 მაც ვერ აიტანა ეს და მუხანათურად,
 ვერაფულად მოგვეპარა. დაე, ვინც
 დღემდე კარგად არ იცნობდა ჩვენს
 მტერს, დღეის იქით კარგად გაიცნოს, —
 ისევ ჩაახველა, ხმა ჩიწმინდა, — ქარ-
 თველებს ერთი დიდი ნაკლი გვაქვს —
 ხასიათისა და გულის სიჩვილე. თვითონ
 გულკეთილებს სხვა გულკეთილი გვგო-
 ნია, — გატაცებით, თითქმის ვედრებით
 ლაპარაკობდა. — ბოლშევიკებმა, ამ
 ჩვენმა დაუძინებელმა მტრებმა, გაანად-
 გურეს რუსეთი და სიკვდილის პირამდე
 მიიყვანეს სომხეთი და აზერბაიჯანი. ეს
 ბარბაროსები, ეს ვანდალები ამას არ
 დასჯერდნენ, და ახლა საქართველოს
 დაპყრობა მოუნდათ, მაგრამ ეს დღე არ
 გაუთენდებათ. დღეს საქართველოს ამე-
 რი და იმერი შედუღებულა. საქართ-
 ველოს დამოუკიდებლობის ისტორია
 დღეს არ იწყება; ეს ისტორია დიდი ხა-
 ნია დაწერილია. დღეიდან კი ახალი ის-
 ტორია იწყება. ეს იქნება განახლებისა
 და თავისუფლების ისტორია. საქართ-
 ველოს ჭვარი სწერია. დამოუკიდებ-
 ლობა ან სიკვდილი! — დაამთავრა ერთ-
 ბაშად სიტყვა ევგენი ევანია და თავი-
 სუფლად ამოისუნთქა. ცხვირსახოცი ახ-
 ლა მთელ სახეზე მოისვა.

— დიახ, ბატონო ევგენი, როგორც
 თქვენ ბრძანეთ, დღეიდან განახლების
 ისტორია იწყება, — უთხრა ვარდენმა
 დამფუძნებელი კრების წევრს. — მაგ-
 რამ ამ ისტორიას დაწერს არა მენშევი-
 კური ხელისუფლება, დაწერს ჩვენი
 მთავრობა.

— რომელი თქვენი მთავრობა? —
 დაუძახა ჯაბა კობახიამ ვარდენს.

— საქართველოს ბოლშევიკური მთავ-
 რობა.

— ვინ გამოაცხო ასეთი მთავრობა? —
 დაუძახა ანთიმოზ ღვებიაძე.

— შულავერში შემდგარა ქართველ ბოლშევიკთა ერთი ხროვა, — გადმოსძახა ცხედრის იქითა მხრიდან დამფუძნებელი კრების წევრმა — ეს მოლაღატეთა ხროვა თავის თავს საქართველოს მთავრობას უწოდებს. გესმით, ბატონებო, თავის თავს უწოდებს საქართველოს მთავრობას. მხოლოდ ბოლშევიკები შეიძლება იყვნენ თვითმარქვეია მთავრობა.

— კარგად ბრძანეთ — თვითმარქვეია მთავრობა, ხა, ხა!

— ძირს მოლაღატენი!

— ტყვიით უნდა გაუფხვრიტოთ ტვინი!

— ვინ ბრძანდებიან ეს თვითმარქვეიები?

— გაგვაგებინეთ, ვინ ბრძანდებიან!

— ფილიპე მახარაძე, — დაიწყო ზიზლით დამფუძნებელი კრების წევრმა და სახე მოექცა, — მაშია ორაბელაშვილი, ბუღუ მდივანი, — არ შეუნიშნავს როგორ დაეყრდნო ხელით კუბოს, არ არ შეუნიშნავს იმიტომ, რომ გაკაპასეებით, სიძულვილით ლაპარაკობდა, — შალვა ელიავა, მიხეილ ოკუჯავა, ლადო დუმბაძე, ომარ ფაიკი, ამიაჯ ნაზარეტიანი. ფაიკი და ნაზარეთიანი, — გაიმეორა დაცინვით, — ალექსანდრე გეგეკორი და ბესო კვიციელია. აი, რა დიდებული ანსამბლი მოუძღვის მტრის ლაშქარს საქართველოს დასაპყრობად.

— ის დღე არ გაუთენდეთ!

— კუდიოთ ქვას ვასროლინებთ მაგ ნაძირალებს!

— ჩვენ გვყავს ხალხის მიერ არჩეული მთავრობა!

— საქართველოს უზენაესი დაწესებულება — დამფუძნებელი კრება!

— ზიზლი მოლაღატეებს!

ევგენი ყვანიას სახე გაუნათდა. ნიშნისმოგებით გადახედა ნაბღიანებს მთავრობის რწმუნებულმა აპოლონ ჩიჩუამ. გაიღიმა სამაზრო ერობის გამგეობის თავმჯდომარემ იროდიონ ჩხეტიამ.

— ეს ვაჟბატონები დამფუძნებელმა კრებამ ერთხმად აღიარა ხალხის, სამშობლოს მოლაღატეებად, სამშობლოს გამყიდველებად. მათ ჩამოერთმევათ

მთელი ქონება, ასეთი თუ რამ აბადრით ამ მაწანწალებს, სხვების შემყურეებს, თავისი ქვეყნის მოძულეებს და ჩვენს მტრების მეგზურთ. ისინი დამფუძნებელი კრების დადგენილებით კანონგარეშე არიან გამოცხადებული.

— დამფუძნებელმა კრებამ, როგორც თქვენ ბრძანეთ, ამ „უზენაესმა“ დაწესებულებამ, უკვე დაკარგა თავისი უფლებები, ბატონო ევგენი, — უთხრა ვარდენ ბუციამ.

— ამას თქვენ ბრძანებთ, ბოლშევიკები, რომლებიც ცდილობთ წესი აუგოთ დემოკრატიულ საქართველოს, ჩამოგდებულად აცხადებთ მის მთავრობას, გვეღირსა, ამოანათა საქართველოს პროლეტარული რევოლუციის მშემო. აჯანყებები დაიწყო და ქალაქიდან ქალაქს, სოფლიდან სოფელს ედებო, აჯანყებულები ძლევამოსილად მიდიან თბილისისაკენ — რეაქციის დედაქალაქისაკენო. გესმით, დებო და მშებო, მამებო და შვილებო, თბილისს რეაქციის ქალაქს უწოდებენ თვითონ რეაქციონერები. ეს კიდევ არაფერია, — ხმას აუწია დამფუძნებელი კრების წევრმა და ეშხში შესული კუბოზე გადაიხარა. — პროკლამაციებს ავრცელებენ, თითქოს მთავრობის ჭარი და გვარდია იარაღს ყრიდნენ და აჯანყებულებს უერთდებოდნენ. აი, თქვენი ერთგული, თავდადებული გვარდია თქვენთან არის, თქვენ გიცავთ, თქვენს სამსახურშია! — ხელი გაიშვირა გვარდიელებისაკენ.

უღვაშში ჩაიღიმა ვახტანგ ღლონტმა.

ზაქრო ბროლაძემ და რიჩარდ ბოლდუინმა ერთმანეთს გადახედეს.

— კარგ სამსახურს გვიწვევენ, ზარბაზანს გვიშენენ.

— ცხენებით გვთელავენ.

ამოსძახეს ქვევიდან ევგენი ყვანიას.

— ჩვენ კი არა, თქვენ გიცავენ, — უთხრა ბეგლარმა დამფუძნებელი კრების წევრს.

არც ეს გაიგონა ევგენი ყვანიამ.

— შეიარაღდით, მუშებო და გლეხებო, აჯანყდით და გაითავისუფლეთ თავი სამუდამოდ, წერენ ბოლშევიკები,

თვითონ კი ამ მუშებისა და გლეხების დასაპყრობად, თქვენს დასაპყრობად მოდიან. ასე იტყუებენ თავს და ატყუებენ ჩვენს გასაყლელად წამოყვანილ მშვიერ რუს ჯარისკაცებს. ამაზე ამყარებენ ბოლშევიკები გამარჯვების იმედს. — ჩაიციანა და ისე განაგრძო: — გაუმართლდათ ეს იმედი საქართველოს საზღვრებთან — აქ ნახეს მართლა აჯანყებული მშრომელი საქართველო, იარაღსაშეული მუშები და გლეხები, მაგრამ იარაღსაშეული არა თქვენი მთავრობის დასაშეობად, არამედ ბოლშევიკების მოსასპობად. საქართველოში მართლა ამობრწყინდა პროლეტარული რევოლუციის მზე, რომელმაც რეაქციულ საბჭოთა სამეფოში შეანათა. იქიდან მოტყუებით წამოყვანილი ჯარისკაცები გაიგებენ, რომ ნამდვილი ძალაუფლება რუსეთში კი არა, აქ ჩვენში, ეკუთვნის მშრომელ ხალხს...

— ვის ატყუებ!

— მენშევიკური მთავრობა მშრომელი ხალხი არ არის!

ერთხმად დაიძახეს ნაბდიანებმა, ისინი ხალხში დასტა-დასტად იდგნენ.

— აქ შეიგნებენ იქიდან მომავალი შეუგნებლები, რომ ჩვენი მუშები და გლეხები იცავენ თავის საქმეს, თავისი ხელით ნაკეთებს, იცავენ იმ პოლიტიკურ წესწყობილებას, რომელთანაც თვითონ არიან შესისხლხორცებული. აქ მოყვანილ რუს მუშებსა და გლეხებს არ შეუძლრათ არ დაინახონ, რომ ისინი სხვის საქმეს აკეთებენ, რომ იქიდან მოგზავნილი არიან ქართველი მუშისა და გლეხის სისხლის დასაქცევად...

— მათ ჩვენი სისხლის დაქცევა არ უნდა!

— ჩვენ არ გვეომებთან!

— არ წავალთ ომში!

— თქვენ გებრძვიან, მენშევიკებს!

— ეს ჩვენი ომი არ არის!

— ხალხის ომი არ არის!

ამ შეძახილებით თავზარდაცემული დამფუძნებელი კრების წევრი უფრო ჩემამალა, გაასპიტებით განაგრძობდა:

— ამებო და დებო, მამებო და შვი-

ლებო, ჩვენს წმინდათა წმინდა თავისუფლებას წითლების ბატონობა ემუქრება. გონს მოდიო... საქართველოში მოკვლას უპირებენ...

— არა, ბატონო ევგენი! — ველარ მოითმინა ვარდენმა, — საქართველოს თავისუფლებას არავინ ემუქრება, ჩვენ მენშევიკურ „თავისუფლებას“ ემუქრებით. ეს ჭაბუკი აქ იმიტომ მოვასვენეთ, რომ ერთხელ კიდევ დავანახოთ ხალხს, ვინა ხართ თქვენ, რა არის თქვენი „თავისუფლება“, „დემოკრატია“.

— თვითონ ვინა ხარ? — დაუძახა ჯაბა კობახიამ.

— რუსეთის ჯაშუშია! — ბულდოგის ჯიშის ძაღლისთავიანი ჯოხი აუქნია კალისტრატე ქვარცხავამ ვარდენს.

— ძირს სამშობლოს გამყიდველი! — ხელი გაივლო რევოლუციის კონდახზე ჯაბა კობახიამ.

— წაართვით სიტყვა!

— ჩამოათრიეთ აივნიდან! — დაალო უშველებელი პირი ანთიმოზ დგებიამ.

— სიორდია! — გადასძახა გვარდიელებს ვახტანგ ღლონტმა. წარბი აეგრინხა და ბოზოხში შეუხტა. არ იცოდა, რომ სიორდია ამქვეყნად აღარ იყო.

— მე თქვენ სიტყვას გართმევთ... მე თქვენთვის სიტყვა არ მომიცია, — უთხრა სამაზრო ერობის გამგეობის თავმჯდომარემ ვარდენს. — ჩაბრძანდით აივნიდან!

— სანამ ძალით არ ჩავაბრძანებთ! — დაემუქრა კაპიტანი. — სიორდია!

— ხელსაც ვერ ახლებთ!

— განაგრძე, ვარდენ!

— აცალეთ ვარდენ ბუკიას!

— თქვას ვარდენმა!

— თქვას!

იხუვლა ხალხმა.

— ძმებო და დებო, მამებო და შვილებო! — კიდევ უფრო გადაიხარა კუბოზე დამფუძნებელი კრების წევრი. — პირველ რიგში სიტყვას იმას მივეცემთ, ვინც ჩაწერილია, — სწრაფად ამოიღო ჯიბიდან სია, — სიტყვას ვაძლევთ მასწავლებელ შალვა კორძახიას.

ერთხმად გაჩუმდა ხალხი, ყველა

შალვას მიაჩერდა. მასწავლებელი კუბოს იჭიდან ძლივს ჩანდა.

— კარგია!

— თქვას მასწავლებელმა!

— შალვას მოეუხმინოთ.

— მასწავლებელი გვეტყვის სიმართლეს.

— შალვას ყველაფერს დავეუჭერებთ!

— მასწავლებელი!

— მასწავლებელი!

ერთბაშად ახმაურდა, აყვირდა, ამოძრავდა ხალხი, ქალი და კაცი, დიდი და პატარა. მხოლოდ ნაბღიანები იდგნენ ჩუმად. მოლოდინით დუმდნენ. ბეგლარიც ჩუმად იდგა, ისევე როგორც ქალაში, ჭიუტად უყურებდა მასწავლებელს.

მასწავლებელს უყურებდა შამშე აქბარდია, ჭვებე ბუკია, ზოსიმე ყორშია. კოჩოია ყორშია.

უყურებდა ხალხი, გვარდია.

უყურებდა ყველა, ვინც აივანზე იდგა.

უყურებდნენ ხეების ტოტებზე შემსხდარი მისი მოწაფეები.

შალვას უყურებდნენ მკა, ინდა, ესმა, ცაბუ, აოხა:კია და სხვა ქალები, ძუძუთა ბავშვებახუტებულუბი, ზელზე ზელჩაყიდებულუბი.

შალვას უყურებდა დამფუძნებელი კრების წევრი შიშითა და იმედით.

შალვას უყურებდნენ სამაზრო ერობის გამგეობის თავმჯდომარე იროდიონ ჩხეტია, მთავრობის რწმუნებული აპოლონ ჩიჩუა, კაპიტანი ვახტანგ ლლონტი. მხოლოდ თემის ერობის თავმჯდომარე იდგა მშვიდად, პაპიროსს ეწეოდა და ბოლის პატარა ლამაზ რგოლებს მალლა უშვებდა.

მასწავლებელს უყურებდა ყველა.

შალვა იდგა კუბოს წინ. მჭიდროდ იხვევდა პალტოს, როგორც ეს მღელვარების დროს იცოდა, მაგრამ ახლა არ დელავდა.

— თქვი, ამხანაგო შალვა! — დაუძახა ერთ-ერთმა ნაბღიანმა ვარდენის უკან რომ იდგა.

— შენ გვითხარი სიმართლე! — დაუძახა პროვიზორმა ესტატე ნაჭყეიამ.

— მასწავლებელმა თქვას!

— მასწავლებელმა! ეროვნული

— მასწავლებელმა! ზიზლიოქთეკა

შალვა კუბოს იჭიდან მხოლოდ ხალხის ნაწილს ხედავდა, მაგრამ ყველა წამოძახილი ესმოდა და ხმით ცნობდა თითოეულ მთვანს. ესმოდა ნაბღიანების წამოძახილები, ხალხის წამოძახილები, და ნათლად, გარკვევით, ხელშესახებად გრძნობდა, რომ რაღაც შეიცვალა მის სულში, გონებაში, გულში, თითქოს სხვა შალვას ხედავდა მის წინ, მშვიდს, ღიწკს, თვითდაჭერებულს, გამხნევებულს, არც ისე უცხოს, არც ისე სხვას, არც ისე სხვა შეხედულების, სხვა აზრის, სხვა გონების, მაგრამ მაინც სხვას, და უხაროდა ასეთი ცვლილება, უხაროდა, რომ ეს ცვლილება არ იყო მოულოდნელი, უცაბედი, თითქოს დიდი ხანი ემზადებოდა ამ ცვლილებისათვის. გრძნობდა, როგორ შემოდიოდა ის სხვა შალვა მის სხეულში და თვითონ უკან იხვევდა, საღდაც კჭრებოდა, უერთდებოდა სიერცეს, უჩინარდებოდა. და ეს არც ისე სწრაფად ხდებოდა. ხალხი ეი იცდიდა. იმ სხვა შალვას უცდიდა. დამფუძნებელი კრების წევრმა ევგენი ევანია, მთავრობის რწმუნებულმა აპოლონ ჩიჩუამ, სამაზრო ერობის გამგეობის თავმჯდომარემ იროდიონ ჩხეტამ, თემის ერობის თავმჯდომარემ მიხა ქირიამ, სამხედრო ვალდებულებათა უფროსმა ვარლამ ხურციამ, კაპიტანმა ვახტანგ ლლონტმა, პოლკოვნიკმა სარდიონ ანჯაფთარიამ და ფერშალმა კალისტრატე ქვარცხავამ უკან დაიხიეს და ისინიც თანდათან კრებოდნენ, უერთდებოდნენ სიერცეს, უჩინარდებოდნენ, სიბნელეში ჩაინთქნენ. არც ხმა ესმოდა მათი... მოაჯირზე აუბო იდგა, ბეგლარ ბუკია იდგა, შამშე აქბარდია და ნაბღიანები იდგნენ. შალვას ეჩვენებოდა, რომ ისინი ყოველთვის მასთან იყვნენ, თვითონ მათთან ერთად იღვწოდა, მათი აზრისა იყო. უყურებდა ვარდენსა და ბეგლარს, ესმოდა ვარდენისა და ბეგლარის ხმა: „თქვენ რომელ გზას ირჩევდით, ბატონო შალვა?“ „ჩემს მოსვლამდე ლენინის დე-

კრეტს კითხულობდით. უცქეროდით ლენინის და ჟორდანის სურათს და მათ გზებს ერთმანეთს ადარებდით. „ჟორდანის გვარდიამ მიწიდან აყარა ისინი, ვისაც მიწა ეკუთვნის“. „თქვენც იღექით იმ მიწაზე მამანემთან ერთად, ხალხთან ერთად“. „კვებე მამას, დედას, მეზობლებსა და ნათესავებს ერეგებოდა მიწიდან. თქვენ იღექით იქ, იმ მიწაზე და უყურებდით ამ სურათს“. „იღექით და უყურებდით, შვილმა დედა როგორ გადათელა ცხენით“. „გულით თქვენ ხალხის მხარეზე იყავით. იცოდით, რომ მიწა ხალხის იყო და დღემდით ახლა აქ ჩვენ ორნი ვართ, ბატონო შალვა. თქვენ, ჩემი მასწავლებელი და მე, თქვენი მოწაფე. აგრეთვე ეს ორი ადამიანი. მოდით, ოთხ თვალს შორის ვილაპარაკოთ. ერთმა მათგანმა ბოლშევიკური პარტია შექმნა და თქვენ თანახმა ხართ ამ პარტიას მიემხროთ, თუ საქართველოს კომუნისტური პარტია კომინტერნის სექცია გახდება“. „მეშინ ამ მაგიდაზე მერე სურათს, მენშევიკური მთავრობის თავმჯდომარის სურათს არ უნდა პქონდეს ადგილი...“ „მეშამ და გლებმა ძალით უნდა აიღოს ძალაუფლება, ნებით არავინ დაუთმობს...“ „დღეს ლენინის რუსეთი მოდის ჩვენთან, ლენინის ძალა...“ ეს ვარდენის ხმა იყო. შალვა გარინდული იდგა და უსმენდა, ვარდენი იჭდა მის წინ და უყურებდა, იჭდა ისე, როგორც იქ, მის ოთახში. თუნუქის, ქაღალდის შექტარიანი ლამპის სხივი ანათებდა ვარდენის სახეს. მერე ბეგლარი დაუდგა წინ ჩიჩუბების ქალაში. შეესმა მისი ხმა: „მე და შენ ერთ პირზე ვერ დავდგებით. ერთ უღელში არა ვართ გაბმული...“ „ჩვენ ამ საქმეს ვერ გავექცევით, შალვა...“ გამოერკვა ფიჭრიდან. გადაიძრო პალტო და ბეგლარ ბუკიას გადასცა. ბეგლარი მაშინვე მიხვდა, რას იტყოდა მასწავლებელი.

ხალხი სულგანაბული იდგა.

მასწავლებელი კუბოსთან მივიდა. დაეცქერდა ხალხს, რომლის სამსახურს შესწირა მთელი ძალ-ღონე, თავისი გაუხა-

რელი ცხოვრება. ყველა მას უყურებდა, რას იტყოდა.

— არა, ხალხო, ვარდენს მტერი წამოუქმნა შეი არ არის, — დაიწყო შალვამ და იგრძნო, რომ ილაპარაკებდა მშვიდად, დალაგებით, იტყოდა იმას, რასაც ხალხი ელოდა მისგან, — ვარდენს ისევე უყვარს თავისი ქვეყანა, როგორც მე, როგორც თქვენ... ვარდენ ბუკიამ მიწის დეკრეტი ჩამოგიტანათ... იქ წერია, რომ მიწა თქვენი, ხალხისაა. ლენინის „გლებების შეერთებების პასუხი“ ჩამოგიტანათ.

— ლენინმა თავის გლებებს გასცეს პასუხი, — მისდა გასაოცრად პირველად დაარღვია დღემილი თემის ერობის თავმჯდომარემ მიხა ქირიამ.

მასწავლებელი სწრაფად მიბრუნდა ქირიასაკენ:

— ამხანაგო მიხა, ეს პასუხი ყველა გლების ტყვილის პასუხია.

— გვითხარი, შალვა, რასა გწერს გლებებს ის მამაცხონებული! — დაუძახა მასწავლებელს ზოსიმე ყორშიამ.

— ლენინი გწერთ ხელში აიღეთ ადგილობრივი ხელისუფლებათ. შემამულეების მიწები აღრიცხეთ, დაიცავით მათი ქონება, რადგან იგი ხალხის საყუთრება გახდება.

შალვამ იგრძნო ვიღაც თვალმოუშორებლად უყურებდა. დაინახა ბეგლარ ბუკია, იგი ქალაში არ იდგა ახლა, აივანზე იდგა ვარდენის გვერდით. უღიმოდა.

— მე მიწის დატაცების წინააღმდეგი ვიყავი... მე ვცდებოდი... მოხარული ვარ, რომ ვცდებოდი... ლენინი გწერთ, ძალით ჩამოართვით შემამულეებს მიწა...

კოჩოიამ თავმომწონედ შეხედა ზოსიმეს:

— ხომ გითხარი, ბაბუ ზოსიმე, შალვა მასწავლებელი იმას იტყვის, რაც ხალხს უნდა-მეთქი. გახსოვს, რომ გითხარი, ლენინს ყველა გაჭირვებულს საქმე ენალელება-მეთქი.

— კი მითხარი, ბაბუ, მამაშენის შვილს ყველაფერი დაეჭერება.

— ლენინი გწერთ, მემამულეების მიწა — ეს თქვენი მიწააო, თქვენი ნაჭაფარი სხვას მიიქვსო, წაართვით მემამულეებს მიწა და დაინაწილეთ წესითა და კანონით. — უნებლიეთ ბეგლარისაკენ მიიხედა. არა, არ უგვრძენია უხერხულობა, მოწონებით შეხედა, — დეკრეტში წერია ეს წესი და კანონი. მას ლენინის მიწის დეკრეტი ჰქვია. ლენინი ჩვენი კაცია. მისი გამოგზავნილი ჯარი მოდის ჩვენთან. ეს ჯარი იმ ქვეყნის მუშებრსა და გლეხებისაგან შედგება, ვინც მიწა მიიღო უსასყიდლოდ, უფასოდ, თავისუფლება და თანასწორობა მოიპოვა. ას ორმოცდაათი მილიონი დესეტინა მიწა მიიღო...

მზის ყვითელი სხივი მთის ფერდობზე დაეცურდა. საფლავებს გადაუარა. მწუხრი დაეშვა.

ნაბდინებმა სამარის ბორცვი მოასწორეს. წელში გაიმართნენ.

თავშიშველი იდგა ბეგლარ ბუკია, შამშე აქბარდია, ზოსიმე, ყორშია, კოჩოია ყორშია, ბახვა მებორნე, ჯვებე ბუაია, ზაქრო ბროლამე, რიჩარდ ბოლდუინი, ჯამბულატ ბესტაევი, მუნჯი გვარდიელი.

თავშიშველი იდგა ვარდენ ბუკია. მასაც ნაბადი ემოსა. ნაბადის მარჯვენა მხარი კარაბინის კონდახით ჰქონდა ამოწეული.

დაღამდა. ვარდენი მარტო მიდიოდა თემშარაზე. სოფელში ჩამიჩუმი არ ისმოდა. ძაღლებიც კი არ ყფდნენ.

ოდებასა და სამზადებში აქა-იქ ბეუტაედა ლამპისა და ჭრანის შუქი.

ხარიტონ ხარებავას დუქანში, რომლის წინ დღედაღამ იდგა ეტლი, დილიყანი თუ ურემი, არც პურის საჭმელად ჩამომხტარი მგზავრები ჩანდნენ, არც სოფლის მოსახლენი, დუქნის წინ რომ იკრიბებოდნენ შებინდებისას სამასლაათოდ და გვიან ღამემდე რჩებოდნენ. ახლა დუქანში მარტო უკანა ოთახი იყო განათებული.

ამ ოთახში ატარებდნენ დროს ჯაბა

კობახია, ანთიმოზ დგებია, სპირიტონ აფაქია, სოფრომ შუშანია და სხვანი ამფსონები. ისინი რომ ქეიფს დამწყვდნენ, დუქნიდან ყველა გაიკრიფებოდა და აღარავინ შევიდოდა. იცოდნენ, მათი ქეიფი ისე არ დამთავრდებოდა, ან სატევარი არ დატრიალებულიყო, ან რევოლვერის ბათქაბუთქი არ ამტყდარაყო. ვარდენს გაახსენდა ზოსიმე ყორშიასაგან, გაგონილი ჯაბა კობახიას კაცებზე ნათქვამი ანდახა: ავალანის სუფრაზე ასათიანი ცეკვავდაო. სხვისი ნაჭაფარით ცეკვავდნენ ჯაბას კაცები.

მათი ქეიფის დროს თუ გზაზე ვინმე, გაივლიდა, ძალად შეიყვანდნენ დუქანში, ძალად დააღვეინებდნენ ხარიტონ ხარებავას ორლიტრიან ყანწს, კაი დედის შვილი იყო, არ დაელია, გულზე რევოლვერს დაადებდნენ, ჯაბა გადარეულის რევოლვერს. მერე ორლიტრიანის ნაყლურწარს, კინწომოწვეტილს დასცინოდნენ, მასხარად იგდებდნენ, რას არ უშვებოდნენ. თავზე ბოთლს ან ჭიქას დაადგამდნენ და ბოთლსა თუ ჭიქას მიზანში ტყვიას ესროდნენ. უნდა გენახათ, რა დღეში იყვნენ ის უბედურები: მთვრალის დამიზნებელი რევოლვერის წინ მდგარნი, სიკვდილის წინ მდგარნი. ზოგს გული მისდიოდა, ზოგი იმუქრებოდა, მაგრამ ტყვიის პირდაპირ მდგარი კაცის მუქარა სსასცილოდ არ ჰყოფნიდათ ჯაბასა და მის ამფსონებს.

მეეტლეებსა და მედილიყნებს ცხენებს გამოუხსნიდნენ, ზედ მგზავრებს შესვამდნენ და იმ ცხენებს უკანალზე არაყს შეასხამდნენ. თქვენს მტერს იმ არაყის სიმაგრე. ხარიტონ ხარებავას არაყი მთელ მაზრში იყო ცნობილი. არაყი კი არა, სპირტიოო, ამბობდნენ. ეს სპირტი ცეცხლად მოეკიდებოდა ცხენებს. გაგიყებულები კისრისტეხით გაენტებოდნენ, უკანა ტორებს ზევით ყრიდნენ, სიმწარით დაბრმავებულები უჯზო-უკვლოდ მიგელავდნენ. ზოგი ღობეს აწყდებოდა, ზოგი — ზეს, ზოგი თხრილში იჩენებოდა. შავდებოდა ცხენი და კაცი.

შეშინებული მეეტლეები, მედილიყნები, მგზავრები ხმას არ იღებდნენ. გან-

ძრევას ვერ ბედავდნენ. იდგნენ დაბრძოლებულნი, ახუჩად აგდებულნი, უმწეოდ შეპყურებდნენ გონებადაკარგულ მოქიფეებს, სიცილ-ხარბოცით რომ იფხრიწებოდნენ.

რომელიმე მოქიფეს სხვისი სიცილი რომ არ მოეწონებოდა ან თუ ის სხვა მარჯვედ ვერ შეასხამდა ხარბონ ხარებავას სპირტივით მაგარ არაყს ცხენს, თვითონ შეასხმდა იმ სხვას იმ ადგილზე და ახლა ერთმანეთს დაერეოდნენ.

ხარბონ ხარებავა იდგა აივანზე მშვიდი, უშფოთველი. არც როყით ტყვიის ერიდებოდა. სტვენა-წივილი რომ გაუდიოდა ყურებთან, არც სატყვარის პრკიალ-პრიალი აშინებდა, იდგა უვნებელი და უღრბელი, ყურსაც არ აპარტყუნებდა. უცდიდა, როდის დამთავრდებოდა ეს სერი. მერე იმ ჰკუა დაბერტყილებს დანახარჯს ერთიორად ახლავინებდა. ანგარიშის შემოწმებას ვერავე უბედავდა: ხარბონ ხარებავა სიგიჟით იმ თავზეხელაღებულებსაც ტოლს არ უღებდა. ეშმაკისათვის აქვს სული მიბარებულიო, ამბობდნენ მეღუქნეზე. თვით ჯაბა კობახიასაც კი მისგან შიშის ქარი ჰქონდა ჩამდგარი.

ასე მიჩუმებული არ ენახა ვარდენს ხარბონ ხარებავას დუქანი. ყოველ ჯარობას ან თემში რაიმე დღესასწაულის შემდეგ ჯაბა და მისი კაცები აქ მოვიდოდნენ ქეიფის გასაგრძელებლად. „დაფრთხნენ, აღსასრულის დღე დაუდგათ“. გაიფიქრა ვარდენმა. რამდენი აყალმაყალი უნახავს აქ. მთელი თემი აწიოკებული ჰყავდათ ამ ლოთშფოთებს.

ვარდენმა დუქანს ჩაუარა.

უცებ შუკიდან ვილაცამ გამოირბინა, დაფეთებული შედგა თემშარაზე, მიმოიხედა და, ვარდენი მარტო მომავალი რომ დაინახა, მისკენ გაიქცა. ვარდენმა მაშინვე იცნო. მეოთხე დღეა ჩამოვიდა ვარდენი და არ მისულა მასთან.

— ეკა, შენა ხარ?! — მიაგება სიტყვა ვახარებულმა.

— ვერ მიცანი ვარდენ? — ჰკითხა

ეკამ წინანდელი, შეუცვლელი წერია-ლა ხმით.

— ათი წელი არ მინახავს, ეკა! — გაოცდა ვარდენი.

— დაგავიწყდი, ვარდენ?

— არა, ეკა — თურმე მთლად არ ჰქრება სიჰაბუკე, გაიფიქრა ვარდენმა.

— არ გახსოვდი, ვარდენ?

— მახსოვდი, ეკა.

— გახსოვდი და ერთი ბარათი არ მაღირსე.

— არ გათხოვილხარ, ეკა?

— არა გრცხენია, ვარდენ?!

— მაპატიე, ეკა! ათი წელი ათი დღე არ არის.

— ათი დღე არ არის, ვარდენ. მაღლობა ღმერთს მშვიდობით დაბრუნდი, ვარდენ.

— მიცდიდი, ეკა?

— გიცდიდი, ვარდენ. რომ იცოდე, როგორ გიცდიდი ვარდენ.

— თავი ასწიე, შემომხედე, დაგინახო, ეკა.

— როგორ გამხდარხარ, ვარდენ.

— გაუხდი, ეკა.

— ათი წელი სულ ომში იყავი, ვარდენ?

— სად არ ვიყავი, ეკა.

— მაღლობა ღმერთს, მშვიდობით დაბრუნდი, ვარდენ.

— რა არ გადამხდა, ეკა.

— მაღლობა ღმერთს, მშვიდობით დაბრუნდი, ვარდენ.

— არა მჯერა, რომ სული ჩამომყვა, ეკა.

— და მაინც გახსოვდი?

— ყოველთვის მახსოვდი, ეკა.

— ერთი ბარათი არ მაღირსე, ვარდენ.

— ყოველთვის მახსოვდი, ეკა.

— ერთი ბარათი არ მაღირსე, ვარდენ.

— ტირილზე რატომ არ მოდი, ეკა?

— შინ ვტიროდი, ვარდენ.

— ვის სტიროდი, ეკა?

— ჩემს თავს, ვარდენ.

— რა გქორდა სატირალი, ეკა?!

— მეგონა, დაგავიწყდი და ამიტომ არ მოხვედი ჩემთან.

— ვერ მოვიცალე, ეკა.
 — ათი წელი ვერ მოვიცალე?!
 — ვერ მოვიცალე, ეკა.
 — ჩემთვის ვერ მოვიცალე და იმ რუსისათვის მოვიცალე!
 — ის რუსი ვერ მოვიცდიდა, ეკა.
 — მართალია, ვერ მოვიცდილა, ვარდენ.
 — ვერ მოვიცდიდა, ეკა.
 — უბედური ბიჭი, სადაური სად დაიბარბა.
 — აღამიანის ბედი საოცარია, ეკა.
 — საოცარია, ვარდენ.
 — მაშ მელოდი, ეკა?
 — ინდასა და ჩემს მეტს არავის სჯეროდა შენი დაბრუნება, ვარდენ.
 — აღამიანის ბედი საოცარია, ეკა.
 — აქ ვინმე დაგვინახავს, ვარდენ.
 — დაგვინახოს, ეკა.
 — სირცხვილია, ვარდენ.
 — ჩიჩუების მალნარი თუ გახსოვს, ეკა?
 — რა დამაეწიყებს იმ მალნარს, ვარდენ.
 — ის მუხნარი თუ გახსოვს, ეკა?
 — ყოველი ძირი, ვარდენ.
 — ერთმანეთს ვემალებოდით, ეკა.
 — ერთმანეთს ვპოულობდით, ვარდენ.
 — შენ პირველი მპოულობდი, ეკა.
 — რამდენს ვიციოდით, ვარდენ.
 — შენი სიცილი იქაც მუდამ ყურში მედგა, ეკა.
 — ერთი ბარათი მაინც არ მაღირსე, ვარდენ.
 — შენი სიცილი ვაშას ძახილში, კვნესაში, ყვირილშიც ყურში მედგა, ეკა.
 — ერთი ბარათი მაინც არ მაღირსე, ვარდენ.
 — შენ პირველი მპოულობდი, ეკა.
 — მერე ათი წელი ველარ გპოულობდი, ვარდენ.
 — შენი სიცილი იქაც ყურში მედგა, ეკა.
 — რამდენს ვტიროდი, ვარდენ.
 — აწი აღარ იტირებ, ეკა.
 — მიგდიოდით იმ მუხნარში, ვარდენ.
 — ვიჭეჭი, ვიჭეჭი იმ მუხის ძირას, ვარ-

დენ. მერე წამოვხტებოდი და დაგვამალებოდი, მაგრამ შენ ვერ მოვიცდიდი.
 — მე იქ რომ არ ვიყავი, ვარდენ, ვიპოვიდი, ეკა!
 — ჩემთვის იქ იყავი, ვარდენ.
 — ეკა!
 — ჩემთვის ყოველთვის იქ იყავი, ვარდენ.
 — ეკა!
 — ომი მართლა დაიწყო, ვარდენ?
 — დაიწყო, ეკა.
 — ისევე წახვალ ჯარში, ვარდენ?
 — ახლა ჩემთვის ჯარი აქ იქნება, ეკა.
 — სად აქ, ვარდენ?!
 — ჩემს მიწაზე.
 — შენს მიწაზე?!
 — ჩვენს მიწაზე, ეკა.
 — არ მესმის, ვარდენ.
 — ამ დღისათვის ვიღწვოდი ათი წელი, ეკა.
 — არ მესმის, ვარდენ.
 — რომ მიწა ქონოდა მამაშენს — ნესტორს, მამაჩემს — ბეგლარს, ივანეს, ბახვას, ავქსენტის, პეტრეს, გახუს, ზოსიმეს, ყველა მეზობელს, მთელ თემს, მთელ გლეხობას.
 — მთელ გლეხობას?!
 — ყველა უმიწოსა და ღარიბს.
 — მართლა იმ ვიღაც ლენინმა გამოგაგზავნა, ვარდენ?
 — ლენინმა, ეკა.
 — ის დაჯდა ხელმწიფის ადგილზე?
 — ხელმწიფის ადგილზე არა, ეკა.
 — აბა ვის ადგილზე, ვარდენ?
 — მუშებმა და გლეხებმა იმ ადგილზე დასვეს, სადაც ხალხს უნდოდა.
 — ვინ არის ასეთი ლენინი, ვარდენ?
 — სიმართლის კაცი. მუშისა და გლეხის გამკითხავი, ეკა.
 — რატომ ჩვენ არა გვყავს მუშისა და გლეხის გამკითხავი, ვარდენ?
 — იმიტომ დაიწყო ომი, რომ ჩვენც გვყავდეს, ეკა.
 — აღარ წახვიდე ომში, ვარდენ!
 — მე ომი აქ მექნება, ეკა. შენთვის ერთხანს კიდევ ვერ მოვიცილი, ეკა.
 — მე კიდევ დაგიციდი, ვარდენ.
 — უნდა დამიციადო, ეკა.

— დაგიცილი ვარდენ..

ჰერზე ჩამოკიდებული ლამაზ მუქ-წვენივან ანათებდა ევგენი ევანიას ფერწასულ სახეს. დამფუძნებელი კრების წევრი თემის ერობის თავმჯდომარის წავიდას უჭდა, ისევ სასოწარკვეთილი, იმედგადაწყვეტილი.

მაგიდაზე ერთმანეთში არეული, ფრონტის ცნობების სათაურებით აპრელეზული სხვადასხვა გაზეთები და სპეცი-ალური ბიულეტენები ეყარა: „გაგრის მიმართულებით მტრის შეტევა შეჩერებულია“, „მტრის ცდა, რომ მოახლო-ვებოდა ჩვენს მოწინავე პოზიციას და-რიალთან, მოგერიებულ იქნა“, „ჩვენი ჯარები ვორონცოვის სამხრეთით და სა-დაბლოს სამხრეთით ეწევიან ბრძო-ლას“...

— გვიტყვენ დასავლეთიდან, აღმოსავ-ლეთიდან, ჩრდილოეთიდან“, — ფიქ-რობდა ნალვლიანად დამფუძნებელი კრების წევრი და თვალს ვერ აშორებდა გაზეთის სათაურებს. სათვალეს ნერვი-ულად აკაუნებდა მაგიდაზე-სათაურები თითქოს მის ჯიბრზე უახლოვდებოდა, იზრდებოდა: „მიმართვა ინტერნაციო-ნალს და სოციალისტურ პარტიებს“, „რუსი ბოლშევიკები. ცდილობენ სოცი-ალისტურ საქართველოს გასარესას“, „დაუყოვნებლივ მოვახდინოთ პარტიის წევრთა მობილიზაცია, ვისაც კი იარა-ღის ტარება შეუძლია“...

— ვისაც კი იარაღის ტარება შეუძ-ლია, — წაიკითხა ხმამაღლა ევგენი ევა-ნიამ და ოთახში თავმოყრილთ შეხედა. — რაღა საჭიროა! — თქვა გაბზარული ხმით. — გვიანაა, ყველაფერი გათავ-ებულია. დამარცხდა საქართველო...

— კაცო, საქართველო კი არა, — წა-მოიყვირა ყველასათვის მოულოდნელად ექვთიმე ყალიჩავამ და სახეზე ბაღდა-დის ცხვირსაბოცი ჩამოისევა, ჩამოიწ-მინდა ოფლის ღვარი, — თქვენი პარ-ტია, თქვენი მთავრობა დამარცხდა!

აპოლონ ჩიჩუამ, იროდიონ ჩხეტამ, მიხა ქირიამ და თემის ერობის წევრებმა, რომლებიც სხვებზე არანალებ იმედგა-

დაწყვეტილი და შეშფოთებული შეკუ-რებდნენ ევგენი ევანიას კრებულს გადახედეს, მაგრამ არაფერი უთქვამთ; არაფრით გამოუხატავთ უკმაყოფილება და შეშფოთება. მხოლოდ კალისტრატე ქვარცხავა ზამბარასავით ახტა და ბულ-დოგის ჯიშის ძაღლისთავიანი ჯოხი მ-ქარით აიქნია, წაიგრძელა ჭიკაძე კისე-რი, გაბამებულ საყელოში რომ უყან-ყალებდა.

— რაო, რა თქვი! — უყვირა მწივან ხმით ფოსტის გამგეს.

— დაბრძანდით! — უთხრა მკაცრად დამფუძნებელი კრების წევრმა. — მარ-თალი ბრძანა ამხანაგმა...

არც გვარი იცოდა ფოსტის გამგისა, არც სახელი.

— ექვთიმე გახლავართ, ბატონო, ყა-ლიჩავა, აქაური ფოსტის გამგე, — თავ-ვად შეეშველა ექვთიმე.

— დიხ, ამხანაგმა ექვთიმე ყალიჩა-ვამ. — განაგრძო ევგენი ევანიამ. — რო-მელ პარტიას ეკუთვნით? — ჰკითხა ფო-სტის გამგეს.

— ეროვნულ-დემოკრატიულს.

ევგენი ევანია შეიკუმუნა:

— კარგად ბრძანა ეროვნულ-დემოკ-რატმა. ჩვენ დავმარცხდით. ჩვენი პარ-ტია, ჩვენი მთავრობა დამარცხდა. საქა-რთველო არა, ერი არა ხალხი არა! — იილო გაზეთი „ერთობა“, წაიკითხა ერთ-ერთი სათაური: „მუხანათი მტრის-გან თბილისის დაცვის დროს დაღუპულ-გმირთა დასაფლავება საზხდრო ტაძ-რისგალავანში“. გესმით, ამხანაგებო! შე-ასე დაეწერდი ამას: „ჩვენი სოციალ-სოციალი პარტიის დასაფლავება“. გვა-ჯობეს, ამხანაგებო, ბოლშევიკებმა...

— არამც და არამც, — იყვირა ისევ ფერშალმა. არ დამჯდარა, ბუღდოგის ჯიშის ძაღლისთავიან ჯოხს კრავზე ირ-ტყამდა. — დემოკრატიის დამარცხება არ გაგონილა! — მაგიდაზე უცერემო-ნიოდ დააგლო ჯოხი და გაზეთი აიტაცა. — აი, რას წერს ჩვენი სასიქადულო ბე-ლადი ნოე ყორღანია, ხალხის მამა. მე იგი უურმძიმე თავმჯდომარედ მიმანდა. ვცდებოდი მეგობრებო. შემინდოს

უფალმა! ამ ძვირ მისტორიულ ეპოს. ქართველი ხალხი გამსჭვალულია მხოლოდ ერთი მისწრაფებით — დამოუკიდებლობა ან სიკვდილი, და ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ ამ ბრძოლაში ყველა კულტურულ ხალხთა თანაგრძნობა ჩვენს მხარეზეა.

— თანაგრძნობა! — მწარე ღიმილით შეერხა ტუჩები ევგენი ევანიას.

— მთელი ქვეყნის წინაშე ვაცხადებთ, რომ ქართველ ხალხს მტკიცედ აქვს გადაწყვეტილი ბრძოლა უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე თავისი სამშობლოს უსაშინლეს მტერთან, — დაამთავრა კითხვა კალისტრატემ და ყველას სათითაოდ დააკერდა. — უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე, გესმით, ამხანაგებო! — გაიმეორა დამფუძნებელი კრების წევრის კილოზე და ისევ განაგრძო გაზეთის კითხვა, — ჩვენი მდგომარეობა თბილისის დაცვის საქმეში მკვეთრად შეიცვალა. მტრის შემოტევა შეჩერებულია. მტრმა უკან დახევა დაიწყო. გესმით, ამხანაგებო! — თქვა იმავე კილოზე და დამფუძნებელი კრების წევრს მიუბრუნდა, — თქვენ კი ამბობთ ყველაფერი გათავებულიაო. ღმერთმა დაგვიფაროს! — ისევ აუწყია ხმას, ისევ წაიგრძელა ქიაცელა კისერი, განამებულ საყელოში რომ უყანყალებდა საყელო ყბებზე აწვებოდა და ამის გამო თავი მალა ეკირა, რაც მის ისედაც მედიდურ სახეს, უფრო მეტ მედიდურობას მატებდა. — ერთხელ თბილისი პარიზს შევადარე. პარიზი!.. აღფრთოვანებით ვიგონებ იქ გატარებულ დღეებს...

დამფუძნებელი კრების წევრი გაკვირვებით უყურებდა ფერშალს.

— პარიზი, ომუნარების ქალაქი, — აღმაფრენით განაგრძობდა ფერშალი და ფეხის წვერებზე თანდათან მალა იწევა. — ფრანგები.. ყველაზე თავისუფლებისმოყვარე ხალხი, თვითონ დაუმორჩილებელი და სხვისი მომხმარებელი და მოსარჩლე. ახლა შავ ზღვაზე მდგარი საფრანგეთის ესკადრა გვერდში ამოუდგა ჩვენს ხალხს, ზარბაზნებს უშენს ბოლშევიკთა ჯარებს. აი, ვინ არიან, ბა-

ტონებო, ფრანგები! ქართველი და ფრანგი ხალხი გაქრილი ვაშლივით მტკიცედ ერთმანეთს. — გაზეთი მეორე გვერდზე გადაშალა: — ეორდანია თბილისს ვერდენს უწოდებს, — გაზეთი დაავლო. — თბილისი ღირსია ორივე სახელის — პარიზისა და ვერდენისა. ველავ, ბატონებო. ლაპარაკი მიმძიმს. ეორდანის სიტყვას ეუმატებ: თბილისი ორმაგად ვერდენია, აუღებელია. — აკლავ აიტაცა გაზეთი—აი, კიდევ ერთი ცნობა: „თბილისის მისადგომებთან დამარცხებული მტერი უკან იხევს, წამოყვანილია ტყვეები“...

— ცნობა! — მწარედ გაეცინა დამფუძნებელი კრების წევრს. — ჩვენი მდგომარეობის შეცვლა ახლა არავითარ ცნობას, არავითარ განგებას არ ძალუძს. ამხანაგო...

არც ფერშლის სახელი და გვარი იცოდა ევგენი ევანიამ. ისევ ექვთიმე შეეშვლა:

— კალისტრატე ქვარცხავა, ბატონო, ჩვენი ფერშალი.

— ექიმი! — გაუსწორა ფერშალმა და ზიზლითა და მუქარით გადახდა ფოსტის გამგეს.

— თავს ნუ იტყუებთ, ამხანაგო კალისტრატე. ლამაზ სიტყვებს რომ შეეძლოს ჩვენი ხსნა, საამისოდ მარტო ერთი კარლო ჩხეიძე იკმარებდა.

ამ შენიშვნამ გულზე უკბინა ფერშალს:

— დღეს თქვენ თვითონ აღინეთ ლამაზი სიტყვების კორიანტელი აივანზე და ჩემი გიკვირთ?

— შერე რა გამოვიდა ანით? — მიუგო ევგენი ევანიამ. — ნუთუ ვერ დაინახეთ ჩემი მარცხი, ნუთუ ვერ დაინახეთ, რა ძალა იქონია მასწავლებლის ორმა უბრალო სიტყვამ!

— თქვენ გინდათ ბედის ანაბარა დეტოვით სამშობლო!

— სამშობლოს არავინ გვართმევს. როგორც წელან გითხარით, — შეხედა დამფუძნებელი კრების წევრმა ოთახში მყოფთ, — ჩვენ დამარცხდით, ჩვენი პარტია, ჩვენი მთავრობა დამარცხდა,

საქართველო არა, ერი არა, ხალხი არა! — გაიმეორა ისევ ევანიამ.

— განა ჩვენთვის ერთი და იგივე არ არის სამშობლო და პარტია, ხალხი და მთავრობა?

— არა, არ არის. მთავრობა იცვლება, პარტია შეიძლება დამარცხდეს, სამშობლო და ხალხი არ იცვლება.

— ჩვენ უნდა ვიხსნათ ჩვენი დიდი კულტურა, — სხვა ვერაფერი მიუგო ფერშალმა.

— კულტურას რავენ გვართმევს. არც შეიძლება კულტურის წართმევა.

— ჩვენ ჯერ კიდევ კარგად არ ვიცით, რითი ემუქრებიან ჩვენ ქვეყანას ბოლშევიკები, რა უბედურება მოაქვთ ხალხისათვის.

— ხალხმა იცის, — მიუგო ცივად ევგენი ევანიამ. — ეს ნათლად დაადასტურა დღევანდელმა დემონსტრაციამ...

— ის ნაბდიანები, ის ქირიანი გლეხები ხალხი არ არის...

— როგორ კადრულობთ! — გაწყრა დამფუძნებელი კრების წერი.

— უნდა გადავარწმუნოთ ხალხი, — სიტყვა ჩაუტოო აპოლონ ჩიჩხამ, რათა გაეზავებინა დამფუძნებელი კრების წევრი და ფერშალი.

— თქვენ დღეს შეეცადეთ მოგიტყუებინათ ხალხი, — ჩაუჭრა სიტყვა ევგენი ევანიამ მთავრობის რწმუნებულს, — ხალხის მოტყუება ადვილი არ არის. ხალხს ვერ მოატყუებ, ვერ გადაარწმუნებ. როგორც მასწავლებელმა ბრძანა, უფრო ადრე უნდა გაგვეხილა თვალი. მწარედ შევცდით, დავიგვიანეთ. ჩვენი ჯარისკაცები მტრის მხარეზე გადადიან. მხოლოდ იუნკრები იბრძვიან თავგამოდებით...

— მთლად ასე არ არის საქმე წამხდარი, — წამოდგა ტყუილში დაჭერილი მთავრობის რწმუნებული, აიღო გაზეთი, — აი, დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის კარლო ჩხეიძის დეკრეტი რესპუბლიკის ჯარების მთავარსარდლის, გენერალ კვინიტაძის სახელზე: „დამფუძნებელი კრება აღფრთოვანებით მოგესალ-

მებათ თქვენ და თქვენი ხელმძღვანელებით მოქმედ ჯარსა და გვარდიის წილებზე თავგანწირულობის გამოცხადებით იხსნეს სამშობლო მტრის გამხეცებელ ბრბოთა თავდასხმისაგან. ქართველი ჯარის ბრწყინვალე გამარჯვება წითელ ჯარზე ოქროს ასოებით ჩაიწერება საქართველოს ისტორიაში და ამბები ამ გამარჯვებისა გადაეცემა მომავალ თაობას როგორც საზღაპრო მოთხრობა ქართველ მებრძოლთა თავდადებისა“. — დადო გაზეთი. — გულს ნუ გაიტვით, ბატონო ევგენი, ისე არა წვიმს, როგორც ქუბს. მოდიეთ, მოვიკრიბოთ სულიერი მხნეობა და ვამედულად შევხედოთ მომავალს.

— კეთილი, შევხედოთ. მერე?

— გავიხსენოთ ჩვენი დიდი წინაპრები.

— უკვე გავიხსენეთ დღეს იქ, ხალხთან.

— განვიმტკიცოთ გამარჯვების რწმენა.

— ვთქვათ, განვიმტკიცოთ.

— დავიჯეროთ, რომ ჩვენს მიზანს ვერაფერი ძალა ვერ აღუდგება.

— ეს ძალა უკვე აღგვიდგა.

— არ არსებობს ძალა, რომლის დამლევა არ შეიძლებოდეს.

— ეს ისეთივე ლამაზი და გაცვეთილი სიტყვებია, ფერშალმა რომ ბრძანა.

— ექიმმა! — გაუსწორა ფერშალმა.

— ეს ლამაზი სიტყვები კი არა, რწმენაა, — უთხრა მთავრობის რწმუნებულმა, — რწმენას დიდი ძალა აქვს, ბატონო ევგენი.

— იმარჯვებს ძალა და არა რწმენა.

გაიღო კარი და ოთახში ჯაბა კობახიძე შემოვიდა. ნასვამი იყო, მაგრამ თავშეკავებული და შეწუხებული. ყველა მას მიანერდა. კობახიამ ქუდი მოიხადა.

— ბატონებო, ეს-ესაა კაპიტან ვახტანგ ღლონტის ესკადრონი გავრჩის ფრონტზე გაეშურა. კაპიტანმა მთხოვა ვადმოკცეთ, რომ ფრონტი გარღვეულია და მტერი გამალუბით მოიწევს სოხუმისაკენ.

ყველამ, ევგენი ევანიასა და მიხა ქირიას გარდა, შეძრწუნებით გადახედა

ერთმანეთს. აპოლონ ჩიჩუამ თეთრი ხელთათმანი გაიკეთა. სახეზე ხელთათმანის ფერი დაედო:

— კი მაგრამ, ჩვენ ვის ამბრა დაგეტოვა?!

— ცისა და ქვეყნის ამბრა, — მშვიდად მიუგო ევგენი ევანიამ, — და კიდევ „რწმენის“ ამბრა, ბატონო აპოლონ.

— თქვენ, მემარცხენე სოციალ-დემოკრატები, ბევრად არ განსხვავდებით ბოლშევიკებისაგან, — ვერ დაფარა აღმფრთხილება მთავრობის რწმუნებულმა.

— სამწუხაროდ, ბევრად განსხვავდებით, — თქვა ნალელიანად ევგენი ევანიამ.

— და ახლა ნანობთ?!

— გვიანაა სინანული. არის ისეთი შეცდომები, რომელიც შეწყურებას არ იშახებრებს.

— ნუ გეშინიათ, ღმერთი მოწყალეა.

— თქვენ ამბობთ, ღმერთი მოწყალეა...

— ღმერთი სიმატლეს იცავს და ძალადობას თრგუნავს.

— საიდან გაქვთ ასეთი ცნობები, ბატონო აპოლონ?!

მთავრობის რწმუნებული იმდენად აღელვებული იყო, პასუხი ვერ გასცა. ქული დაიხურა. ეჩქარებოდა, უნდა გაესწრო თემიდან.

— ბატონო მიხა, სად არის ჩემი ეტლი?!

— თქვენი ეტლის ცხენები ისეა დავარდნილი, მხოლოდ ხარიტონ ხარებავას არაყი თუ ადღმგვიენებს ფეხს, — მიუგო ჯაბა კობახიამ, რომელსაც ღვიწი თანდათან ეკიდებოდა.

— რა ბრძანეთ?!

— არ გაგიგონიათ ხარიტონ ხარებავას არაყის ამბავი?!

— არაყის? — გაოცდა მთავრობის რწმუნებული — ისიც ვილაც ხარიტონ ხარებავასი! — ზიზღით მოექცა ტუჩები, — რეებს მიბედავთ?!

— რაო, მიბედავთ? — უცებ ღვიწი თავში აუვარდა კობახიას, რევოლვერზე გაივლო ხელი.

ყველანი წამოიშალნენ. ყველაზე უწინ

ჩალასავით გამოფიტული, ბუმბულივით მსუბუქი ფერშალი კალისტრატე ქვარცხავა ახტა ზამბარასავით, ვაჟა-ფშაველას ჯიშის ძალღისთავიანი ჯოხი მოიქნია და ყველას გასაოცრად მთელი ძალით ჩასცხო ჯაბა კობახიას უხარმაზარ მელოტ თავში. დეკაცმა თვალები თეთრად გადაატრიალა, შეტორტმანდა და ჩაიკეცა. ერთხანს იჯდა და ირწეოდა. ხელი ისევ რევოლვერის კონდახზე ედო. ოთახში მყოფთ ეგონათ, აი, ახლა დაიძრობს რევოლვერსო და შეშინებულები თვალს არ ამორებდნენ, განძრევას ვერ ბედავდნენ. ფერშალმა მეორედ მოიქნია ჯოხი, მაგრამ ფოსტის გამგე სწვდა ხელში: — არ არის საჭირო, გათავებულია კაცი.

ამის თქმა და ჯაბა კობახიას გვერდზე გადაწოლა ერთი იყო. სახეზე სისხლი ჩამოეღვარა. რევოლვერიდან ხელი ჩამოუვარდა. ფერშალი მივიდა, რევოლვერი ააცალა, გამომწვევად მიმოიხედა და ჯიბეში ჩაიღო.

— დაისვენეს ეტლებისა და დილიენების ცხენებმა, — თქვა მიხა ქირიამ, — ველარ შეასხამს ცხენებს ხარიტონ ხარებავას სპირტივით მაგარ არაყს.

— ისევ ხარიტონ ხარებავა, ისევ არაყი! არაფერი მესმის! წამოიძახა განარისხებულმა აპოლონმა.

— გაწამებული ჰყავდა, ბატონო აპოლონ, ცხენები.

— ცხენები! — იყვირა აპოლონმა.

— უკანალში ასხამდა ცეცხლივით არაყს იმ უბედურებს.

— ჩვენზე უბედური არაყიანა ახლა ამქვეყნად და თქვენ კი ცხენებზე და უკანალზე წუხხართ!

— ცხენი ყველაზე უწყინარი ცხოველია, ბატონო აპოლონ, — მიხა ქირიამ, პაპიროსის ბოლის პატარა ლამაზი რგოლები მალლა აუშვა და თვალი ააყოლა.

ფანჯრის წინ აივანზე ნაბღიანებმა გაიარეს. კიბე მარცხენა მხარეზე ჰქონდა მიღგმული შენობას, ერობის თავმჯდომარის ოთახი კი მარჯვნივ იყო. ნაბღიანები ამ ოთახისაკენ მოდიოდნენ. დამფუძნებელი კრების წევრმა პირველმა

დაინახა ისინი. „ჩვენთან მოდიან“, — ამის გაფიქრებულა მოასწრო, რომ კარი გაიღო და ოთახში ვარდენ ბუკია შემოვიდა. შემოჰყვა შამშე აქბარდია, ესტატი ნაჰყებია და სამი ნაბდიანი. სხვა ნაბდიანები აივანზე ფანჯარასთან იდგნენ.

ვარდენმა ჯერ ჯაბა კობახიას დახედა, მერე ოთახში მყოფთ შეავლო თვალი:

— ბატონებო, ვთხოვთ, ოთახი დატოვოთ!

— როგორ გვიბედავ?- აენტო მთავრობის რწმუნებული.

— გაიტანეთ ცხედარი და გაბრძანდით!

შემოვიდნენ სხვა ნაბდიანებიც და გარს შემოერტყნენ დამფუნებელი კრების წევრს, მთავრობის რწმუნებულს და სხვებს.

სოფელს ეძინა.

ინდა სარკმლის რაფაზე იჯდა. ქვევით ჯვებე იდგა წვიმა აღარ ეცემოდა სახეზე, საყელი აღარ ჰქონდა გაღვლილი, აღარ ჩასდიოდა წვიმის წყალი.

— გვარდიას არ გაჰყვი, ჯვებე?

— არა, ინდა.

— შენი მეგობრები?

— ისინი ტყვიას არ ესვრიან რუს ქარისკაცს, ინდა.

— საწყალი იური.

— ძმასავით მიყვარდა იური.

— თითქოს მეც ძმა დავაარგო, ჯვებე.

— შეილივით დაიტირა სოფელმა.

— საწყალი იური.

— ნეტა, მე მოვეყალი იმ ტყვიას, ინდა.

— ვიშო, არ თქვა ჯვებე.

— ნეტა, შე მოვეყალი, იმ ტყვიას ინდა.

— შენი გვარდია სად წავიდა, ჯვებე?

— ვაგრის ფრონტზე, ინდა.

— შენ რას აპირებ, ჯვებე?

— რასაც ვარდენი, ინდა.

— შენ რომ გვარდიელი ხარ, ჯვებე?

— მე ხალხის ჯარისკაცი ვარ, ინდა.

— ბაბა შევირიგდა, ჯვებე?

— შემირიგდება, ინდა.

— ჯვებე.

— რა იყო, ინდა. ერეკენული

— მანდ რასა დგახხრ, ჯვებე. შინქა

— აბა, რა ვქნა, ინდა.

— რა ვიცი, ჯვებე.

— აბა, რა ვქნა, ინდა?

— ბაბას სძინავს, ჯვებე.

— ინდა.

— ღელას სძინავს, ჯვებე.

— ამოვიდე, ინდა?

— რა ვიცი, ჯვებე.

— ამოვალ, ინდა.

— პერანგისამარა ვარ, ჯვებე.

— თვალს დავხუტავ, ინდა.

— ხელი რომ მომიკლო, ჯვებე!

— ხელს ზურგზე დავიწყობ, ინდა.

— თვალი რომ გაახილო, ჯვებე!

— მაშინ თვალი დამიდგეს, ინდა.

— ხელი რომ მომიკლო, ჯვებე!

— მაშინ ხელი გამიხმეს, ინდა.

— თვალი რომ გაახილო, ჯვებე!

— უკეთესს რას დავინახავ, ინდა!

— მაშ, ნუ ამოხვალ, ჯვებე.

— რატომ, ინდა?

— რა ვიცი, ჯვებე.

— ამოვალ, ინდა.

— არა, არა, ჯვებე.

— აბა, რა ვქნა, ინდა?

— რა ვიცი, ჯვებე.

— აბა, რა ვქნა, ინდა?

— ბაბამ რომ გაიგოს, ჯვებე?

— აბა, რა ვქნა, ინდა?

— ღელამ რომ გაიგოს, ჯვებე?

— აბა, რა ვქნა, ინდა?

— ამოდი, ჯვებე.

— ამოვალ, ინდა.

— ოღონდ არ შემომხედო, ჯვებე!

— არ შემოგხედავ, ინდა.

— ოღონდ ხელი არ მომიკლო, ჯვებე!

— არ მოგვიდებ, ინდა.

ისევ სკდებოდა კვირტები ხეებზე, ისევ ყივყივებდნენ ჩიტები ხეებზე. ტოტებში გახლართული მზის სხივები ხეივანში ეცემოდა, შუქრდილით ქარგავდა მიწას.

კოლონადიანი თეთრი სახლიდან გამოსული ლენინი ბაღში დასეირნობდა

უქედოდ, პალტოწამოსხმული გვერდით ვარდენ ბუკია მიჰყვებოდა. სამოქალაქო ტანისამოსი ეცვა.

— წელს ჩვენთანაც აღრე დადგა გაზაფხული, — უთხრა ლენინმა ვარდენს. ახელა ხეებს, დაბერილ, გახურებულ კვირტებს, ბარტყებივით რომ აღებდნენ პირს. გაუღიმა ჩიტებს: — ჩიტმა ჩიორამაო საძირკველი გადგაო.

— გაიდგეს გლეხებმა საძირკველი, ვლადიმერ ილიჩ.

— მტკიცე საძირკველი! ახლა ვერაინ იტყვის ხელისუფლება ბოლშევიკთა ერთმა ხროვამ ჩაიგდო ხელშიო. ვაერთიანდა ას ოთხმოცი მილიონი მშრომელი ხალხი და შექმნა საბჭოთა სახელმწიფო.

— უნდა გამოგიტყდეთ, ვლადიმერ ილიჩ, არ მეგონა, თუ ქართველი ხალხი ასე ერთსულოვნად მიიღებდა საბჭოთა ხელისუფლებას.

ლენინი შედგა, ვარდენისკენ შებრუნდა:

— რატომ?

— იმდენი პარტია იყო ჩვენში.

— არც ჩვენში იყო ნაკლები, მაგრამ გაიმარჯვა მუშათა და გლეხთა პარტიამ.

— დიახ, ვლადიმერ ილიჩ, მაგრამ ქართველი კაცი მაინც სხვაა.

ლენინმა გაუღიმა:

— მართალია. ქართველი კაცი სხვაა. რუსი — სხვა. ქართველი კაციც აქ იმას აკეთებდა, რასაც რუსი მუშა და გლეხი. გახსოვთ, რომ ვითხარით, რევოლუცია მართო რუს ბოლშევიკებს არ მოუხდენიათ-მეთქი! ქართველი და რუსი ორივე ერთი საქმისათვის იღვწოდა. ამ საქმეს, როგორც მოგეხსენებათ, სოციალიზმი ჰქვია.

— ასეა, ვლადიმერ ილიჩ.

— ეს გაზაფხული სოციალიზმის კიდევ ერთი გაზაფხულია. — განაგრძო გზა ლენინმა. — სოციალიზმს კომუნიზმი მოჰყვება.

— დიახ, ასე გახლავთ, ვლადიმერ ილიჩ.

— ეს არც ისე მალე მოხდება, მაგრამ კომუნიზმი იქნება. მე და თქვენ აღარ ვიქნებით, კომუნიზმი კი იქნება. იქნება

დიდხანს, დაუსრულებლად, სანამ იქნება, სანამ ცა იქნება, სანამ მიწა იქნება...

— და თქვენ იქნებით... ხალხის გულში.

ლენინი უხერბულად შეიშმუშნა.

— გადაეცით ჩემი მადლობა იმ მეთაურებსა და ჯარისკაცებს, — უთხრა ვარდენს, — იმ დღეს თქვენთან ერთად რომ შევხვდი. ამხანაგმა სერგომ მითხრა, მათ დიდი წვლილი შეუტანიათ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების საქმეში.

— ყველაზე დიდი წვლილი თქვენმა მიწის დეკრეტმა შეიტანა, ვლადიმერ ილიჩ.

— ახლა კიდევ უფრო დიდი ვალდებულება გაწევთ, ამხანაგო ვარდენ.

— მესმის, ვლადიმერ ილიჩ.

— დიდებულთა. როცა ადამიანს თავისი მოვალეობა ესმის, ეს ბევრს ნიშნავს, ძალიან ბევრს. კომუნისტები დიფსაქმეს აკეთებენ. ძირფესვიანად ცვლიან ადამიანის ცხოვრებას. რა შეიძლება იყოს ამაზე ძვირფასი!

— არაფერი, ვლადიმერ ილიჩ.

ლენინი ისევ შეჩერდა, ხელეპი შარვლის ჯიბეებში ჩაიყო, ვარდენს შეხედა.

— თქვენ რევკომის თავმჯდომარე ხართ, მაზრის ხელმძღვანელი. დიდი მაზრის, ბევრი ადამიანის ხელმძღვანელი. მათი აღმზრდელი, მათი მასწავლებელი... მასწავლებელი! — გაიმეორა ლენინმა. — რა დიდი აზრია ამ სიტყვაში. ახალი ადამიანის აღმზრდელი... იყო ახალი ადამიანის აღმზრდელი — ეს საოცრად დიდი და ძნელი საქმეა.

კოლონადიანი თეთრი სახლის მხრიდან ხეივანში შემოირბინა და ლენინისაკენ გამოეშურა მისი ძმის დიმიტრი ილიას ძის შვილი, რვა-ცხრა წლის ვიქტორ ულიანოვი. მორბოდა ხელეგაწვდილი, რალაც ამბავი მოჰქონდა. დაინახა ლენინმა, მკლავები გაშალა.

— რაო, ვიტენკა? — ხელში აიყვანა ლენინმა ვიტია.

ბავშვი წარბეკვიდან შეაჩერდა ვარ-

დენს, მორცხვად, ცნობისმოყვარეობით.

— რა დაგაბარა ნადეჟდა კონსტანტინოვნამ? — ჰკითხა ლენინმა.

— სტუმარი საუზმეზე მოიწვიეო, — უთხრა ვიტამ.

— ჩვენ აარგ მაღაზე ვართ, შეხედე, რა მზეა, რა ჰაერი, რა გაზაფხული! ჰო, ერთი ქართული ხალხური ლექსი უნდა გასწავლო.

ვიტამ კისერზე ხელი მოხვია და მოლოდინით შეაჩერდა.

— თებერვალი დადგაო, ხეში წყალი ჩადგაო, ჩიტმა ჩიორამაო საძირკველი გადგაო. მოგეწონა?

ვიტამ თავი დაუქნია.

— წავიდეთ, ვისაუზმოთ, ამხანაგო ვარდენ. ნადეჟდა კონსტანტინოვნას გვარიანი ხელი აქვს. გამიგონია ქართული სუფრის ქება. ალბათ თქვენა მეუღლე გემრიელ კერძებს ამზადებს.

— მეუღლე არა მყავს, ვლადიმერ ილიჩ.

— დროა გყავდეთ.

— ვერ გამოვნახე საამისო დრო, ვლადიმერ ილიჩ.

— საამისო დრო! — შეხედა ლენინმა კეთილი, ეშმაკური ღიმილით. — აი, მე კი გამოვნახე საამისო დრო. — შეზრუნდა და სახლისაკენ გაემართა. — კარგია სიყვარული, ამხანაგო ვარდენ, — უთხრა დაფიქრებით. — საოცარი გრძნობაა სიყვარული. არ შეიძლება ცხოვრობდე და არ გიყვარდეს.

— არ შეიძლება, ვლადიმერ ილიჩ.

— ოჯახი დიდი ბედნიერებაა. გახსოვთ, ჩეხოვის მოთხრობაში „დრამა ნადირობისას“ ურბენინი რას ამბობს?

— არ წამიკითხავს, ვლადიმერ ილიჩ.

— «Отчего вы так чуждаетесь того, что составляет лучшее благо всего живущего на земле? Семейная жизнь есть благо. Она долг всякого!». Что ни говорите... а супружество — великое дело! ამაზე უფრო სხარტად, უფრო გონივრულად ვერ იტყვი.

— მესმის, ვლადიმერ ილიჩ.

— იცით, თუ არ გიყვარს, თუ ოჯახი არ გაქვს, ისე სოციალიზმს ვერ ააშენებ.

— როგორც კი ჩავალ შინ, დავეკორწინდები, ვლადიმერ ილიჩ.

— გიყვართ ვინმე?

— ჭერ კიდევ ჭარში წასვლამდე მიყვარდა.

— და ამდენი ხანი გიცდით?!

— მიცდის, ვლადიმერ ილიჩ.

— ოჰო, ეს ნამდვილი სიყვარულია, დიდი სიყვარული! ნება მომეცით ერთი რამ გთხოვოთ.

— მთხოვოთ?! თქვენ მე?! ვლადიმერ ილიჩ...

— შეტს ნულარ დააცდევინებთ. თერთმეტი წელიწადი — ეს მთელი საუკუნეა.

— პირობას გაძლევთ, შეტს აღარ დავაცდევინებ, ვლადიმერ ილიჩ.

ლენინმა გაუღიმა.

— სიამოვნებით გეახლებით თქვენს მეუღლის ნახელავ კერძს.

— თუ ასეთ პატივს დამდებთ, ვლადიმერ ილიჩ...

— ვეცდები, ჩამოვიდე თქვენს მშვენიერ ქვეყანაში. წავიდეთ, ნადეჟდა კონსტანტინოვნა გველოდება, ოღონდ ღირებულ სუფრას ნუ დამიწუნებთ.

ლენინი კიბეს აჰყვა.

მ ხ ე რ უ ლ ი

სერ-სერ მიმაქროლებდა
ჩემი მარდი მერანი,
ხევ-ხევ ბაგაბუგობდა
მერნის ფლოქვთა თქერანი.

ცივი ქარი დაჰქროდა
ქირქილით და ქილიკით,
გარეული ვაზივით
იხვევოდა ბილიკი...

შეუმცდარი მხედრობა
ძნელი საქმე ყოფილა, —
უცებ ჩემმა მერანმა
ქვებზე წაიფორსილა.

თაგქვე დასხლტდა ერთი ქვა,
რაკა-რუკით დაგორდა,
წკრიალებდა კლდეებზე,
თითქოს ზარის ხმა აქონდა:

— ჰეი, ჩემო მხედარო;
ჰეი, ჩემო ძმობილო,
გზაა ხელისგულივით,
შენ კი, შენ კი ფორხილობ!...

ვოქვათ და — მტერი მოვარდა,
ციბიერი და ვერაგი, —
ხევ-ხევ უნდა აქროლო
შენი მარდი ზერდაგი!...

შენ კი... ხელისგულივით
გზაზე ოჩნობ, ფორხილობ,
კლდე-ღრე უნდა დალაზო,
დაიხსომე, ძმობილო!..

იქნებ ისევ დაანთონ
საზარელი ხანძარი, —
ცეცხლში უნდა შევარდე,
გუგუნით და ზანზარით!

სანამ მგელი ცხვარს ერჩის
საზარელი კბილებით —
მხედარს ნება არა აქვს
გზაზე წაფორსილების!..

სანამ მტერი ბოგინობს —
ბოროტების სათავე —
მხედარს ხელში ვაჭყაცურ
უნდა ეპყრას სადავე!

-- მართალია! — ბუბუნებს
მთა და აჰყვა ხეობაც,
-- ნება არ აქვს! — ძახილი
კლდეშაც გაიმეორა!

აქედან და იქიდან,
ზვევიდან და ქვევიდან,
მარჯვნიდან და მარცხნიდან,
მთებიდან და ხევიდან, —

ერთი ისმის გუგუნი —
 მთაშდე ამადლებული,
 ისმის მხოლოდ ერთი ხმა —
 ცაშდე აძახებული:

„სანამ მტერი ბოგინობს,
 ბოროტების სათავე,
 მხედარს ხელში ვაჭყაცურ
 უნდა ვპყრას სადავე...“

მწვიდობის გზით იჭროლე, ~~ერქონული~~
 ოღონდ უნდა გახსოვდეს ~~მწვიდობის~~
 თუ გახდება საჭირო
 თავგანწირვა ფასობდეს, —

ცეცხლში უნდა შევარდე
 შენი მარდი მურანით —
 სივრცეს აზანზარებდეს
 მურნის ფლოქეთა თქურანი!“..

აფხაზურიდან თარგმნა 3030 ქნლაქიზ

ბოშას კონსა

ამოხრა

კვირა დღე იყო, მზიანი, უქარო. უფროსები დილიდანვე საბავშვოდ გაიქრიფნენ. ორ-სამ კვირაში თუ ერთხელ მაინც რაიმე არ გაჰყიდე და არ იყიდე, ისე ცხოვრება არ ხერხდება. სახლ-კარი ჩემი და ჩემი უმცროსი ძმის ამარა დარჩა. დედანემმა ასჯერ დანაბარები არ იქმარა და ჭიშკრიდან ასმეერთედ მომადახა:

— ხომ გესმის, ბიჭო, წიგნი იკითხე. ის გასაწყვეტლებია ჩამობარვებული და ეზო-გარემოზე თვალი ფხიზლად გეჭიროს!

ახლა და ახლა აღარ ჩანან, თუ არა უწინ და უწინ წელიწადი ისე როგორ გაივლიდა, რომ ორჯერ-სამჯერ არ გამოჩენილიყო ბოშათა ქარავანი. ხრიგინ-ხრიგინით ჩამოივლიდნენ სოფელში ჩარდახიანი ურმები, ორთვალეები, ოთხთვალეები, უკანა კოფოზე ჯაჭვით გამობმული ძაღლები, საზიდრებში შებმული და მარჯაფად ადევნებულნი ქურანა ცხენები, წვივმალაი კვიცები და ჯაგლაგები ქარავანს უთოვოდ და უსაბელოდ მისდევდნენ. თალხით შემოსილი, ხან-შიშესული მამაკაცები ურმებს და ორთვალეებს წინ უჯდნენ, მათრახებს ატლამუნებდნენ და ზოგჯერ ამ ხრიგინში და გნისაში, (რომელსაც მთელი სოფლის ძაღლები ასტეხდნენ) თავისთვის ღიღინებდნენ. ჩარდახის უკან ჭრელაჭრულით შემოსილი ბოშათა წერილ-

ფეხობა იყო მოკალათებული, როგორც ბარტყმარავალ ჩიტის ბუდეში. გრუზა თმიანი და რკინის ქანგისფერ სახიანი, კუნთმაგარი კაცები ზვის კიდევებს მიუვებოდნენ, ბექზე გადადებული ახალი გაქვდილი ჯაჭვით და ხელში საკეციო, ან ბურლით. სამფეხები და ნაჭები ურმის ქალებზე ჰქონდათ ჩამოკიდებული. ქალები?..

ქალები იყვნენ, რაც იყვნენ. მიწამდე ჩაფორიალებული, ნაოკაყრილი, შეიღწერა კაბებით, გაუფერავი სპილენძისფერი მოღელილი მკერდით და ამ მკერდზე ვერცხლის ფულის ყელსაბამებით. ყორნის ფრთის წარბწამწამიანი. თმანაწნავიანი ბოშა-ქალები, სანამ ქარავანი თავისი გზამრავალი, მძიმე ნაბიჯით მიდიოდა, ყველა მოსახლის ჭიშკართან ასწრებდნენ მისვლას ნატეხა სარკით, დაცვეთილი, დაჩონჩილი ათიოდე ქალღლით ხელში და ძაბილით:

— გირჩი-მარჩიელი, გირჩი-მარჩი!.. სახლებიდან ბერიკაცებიც კი გამოიხედავდნენ, ქალებს ამა გული როგორ მოუთმენდათ, თუ თვითონ არ არჩევიანებდნენ, სხვისი მაინც არ მოესმინათ. ბავშვები ხომ სანამ ქარავანი მათი ეზოს წინ მიდიოდა, ღობეებზე და ხეებზე შემჯდარი გასცქეროდნენ და გაჰყვიროდნენ: — გირჩი-მარჩი! მერე კი, როცა ბოშები მათ ეზოს გასცდებოდნენ, ღობეებიდან და ხეებიდან მწი-

ფე ნაყოფივით ცვიოდნენ და უკან მისდევდნენ ისევ ძახილით: გირჩი-მარჩი, გირჩი-მარჩი!

მისდევდნენ, სანამ ქარავანი მდინარეს არ მიუახლოვდებოდა და ფონთან, მწვანე ვაკეზე, არ შეჩერდებოდა, როცა მზე კაცის სიმაღლეზე ან იქნებოდა, ან არა. საღამოს კი აქ ბოშათა, სოფელი იყო კარვეებში დაბანაკებული და ბინდისას აბრიალდებოდა კოცონები.

როცა მეზობლად ბოშები სახლობდნენ, იმ დღეებში სოფელი ფხიზლობდა. არ გამოვიგონია ბოშებს სახლი ვაეძარცვოთ ან რქოსანი საქონელი მოეპაროთ, მაგრამ ხილის აწაპვნა და ქათმის ქურდობა კი იცოდნენ. ჰო, მართლა, მის დასაქერად სიმინდის მარცვალს გახვერტდნენ, ძაფს ჩააბამდნენ, გადაუგდებდნენ, გადააყლაბებდნენ და ქათამს დაუკრიახებლად ამოიდებდნენ კაბის კალთაში. ეს კიდევ არაფერი, ზოგჯერ უპატრონოდ გაშვებულ, დაშავებულ, მოუვლელ ცხენსაც თან გაიყოლებდნენ. ხილს, რა თქმა უნდა, ხილად გეახლებოდნენ, ქათამს თავისივე ნაჭედ შამფურზე შეწვავდნენ, მაგრამ თუ ცხენი ხელში ჩაუვარდებოდათ, ერთი კვირის მერე, პატრონს შეილივით რომ ჰყოლოდა გაზრდილი, ვერასგზით ვერ იცნობდა. რამდენიმე დღეში ფერსაც შეუცვლიდნენ, დაღსაც და ზნესაც თუ მკლე იყო, შეაპატიებდნენ. მსუქანი იყო და დაამკლევებდნენ. ზურგი თუ ჰქონდა გადაღლეთილი — მოარჩენდნენ...

ერთი სიტყვით, იმ დღეებში სოფელს ასი თვალი და ასი ყური ება.

იმ კვირა დილით, მე რომ აივანზე გამოვედი. ფარდაგადაფარებულ, მონაქრულ ტახტზე ჩამოვჯექი, მუთაქა აედელზე ავაყუდე, ზურგით მივეყრდნე და წიგნი ხელში დავიჭირე, ჩემი უმცროსი ძმა, რაღა თქმა უნდა თვალსა და ხელს შუა გაძვრა.

მე იმ დროს იმ ასაკში ვახლდით, მშობელს რომ ჰგონია: ჩემი შვილი ფიზიკა-ქიმიას აკლავს თავსო და ამ დროს კვი-კვი სქელ-სქელ რომანებს ხელში

ატრიალებს და ერთ უგულსო კარცანზე ამოკითხული ურჩევნია ერთად აღებულ ყველა მეცნიერებას.

მზე კარგად მოძალდა. ვზივარ მუთაქაზე მიწოლილი და ვკითხულობ. მერე ფეხები ტახტზე ავიტანე, მუხლებზე წიგნი მივაყუდე, ცალი ხელით მიპირავს და ვკითხულობ. აღარც ბაზარი მახსოვს, არც ალებ-მიცემობა, არც ძმა და არც ბოშების მეზობლობა.

უეცრად გაურკვეველი, ყრუ ბათქაბუთქი შემომესმა.

ჩემდა უნებურად გაშლილ წიგნს ზემოთ, მუხლებს იქით, გავხედე სივრცეს. ეზოს ბოლოში, შუა ყანაში ერთი ბებერი მსხლის ხე გვედგა. ბოლო დროს ფითრი მოერია, მოჭრას ვაპირებდით და დიდად არ გვინაღვლია სამხრეთით ორიოდე ტოტზე ესხა ნაყოფი. თუ ჰოკით არ დარეკავდი, ზედ ასევე კატასაც გაუჭირდებოდა. აი, ამ მსხლის თხელ ფოთლებში ვხედავ, რაღაც ჰრელი დაფარფატებს. ჩემგან რომ ძლივს ჩხიკვის ტოლა ჩანს.

— გირჩი-მარჩი!.. — თითქოს ჩემს გვერდით ვინმე მჯდარიყო და იმას წავჩურჩულე.

გაშლილი წიგნი ფარდაზე დავდე. აივანზე უხმაუროდ გავიარე და კაბის თავში რომ მივედი, სანამ ქვევით დავეშვებოდი, ისევ ეზოს ბოლოს გავხედე. შეინძრა ტოტი, ისევ მოისმა ჩამოცვენილი მსხლების ბათქაბუთქი. და ხიდან ფარფატით წამოვიდა ჰრელი ჩიტი.

ჩავირბინე კიბე, წელში წახრილმა ჩაუვარე სამზადს და ბოსელს, შევძვეარი ვენახში და მწყრივებს შორის სულმოუთქმელად გავვარდი. ვენახიდან ყანაში და ყანიდან პირდაპირ მსხლისაკენ კი არ წავედი, გვერდზე გავუხვიე, გზა გადავჭერი. სოით ლობიოს ძირში ჩავცუცქდი და გავხედე. მსხლის ხეს, აკი მოგახსენეთ, მისი დრო და წუთისოფელი მოქმული ჰქონდა, მაგრამ მისი ფოთლიან-ფითრიანად იმდენს შინც ახერხებდა, რომ მის ახლომახლო სიმინდს და ლობიოს ჩრდილავდა და ამ

ნაჩრდილ, დაჩივებულ ყანაში ვხედავ. პეპელასავით დაფრინავს ბოშა გოგო. ბოშავს ჩამოყრილ ნაყოფს და აკაბიწებულ, უშველებელ კრელ კაბის კალთაში იყრის.

როცა ჩემსკენ მობრუნდა და მსხალს ასაღებად დასწვდა, დაუვნახე კისერზე ყელსაბამი, რომელზეც სამი ვერცხლის ფული ეკიდა.

ხეს ნაყოფი თხლად ესხა და ჩამონაყარიც ისე იყო გაფანტული, ბოშა კრელი ფუტკარივით ხან აქეთ გადაფრინდებოდა, ხან იქით. ხან აქეთ, ხან იქით... ბოლოს წელში გასწორდა, მიიხედ-მოიხედა, სახლს გააყურა, იქაურობა მოათვალიერა — ხომ არაფერი დამრჩაო, კაბის კალთის არეები მუტში კიდევ შეიკეცა, იშვირა ფეხი და ჩემსკენ წამოვიდა.

მე წამოვიწიე და წელში გავსწორდი. პირდაპირ გულზე არ შემომასკდა!

— გირჩი-მარჩი!... — ეს ამოვიძახე რატომღაც.

ბოშამ ყორნის ფრთა წამწამ დაუხამხამებლად მომანათა ნაკვერჩხალივით ანთებული თვალები და ცხელი ნაბერწყლები მომეყარა, როგორც წაბლის და აკაციის შემამ იცის ხოლმე, ბუჩარში თუ დააჩინჩხვარებ.

ვერ გეტყვით რა ხნის იქნებოდა. მე ქალი ახლაც იმაზე ახალგაზრდა მგონია, რაც სინამდვილეშია. ალბათ მე მინდა ასე. ეს ბუნების მშვენიება — ჭილი სიბერისა და წარმავლობისთვის არ მემეტება...

გასაქცევი გზა რომ მოჭრილი შეექნა, ფრთხილად უკან-უკან დაიხია. ისე ფრთხილად, თითქოს მე არ უნდა შეგემჩნია. მერე ერთბაშად, თითქოს მინდვრიდან ოფოფი აფრინდაო, შეტრიალდა და მოუსვა.

— გირჩი-მარჩი! სად წამიხვალ! — მივაძახე და გამოვუდღექი.

ჩვენი ეზოს ბოლო ეკალ-ბარდების ზღსტეებით იყო შემოღობილი. შივა და შიგ აკაციისა და რცხილის ხეებო ხარობდნენ. ზღსტე ჩქარა და მაღალიც გაიზრდებოდა, თუ რაიმეზე ასაყოლი

იშოვნა. ისე წელს ვერ იმაგრებს. ერთმანეთს ჩაეხვევა, ჩაიბურღება, დაიჩრდილება, ამიტომ სადაც ხეებში ჩაჩრდებოდა, ღობის სიმაღლეზე აკაციას ცალმხარეზე მოუჭრიან, ეკალ-ბარდებზე დააწვენენ, — ჩახსტავენ. აკაცია ერთხანს ხარობს, ზედ ეკალ-ბარდებიც მიძევება და ეზოს შეუვალ, ცოცხალ ღობედ ეკვრის, მაგრამ სადაც ხის ძირია, იქ ტოტები ნაკლებადან. თუ კაცის გავუჭირდა, შეიძლება ფეხი დაიბჯინოს და იქედან გადახტომა ადვილია.

ჩემმა დაუპატიებელმა სტუმარმა ამ ჩახსტულს მიაშურა და ერთერთ ჩაწვენილ აკაციის ხის ძირზე შეფრინდა. გადაქან-გადმოქანდა. ის იყო, უნდა გადამხტარიყო, რომ მეც იმ ფოფილა კაბის კალთაში ვწვდი, ვწვდა და უკან დაექაჩე. ერთ მკლავის სიმსხო აკაციაზე შესკუბულს, კალთა დამძიმებულს, თავი რაზე უნდა შეეკაეებინა და ჩემსკენ წამოვიდა. მაშინ, რა თქმა უნდა, არ მომგონებია, რომ ის ბოშა იყო, რომ მსხლეტი ამწანა. ვხედავ, ჩემსკენ ვარდება კაცისშვილი. მეც ჩემდა უნებურად ხელები გავუწოდე ეკალ-ბარდებში რომ არ ჩავარდნილიყო და დავიჭირე. ეს უცებ, უნებურად, მაგრამ როცა დავინახე, რომ ბოშა გოგო მკლავებში მყავს გამომწყვდეული, თავი აგერ, ჩემს მხარეზე უდევს, ფეხები კი ზღსტეზე აქვს გარჩენილი და კალთიდან პარტყაპურტყით ცვივა ნაპარავი მსხალი, ახლა რას შერები! დავსვა მიწაზე და ხელიც ვუშვა, მაშინ რაღასთვის მოვსდევდი. ხომ უნდა დამეჭირა. დავიჭირე და აგერ გულზე მყავს მიკრული. მისი, კეცივით ცხელი ლოკა ყვრიმალთან მაქვს მოდებული, ყელსაბამი შემობრუნებულა და ეს სამი ვერცხლის ფულიც უბეში მიიბრებს ჩაძვრომას. რას შერები ახლა! არადა, ეს საცოდავი რაკი დავიჭირე, სასჯელის ბოლოდინში ისე დაიბნა და მოდუნდა, თითქოს ხელში ხის ბოშა-თოჯინა მეჭიროს.

ვინ იცის, იქნებ გამეშვა ხელი, რომ იწეოდეს და თავი მომეჩვენებია — გა-

მისხლტა თქო, მერე კი ისევ გააოვდ-
გომოდი, მაგრამ ნაკლები მონდომებით.

კარგა ხანს ხელში ისე მეჭირა, მის-
კენ არ მიმიხედავს, მარტო ცხელ ლო-
ყას ვგრძნობდი ყურის ძირთან და ჩქარ
სუნთქვას, ბოლოს, ჰკუა რომ ისე ამე-
რია, ვერაფერი მოვიფიქრე, თავი მი-
ვაბრუნე, მოდი დავხედავ სახეზე, ხე-
ტავ სანამდის აპირებს ასე ჩემს მკლა-
ვებში და ხლსტზე გადებული ყოფნას
მეთქი. მივატრიალე თავი და მის თა-
კარა ლოყას, ყვირიმალა რომ მივაბრუ-
ნე, ლოყა არ მივადე! მერე, იმის მა-
გიერ, რომ სახეში ჩამეხედა, თვალეში
დავხუტე და არ ვიცი ის მოიწია ჩემს-
კენ თუ მე წავეწიე მისკენ ტუჩი, ლოყა-
ზე ვაკოცე.

ალბათ თუ მეგონა თვალეში მო-
მაფრინდებოდა, — მაშინვე ხელები
ეღუშე და სახეზე ავიფარე. ბომა ჩემს
მკერდზე ჩაცურდა, ხლსტის პირას
ეკალ-ბალახში გაგორდა. მე თვალი გა-
ვახილე და დავხედე. მან ფეხებში გა-
შოდებული მაყვლის ტოტი მოიცილა
და ადგა. რა თქმა უნდა, მიხვდა, ვერ-
სად გამეჭეოდა, ეს კოცნა, როგორც
სასჯელი, უდრტვიწველად აიტანა და
ცერად გამომხედა — ახლა მაინც რა-
ტომ არ მიშეებო.

რა ადამიანი! ეს რომ დაეინახე, მა-
შინვე გაანუსაზღვრელი უფლებები ვიგ-
რბენი, რომ მე ვარ „მეპატრონე“, „პა-
ტიოსანი“, შემოძლია დავსაჯო. მან კი
დამაზარალა, დამნაშავეა და უნდა
ზღოს. არც ვაცივებ, არც ვაცხელე, მიე-
წვდი და ვაკოცე და ვაკოცე ისევ ლო-
ყაზე (ტუჩებში რომ მეკოცნა, ვერ გავ-
ბედე). ბოშამ სახეზე ხელები აიფარა,
ნელა-ნელა უკან დაიწია, ისე შეუმჩ-
ნევლად, მე უნდა მგონებოდა, ისევ
აქააო, მერე შეტრიალდა და, ხლსტიდან
თითქოს ოფოფი აფრანდაო, ეზოს ბო-
ლოსაკენ მოუსვა, საიდანაც თავდაპირ-
ველად გამოძვრა. მაგრამ მალე შეჩერ-
და და ნაბიჯით გაუყვა, ალბათ სასჯე-
ლი მოხდილი მაქვს და რაღა მიმარბუ-
ნივსო.

ამან ჩემში გააღვიძა უკვე პატავმოყ-

ვარე მამაკაცი, გაქრა ვინ იყო ის და
ვინ მე. მე ვიყავი კაცი, ის ქალი! ვა-
კოცე და მან ეს მიიღო, როგორც სას-
ჯელი?! ადამიანს თუ შეშლის? მარტო
გავიწყდა, სანამ ამ ძარღვს გამონასკ-
ვავდე, კიდევ ბარეორი უტიფრობის
ჩადენას მოასწრებ.

დავკარი ფეხი და, სანამ ვოგონა
ეზოს ბოლოში, ჩათელილ ჩახლსტუ-
ლამდე მივიდოდა, მივასწარი და გადა-
სასვლელთან დავუხვდი. იგი სულ ახ-
ლოს მოვიდა, ჩემს წინ მორჩილად გა-
ჩერდა და წყალდასხმული მუგუზალი-
ვით შავი თვალეებით ამომხედა: კიდევ
რას მიპირებო.

მე შემეშინდა, ის გაწყვეტილი ძარღ-
ვი არ გამომნასკვოდა და მაშინვე მი-
ვახალა:

— ახლა შენ მაკოცე!

ბოშამ, რა თქმა უნდა, ვერაფერი
გაიგო.

მე ისევ იმ ძარღვის გამონასკვის
შიშით მაშინვე ახსნა დავუწყე:

— მე ხომ გაკოცე, — გულზე ხელი
დავიდე — ახლა, შენ, — თითი მისკენ
გავიწვდიხე — შენ მაკოცე და... — მის-
კენ ტუჩეკა წავეწვიე — მაკოცე და
გაგიშვებ!

გაიგო და გაელიმა. იმისთანა მშვენი-
ერი ღიმილის ნახვას ბარეორი ინატ-
რებს. არა და ახლა ამან რომ არ მაკო-
ცოს, სიცოცხლე ჩალის ფასად არ უღ-
ირება მეთქი.

თავი გაიქნია — არაო.

— მაკოცე და... — არ ვიცოდი რა მე-
ქნა — მაკოცე და... — სულს არ დავი-
შურებდი, მაგრამ მისმა ღიმილმა და
უარმა ისე ვამადატაკა, სად მქონდა
სული თუ არა კი! — მაკოცე და
მსხლებს მოგცემ. — თვალთ ვანიშნე
მის ზურგს უკან ჩახლსტულის კიდებზე
დაყრილი მსხლებისაკენ.

თავი გადააქნია, ვერ გაიგო.

— როგორ ვერ გაიგე, მსხალი...
მსხალი! — თვით ბებერ, ფითრიან ხეს
მივაშვირე ორივე ხელი — მსხალი...
იქნება მსხლის სახელი ქართულად არ
იცის მეთქი — ვაშლი, ვაშლს მოგცემ,

ვაშლს და ბიას, კომშს, კომში ხომ იცი, მაშინ ყურძენი, ყურძენი არ გინდა? მოგიკრეფი!..

ისევ თავი გაიქნია: არ მესმის რას ამბობ და არც მინდა ვიცოდეთ.

— მაკოცე! — შევედმერთე მე — მაკოცე და... შენ ისე კარგი ხარ, შენ რომ არ მაკოცო, ვაიმე რა მეშველება არ ვიცი.

„რა გინდა, რას მეხვეწებიო“ — ისევ მკითხა იმისთანა თვალებით, ბარეორი ინატრებს, მაგრამ სადაა.

— მაკოცე და გავიშვებ კი არა... მთელ ჩემს წილ ქვეყნიერებას შენ ვაგატანი!

არ ვიცი, რა მჭირდა მართლა მაშინ, შევეცოდე თუ წამით მის გულში თანაგრძნობის ქეშმარიტი ნაპერწყალი გაჩნდა, მომხვია მკლავი, მაკოცა და აუჩქარებლად გამშორდა, გადავიდა ჩათელალ ხლსტეზე, ყანებში შევიდა და თვალთაგან დამეკარგა.

არიჭა თქვა! გავიქეცი. სულ გადავთელე ჩაულვაშებულ-ჩატაროებული აიშინდები, ჩავიჩოქე, სადაც მას მსხლები დაეზნა, უსახელო პერანგის კალთა კბილით დავიჭირე, ორივე ხელით მოვფოთნე მსხლები, ეკლები და ბალახები, ავიტყე უბე და ფეხი არ დამიკარგებია, ისე ვადევნეულ ჩახლსტულს. გავყევი მის კვალს, როგორც კი მეძებარი ძალი და სანამ მდინარესთან ვადიდოდა, ჯერ კიდევ ყანებში დავეწიე.

— გირჩი-მარჩი, ა, შენ მსხლები!

„ეს რატომ“ — მხრები აიჩეჩა.

— რატომ და... — ამასობაში გამსკვნოდა ის დალოცვილი თუ დაწყევლილი ძარღვი და რომ მაკოცე, იმისათვის მოგიტანე მეთქი, ვერ ვუთხარი, — შენია, წაილე!

ამიარა გვერდი და წავიდა.

ახლა მხარდამხარ გავყევი.

— შენია, გირჩი-მარჩი, შენიცაა... მართლა და მარტო ჩემი ხომ არაა ეს ცა და ქვეყანა, შენიცაა, შენ ეზო არა გაქვს, შენ მსხალი არა გაქვს და შენიცაა.

შემოგებდა ვინმემ? მიღის თავის-

თვის, იშორებს სიმინდის ფოთლებს, სახე და ყელ-კისერი რომ არ დაუსეროს და მიღის. საცაა ყანიდან გნადწყვს!

— ეს შენია და ამას მე მსხლში მარწავილებ! — ვუთხარი, წინ გავიქეცი, ყანის კიდეზე ბალახებში დავყარე და უკან გამოვბრუნდი, რომ არ დამენახა, როგორ ამოჰავდა, რომ ჩემი არ მორიდებოდა...

წამოვედი, მაგრამ რამდენზე წამოვიდოდი. რომ ვიფარაუდე, აწი წასული იქნება მეთქი. მივედი, ვნახე — მსხალი იქვე ჰყრია.

რალა მექნა, წამოვედი სახლში. აიგანზე დავჯექი ტახტზე. ვიყავი ასე ერთ ხანს. მერე მომაგონდა: მე ხომ ვაშლს, ბიას, ყურძენს და მთელ ქვეყანას დავბირდი, მერე კი მარტო მსხალი მივუტანე.

ავდექი, წავილე კალათი, ჩავედი ეზოში, დავკრიფე ყველაზე საუკეთესო მსხალი, ვაშლი, ბია, ყურძენი, ამოდენა ვენახში რაც უკეთესი მოიძებნებოდა, დავავლე ხელი და ვავსწიე. გადავედი ეზოს ბოლოში ჩათელილ ჩახლსტულზე, გავყევი ყანა-ყანა, არ შემშლია, სადაც ის მიდიოდა, მის ნაკვალევს გავყევი. სხვა დროს შორიდან დავდგებოდი, შორიდან ვუყურებდით ბოშათა კარვებს და იქიდან ვავძახოდით: „გირჩი-მარჩი“!

ახლა არ დავგრიდებივარ, მარტო ვიყავი და მაინც არ დავგრიდებივარ, სულ ახლოს მივედი კარვებთან და ავეყირდი:

— გირჩი-მარჩი!

ჩხიკვის ბარტყებივით ჰრელა-ჰრულა ბავშვები წყლის პირას ირეოდნენ ფონის რიყეზე. უფრო წამოჩიტულები კარვებიდან გამოძვრნენ. (უფროსები ალბათ საბაზროდ იყვნენ წასული. თუ რაიმე არ გაყიდე და არ იყიდე, ისე ცხოვრება ჰქონს) მოირბინეს პატარებმა. მერე მოხრდილებმა. ერთი ზუთიოდე გოგონაც გამოჩნდა. მათ შორის „ისიც“.

— აი, ეს მოგიტანეთ! — ძარღვი გამონასკეული მქონდა და მოგიტანეთქო, ვერ ვთქვი.

დაესიენ დიდი-პატარა. სულ ერთმანეთს გლეჯდნენ ხელიდან. „ის“ იდგა, ერთი კი შემომხედა და გაბრუნდა.

მეორე დღესაც ასე ვქენი. ხილით საესე კალათა რომ მივიტანე, მარტო ბავშვები, გოგონები და ბიჭები კი არა, უფროსებიც ძალიან წაეტანენ, ის კი მოვიდა, ჩემს კაკალ-კაკალა ნარჩევ ხილულობას ზედაც არ დახედა. ისე თვალი, მერე რანაირი თვალი, მეორე დღესაც შემავლო და ისევ უკან გაბრუნდა. მესამე დღეს ერთ ჩემს მეგობარს გავენდე, გამიჭირდა და გავენდე.

სასაცილოდ არ ეყო: რას ამბობ, თვალში ბეწვს ამოგაცლისო — დაიჩემა.

— კი, მართალია მეთქი, დამწულ ვაშლს მოიპარავს, მაგრამ ერთ კოცნაში რომ მთელი ქვეყანა მისცე არ იქნე დომებს მეთქი.

რა თქმა უნდა, არ დამიჯერა, წავიყვანე, ყველაფერი თვითონვე რომ ნახა, ვითომ გაჩუმდა, მაგრამ საღამოს მაინც ატყდა: რა ვქნა, მომკალი თუ გინდა, არ შეგერავსო.

მეოთხე დღეს, დილით, თავის ეზოში აავსო კალათა და მე წამიყვანა, მაგრამ იქ აღარაფერ დაგვხვედრია. მდინარის პირას, ფონთან, მწვანე ვაკეზე, ქარი დათარეშობდა, ცეცხლის ნანთებზე დაბრჩენილ ნაცარს ფანტავდა, ცეცხლის ნანთებზე, რომელზედაც დიდხანს, ძალიან დიდხანს ბალახი არ ამოვა.

ს ა რ ი ლ ე ბ ე ლ ი

მიწა უცვებ შეზანზარდა —
მოგვივარდა მტერი!..
აბობოქრდა,
ფეხზე დადგა
საბჭოეთი მთელი!

წვიმაში და ქარში
ლამე თეთრად გაათივთ,
გამარჯვების მარშით
შეგუტით გადამთივლს.

ბრძოლის ცეცხლში დაგვიდგა
განსაცდელი მძიმე,
წამი რაა —
წამითაც
არ ვკარგავდით იმედს.

უწმინდესი ფიციით
გუგუნებდა ცა და მიწა,
ყველაფერი სისხლის
მხურვალეებით გადაიწვა!..

ცეცხლის ალი
ზეცას მისწვდა —
მზე გახურდა უფრო!
გუგუნებდა დედამიწა,
ველვტდით
მტრების
ურდოს.

გამარჯვების მარშით
დავედვენეთ გადამთივლს,
მოვამწყვდიეთ რკალში
და თავიპირი დავამტერიეთ!..

ბრძოლის ველზე
ბეერი დარჩა
შმაღნაფიცი ჩემი,
ველოდები,
მაგრამ არ ჩანს
საკვარელი ძმები!..

— დღისით გზედავთ ცხადად,
ყოველ ღამე
მესიზმრებით,
მე რომ ვმღერი ახლა —
აქვენი ხმებიც
მესმის, ძმებო!..

ყურა მივუგდებ გარინდებით
უკვდავების ძაბილს:
„— ჰეი,
სამშობლოს რაინდებო!
დიდება
თქვენს
სახელს!..“

ბ ე რ ნ ი ე რ ე ბ ა

მე მიყვარდა ერთი გოგო,
მეც ვუყვარდი, აბა როგორ!

ცივი წყლისთვის ორივენი
დავდიოდით ერთ ღრმა ჭასთან,
ჭაში მუდამ ღამე იყო —
წყალში ვჭვრეტდით
ბედის ვარსკვლავს...

როცა ბინდი ზეციდან
დაბლა
დაჭანდებოდა, —
სიყვარულის ჩურჩულში
კარგა დაღამდებოდა, —
მაშინ ჩვენი ვარსკვლავი

იმ ჭის წყალში ჰჭრებოდა,
ჯადოსნური ციმციმით
ცაზე აენტებოდა.

ახლაც ერთად დავდივართ
ცივი წყლისთვის იმ ჭასთან..
ჭაში წმინდა წყალია,
ალვის ხეც დგას
ჭიშკართან.

თუ წრფელია სატრფოზე
სიჭაბუკის სიმღერა —
სიყვარულის სიწმინდე
არასოდეს იმღერვია.

ა ღ კ უ რ ი ხ ე

ნადირობა-
ნადირობით
ალბებამდე ამოესულვარ...
სილამაზით გადირევი —
თვალი ხედავს ამო სურათს;

ჩქარზე —
ჩქარი
ჩანჩქერები.
უფსკრულებში ჩაჩხრიალებს,
მთებს გაფყურებ ლაყვარდებში,
მყინვარების ჩაჩქნიანებს.

ღია ცის ქვეშ
ერთი ხე დგას —
საცოდავი,
მარტოსული...
მოღვენთილი,
ჩამომხმარი,

მოთენთილი,
გატრუსული.
ტოტნი
დაბლა
დარწვევია,
ვითა ფრთენი დამტერეული...
— ხეო,
დარდი რად გწვევია
და სიბერე ადრეული?!
— ქე მოყვასო,
მტკიცა გული,
სულს მისუთავს აგონია,
უმეგობროდ სიხარული
განა სადმე გაგონილა?!—
მიბასუხებს საწყალობლად,
მზეს კანკალით ეფიცებმა...
მეგობრობა ღვთის მადლია,
უმეგობროდ ხეც კი კვდებმა.

აგზაზურიდან თარგმნა 2030 წელს

მუშაობით, უსიარო ტყუაბო!

ა რ მ ა ნ ი

ნაწილი მეოთხე

საუბრე სტიოპამ მოგვეიტანა. იმ დღეს კოლია და სტიოპა იყვნენ ჩვენი მომზარაგებელნი, ამბის მომტანნი. კომლევე არა და არ ჩანდა. შიშიც კი შემეპარა, იმ პირშავმა სვისტუნოვმა ფედისას არაფერი მოსწიოს-მეთქი. თუმცა კომლევის იმედიც მქონდა, იგი უბრალოდ ხელში არავის ჩაეფხვნებოდა. აქლა კომლევზე ჩამოაგდეს სიტყვა. დილით ლიზუნოვმა ფედისას დეგენერატი უწოდა, ახლა კი იჭაჩებოდა, ხელების ქნევით გვიმტკიცებდა, ფედია ყველას ვეჯობიაო, ნამდვილი ვაჟკაციო, თან უშმაკობაც არ აკლიაო.

— ერთი ღონე იკითხე? — ტოლსწორივით თქვა სტიოპამ. — ისეთი ღონე იკითხე, რომ...

— მაინც როგორი? — გავუცინე. მინდა ამდღიანდელი წყენა დავაჟიწყო. შემომხედა და გაიკრიჭა, ყველაფერი რიგზეა.

— ნაძვს მხრით რომ დაეჯახოს, წააქცევს.

— უყურე შენ.

— ერთხელ კარგა მოზრდილ არყის-ხეზე იყო მიყრდნობილი, მოზვერვივით

აფხანდა ზურგს, ხე იზნიჭებოდა, ის კი იცინოდა. გვიან მეც მივედი იმ ხესთან, კაი ხანს ვეჯაჯგურე, მაგრამ ხეს ფოთლებიც არ შეურხევია.

— ჰოდა, რას ერჩით იმ კაცს, კი ყოფილა ღონიერი, თქვა ალიოშამ და სტიოპას გაუცინა. შე მამაძაღლო, კომლევის ღონით თავი რომ წაგვჭამე, ერთი მეც შემომხედეო. თხა თხაზე ნაკლები მგელმა შეჭამოსო.

კომლევე პირველად სტიოპამ დაინახა, თუთუნის ბოლებით მოდის, მაგრამ კარვისაკენ კი არა, აულერია თავი და საით მიალაჩებს, უშმაკი ვერ გაიგებს.

— ისეა ფიჭვით გართული, მგონი გზასაც ვერ აგნებს ეს ოხერი. — ჩაილაპარაკა კორპუშევმა.

გულში გამეცინა, ფედია მ აქაც აჯობა ვალოდიას. სვისტუნოვი იქნებ ფეხდაფეხ მოჰყვებდა, უთვალთვალებს და რა ბიჭია პირდაპირ კარავს მოადგეს! სტიოპა მაინც დავადევნე, თან ბიჭები გავაფრთხილე, კომლევს ნუ მიახლით, რომ სვისტუნოვს დიდბანია ვიცნობთ-მეთქი.

ფედია სტიოპას მოასწრო, შემოვივლია, დაჯდა, თუთუნის ნამწვავი ჩააჭრო

და ახალი შეახვია.

— ხომ დაგვეყვიტე ლოდინით, ახლა მაინც ამოიღე ხმა. — ეცა კორბუშევი.

— მეთაურთან დამტოვეთ, საიდუმლო საქმეა. — თქვა კომლევემა სერიოზულად. ყველამ მე შემომხედა, საცოდაობა იყო მათი კარვიდან გაყრა.

— თქვი, ფედია, ამათ იციან ყველაფერი.

— კი, ბატონო, დაბრძანდებით თუ მეც ფეხზე დავდგე?

— იჭეკი, ჩვენც ჩამოვჯდებით, შენ შემოსასვლელთან დადექი, სტიოპა. არავინ მოგვეპაროს, ახალგაზრდა ხარ, მანდელანაც გაიგონებ.

...თქვენ რომ გითხარით, კარავში შედით-მეთქი. — დაიწყო კომლევემა, — მაშინ დაინახე ის. შორიდანვე შევნიშნე, წრიალებდა. თურმე მე და კოლიას ზუსტად გვისვრია გუშინ ანკესი. დიდხანს მიარა გარშემო, ცალი თვალით მზვერავდა. მე არხეინად ვაბოლებდი, თითქოს სულაც არ ვაქცევდი ყურადღებას. მოვიდა, ცეცხლი მთხოვა, მეგონა მაშინვე გამომელაპარაკებოდა, მაგრამ ეტყობა უცებ ვერ გაბედა. იქვე კურდღელივით ჩაცუქდა. თუთუნი მოვსწიე და წასვლა დავაპირე, თუ ის არის, შემაჩერებს-მეთქი, გავიფიქრე. ახლო-მახლო არავინ იყო და ამაზე ხელსაყრელ დროს როდისღა შეარჩევდა? ავიხდათ ყოველი კარგი, მართლა არ დამიძახა!

— კომლევე. — გავიგონე და განგებ შევკრთი, მგონი შევხტი კიდევ. შევდექი და მივბრუნდი.

— სად მივეჩქარება, კომლევეო?

— არსად. შენ ვინა ხარ? ან საიდან იცი ჩემი გვარი, მგონი ჩვენი რაზმიდან არ უნდა იყო.

— არა. გვარი კი ვიცი, ახლო მოდი! — მიბრძანა. თავიდანვე ამიყვანა რაღა! მივედი, მაინც შორი-ახლო გავჩერდი და თვალი გავუსწორე.

— ფედია კომლევი ხარ, ხომ?

— მე ვარ. ვეცადე შიში და გაოცება ერთად გამომეხატა.

— შენთან საქმე მაქვს, კომლევეო.

— გისმენ.

— ვერ ხედები, ვინაა ვერა?

— ვერა.

— რა თუთიყუშოვით მაძლევ სასუსს.

— მართლა ისა ხარ?

— თავს ნუ იკატუნებ, მომიახლოვდი, შენ თვითონ გამომდე ხელი. ტბისკენ წამიყვანე. ნუ გამოლენდები, კომლევეო, სწრაფად.

ტბასთან მოფარებული ადგილი შევარჩიეთ, ბუჩქებში ჩავიმაღეთ. მინდოდა თუთუნი ისევ შემეხვია, ამიკრბალა.

— რას აკეთებ რაზმში, კომლევეო?

— ჯერ კარგად გამაგებინე ვინა ხარ, დამარწმუნე.

— სუშინსკიმ არ გითხრა?

— სუშინსკი ვინ არის? — თავი მოვისაწყლო.

— ნუ სულელობ, კომლევეო, თორემ ტყვიას ჩაგაყლაპებ.

არ ვიცი საქმეს მოუხდა თუ არა, მაგრამ გული მართლა მომივიდა, ისეთი თვალით შევხედე, ვაგრძნობინე, ნამეტანს ნუ გააფრენ-მეთქი. თან ვუთხარი:

— შენ მე ნუ მემუქრები, თორემ ვინ-ვის ჩააყლაპებს ტყვიას, მაგას გაჩვენებ!

— ჩვენ განსაკუთრებული ადამიანები ვართ, კომლევეო, თავის შეკავება არა თუ საჭიროა, აუცილებელია.

— მერე, მე რომ მიკითხავ ლექციას, შენმა თავმა ქვა გესროლა? რას მიბღვეარი?

— დაიხსოვს, კომლევეო, აქ მე ვარ შენი უფროსი, ჩემი სიტყვა შენთვის ბრძანებაა, კანონია. ნუ მეკამათები, რაც გითხრა მაგ თავში, ...ალბათ უნდოდა ეთქვა, მაგ გასიებულ თავშიღო, მაგრამ ვერ მაყადრა... — ჩაიჭედე და შეასრულე.

— სუშინსკიმ მითხრა, იქ დაგიკავშირდებიანო, — ამოვიღულულე.

— როგორ მიგიღეს რაზმში, როგორ გრძნობ თავს?

— რაზმში დიდი რიხით გამოვცხადდი, გერმანული ატკობატი და სათუთუნე მოვიტანე, ცოტა წავიტრაბახე კი-

დღეც, სანამ ფრიცი არ გავასაღე, თავი ღირსად არ ვცანი თქვენთან მოვსული-ყავი-მეთქი, მიცნეს, მე ხომ ერთხელ უკვე ვიყავი მათთან. ამჯერად არც ის დამიმაღავეს, უმცროსი მეთაური რომ ვარ, გარემოცვაში მოვყევი და ტყვეობას თავი ძლივს დავაღწიე-მეთქი. დავიგრიხე, დავიშინე და მგონი გავედი ფონს. ახლა ცოტ-ცოტა დავალელებსაც კი მაძლევენ. თქვენ რაღას მიბრძანებთ?

— ჭერ არაფერს, მაგათი დავალება კი რაც შეიძლება კარგად შეასრულე, არაფერი დაიშურო, ნდობის მოპოვებაა მთავარი. ახლა ეს მითხარი, დობრინოს გარნიზონზე ხომ არ აპირებენ თავდასხმას? იქნებ რაიმეს მოჰკარო ყური.

— არა, არაფერი მსმენია.
— ათი ყური გამოიბი, მე მაქვს ცნობა, დობრინოზე რაღაც მზადდება, დამიზუსტე. ეს არის ჩემი დავალება.

უცებ რაღაც აზრმა გამოიელვა, სხვა დროს თქვენც გეტყობდით. მაგრამ იქ საკუთარ ჰქუას უნდა მივეყოლოდი.

— ესენი უფრო დიდზე ფიქრობენ.
— ვთქვი ისე, სხვათა შორის.

— მაინც? — დაინტერესდა.
— მგონი თვით ბოგუშევსკის გარნიზონი აქვთ ამოღებული მიზანში.

— რა იცი?
— რაკი შეერთზე, უკან რაღას დავიხედი.

— ჩვენს ოცეულში ერთი პატარა ბიჭია, სენკევიჩი... — სტიობამ მოიხედა.

— შენი საქმე აკეთე, სტიობა. — ვუთხარი ბიჭს.

ფედიამ განაგრძო: — იმ ბიჭს წამოსცდა, ბოგუშევსკის კომენდანტს მალე ხეზე ჩამოვკიდებთო. როგორ-მეთქი, გარნიზონს გავანადგურებთ და რაიონში საბჭოთა ხელისუფლებას აღვადგენთო. ეს ძალიან მალე მოხდებოდა. — წაიტრახაბა. ჩავეძიე, მაგრამ ენა გადავლავა, ააიდუმლოათ.

— ბიჭო, დაიაზლოვე, რაიმე მოიგო და ვითომ შენც საიდუმლო გაანდე, მოეფერე, კომლევო, გეტყობა ივარგებ. სუშჩინსკი სიტყვის კაცია, დავიფა-

სებს, მეც გადავცემ, რომ არ უმტყუნე, რომ მოქმედებ და საკმაოდ უკეთესი რაღაც.

— როგორ გადასცემ?
— ყველაფრის ცოდნა გავენბს, მალე დაგაბერებს.

— ყველაფერი არც მინდა ვიცოდე, მაგრამ რაკი ერთმანეთი ვიპოვნეთ, რაკი მარტოდ მარტო არ ვარ, მეც გამარჯვებე ზოგ რამეში. ძნელია მარტოობა. შეშინია. ვთქვათ, შენ ადვილზე არა ხარ, მე კი სასწრაფო ცნობა მაქვს გადასაცემი, სად გეძებო? გაპარვა ადვილია, მაგრამ რა მოჰყვება მერე ამას?

— მოვიფიქრებ, კომლევო, ახლა წადი. ძებნას ნუ დამიწყებ. მე თვითონ მოგნახავ.

ავდექი და წამოვედი.
...კარგად რომ შეღამდა, კარავიდახ გამოვედი და სოკოვისკენ გავსწიე, კომლევის ნაამბობი გადავეცი, მერე ორივე ერთად ბოიკოს გამოვეცხადეთ. იქ სტელმახი, მანოხინი და ვაიცეხოვსკიც იყვნენ.

ამბის მოყოლა ხელახლა მომიხდა. ისიც ვთქვი, სვისტუნოვს ადრე რომ ვიცნობდით, არც განაჩენის ამბავი დამიწყებია. ბიჭები ღელავენ, ძლივს ვაკავებ, როცა საჭიროდ მიიჩნევთ, სვისტუნოვთან ანგარიშის გასწორება ჩვენ უნდა მოგვანდოთ-მეთქი.

სოკოვმა კატეგორიულად მოითხოვა, სვისტუნოვს ხელი არ ახლოთო, ყოველგვარი პასუხისმგებლობა თავისთავზე აიღო. მეთვალყურეს მივეუჩინე, ყოველი მისი ნაბიჯი მეცოდინებო. ასე, რომ, იმ მესამე აგენტსაც მალე აღმოვაჩინეთო. ბოიკომ სტელმახს გადახედა, მისი აზრი აინტერესებდა. ის კი დუმდა, ალბათ სხვების შეხედულება და წინადადებები აინტერესებდა. ბოიკომ რაღაც თქვა, სწორედ რაღაც, რადგან მისი სიტყვიდან გადაწყვეტილი და საბოლოო ვერაფერი გავიგე. არც მწვადის დაწვა უნდოდა, არც შამფურისა. მე ისევ ვითხოვე სიტყვა და პირდაპირ სოკოვს მივმართე:

— თქვენი აზრი, არკადი დიმიტრჩი-

აღბათ სწორია, აღბათ სჯობს, რომ ჯერ-ჯერობით ხელი არ ვახლოთ სვისტუნოვს, მაგრამ ეს არც ისე ადვილია. ჩვენი მდგომარეობაც უნდა გაითვალისწინოთ: სვისტუნოვი აქ ბევრ ჩვენთან იცნობს. იგი ხომ სუბოდოლსკის ოცეულში ირიცხებოდა, მერე ყველა ერთად ვიყავით. რომელიმეს თვალი რომ მოჰკრას, მაშინვე თავს უშველის.

— რას მოითხოვ? — მკითხა სტელმა.

— არ ვიცი. ხომ არ შეგვიძლია მთელი დღეები კარვებში ვისხდეთ. თქვენ ბრიგადის მოწყობას აპირებთ, ჩვენ ხომ არ გამოვწყდებით. მე მგონია უმჯობესი იქნება სვისტუნოვი ახლაც შევიპყროთ. ყველა საშუალება ვიხმაროთ და ვათქმევინოთ, ვინ არის ის მესამე.

— რას იტყვით, სოკოვი?

— მისი შეპყრობა არც ისე ადვილია. თუ გადაწყვეტთ, იგი ისე უნდა „ავიყვანოთ“, არაფერს გაიგოს. ამას მოფიქრება უნდა, ასე უცებ, ასე ერთბაშად რატომ უნდა დავეტაკოთ. ერთი-ორი დღე მაინც გეცლიათ. — სოკოვი ნაწყენი ჩანდა, ჩემსკენ ერთხელაც არ გადმოუხედავს.

— უნდა მოვახერხოთ, არკადი დიმიტრიჩ, უხმაუროდ. უნდა გავთოკოთ. შევპირდეთ, სიცოცხლეს შეგინარჩუნებთო, ყველაფერს შევპირდეთ, ოღონდ ის მესამე დაგვისახლოს. — თქვა ბოიკომ. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ბრიგადის მეთაური მხარს მე მიჭერდა.

სტელმახმა რემოს გამოძახება მოითხოვა. ესეც უხმაუროდ.

გრიგორ ანდრიას ძე კარავში დარცხვენილი შემოვიდა, მოგვესალმა.

— გრიგორ ანდრეევიჩ, კარგად იცნობთ თქვენს მებრძოლებს? — ჰკითხა სტელმახმა.

— მეგონა ვიცნობდი. — ხელები გაშალა, — რა მეთქმის...

— ვინ არის სვისტუნოვი?

— სვისტუნოვი? — მცირე ხანს იფიქრა, — მე ასეთი მებრძოლი არა მყავს.

— გყავთ.

რემო ისევ ჩაფიქრდა, შუბლიც მოისრისა და გადაწყვეტილი თქვა:

— ასეთი გვარი პრეტელად შევამის. — ფერიც მოუვიდა, თვალებში სინათლე ჩაუდგა. დარწმუნდა შეცდნენო, გამცემი ჩემს რახმში არ ყოფილაო.

— გასაგებია, — თქვა ვაიცხოვსკიმ. — სხვა გვარით მოსულა.

რემო ისევ მოიდუმნა, საქმე კი გართულდა. იძულებული გახდით ერთი დღე მოგვეცადა. ჩვენ კარვებში უნდა დავრჩენილიყავით, სვისტუნოვის ნახვა კი კომლევისათვის დამევალებინა. სუბოდოლსკიც იხმეს, გააფრთხილეს, მეორე დღეს თქვენ და თქვენმა მებრძოლებმა კარვიდან თავი არ გამოყოთო.

კარავში რომ დაებრუნდი, ფედიას მოველაპარაკე. პასუხს დილით მოგახსენებო, შიობრა, მაგრამ გათენებამდე ისე გაპარულა კარვიდან, ჩემთვის არაფერი უკითხავს. მთელი დღე კარავში გავატარეთ. კოლია და სტიოპა ბანაკში დადიოდნენ, ყველა კუთხე გადაჩხრიკეს, მაგრამ კომლევის კვალს ვერ მიაგნეს.

კომლევში ეჭვის შეტანა არ შემძლო, თუმცა ასე მოულოდნელად მისმა დაკარგვამ ცოტა რწმენა შემირყია. არ ვამხელდი, თორემ დანა კბილს არ მიხსნიდა. ხანდახან კარავში სოკოვი გვაკითხავდა, ლეღავდა. კომლევი შეღამებულში შემოიძებნა, ყველის ვაჭარით იკრიბებოდა, ინდოდა საყვედური მეთქვა, დამეტუქსა, მაგრამ იმის გამხელაც მეთაკილებოდა, რომ ფედია ჩემდა უკითხავდ იყო წასული.

— რა ჰქენი?

მოიკალათა, უნდოდა ისევ დაეწყო ამბის მოყოლა, მაგრამ არ ვაცალე, ახლა ამის დრო არ იყო.

— ვნახე, გავიგე რომელ კარავშია, მაგრამ იმ კარავში ჩემი შესვლა არ შეიძლებოდა, უშველებელი კარავია, ოცამდე მებრძოლი ერთად წევს. მისი კარვიდან გამოყვანა ძნელი იყო. მანამდე ვიწრიალე, სანამ არ შემნიშნა, გამოვიდა და სულ ახლო ჩამიარა. არის საგანგებო, მეტად სასწრაფო ცნობა ბო-

გუშევსკის შესახებ-მეთქი. — ვუჩურ-ჩულე. ტბისკენ წადიო. არ შემიძლია, ქაღალდებაზე მივდივარ, ორი საათის შემდეგ იქ მიდი-მეთქი. და იმ წამსვე გაეშორდი.

— და შენ გგონია მოვა?

— მოვა. ბოგუშევსკი რომ ვუხსენე, თვალები დაქანა.

— საჭირო იყო ეს ცნობა ბრიგადის შტაბში დაუყოვნებლივ მიმეტანა.

— ჯერ მე წავალ, ფედიო. ცოტა ხნის შემდეგ გამოძევი. სადმე შტაბის კარვის ახლო ჩამალე, დამელოდე. თქვენც მზად იყავით, ბიჭებო.

ჯერ კრეზიფინსკისთან შევიარე, იღბლად ანტონი იქ დამხვდა. ორი სიტყვით გადავეცი მათ მდგომარეობა და ბოიკოს მივაშურე.

— კომლევი სადღაა? — ბოიკო ოდნავ ლელავდა. არავისათვის არაფერი უკითხავს. იმ წუთში იგი ბრიგადის ნამდვილი მეთაური იყო.

— გარეთ მელოდება.

— აქ ნუ შემოიყვან, შენ თვითონ მიდი მასთან და ჩვენი ბრძანება გადაეცი. შეხვდეს სვისტუნოვს, საუბარში შეიყოლიოს.

მე და სოკოვი კარვიდან გამოვედით. ფედიამ შეგვნიშნა, უნდოდა ამდგარიყო, მაგრამ სოკოვმა დაუშალა, ჩვენც ბალახზე გავწეკით.

— შეხვდი მას, კომლევო. რაც გინდა. ის მოიფიქრე, ოღონდ საუბარი გაავრძელე. ტყუილები არ დაიშურო, ამა-სობაში ჩვენც მოგისწრებთ. ფედიამ თავი მოიფხანა; შევატყე, სოკოვის წინადადება არ მოეწონა.

— შენ სხვა რამე გაქვს მოფიქრებული, თუ? — ვკითხე.

— ასე არ ივარგებს, უფროსებო. არ ივარგებს. იქნებ ახლოსაც არ მიმიყაროს. შორიდან მათქმევინოს მათქმელი და წავიდეს. რაღაც სხვაა საჭირო, თუ მენდობით, ნუ შემბორკავთ და მე ვიკოლდე.

— გაგიკირდება, კომლევო.

ფედიამ მე შემომხვდა.

— წავალ, უფროსო.

— წადი, ფედიო!

იგი შეყოყმანდა. — რევოლვერი რაღაც მომცა... მაშინვე ამოვიღე ჩემი პისტოლეტი და მივეცი. ხელში შეათამაშა, ტყვია პირში მისცა, ჯიბეში ჩაიღო და ბეჭების რხევით წავიდა.

მეც ჩემი კარვისკენ გავსწიე, ბიჭები წამოვიყვანე და შტაბის ახლო ვალაგე.

კომლევისა და სვისტუნოვის შეხვედრიდან ორი საათი უკვე გავიდა და მერე ყოველი წუთი საათივით გაიჭიმა. გაგრძელდა. ვწევართ ერთმანეთის ახლო, ვნერვიულობთ. სულ ერთი მხრისკენ ვიციქირებით, არავითარი ხმა, არავითარი ნიშანი. გადის ათი წუთი... ოცი... ნახევარი საათი... უკვე წოლა აღარ შემიძლია, უნდა ავდგე, უნდა გადავწყვიტო რამე. იქნებ უკირს კომლევის. იქნებ დაასწრო იმ გარეწარმა. ხომ არა სჯობს ბიჭები წამოვაყენო და მივეშველო?

...მეორე დღეს მოგვიანებით ფედიო უყვებოდა ბიჭებს:

„დანისწულ ადგილას მე პირველი მივედი, ჩავკექი, თუთუნი შევახვიე, მოვუკიდე და მუქში დავიკირე. მთელი ნახევარი საათი ვიკექი. უკვე იმედი გადავწურე. ალბათ არ მოვა-მეთქი. შევცდი, თავზე შეუმჩნეველად წამომდგომია, კატასავით მომპარვია. მის ხელში ვერცხლისფრად ლაპლაპებდა რევოლვერი. წამოვიწიე.“

— იკექი. იკექი და ისე მომახსენე, ოღონდ სწრაფად!

— არაფერსაც არ გეტყვი და საერთოდ იცოდე, ძალით შენ კი არა, ჰიტლერიც ვერაფერს მათქმევინებს.

— კომლევო! — ამოიღრინა. — სამამდე ვითვლი, კომლევო, ერთი, ორი, — ოდნავ შეყოვნდა, დაიბარა, მივხვდი, მართლა მესროდა, რაღაც წავილულულე, შევიძებერ.

— ხელები ასწიე. ასე, ახლა დაფქვი, სწრაფად.

— გეტყვი, მაგრამ იცოდე, ეს უკანასკნელი იქნება, ამის შემდეგ მე შენთვის არ ვარსებობ. ამალამვე გავიპარე.

ბი აქედან, სუშინისკისთან დაგასმენ, შენ ხელს მიშლი. შენ რა იცი რა გაჭირვებით დაეტყუე იმ ბიჭს ეს ცნობა.

— თქვი!

— შაბათს მიდიან ბოგუშევსკიზე, მთელი ბრიგადა მიდის, აქ დღეს იქაური იატაკქვეშელი ყოფილა, მე ეს არ გამიფია. პარასკევს ღამით გავლენ. ნაშუალამევს კი დაპკრავენ გარნიზონს. კმაყოფილი ხართ? ხელეზი დავუშვი. აღარ უყვირია, ოღონდ პისტოლეტი ისევ ისე ჰქონდა ჩემკენ მოშვერილი.

— აღეჭი.

აღეჭი, შარვალი დავიფერთხე.

— მარტოობისა მეშინია, თორემ ამ ცნობას უშენოდ მიუტანდი სუშინისკის.

— ნუ ლაყბობ, კომლეგო, ახლა უკან სვლით წადი, პარასკევს აქ შეგხვდეთ ერთმანეთს. ეცადე ყოველი წერილმასი დააზუსტო, ჩემთან მოსვლა არ გაბედო. დღესაც რა ეშმაკმა მოგაბოროილა?

— აბა სანამდე მეცადა? ასეთი ცნობა ვიშოვნე და რა გამაჩერებდა? შენ რა, დამინდობდი თუ? მაშინვე ჩაუკაკლავდი სუშინისკის, ბოგუშევსკიზე თავდასხმა რომ მზადდებოდა, კომლეკმა იცოდა, მაგრამ დროზე არ გვითხარაო. ორი თავი კი არ მაბია. — ამას რომ ვამბობდი. მისკენ ერთხელაც არ გამიხედავს.

— გაქვს კიდევ რამე სათქმელი?

— მაქვს. დღეს ერთი დავალება შევასრულე და ჭილდოც მხვდა წილად. თვითონ ბრიგადის დაზვერვის უფროსმა მანუქა პისტოლეტი. ნახე. ხელი ჭიბისკენ წავიღე. იცოცხლე, იმას ელეთ-მელეთი მოუვიდა. შეხტა, იყვირა და პისტოლეტიანი ხელიც აიჭნია. მეც ამ წამს ველოდი. ერთი მოვსდე, მიწაზე გავშხლართე და ზედ დავახტი. პისტოლეტი ავართვი და იმდენი ვურტყი, გონება დაკარგა, მერე ილღიაში ამოვიდევდი და წამოვიღე. მეშინოდა გზაში სული არ დაველაფა.

...ფედიამ ბოიკოს კარავში ისე შეალაქა, გვეგონებოდათ ილღიაში ფქვილით სავსე ტომარა აქვს ამოჩრილიო. სვის-

ტუნოვი მართლა ტომარით დააგლოძირს. იგი აღარ სუნთქავდა სახე დასისხლული და დალილავენულნი ჰქონდა. ექიმის გამოძახება დაგვეჭირდა, რომ მისთვის სული ჩაგვედგა. ტიხონოვმა პოლიციის აგენტი მალე მოასულიერა და წავიდა. მე კუთხეში ჩავჯექი, თვალებზე ქუდი ჩამოვიფხატე, ძალიან მაინტერესებდა რა ხასიათზე დადგებოდა, როცა დამინახავდა.

— აღეჭი! — უბრძანა სოკოვმა.

სვისტუნოვმა ამოიგმინა, წამოიწია, მაგრამ მაშინვე დაეცა.

— აღეჭი, აღეჭი, — უფრო ლმობიერად უთხრა სოკოვმა.

სვისტუნოვი ადგა, კარავს თვალი მოავლო, უცებ სახეზე ხელეზი აიფარა და ატირდა. კარგახანს მოსთქვამდა.

— რა გატირებს, გამცემისა და მოლაღატის ბოლო რომ ასეთია, არ იცოდნი?

გვარი?

— კარპოვი. — თქვა სლუკუნით.

— კარპოვი? — სოკოვმა გადმოგვხედა.

— დიხხ, კარპოვი. — იგი კარვის „კედელს“ ზურგით მიეყრდნო, თავი ჩაჰკიდა.

— ნამდევლი გვარი გვითხარი, თან დაიხსომე, ჯერ კიდევ გაქვს საშუალება სიცოცხლე შეინარჩუნო. იყავი გულახდილი და ამის გარანტიას გაძლევი.

— კარპოვი ვარ, მიხეილ კარპოვი.

— სტყუი.

— დედას გეფიცებით.

— დედა გყავს?

— მყავს, მამაც მყავს, და-ძმანიც.

— სადაური ხარ?

— სარატოველი.

— აქ საიდან გაჩნდი?

— ომის დაწყების წინ სტუმრად ვიყავი დასთან. აქეთ არის გათხოვილი. ვიტებსკის ახლო ცხოვრობს, ომმა მასთან მომიხსწრო.

— წითელ არმიასი არ გიმსახურია?

— არა.

— ჩვენ ყველაფერი ვიცით და თავს ნუ იგდებ.

არ მიმსახურია.

— მაშ კარპოვი ხარ, არა?

— დიახ.

— ვინ შემოგზავნა?

— არავინ, ეს ტყუილია. მე პირიქით, ამაზე — კომლევს ზიზღით შეხედა. — ეჭვი შემეპარა, გადავწყვიტე გამომეტეხა. შემოგზავნილი ეს არის, თვითონ მითხრა, ვილაც სუშჩინსკის აგენტია.

— კმარა, სვისტუნოვო!

— მე? მე სვისტუნოვი? ტყუილია. ეს გვარი პირველად მესმის, მე კარპოვი ვარ, მიხეილ კარპოვი. თუ გინდა, ჩვენს მეთაურს, ამხანაგ რემოს ჰკითხეთ.

სოკოვმა იმ კუთხისკენ მოაბრუნა თავი, სადაც მე ვიჯექი, ავდექი, ჰუღი გავისწორე და წინ წამოვიფიე.

— სვისტუნოვო. — იმავ წამს კარავში ანტონ სუხოლოლსკი შემოვიდა.

— ველარ გვიცანი, სვისტუნოვო? შეხედე, ეს ხოა ლეიტენანტი სუხოლოლსკია. შენი ოცეულის მეთაური, იქნებ გინდა მიშა ლიზუნოვს დაეუძახო, ან კორპუშევს, ან ალიოშა ტარანანეკოს, ან ვასო თორაძეს.

სვისტუნოვი ჯერ მუხლებზე დაეცა, მერე ჩემს წინ განერთხა და აღრიალდა. კარგახანს იბღაღლა, თავს მიწაზე ურტყამდა, ხელებს იჭამდა, მერე მკვდარივით გაისუსა. ანტონი მოვიდა, საყელოში ხელი წაავლო, ფეხზე წამოაგდო.

— თვალეშში შემომხედე, სვისტუნოვო, ტირილი რაღას გიმველის. შენ ჯერ დეზერტირი ხარ, უსინდისოდ მიატოვე ამხანაგები და გაიპარე, მერე მოლაღატე, სისხლისმსმელი სუშჩინსკის აგენტი. შენ უნდა მოკვდე, უნდა ჩაძაღლდე... მაგრამ მე ვთხოვ ბრიგადის ხელმძღვანელებს. — ანტონმა ბოიკოს შეხედა, იგი წინასწარ იყო დარიგებული, რაც უნდა ეთქვა და ისე იყო გაფითრებული, ორი წლის ნავადმყოფარს ჰგავდა, კი არ ლაპარაკობდა, ყელში ხრიალებდა. — ბოიკომ თავი დაუქნია. — ვთხოვ, გვეპირდები და მხოლოდ ამიტომ შეგინარჩუნებთ სიცოცხლეს.

სვისტუნოვმა თავი ასწია.

— რაო, არ გჯერა? შენ წყაღუნული ბული ხარ და ხავსსაც უნდა შორეკობდა დამიდასტურეთ უფროსებო, რომ არ დახვრეტო.

— ხელსაც არ გახლებთ, სვისტუნოვო და ახლავე გაგიშვებთ. — თქვა სოკოვმა.

— მიბრძანეთ, ყველაფერს გეტყვით. — იგი ისევ მუხლებზე დაეცა.

— ვინ არის ის მესამე, ვისი მეშვეობითაც ცნობებს უგზავნი პოლიციას?

— მე უფრო მეტიც ვიცი, არაფერს დაეფარავ, ოღონდ, ოღონდ ნუ მომკლავთ, მე გამოვისყიდი ჩემს დანაშაულს, მე დავიბენი, ქვეყანა დაქველურ მეგონა, მამატივთ, — ხან სოკოვისკენ მიიწევედა ჩოქვით, ხან ბოიკოსთან, ხან სუხოლოლსკისკენ.

— არ დაგხვრეტო. — მოქრა ბოიკომ.

— მეორე გორბუნოვია, ტროშკა გორბუნოვი.

— რომელ რაზმშია?

— ჩვენთან არის, ჩვენს ოცეულში.

— მართლა გორბუნოვია თუ მასაც შეცვლილი აქვს გვარი?

— გორბუნოვია.

სოკოვმა ანტონს თვალი უყო. ანტონი ფედიასთან ერთად კარავიდან გავიდა.

არკადი მაგიდას ჩაუჭდა, ჭალაღდი და ფანქარი მოამზადა.

— აქ მოდი, სვისტუნოვო, დაწერე.

სვისტუნოვი მაგიდასთან მიბარბაცდა, დაჭდა, ფანქარი აიღო და სოკოვს მოუხედა.

— რა დავწერო?

— მისწერე შენს უფროსს, სუშჩინსკის, რომ გორბუნოვი ჩავარდა, შენზე ჯერ-ჯერობით ეჭვი არავის არა აქვს. მისწერე, რომ ფედია კომლევეი სანდოა, მუშაობს, დავალებებს ასრულებს, თავიც გამოიჩინა. მისწერე, რომ დობრინოს საპოლიციო გარნიზონზე არავინ ფიქრობს. მშვიდად წერე, ნაწერს არ უნდა დაეტყოს, რომ ღელავ. განაგრძე. ახალი მეკავშირე მოითხოვე. დაწერე, ბოგუმევესკის გარნიზონზე თავდასხმის

შესახებ მალე გაცნობებ-თქო. გორბუ-
ნოვი დახვრიტეს, როგორც ჩანს, ვერა-
ფერი ათქვევინეს-თქო. ამ ცნობას ვა-
ტან ტატინა სვეტლოვას, სანდოა, თან
ჩემი საცოლეა, თქვენებურად ნუ მოეჭ-
ყვით, არ დააფრთხოთ, მისგან ბევრს
ველი, რაც მთავარია ვუყვარვარ. და
ჩემი სჯერა, ნურც დააყოვნებთ, ბოგუ-
შევსკის ამბებსაც მაგის პირით შემო-
გითვლით, მას ხშირად გზავნიან დაზ-
ვერვაზე, ეჭვიმუტანელად შეუძლია
თქვენთან მოვიდეს-თქო.

მოაწერე ხელი, სვისტუნოვო.

სვისტუნოვმა ხელი მოაწერა და ადგა.

— ჩვენ დავამთავრეთ, ვასილ ვასი-
ლიჩ — მშვიდად თქვა სოკოვმა. მე ხმა-
გაკმედილი ვუსმენდი სოკოვის კარნახს,
ყოველ მის სიტყვაზე ვიდაც თავში
უროს მკემდა. ტანია სვეტლოვა ჩემი
საცოლეაო, რაც მთავარია, ვუყვარვა-
რო, მოდი და ნუ გაგიყდები.

წერილის დაწერა რომ უბრძანა, მო-
მეწონა, მაგრამ სანამ ტანიას ახსენებდა,
ვფიქრობდი, ვინ უნდა წაილოს ეს წე-
რილი დობრინოში?

და აი, თურმე რა მოუფიქრებიათ!

მაინც რაღა ტანია ამოარჩიეს. რა მო-
ელის იქ სვეტლოვას? როგორ შეხვდება
მას სუშინსკი. ირწმუნებს კი სვისტუ-
ნოვის წერილს? ან გერმანელი პენსი-
იანი ოფიცერი, დაუჭერებს? არ აწა-
მებს?

„ჩემი საცოლეაო“, „ჰმ! — სოკოვს
გავხედე, ზის, პირში ჩიბუხი გაურჭვია
და ალაკუნებს, გადაფანჯლი წარბე-
ბი შეუკრავს, თვალები დაუწყურავს.

უცებ შემძულდა სოკოვი.

ნეტავი წინასწარ თუ შეუთანხმდნენ
ტანიას?.. რა თქმა უნდა, მოელაპარაკე-
ბოდნენ და უარს ხომ ვერ იტყოდა...

გორბუნოვი გათოკილი შემოიყვანეს.
უშველებელი კაცი იყო, ასე ორმოცი
წლისა იქნებოდა. ტანსაცმელი სულ შე-
მოხეოდა, ეტყობა არც ისე იოლად და-
ნებებია ჩვენს ბიჭებს. მკერდზე არწივი
ნახატა, მკლავებზე დანაგაყრილი გული.
მთელი ტანი აჭრელებული ჰქონდა. კა-
რავში ხელფეხი გაუხსნეს. როგორც კი

ხელები გაითავისუფლა, მაშინვე სვის-
ტუნოვს ეცა და, კომლევს, ხელიდან რომ
არ გამოეგლიჯა, დაახრჩობდა. საწადელი
ვერ აისრულა და ჩვენ მოგვიტრიალდა,
დედ-მამის სული გადმოგვიტრიალა.

გორბუნოვი გაიყვანეს და იქვე, კარ-
ვის ახლო მიახვრიტეს.

სვისტუნოვი მე და ანტონს ჩაგვაბა-
რეს.

კომლევმა და ტარანენკომ ხელფეხი
მაგრად შეუკრეს და ჩვენი კარვის ახლო
მიადგეს. მისი ყარაულობა კორპუსევა
იკისრა.

ინთა თუ არა, სვისტუნოვს ფეხები
გავუხსენით და ტბასთან ჩავაყვანინეთ.
დაბალ ბუჩქნარში ერთადერთი ფიჭვი
იღგა, სვისტუნოვი იმ ხესთან დააყუ-
ნეს. იგი დუმდა, თითქოს დამუწვებუ-
ლიყო. თვალებს გარეული მხეცივით
ასისიმალებდა, ტუჩებს ისე იკვნეტდა,
სისხლი ზოლად ჩამოსდიოდა და მკერ-
დზე ეწვეთებოდა.

ბუჩქნარში ოცდაროი მებრძოლი იღ-
გა და ჩემს ბრძანებას ელოდა.

ანტონიც იქ იყო, მაგრამ რატომღაც
ყველაფერი მე მომანდო, ესაო და გა-
ნაჩენი შენი გამოტანილიაო.

— გაუხსენი ხელები! — ვუთხარი
ლიზუნოვს, რომელიც ავტომატმომარ-
ჯვებული იქვე იდგა. მიშამ ხელები გა-
უხსნა, მე რამდენიმე ნაბიჯით წინ წა-
ვიწიე.

— შენ უნდა მოკვდე, სვისტუნოვო,
შენ დეზერტირი და მოღალატე ხარ,
შენ პირშევი და გარეწარი ხარ. შენ
უღალატე და გაპყიდე ამხანაგები და
მათ სამართლიანად გამოგიტანეს სიკ-
ვილის განაჩენი. ვინც პირველი შეგზ-
ვდებოდა, უნდა მოეკალი. დაე, აღს-
რულდეს!

გვერდზე გავდექი, მაგრამ არ შევებრუ-
ნებულვარ. სვისტუნოვი უცებ გამო-
ცოცხლდა, ერთი ღრმად ამოისუნთქა.
თითქოს ფეხის წვერებზე აიწია და
იყვირა:

— ძმებო, ბიჭებო, კორპუსევო, ლი-
ზუნოვო, ტარანენკო, მომისმინეთ, ძმე-
ბო. — ყვიროდა ბოღმით, დეარძლით,

არნახული გაშმაგებით. თან თითო ნაბიჯით წინ მოიწევდა. — გონს მოდიო, ბიჭებო, ვის ესვრით? თქვენთანს? რუსს? მერე და რატომ? რა დაგიშავეთ? რას მერჩით? ამას უჯერით? — ხელი მომიშვირა. — ამას? ამ ქართველ ბანდიტს? დაფიქრდით. დამიჯერეთ და მომენდეთ, ძმებო, საბჭოთა ხელისუფლება აღარ არსებობს, დაინგრა ის ხუხულა. კიევი და ლენინგრადი დაეცა, მოსკოვშიც გერმანელები არიან. მე მომყევით, ოლონდ ჯერ ამას ესროლეთ. ამ სისხლისმწოველთა მოდგმას. ესროლეთ-მეთქი. — თვალები გადმოკარკლა, რაკი გაოგნებული ბიჭებისაგან საკადრისი პასუხი უცებ ვერ მიიღო, გული მიეცა.

— ესროლეთ! ჯერ კიდევ გვაქვს დრო, მომყევით და გადაგარჩენთ.

რას დაგიღიათ პირი? ესროლეთ მაგის ღედაც...

სხვა დროსაც მჭონია შემთხვევა და მიგრძენია ტყის სიჩუმე, ხდება ხოლმე, როცა ყოველივე გაირინდება, მოკვდება და გაისუფრება. ამ დროს ვილაც იტყვის, სიჩუმის ღმერთი გამოჩნდაო, ახლა ის არის მბრძანებელიო.

აღბათ ამ წუთშიც გამოჩნდა სიჩუმის ღმერთი, ბრძანა და მთელმა სამყარომ გაკინდა ხმა. იტყვიან, ისეთი სიჩუმეა, საკუთარი გულის ბაგა-ბუჯი მესმისო, მაგრამ მე არც ეს მესმის, გულიც დუმს, მიწა მქაჩაეს, ფეხებზე ლოდები მკიდია. გული არ ხმაურობს, ოლონდ ზევით ამოდის და ყელს აწვება. ეს გარეგნული ლეღვაა. შინაგანი სიმშვიდეა, რომ გაძლებინებს.

არა, ახლა მე არაფერს ვიტყვი, არც გაეინძრევი, თვალსაც არ დაევახამხამებ. ასე უნდა ვიდგე გაქვავებული. თუ ეს არის ჩემი ბოლო, თუ ამ მწითურ ღორს ანაცვალეს ჩემი თავი, კისერიც მიტეხია, ღირსი ვყოფილვარ. ოლონდ არ გავინძრე, ოლონდ არაფრით გავამტლავნო, რომ ვღელავ.

ვაი, რომ ასეთმა ფიქრმაც გამოიღწა მაშინ. მერე და ვინ უნდა მესროლოს? კორპუსევემა, ლიზუნოვმა თუ ტარანენ-

კომ? იქნებ სუხუდოლსკიმ ან ბარიშმა არ სტიოპა სენკევიჩმა? *ეპიკონუსი*
გამოაგიტყდებით, ზუტჯვლ მარცხენა ვოლა.

და უცებ ვილაცამ არ დაუჯერა სიჩუმის ღმერთს და ისროლა.

გავარდა ტყვია. მე სვისტუნოვს ვუცქერი, მჯერა, მწამს, რომ მას ესროლეს, ან კორპუსევემა ესროლა ან ლიზუნოვმა, ან თვით სუხოდოლსკიმ.

ვასო?

ღმერთმა ნუ ქნას. თუ მან გაბედა, სჯობდა ჩემთვის დაეხალა ტყვია.

სვისტუნოვი კი დგას, ოლონდ ერთი შერიბა, მუცელზე ხელი იტაცა. ჯერ მოიკუნტა, მერე უცებ გასწორდა, კბილები დააღრჭილა.

— ღორებო!

ვილაც წინ დამიდგა, მთელი ტანით დამფარა, ვეღარაფერს ვხედავ, ვინ არის ეს ახმახი? კორპუსევემა თუ ტარანენკო?

ალოოშა ყოფილა, იგი სულ ახლო მივიდა სვისტუნოვთან და მე გავიგონე:

— მოკვდი შენი... მერე ტყვია გავარდა, ერთხელ, ორჯერ, სამჯერ...

...მეოთხე დღეა ვწევარ. მალალი სიციხე მაქვს და თავი მისკდება, თვალის გახელა არ მინდა, არც განძრევა, არც ლაპარაკი. ყველაფერი მტკივა, მაგრამ არ ვკენესი, კენესისა კი არა, ფიქრის თავიც აღარა მაქვს.

რა მომივიდა? რატომ დავეცი? რა დამეტაკა ასე ერთბაშად? ახლა ამ კითხვაზე პასუხის გაცემის უნარი წართმეული მაქვს. ზანდაზან ბურანში ფიქვის ხეს, ბუჩქნარსა და დასახვრეტად გაყვანილ სვისტუნოვს ვხედავ. ვხედავ მის მწითურ ჭორფლიან სახეს, შიშამდგარ ფელებს, მისი ხმაც მესმის და გული მერევა.

მერე ყველაფერი ქრება, აღარავინ ჩანს, ვეღარავის ვხედავ და ოღონდ ეშვებო.

მეოთხე დღეა ვწევარ.

არც ისე სახუმროდ ყოფილა ჩემი საქმე.

ბიჭები ფეხბურთით შემოდინ კარავში, დამხედავენ, ერთმანეთში ჩურჩულებენ. მე არ მესმის მათი ჩურჩული, მაგრამ ხეხედები, შემფოთებულნი არიან და ცოტა მიხარია.

ექიმ ტიხონოვის გამოჩენისას თვალი უნდა ვავახილო, სულ ერთია მაინც მიიქლებს და როგორც კი მის ლაპარაკს მოვკრავ ყურს, ვემზადები. შემოვა და თათარული მოიკალათებს ჩემს წინ. სწორედ თვალეში ჩამხედავს, შუბლზე ხელს დამადებს, გამიცინებს და რაღაც აბს ჩამაყლაპებს. აბი ყელში მეჩხირება, წყალს ვატან, ძლივს ჩადის ყელში. იგი თვითონ აკონტროლებს სამზარეულოს, სადაც ფედია კომლევკი ჩემთვის „სასწაულმოქმედ“ წვეს (როგორც ის ეძახის) ამზადებს. რომელიღაც სოფელში შეპარულა, ბოსტანი გადაუთხარია, „სასწაულმოქმედ“ წვნიანისათვის საკმაში უშოვნია. შემოიტანს კარავში მოზრდილ კარდალას, ჩაჯდება და თავისი ხელით მახვრებინებს წვნიანს. ბიჭი ხარ და უთხარი უარი. ხის უშველებელ კოვზს პირთან რომ მომიტანს, მე მამაჩემის ერთი გარე ბიძაშვილი მაგონდება. შინ თუ შეგიტყუებდა, დაუთრობელს არ გამოგიშვებდა. დალიე, თორემ კისერში ჩავასხამო, იმუქრებოდა. ფედია დამუქრებას ვერ მიხედავს, მაგრამ წვეს ძალით კი მასხამს პირში. ხან მელაპარაკება, ეს ძალას შეგმატებო, მაპატიოს ჩვენმა პროფესორმა (ექიმს პროფესორს ეძახის), მაგრამ მის აბებს ეს წვნიანი სჯობიაო. მე რომ თქვენს ადგილას ვიყო, იმ დაობებულ წამალს პირში არ ჩავიქარებო.

ასეა თუ ისე, ჭამას რომ მოვრჩები, თავს უკეთ ვგრძნობ, თვალსაც ვახელო და თავბრუც აღარ მესხმის.

ახლაც თითქმის ნახევარი კარდალა „სასწაულმოქმედი“ შემახვრია, ფედია, მერე თავისი ხელით შემხვია თუთუნი, ოღონდ ენა არ გაუსვა, უკულტურობააო, ცეცხლი მომიკიდა. თუთუნი მოვქაჩე, ხველა ამივარდა.

ვასო სულ დამუნჯებულა, შემოვა.

დამხედავს და გადის. სტილია ციფრ წყლით მამარაგებს.

წელან სოკოვმა მინახულა. მინდობდა მეკითხა სვეტლოვა დობრინოში მართლა გავზავნეთ თუ არა-მეთქი, — მომერიდა. სოკოვი რომ წავიდა, სტელმახმა და მანოხინმა მომაკითხეს.

— უყურე რავეა თავადიშვილივით წამოწოლილა მხარეთმცხე? — ვითომ გაიხუმრა სტელმახმა. აქ შავი ზღვის სანაპირო ხომ არ გგონია, ძმობილო? უკეთ ხარ, ხომ?

— უკეთ ვარ.

— ხვალ ფეხზე უნდა დადგე, ასეა საჭირო.

— თქვენს პირს შაქარი.

ამ დროს ტიხონოვი კარვის ახლო ტრიალებდა, სტელმახმა მოიხმო.

— თქვენ რა, ამის პირადი ექიმი ხართ? არ დაივიწყოთ, რომ ბრიგადის სანტარული ნაწილი ვაბარიათ. ახლა გთხოვთ გორნაკის რაზმში წახვიდეთ, იქ შტაბის უფროსი, ამხანაგი ველიკანოვია დაქრული.

— ტიხონოვი მაშინვე წავიდა.

— თქვენ ველიკანოვი ახსენეთ, ადამ კონსტანტინოვიჩ!

— ჰო, შენ ხომ იცნობ მას.

— გორნაკის რაზმში საიდან მოხვდა?

— ჩვენ გავზავნეთ. გორნაკი კარგი მეთაურია, მაგრამ სამხედრო საქმეში მოიკოჭლებს, არც ჰფიცავს. თავად ვეთხოვა, ერთი კარგი შტაბის უფროსი მჭირდებო, ისეთი, მებრძოლებსაც რომ ასწავლებს და მეც, ჩვენც ალექსეი ვასილიჩი ვაუფავნეთ. იცოცხლე, მან რაზმი გაწურა. სულ წვენი აღინა ყველას. შენ კი ზეგ უნდა წაოღდე, ეს ბრძანებაა. დობრინოს საპოლიციო გარნიზონი ხომ არ დაგვიწყებია? ტყუილად ხომ არ ვაწვალეთ ის ბიჭი. გერმანელები ბოგუშევსკზე მოვლიან თავდასხმას, ჩვენ კი დობრინოს ვუთაქებთ.

— ზეგ?

— ზეგ, ან მას ზეგ. დობრინოდან სვეტლოვა დაბრუნდა, ახალი ამბებია. გამოვზავნი, მაგრამ დაწოლილი ხომ არ

დახედები? ასე. მას შევთანხმდით, ხვალ უნდა ადგე.

ბრიგადის კომისარს არაფერი უთქვამს, საერთოდ იგი სიტყვაძეწი კაცია, იშვი-ათად იტყვის რამეს, მაგრამ თუ იტყვის, ზუსტად ათიანში მოარტყამს. გამილიმა და სტელმახს გაჰყვა. კარავი-დან რომ გადიოდა, გასასვლელში შეჩერდა თავი მოაბრუნა.

— ნერვებს უნდა მოუარო, ყოველ-გვარი სისაძაგლე გულთან არ უნდა მიი-ტანო. უფლება არა გაქვს თავი ავად-მყოფობას მოაკვლევინო. ტყვია კიდევ ხო... — ისევ გაილიმა და გავიდა.

კომისარის სიტყვა მესიამოვნა. ჩვენ ისე ვართ აღზრდილნი, რომ სწორედ კომისარისაგან მოველით გრძელ შეგო-ნებებს, მანობინი სულ სხვა კაცია, სულ სხვა ხასიათისა.

მარტო დავრჩი, თუთუნი მე თვითონ შევახვიე, მოვეუკიდე და ფრთხილად მო-ვექაჩე, მეშინოდა ხველა არ ამტეხოდა. კარავში ტანიამ შემოყო თავი.

— მართლა ავად ხარ? — მოშვარდა. უნდოდა ეკოცნა, მაგრამ შევაკავე. ცოტა ეწყინა. — არ გინდა, ტანია, ზომ ხედავ სიცხე მაქვს, რაიმე გადაძღები სენი რომ მჭირდეს? ნუ მეტუტები. იცოდეს, ღმერთმა, შენი ერთი კოცნა ტიხონოვის წამლსაც მირჩევნია, და კო-მლევის „სასწაულომოქმდსაც“. უკვე უკეთ ვარ. თითქოს გეკოცნოს, მგონი სიცხემაც დამიწია. თუ გინდა ნახე.

შუბლზე ხელი დამადო და უცებ მა-კოცა.

— მაინცა და მაინც გინდა სიკვდი-ლი?

— იცი, მე ისეთ საქმეში გამაბეს... — უნდა ყველაფერი მიამბოს, თან ერი-დება, ან ეშინია, ალბათ, აუტრძალეს, არავისთან არაფერი დაცდესო.

— რა საქმეა ასეთი?

— საინტერესოც არის და საშიშიც...

— ვიცი, ტანია, ყველაფერი ვიცი. — უცებ თავისი ლამაზი თვალები მომა-პყრო, გაოცებისაგან თავიც კი გადაა-ქნია.

— როცა ის წერილი იწერებოდა,

მეც იქ ვიყავი, ოღონდ ღმერთმანი არ ვიცოდი თუ შენი გაგზავნა ჰქონდათ გა-დაწყვეტილი. სოკოვმა რომ განხსნა, გული შემიქანდა. სუშინისკისთან ჩვენი კომლევიცა ნამყოფი, გერმანელი ოფიც-რის კაბინეტშიც ჰქონდა პატივი მოხვე-დრილიყო, ტუციც უთავაზეს თავში, წა-რმოღვიფო რა ხასიათზე დავდგებოდი.

— იოლად გადავრჩი, გერმანელი ოფიცერი დობრინოში არ იყო, ასე მით-ხრა სუშინისკიმ. გამიარშიყდა, მეც ცო-ტა წაიეშმაკე, იმედი მივეცი. ნუ ჩქა-რობთ, ბატონო, თორემ მიშას ეწყინებ-მეთქი.

— შენი ერთი ღიმილისთვის იმ კარ-პოვს სულ გავაქრობო. — მითხრა.

— მაგას ვერ გადავიტან-მეთქი. — ბევრი იცინა. რატომღაც კარგ ვუნებ-ზე იყო. ალბათ წერილმა დაამშვიდა, რაკი პარტიზანები დობრინოზე თავდა-სხმას არ ფიქრობდნენ, სხვა დანარჩენი არაფრად შიანდა. სამი დღე დამაკავა, მგონი რაღაც-რაღაცეებს ამოწმებდა. წუხელ თვითონ გამომაცილა. კარპო-ვთან სიტყვა დამაბარა, მაგრამ ის კარპო-ვი თუ სვისტუნოვი უკვე დაუხვრეტიათ. ამოვიოხრე.

— ჩაის მოგიდღუღებ. აქ, ტყეში ერთ-ნაირი მარწყვია, წყალში ჩავყრი, მოვ-ხარშავ. აუცილებლად მოგიხდება. ჩემს პასუხს არ დაელოდა, წამოხტა და გაი-ქცა.

...დობრინოს საპოლიციო გარნიზონ-ზე თავდასხმა ბრიგადის შტაბის უფრო-სმა ვაციხვოსკიმ მოამზადა. ოპერაცია-ში სამ რაზმს უნდა მიეღო მონაწილეო-ბა.

გორნაკის რაზმი პირდაპირ სოფელში უნდა შეჭრილიყო და გვირაბი დაეკავე-ბინა. რემოს რაზმს კი გარნიზონისათ-ვის მეორე მხრიდან უნდა დაერტყა. ივან ივანიჩს, ჩვენი რაზმის მეთაურს სენოს რაიონული ცენტრისაკენ მიმავა-ლი გზების გადაკეტვა და კონტროლი დაევალა. ფედია კომლევის მოტანილი გეგმით ვიცოდით, რომ გვირაბი სწო-რედ სენოს მიმართულებით გამოდიოდა და წარმატების შემთხვევაში პოლიცი-

ელები და გერმანელები იმ გვირაბით შეეცდებოდნენ გაქცევას. ასე რომ, უსაქმოდ არც ჩვენ მოგვიწევდა ჯდომა. მაშველი ძალების გამოჩენასაც სენოდან ვვარაუდობდით.

დობრინოს გარნიზონს სატელეფონო კავშირი ჰქონდა ბოგუშევსკისა და სენოს კომენდანტებთან. სატელეფონო ხაზის გადაჭრა, განადგურება კოლია მასლენიკოვის ამფეთქებელთა ჯგუფს დაევალა. კოლიას ოცეული უშუალოდ ბრიგადის შტაბს ემორჩილებოდა. მასლენიკოვი შუა ხნის კაცი იყო, ტარანივით გამხდარი და, როგორც საერთოდ ასეთ, ერთის შეხედვით, ფიზიკურად სუსტად ამიანებს სჩვევიათ, მეტად მოძრავი და ამტანი ვაზლათ. სულ წრიალებდა, სულ ჩხირკიმალობდა, რაღაცას ეძებდა, ვერ ისვენებდა. ხანდახან ოცეულს ორად გაჰყოფდა, ერთ ჯგუფს თვითონ წაუძღვებოდა, მეორეს მისი უახლესი მეგობარი და თანაშემწე. ვალოდია შოროპი „უსარღლებდა“ და ჰაიდა, გაუღებოდნენ გზას. ხშირად მთელი კვირამბით იკარგებოდნენ, მაგრამ ბანაკში ხელმოკარული არასოდეს ბრუნდებოდნენ. რამდენჯერმე შევესწარი, როცა მასლენიკოვი ვაიცხოვსკის ამფეთქებელთა ჯგუფის მიერ ჩატარებული ოპერაციის შედეგებს მოახსენებდა. დასლოებით ასე ამბობდა:

— ამხანაგო შტაბის უფროსო, ავაფეთქეთ შემადგენლობა, მოვსპეთ 22 ვაგონი, აქედან 14 ცოცხალი ძალით გაქედდით, დანარჩენი ტექნიკით სავსე.

— დაისვენე, კოლია, ჰამე და დაისვენე. — ეტყოდა მიხეილ ბორისის ძე.

კოლიას კი შოროპის ჯგუფის ამბავი აინტერესებდა, იკითხავდა, დაბრუნდა თუ არაო და თუ თანხმობის პასუხს მიიღებდა, ბავშვით გაწითლდებოდა და მაშინვე მისკენ მიეშურებოდა. ამფეთქების შედეგებს ყოველთვის მზვერავები ამოწმებდნენ. არ ყოფილა შემთხვევა, რომ კოლია მასლენიკოვს ან ვალოდია შოროპს მცდარი ცნობა მოეტანათ.

ეს დავალება რომ მიიღო, მასლენიკოვმა ყველაზე ადრე წაიყვანა თავისი

ოცეული. მასლენიკოვს გორნაევი გაჰყვა, გორნაევი — რემო. სულ ბოლოს ჩვენ დავიძარით. კრეზიენსკის შტაბი და უკვე მოშუშებოდა, შეცდომები ყავი, ყოველ შემთხვევაში, არც სიცხე მქონდა და არც თავის ტყვიელი მარტულებდა.

ბანაკიდან ნაშუალამევეს გავედით. დობრინომდე მთელ გზაზე ჩვენი ბიჭები იყვნენ ჩასაფრებულნი და პოლიციელებს უთვალთვალებდნენ.

ჩვენმა რაშმა დობრინო ხელმარცხნივ, ასე ერთი კილომეტრით მოიტოვა და სენოსკენ მიმავალ გზატკეცილზე გავიდა. იქ ოდნავ შემალბებულ ადგილზე, ფიჭვნარში განვლაგდით. კრეზიენსკიმ ჩემს ოცეულს იმ ადგილის მეთვალყურეობა უბრძანა, სადაც გვირაბიდან ამოსასვლელს ვვარაუდობდით. ფედია კომლევის მოტანილი გეგმა კარგად მქონდა შესწავლილი. ამას ჩვენი ბიჭების მოსაზრებებიც მივუმატე და ბრძანების შესასრულებლად გავესწით. ჯერ კიდევ ბნელოდა, კაცი კაცს ვერ იცნობდა, დობრინოზე სქელი ნისლი იწვა. არაფრის გარჩევა არ შეიძლებოდა და ისე გუმანით მივიწვედით წინ. ვათენებამდე საბრძოლო პოზიცია უნდა დაგვეკავებინა.

სოფლიდან მიმავალი გზა-შარა გადავჭირით, ცოტაც გავიარეთ და ისე განვლაგდით, რომ ერთი მხრივ გვირაბიდან ამოსული კაცი არ გაგვეპაროდა, მეორე მხრივ თუ სენოდან მაშველი ძალა გამოჩნდებოდა, შეგვემჩინა და კრეზიენსკისთვის გვეცნობებინა.

სხვა ოცეულები მთავარ გზატკეცილთან ჩაწვნენ.

თითქოს ყველაფერი წინასწარ არის დაგეგმილი და გათვალისწინებული, თითქოს წარმატებაში ეჭვი არ უნდა შეგვეპაროს, მაგრამ ბრძოლის დროს ათასი წერილმანი წამოჰყოფს თავს და შესაძლოა ერთმა პატარა შეცდომამ ყველაფერი არიოს.

თენდება. გრილი ნიავი ჰქრის და ნელა, სულ ნელა ჰფანტავს ნისლს, რომელიც ირგვლივ ჩაწოლილია.

აღმოსავლეთით მოწითლდა ცა, თვალსაწიერი მუქდება და ასე მგონია რაღაც ძალა დაჟინებით აწევბა მზეს და ზევით ამოჰყავს. წვრილ-წვრილი ვარსკვლავები ერთმანეთის მიყოლებით ქრებიან, თითქოს ვიღაც სულს უბერავს.

საცა ნიშანს მისცემენ. იერიშის წინ ცაში წითელი მაშხალა უნდა ავირდეს.

ალბათ ჯერ ადრეა. კვლავ ვლელავ. თვალღებს აქეთ-იქეთ ვაცეცებ. მაინც სად არის გვირაბიდან ამოსასვლელი? იქნებ კარგა მანძილით ვართ დაშორებული იმ ადგილიდან.

მოვიხედვ, ვერაფერს შევნიშნე, კარგად შენიღბულან. დობრინოში ძაღლები ყვეფენ, სხვაფრივ სიწყნარეა.

მზე ჯერ არა ჩანს, თავლსაწიერი კი სულ უფრო და უფრო წითლდება, ალბათ მზეც ასევე ნელა მოიწვეს მალა.

ჩემი აზრით, დროა, მაშხალა კი არა ჩანს.

წუთი წუთს მისდევს, უკვე ვლელავ. უცებ ცაში წითელი მაშხალა აიჭრა, მშუღილით წავიდა და მერე ცასა და მიწას შორის ჩამოეკიდა.

სროლა და ყიჟინა ერთად ატყდა. შეტევა დაიწყო. გარკვევით მესმის ვაშას გუგუნნი და შეძახილები. ყოველი მხრიდან ისვრიან, ყოველი ქაბის იარაღი მოქმედებს. დობრინოში რომელიღაც შენობა იწვის, ჯერ კვამლი შევნიშნე, მერე ცეცხლის ალი. უცებ ექთანს სოფია გამახსენდა. ვაი თუ ამ ჯოჯოხეთში დაიღუპოს, ახლა ვინ გაარჩევს მტერსა და მოყვარეს, ან ის პოლიციელს გენადი გორბი, ფედიას გვირაბის გეგმა რომ მოუტანა, გადარჩება თუ არა?

იერიში კი გრძელდება. წუიან ტყვიები, ხათქა-ხუთქი გაუღდის უღმბარებს, არ ცხრებიან ტყვიამტრქვევები. ჩვენ კი ეწვევართ, არაფერს გვესვრის, არაფერს ვაწუხებთ. წამოვიწიე, ცაში ატყორცნილ ცეცხლს ვუცქერი, ხეუღლად მიიწვეს ალი ზეცაში, უფრო შორს ისე წითელია აღმოსავლეთი, გეგონებათ იქაც ხანძარი.

გაშტერებული ვუყურებ ამ სურათს ისე გავერთე, კორპუსების ძახილიც კი ვერ გავიგონე. ვასომ დამქანა, ვაღლოდებ გეძახისო. სოფლიდან მომავალ შარახეორი კაცი მობრბის, წელში მოჭრილი მოძუნძულდება. ახლო მოგუშვით, ერთბაშად დავაცხრით თავზე და ორივე მიწაზე ვავშხლართეთ.

— ვინა ხართ? — ვკითხე.

— დობრინოდან ვართ, იქ ხოცკა-ელეტვაა, ძლივს გამოვასწარი. — მიპასუხა ერთმა.

გაგჩხრიკეთ. ერთს ხელუღმბარა აღმოაჩნდა, მეორეს — პისტოლეტი, ცხადი იყო საქმე პოლიციელებთან გეჭონდა. იქნებ მოასწრო მასლენიკოვმა სატელეფონო ხაზის გადაჭრა და სენოში ესენი გაგზავნეს. რა ვუყო ახლა ამათ, რა ვათქმევინო? ვასომ ქართულად მითხრა, იქნებ გვირაბიდან ამოსასვლელი იცინო. მე არც ვაცეცე, არც ვაცხელე და ლიზუნოვს ვუბრძანე:

— გაიყვანე, მიშა, და ორივე მიახვრიტე.

პოლიციელებმა ერთი კი შემოიხედეს, ეგონათ ვხუმრობდი, მაგრამ ლიზუნოვმა სულის მოთქმა არ აცალათ. ორივე წინ გაიგდო, მაშინ მოგარდნენ ჩემთან, დაიჩოქეს და სიცოცხლის შენარჩუნება მთხოვეს.

— ვინა ხართ? — გაუშეორე კითხვა.

— პოლიციელები ვართ, მაგრამ ჩვენი ნებით არ მივსულვართ მათთან, სუშჩინსკიმ დაგვაპატიმრა, ძალით შეგვიყვანა პოლიციაში.

— დახვრიტე, მიშა!

პოლიციელები აღრიალდნენ.

— ადგიით. სად მთავრდება გვირაბი, სწრაფად!

— გვირაბი სკოლის შენობასთან იწყება, სადღაც აქეთ მოემართება, მაგრამ სად მთავრდება არ ვიცი.

— კრუზინსკის მიუყვანე, მიშა, მან გადაწყვიტოს. შენ ამ წუთში აქ გაჩნდი. გზატკეცილს სტიოპა დარაჯობს, იგი ტკაჩენკოსა და დორონინის ოცეულებზე წინ არის ჩასაფრებული, სენოდან მომავალი მანქანები პირველად

სტიობამ უნდა შენიშნოს და გვაცნობოს. ამ შემთხვევაში სენეციჩი ყველაზე საიმედოა. მის თვალსა და ყურს მანქანა ან ფორანი კი არა კატამ რომ გადაურბინოს გზაზე. ისიც არ გამოეპარება.

ჩვენც დობრინოში დატრიალებულ ჯოჯოხეთს ვუცქერით. თვითეულ ჩვენგანს შეუძლია წარმოიდგინოს თუ რა ხდება ახლა სოფელში, ისე გაშმაგებით უტყვიან რაზმები, წარმატებაში დარწმუნებული ვარ, მაგრამ ვის შეიწირავს დღევანდელი დღე? ბრძოლა მწვავედება, მე ამას ვგრძნობ, რადგან უკვე მესმია, თრმხრვი სროლაა.

ნაღმტყორცნიც აღრიალდა, კბილებამდე ყოფილან შეიარაღებულნი. იქნებ მიშველებაა საჭირო. იქნებ სწორედ ახლა, ამ წუთებშია გასაჭირი და ჩვენმა გამოჩენამ გადაწყვიტოს ბრძოლის ბედი.

ნეტა რას ფიქრობს კრეზიჩინსკი? მე რომ მის ადგილას ვიყო, ეორა გრებელნიკოვის სამარქაფო ოცეულს სოფელში გავგზავნიდი.

კორპუსევი წრიალებს, ვერ ისვენებს. ვიცი მისი გულის ამბავი, რომ ვუთხრა, მარტო შევარდება სოფელში.

ლიზუნოვმა მოიბრბინა, რალაც დამიძახა. ვერ გავიგონე, მერე ხელი გზატკეცილისკენ გაიშვირა. სტიობა თავქუჯ-მოგლეჯილი მობრბის.

— მანქანები, მანქანები მოდიან, — ზარივით რეკავს მისი წკრიალა ხმა.

მაშინვე ბორიჩი კრეზიჩინსკისთან ვაფრინე, გრებელნიკოვი მოგვაშველემეთქი, ჩვენ გზატკეცილს შივაწყდით და ჩავსაფრდით.

ადგილებზე ვასო-და ალიოშა დავტოვე.

ნელა, სულ ნელა მობობლავენ მანქანები. სამი სატვირთო მანქანაა. ძარებზე ავტომატმომარჯვებული გერმანელები ღვანან. ყველა, როგორც ერთი კაცი, დობრინოსკენ იცქირება, ჯარისკაცები აქეთ-იქეთ ირზვეიან, თავს ძლივს იკავებენ. ალბათ სოფლის შარაზე გადაუხვევენ თუ ვაცაღეთ.

— ხელყუმბარები მოამზადეთ, მანქანები რაც შეიძლება ახლო მთუშვივი. მინდა მშვიდად გავცე ბრძანება, მაგრამ ვატყობ ხმა მიკანკალებს. მოდიან, მობობლავენ მანქანები. მოდის სიკვდილი. შავშავი ავტომატები ჯერ ჩვენსკენ არ არის მოშვერილი, მაგრამ გავარდება ტყვია და ყველას ერთად დაგვიშენს ცეცხლს.

ლიზუნოვსაც შეუმართავს ავტომატი. თვალემოწყურული წევს. მიშა არ დელავს. მიშა არასოდეს არ დელავს, ნება რომ მისცე, ათ მეტრზე მიუშვებს მანქანას.

— ცოტა კიდევ, ბიჭებო, სულ ცოტა, კომლევს ყუმბარა უჭირავს ხელში, ერთი ცწინ უღვევს და ცალი თვალთ მიყურებს.

— აბა, ფედია, — შევუძახე.

წამოიწია და სტყორცნა. ყუმბარას თვალთ გავაყოლე, ზედ პირველი მანქანის წინა ბორბლებთან გასკდა, ფედიათ თვალის დახამხამებაში მეორეც მიაცოლა.

ერთბაშად გზატკეცილის ორივე მხრიდან დაცხვით. თვალთ გზის მეორე მხარეს გამქცა, ტაინეკო დაეინახე. უკაა გადაწეული სტყორცნიდა ყუმბარაა. წინა მანქანა ჯერ შედგა, მერე ცოტაზე გაიბრბინა, ათუბთუბდა, დადგა და გზა გახიდა. მეორე მანქანა პირველს მიასკდა. თავპირისმტერვეით გადმოცვიდნენ ძარიდან გერმანელები, მესამე მანქანა არა ჩანს. მტერის კორიანტელში კელარაფერს ვხედავ, თუმცა ახლი დანახვა არც არის საჭირო. ტყვიები ჩვენს ახლოს წუიან. მოუსწრიათ ჩამოსვლა და გვესვრიან, გვესვრიან ერთეულებად, ზალპით. თან ღრიალებენ და გვიახლოვდებიან.

ანტონ სუნოლოლსკი გამოჩნდა, გრებელნიკოვის ოცეული მოეყვანა, სულზე მოგვისწრო.

ივან-ივანიჩი დორონინის ოცეულში ყოფილა.

ახლა შეიძლება შეტევა, ვილაც უნდა წამოდგეს და მებრძოლები იერიშზე გაიყოლოს. ანტონმა დამასწრო, ისეთი

დაქეა, ყურის ბარბანნი კინალამ გამოხეთქა. მალე გზატკეცილი დადუმდა. სოფლისკენ მიმავალ შარაზე გადარჩენილი გერმანელები გარბოდნენ, მათ ჩვენი ბიჭების ტყვიები მისდევდა.

ამ დროს ვასოს ხმა გავიგონე, აქეთ, აქეთო, გვეძახდა.

გზატკეცილზე ტაჩენკოსა და დორონინის ოცეულები დარჩნენ.

მე და ანტონი ვასოსკენ გავიქეციით. ალიოშა ტაჩენკო დაქრილა, გზაბნეული ტყვია მხარში მოხვედრია.

კოლია ბორიჩს გვირახიდან ამოსასვლელი ეპოვნა. შუაზე გაჩხერილი მუხის მორებით იყო ამოკეტილი ამოსასვლელი, რალაც კარების მაგვარი შეეკრათ, ალბათ შიგნიდან ურდული ჰქონდა გაყრილი. ისე იყო შენადბული, მხოლოდ კოლია ბორიჩისთანა „მაძებარს“ შეეძლო მისი აღმოჩენა.

გვირახიდან გუგუნ-გრილი ისმოდა, ვილაცხები კარებს აწყდებოდნენ.

ამოსასვლელს კარგა მანძილზე მოვ. შორდით, ვასომ ორი ხელყუმბარა შეკრა და შიგ ამოსასვლელში ჩააგდო.

ბაერში მწვანე მაშალა ავირდა. ეს ბრძოლის დამთავრების ნიშანი იყო. კრუზიჩისკიმ რაზმს თავი მოუყარა, სწრაფად დავეშვით სოფლისკენ.

სამი მეზობელი მოეკლათ. ცხედრები ბიჭებს თან მიჰქონდათ.

ალიოშა ერთხანს ყოჩაღად მოდიოდა, ტყვიელს არ იმჩნევდა, მაგრამ მერე და მერე ეტყობა ნამეტანი გაუჭირდა და ვასოს ხელი გადახვია.

ვასოს კორპუსევი მიეშველა, ხელები გადააჯვარედინეს და ტარანკო ალიფაშასავით დასვეს ზედ, გაიცინა.

შეკრების აღგილზე ვაიცეხოვსკი დაგვხვდა. თერთმეტი ხელმეორეული პოლიციელი მის წინ ეყარა. ტყვეებს გადავხედე. მათ შორის არცერთი გერმანელი არ იყო. მოშორებით საკაცებზე დახოცილი პარტიზანები იწვნენ. ოცდაერთი ცხედარი დავთვალე.

სოფელი სწრაფად დავტოვეთ. ტყეს მივაშურეთ, მაგრამ ვაიცეხოვსკიმ რაზ-

მები ბანაკში დაღამებამდე მინც არ მიიყვანა. „კუდებს“ მოერიდა. დამე მალე ლალ ნაძვარში გავათენეთ. ტარანკოს კრილობა შეეუხვიეთ. ძალიან წუხდა.

დილით ბანაკისაკენ წავედით. ორშავიტებსკის გზატკეცილზე ღამითვე გადავედით, ასე რომ, ახლა უშიშრად მივაბრძვებით, თუმცა რაზმებს წინ მხვერავები მინც მიუძლოდნენ.

ბანაკში მშვიდობით მივედით, ვაიცეხოვსკიმ ბოიკოს ოპერაციის შედეგები მოახსენა და ტყვეებიც წარუდგინა. უკვე 24 ეპეკაის ცხედარი ესვენა. ბოიკომ, სტელმახმა, მანომახმა და სოკოევა ქუდები მოიხადეს.

მასლენიკოვი და შოროპი, კი არ ჩანდნენ. მათი არ ყოფნა აქამდე არაგის შეუშინებია. ბოიკომ ვაიცეხოვსკის ლმობიერად უსაყვედურა, მაგრამ შტაბის უფროსმა თავი იმართლა. შეკრების აღვილი წინასწარ დავნიშნეთ, იქ მოსვლა ყველასათვის სავალდებულო იყო.

ბოიკომ სამომო საფლავის გათხრა ბრძანა. ბანაკის ირგვლივ კი ყარაულა გააძლიერა. უზარმაზარი საფლავი გათხარეს და ცხედრები შიგ ჩააწინეს. მიწას რომ ვაყრიდით, სწორედ მაშინ გამოჩნდნენ ვალოდია შოროპი და ამფეტქებელთა ჯგუფი. მათი დანახვა ყველას გაგვიხარდა, მაგრამ ჩვენი სიხარული ნაადრევი გამოდგა.

კოლია მასლენიკოვი დაღუპულიყო. საკაცით მოიტანეს, მასლენიკოვის ცნობაც არ შეიძლებოდა, სახე სულ ერთიანად დაცხრილული ჰქონდა ტყვიით.

კოლიაც სამომო საფლავში ჩავასვენეთ. იქვე დახვრიტეს ტყვე პოლიციელებიც, რომლებმაც სიკვდილის წინ დაუფარავად აღიარეს თავიანთი დანაშაული. ისიც თქვეს, როგორ გაიქცა სუშჩინსკი.

ამფეტქებელთა ჯგუფის მეთაურობა ცურანმა ითხოვა. მაშინვე დანიშნეს.

ბრიგადის სანიტარული ნაწილის უფროსმა პეტრე ივანეს ძე ტიხონოვმა სოფლა ექთანის სახით გამოცდილი თანაშემწე და კეთილი მეგობარი შეიძინა.

(გაგრძელება იქნება)

აკაკი ბაქრაძე

ლ მ ქ ს მ ბ ი სიკლიან „შოკანი“

შოკანი შუი

მეცა მყოლია გულის სწორები,
მეცა მქონია ბევრი იმედი...
ბევრი სანთელი ბეჭუტავდა შორით,
და ჩაქრა, როცა ახლოს მივედი.

შენ ხომ მთვარე ხარ, ბადრი მთვარე და
ვარსკვლავებია შენი მაყრები...
შენ რას უპირებ შენს მეოცნებეს —
გზას გამინათებ თუ შენც ჩაქრები?

ჩემი მეგობარი

მე თანამგზავრი მჭირდება
მზის და სიცოცხლის მხარეში,
ერთი დღეც ვეღარ ვიცოცხლებ
მე სიყვარულის გარეშე.

ვგ არის ჩემი სისუსტე
და ჩემი ძალაც ვგ არი:

უსიყვარულოდ ვერ გაეძლებ-
ლადი და დაუდგვარი.

ნაზი მეგობარი მჭირდება
მზის და სიცოცხლის მხარეში...
ერთი დღეც ნულარ მაცოცხლოს
მე სიყვარულის გარეშე!

საგანძურის თვალი

ჩამოციმციმდებოდი,
მოგიხუამდი გვერდით,
არ გამიცვივდებოდი,
გაგათბობდი მკერდით,
ქვეყანაზე რომ სადმე
ყოფილიყო ღმერთი.

ჯერ არ გადამიშლია
მთელი გული სხვისთვის —
ზოგს არა აქვს გული და

ზოგსაც გული მისდის,
ზოგსაც თვალი ქლალატობს,
სხეულს ეკლად მითელის.

შენ ხარ ჩემი ოცნების
სანუკვარი ქალი,
კიდევ შეგიყვარდები,
ვიცი, მთელი ძალით,
რადგან თვითონ შენა ხარ
საგანძურის თვალი.

პარსკვლავილი

მე უცნაური სიზმარი ვნახე —
 მას შემდეგ მშვიდად არ შეძინება:
 ჩამოდიოდა ციდან ვარსკვლავი
 და მებნეოდა გულზე მძივებად.

ჩამოდიოდა ციდან ვარსკვლავი...
 ხალხი სიყვარულს ეწირებოდა,
 და თითქოს ჩემი გულის ფიცარზე
 შენი სახელი ეწერებოდა.

ჩემი ტაძრის ანგელოზი

არა მშურს პეტრეს ტაძრის მშენებლის,
 არც აპოლონის, არც ანჯელოსი...
 ეფიცავ ფხოტრურის მთავარანგელოზს —
 შენ თვითონ ჩემი ხარ ანგელოზი.

შენ რომ გიდეღით ფქვილს აიკიდებ,
 გზას გაგიყენებს უთქმელი სვედა,
 ასე მგონია, ტრფობის ტაძარში
 მოსალაოცავად მოდიხარ ჩემთან.

ჩემი ტაძარიც უშბის ტოლია,
 ცას არღვევს მისი თაღი მზიური,
 შიგ არის სიტყვის საკურთხეველი
 და ზედ გიზგიზებს ცეცხლი ციური.

კარს შემოაღებ, შემოსვალ წყნარად
 და ხელს შემახებ ნუგეშის ცემით...
 ეფიცავ ფხოტრურის მთავარანგელოზს,
 ანგელოზი ხარ შენ თვითონ ჩემი.

შოჩანა შოჩს და შოჩანა ახლოს...

შენ თუ გაიგე სიმაღლე ჩემი,
 შე თუ გაიგე სიმაღლე შენი,
 შევინაფარდებთ უშბაზე მალლა,
 ვერას დაგვაკლებს შური და სენი.

ჩემი ფიქრი და ჩემი ოცნება
 მხოლოდ შოჩენას ადიდებს ახლა...
 დედამიწაზე შორი გზებია,
 შევინაფარდოთ ღრუბლებზე მალლა.

ჩემი ოცნების თეთრო ყვავილო,
 შენ შემოქმედი გხატავდა ჩემთვის,
 ულამაზესი — უთამამესო,
 და ჩემი სიტყვაც თამამად გელტვის.

მერე დავბრუნდეთ დედამიწაზე,
 გამოვიტაცოთ ზეცის ლამაზარი
 და ვუანდერძოთ ადამიანებს
 ამ სიყვარულის თეთრი ზღაპარი.

ბაბუღლი შიზანი

ეს ლამაზი სვანი ქალი
 ვისია და ვისი?
 მარგალიტი სხვისია და
 ჩემი — სხივი მისი,
 „მინდა ვიყოთ ჩვენი დროის
 რაზინი და ვისი“.

გულითადო მეგობარო,
 ნუ მარიდებ სახეს,
 საიდუმლო შიკრიკებმა
 მთები გადმოლახეს,
 შენი სახის უკვდავყოფა
 მიზნად დამისახეს.

ჰაღოსნუნი შუქი

შორს, მალღა, მთაში ციმციმებს შუქი,
მისკენ იჩქარის გვიანი მგზავერი.
კლდემი ხარჯიხვი იცოხნის წყნარად,
ნელა გუგუნებს კვირიკეს ზარი.

ვარსკვლავია თუ ცთომილი ცვეცხლი,
რომ ქარისხალიც მისთვის დარია?
არავინ იცის, ეშმაკს უჭირავს
თუ ანგელოზის კელაპატარია.

ღა მაინც ჩქარობს გვიანი მგზავერი,
სულის სიმშვიდე არ არის მისთვის...
გადის ღამე და გადიან წლები,
თეთრდება კაცი და მაინც მიდის.

მე უფრო მალე მივალწვევ მიზანს:
მაქვს მისწრაფება ფრთამალი მერცხლის,
და ვხედავ, ვისაც უჭირავს ხელში
ის საოცარი ცთომილი ცვეცხლი.

სიყვარულის ასაკი

შენ შეგაშინა ჩემმა წლებმა, ჩემმა ჭადარამ?
ო. მეგობარო, შენ ეს სულაც ნუ გედარდება!
ცამ, მართალია, ფანტელები ჩამომიყარა,
მაგრამ ჩემს გულში იქცევიან უტკნობ ვარდებად.

მემოწმებიან მწვერვლებზე თეთრი ღმერთები,
ამ ყვავილებით დაფარულა მთა და ბარი და
სიყვარულისთვის არასოდეს არ დაებურდები,
სიძულვილისთვის ბებერი ვარ დასაბამიდან!

„ი ვ ე რ ი ა“

ოცნების კოშკი ავაგე შენთვის,
ასი სვეტი აქვს, ოცი სართული,
შიგ ჩავასახლე ჩემი ფიქრები,
სხვადასხვა მხარეს მიმოფანტული.

ყველაზე დიდი, მწვანე დარბაზი
შენთვის შევამკე ათასფერადა,
შენ კი, ფრთამალო მერცხალო ჩემო,
გამზადებულხარ გასაფრენადა!

სვანის სიყვარული

გინდ დაიარო მთელი ხმელეთი,
აღმოსავლეთი და დასავლეთი,
ისეთ სავანეს ვერ ნახავ ვერსად,
როგორც არის ჩვენი სვანეთი.

გინდ დაიარო მთელი ხმელეთი,
ფართო, ფერადი, როგორც ზღაპარი.

ერთიც ვერ ნახო ქვეყნად სასახლე,
ჩვენი სვანური კოშკის სადარი.

გინდ შეაჯერო ზღვა და ხმელეთი,
ოკეანეთა ფსკერიდან მზემდის,
ვერსად შეხედები ისეთ მარგალიტს,
როგორც მფეთქავ გულში მაქვს შენთვის.

სიბერეზა შივი

მართალია, თმაში თეთრი გამურია,
 გზაზე მწუხრის კოცონები ენთებიან,
 მწვერვალები თითქოს თეთრი ღმერთებია, —
 რას დავეძებ, თავზე თმები რაფერია?
 განა თეთრი მწვერვალები ბერდებიან?

სიბერესაც მივეჩვევი თანდათანა, —
 მე კი არა, თაობები ვცემიან —
 მაგრამ ვისაც კაცის სახე შერჩენია,
 არ შეშვების იმ სირცხვილის გადატანა,
 რასაც მარტო დალუპული ეჩვევიან.

სვანეთის ზეგვი

სვანეთის ტყეში ასწლოვანი ნაძვის ხეები
 საზამთროდ თეთრად იმოსავენ აშოლტილ ტანსა,
 ნაიჭროლებენ სუსხიანი ფიფქის ცხენები...
 ნეტავი ახლა, ერთხელ კიდევ, იმ ცხენზე დამსვა!

მაგრამ ჯერ კიდევ მელის ბევრი დღესასწაული!
 იქ მგვულება ერთი ნაძვი, სხვებზე მაღალი,
 ვით ქანაანის მიწა-წყალზე — გმირი საული...
 ასწლოვან ტანზე აქვს კენწერო ახალთახალი.

იქ დავამაგრებ ცინცხალ ვარსკვლავს, ციდან მოწყვეტილს,
 სტუმრად მოვიწვევ ჩიხვებს, ირმებს, არჩევებს, არწივებს...
 წვეულთა შორის ვერ იხილავთ ერთსაც მოწყვნილს,
 ჩემი შორენაც ჩემს სიხარულს გაინაწილებს

მე იქ ჯადო მაქვს, შემძლია თქვენი მიგნება,
 რომ დაგილოცოთ, მგობრებო, ოცნება მწველი...
 ახალ წლის ღამის შნო და გემოც მაშინ იქნება,
 თორემ ეს რაა, ეს უთოვლო ახალი წელი!

არსჯომ ბებანიშვილი

სამასი არაბველი

ჰეროიკული ბალადა ალა-მაჰმად-ხანი

აქედან უკვე იწყებოდა გურჯების ქვეყანა.

ატლასითა და ფარჩით მოფარდაგებულ კარავთან იდგა ალა-მაჰმად ხანი და სანამ ლაშქარს დასძრავდა, წუთით გარინდებულს რატომღაც თავისი სიყმაწვილე აგონდებოდა.

შორიბლოს ზურნა ჭყვიტივებდა. ზურნის გრძელი კვნესა ფათურაკიან ილბალზე მოუთხრობდა, აგონდებოდა როგორ ჩაუვარდა ტყვედ ალი-ყული-ხანს და მცირეწლოვანი ბიჭი უმოწყალოდ როგორ დაასაჭურისეს...

შირიან ბატონიშვილს

„საცუარელო შეილო! მდგომარეობამ აიძულა ამ წერილით გაუწყოს ჩვენი ახლანდელი საშიში მდგომარეობა, ხმა დავარდა, შესაძლებელია სიმართლის შემცველი, რომ ალა-მაჰმად-ხანი ჯარს ამზადებს, ჩვენი მეზობელი ზოგიერთი ხანის მოწყვეით ჩვენს საწინააღმდეგოდ, თუ მან ეს განზრახვა განახორციელა, აიძულებს მათ იგი ჩთვლი სპარსეთის შახად იცნონ. და რადგანაც ჩვენ სხვა მფარველი არა გვყავს გარდა მისი უდიდებულესობის ტახტისა, გიბრძანებ შენ, ვითარცა მშობელი, გამოიჩინო

ერთგულება და ჩემი თხოვნა გრაფ. პლ. ალ-ძე ზუბოვის შუამდგომლობით მის უდიდებულესობას მიართვა... რათა რაიმე საშუალებით აგრძნობინოს მტერს, რომ საქართველო ასეთი დიდი მონარქის მფარველობის ქვეშ იმყოფება. ამ გზით შევინებულმა მტერმა იქნებ გადაიფიქროს თავდასხმა“.

მეფე ერეკლე

ბაიოზ აკვიმანდარიძეს

„ალა-მაჰმად-ხანისაგან სოკბეთ-ესაული მოვიდა წერილით. იბრემი შუშელი ხანის წინააღმდეგ უნებებია მზადება და ითხოვს ჩემი სამხედრო ძალები დაეახმარო ჩემი შეილისა და თავადების წინამძღოლობით. თქვენ იცით, რომ ამ წინააღმდეგაზე მე დათანხმება არ შემძლია იმიტომ, რომ თუ იბრემის წინააღმდეგ მან წარმატებებს მიაღწია, აუცილებლად შემდეგ ჩვენ წახდენასაც შეეცდება“.

მეფე ერეკლე

ბრავ ა. ბაზოროვსას

„ჩემი მოსვლის შემდგომად სერგეი ლაზარიძის (ლაშქარევის) პირით მეზრძანა, რომ თქვენი ბრწყინვალეობა დამიბარებს და ჩემი შეფისაგან მობარებულს კამისიაზე

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მელაპარაკებით, — იმ ჭამის შემდგომად
ველი თქვენს ბრწყინვალეობას. აქამდინ მრავალის
საქმის გამო ვერ შეგაწუხეთ, და ახლა ყოველთვის ჩემის მეფისაგან წიგნი მომდის და პასუხსა მთხოვს, რომ მივართო. წყალობას ვითხოვ ჭამი დაშინიშნოთ და ინებოთ ჩემთან საქმეებზე ლაპარაკი“.

გარბევან კავკაზი

აქედან უკვე იწყებოდა გურჯების ქვეყანა.

მდორედ გაშლილი მტკვარი ნელა მიავლინებდა ზვირთებს და მოგონების ფურცლებს საითათოდ ეხდებოდა ფარდა.

დასაჭურისებული ალა-მაჰმად-ხანი მთელი ზეცოცხლე კაფანდარა კაცის სიჯიუტით სარდლის მძიმე უღელს სვეგამწარებელი მიათრევდა, მაგრამ კობები მაინც არ ეხსნებოდა. გულს სიამე არ ეფინებოდა. მისთვის ყველა სიხარული და გამარჯვება ყინულივით ცივი იყო...

ვახაჩიანი II-ს

„დამჭირნეობა ესოდენთა ქრისტიანეთა მაიძულებს მე ვედრებდა უდიდებულესისა თქვენისადმი, რათამცა აღთმისაგებ ყდ უმოწყალესისისა ტრახტატისა ინებოთ შეწვევა ჩვენ ალა-მაჰმად-ხანსა ზედა, რომელიცა მახლობლად ჩვენდა მდგომარე არს არმიითა თვისითა და ცდილობს დაპყრობას ქვეყნისა ჩვენისასა, რომლისათვისცა ცრემლით გვევდრები, უდიდებულესო ზელმწიფეო... რათა მოგვეცეს შეწვევა უძლეველითა მხედრობითა“.

დარეჯან დედოფალი

ვირიან ხატონიშვილს

„მე ხავსებით დარწმუნებული ვიყავი, რომ ალა-მაჰმად-ხანი თფილისზე მოდიოდა.. თითოეული მისი ღამის გასათევი ადგილის შესახებ მე ცნობებს ვაწვდიდი ბატონ გუდოვიჩს“.

მეფე ერეკლე

„აქედან უკვე იწყებოდა გურჯების ქვეყანა.“

ალა-მაჰმად-ხანმა სიყმაწვილიდან საკუთარი უძლურების საზღაური მთელი ქვეყნიერებისადმი მტრობაში დაიწახს. თვით უბედურსა და გაუხარებელს, უნდოდა, ჯანმრთელი, სიცოცხლემოწყურებულ ადამიანების სოცვით, მცირედი შეება მაინც ეერძნო. ალა-მაჰმად-ხანი განსაკუთრებით გამწყრალი იყო ერეკლე-ხანზე, ვინც ზურგი შეუბრუნა სპარსეთის ლომს და დასასმარებლად ხელი ჩრდილოეთისაკენ გაიშვირა. ეხლა ალა-მაჰმად-ხანი ერეკლე-ხანს იმ მარჯვენას მოკვეთდა და მერე რუსეთის იმპერატორსაც წაუხდებოდა მადა სამხრეთისაკენ თარეშისა...

განგაღობა გუდოვიჩს

„ჩვენ რომ ყოვლად მოწყალე დედოფლის მიერ დაიმედებული არ ვყოფილიყავით და დარწმუნებული არ ვყოფილიყავით თქვენს დახმარებაში, მაშინ სხვა მხრიდან მოწყვეული ჯარებით მას (ალა-მაჰმად-ხანს) წინააღმდეგობით, ანდა სხვა ხერხით დავიცავდით სამეფოს. მაგრამ ჩვენ დარწმუნებული ვიყავით თქვენი და უმაღლესი კარის დახმარებაში“.

მეფე ერეკლე

მეფე ერეკლე

„ვიდრე ალა-მაჰმად-ხანი თავს დაესხოდა საქართველოს, მან ჯერ ბევრი ხანი უნდა დაიმორჩილოს, რომელთაგან ზოგიერთის წინააღმდეგობის სურვილიც აქვს, განსაკუთრებით შუშის ხანს... ამიტომ მე ვერ ვხედავ საფრთხეს საქართველოსათვის“.

განგაღობა გუდოვიჩს

აქედან უკვე იწყებოდა გურჯების ქვეყანა.

მწვერავლებმა აცნობეს ალა-მამამდ-ხანს, თბილისი თითქმის გაუმაგრებელი იყო, მოსახლეობაც სადღაც გაეხიზნათ. ამან გული დასწყვიტა ბებერ საჭურისს, რადგან ძალიან უნდოდა ქართველები ქერმანის ბინადარივით დაესაჯა, როცა მათ ლუთფ-ალის დაუჭირეს მხარი. მაშინ ბრძანება გასცა ალა-მამამდ-ხანმა ქერმანის ყველა მამაკაცისათვის თვალები დაეთხარათ. მალე მისმა ერთგულმა და ხელმარჯვე აქიმებმა ჭრელ ხალიჩაზე ოცი ათასი წყვილი თვალი დაახვავეს. ეს... ერთი ეს გურჯების ქვეყანაც წაქცია და მერე კავკასიონს აქეთ მისი ტოლი და ბადალი აღარავინ იქნებოდა...

მეფა ერაქლს

„ამით, პატივისცემით, თქვენი სიმაღლის სახელოვან პიროვნებას, მოვასხენებ, რომ ალა-მამამდ-ხანის ლაშქარი არტილერიით საქართველოსაკენ დაიძრა“.

იბრაჰიმ-ხან შუშელი

მ ხ ე დ ა რ თ უ ხ უ ც ე ს ი

შავი ნაბდები აფხარა ზეცას, მთის წვერები ნისლმა გათანგა.

ქუჩბალახს ნამი ცრემლივით ეყარა და თეთრი ბურუსიდან მოძალებული მზე ყოჩივით აპირებდა ხვევებზე გავლას.

შემღვრეული არაგვი ძალუმად ეხეთქებოდა მუხიან ნაპირებს.

ერკვლეს მალემსრბოლნი ისარივით გაეკვრნენ ერთგულ ყმათა სანახებს. ივერიისათვის მრავალგზის ნახმლევ მხედართუხუცესთ უსტარი ამოუტანეს ბარიდან.

ლომისში

პირიშვის სალოცავში

ლაშარის გორზე

გუდანში დარისხებულ ზარებს წუთით წათლემილი სმლები გაუხმიანენ.

მეფის ერთგული ყმანი, ვისაც ხალხისათვის უნდა გაეგებინებინათ ელდაამბავი, შინ არ იყვნენ.

ქვეყნისა და მამულის საქმეზე გასულთ დუნია დაელახათ.

ზიზღილი ქვეყნისა

მალემსრბოლნი მათ კვალს მიჰყვნენ.

ღურბელა თამნიაური ხელებგაბაწრული მიჰყავდათ შანშეს ნაშიერთ. პაპებმა თუ ანანურის მოხრება იკმარეს, შეილებმა ველად გასული მწყემსებიც არ დაინდეს, ხან რას უმარებდნენ და ხან რას. ეხლაც ღურბელა თამნიაური მუჯღუგუნით მიჰყავდათ და დროდადრო მათრახსაც არ აკლებდნენ.

ნაღვლიანი თვალებით გაჰყურებდა თამნიაური სამშობლოს მთებს, გულდინჯსა და მკლავმამაც ვაგაკეს ქუთუთოსთან ნამი უბრწყინავდა; იცოდა, სადღაც უკაცურ ახოში მიაქანებდნენ. წინ გრძელი გზა ედო, მაგრამ სიკვდილ-სიკვდილის სასწორზე შემდგარი ღურბელა გრძნობდა, სამარისპირამდე უმოკლესი ბილიკი დარჩენოდა, გრძნობდა ამას და არ უნდოდა დამატყვევლთ ჯაბანი ჰკონებოდა; თამნიაურს თავი მალა აედო და შვის სიხეს ამოეშრო ის ერთადერთი ცრემლიც, სამშობლოს მთებს რომ გამოეტანებინათ.

დღემდე ეგონა ღურბელას, გლეხის ბედს ნამუსის სამართლით გაზომავდნენ, ამიტომ დალაღა მწყემსები თავზობანმა და თანამოდმის შეგინებულ ოჯახს გვერდში ამოუდგა. მაგრამ თამნიაურს კაიკაცობა თხის კუდით გაუზომეს და გულფიც ღურბელასაც რა ჩარა დარჩენოდა, ხირიმი დაცალა მოძალადის უძარღვო შუბლზე.

ეხლა იცოდა თამნიაურმა, სიტყვის ჯარას აღარ დააბრუნებინებდნენ, თავისი ხელით გაათხრევიანებდნენ სამარეს, მერე თვალებს დასთხრიდნენ და...

გაჰყურებდა ღურბელა უძირო ხეგებს, თვალი არ უბნელდებოდა, მუხლი არ ლატობდა.

იმ პაწაწკინტელა ორმოსი კი, „თამნიაურის საფლავეი“ რომ უნდა დარქმეოდა, ეშინოდა, თვალს არიდებდა, სადღაც განზე იყურებოდა.

გული უკნესოდა.

ხარირემივით ტყვიით სიკვდილი ერჩივ-

ნა, მაგრამ იცოდა, ყულფი არ ასცდებოდა და ეს ერთი კვირა იყო, შინიდან ამოდ გაიტანა ყველა თოკი და ბაწარი, ნიადგ მინც გასანთლული ყულფი უჩვენებოდა...

მიდიოდა თამნაური. უკან ლეკები მისდევდნენ, შოძალადე ხომ მათ შავ ხელებზე ყოველდღე ყვითელ ოქროს უგორებდა.

ერეკლეს მალემსარბოლების დანახვაზე ლეკებმა ტყვე მიატოვეს და თავქუდმოგლეჯილი გაიქცნენ. შოძალადისგან. ისინი გაფრთხილებული იყვნენ, მთაში რაც მოხდებოდა, მეფის ყურამდე არავითარ შემთხვევაში არ უნდა მისულიყო.

ღურბელამ შორიდანვე შეიცნო მეფის შიკრიკი და გულს მოეშვა.

თამნაურს შეუხსნეს ხელები და მეფის უბტარი გადასცეს.

ერეკლე თავის ერთგულ ყმას ავალებდა, ძველი თადარიგის მიხედვით, სალაშქროდ მზადრები შეეგროვებინა.

— ომი თუ იქნება? — ჰკითხა ღურბელამ მალემსარბოლთ.

— ცუდი ამბები მოგველის ღურბელავ, ცუდი!

მალემსარბოლნი, როგორც მოულოდნელად გამოჩნდნენ, ისევე მიიმალნენ. ჯერში ესლა სბვა მხედართუხუცესები იდგნენ.

გრდემლზე მძიმედ უბაგუნებდა ურო.

გამიდან გამზე ჯულურა მჭედელი შეჩერდებოდა, ნაჭედ მახვილს ცივ წყალში ჩაუშვებდა და როცა ფოლადი ცოტა შეგრილდებოდა, ცერით ფხას გაუსინჯავდა.

მერე ისევ უბაგუნებდა ურო და გავარვარებულ ცეცხლში იწითობოდა მახვილი.

ბოლოს, ჯულურა მჭედელი, წესისამებრ, სამჭედლოს თავზეზე ჩამოხმულ ცეცხლის ძუას ხმალს შემოუქნევდა და როცა უმაღ გაწვევტდა, იარაღს კედელთან მიაკუდებდა. თან ჩაიდუღუნებდა:

— არ უნდა ღიჯინი, ას თათარს გაადგდებინებს თავს!..

ქშინავდა საბერველი და მძიმედ უბაგუ-

ნებდა გრდემლზე ურო.

ჯულურა შუბლიდან ოფლს იჩენდა და დღე და ღამე, ომი იყო თუ მშვიდობა, ნაჭობა თუ ჭორწილი, ჭირი თუ ლხინი, წიკლაური იდგა სამჭედლოში და ხმლებს სჭედდა.

იცოდა, მის სამშობლოს იმდენი მტერი ჰყავდა, მჭედელს ერთი დღეც რომ მიეშაფათებინა, ვინ იცის, რამდენი ქართველის დედა ატირდებოდა.

სამჭედლოში შემოსულ თანასოფელთ ჯულურა ყუარდლებით უსმენდა, მაგრამ არ ეძახებოდა, ფუჭად დროს არ კარგავდა. გარეთ მხოლოდ შებინდებულზე გამოვიდოდა, ერთს ღრმად ამოისუნთქებდა და იტყოდა:

— ღმერთო, შენ უშველე ჩემ ქვეყანას! დღეს კი, ჯულურა წიკლაური, პირველდაძახებისთანავე გარეთ გამოიჭრა.

სამჭედლოს კართან მეფის მალემსარბოლნი იდგნენ.

ქალამნის თასმები დაიგრძელა, გუდაში საგზალი ჩაიდო და დილაუთენია გავიდა სიფათის გზაზე. გულნამცეცებს ახოები გამოეთიბათ და თემმა ხომარაულს მიანდო მომხდურის დაკვალვა.

მუქის ღელესთან მახარეს უცნობი შემოხვდა, ზურგსუკან ცელი რომ ულაპლაპებდა. ხომარაულმა სალამი უთხრა და როცა ჩაიმუხლეს, მთის ადათისამებრ, გუდიდან მცირე საგზალიც უწილადა.

ერთი ქვაბი ღუდი და ერთი ცხვარი ვერ დააპურებდა ხომარაულს. ესლა ხმელს პურსა და ხატოს დეჭავდა, თან ცელიანს ურჩევდა, გონი მოეკრიფა, სხვისა დოვლათი არ გაეტაცნა.

მახარეს ეგონა სიტყვამ გაუჭრა და გულნამცეცა ხმალს ქარქაშში ჩააბრუნებდა, მაგრამ მერე დღეს ახოებში რომ გაიარა, ადგილები ისევ გამოთიბული დახვდა.

ესლა კი ბოდმა წამოუდუღდა, ნაცელავს ათიოდღე ხელი ემჩნეოდა, მინც მიხვდა და კვალს მარტო დაადგა. საღამოხანს ქედზე თივის ზვინები დანახვა, ფუხი აედგათ და თვალს ბაჯბაჯით ეფარებოდნენ.

ხოშერაულმა თოფი გადმოატრიალა და ზეინიდან კონკოლასავით დაშვებულ კაცის ფეხს ნიშანი დაადო.

ზეინი მოზავადა.

სხვებმა ნაბიჯს მოუჩქარეს.

მამინ ხოშერაულმა მეორედ გატენა თოფი და მეორე კონკილაც გატეხა. ესლა კი დაახვავეს ზეინები ხელმრუდეებმა და გაიტყენენ.

არ მოეშვა ხოშერაული.

ფეხდაფეხს მიიყუა.

წინქედის გადასავალზე ჩაქცეულებმა წმინდა ნინოს სალოცავისაკენ დაუხვიეს და ხატს შეაფარეს თავი.

იცოდნენ, წმინდა ადგილზე, არც ერთი მღვდარი სისხლს არ დაღვრიდა.

მამინ მახარებ მხრიდან გუდა გადაიძრო, გასანთლული ბაწარი დამჯიდა, სანთელი ხანჯლის პირით ჩაფხიკა, ცხელ მუქაში აზილა, მერე ჩოხის კალთას ორიოდე ძაფი ჩაარღვია, სანთელში ჩაფინა და გაამრგვალა. ესლა ხოშერაულს მზა კელაპტარი ჰქონდა ხელთ.

— წმინდა ნინო, — წაიჩურჩულა მახარებ, — შენს საბრძანებელში ამ კელაპტრით შემოვალ და მტრის ჯავრს კი არ შევეშვებინებო! — მერე ხმალი იმიშვლა და ნაბერწყალივით ავარდა სალოცავში.

მეფის მალემსრბოლნი ამოდიოდნენ ფერდობზე...

თამარ მეფის საფლავი ნინია აფციაურმაც არ იცოდა სად იყო, ისე როგორც არავინ არ იცოდა საქართველოში, მაგრამ გაჭირვების ფაშს, ყველა ხატსა და სალოცავში, მოზარეზე ადრე თამარი რომ ავიდოდა და საგანგაშოდ ზარებს დაარისებდა, ეს ნინია აფციაურმა კარგად იცოდა.

ქისტებმეზობლეულ ხატს აგრერიგად ვედარ უვლიდა თემი და ურჯულოებს დროშა რომ არ წაეხილწათ, თემმა ნინიას დაავალა დროშის უშიშარ ადგილზე გადატანა.

მტერი ყორნებს დაძმობილებოდა და გზა-ბილიკზე დახოცილი ქალისა და კაცის ბეწვსაც აღარ სტოვებდა.

ხალხი წყდებოდა და რაც უფრო სავალა-

ლო იყო, საფლავებზე ვეარგებოდათ.

დალიპლიპებულ ხანჯალს ბრუნუნდა ქისტები მუსა. ისე სწრაფად აწვობდა ხატს კლაობს, რომ მხოლოდ მისი ცხენის ნალი თუ გამოანათებდა.

გზაზე ნინია აფციაურს ცხვარი დაეყენებინა და მუსას უნდოდა თუ არა, ზედ უნდა წაპყროდა.

ნინიამ ხმლის აგეთი დაგვლავება იცოდა, რომ ეშმაკსაც შეაკრთობდა, მაგრამ მტერი ვერაგი იყო.

აფციაურმა თოფი აიიღლია და არხეინად გადმოყუდა ფერდობზე.

გამოჩნდა მუსა და ნინიას გაჯაერებით შეუძახა:

— აქ რას დაფთრევი?

— ჩემი იალაღია და ცხვარს ვწყვსისაგ, — მშვიდად მიუგო ნინიამ.

მუსამ დამბაჩა წაიძრო წელიდან.

ნინია ერთი ნახტომით გადააფრინდა ჩირგვანარს და ლოდს უკან სწორედ მამინ ჩაწვა, როცა ტყვიამ წივილით წაატეხა ქიმი პიტალოს.

— შეგვმინდა, ბეჩავო! — სიცილი დააყარა მუსამ და დამრბევმა ურდომ ბანი მისცა ხორხოციით.

ნინიამ არ იცოდა სად იყო თამარ მეფის საფლავი, მაგრამ თამარი რომ ესლა ყველა ხატსა და სალოცავში იჯდა, აფციაურმა ეს კარგად იცოდა და ამიტომ იმედი ჰქონდა შეწყენისა.

— სროლა გვეთი არ უნდაო, — გადასძახა მუსას, მერე წამოჯდა ლოდზე და ხახადაღებულ მტერს თოფი ისე სწრაფად დაახალა, რომ ცხენიდან გადმოკიდებულ ქისტს ისევე ხორხოცებდა და თან... კვდებოდა.

აწრიალდა ურდო.

ხმლები იმიშვლეს.

თოფები გამართეს.

ნინიამ თოფი გადააგდო, დროშა გულში ჩაიხუტა და ფარას მუცელქვეშ შეუწვა. ცხვარი შეგაკუფდა, შენივთდა და გაგული-სებული მტერი ფარას დაერია.

იალადი ცხვრის მატყლით გადაყვითლდა სისხლით გადაწითლდა.

სამშვიდობოს გასულ ნინიას ერეკლეს მალემსრბოლნი წამოეწვივნენ...

ფიცი სპინისრველიან

მალემსრობლებმა მხედართუხუცესთ მე-
ფის ბრძანება გადასცეს და თვითონ უმალ
თბილისისაკენ დაემყენენ, შიშინობა ახლო-
ვდებოდა და დრო იყო საშური.

მათ ცხენების ნალს ჯერ ნაპერწყალი არ
გაქრობოდა, რომ მხედართუხუცესებმა დაი-
წყეს ხალხის ხმობა სალაშქროდ.

ქუღზე კაცი!

სოფლებში

ყოველ გზასაყარზე

ცახე-კოშკსა

და

ხატობის ლოდზე უზარმაზარი კოცონები
აბრიალდა.

ციხეები ერთმანეთს უყურებდნენ და ყვე-
ლა ყარაულს მშრალად ჰქონდა შენახუ-
ლი ჩალის კონები.

ციხემ ციხეს გადასძახა

კოშკმა-კოშკა.

სოფელმა-სოფელს.

საყდრებზე დარისხებულ ზარებს ორი
ღამე არ დაუძინათ.

ვისაც ნამუსის ქუდი ეხურა, ყველამ გაი-
გო ომის ზარი, შეიარაღდა რითაც შეეძლო:

მაკარითა და ხირიმით

ფრანგულითა და ლეკურიით

ხანჯლითა და ფარით

შვილდითა და შუბით

კომბლითა და ხელკეტით.

გამოიყვანა ნახედნი — მოვლილი

ცხენი.

უფსკრულებზე მფრინავი და

თოფის ხმის არ მოშიში.

მუხლმაგარი და გულდაუღლევი.

გავათხელი და მკერდგანიერი.

შეკაზმა

ამხედრდა

და დაიდრნენ

ფშავის ვაჟაკანი

ხევსურეთის რჩეულნი-

მთიულეთის ლომისის ყმანი

შეუპოვარნი გუდამაყრენნი...

ფშავის არაგვის

თეთრი არაგვის

შავი არაგვის სანახებიდან ყიჟინითა და
სიმღერით გამოემურა სამასი არაგველი.

ჭირში ფიცნაქამ ძმებს მთიულეებმა სა-
წყვარი დაუდეს:

მთიულეთიდან გამზადნენ

ვაენი ლომისის ყმანიო,

იფიცეს ლომისის კარზე —

მამულს შავწირთ თავიო!

ლაშქრიდან გამოქცეულსა

რისხავეს ლომისის ძალიო...

დარისხებულ ზარებს ხმლის ეღრიალი
შეუერთეს არაგველებმა.

მხედართუხუცესებმა თანამომეებს უწი-
ლადეს დანაბარები, აჩქარდნენ და აჩქა-
მდნენ, ვიწროები გადმოიფრინეს, გრძელი
გზა მოსჭრეს, ფესდაფეს წაიხეშეს.

ღურბელა თამნაურს მაგარი ჰქონდა
ხელთ. მხართან თავისზე მაღალი შვილდი
მიუყუდებინა.

მხარე ხომეარულს ფრანგული უჭრიდა.

ნინია აფციაურს თავზე ჩაჩქანი ეხურა,
მხარზე ფარი გადაეკიდებინა და ხმლის
წვერი ფეხის კოჭთანა სცემდა. მარჯვნივ
დროშა ჩაებლუჯა.

დროშისტარს ზარი ეკიდა და ყოველ
შერხვევაზე წკრიალებდა.

ეს დროშა უყვარდათ არაგველებს. ბევ-
რი ბრძოლის მონაწილე იყო იგი და შინ
ყოველთვის გამარჯვებული ბრუნდებოდა.

ამ დროშით არაგველებს დამარცხება
არ ახსოვდათ.

მედროშე კი ნიდაგ ნინია აფციაური
იყო.

ნინიაც ჯერ წაქცეული და შერცხენილი
არ ენახათ.

ამიტომ მხედრობა ლაღი სიმღერით მოა-
ხმიანებდა მთებს, სიკვდილთან საომრად
შუბლგახსნილი მიდიოდა, თითქოს მეჭო-
რწილე მაყარი ყოფილიყო.

შეგროვდნენ და დაირაზმნენ ჟინვალის
შემოგარენში.

ციხე-კოშკებიდან გამოაბრძანეს ხატი
და დროშონი.

დაიკლა საკლავი.

მხედრობა მუხლზე დაეშვა.

ხევისბერმა გზა დაულოცა:

ღმერთო, დიდება შენთვისა, ღმერთო,

მადლი შენთვისა!

ღმერთო, გაუმარჯვე დიდ ლომისასა ხო-
როშანთ დაბრძანებულსა, ათასი ტყვიის

დამხსნელსა, ჭინისა და არაგვის თავდა-
მყურებელსა.

ღმერთო, გაუმარჯვე ღუდას ყველას წმი-
ნდასა ქვაწულად მქცეველსა.

ღმერთო, გაუმარჯვე ადგილის დედას,
დიდი ადგილის ბატონ-პატრონსა, სათემო
სალოცავსა.

ღმერთო, გაუმარჯვე კვირიაცხოველს,
ღვთის კარზე მდგომელს, ღვთის იასაულს.

ღმერთო, გაუმარჯვე ხატის მშველელსა
და მწყალობელს. გაუმარჯვე ბეგით საღ-
მთოს, იალბუზ მთაზე ბრძანებულს ოჭროს
შობიანს.

ღმერთო, გაუმარჯვე ცეცხლის წმინდა
გიორგის ცეცხლით მოარულს, გაუმარჯვე
სამებას არახვეთში დაბრძანებულს.

ღმერთო, გაუმარჯვე ნაღვარევის წმინდა
გიორგის, ქაშვეთის წმინდა გიორგის, ლა-
შარის წმინდა გიორგის ნადიბათს დაბრ-
ძანებულს. გაუმარჯვე კობათ წმინდა გი-
ორგის, კობათას დაბრძანებულს.

ღმერთო, გაუმარჯვე წმინდა გიორგის
დიდი ღომისის მოძმეს. გაუმარჯვე მთავარ-
ანგელოზს.

ღმერთო, გაუმარჯვე გუდამაყრის სალო-
ცავებს — პირიმზე ანგელოზს უყმითა ყმა-
თა მშველელს. გაუმარჯვე ჩოხის წმინდა
გიორგის — ჩოხს დაბრძანებულსა.

ღმერთო, გაუმარჯვე დუმატხოს სამ-
ღვთოს. გაუმარჯვე ღვთისმშობელ დედას.

ღმერთო, გაუმარჯვე მცხეთის წმინდა
გიორგის

ღმერთო, გაუმარჯვე საქართველოს სა-
ლოცავებს. იმათი მადლო და ძალაო, შენ
შეეწივე ყველა ქრისტიანს საქრისტიანოში,
ქართულს საქართველოში, არაგველს საა-
რაგვოში.

ღმერთო, შენი მადლით სძლიე მტერნი
და გაუმარჯვე ჩვენს მხედრობას!

ქადაგმა ჯარს გამარჯვება უწინასწარ-
მეტყველა...

მერე გამოიმინდვრეს, ხეობა გაიშალა
და რაზმი რსარივით გაფრინდა ქვემოთ,
ქალაქისაკენ.

დასტყვილეს ცხენებს და ბებრის ციხემ-
დე აღარ შეჩერებულან.

მცხეთასთან შემოხვდათ ქალაქიდან გა-
მოხიზნული ხალხი.

მათ პირველი ჯულურა წიკლაური შეი-
გება, ევება ხანჯლის მეტი რომ არაფერი
ქმონდა, მაგრამ ნაბიჯში მაინც არაფის
ჩამორჩებოდა — არც თოფიანს, არც შვი-
ლდოსანს, არც შუბოსანს. ხანჯალს ხმა-
ლივით ხმარობდა და სხვები თუ მტერს
ხმლის ყუთი ვერაფერს აკლებდნენ, ჯულუ-
რა ხანჯალით ორივე მხარეს ერთნაირად
სხეპავდა ხოლმე.

— ბატონი როგორა ბრძანდება? —
მიეხვიენენ გამოხიზნულებს არაგველები.

— მეფე ერეკლე გასაჭირშია, ძმებო! —
მიუგეს დამწუხრებულმა ქალაქელებმა. —
მტერი ქალაქის აღებას აპირებს...

შეშფოთებული არაგველნი სვეტაცხოვე-
ლთან შეგროვდნენ.

— ვინც მტერს გაეცქეს, შერისხულ
იყოს ხატისაგან! — დაიძახა გუგუა ფადი-
აურმა.

— შერისხულ იყოს! — დაიგუგუნა ხა-
ლხმა.

— ბატონის გასაჭირი ჩვენი გასაჭი-
რი! — შესძახა ღურბელა თამნიაურმა.

— ჩვენი გასაჭირია! — გაიმეორა ხალ-
ხმა.

— დედა შეერთოს ცოლად, ვინც პირი
მოშალოს! — წამოყვლყვლავდა მახარე
ზომერაული.

— დედა შეერთოს ცოლად! — გამოი-
მეტეს არაგველებმა.

— ლარი გაუწყდეს შვილდზე, ხმალი
გატყდეს ვადაში, ვინც ჩვენ გვილაღატოს!
— დაქადანა შევხალი ჩაბაიძე.

— გაუწყდეს! გაუწყდეს!... — დასწყე-
ვლეს არაგველებმა.

— თუ გაჭირდა, შერცხვენილ იყოს,
ვინც ბრძოლიდან ცოცხალი გამოვიდეს...
— ხანჯალი გააშიშვლა ჯულურა წიკლაუ-
რმა.

— შერცხვენილ... შერცხვენილ... —
ბღღვინავდა რაზმი და სვეტიცხოველის
სპეტაკი კედლები ბანს აძლევდა.

— გფარავდეს ამ დროშის ნათელი! —
დროშა შეარხია ნინია აფციკაურმა და ერთ-
ბაშად ჩამოვარდნილ მყუდროებაში ზარის
წყრილი გრგვინვასავით გაისმა.

არაგველებმა დასცეს ყოფინა, უკანასკ-
ნელად გაიხედეს უკან, მშობლიური არაგ-

ვის ჰალეებისაკენ და ბრძოლის ტინით გა-
ცივებული ულაყები ნებაზე მიუშვეს.

გუგუნებდა სვეტიცხოვლის სამრეკლო.
წკრიალებდა დედათა მონასტრის ზარები.
ბუბუნებდა ჯვარი და ზედაზენი.

არაგვის ხეობიდან მოვარდნილ ქარს ზა-
რების გუგუნი ცაში აჰქონდა. ცა კი საავდ-
როდ იღრუბლებოდა.

სამასი არაგველი ბედისწერის ყვივლს
აეტაცნა და სიკვდილთან საომრად მიე-
რგებოდა.

პ რ წ ა ნ ი ს ი

„წარმომართებული ალა-მაჰმად-ხანი მო-
ვიდა და დაიბანაკა სოღალულსა შინა...“

ერეკლემ ლაშქარი ხუთ რაზმად გააკყო.
ბრძოლის მარჯვენა ფრთას მეფის შვი-
ლიშვილი დავით გიორგის ძე სარდლობდა.
მარჯვენა ფრთაზე განლაგებულ ქართვე-
ლებს თბილისში შემოსასვლელი გზების
შესაყარი უნდა დაეცვათ.

დავითი თავისი რაზმით ტაბახმელისა
და სოლოლაკის სანახებიდან სეიდბადის
ვიწრო და კლდოვან ადგილებს თვალს არ
ამორებდა.

დავით ბატონიშვილს ექვსი მცირე და
სამუალო ყალიბის ზარბაზანი აჰქონდა.

მარცხენა ფრთას იოანე მუშრან-ბატონი
სარდლობდა.

ერეკლეს უკან ორი მცირე რაზმი იდგა.
ერთს მეთაურობდა მეფის შვილი ვახტანგ
ბატონიშვილი, ხოლო მეორეს ოთარ ამი-
ლახვარი.

თვით მეფე, შუა ადგილზე, ბექობზე შემ-
დგარიყო და ყოველივეს თვალს ადევნებდა.
ვისაც გაუჭირდებოდა, მარჯაფად შემონა-
ხულ რაზმებს ვახტანგ ბატონიშვილისა და
ოთარ ამილახვრის სარდლობით მიაშვე-
ლებდა.

ერეკლე უკვე ღრმად მოხუცი იყო, მაგ-
რამ მთელ მის პიროვნებაში გამოსტვივოდა
დიდებული შუქი, რომელიც შემხედვარს მა-
შინვე აგრძნობინებდა, რომ ის იყო ხელ-

მწიფე ამ ქვეყანაში და მთავარსაოდალი
თავის ჯარში.

ერეკლეს
შინაშე

ორშაბათ დღეს დავით ბატონიშვილი
თავისი მხედრობით სპარსელების მეწინავე
რაზმს შეება და უკუაქცია.

ალა-მაჰმად-ხანი ამ უეცარმა მარცხმა
შეაფიქრანა და დააპირა ბრძანების გა-
ცემა ბანაკის ასაშლელად. მაგრამ იუდა
ჯამს ეძიებდა...

სამშაბათს ყიზილბაშებმა უკვე დანამ-
დვილებით იცოდნენ, ერეკლეს მცირე ლაშ-
ქარი ჰყავდა.

„აღმოვიდეს მალალთა ზედა გორათა
სოღალუხისა, ყანაბადისა, თელეთისა,
კრწანისისა და გარემოთა მისთასა მხედრო-
ბანი სპარსთანი და მომართეს მხედრობა-
თა ქართველთასა...“

მარჯაფად შემონახული რაზმები ერეკ-
ლემ დილიდანვე ბრძოლაში ჩააბა, რადგან
სპარსელებმა ყველა მხრიდან შემოუტყეს.

ვახტანგ ბატონიშვილის რაზმი ყივინით
გადეშვა ბრძოლაში. ვახტანგთან ჭიზი-
ყელნი, არაგველნი და ფშავ-ხევსურნი
იყვნენ...

თავის მხედრობას ომახიანად შეუძახა
ღურბელა თამნიკურმა.

მეომართა დასტა თან გაიყოლა ჯულუ-
რა წიკლაურმა.

დასტყვილა მახარე ზომერაულმა.
დროშა გამოაფინა ნინია აფციკაურმა და
ბატონიშვილის ცხენს ფეხდაფეხ მიჰყვა.

მოდრულული ცა და გადაუღებელი წვი-
მა ისედაც პირქუშ დღეს უფრო აბნელებდა.
მხედარნი ერთმანეთს ხმლის ფერითა
სცნობდნენ, სულის მოსათქმელად არ ეცა-
ლათ...

„იწყეს ბრძოლაი დილასა, შუა-ღამიდ-

გან მეშვიდე ეამსა. და ბრძოდეს მეწინავე-
ნი მეფისანი საკვირველად...“

ხელჩართულ ბრძოლაში ქართველები
შვილდს ველარ ხმარობდნენ და ამიტომ
ხმალდახმალ დაურივნენ სპარსელებს.

ხმალ-ხანჯლის ნაპერწკალი ხან აქ და
ხან იქ ციციანთელასავით გამოანათებდა.
არაგველები ბრძოლის ველზე ვისაც გასა-
ჭირში დაინახავდნენ, იქით გაემუშებოდ-
ნენ.

თვალეგაფართობული და ნესტობედა-
ბერილი ცხენები ერთმანეთს აწყდებოდნენ,
მხედრისათვის შემოქმეული მტრის მახვი-
ლი ზოგჯერ პირუტყვს მისწვდებოდა და
ცხენები ისე უცებ წაიჩოქებდნენ, რომ პატ-
რონი ძლივს ასწრებდა უსანგიდან ფეხის
გამოღებას.

ზოგიერთი გამოსროლილ ისარს თავს ისე
მარჯვედ არიდებდა, რომ პირდაღებული
ყიზილბაშები ამაოდ სხეპავდნენ ქაერს, მხე-
დარი ცხენისმუცელს იყო ამოკრული. ჩა-
ივლიდა საფრთხე და თასმასავით მოჭნი-
ლი ქაბუკი გადაეფლებოდა ცხენს და თვი-
თონ შეუტევდა.

მტერი გამმაგებული მოიწვედა, იმდენი
იყო, ლამის ყოველი არაგველი ალყაში მო-
ექცია... უცებ კვუსა აღმოხდა მეწინავეთ.

„მაშინ მიაშველნა მეფემან კვალად ძე
თვისი ვახტანგ მეწინავეთა და სხვათაგანა
გუნდთა აღმორჩევით მებრძოლნი...“

მტერი სხეულს უზარმაზარი ფარით იფა-
რავდა, არაგველებს კი მარცხენით მტკავე-
ლა ფარები დაებღუჯათ და ელვისუსწრა-
ფესად ათამაშებდნენ, საიდანაც მეტი საფ-
რთხე ელოდათ, იქ უფარებდნენ. სპარსე-
ლები სანამ ვეება ფარს ასწევდნენ ან გან-
ზე გაზიდავდნენ ქართველი მხედარნი წამ-
დაწამი მიშველ ადგილს დალანდავდნენ და
ზუსტად იქ გაურჭობდნენ მახვილს.

გამწარდნენ სპარსელები.
ორმწკრივად შემოარტყეს რკალი არაგ-
ველებს.

გარე მწკრივიდან ისარქე უშენდნენ, ხო-
ლო შიდა მწკრივი ხმალდახმალ უახლოვ-
დებოდა.

მტერი ირგვლივ დასასიჩორებულ გვაგე-
ბად ეფინებოდა, მაგრამ ყულფს თანდათან
პკრავდა და დაჭრილ მხედართ ნაბდისხე-
ლა დეღეში აქცევდა.

ქართველები მიხვდნენ ვერაგი მტრის
მახეს.

არაგველებმა ერთმანეთს მზარი მისცეს
და სცადეს რკალის გაჭრა. მაგრამ ბრძო-
ლით არაჭაოგამოლეულებს და თავიდან
ფეხებამდე განბასრულთ ძალა აღარ შეპ-
ყათ.

მტერს ცოცხლად მაინც არ დანებდნენ და
როცა პირველ მწკრივს მშვილდოსანი ყი-
ზილბაშები მიეშველნენ, მაშინ უმოწყალოდ
აიკაფნენ — ბახა და ხოლიგა ჭინჭარაუ-
ლები.

დ ე დ ის ლ ო ც ვ ა

მამაცთა შორის უმამაცესთა მაინც
შესძლეს ალყის გარღვევა, სისხლისაგან
დაცლილნი თავისიანებისაკენ გაიჭრნენ და
მტერი მტკვარ ზემოთ, კლდესთან მიიმ-
წყვდიეს.

სპარსელები ღრიალით ცვიოდნენ ადი-
დებულ მდინარეში, ვინც შიშს არ გაეგი-
ფებინა ბრძოლაში ებოდა, მაგრამ თანა-
მოძლეა სიკვდილით გამწარებული არაგ-
ველები ხულ უფრო ქვევით ერგებოდნენ,
ავიწროვებდნენ, სდევდნენ.

მტკვრისპირას მირეკილმა ყიზილბაშებ-
მა დასაკლავ ძროხებივით დაიწყეს ზმუ-
ილი და რაღაცის ძახილი. მალე მათი ხმა
მისწედა მეზარბაზნეთ და უცებ არაგველე-
ბის ფეხთან ყუმბარა დაეცა...

როცა მტვერი და ბოლი დაიწმინდა, იმ
ადგილზე აღარც სპარსელები იყვნენ და
აღარც მამაცთა შორის უმამაცესნი.

სიკვდილმა ქარს გაატანა დედის თბი-
ლი უბიდან გამოყოლილი ლოცვა:

აქა სახელი ღვთისაო, სამჯერ სახე ვარ
ღვთისაო.

ივანე ღამისა დაძინ-დაბჭობისა.
მე ივანეს ნათლული ვარ ნათელდებას
შესწრებული.

მე ქრისტე ვარ ქრისტეს შვილი ქრის-
ტეს ხელით შექმდილი.

ივდა მიქელ-გაბრიელი —
ბჭობდა

ღაღადობდა —
მოიტათ

მოგვართვით
ბადე რვალისა — კლიტე რკინისა!

შევბოჭოთ
შეგვრათ მოარული სიკვდილი!

სადაც სამი თავი საზარება ხსენდება —
იქ ყველა მანვე გაჭრება და განიადდება.

დედის ლოცვამ ვერ შეინახა ვერც ბუ-
ჩუკურები.

ერთხანს ჩაჩუმდა აღაღუას ზარბაზნები,
რადგან ხელჩართულ ბრძოლაში ზარბაზანი
თავისიანსაც გასწყვეტდა. მხედრებს სა-
კუთარი ხმლით უნდა გეგვაფათ გზა და
როგორმე ქართველთა ლაშქრის მარჯვენა
ფრთას შეერთებოდნენ.

ურიცხვი მტერი ნაცად ფანდს მიმარ-
თავდა:

ქართველების ლაშქარში სოლებად შეჭ-
რილი, პატარა-პატარა გუნდებს ალყაში აჭ-
ცვედა და მერე ცდილობდა მათ განადგუ-
რებას.

ყიზილბაშები გაშლილი ბრძოლით ვერ
ბუდავდნენ იერიშზე გადმოსვლას, თუმცა
ერთზე ათი მოდიოდა...

ვახტანგ ბატონიშვილს არ უნდოდა თავი-
სი საუკეთესო მხედრობა უაზროდ ჩაეხოცა
და არაგველებს მოუწოდებდა ალყა გაერ-
ღვით.

ამ დროს გამოჩნდა ნინია აფციაური,
თეთრ ცხენზე, მაღლა შემართული დრო-
შით.

არაგველებმა სიხარულით დაიგმინეს,
ხმლები დააკვესეს და ისეთი ძალით შე-
უტყეს, რომ ერთ ადგილზე სპარსელების
ალყა გატყდა, ყიზილბაშები შებრუნდნენ
და კუდამოძუებულები გაიქცნენ...

არაგველების რაზმს შეუერთდა ტფილის-
სელ მოქალაქეთა რაზმი მანამტელის წინა-
მძლოლობით. ქალაქელთა საყვარელი მსა-
ხიობი ბარბითზე უკრავდა საჭიდაოს და
თან ახერხებდა ყიზილბაშებისათვისაც
ხმალი გადაგვრა. ბარბითის ხმამ მხედრე-
ბი აღაფრთოვანა, მათ ისევე აიწყვიტეს და-
მტერს უშიშრად ეგვეთნენ.

შეომრები ერთიმეორეს ზურგიან აგვერ-
ნენ და მოახლოებულ სპარსელებს წამახუ-
ლი ხმლები დაახვედრეს. მაგრამ სპარსე-
ლებმა წინ მრავალი შუბოსანი წამოსწიეს
და განგმირეს ქართველები.

ჩაუქი არაგველები თანამოძმეთა დაცვამ
არ შეაკრთო, ისინი მკერდში დამიზნებულ
შუბს ქვემოთ ჩაუწვებოდნენ და მუხლში
შემოკრავდნენ მტერს. ხოლო თუ მტრის
შუბი მუცელში იყო მომარჯვებული, ერთს
ქურციკივით შესტებოდნენ, შუბს ლაჯემ-
შუა გაატარებდნენ და გაოცებულ ყიზილ-
ბაშებს კისერში ხმაღს ისე დააგვებდ-
ნენ, რომ მტერს შუბი ისევე ხელში ეჭი-
რა, თავი კი ძირს მიგორავდა.

დაჯაბნეს არაგველებმა შუბოსანი. მა-
შინ სპარსელებმა ახალი რაზმი მორეკეს,
რომელთაც შუბი მარცხენა ხელში ეჭირათ.

ქართველი მხედრები ნაცადი ხერხით
მიეგებნენ, მაგრამ ყიზილბაშებმა მარჯვე-
ნით დამბაჩები დაახალეს. არაგველების
ხმაღმა მტრის შუბები კი მისდრიაკა, მაგ-
რამ ტყვიასთან ველარაფერი გააწყყო...

პირტიტველა ჭაბუკების სიკვდილმა და-
ღლილ რაზმს ბოღმა და ბრძოლის ქინი
გაუორკეცა.

ნინია აფციაურის თეთრი ცხენი ხან აქ
დაიჭიხინებდა და ხან იქ.

ქართველ მხედრებს გულით ეწადათ ყო-
ველ წუთს გაეგოთ დროსაზე ჩამოკიდე-
ბული ზარის წკრიალი, ამიტომ იმედის
თვალთ შემოსცქეროდნენ ნინიას. ყველა
ნატრობდა, უწინ თავათ მოგვლათ, ვიდრე

აფციაურს დროში გაუვარდებოდა ხელიდან.

ივერიელთა ყინვად შემართულმა დროშიამ ყიზილბაშებს მოთმინება დაუკარგა.

სეტყვასავით დააყარეს ისარი.

მაგრამ შეაბჯრული ნინია აფციაური, საკვირველი მხნეობითა და სისწრაფით, გამოსროლილ ისარსა და ნატყორცნ შუბს ოსტატურად თავს არიდებდა და რაც ყველაზე გასაოცარი იყო, ცხენიდან ჩამოსვლასა და სადმე მოფარებულ ადგილზე გადაწვავლებას არცა ფიქრობდა. ძველმა მედროშემ კარგად იცოდა, მაღალ ცხენზე დროშას ყველა ზედავდა. მტერიცა და მოყვარეც. ყიზილბაშების გულის გასახეთქად დააქროლებდა თეთრ ულაყს, აქდრიალებდა დროშას და შიგადაშიგ ხმლით ისეთს გამოუსვამდა ხოლმე, რომ ცხენზე შემობობულულ სპარსელებს ძირს პანტაპუნტითა ჰყრიდა.

მაშინ მტერმა საიდანღაც თავისი ჭრელი დროშია მოიტანა და ააფრიალა. ამან არაგველები არათუ შეაკრთო, პირიქით, უფრო გააგულისა. ის რაც მტერმა მოელი დღის ბრძოლით ვერ შესძლო, ქართველებმა ერთი ხელის დაკვრით მოინდომეს, ალყაში სამშვიდობოდ გაჭრილი ბილიკი შიატოვებს და მტრის მედროშეებისაკენ დაიძრნენ...

ფარებიც კი აღარ იფარეს, ისეთი სწრაფი ნახტომებით მიიწივნეს ალა-მაჰმადხანის სისხლიან დროშებამდე. წაქციეს კიდევ მედროშენი, მაგრამ უცებ ტალღასავით მოფარდა ათასამდე სპარსელი.

არაგველებმა უკან მაინც არ დაიხიეს და სისხლით მორწყეს კრწანისის ველი ერთი ფესვის ნაყარმა თურმანაულებმა.

სამშვიდობო ბილიკზე გასული არაგველები თანამომშეთა სისხლმა ისევ ბრძოლის შუაგულში დააბრუნა. ისინი მისცვივდნენ ყიზილბაშ მედროშეებს. ქართველებს მუშლივით შეესია მტერი, მაგრამ არაგველებმა იმარჯვეს და ხმლით აკუწეს მტრის დროშები.

ამან სპარსელებს ცივი წყალი გადაახსა. ყიზილბაშებმა თავისი საბრძოლო დროშები დაკუწულ-დაფხრეწილი რომ დაინახეს, თითქოს ბრძოლის ხალისი დაკვარგათ და არაგველებს ისე დაუწყეს ცქერა, რო-

გორც გრძნეულთ, სიკვდილთან პირმყინარენი რომ თამაშობდნენ.

მტრის გაოგნებით ისარგებლეს ქართველებმა და ხმლებს ისეთი ტყავაჭურჭლავტყენეს, ბრძოლიდან თუ ვინმე ცოცხალი გავიდოდა, უთუოდ მიიტანდა ხმალს ჯუღურა წიკლაურის სამჭედლოში გასალესად. მტერი უკუქცა...

„მაშინ მოიგონა ღონე საკვირველი ალა-მაჰმად-ხანმა რომელ ჰყვეს მას მარადის თავისსა თანა განუშორებლად მხედარნი შინაგანთაგან თურქმანთა, მშობიღულნი კაცნი ექვსი ათასნი, რომელნიცა არა ვერეთ მოყვარე არიან სპარსთა და არცა სპარსნი მათნი არიან მოყვარენი, არამედ სძულთ მათ ფრიად ურთიერთი. და თვითმცა იგინი ორნივე არიან მაჰმადიანნი. განა განყოფილნი არიან იგინი სეკტითა და ეგრეთვე წესითა და ჩვეულებითაც. ესე თურქმანნი ერთბაშად იხმო მას ჯამსა ალა-მაჰმა-ხანმა და უკანით მხედრობისა თვისისა დაადგინა იგინი. და დასდგა თვითცა მათ თანა ამცნო მათ რათა, უკეთუ მებრძოლთა მხედრობათაგანნი იელტოდეს ბრძოლისაგან შიშითა წინააღმდეგეთათა, მყისვე მლტოლვარე იგი, დიდი იყოს გინა მცირე, უკეთუ მხედართმთავარიცა იყოს მყისვე მოკლან იგი. და აღასრულეს მათ სიხარულით ბრძანებული იგი. და რომელნიცა იელტოდინ ბრძოლისაგან სპარსნი მყისვე უწყალოდ მოიკვლიდიან მათ მიერ“.

ცალკვარანგინი დედისერთები

წინ წყალი, უკან მიწყერი..

ექვსი ათასი თურქმანი დაერია გაქვეულ სპარსელებს და დაუწყო ფლელთა.

ალა-მაჰმად-ხანმა თურქმანთა გულიც მოიგო და დარბული მხედრობაც გამოაფხიზლა.

ყიზილბაშები მიხვდნენ, ირგელიც ყველგან სიკვდილის ცელი ტრიალებდა. კვლავ შეესია არაგველებს ურიცხვი ხმლიანი, შუბოსანი და დამბაჩოსანი.

განიგმირნენ ტანაყარი, ნალოლიავები

დედისერთები:

დავითურისა

ბეჭაურისა

კაიშაურისა

ლუღუშაურისა.

„იხილა რა ალა-შაჰმად-ხანმა სიმხნე ესე ვითარი ჭართველი მხედრობისა, განუკვირდა ფრიად და იტყოდა: სიყრმითგან ჩემით, ვიდრე აქამომდე დამიყოფიეს ბრძოლასა შინა და არასადა მიხილავს მე წინააღმდეგნი, ვითარ ესე კაცნი ჩემთა მიმართ ჰყოფენ ბრძოლასა“.

ყიზილბაშებმა მალე ისევ ალყაში მოიგდეს არაგველების დასტა, მაგრამ ძვირად დაუფასა თავი კომბალივით აყუდებულმა შველიკა მოლოდინმა.

შველიკას არ ჩამორჩნენ, გუდანის ჯვარში, მუხლზე ჩოქვით დაფიცებული არაბულები...

გ ვ ა რ ა ვ დ ე ს პ ი რ ი მ ე ჯ

„მაშინ მოუწოდა ალა-შაჰმად-ხანმა შესვენებულთა მხედრობათა ქვეითთა-მაზანდარანდთა და სხვათა, რომელნიცა ჰყვეს უკანით მხედრობისა მისისა. ღუფარვით მსხდომარენი და დასვენებულნი...“

დასვენებულნი ყიზილბაშები დოლის ბრავაბრუვით შემოიჭრნენ ბრძოლაში. მოდიდებულ მტკვარსა ჰგავდა მათი ტალღა, ერთიმეორეს თავზე რომ ახტებოდა, წიოდა და კიოდა.

წვიმა უგაჟუნებდა, ატალაბებულ მიწას ორთქლი ასდიოდა.

ცხენები ფრუტუნებდნენ, ფრთხებოდნენ; ყალყზე დგებოდნენ. დაჭრილი და გამწარებული პირუტყვი თავისი მხედრიანად მტკვრის ტალღებში ცვიოდა.

ამხედრებულ ყიზილბაშებს არაგველთა ის გუნდი შეხვდა, რომელთაც ცხენები ჯერ

კიდევ ჰყავდათ. სხვები, ცოცხლად დარჩენილები, ფეხდაფეხ იბრძოდნენ, მაგრამ ტახტა გააწყობდნენ ცხენოსნებთან. დასვენებულმა ყიზილბაშებმა განიმართვეს დაღლილი არაგველები.

ალა-შაჰმად-ხანი ხედავდა, გამარჯვების სახწორი მისკენ იხრებოდა, მაგრამ კაფანდარა საჭურისმა გამოცდილებით იცოდა, ჭართველები ბრძოლის ველიდან ცოცხალი არ გავიდოდნენ და ამიტომ ახალ-ახალ ურდოებს ერგებოდა კრწანისისაკენ. ჩირგენარში ჩასაფრებულმა ყიზილბაშებმა გზა უყველეს დაჭრილ ჭართველებს, ალყის გასაჭრელად გაშმაგებული ბრძოლით წინ რომ მიიწვედნენ.

სიონელ ილიკო კობიძეს შეშინებულის აგვაროში ჰქონდა უფესთან:

დედაშენმა შეგაშინა?

მამაშენმა შეგაშინა?

ხარის ყვირილმა შეგაშინა?

სიზმარმა შეგაშინა?

ძაღლის ყუფამ შეგაშინა?

დედამიწის ძვრამ შეგაშინა?

ყიზილბაშმა შეგაშინა?

წყალო მიდევ და მოდევ

გულო მიდევ და მოდევ

და თავის ადგილზე დადევ.

აგვაროშია შეინახა სიონელი, არ შეშინებულა, ისე დახუტა თვალები.

ზვიადაურები საკვირველი სიღინჯით იბრძოდნენ, უფროსი უმცროსს მკერდით ეფარებოდა და ამიტომ

ჯერ აპარევე წაიქცა

მერე გოგოთური;

ჯერ იმედა

და მერე თორელი;

ჯერ მამუკა

და მერე ჯურხა... ჯურხა ყველაზე უმცროსი იყო და მხოლოდ იმას წასცდა გათეთრებული ტუშებიდან: „გაი დედა!“

ლ ა შ ა რ ი ს გ ო რ ი

„ჭართველები თუმცადა დაუძღურდებოდეს, მაგრამ არა ეგრეთცა მისცეს თავ-

ნი თვისნი უძღურებასა და არცა ივლტოდეს იგი ურიცხვთა მათგან და ძლიერთა და ბრძოლასა შინა გამოცდილთა...“

ბრძოლა უთანასწორო იყო და ჯარის სიმცირემ გატეხა ქართველობა.

ერეკლე მისვდა, მისი საბრძოლო გეგმა სწორედ მხედრობის სიმცირის გამო არ გამართლდა.

მარჯვენა ფრთა ვერ გავიდა მტრის ზურგში.

ვახტანგ ბატონიშვილის სახელოვანი მხედარნი, იოანეს გულნამაცნი ჭაბუკნი, ოთარ ამილახვარის არწივაბიჭები ცალცალკე განიჯანა მტერმა. თუმცა ერეკლეს ლაშქარი ერთი ათად ნაკლები იყო, აღამამად-ხანმა მიანიც ვერ გაბედა გაშლილად შებრძოლება და ქართველთა პატარ-პატარა გუნდებს თვითონ დაატყა ალყა.

„მყოლოდა ორჯერ მეტი ლაშქარი, — ფიქრობდა მეფე ერეკლე, — და მაშინ ნახავდი მამად-ხან...“

ერეკლე დაღონებული გაპყურება ბრძოლის ველს, ხედავდა, მისი შეყარდენაბიჭები მტერს არ ებუებოდნენ, დაღლილ-დამაშვრალნი, დაჭრილ-დაჩეხილნი იარაღს ხელიდან არ აგდებდნენ და იბრძოდნენ უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე...

მეფის ერთგული არაგველები და ქიზიყელნი აკლავდნენ მტერს თავს, გზამოჭრილთ სათითაოდ მზე უბნელდებოდათ.

თვალსაცვრა აკუმოსჭალელი ელგუჯა აბრამიშვილი ყველაზე მეტად თვალებს უფრთხილდებოდა, თვალისჩინი არ დავკარგო და ხალაშქორდ წამოსვლის წინ ბერდვას შეალოცვინა:

შავილოცავ თვალისასა...

ვინც ავი დაგვიპიროს, იმის თოლი ეკალსა, გული სამართებულსა.

მლოცავი მე ვარ, ელგუჯაუ, შენი ბერდვდა, მარგებელი შენა ხარ.

ღმერთო, არგე და აწამლე, ჩემი ლოცვა შენს ლოცვად გადაუქციე ჩემ შვილსა!..

ელგუჯა აბრამიშვილს არ უშველა ბერდვდის ლოცვამ. მტერმა მზუღაბნელებული ვაჟაკი დათვით დატორა.

გუდამაყრელი აფციაურები ისეთი ხმით ყვიროდნენ, რომ ზარბაზნების ქუხილიც კი აღარ ისმოდა. ამ ხმას ჯერ უფრთხოდ-

ნენ ყიზილბაშები, მერე ბექობზე გადმომდგარმა შვილდოსნებმა აფციაურებს ყანყრატოში დააყარეს ისარი, მათი ყვირილით შეშინებულთ გონი რომ დაბრუნებოდათ.

ნაბოლოვარა, დაჭრილი კრასანა აფციაური კბილებით ჩააფრინდა ერთ ყიზილბაშს და მასთან ერთად მტკვარში გადახტა. ეგონა, მტკვარი ვერ მოერეოდა, მაგრამ მტკვარი მოდიდებული იყო...

3 უ ღ ა ნ ი ს ჯ ვ ა რ ი

„არაგველნი ვიდრე უკანასკნელ ძალედვით, ბრძოდეს სიმხნითა უღამატებულისათა — ძლიერად, რაოდენ და ვიდრემდის ბუნება კაცისა თავს იღებდა და ძალედვა ბრძოლად...“

ნინია აფციაური ცხენზე აღარ იჯდა.

მისი მაღალი ულავი ხმლით აჩებეს ყიზილბაშებმა.

დაჭრილ ნინიას დრომა ხელიდან არ გაუტდია.

დროშისტარი ბაწრით მკერდზე მიიკრა, რომ ორივე ხელი თავისუფალი ჰქონოდა. ის ხომ ცაცისა მარჯვენასავით ხმარობდა...

დააფრიალებდა მკერდზე დროშამიკრული ნინია არაგველების ხატსა და ჯვარს და ორივე ხელით მტერს სხებდა.

ნაიარევი, ყურჩამთლილი, მკლავებდასერილი ბრძოლიდან არ გამოდიოდა, რადგან იყოდა, დროშის წაქცევა ქართველებს უკანასკნელ იმედსაც მოუსპობდა.

იმედი კი თითქმის აღარაფერი იყო...

გულდახურული ზეცა და მოდიდებული მტკვარი თითქოს მათი სამშობლოს ცასა და წყალს აღარა ჰგავდა...

არაგველები მიხვდნენ, ბრძოლის ველიდან ცოცხალი ვეღარ გავიდოდნენ და ამიტომ თვითვე უნდოდა, რაც შეიძლება ძვირად დაეთმო სიცოცხლე.

თვითველმა იცოდა, სულ მალე სამზეოს უნდა გამოსთხოვებოდა, არც ერთს შუბლი არ მოღუშვია, გული არ გასტეხია.

მეფე მხნედ იყო და ნინია აფციაური ფეხზე იდგა.

მამი, დანარჩენთ, ვალედეათ, სიკვდილს დირსეულად შეძვედროდნენ.

მშვიდად, თითქოს იძინებენო, ეფინებოდნენ კრწანისის ველზე არაგველები.

მათ სახეზე არც შიშის, არც საყვედურის და არც სინანულის ნატამალიც არ ჩანდა.

მათ მხოლოდ ჯავრი მიჰქონდათ მტრისა, რომ მეტი ძალ აღარ ედვათ, შებრძოლებოდნენ მომხდურს.

ისინი უთანასწორო ბრძოლაში ეცემოდნენ...

და როგორც გვირებს სჩვევიათ, ეცემოდნენ უდრტვიწველად და ვაჭკაცურად.

მედროშე ნინია აფციაური კი იხვე მუხლმაგრად იყო.

ნაჭრილობევეს სისხლი სდიოდა, მაგრამ სელიდან არც დროშა გაუგდია და არც სმალი. მან თავისი თვალთ დაინახა როგორ გადაეშვა ბრძოლაში ჭარმაგი მეფე.

მ ე ფ ე ე რ ე კ ლ ე

„ერეკლე თუმდაცა იყო ფრიად მოხუცებულ, გარნა ბრძოლასა შინა მისი ყოფაქცევა იყო მრავალთა ჭაბუკთაგან სანატრელ“...

მეფე ერეკლეს ბრძოლაში შემოსვლა სიონის მთავარი ზარის შემოკვრასა ჰგავდა.

— მეფე იბრძვის, მეფე! — ყვიროდნენ არაგველები და სახებენდინი უჭურებდნენ რა მარჯვედ იბრძოდა ერეკლე, რა ჩაუქად არიდებდა თავს შემოქნეულსა და ნახროლს, რა სწრაფად მოიწვედა აქეთ, თავისი საყვარელი მხედრებისაკენ.

არაგველები, ვინც ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო, მეფის ცხენს მიეხვივნენ და საკუთარი მკერდით იცავდნენ ერეკლესაც და მის ცხენსაც.

ყიზილბაშები შიშით შესცქეროდნენ ჭარმაგ მეფეს, მერე იხუვლებს და მეფეს დატყვევება დაუპირეს.

ატყდა უმოწყალო ქლევტა და... აჩეხეს ჯულურა წიკლაურიც გულბოროტმა ყიზილბაშებმა.

სპარსელები ახალი ძალით ეკვეთნენ ქართველებს.

ჯერ კიდევ მწნედ იყო აღალუა-მეცხარეა ზნეთუსუცესი.

— გფარადეს პირიმზე! — ერთმანეთს დასძახოდნენ და გვერდიგვერდ წვებოდნენ გუდამაყრელნი.

— ლომისის მადლმა, გამიჭერ! — შესთხოვდნენ ხმალს მოხვევნი.

კვდებოდნენ, მაგრამ სჯეროდათ ლამარის გორზე ავიდოდნენ ფშაველნი.

გუდანის ჯვარს უცრემლოდ ეთხოვებოდნენ სეკსურნი.

ტფილისის ციხიდან სეიდებადის გადმოსასვლელზე უბაგუნებდა აღალუას ზარბაზნები და სპარსთ მუსრს ავლებდა. მაგრამ მტერი, როგორც მიწიდან ამოსული ჭიანჭველა ურიცხვი იყო...

მამინ მიიჭრა მეფესთან ნახმლევი-ნაიარევი ნინია აფციაური, დროშა წინ წარსდგა, მუსლი მოიდრია და ერეკლეს შეუღა:

— უწყის ყოველმან, დიდო მეფეო, სკიპტრისა თქვენისა ქვეშე მყოფმან სიმხნე და გულოვნება თქვენი და რომელ არარიდებთ თავსა თქვენსა სიკვდილისა ერისათვის და მსხვერპლ ექნები მამულსა საყვარელს! მაგრამ გეაჯები, მეფეო, მამავ და პატრონი ჩვენო, განერიდე ბრძოლასა, რადგან შენ თუ გეწიოს ძვირი ან ბოროტი რაიმე, უმეტეს განლადლდნენ მტერნი და უარესს უყოფენ ქვეყანასა ჩვენსა...

მეფე ერეკლე იდგა მდუმარედ და თვალზე ცრემლმომდგარი გასცქეროდა კრწანისს.

სუთი ათასი ქართველი მძივივით იყო ჩაბნეული თხუთმეტათასიან გვამით მოხუნულულ ჭრელ სპარსულ ხალიჩაზე.

გაწყდნენ რჩეული ვაჭკაცები... გაწყდნენ არაგველები.

მეფეს ყულთან უბუყბუყებდა რალაც თბილი და მწარე; ჭარმაგი ერეკლე, ბრძოლებში დაეაჭკაცებული და გამობრძმედილი, პირველად განიცდიდა დამარცხების ბალდამს...

„ხალხი გაეხიზნე... მშვიდობიანი მოსა-

ხლეობა გადავარჩინე, — ფიქრობდა მეფე, — ჩემი საუკეთესო მხედრობა კი დამელუპა... მტერი თბილისს დააქვევს... რას შევესწარი სიბერეში, ღმერთო დიდებულო!”

ერეკლეს გვერდით იდგნენ მახლობლნი და გადარჩენილნი, იდგნენ და იზიარებდნენ მეფესთან ერთად დამარცხების ნაღველს. ყველა ელოდა მეფე რას იტყოდა.

— შეილებო, — ხმადაბლა თქვა ბოლოს მეფემ, — აჰ, კრწანისთან დაეფიცოთ, რომ მტრის ჯარის არასოდეს შესჭამს საქართველო...

ყველა სულგანაბული უსმენდა მეფეს.

— ესლა ხალხს მივხედოთ... — ცხენზე შეჯდა ერეკლე, — გმირების ოჯახებს პატრონი სჭირდება...

თქვა მეფემ, ცრემლმორეულმა ერთხელ კიდევ გახედა კრწანისს და ცხენი დასძრა. აელაბრის ხიდივით ერეკლე გავიდა ქალაქიდან.

თან ახლდა ასორმოცდაათი კაცი დაჭრილ-დაჩეხილი.

ისინი მიდიოდნენ სახიზრად მთიულეთს.

იყო წვიმა გადაუღებელი.

მეფის მცირე რაზმს მისდევდა ნინიაც. დაჭრილი ხელით დროშა კვლავ მტკიცედ ჰქონდა ჩაბლუჯული და არ იცოდა რა პირობით სჩვენებოდა არაგვის ტალღებს.

სამასი არაგველიდან მხოლოდ ერთი, მედროშე ნინია აფციაური ბრუნდებოდა ბრძოლის ველიდან ცოცხალი...

დაუნდობელმა მტერმა დაუცველი ტფილისი ბრძოლის შემდეგ იოლად აიღო.

ცარიელ საყდარს ეშმაკები დაეპატრონენ.

ქალაქი გაძარცვეს და გადასწვეს.

საჭურისის მოჭურტული თვალებიდან ელვის ნიაღვარი არ დამცხრალა... ალა-მაჰმად-ხანმა რჩეული მხედრობა გახიზნულთა მღვერად და საძარცვავედ გაგზავნა.

ათას შეიდას ოთხმოცდათხუთმეტი წლის სექტემბრის მოჭურტული დღეები იყო.

კრწანისთან საქართველოს დაკარგული გული ფთქავდა...

ერეკლეს
ხიზლირთხვა

ეინვალში მეფისა და მხედრობის გზები გაიყარა.

ერეკლემ მთიულეთს გასწია.

მეფემ რაზმის ნაწილი სახიზრად გასულ ხალხთან დაგზავნა. ჭირნაცადი სარდალი გრძობდა, ალა-მაჰმად-ხანი მთისკენაც შემოუტყვედა.

ერეკლემ გაიარა ხევი და მთიულეთში ავიდა.

ხალხს გაეგო კრწანისის ელდა და მთებში გლოვის ზარი იდგა.

მეფის დანახვაზე ცრემლს მალავდნენ, ქვეყნის პატრონს ცოცხალს რომ ხედავდნენ, თავიანთი უბედურება ავიწყდებოდათ.

ერთმა ბერდემამ კი, ველარ შოითმინა და მეფის დანახვაზე ატირდა.

მისმა ტირილმა ბოძები ლიბოდან ჩამოსხნა.

— ქართველო ქალო, ვისა კვლოვობ?

— ჰკითხა ერეკლემ.

მოზარემ ცრემლი მოიწმინდა, თავმალე მოიხსნა, ჭადარა თავზე დახურული ჩაჩქანი გამოაჩინა და მიუგო:

— კულურა წიკლაურის დედა ვარ მშობელი... მიბრძანე და მიშასხურე, მეფეე ბატონო!

— მოგვხედე ღმერთო! — ხელები ზეცად ალაპყრო ერეკლემ. — ამ დალოცვილ მიწაზე, კაციცა და ქალიც, ყმაწვილიცა და ბერიც მეომარია... ცოდო არ იქნება, ეს ხალხი ღვთისპირიდან გაიწიროს?

დარისხებული ზარების გუგუნს მთების ყრუ მოძახილი უერთდებოდა.

ჭარმაგი მეფე აღმართზე მძიმე ნაბიჯით მიდიოდა.

მორჩილი ცხენი უკან მისდევდა.

ნისლით თავწაკრულ მთებს დასხტეტოდა მზის ობოლი სხივი და ბილიკზე სატე ვარივით ელავდა.

თავდაპირველი

პოემა

1

თუ აწმყო გვხიბლავს თავისი ეშხით,
საამაყო შორი წარსულიც...
ქართლის ერთ ლამაზ მყუდრო უბეში
იშვა სხეთით სავსე ასული.
და მას სახელად დაარქვეს ლილე,
ბედნიერია მშობელი მხარე,
ყველაფრით ჯობდა სხვა ქალიშვილებს
ცის კაბადონზე შობილი მთვარე.
დამშვენდა იგი, როგორც ტყის შველი,
და მალე ქართლის შეიქნა თვალი.
იმისი მსგავსი სათნო და მწველი
არ დადიოდა ამ ქვეყნად ქალი.
ასლა რომელ ღმერთს უნდა ვუმაღლოთ,
ვის უნდა ვუთხრათ სიტყვა ქებისა,
თვითონ ბუნებამ შექმნა უბადლო
ეგ სილამაზე უკვდავებისა...
შექმნა და თვითონ გაოცდა მყისვე,
არავინ არ სცნო ამ განძის ღირსად,
და ის აჩუქა ქვეყანას ისე,
როგორც სიმბოლო სილამაზისა.
ღიმილი მისი გულს შვებით მოსავს,
რა შეედრება მშვენიერებს მისას!
წმინდაა, როგორც მორწმუნეს ლოცვა,
ვით თოვლის ფიფქვი მაღალი მთისა.
მის ეშხზე კრძალვით ყველგან მღერიან,
მაგრამ კარგს მუდამ ბევრი ყავს მტერი,
და მაინც დიდად ბედნიერია —

დიდი სიკეთის მშობელი ერი.
და ამ მშვენიერს ჩუმად, შორიდან
გაუნდა ბევრი თავყანისმცემი...
ვინ ტყვიავიდან და ვინ გორიდან,
ვის არ სდენია ტრფობისგან ცრემლი!
მათ შორის ქუჯის — ყველაზე უფრო
შემატებია ცეცხლი, ხალისიც,
შესწირავს ლილეს მთელ მის საუფლოს-
ოლონდ ის გახდეს მეუღლე მისი.
ტყვეთა გაყიდვით გახდა მდიდარი,
მეფურად ცხოვრობს მფლობელი დიდი-
არ გააჩნია არავითარი
მას ღვთის წინაშე კრძალვა და რიდი.
ოდნავ არ ცხრება ბუნება მგლური,
სულ თვალწინ უდგას ლილეს ხატება,
მაგრამ დაპყრობა ამაყი გულის
ქუჯის ძალღონეს აღემატება!

II

ჩვენ ხომ ცხოვრება ხშირად გვადონებს,
ხან ქარიშხალს პგავს, ხან მინდვრის
ყვავილს,
მაგრამ ის უფრო ტანჯავს გვაგონებს,
მტრების მუქარა — ყორნების ჩხავილს.
მაინც დიდია ცხოვრების ძალა,

ერთი ლხინის დღე ყველაფერს უდრის, ვერ გატეხს ჭირი, თუნდ იყოს მწყურალად თუ კაცს კაცური ახურავს ქედი. აგერ, დღეობაც, აქვე ხეფაში ყანწებს ხშირად სცვლის ჯამი და კულა, შეჯიბრი არის სიმღერის თქმაში, ცეკვა-თამაშიც გაჩაღებულა.

ჭიჭყინებს ზურნა, დაფი, დაირა, სროლაც გაისმის საერთო ხმაში. გუნდი და გუნდი, ნაირ-ნაირი ცდიან ერთმანეთს ცეკვა-თამაშით. ცეცხლს აკეფებენ ხმლები, ფარები, ჰქუხს ტაშისცემით მავურბეგლი, ცეკვაა, მაგრამ ცეცხლის ალები კრთიან სიცოცხლის მაუწყებელნი. მზით აღმოდებულ მოედანს უცებ ცვლის ქალთა მწყობრი, ნარნარი დასი, თითქოსდა, მოაქვთ მათ ხელისგულზე პირამდე საგვს სიცოცხლის თასი, და ხალხს ანიშნენ: ბიჭებმა ხმლებით სომ გაგრძნობინეს ვრისშვილობა! ჩვენ კი ნარნარი სიცოცხლის გზნებით ვბადებთ ხალისს და მოგვაქვს მშვიდობა! ისევ გაისმის მუსიკის ხმები, და ჰა, იწყება ცეკვა ქართული. გამოდის ქუჯი ამაყი გზნებით მხიარული და მხრებგამართული. გაუსვა ფები, საოცრად მარდი, მან ლილე წრეში გამოიწვია. შგათამაშებს ქალწული მანდილს, ყველას ატყვევებს გულმკერდი ღია. მაგრამ ვინ არის აგრე რომ უცქერს ლილეს და ცეცხლით მიბნედილია გული რომ მკერდში ძალუმად უცემს, იგი გორელი მჭედლის შვილია. შეიჭრა წრეში, გაშალა ფრთები, და ლილევ თვისკენ გაიყოლია, აქ ქუჯის ფალყზე დაუდგა თიები, მის წინ მხარგაშლილს ხედავს გოლიათს. არ შედრკა, აბა, რა ჰქნას ვაჟკაცმა, მომხდურს უსწორა მრისხანედ თვალი, იძრო მაშინვე მახვილი მკაცრად, ჰა, შავლეგომაც იშიშვლა ხმალი... გაჩაღდა ბრძოლა, ტრიალებს ხმლები ირგვლივ ცეცხლოვან ნაპერწკლებს ჰყრიან, ვინდა უყურებს კივილს ქალების და ბრბოს უაზრო ხმაურს და ღრიალს!

და მიხვდა ლილე — საქმე მანდილზე მიდგა და იგი ესროლა ისევ, რომ გააქვავა იქვე ადგილზე გაავებული ღომები მყისვე.

III

მაგრამ ეს მცირე დაშოშმინება მეტოქეთ შორის ღრობებით არის, ახლა იწყება მძლე შერკინება, თამაშს ჰგავს, მაგრამ ბრძოლაა ცხარი. დაკიდეს ხეზე თავსამკაული, უკეთესს კაცის ვერ ნახავს თვალი, ვინც მას ჩამოხსნის დეთის სასწაულით. ტრფობაზე უარს ვერ ეტყვის ქალი. დაჰკრეს ნალარა, პირველმა წყებამ, უცებ მოსწყვიტა ადგილს ცხენები, გაავებული ეინი არ ცხრება ბედაურ ცხენთა სწრაფი ქენებით... მიიჭრნენ, მკვირცხლად სტყორცნეს შუბები, ნადავლისათვის ბრძოლაა ცხარი. მანაც ხეზეა ხელშეუხები, საცილო ჯილდოს არხევეს კვლავ ქარი. და ჰა, დაიწყო ბედის ცდა კიდევ, მოცილეთ შორის ქუჯიც მზად არის. იგი წინა ხაზს გულდაგულ მისდევს, ჰა, გაუსწორა მეტოქეს მხარი, მიიჭრა ხესთან, ფრთას შლის ოცნება, გახურებული მკერდში ცემს გული... სტყორცნა შუბი და ო, საოცრებაც, დარჩა ბედისგან გაწბილებული. გაშეშდა ქუჯი, არსაით შეველა, ხედავს დასცინის ქალთა კრებული, და ახლა თავის ბედის საცდელად მოქპრის შავლეგო ამხედრებული. ბილიკზე დადგა კვლავ მეტრის ქარბუქი, თითქოსდა მხედარს ორბის ფრთები აქვს, ისეთ რაშზე ზის გმირი ჭაბუკი, რომ მას მათრახით არც შეხებია. ცხენს მოაქროლებს, ყოველი მხრიდან მას ეგებება ხალხი ხმაურით, მისწვდა და შუბით ჩამოხსნა ხიდან ხელთსაგოგმანო თავსამკაული. მოხსნა და მიჰქრის, ირგვლივ ხმებია ელვისებური სწრაფი და მალი, დიდ მღელვარებით მისჩერებია მის შემართებას ამდენი ქალი.

ნეტავ ვის უძღვნის, ვისკენ აქვს თვალი, ვის გაუღიწებს ბედის ვარსკვლავი, და, ჰა, შევლევომ ვაქვაცურ კრძალვით ლილვს წინაშე დახარა თავი. თავსამკაული გადასცა ფრთხილად, თუმც გულში ერთო ვნებები ცხელი, ორიოდ სიტყვით მიუხმატებილა და უმაღ ადგილს მოსწყვიტა ცხენი. დგას ქუჯი მარტო, გაწმინდებული, თავის შერცხვენას აშკარად ხედავს, შურისძიებად მზად არის გული, მაგრამ ვაქვაცურს ვერაფერს კბედავს. რა ქნას, ხედავს, რომ არ წყალობს ბედი. მაგრამ არ ცხრება ბუნება მგლური, და ახლა ცოცხლობს იმის იმედით, რომ მეტოქეზე იძიოს შური.

IV

გავიდა ხანი. შევლევოს ლილე ვერსად ვერ ხედემა, ვეღარ ახარებს, ხალხის სამსახურს თავს წირავს გმირი, იმდენს იღწვის, რომ არ სძინავს ღამე... მაგრამ ფიქრით სულ ლილვსთან იყო, არ ასვენებდნენ სიზმრები ღამით, ძლიერი ვნებით მოწამლულიყო, მაგრამ ეს მისთვის არ იყო შხამი. ლილეც თავის მხრივ იტანჯებოდა. არ ჩანდა არსად რჩეული მისი. ქუჯი კი ისევ ბრაზით კვდებოდა, ფარავდა მის ბნელ გონებას ნისლი. გზავნიდა მასელებს, ელოდა შედეგს, იმედის მაინც არ ჩანდა კვალი. და გადაწყვიტა ყოყმანის შემდეგ, მკაცრად დასაჯოს თავნება ქალი. და ჰა, ამხედრდა, არ უცდის დილას, უკვე მზად არის ბედთან იდავოს... და ვით ყაჩაღი, მიადგა ფრთხილად ლილვს მშობლების ვრცელ კარმიდამოს. შევლო ჩუმად ოთახის კარი, ვერავს ვისი აქვს კრძალვა და რიდი, და გაიტაცა ლილე იმ მხარეს, სად გაუვალი ტყე იყო დიდი. მაგრამ გამოჩნდა გზად მიმავალი ამ დროს მის ბედზე მამაცი გმირი, რა გაიგონა კივილი ქალის, შევლევომ ტყისკენ იბრუნა პირი...

და მიჰქრის იქით, გააგებული რისხვა მატულობს ვაქვაცის ხმაში. არაფერს ზოგავს ამხედრებულს, რომ უცნობ მხედრებს უყულოს გზაში. იყნოსა ქუჯი, რაც საფრთხე არის, ცეცხლს აკვებსებენ ქვაზე ნალები, მზლებლებიც უკან მისდევენ მალი. დაჭყეტილი აქვთ შიშით თვალეები... და ამ ბობოქარ მძვინვარე ქარში უახლოვდება მამაცი მტერი. შიშისგან ლილე მიადგო გზაში და ავ ზრახვასე აიღო ხელი. ასეა, ავკაცს შიშს ჰგერის სინათლე, სულ წყვდიადისკენ გაურბის თვალი, თუ ოდნავ მაინც არ გაქვს სიმართლე, ღონეც რომ გქონდეს, მაინც ხარ მხდალი.

V

ზეიმობს გორი. უკვე ქალ-ვაჟის ერთ ჭერქვეშ შეყრა ბედმა იწება. ყველას ეამა მთაში თუ ბარში ბედნიერ წყვილის დაქორწინება! ლაღობს და ხარობს შევლევო დიდად, თითქოსდა ბაღში ჰგერედეს ყვავილებს, მას ულოცავენ ყოველი მხრიდან, თავის კეთილ ბედს უმაღლის ლილეც. მაგრამ სად არის იგი, ვინც წინათ უკუღმართი გზით ქვეყნად იარა, ჟანგმოდებული გდია, ვით რკინა, თუ კვლავ იბრძვის და არ ჰყრის იარაღს! წუხს ქუჯი, ბრაზის ცრემლი ასველებს, თუმც გარეგნულად ისევ მხნედ არი, და მაინც გულში აღარ ასვენებს ბოროტს — ბოროტი ნამოქმედარი. საკვირველია კაცის ბუნება. რატომ არაფრით არ ძლება გული, ხან სიფიცხე სჭირს, ხან ფუფუნებას ეძებს, მასზეა გადაგებული. რაც აქვს, ის მისთვის არაფრად ფასობს, ეტოტაგება, კვლავ უნდა ბეგერი, სულ იმას ცდილობს, როგორ აავსოს აუვსებელი უძირო ქვევრი. და თუ აავსო, დაიწყებს კვენანას, ღვთაებად ქცევის აწუხებს დარდი... უბედურია ის, ვინც ამ ქვეყნად — უკმარისობის სურვილით დაღის!

ამ გრძობით ხშირად იღვიძებს მტრობა. ის კაცში სინდისს ჰკლავს და ათავებს, ყველაგან, ყოველ დროს გაუმადლობა მანკიერების არის სათავე.

ქუჩისაც ეს სჭირს, გახდა თავზედი, აღარ ისვენებს ბოროტი სული. ცდილობს როგორმე შეცვალოს ბედი. შავი ბურუსით გარემოცული. ბევრი აწვნია ლილვს სიავე და ღვარძლით სავსე, დროს ელოდება, რომ ღვთით მოძღვნილი დიდი სიამე გადაუქციოს ტანჯვა-გოდებად. და ჰა, ამისი დადგა ამინდიც, გულშემწარავად გუგუნებს ზარი, სოფლიდან-სოფლად ჩამოწვა ბინდი, ქართლს შეესია დამპყრობთა ჯარი. ჯერ ხომ კახეთზე იჯერეს გული, მოძმეთა სისხლის დიოდა ღვარი, დატოვეს იგი გადამბეგული და ახლა ქართლის შეაღეს კარი. კაფეს გმირებმა მუმლი და მლილი, მაგრამ მტრის მაინც ვერ ტამეს ჯავრი, და იხევეს უკან სასომიხილი, დამარცხებული ქართველთა ჯარი.

VI

დაბრუნდა სახლში გოგოლაურიც. დედა შავლეგოს შეხვდა კარებთან, ომში განცდილი დიდი ზღვაურის ის გულში მიიმე ცეცხლს ატარებდა. — ცუდი ფერი გაქვს, დამარცხდით,

შვილო?

ნუთუ დაბრუნდი მტრისგან ვნებული? — განა ღმერთნი ვართ. ჩემო დედილო, სულმუდამ ვიყოთ გამარჯვებული! ისევე წინ მოდის მტერი ჯალათი, მხეცი უსუსურ ბავშვებსაც ჰკლავენ, აქა-იქ გაჩნდა შავი დალატი, ფარულმა მტრებმაც იჩინეს თავი. ქუჩიც იქ არის — ეს ჯუჯა დათვი, იმის შავ ზრახვებს ბრიყვიც კი ხედავს, წარჩინების და პატივისათვის მზად არის გროშზე გაჰყიდოს დედა. — ო, ვიცი, შვილო, დიდი ნაკლი აქვს, იგი კაცია ხარბი, მზებნელი, სხვას ჰკლევს ხელიდან. რაც მას აკლია,

რომ მით შევისოს შეუვსებელი. ნეტავ სულ გაწყდეს იმისი ჯიშნი მისი წილხვედრი ცაც მორქუფროს... თუ ვისმეს, შვილო, შენი აქვს შიში-იმას უფროხილდი ყველაზე უფრო! — კი, დედი, სწორედ ასეა... ხალხში უკვე შეიმობს ყველა პირშავი, ეჯიბრებიან ერთმანეთს ცდაში — მტერს ოქროს ფასად მიჰყიდონ თავი! აქ შეგრთა დედა, აღელდა კიდევ. შვილის პასუხზე ეცვალა ფერი, და ვით შეჰფერის მლოცველს სიმშვიდე, ისე აღაპყრო ზეცისკენ ხელი. — ღმერთო, მიეცი ბუნება სრული, ვინც ხალხისათვის სიკეთეს ეძებს. და თუ გულს აძლევ — მიეცი გული და წვრილად ნურვის დაუნამცეცებ... თორემ ეს რას ჰგავს, გამოდის ისე, ზეცაც არ ბრწყინავს ნათლის სვეტებად. არ უნდა უძღურს ნუგეში მისცეს, მისთვის სიკეთე არ ეშეტება!

VII

არის ამ ქვეყნად ცოტა კი არა-საკმაოდ ბევრი უძღუბი სული. სხვისი მადლი რომ ეწვის იარად, სხვის ღიმილზე რომ უკვდება გული. ასეთი იყო ბუნებით ქუჯი — კაცი ვერაგი, ყველას მძრახავი, ავთა საქმეთა საყრდენი ბურჯი, ის ჯოჯო პირქვე დასამარხავი. და ჰა, საღამოს, ანაზღად, უცებ, ხვდება შავლეგოს გზისპირად ქუჯი, გოგოლაური თვალეხში უცქერს, ქუჯის კი თვალის შევლება უჭირს. — სად მიბრძანდები ამ ღამით, ქუჯი? ხმას რად არ იღებ, ხომ არ ხარ მუნჯი? განრიხსდა ქუჯი, — კმარა ეს რისხვა, ვიცი, დაცინვა მწარე გრვევია. განა არ ვხედავ, მოკეთე მტრისგან შენ ჯერ კარგად ვერ გაგირჩევია! — თუ მოყვარე ხარ, უნდა იწვოდე, მტერს წინ აღუდგე მხნედ და გულადად, და თუ მტერი ხარ, ბარემ ვიცოდეთ, ჩვენც რომ დაგისხედეთ სადმე მტრულადა! შენი ძმა ომში უშიშა იყო,

ცხარე ბრძოლაში დახუტა თვალი,
 ნეტავი ერთხელ შემართულიყო
 ნტრის წინააღმდეგ ეგ შენი ხმალი!
 — მე, ჩემო შავლევ, მტრებს ვუბევე
 თვალებს,
 თავს განგებ სანდო კაცად ვაჩვენებ,
 ცოტა დაიცა, ნახავ შენ მალე.
 მე მაგათ ჯილავს ვით შევაჩვენებ!
 — რა ვიცი! სიტყვით თითქოსდა, გვშველი.
 მაგრამ გვაჩვენო უნდა საქმენიც! —
 თქვა ეს შავლევომ და უცებ ადგილს
 ვლვის სისწრაფით მოსწყვიტა ცხენი.

VIII

თვეა, რაც დასცეს დედაქალაქი,
 ადგილის დედაც ცრემლით ატირეს,
 ეს საფიცარი წმინდა ალაგი,
 თითქოს ადგომას აღარ აპირებს.
 მოდის წინ მტერი და როგორც ქორი
 სოფლებს ჯერ კიდევ გარედან უვლის,
 დიდ ბრძოლის შემდეგ დაეცა გორი,
 მტრის ურდოებით გარემოცული.
 ქალაქმა თითქოს სული განაბა,
 მაგრამ შვა ყველგან რისხვა და ზიზღი,
 მტრებმა ციხენი გააჩანაგა,
 რუებად მოჩქეფს დაღვრილი სისხლი.
 მედროვეები ჩუმად მიდიან —
 მტერთან ლაქუცით მიიღონ ჯილდო.
 შაიცი გულუხვობს, კაი ფლიდია,
 ხალხი ოქროთი სურს მოისყიდოს.
 შექმნა მომხრეთა დასი ძლიერი,
 ყველას უბოძა მან საჩუქარი.
 ლიქნით დააბა ზოგი ცბიერი.
 უფრო მძლავრი კი — მუშტის მუქარით.
 შაქსევანებად მონათლა დასი —
 ისე ჩუმად, რომ არც იხმაურა.
 ამ ქვეყანაზე ყველაზე თარსი —
 ქუჯი დაუსვა მას მეთაურად.
 და ასე გატყდა ერთობა ერის,
 დაეტყო ხალხის სულსაც კინიება.
 სამაგიეროდ გალალდა მტერი,
 და იწყო ღვარძლმა აღორძინება.
 გაქრა სიწმინდე, ნამუს-სინდისი,
 შავნელ ზრახვებსაც აღარ ფარავენ,
 ყველგან გამოჩნდა შერცხვენის ღირსი —
 დაბალ გრძნობების სიბატარავე,

და დადის ასე არა კეთილი —
 შური ამყავდ, თავაშვებული,
 სხვისი სიკეთით გულდაწყვეტილი,
 ბოროტი თესლით აფუებული.
 და მაინც დარჩნენ იმედად ხალხში
 ცოტანი, მაგრამ გმირთა გმირები,
 მათი გარჯით ამ ბობოქარ ზღვაში,
 არც ვილუპით და არც ვიძირებით.
 ასეთი იყო გოგოლაური —
 შენოდა ვაგვაცს ვეფხვის იერი.
 იყო ქველი და თან უხმაური,
 სულით მდიდარი. მკლავით ძლიერი.
 წამს არ ისვენებს და ვით ნუგეში,
 დადის ხალხში ეს სული ზვიადი,
 ცრემლის და ტანჯვის საუკუნეში,
 რომ მოუმზადოს ხალხს განთიადი.
 გულს როდი იტყეს, ლომგულობს ისევ.
 სურს გაუმართლოს მშობელს შვილობა
 და ხალხმა იგი მიიღო ისე,
 როგორც ბუნების ხელგაშლილობა.

IX

დილაა, ჯერ მზე არ ჩანს ლაღარი,
 ხვესა და მინდვრებს ნისლეში აესებს,
 ადგა შავლევო, უკვე მზად არის
 გაჰკურცხლოს ცხენით ტყვიავის გზაზე.
 ცოლს ეუბნება: — მივდივარ, ლილე,
 შენ იცი, გტოვებთ. მარტოკა ქალებს.
 მაგრამ რა გიჭირთ. მიხედეთ შვილებს,
 არ შეგვემინდეთ, მე მოვალ მალე.
 წავიდა. ამ დროს მზეც ამოგორდა
 წითელი, თითქოს გასვრილი სისხლით,
 მთის კალთებზე კი მოჩანდა ოდნავ
 მცირე ფთილებად მოთეთრო ნისლი.
 და დაქრის მინდვრად გაღვიძებული
 დილის ნიავი ცხოველმყოფელი,
 ცხოვრების ტვირთით დამძიმებული
 შრომის ფერხულში შედის სოფელი.
 ქუჯი კი ღელავს, ვერავის უთხრა
 თავისი ბოღმა, თავისი წყლული,
 ჯავრის საყრელად ახლა ამ მუხთალს
 უნდა ლილეზე იჯეროს გული.
 ასეა მუდამ, ტრფობის ხალისი
 სანამდე ჰყვავის — სიციცხლეც ხარობს,
 მაგრამ თუ ჩაქრა შესაბარალისი —
 მერე ის მტრობის იქცევა წყაროდ.

აი, შენიშნა ქუჯომ, რომ ლილე
ლოცვისთვის მარტო საყდარში მიდის,
ამაზე მეტს რას მოისურვილებს
სინდისისაგან დაცლილი ფილი...
გაკურცხლა მყისვე გორის ციხეში,
ჯერ უთენია ცისმარე დილით,
და ისე უქო მტერს ლილვს ეშხი,
რომ მირზაც დარჩა მით კმაყოფილი.

მირზა:

ასე კარგია?

ქუჯო:

ბადალს ვერ ნახავ!

მირზა:

ქალიშვილია, თუ გათხოვილი?

ქუჯო:

გათხოვილია, თუ გნებავს ახლა
წამო, გაჩვენო მინდვრის ყვავილი!
ერთი ნახე, რა სილამაზეა,
დახატულია ბუნების ფუნჯით!
— რას ამბობ, ნუთუ მართლა ასეა?
— თუ გატყუებდე, მოგიკვდეს ქუჯო!
ნახვა თუ გინდა, ახლა კი დროა...

მირზა:

— კარგი, წაგყვები ჯანდაბას იქით,
მაგრამ ის დიდად სამწუხაროა,
რომ გულის მწველი აღმიძარ ფიქრი...
მე შენ უმანკო შემპირდი ქალი,
ის კი ჩანს, თურმე გათხოვილია!
— რას ბრძანებთ! ჩიტის ნაყენი ბალი
ხელუხლებელზე უფრო ტკბილია!
— მერე, ის ქალი სად უნდა ვნახო?
— შორს კი არ არის, აქვეა ახლო,
მაღე საყდარში იქნება იგი...
— საყდარში? — დიახ, ბატონო ჩემო!..
— მერე, ეს არის წესი და რიგი?
მე ხომ აგვრძალე არ ყოფილიყო
არც დღე, არც ღამე წირვა და ლოცვა!

ეს რას ჰგავს? ლანის გული გამიხმოს
გათავებდებულ ბრიყვების სოციალურ
ახლა წავალ და ის თუ იქნება...
მოვაშობ, ვფიცავ მაკმადის სახელს!
წავიდნენ, სოფლის მივარდნილ მხარეს,
სად მისდევს ბილიკს ვერხვების ჩრდილი,
გამოჩნდა ლილეც, გავსებულ მთვარეს —
ეაღვრება ნიაგი დილის.
მოდის ამაყად, არც ეშინია,
თავის მშვენებას არცკი აფასებს,
თვალს კი იტაცებს ხარბს და თინიანს
ჭრელი სარტყელი ფარჩის კაბაზე.
აქ შედგა მირზა. ვერაგის თვალი
თითქოს ზედმეტად ჩანს კმაყოფილი,
ჯერ არ ენახა ასეთი ქალი,
მშვენება უცხო და სრულყოფილი.
უბრძანა ქუჯის, დასტოვოს მყისვე
და ქუჯიც გაქრა, როგორც ღრუბელი.
მიეშურება შემკრთალი ტყისკენ
სინათლისა და მზის დამლუპველი.

XI

შევიდა ლილე საყდარში კრძალვით,
დგება ხატის წინ სახე ნათელი,
და ღვთისმშობლის წინ გამოჩნდა მკრთალი
ორი პატარა წმინდა სანთელი.
დაიწყო ლოცვა, და ამ დროს უცებ
შენიშნა იქვე უცნობის სახე,
ახლა კი შიში ეჯახა გულზე,
აქ არ ელოდა დაგებულ მასეს.
შეკადრა მირზას: — ვინ ხარ, ბატონო,
რისთვის მოხველ აქ, რამ მოგიყვანა?
— შენთვის, ლამაზო, ცის კაბადონო,
გნახე და სულმაც ნახვით იხარა!
— წადი, გამეცა! — არა, ლამაზო,
მე დღეს აქედან წამსვლელი არ ვარ.
განა არ ვხედავ, როგორ აღმასობს
შენი ნაკვეთების ლალი და ქარვა!
მე დავიპყარი ქვეყანა შენი,
მაგრამ შენ ჩემი ხარ დამპყრობელი,
და როგორც წმინდა, ძვირფასი ძღვენი,
მინდა მოგიძღვნა ეს ჩემი ხელი!
ორი ცოლი მყავს და თუ გწავია —
გახდი მესამე, ძვირფასო ლილე,
შენი იქნება, რაც მახადია,
სულიც რომ მთხოვო, არ გაგაწმილებ!

— არ მსურს მესამე ცოლობა შენი
და არც წაშწმენდი ცბიერი ძღვენი!
— მაშ, მეორეზე იყავი ყაბულს —
და უყოყმანოდ მოგიძღვნი ამ გულს... —
ვიქნები შენი პატივისმცემი,
და თუ შენ ესეც გეცოტავება —
აჰა, გპირდები სულ აყვავებას,
პირველი ცოლი იქნები ჩემი!
— წადი, გამშორდი, იჭით, ურჯულო
ჭკუაზე შეცდი, თუ რას ჩურჩულობ? —
აქ მოთმინება დაჰკარგა მირზამ,
ცეცხლოვან ენებით აეესო გული,
და რაკი თხოვნით ვერ მისწვდა მიზანს,
ეცა ქალს მხეცი გამშაგებული.
იბრძვიან... ვნება წრებაგადასული
უფრო და უფრო ცეცხლებრ იალეებს,
გაუსხლტა მირზას ქართლის ასული
და ამბიონის ირგვლივ ტრიალეებს.
მირზაც თან დასდევს ქოშინით, ქშენით,
სირბილით დაღლილს არ ახსოვს თავი,
ლილეც დარბის ვით დამფრთხალი შველა,
ცდილობს გაეჭყეს ვერაგის ჩხავილს...
და ამ ტიდილსა და ბორიალში —
ქვის ნიშზე ქალმა ჯვარს მოჰკრა თვალი,
აიღო უცებ, დაჰკრა მტერს თავში
და მირზაც იქვე დაეცა მკვდარი.
გაიქცა ლილე... შიშით ცემს გული,
ათრთოლებული შინისკენ გარბის...
უსულოდ ქვაზე გადაშვართული
დატოვა იქვე მუსუსი, ხარბი!
ცოტა ხნის შემდეგ ქუჯიც დაბრუნდა,
ხედავს რომ მირზა ძირს გდია მკვდარი,
შეშინდა მზღალი, გაქცევა უნდა,
მაგრამ გაქცევა რალა დროს არი...
მიხვდა, ვინც მოჰკლა ვერაგი მტერი,
მაგრამ რომ გათქვას საქმეა ძნელი,
ლილეს მაგიერ ყიზილბაშებმა
იქნებ მას თვითონ მოჰკიდონ ხელი
და უთხრან: შენ თვით მიგიძღვის ბრალი,
ბნელს რომ ქომავლობ და თეთრს აშავებ,
აღბათ, როგორც შენ, ისე ის ქალიც
მირზას სიკვდილში ხართ დამნაშავე!
და ამ გონიერ განსჯას და აზრსაც
დაემორჩილა ზრახვები ბნელი,
ისევ ირჩია კრინტი არ დასძრას
და არც ახსენოს ლილეს სახელი!

XII

მირზა მოჰკლესო, დაირხა ხმები,
ხალხის სიხარულს აღარ აქვს ბოლო,
აქამდე ჭირში გავლილი ძმები
ამის იმედით ცოცხლობდნენ მხოლოდ.
ასე დიდია იმედის ძალა,
კაცისთვის იგი დიდი რამ არი,
არ მიგატოვებს ჭირის დროს ცალად,
ძმის უმტკიცესი დიდი ძმა არის.
და აღსდგნენ ახლა, მოეცათ გული,
თითქოსდა გალხვა ყიზული ცივი,
სულ ახლოს ჩანდა მოძალებული.
მტრისგან გამოსხნის იმედის სხივი.
ქუჯის კი ახლა აღარ ეძინა,
ყოველ დღე ადგა თავს ფათერაკი,
გაუტანელი თუ იყო წინათ,
იმაზე მეტად გახდა ვერაგი.
სულ მტრებთან დადის, თავზე ევლებს,
ბეზღობით გასცა ხუთასი კაცი,
გამოაცხადეს ყველა მძევლებად,
უმალ დაადეს სასჯელი მკაცრი.
საწყლებმა უნდა პასუსი აგონ,
მათ გადარჩენას არავინ ელის,
გაფლეტენ ყველას ულაპარაკოთ
თუ ერთ კვირაში ვერ ნახეს მკვლეელი.
და ეს ამბავი სასტიკი, ავი
შეატყობინეს შავლეგოს მთაში,
აფეთქდა გმირი, როგორც მთის ზევაი,
უცებ მოჯარდნენ ფიქრები თავში.
სწერს ჯანყის თავი: — გოგოლაურო,
ვიცი, რომ მუდამ მარჯვედ იყავი,
და ახლა, ჩემად და უზმანროდ
უნდა შეიპყრო ქუჯი პირშავი.
სადმე ციხეში ჩაკეტე მზღალი,
მისი იქ ყოფნა არვინ იცოდეს,
რომ ეს შაჰინშას ყური და თვალი
ჯოჯოხეთური ცეცხლით იწვოდეს!

XIII

მიჰჭირს შავლეგო. მან ჯერ არ იცის,
საყდარში თუ რა ამბავი მოხდა,
დღე არის ცხელი, ბოღმისგან იწვის,
სადავე მაინც უჭირავს კოხტად.
და ჰა, მდინარე ლიახვის გაღმა
მოლანდა ქუჯი, მიჰჭროდა ცხენით,

დაბურული ტყის მისდევდა აღმართს თავის სამშობლოს სასტიკი მტერი. ასეა, ავის მოქმედი მუდამ, ღამურასავით უნდაა, ფრთხილი. ბილწია, მაინც სიცოცხლე უნდა. არც დამით არ აქვს მსუბუქი ძილი. ვერსად ისვენებს გული აფთარის, თავისუფალი არა აქვს სული, და იწვის მუდამ ცეცხლის ღადაართ მის სულში ცოდავ აბორჯებული. ასე უწია ქუჯისაც ცოდვამ, არ დააყოვნა წამიც აღარა... შავლეგო უცებ შედგა კლდის ლოდთან და მუხთალს რისხვით პირში ახალა: — საით გარბიხარ, შესდექ პირშავო. წყულოც იყოს შენი გაჩენა, როგორ გაგვყიდე, უძღებო სვავო, ბინძური სულის გადასარჩენად! შენ ხალხის გმინვა გესმის გალობად, რაკი შაქინშას ძღვენი დიდა, მაგრამ შაქიც ხომ შენებრ ფლიდა, კარგად იცის, ვის აძლევს წყალობას!

ქუჯი:

როგორ მიბედავ, განა არ იცი, ბედისკენ გზები როგორ მიდიან?

შავლეგო:

როგორ არ ვიცი, მტერთან ლაციცი კეთილ მგზავრისთვის ცუდი ხიდაა!.. იცინის ქუჯი, თავს არ იწუხებს, მაგრამ შავლეგო მძლედ დაიქუხებს: — შენ აქ ბრიყველად ნუ იღიმები, უნდა მარყუევი გიპურდეს ყელში, არა გრცხვენია, ქვეყნის შვილები მტერს რომ მძველებად ჩაუგდე ხელში? გაშეშდა ქუჯი, ახლა კი ხედავს, ბედი რომ რალაც ცუდად ტრიალებს. უნდა როგორმე გაშორდეს მხედარს, შავლეგო რისხვით თვალს უბრიალებს... იბრუნა პირი, გაიქცა მყისვე, მხდლისთვის უცხოა სირცხვილი მწველი. შეშინებული მიფრინავს ტყისკენ, შავლეგომ ადგილს მოსწყვიტა ცხენი და გამოუდგა გაქვეულ ქუჯის,

სტყორცნა — ქამანდის ძალა აჩვენა, შეიპყრო ქვეყნის ორგულე, ურჩი მთისა და ბარის გადასარჩენად. ხედავს ქუჯი, რომ მოტყუეს კბილი, რალას უშველის მუქარა მტრული, ისევ არჩია, შავლეგოს ტკბილი ხოტბით და ლიქნით მოულობს გული. — გამიშვი, შავლეგ, ნუ მიცქერ მრუდად, მიიღე ჩემგან ვგრცხლი და ოქრო, აბა. რად გინდა, ქვეყნისთვის მუდამ სულ იბრძოლო და სულ იბოძოქრო. ჯობს რომ იფიქრო საკუთარ თავზე, თუ გინდა შეგრჩეს თვალში სინათლე, ხალხის გულისთვის რად იბრძვი ასე ხალხი არაფერს არ დაგიმადლებს. სიმართლეს ყველგან ცუდი დღე ადგას, მას მუდამ ტანჯვის კვალი აჩნია, არსად მუშტარი არა აქავს, რადგან ხელსაყრელ საქმედ არ მიიჩნიათ! მაგრამ ეს ცივი მუდარის ეშხი როდი ხიბლავდა გმირის სულს ზვიადს, წაიყვანა და ქსანის ციხეში — ქუჯი თავივით გამოამწყვდია.

XIV

შეკრბენ წისქვილში ქსნის თავაკცები, აქაც წუხილის მწარე ხმა არის. მსჯელობენ ცხარედ და გატაცებით. იმათი დარდი — ზღვაზეც ღრმა არის. წისქვილის ქვემოთ ბრუნავს ბორბალი, ზევით — გათლილი დიდი ქვა არი, იქვე ხვიმირში ლაღობს ხორბალი, ქვევით ორეში ფქვილის ზღვა არის! და ამ ხმაურში წამოდგა მშვიდად, ჭარმაგი კაცი ჯანლონით საესე, შეწუხებული ჯავრისგან დიდად. ხალხს გულისწყრომით მიმართა ასე: — ძმებო, ხომ იცით, ხალხის რჩეულნი, როგორც მძველები ციხეში ყრიან! ისმის დღედაღამ გაავებული მათი გოდება კლდეს დაშლის ქვიანს. მკვლელს მოითხოვენ, იმუჭრებიან, მძველებს უთუოდ მოჰკვეთენ თავებს, ხალხის წამებით ველარ ძღებთან. მოწყალე გული ვინ მისცა სვავებს! თქვით, იქნებ იცით ვინ მოჰკლა მირზა, ან აქაც იყოს იქნება მკვლელი.

ერთს შეუძლია ის ხალხი იხსნას და დაიმკვიდროს სასუფეველი. იგი იტყვება ხალხისთვის ღმერთად. დაემსგავსება უჭკნობელ ყვავილს, ხუთასი კაცის განწირვას ერთად ჯობია ერთმა გაწიროს თავი! აქ წამოდგება შავლეგო დუნედ, წყნარად, მშვიდი ხმით ჩაიბუბუნებს: — რა გაეწყობა, მე თვითონ წავალ, დავიხსნა სული ჩვენი გმირების, რა საჭიროა ამაზე დავა, სამშობლოს დღესვე შევეწირები. ეს თქვა და ადგა, გავიდა გარეთ, ყველას ძალუმად უცემდა გული, გულდათუთქული კვლავ იდგა მწარედ ხალხი ზაფრისგან გაქვავებული.

XV

აქ კი შავლეგოს სახლში დადარი, ცეცხლი ტრიალებს ჩაუჭრობელი, წუხს ლილე. იცის, თვითონ რომ არი მამივე სახმილის წარმომშობელი. მირზა მან მოჰკლა და ამის გამო მძევლები სიკვდილს ელოდებიან, ფიქრობს მთელი დღე. მთელი საღამო. ფიქრები ფიქრებს ენაცვლებიან... თითქოს ყურებში ძაბილი ესმის, იხსენო მტრისგან უბრალო ძმები, თუ გააღვივე სიკეთის თესლი, სამშობლოს მაშინ გამოადგები! მირზა შენ მოჰკალ, მსხვერპლია შენი, უნდა გეჭიროს თავი მეფურად. განა უმსხვერპლოდ დიდი საქმენი ქვეყნად ოდესმე გაკეთებულა! და გადაწყვიტა წავიდეს ღამით, (ეს საქმე წინათ შევნოდა რაინდს) თქვას ყველაფერი და იხსნას ამით ხუთასი კაცის სიცოცხლე მაინც. შავლეგო არ ჩანს, მარტოა ლილე, ცეცხლი აწვება გულს უმწარესი, მიუახლოვდა მძინარე შვილებს გულის დამწველი ჩუმი ალერსით. — შვილებო, ჩემო მარგალიტებო, ბედგანწირული უდედოდ გტოვებთ: წასვლის წინ გკოცნით, ჩემო გვრიტებო. ამაყი მუზის პატარა რტობს.

რა ჯნა, მიედივარ ცრემლით ნალექი, უდედოდ ვინ თქვა გაზრდა შვილისა, არ გვამებათ სხვისი ალერსი და არც ღიმილი მზიან დილისა. დედის გულივით ვინ შეგიყვარებთ, ცხოვრების წიგნშიც ასეა თქმული, ვერც თქვენი ცქერით ვერ გავიხარებ, ვერც თქვენ დიდ წუხილს გაიგებს გული. რომ გაიზრდებით იკითხავთ დედას. თქვენს გულში დარდი მწარედ ითოვებს, ვერ მოიცილებთ თავიდან სევდას, ეგეთ სამინელ ნალექს გიტოვებთ!..

XVI

უკვე დამეა... გაილო კარი, მოდის შავლეგო გაფითრებული, ეტყობა, დიდად დაღლილი არის, მაინც დარდისგან არ ტყდება გული. რატომ დაბრუნდი, შავლეგ, დღეს გვიან, ნუთ უკვლავ ცუდი ამბავი არი? — წუხს ხალხი, ლილე, ტყეში გარბიან, მირზას მკვლელობამ თავს დასცა ზარი, შევიყარენით, ვიმსჯელებთ ბევრი, მაგრამ საშველი არ მოინახა, დიდი რბევისგან ჩანს გატყდა ერი, და რომ არ გატყდებ, განა რკინა ხარ? მტერი კვლავ ითხოვს, რომ მიეცეთ მკვლელი.

მძევლების ბედი ბეწვზე კვიდია. არ ჩანს არსაით მცირე ნათელი, მწარე ჭირის დღე ისე დიდია!... ნეტავი მაინც იცოდეს ვინმემ, თუ ვისმა ხელმა მოჰკლა სატანა, თუმც ჩაგვიყვნა გულში ჩვენ მღვიმე, და ძნელიც არის ამის ატანა, მაგრამ ღმერთს ვფიცავ. იმის მარჯვენას ვემთხვიო ზედ და არ გვადრო ცუდი, ასეთი კაცის ქვეყნად გაჩენა, ჯერ გაუგონარ სასწაულს უდრის! აქ კი ძალღონე მიეცა ლილეს. ღამის მკერდიდან ამოხტეს გული... — მე მოვკალ იგი, ვფიცავ ჩემ შვილებს, ძალღმა ძალღურად დალია სული. — შენა? რას ამბობ? საიდან, როგორ? — ვეგონე ალბათ, მორჩილი გოგო... უცებ მეტაკა ის მუზის მღილი,

რომ აებადა ჩემთვის მანდილი,
მაგრამ რაც მოხდა სიზმარი არის...
იქვე საყდარში დაეტოვე მკვდარი.

XVII

აქ საუბარი შეწყდა მათ შორის,
აღარ იძროდნენ თრთოლვით ბაგენი,
წყვედიადს მოეცვა ქალაქი გორი,
ძილს მისცემოდნენ მოქალაქენი,
არც მთვარე იყო, ჩასულა ადრე,
არც ხმა, არც ბინდი არემარენი,
და ტანკრიალა ვერხვებს და ჭადრებს
ჩუმად ეძინათ მყუდრო ღამეში.
უცებ სკამიდან წამოდგა ლილე,
უთხრა მიუღღეს ოდნავი წყევლით,
— ხალხის ცოდვა რად დაეადო შეილებს
წავალ, ვეტყვი მტერს, რისიც ვარ მქნელი
— როგორ თუ წახვალ, რას ამბობ; ლილე,
თვითონ ვარდები ხახაში ჯიქის?

— რომ გაიგებენ, მე მოვკალ იგი,
მძევლებს ახსნიან ფეხზე ბორკილებს.
არ დავიმძიმებ სულს სხვისი ცოდვით,
არ მიინდა გამყვეს სამშობლოს წყენა,
ცხოვრებას დიდხანს ვაკვირდებოდი,
ბრძოლაში სიბრძნის ვისწავლე ენა.
დამძიმებული, ტანჯული სულით
ჯერ ქვეყნად არვის გაუხარია,
ერთხელ ცოდვისგან ამორგებულნი
სულიერ ქვეყნის ცეცხლში არიან.
გიტოვებ შეილებს, მიეც მათ შეველა,
დღეს ცრემლით ვნამე სასლის კარები,
ღმერთმა მწვინდობით გამყოფით ყველა,
აწ ვერ მიხილავს თქვენი თვალები.
მაგრამ წასვლის წინ ეს გთხოვო მინდა,
არ დამივიწყო, შავლევ, აროდეს.
ეს შენი გული თოვლივით წმინდა,
მინდა ჩემს შემდეგ დიდხანს ხარობდეს!
— რას ამბობ, ლილე! უნდა გახარო,
სწორედ ხვალ ღამით სულს დალევს მტერი,
თუნდაც რომ ქვაზე თავი ახლოს,
მას არ შერჩება წამება ერის.
ეს საიდუმლო არ უნდა მეთქვა,
მაგრამ რაღა დასამალავი,
ხვალ მტრების გულის შეწყდება ფეთქვა.
ზე იფრიალებს ძლევის ალაში!
— ღმერთო! ნუთუ ეს მართალი არის?
— დიახ, ხვალ მსვეცი იქნება მკვდარი!
იცრუა გმირმა, მაგრამ სინათლის

არ დამცრობილა ამით ხატება,
სიცრუის სიბრძნე ზოგჯერ მამარხელს;
ძალას ათასჯერ აღემატება სიბრძნის
სისარულისგან აღელდა ლილე,
თვალეში შევების ცრემლი ციალებს,
ხან ძუ ვეფხევივით დაწვდება შეილებს,
გულში იხუტებს სახეშიანატებს.
ბედნიერია, რა ვუყოთ მერე,
თუ წუთიერად ცრემლები შრება,
ბედიც ხომ სშირად წუთით გვამღერებს,
აბა, მუღმივი სად გვაქვს ჩვენ შეება!
დაწყნარდა ლილეც. ახლა იმის გულს
აღარ აწუხებს შეილებზე დარდი,
მშვიდად მოელის ქვეყნის გასაფხულს.
და გულშიც ჩუმად იშლება ვარდა.
დაღლილს ნელნელ ჩათვლიმა კიდევ.
უკვე მამლები ყოილი იმის,
მთებიდან ბარში ჩამოგვიდნენ
თითო-თრთოლა ფთილები ნისლის.

XVIII

ღამეა, ნაღველს არ უჩანს ბოლო,
შორს სადღაც ჭოტი საბრალოდ ტირის,
აქ კი შავლევოს არ სძინავს მხოლოდ,
დიდ განსაცდელში ჩავარდა გმირი.
რა ქნას, ჯერ კიდევ ბურანში არის.
ტყვედ ჰყავს ვაჟკაცი ფიქრებს გუშინდელს.
უკვე ვარზეა საფრთხე მომდგარი
და უნდა ამ ფიქრს არ შეუშინდეს.
შვილების დარდი აწუხებს დიდად,
რომ ტოვებს ობლად გაუმღულ ყვავილთ,
ხმა იდუმალი ჩასძახის მშვიდად,
— არ შედრკე, მამულს შესწირე თავი...
რა უჭირთ შეილებს, ცრემლები ნამად
თუკი წამოვა, კლდეს დაშლის ქვიანს,
დედა თუ ჰყავთ და დაჰკარგეს მამა,
დაღუპულები მაინც არ ჰქვიათ!
ფიქრები მაინც მძიმედ გროვდება.
მწვლია ასე გასწირო თავი,
ხედავს სიკვდილი უახლოვდება
თავისი ცივი, ძლიერი მკლავით.
წამოდგა ზეზე, შეილებთან მიდის,
უკანასკნელად შეავლო თვალი,
არ უღალატებს საკუთარ სინდისს.
მოსახდელი აქვს მამულის ვალი.
იცის, რომ დიდი საქმისთვის კვდება.
თავის დასასრულს წინასწარ ხედავს,

და მაინც დინჯად ემშვიდობება —
 ერთგულ მეუღლეს, შვილებს და დედას.
 მათ ძინავთ, განა ესმით რა ხდება,
 განშორების ეამს მუდამ ასეა,
 ვინც სასახლეოდ ქვეყნისთვის კედება
 მარად უჭკნობი სილამაზეა.
 რა ვართ? ნამივით ჩვენც ავორთქლებით,
 ბედის ლოდინში სულ ასე ცივა,
 ცხოვრება სეა, ჩვენ ვართ ფოთლები —
 ხანდაზმულ რტოებს მუდამ რომ ცივა.
 და ამ ფიქრებით დამიძმებული
 მივიდა, კალამს მოჰკიდა ხელი,
 აღმოდებული დელავდა გული,
 წვაგდა სტრიქონებს ნაღველი მწველი.

111

მივდივარ, ლილე, ცრემლებით დაღბა
 ჩემი კაცობის ფიქრი მრავალი,
 რაც განვიზრახე, იმისთვის, ალბათ,
 მადლობას მეტყვეს შთამომავალი.
 კაცი ის არი, ვინც შობს სიხარულს,
 კაცებს საქმენი ჰქმნიან გმირებად,
 ვინც თმობს პირადს და ხალხის სიყვარულს
 წარბშეუხრელად შევწირება!
 ხომ ვიცით ისიც, რომ მზისფერია,
 რასაც ამ ქვეყნად სიცოცხლე ჰქვია,
 ისე კი დიდი არაფერია —
 ადრე წავალთ თუ ცოტათი გვიან!
 ბედის განაჩენს უშიშრად ვხვდები,
 შორი ქარებიც სასტიკად ჰქრიან,
 ვიცი მოკვდავი ერთხელ მოგვედები,
 მაგრამ ეს დღემდე არც მიფიქრია.
 და მაინც მინდა ვთქვა გატყბილად.
 ხანდაზულობაც გვებრძვის, ვით მტერი,
 ხომ მოგვედებოდი, მე რომ მუხილა
 ვარდის სახეზე ნაოვის ფერი.
 დროის მიმართ შენ გეთქვა ვყვდრება,
 და მეც დამეწყო ჯოხით ტაატი,
 და სულ გვეფიქრა, ხად გაჩერდება —
 ჩვენი სიცოცხლის ოქროს საათი!
 უკვე გატებზე ზღუდე დამისა.
 დრო ულმობელი რამივით მიჰქრის,
 თუ რა იქნება შემდგომ ამისა —
 რა საჭიროა ამაზე ფიქრი!..
 ვიცი, გასჭირან სამარეს ქვიანს,
 აღიხოცება გულისგან დარდიც,
 და ჩემს საფლავზე ადრე თუ გვიან

დრომ თუ ინება ამოვა ვარდი.
 გამაგრდი, გულო, წადი ამაყად,
 არ შეგეშალოს შენი გზა-კვადრი,
 აღარ ვიქნები ალბათ, ამაღამ,
 მაგრამ მოხდილი მექნება ვალი...
 ცვესლს მიეცემა ყველა სარკმელი,
 მაგრამ წმინდა ღვაწლს ხელს ვერ ახლებენ,
 სიკვდილის შემდეგ შენი საქმენი,
 გულო, შენ ცამდე აგამაღლებენ!
 აჰა, დავწერე ჩემი ფიქრები-
 მაგრამ შეველ კი რა უნდა მეთქვა?
 განთიადისას აღარ ვიქნები,
 მართალი გულის შეწყდება ფეთქვა!
 მასთან შეწყდება ჩემი ოცნებაც,
 მაგრამ მე სულმთლად არ დავცემი,
 ამას გთხოვ. შენმა პატიოსნებამ
 ჩემს ობლებს თვალზე მოწმინდოს ცრემლი-
 დასარდე, დრო-დრო მიუხმატვილე,
 მძიმეა მათთვის ეს დაღონება,
 მაგრამ არ ვარგა არც დაყოვნება,
 დროზე უთხარი სიმართლე შეილებს...
 ოღონდ აღსარდე ვაჟაკი ისე,
 რომ კაცმა თავი იგრძნოს კაცურად.
 კეთილად აღსარდილა რომ გაუჭირდეს,
 ზიმართლისათვის ზღვას გადაცურავს.
 ბოროტმა იცის, რა ფასი ადევს,
 მუდამ რომ დადის მრუდე ბილიკით,
 თვით გაბრწყინილია, მაგრამ შვილი კი-
 მას სიბილწეში არ სურს რომ ჰგავდეს.
 ბევრს ნუ იღარდებ, მუხუდი მას მშვიდად-
 ხალხის ხსნიისთვის რომ თავი გავეწირე,
 ნუ დავცემი, ნუ იწყენ დიდად,
 დიდი ვიშვიო არ უყვართ გმირებს.
 შენ ასახელე შენი ქალობა
 და საკადრისად დასაჯე მხეცი,
 და მით ჩემს კაცურ შეუვალობას
 ჯერ არნახული პატივი ეცი.
 მივდივარ, გტოვებ, გაბარებ შეილებს,
 ჩუმად რომ წაველ ამას ნუ მიწყენ.
 და ერთს კიდევ გთხოვ, ძვირფასო ლილე-
 სიკვდილის დღემდე ნუ დამივიწყებ!
 ადგა, დატოვა ბარათი... შემდეგ
 ცოლსა და შვილებს მიუალერსა,
 მშობელ დედასთან მცირე ხნით შედგა,
 დაკოცნა იგი უმხურვალესად.
 გავიდა გარეთ, ჭიშკართან მდგარსა
 წინ ეგებება ჭიხვინით ცხენი,
 არ მოუთმინა გულმა და მასაც

ალერსიანად გადუსვა ხელი.
შემდეგ წაეიდა, დატოვა ობლად
მიდამო, ზვრები, ეზო, სახლკარი.
ეძინა ყველას, სიმშვიდეს სოფლად
შუქს ჰყენდა მხოლოდ ნათელი მთვარის.

XX

გათენდა უკვე, გორის ციხეშიც
დილის მზემ მორცხვად შემოიხედა,
შორს არის, მაგრამ წუთისოფელში
ის არის ყოველ სულდგმულის დედა!
მიადგა ციხეს გმირი მეფურად,
მტკიცედ შეალო გალავნის კარი.
უცებ აღმოჩნდა მის უნებურად
ციხის უფროსთან პირისპირ მდგარი.
უთხრა: მე ვარო იგი, ვინც ძერას
გულში აძგერა მახვილი მჭრელი,
მძველებს რას ერჩი, გაუშვი ყველა,
მკვლელს თუ დაეშობ, აქა ვარ მკვლელი!
შეკრთა უზბაში. შეწყვიტა დავა,
არ მოელოდა ასეთ გამირობას.
ის მხედრულ სიტყვას როგორ გადავა,
წინ უდევს მუხთალს შაჰის პირობა.
წამს ალაყაფის აღებენ კარებს,
სიკვდილიც უკან დროებით იხვეს,
მძველები უცებ გარეგეს გარეთ,
დაცარიელდა შავბნელი ციხე.
შავლევოც ჩუმად აქვე დგას, უნდოდ,
მაინც გმირულად უჭირავს თავი,
წამოებსია ყიზილობათ ურდო,
ერთზე მოიწევს ათასი სვავი.
ახლა შეიცნო სიცოცხლის ძალა,
უომრად როგორ დახუჭოს თვალი,
შემოტრიალდა ვაჟაკი მწყურალად
და გამოსტაცა ყიზილობას ხმალი...
შეკატა ერთი რიგი შუამდე,
ახლა მეორეს სწვდა გახელებით,
სისხლით შეღება ხმალი ყუამდე,
მტრის ხოცვით ვეღარ ძღება ხელები.
კვლავ იბრძვის, ოფლმა დანამა შუბლი,
დგას წრემი მტრებით გარემოცული.
ზოგი ხმლით ებრძვის და ზოგი შუბით
და ამ ბრძოლაში დაღია სული.

XXI

არ არის გმირის ძლევა მტრის.
დიდხანს იბრძოდა მტრის მხედრიონი,
და რადგან გმირმა დახუჭა თვალი,
მკვდრის მიმართ ყველა დევგმირი არის.
ხარობენ, დიდი გნასი ატყდა,
ხედავენ ვეფხვი ძირს გდია მკვდარი,
აჰა, კვლავ ერთი სიმაგრეც გატყდა,
მტრების სიხარულს არ აქვს საზღვარი.
როცა თხას უთხრეს — მოჰკლესო მგელი,
თხა სიხარულით ტყეში გაიქცა.
თხოო, რას დასტი, ნუგემს რად ელი,
ნუთუ სამგლეთი სულმთლად დაიქცა!
განა რა მოხდა, ეთქვათ მხეცი არ ჩანს,
მგლის ჯიშისანი არა კვდებიან?
მაგრამ იმას რომ ლეკვები დარჩა,
ისინიც მგლებად დაიზრდებიან!
დაიზრდებიან მაგრამ მრისხანე
მტერს ჯერ კიდევ აქვს ბასრი ეშვები,
ასე ჰგონიათ ირანის ხანებს —
სულ მუდამ ასე ითარეშებენ!
გადაწვეს ჭართლი, მომხდურ ნადირებს —
ლილემ ოჯახით გაასწრო შთაში,
რა უყოს ქვრივმა აღსაზრდელ შვილებს,
დარდით ჭაღარა გაუნდა თმაში.
ქუჯი კი ხარობს, ციხიდან ღამით
სპარსთა მხედრობამ იხსნა ვერაკი.
ისევე საესეა ყელამდე შხამით,
არ გაუბნია გველის პერანგი.
შავლევოს დასჯით მოიკლა დარდი,
მაგრამ ვერ სძლია შიშს და ციებას,
იციხს ვერაკმა, ჩუმად რომ დადის
სადღაც ფარული შურისძიება.
ის დადის, შოვა ადრე თუ გვიან,
წალეკს ქვეყნის ჭუჭყს ცხოვრების გზაზე,
თუ წინ აღუდგა, გასჭრის კლდეს ქვიანს,
და სულს მალალი ზრახვით აღავსებს!

XXII

ოი, იმედო, შენ ხარ ის ერთი,
რომელსაც ვერ კლავს მუხთალი ბედი,
და მუდამ, როგორც მოწყალე ღმერთი,
კაცს მძიმე უღელს უმსუბუქებდი!
უშენოდ ცრემლი დიოდა თვალზე,
ხალხის სიცოცხლეც არარა იყო,

როცა შენ მოხველ ამ ქვეყანაზე,
 ყველგან დახშული კარი გაიღო.
 ამ რწმენით დიდხანს ითმინა ხალხმა,
 ატარა ტანჯვით უღელი მძიმე,
 და როცა უცებ ცხოვრების ჩარხმა —
 გზა გაუკაფა სანუკვარ იმედს,
 აღსდგა, აზღვაჲდა ბედით ჩაგრული —
 სუსტი იყო თუ დიდი, პატარა
 და აჯანყების ძლიერი სული
 ქობიდან ქობში ჩამოატარა.
 შეშინდა ქუჯი, რა ქნას, არ იცის,
 ხედავს ეცემა მისი დიდება,
 ვისღა დაუწყოს ახლა ლაციცი,
 ხალხს მლიქვნელები აღარ სჭირდება.
 ასეა: ვინც რომ ფონს გადის კვებნით,
 ძალაუფლების სიტკბოთი თვრება,
 ბოლოს თუ ერთხელ დაუცდა ფეხი —
 მერე ჭიაზე საწყალი ხდება.
 თითქმის ყოველდღე ესმის გალობად
 შავლეგოს ღვაწლი, შექება მისი,
 და მასთან ლილეს კაი ქალობაც
 გახდა ხალხისთვის პატივის ღირსი.
 მაინც ლილეს გულს აღარ შორდება
 აღმოდებული გრძნობების ზეგავი,
 მუდამ დღე ფიქრი, მწარე გოდება-
 ლამის სახმილით მოიკლას თავი.
 ცრემლით საფეხ ატეხ თვალების უბე-
 ბოღმა მწიფდება შურიისძიებად,
 „ჩემო ძვირფასო, მე შენ დაგლუბე,
 და ეს არასდროს შეპატიება.
 ახლა უფრო ვგრძნობ, თუ რა იყავი,
 ღირსი ვარ, შენთვის რომ ჩავიქოლო,
 წახვედი ჩემგან განუკითხავი,
 მე ამის დარდი მომიღებს ბოლოს.
 შენს მოხვლას — დილის მზე მოპყვა
 სოფლად,
 შენს წასვლას — ცაზე შავი ღრუბელი,
 დავდივარ ცალი ხარით თბლად,
 ურმის უღელში გამოუბმელი.
 სანამდე ვიყო ასე მწუხარედ,
 სანამდე უნდა ეწამოს გული,
 მდიოდეს მუდამ ცრემლი მდუღარე
 ძირმწარე შხამში ამოუღებული!“
 ხალხიც ტიროდა, დიდების ღირსი —
 დაფარულიყო შალდამში ეკლით,
 და როცა ნახეს საფლავი მისი,

უმალ შავლეგოს აუგეს ძეგლი.
 ასეა, კაცს თუ გული არ ბტკიბა
 დარდს ვერ გაიგებ სამშობლო მიწის,
 ცოცხლებს ჩვენ მუდამ ვეპყრობით ცივად,
 და მხოლოდ მკვდრების შექება ვიცით!

XXIII

სოფელი მაინც გულქვა არ არის,
 ესმოდა გმირის ოჯახის კვნესა,
 გულიც რომ იყოს ნალველით მკვდარი,
 იმედი მაინც იარაღს ლესავს.
 და აღსდგა უცებ სოფელი ზეზე,
 დიდი. პატარა ყველა აქ არი,
 გამოიტანეს სიმართლე მზეზე,
 სულ დაარბიეს ქუჯის სახლკარი.
 დაშალეს სახლი, გადაწვეს ზეარე,
 გაქრა მარანი, შემდეგ ბოსელი
 ისე, რომ ქუჯი ძლივს გაძვრა გარეთ,
 ფეხშიწველა და შეუმოსელი.
 გაიქცა, მაგრამ წვავს ცეცხლის ალი,
 გულღრძო ვერაგი ბედს ემდურება,
 ხედავს ეს ჯოჯო საკუთარ თვალთ
 მთელი ოჯახის განადგურებას.
 ინგრევა ისე, ვით იყო ღირსი,
 ის კი შენდება, ვინც მან გაწირა...
 და მიაჭვთ ასე ქონება მისი
 ფიცარ-ფიცარ და ნაწილ-ნაწილად.
 წუხს ქუჯი, მაგრამ ნალველს არ აჩენს,
 ვისღა დაუწყოს ახლა ყვედრება...
 ამ ქვეყანაზე ხალხის განაჩენს
 არც ერთი რისხვა არ შეედრება.
 ის ძლიერია სიმართლის თქმაში,
 და არ ეშლება სიკეთის ზღვარი,
 თავის ფიქრსა და თავის განსჯაში
 ხალხი ყოველთვის მართალი არის.
 ნაცვლად დამწვარი ნაფუძვარისა
 შავლეგოს ობლებს აუგეს სახლი,
 რაც უნდა ბედმა თვალი არისხოს,
 ჭირის დროს მაინც დიდია ხალხი.
 და ჰა, ქუჯისაც მიუბტნენ ღამით.
 ჩაქოლეს ქვებით ბოროტის თესლი,
 აწ ვერ მოწამლავს ხალხს მისი შხამი.
 დაანთხვევინეს ასპიტის გესლი.
 ხომ ძლიერია ბოროტი, შხაგი,
 სიკეთე მასაც სძლევს ბუმბერაზი,
 და რაც არსებობს ამ ქვეყნად კარგი,
 სიკეთე ჰქვია ყველა ენაზე!

კვირის სინამაღსე

ქ ა შ ი ე ბ ი

• • •

უძვირფასესი, მკითხავ, კარგო,
ქვეყნად ვინა მყავს?
შენზე ძვირფასი, გეტყვი, თურმე,
არვინ მყოლია!

როცა პირველად გნახე, ვიგრძენ:
თვალეში გაგყვია
და ჩქარა მივხვდი, თურმე, გულიც
შენ გაგყოლია!

• • •

ძველ ნაცნობს შეხვდა
ჭირში მყოფი გამოუცდელი,
უთხრა: მიხსენი,
დიდი ჭირი მიდგას კართანო.

მან მოუსმინა,
ჰკადრა, ძმავო, ჭირს გაუძელი,
ჩემს ჭირთან შენი
მოსჩანს, როგორც წვეთი ზღვასთანო!

• • •

მრუდნი სისწორეს მარად მტრობენ,
ახშობენ, გმობენ,
ცდილობენ ავნიონ იმის ნაშენს,
დააგდონ ოხრად,

მაგრამ რაც მეტად თავხედობენ,
მით უფრო გრძნობენ,
რომ მოუხდებათ მის წინაშე
მათ ქედის მოხრა.

• • •

დაჭრილ გულს
სევდა ჭრილობაზე ქორივით აზის;
ჭრილობა შრება,
მაგრამ რჩება ჭრილობის ხაზი.

ხოლო ის ხაზი
მამინ უფრო ხდება უღრმესად,
უახლოესმა თუ დასტოვა,
სულზე უტკებსმა.

უყურადღებო ყვაფილები
ჩქარა ხმებიან;
ხვეც ხმება, ფოთლებს თუ წაერთვით
ამაგზ მზისა...

მხოლოდ უეცნი ამა ქვეყნის
ვერა ხედებიან
იგივეობას — მზის და კაცის
ყურადღებისას.

• • •

შედნიერებას —
ნაკლიც ახლავს მიუღებელი:
ხშირად გვაბრმავებს!

უბედურება —
თუმცა გვწაგვრავს,
მოაქვს დღე ბნული
ავიხელს თვალებს!

• • •

ო, მორწმუნენო,
თქვენი ხმები როცა ერთდება,
იმ ხმათ წინაშე
ყველა ძალა ქედს ხრის, მუნჯდება.
მაგრამ უფროსილდით

მოკვდავების თქვენ გაღმერთებას,
თუ ხედავთ,
იგი სხვა მოკვდავებს
ძვირად უჯდებათ!

• • •

გამოწამორებას
ბუზმა დათვის ყურში უცადა;
როცა გამოძვრა,
დათვის მადლობა გამოუცხადა.
დათვმა მიუგო:

„ნეტავ ვინ ხარ, ბოდავ რახაო?
შენი
არც მოსვლა გამოიგია
და არც წასვლაო“.

სოლომონ ხატიშვილი

ახსნსრული მელროვისა

როგორ გავრძელდა ეს გზა! რა ტრიალი მინდვრებია, დაგუბებული მდინარეები. ეს ოთხ-ოთხადაც რა ღრბინითა და ხეთქებით მიდის მტერიან გზაზე!

ადრეც უვლიდა ასე შორს. ათი წელიწადი გავიდა მის შემდეგ, რაც პირველად დაადგა დიდ გზას. მაშინ სულ სხვა იყო. ჭერ ერთი, ჭანჭირ-თელი იყო და შორი გზა სრულიადაც არ ჰქონდა, მიდიოდა უცხო ქვეყანაში, ხედებოდა სხვადასხვა ხასიათის ადამიანებს, ყველაფერს ხარბად აყვირდებოდა.

რა სიხარულით მიდიოდა მაშინ და რა დიდი იმედით. თითოეული ქალაქი და სოფელი ახსოვდებოდა და როცა ეტლი დიდხანს წერდებოდა ცხენების გამოსაცვლელად, უცხად შემოირბენდა უბნებს, საეპრობებში შეიხედავდა, შემზვდვდრს გამოელაპარაკებოდა.

რა გაოგნებული შესცვიროდა მოსკოვს, როცა მის მიუახლოვდა, როგორ შეაერთო დიდმა ქალაქმა — ამ ზღვა ხალხში და ამ დახლართულ ქუჩებში როგორ უნდა მიეგნო გიორგი ავალიშვილს.

ახლა კი, ეს დაუსრულებელი, უსიხარულო და უიმედო გზა ედო წინ. წელიწადი და შვიდი თვე იყო გამოშფეფებული, ჭუმრობა ხომ არ არის ამდენი დრო! რამდენი წამების დღე, რამდენი დამამყრებელი ლაპარაკი. ბოლოს დამთარდა ყველაფერი და, აი, ისევ შევიწიდა დიდ გზას.

მარტო რომ ყოფილიყო ასატანი იქნებოდა ეს წამების გზა. წელიწადისა და შვიდი თვის ახსნაელობაში თითქმის შეეჩვია მარტოობას, ახლაც ეჩჩინენა მარტო ყოფილიყო. რაზე ვაამწარაა ეს ბავშვები ასეთი უხიავი მგზავრობით? ახლა ელენე! რა თავშეკავებული აღმოჩნდა ეს ქალი. დიდი გზა კარგი გამოცდა იყო მისთვის. უდრტიწველად შეუდგა ქმართან და შეიღებ-

თან ერთად ამ გზას და, არა თუ მოეღუწა სახე, თითქმის ბედნიერცააო, რომ თავის ქმარ-შვილ-შია და დიდი ხნის უნახავ საყვარელ მასპინძელთან მიუხარიაო.

ელენეს ასეთი ხასიათი მალამოსავით ედებოდა მის დამიშქებულ სულს.

ნეტაც არ ეთხოვნა ოჯახის წამოყვანის ნება. რა ლმერთი გაუწყებოდათ ნათესაებს, როგორ არ მიხედავდნენ ობლად დარჩენილებს. ამდენ ხალხში მარტო მან ითხოვა ცოლ-შვილის წამოყვანის ნება.

როცა განაჩენი წაუციოხეს და გამოუცხადეს — საქართველოში ველარ დამბრუნდებო, იმედი გადაიწყვიტა და ეს იყო მიზეზი. საქართველოში ველარ დავბრუნდებო და ვის აშარა უნდა დაეტოვებინა უშწყო ელენე და ორი ბატარა ბიჭი — ვანო და კოტე. ამიტომ აიყიდა ეს დიდი ცოდვა და თავისას დაუძაბა ცოლისა და შვილების წილი.

ქალაქ პენსამდე მათთან ერთად სოლომონ რახმაძეც მოდიოდა. გზაზე სალაპარაკო არ დაეუღლა. რას არ იგონებდნენ—პეტერბურგს, ბატონიშვილებს ბავარტსა და ფარნაოზს, მათთან ცხოვრებას, იოანე ბატონიშვილთან შეხვედრებს. რა მშვენიერი საუბარი იყოდა, გონების რა ენჭულში ჰქონდა დაგროვებული იმდენი ცოდვა. „ხუმარსწავლას“ რომ წაიკითხავდა, ცოცხალ წარმოუდგებოდათ ერთს ქართლი, მეორეს — ქიზიუი. იონა ბერმა კი ყოველთვის გაზვიადება იყოდა ნათქვამისა, სულ ლმერთი და ლმერთი, დარიგება და ჰქუის სწავლება შემდეგ თბილისი, შეხვედრები, კრებება.

მათს გამყოლს, ხერსონის გრენადერთა პოლკის მოტუჩიკს ფილიპოვს თბილისის სამხედრო სასამართლოსაგან დავალებული ჰქონდა ფიზიკალურ სპეროდა თვალის დამნაშავეებზე, შეუდგურებული სიტყვა თუ ქვევა, ან უცხოთან გა-

მოლაპარაკება უნდა აეკრძალა, ხოლო ქალაქებში გაჩერება, თუ აუცილებელი საქიროება არა, უნდა თავიდან აეცილნა.

რა მშვენიერი დღეა გათენდა 24 ივნისს. მთელი ღამე თვალი არ მოუტუქავს, ფიჭობობდა მომავალ ცხოვრებაზე, რომელიც გათენებისას დაიწყებოდა. ციხის ეზოში შეხედნენ ერთმანეთს რაზმამდე და დოდაშვილი. კარი რომ გაიღო და ეტლი ქუჩაში გამოვიდა, იქვე დახვდა ელენე ბავშვებითა და ბარგით. რა სიხარულით ჩაიკრა გულში ბავშვები და შეუღლებუნეს დედა და მამობილი აცლებდნენ. სხვა არავინ მიუშვეს.

სოლომონ დოდაშვილმა შორიდან გახვდა მთაწმინდას, თვალზე ცრემლი მოადგა. თავი წიკავა და შემდეგ, თითქოს ემდურისო საყვარელ ქალაქს, მისკენ აღარ გაუტეხდა. ეტლი სპეჩარად დაიძრა. ელენეს დედამ ძლივ მოასწრო შეღიშვლებებისათვის ერთხელ კიდევ ეკოცა. ეტლი ისინიდან ქუჩაში ჩავიდა და აეკლან გზას დაადგა.

სოლომონ დოდაშვილს შორიულ ვადასახლებში მიხვევებოდა თავისი მუდლუ ელენე კობიაშვილის ქალი, ორი შვილით.

სოლომონი გრძნობდა, რომ საღამოობით სიხუტე მძლავრობდა მის დაღლილ სხეულში, თუმცა ცოლისთვის არ გაუშვლია. ისინი ერთმანეთს ამხნევედნენ გზაზე, სოლომონი ელენეს ზოგჯერ ქართულ მარია ვოლკონსკაიას უწოდებდა, ეამაყებოდა, რომ ქართული ქალიც თავგანწირვით მიდიოდა ქმართან ერთად ვადასახლებში, თანა შვილებით.

ელენე სოლომონ რაზმამდე თბილისში გაეცნო, როცა იგი ვრად სიმონის ჩამოყვანა საქართველოში თერანას გასამგზავრებლად. სოლომონ დოდაშვილმა დაპატიჟა თვისთან პოეტი რამდენაგრე. სპარსეთში გამგზავრების წინა საღამოსაც იყო დოდაშვილთან, აქუქსანდრე ორბელიანიც შემოვიდა და ცალკე ოთახში დიდხანს ჰქონდათ საუბარი.

ახლა კი გზაზე ერთად დგანან და ჩრდილოეთისაკენ მიემგზავრებიან.

პირველი დიდი შესვენება, სიმაგრე ვლადიკავკაზში ჰქონდათ. 28 ივნისს ჩავიდნენ სიმაგრეში და ორი დღე დარჩნენ. ბავშვები ეტლიდან გადმოვიდნენ და ფეხში გაიშლნენ, მოზრდილები ფილიპოვმა კომანდარტ ორანსკის მიერ გაწყოფილ ოთახებში მოათავსა. მხოლოდ ელენეს ჰქონდა ნება ოთახიდან ვასულისა. გუშინ დასრულდა საქართველო...

სოლომონ რაზმამდე ბავშვი იყო, როცა იგი დედასთან ერთად თეიმურაზ ბატონიშვილმა გორიდან პეტერბურგს წაიყვანა. ეს იყო 1810 წელს. რუსეთის დედაქალაქში ქართველები ბევრი იყვნენ და რაზმამდე იქაც არ მოჰყლებოდა მშობლიური ენის სიტბო. თეიმურაზი თავის მდივნად ამზადებდა შას, აწერინებდა, ათა-

რგმინინებდა. სოლომონი საკეთარ თხზულებებსაც წერდა.

მარტინესული

როცა 1832 წლის მარტში საქართველოში საქართველოში მოვიდა, თითქოს ახალი სიცოცხლე ჩავდგაო, თბილისში ჩამოსვლისთანავე წერილი გაგზავნა პეტერბურგს: „არ ვიცი სიდან დავიწყო, დიდი ხანა მინდობდა წერილის მოწერა, მაგრამ რაღაც მაჩერებდა... წერილში აუცილებლად უნდა გამოიხატოს ის შთაბეჭდილება, რომელიც შექმნდა, როცა სამშობლოში ჩამოვედი. სუბედროდ ვერ აეწერ კავკასიონის ბრწყინვალეებას, რომანტიკულ-პოეტურ ადგილებს. საქართველოს გამოსახვას უნდა გენიოსი მწერალი. საკეთარი თვალთ უნდა ნახო, რომ დარწმუნდე... თბილისში ბევრია ისეთი ქართველი, რომელიც დიდი პატრიოსტების ღირსია. ზმირად გავდივარ ქალაქიდან, ვარ ხოლმე პალეზში, ვნახე სოლოლაკი, ყოჯორი, იყავი ზედაზნის მონასტერში, რომელიც მაღალ მთაზე დგას გუბარიათ მამულში. მომხბველული ადგილმდებარეობაა. როცა იმ მაღალი მთიდან ჩიქორებოდი, თითქმის მთელი საქართველო ვიქნა და უნებურად წარმოთქმევი: რატომ ან რაფელი არა ვარ, ან ტორკვატო ტასო მეტიქი?“

გუშინ ვადმოლაბა საქართველოს საზღვარი და, ვინ იცის, ეღრსება როდისმე სამშობლოში დაბრუნება? მწუხარებით აღმოხდა გუშინ: ნეტამე, მამულა, არ მომხბვებოდა შენის ხილვისა სურვილის ალი, ურვის სახშილში არ დადნებოდა ეს ჩემი გული, მომავლა ძალი. ემა, მამელო, ემა მამელო!

ვაჟკარი, რად მინდ უმისოდ სულაო?

გულმტკივნეული იყო სოლომონ დოდაშვილიც. რა სიხარულით შემოვიდა იგი თერგის კარში ამ შვიდი წლის წინათ, რა ამაყად მოჰქონდა თავისი პეტერბურგში დაბეჭდილი წიგნი. რა მონდობებითა და აღტაცებით მუშაობდა კეთილშობილთა სასწავლებელში, ვინაზიზადა, რედაქციაში. რა სიხარულს განიცდიდა, როცა „სალიტერატურო ნაწილის“ საღებავმუშევრალ ნომრებში გადაფურცლავდა.

გუშინ კი უკანასკნელად შეავლო თვალი იმ კარს და მწუხარებით გახებრა იგი.

ვლადიკავკაზს შემდეგ მინდვრები დაიწყო. ცხრამეტი დღე ქელეს ეს მინდვრები და 17 ივნისს ჩავიდნენ პენაში. სადაც მორტჩიე ფილიპოვს გუბერნატორ პროკოპოვიჩ-პიტოისკისათვის სოლომონ რაზმამდე უნდა ჩაებარებინა.

ჟე კი ველარ შეიკავეს თავი სოლომონ რაზმამდე და სოლომონ დოდაშვილმა. ცრემლიანი ამბორით გამოესალმნენ ერთმანეთს. მართალია თქვეს, კიდევ შევხვდებითო სადმე ურთიერთს, მაგრამ თითოეულს ისე მამედ ჰქონდა დაბურული გული და ისეთი ნაღველი აწვა, რომ შინაგანად ორივეს გადაწყვეტილი ჰქონდა —

ეს იყო უკანასკნელი გამოთხევა სამუდამო დაშორების წინ.

21 ივლისს ფილიპოვმა სოლომონ დოდაშვილი და მისი ოჯახი ვიატკის გზას გაუყენა.

როგორ გაგრძელდა ეს გზა, რა დაუსრულებელი და ერთნაირი იყო ყველაფერი. ათი დღე იარეს პენზიდან ვიატკამდე და შეათე დღის დასასრულს მიადწიეს.

რაგორღე იქნა ათთვეს აღმართი და ქალაქში შევიდნენ. არც ვარუდნაში და არც ქალაქში მათთვის ყურადღება არავის მიუძღვებოდა. ვიატკელებისათვის ზვეულეებრივი ამბავი იყო გადასახლებულთა ჩასვლა. პოლიციებისტრის სამმართველოსთან გაიქრდა ეტლი.

სოლომონ დოდაშვილი ვიატკაში 1834 წლის 31 ივლისს ჩაიყვანეს. გუბერნატორმა არც იმ დღეს და არც პირველ აგვისტოს არ იხემა ფილიპოვისა და გადასახლებულის მიღება. ორს დამე დოდაშვილი და მისი ცოლ-შვილი პოლიციის ოთახში იყვნენ მოთავსებულნი. ვიატკის გუბერნატორმა — კირილე იაკობის ძე ტუფიყევა 2 აგვისტოსათვის ბრძანა ფილიპოვის მოხსენების მოსმენა. რამდენიმე დღით ადრე მას მიღებული ჰქონდა შინაგან საქმეთა მინისტრის განკარგულება, რომ უმაღლესი ნებათა საკლასო წოდებამართველი ყოფილი მასწავლებელი თბილისის გიმნაზიისა სოლომონ დოდაშვილი, საქართველოში აღმოჩენილი მთავრობის საწინააღმდეგო შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის იგზავნება თქვენდამი რწმუნებულ გუბერნიის სამმართველოში, კანცელარიის უმცროს მოხელედ. მას აღკვეთილი აქვს უფლება მიიღოს დამსახურება ათი წლით, ხოლო საქართველოში დაბრუნება სამუდამოდ აქვს აკრძალული. ასეთივე შინაარსის ქალაქი ხომ რიზენშიც გაუგზავნა ვიატკის გუბერნატორს 14 ივნისს, ხოლო 12 ივლისს მიწერილობით შინაგან საქმეთა მინისტრი ბლდოვიც აცუობინებდა ტუფიყეს — თქვენთან იგზავნება დოდაშვილი, რომელიც კანცელარიის დაბალ მოსამსახურედ უნდა დანიშნოთ. უნდა დაუწესოთ მკაცრი საიდუმლო თვალყურით და დროდადრო მომახსენოთ მისი საქცილის შესახებო.

პორუნიკმა ფილიპოვმა სოლომონ დოდაშვილი 2 აგვისტოს დღით მიიყვანა საგუბერნატორო სამმართველოში. გუბერნატორი ჭერ არ იყო შობრძანებულნი. დიდ დარბაზში მოეყვანათ თავი სამმართველოს უფროს თანამშრომლებს. აქვე იყვნენ ქალაქის პოლიციებისტრის მიხეილ კატანი და გუბერნიის პოლიციის უფროსი სერგეი ორლოვი. ყველა ჩურჩელით ლაპარაკობდა და თვალს ზშირად გააპარებდა კარასვენ. კარგი უცხად გაიღო და შემოვიდა არცთუ მაღალი, შხარბუქიანი, ხანშიშესული აღამიანი, რომელსაც ბუდოვიცის მსგავსი თავი მტრებში ჰქონდა ჩამძვარი. ყბის ძვლები უფრო ამხავსებდა ძალის ამ ჭიშს, სახეზე ავბორცული

ღიმილი გადაჰკარავდა, წერტილი, ნაცრისფერი თვალების სწრაფი მოძრაობა და სწორი მტრებრი თმა სახიზლარ შესახედობა და უფროსი გუბერნატორი არავის მისამჩნებია. შეხედა თუ არა პოლიციის უფროსს, შავი დღე ყაჩაღი — გზები გაუფუჭებულა, კინაღამ გადაიმბრუნდა გუშინ ეტლით. უცხო აღამიანის დანახვაზე შეჩერდა და ანიშნა რა გინდოთო.

ფილიპოვი წინ წასრდგა. გაუწოდა პაკეტი და მოახსენა — ესა და ესა ვარ და ესა და ეს ჩამოვიყვანე საქართველოდან თქვენს განკარგულებაშიო.

— რაც წერია ამ პაკეტში, მე უკვე ვიცი. თქვენმა კორპუსის მეთაურმაც შეცნობა და შინაგან საქმეთა მინისტრმა. — და პაკეტი ჩამოართვა. შემდეგ სოლომონ დოდაშვილს მიუბრუნდა და ჰკითხა.

— თქვენ გიმნაზიის მასწავლებელი იყავით არა?

— დიაღ, თქვენო აღმატებულება, ვმსახურობდი გიმნაზიაში.

— მერე, რას ასწავლიდით გიმნაზიაში თქვენს მოსწავლეებს?

პასუხისთვის აღარ დაუცდია, ისე შეპყვირა: — აღნიციენ!

დარბაზში სურავანდანი ახალგაზრდა კაცი შემოვიდა.

— აი, თბილისის გიმნაზიის მასწავლებელი. შავან, აღბათ, სამსახურის გარდა ყველაფერი იცის. მის იმპერატორებთან უმაღლესობას უწებებია, რომ ზვენთან გამოიწვრთნას ეს კაცი. წაიყვანე შენთან, მიუჩინე საქმე და — ხმადაბლა დაატანა — პირადად მომახსენებ ხოლმე მაგის ქვევაზე.

გუბერნატორი ისევე ფილიპოვს მიუბრუნდა და ჰკითხა — დოდაშვილის ცოლი და შვილები სადღა არიან და, როცა პასუხი მიიღო, პოლიციის ოთახში არიან შეფარებულნიო, პოლიციებისტრის მიხეილ კატანის განკარგულება მისცა — სასწრაფოდ გამოუძებნე დოდაშვილს ბინა და ჩაასახლოთო.

დოდაშვილი დარბაზიდან აღნიციენმა გაიყვანა. ერთ დაბალ თაღებთან ოთახში შეუძღდა, სადაც რამდენიმე მოხელე ეჭდა და თავგაღუნული რაღაცის წერდა. ერთმა მთავანმა ყვირილი ასტება და ქართულად დაიძახა:

— მასწავლებლო, მასწავლებლო, შენც აქა ხარ, შენი ჭირიმე! — და ტირილი აუვარდა.

მოულოდნელობისაგან დაბნეულმა დოდაშვილმა ძლივს იცნო იოსებ მამაცაშვილი, რომელიც შარშან დეკემბერში გადასახლეს თბილისიდან. აი, თურმე სად მოუყვანიათ!

მოულოდნელი იყო ეს შეხვედრა. დოდაშვილმა ციხეში კი გაიყო, იოსებ მამაცაშვილი არსეთის გაგზავნისო, შავრამ არ იცოდდა, რომელ ქალაქში იყო გამწესებული. მამაცაშვილს კი ეინ შეატყობინებდა დანარჩენთა ამბავს და, აი,

ტუფთავეის სამმართველოში შეხვედნენ ერთმანეთს დოდაშვილი და მამაცაშვილი. ორივე მღვდელმთავრებამ მოიცვა, ხან სახის ფერი დაჰკარგეს, ხან წამოკარბლდნენ, ეხვეოდნენ ერთმანეთს და უბოძდ ერთერთის თვალებში კითხვობდნენ ბედის უუღღმართობასა და სიწმარეს.

ოსტე მამაცაშვილმა, როცა გონზე მოვიდა, დოდაშვილს უთხრა, რომ ხალხ ავთანდილაშვილი პერში ცხოვრობს. ხოლო დიმიტრი ყიფიანს ვოლოგდა შეურჩიეს საცხოვრებლადო. ზაალისთვის ზუთი თვის სამსახურში მიეცათ უკვე მეთორმეტე კლასის ხარისხი, დიმიტრისათვის კი მეთუე კლასისა. მე წერილი მიწერე იმათ და თავი იმხვეი იმათაც მაცნობესო.

დოდაშვილს გაეხარადა თავის ნამოწაფართო სიტუთ, იოსებს წასწერჩედლა: თუ მოახერხო, შეატყობნენ ჩენი აქ ყოფნაო.

აღწერიცნა დიდახანს არ აცალა თანამეშაველეთ საუბარი, მამაცაშვილს სამეშაო მავოდისაკენ მიუთითა, ხოლო დოდაშვილი წინ დაიხეა და ჰკითხა:

- წერა იყო?
- როგორ წერა? რის წერა?
- ესე იგი, როგორი ხელი გაქეთ?
- რა მოვახსენოთ!

პეტრე აღწერიცნა ქალღლი და კალამი მიაცილოდა, დაბნულმა დოდაშვილმა კითხვით შეხვედა აღწერიცნს — რა გინდა, რა დავწერო?

— დაწერეთ, მავალთათ: როგორც თქვენს კეთილშობილებას მოესვენება... მართალი ვითხრობთ, იმპერატორთან არ დავჭირდებთ მიწერმოწერა, მგარამ...

ვითაც ვუბერნატორზე აღეკსანდრე გერცენი შემდეგ გვიამბობს: „ტუფთავეი ტობოლსკში იყო დაბადებული, მისი მამა, მგონია, გადნასახლები ყოფილა და უღარიბეს მეშინათა წრეს განეკუთვნებოდა. ცამეტი წლის ტუფთავეი მოხეტიალე კომედიანტების ხროვას მიჰყვალდებოდა, ბაზრიდან ბაზარზე რომ დაეყოლობენ, გამაზობენ, ჟარასავით ტრიალებენ და სხე. მათთან ერთად უფლა ტობოლსკიდან პოლონეთის გუბერნიებამდე და მართლმორწმუნე ხალხი შეუქცევია. იქ არ ეიცო, რატომ, დაუჭერათ და რადგან შეუხედავი იყო, მაწინწალთ მიუღლიათ და სხვა პატიმრებთან ერთად ფეხით ტობოლსკში ვაუსტუმრებიათ... ათ წელიწადში მღვინდ იქცა გენერალ-ინტენდანტთან. კიდევ ერთი წლის შემდეგ იგი მთელი რუსეთის გამგებლის არაჩევეის კანცელარიაში ერთი ექსპედიციის უფროსად იყო. იგი გრახს ახლდა პარისში მოკავშირეთა ჟარებისაგან მისი აღების ხანს. ტუფთავეი თერმე თვათუღებლად მჭარა საღაშქრო კანცელარიაში და პარისის ურთი ქრჩაც კი თურმე არ უნახავს. დღეღობამე ადგენდა და წერდა ქალღლებს თავის ღირსეულ ამხანაგ კლანიშხელთან ერთად. არაჩევეის კანცელარია სპილენძის მდნის მღაროსა მკვე. „მნათობი“ № 12.

და, სადაც მეშებს რამდენიმე თუთი გზაწადნენ მხოლოდ, რადგან თუ უფრო მეტხანს ატეშავებდნენ — დიხოცებოდნენ. ბოლოსდაბოლოს ტუფთავეიც დაიღლა ამ ბრძანებებში, მისი სხეებისა, განკარგულებებისა და განწესებების უბარკიყმა და მშვილი ადგლი ითხოვა. არაკრევეს არ შეეძლო არ დაეფასებინა ასეთი ადამიანი, როგორც ტუფთავეი იყო. მან ტუფთავეი ვიცი-გუბერნატორის ადგლით დაასაწტრა, რამდენიმე ხნის შემდეგ პერმის საოვევოდო მისცა. ის გუბერნია, რომელიც ტუფთავემა ერთხელ თოკზე ვაგლით გაიარა, ხოლო მეორეთ თოკგამობმელმა, მის ფერხთა წინაშე იყო განრთხებულ... ტუფთავეი აღმოსავლეთი სატარაბი იყო, ოღონდ მოძრავი, მოსვენება, ყველაფერში ჩაეროდან... გარყვნილი ცხოვრებით, უხუში ბუნებით ვერ იტანდა შეკამათებას. მისა ვაგელნა შეტად მავენ იყო, ქრთამს არ იღებდა, მავრამ კარგი ჟონება კი შეიძინა... ხელგვეითების მიმართ მკაცრი, შეუბრალებლად დეენიდა მათ. ვათ მისი ბრალი ვინც ხელში ჩაუვარდებოდა. თუშეა ჩინოვნიკები მის დროს უფრო ბევრს იპარავდნენ, ვიდრე ოდენში, ტუფთავეს აშუარა კემშირი ჰქონდა ერთი ღარიბი მოხელის დასთან, მას დასცინოდნენ. ამას უნდოდა ბოლო მოეღო ამ კანცინისათვის, იმტერბოდა — შევატყობინებ სადაც ჟერ არს. პეტერბურგში მიწერაც კი უნდოდა ერთი სიტყვით, ყვიროდა და იმდენი იფაფხურა, რომ პოლიციამსტაცა ხელი და როგორც მკვეზე შემძლარი საეჭიო სამმართველოს მიგვარეს შესაწმომებლად. იქ აღიარეს, რომ გეგიოი, საწყალი პეტროვისკი ციხეში მოკვდა... ამ საქმემ პეტერბურგამდე იარა. პეტროვისკის და დააბატირეს. კითხვებზე პასუხებს თუთი ტუფთავეი თხზავდაო, საეჭვ რომ დაუყოვნებლად მოესპო და მეთრად უნებურად არ გამგზავრებულყო ტობორო. მან პეტროვისკის დას ჩაავონა ეთქვა, რომ ჩემ მძასთან ნახებუბარი ვიყავი იმ დღიდან, რაც ახალგაზრდობის და გამოკრეფლობის გამო, იმპერატორ აღეკსანდრეს პერშიმე ვაგლისას უმანკობდა დეკარავო, რისთვისაც ვენერალ სალომეასაგან ხუთი ათასი მანეთი ავიღეო. აღეკსანდრე იმპერატორს კი ისეთი, ჩვეულება ჰქონდა, რომ იქ დაუქრებელი არა იყო რა სიმართლეს ვაკი ვერ ვაგებდა, აღეკაოთი აა შეიძლებოდა დიდი ყოფილიყო. ბენკენდორცის შეკითხვაზე გენერალმა სალომეამ თქვა: ჩემს ხელში იმდენ ფულს ვაუვლია, რომ ეს ხუთი ათასი მანეთი ვერ მომიგონიაო... არაკრევის ეს პატაცემული მოწაფე და ღირსეული ამხანაგი კლანიშხელისა, ჟამბაო, მაწინწალი, მწერალი, მღვინი, გუბერნატორი, ნაბი გულის მქონე, უანგარო ადამიანი, რომელიც განმრთოდ აღამიანებს საგეყეთში აწყუდვება და სპობდა, ადამიანი რომელმაც ცილი დასწამა იმპე-

რატორ ალექსანდრეს, რომ იმპერატორ ნიკოლოზისათვის თვალი აუხა, იყო გუბერნატორი ტუვიაევი...“

ვიატკის საგუბერნიო სამმართველოს კანცელარია მხოლოდ იმით განსხვავდებოდა სამატორისაგან, რომ შიშასაბურვეები სამუშაოს დამთავრების შემდეგ შინ მიდიდნენ, როგორც ძაღლის სირაში, ისეთი ატმოსფერო იყო გამეფებულ ტუვიაევის სამხლობელს ცენტრში, ალენიკის ყახანის ვიმნახია ჰქონდა დამთავრებული და იცოდა უმაღლესი განათლების ფასი, ამიტომაც სოლომონ დოდაშვილს მანიცდამიანე არ ავიწყებდა, თუმცა, როგორც ვადაშვილსა და პოლიტიკურ დამანავეს, გამართულ თვალით მანც არ უყურებდა. ტუვიაევის კანცელარიაში ოცამდე მწერალი მუშაობდა. ამ ხალხს შემთხვევით შეესწავლა წერა-კითხვა და ეს იყო მათი ერთადერთი ღირსება. მათი ერთობლივი მიზანი იყო როგორმე ქონების შექმნა, მაგრამ, რადგან კანცელარიაში სამსახური სარღიანი არ იყო, გამწარებულნი შემთხვევას ხელაღან არ უშვებდნენ, რომ ვინმესთვის რამე გამოეძალათ და აეწახათ. ამიტომ კანცელარიაში იყიდებოდა ყოველგვარი ცნობა ბეჭედისაშუა და ხელმოწერილი.

კანცელარია მუშაობდა დღის 9 საათიდან დღის 2 საათამდე, საღამოს 5 საათიდან 8 საათამდე, თითო შაგიდან ოთხი მწერალი უქდა. ალენიკი კანცელარია უფროსობდა, ყოველ შაგიდან თავისი უფროსი ჰყავდა, თითოეული შაგიდა ეს საგუბერნიო სამმართველის სხვადასხვა საქმეს ემსახურებოდა. იქდა სოლომონ დოდაშვილი დანარჩენებთან ერთად დილაიან საღამომის და ძალაუფლებრივ ეცნობოდა თანამშრომელთა მიერ გავლილ ორდობებს. არა მხოლოდ მისი შაგიდის თანამშრომლები, არამედ სხვებიც ვაჯიციებულნი იყვნენ გავით თავდასავალი შორი ქვეყნიდან ჩამოსვლის აღმანიანსა. ბუერი შთავანი სიამაყის გრანობის მოკარბებას გრანობდა, რომ იგი უფრო მაღლა იდგა თვითმპყრობლისადმი ერთგულებით, ვიდრე ის, შეფის მოწინააღმდეგე; ზოგიც შერიტ შესტყროდა მის გვირობას, რადგან არსებული ხელისუფლების ხელყოფა. მათ მიუწვდომელ ძალად წარმოედგინათ.

1834 წლის 23 აგვისტოს საგუბერნიო სამმართველოს სხდომაში მოისმინა შთავრების განკარგულება, დოდაშვილის ვიატკის საგუბერნიო სამმართველოს ვადამწერის თანამდებობაზე დანიშვნის თაობაზე და სხდომის ძურნალში აღნიშნა, რომ დოდაშვილს ფიცის უნდა მიეცა ერთგულებისა, ამასთან, ჭალაქის პოლიციის დავათვა თვალყური ედევნებინა დოდაშვილის ყოველი ნაბიჯისათვის და ყოველი თვის ბოლოს მოხსენებით წამდგარიყო გუბერნატორის წინაშე.

ვადმოსახლების წინ დოდაშვილმა განმარტორისასამართლოს სთხოვა, იქნეს დოდაშვილი ვადამსახლოთ, რომ შეიღებულ მსახურით დასახლოება მიეცეთ. ისიც ითხოვა, სინოდალურ კანტორიდან შეიღების დაბადებისა და ნათლობის მოწმობები გამოიწიროთო. ამასთან, ელისაბედ ორბელიანს ჩემი ოცდაჩვიდმეტრ თემანი მართებს ვერცხლით, ვადასახლებაში დამპირდება და ვადაბადევიანთო. დორნატის მაგერ დოდაშვილი ვიატკის გზას გაუყვეს, ხოლო სინოდალურ კანტორას, აკაცისის სამხედრო შტაბსა და სასამართლოს შორის მიწერა-მოწერა ისე გაკვირვდა, რომ დოდაშვილს ვერ ეღირსა ვერც შეიღების მოწმობები და ვერც ელისაბედ ორბელიანისაგან ვალის გადახდა. დოდაშვილი ვიატკურ ცხოვრებას შეგუებულ იყო, როცა 18 ოქტომბერს სინოდალურმა კანტორამ თბილისში კორპუსის შტაბის უფროსს ვოლხოვსკის სთხოვა, შთხოვნელს ცნობა ჩამოართვით, შეიღები კანონიერ ქორწინებთი შევიძინა თუ არაო, ვისთან და როდის შეუღლდაო, რომელ ეკლესიაში და რომელში მღვდელმა შესარულა ქორწინების საიდუმლოა, რად უნდა შეიღების მეტრიკა, რა საქორებისათვისო. ვითომც სინოდალურმა კანტორამ არ იცოდა, რომ დოდაშვილი და სხვებიც ამ დროს რამდენიმე თვის ვადასახლებულნი იყვნენ უკვე.

სინოდალური კანტორის 18 ოქტომბრის მიწერილობაზე ვოლხოვსკიმ პასუხი გასცა 5 ნოემბერს და უპასუხა: სოლომონ დოდაშვილი ახლა ვიატკაში ცხოვრობს და კეთილი იწყებოდეს თქვენს მოთხოვნეთ რაც თქვენც ცნობები გვირდებათო. სინოდალურმა კანტორამაც 29 ნოემბერს გაატარა ძურნალში ეს მიწერა-მოწერა და დადგინა, წერილი ვაგზავნათ ვიატკის გუბერნატორისათვის — დოდაშვილისაგან ესადავს ცნობები ვეესპორიება, ჩამოართვით და ვეაცნობეთო. ვიატკის გუბერნატორის სახელზე მხოლოდ 22 დეკემბერს ვაგზავნა წერილი.

საქმის ერთგულება დოდაშვილს დედამამისაგან მოსდებოდა. იონა ხელაშვილის მისწერლებს ამას ჩამჩინებდა თბილისში — ისწავლეთ, იყითკეთ, აგვრა, თქვენი ბიძა სწავლამ ხელმწიფის ტოლ კაცებს ვაუწყრობა, საქმის ერთგულს ხელი წლის განმავლობაში რა არ ვაეკეთებინა თავისი მოსწავლეებისათვის. ახლაც ვახსენებდა ისე ანდრონიკაშვილს, მიხეილ თემანიშვილს, ნიკო ბარათაშვილს, ლუარსაბ არღუთაშვილ-მხარბრტლს, პეტრე ბაგრატიონს... რა ბეჭითი მოსწავლეები იყვნენ და როგორ შეავჯარა მათ წიგნი და ცოდნა, ახლა აქ, ვიატკაში. ვადამწერლად მომწავებ, როცა უახროდ დამწერილ ქალაქს კითხულობდა, რომელზეც აღმანიანა ბედი იყო დამოკიდებული, გულმტკიცდებოდა ისე შეწყობდა, რომ როგორმე შეემსებებებინა ზედა.

უბედროსა. ერთგულება და ზეცილობა მასწავლებლობისა საკაცლარო ქალღმრთის ვადაწერაშიც არ მოიცილა და შავიღის უფროსისა და კაცლარის გამგის ყურადღება დაიმსახურა.

ვიატკის გიმნაზიაში მიტროფანე პლიოტკინი ისტორიისა და გეოგრაფიის მასწავლებლები იყო. მოსკოვის უნივერსიტეტში ესწავლა. მაგრამ ბოლომდე ვერ მიეტანა უმაღლესი განათლება და ბედს ვიატკაში გადაჰოვდო. განათლებულ და ნაყოზ კაცად ითვლებოდა. ალენიკინის მუზობლად მდებარეობა, ყოველთვის იგებდა ახალ ამბებს. ერთხელაც ალენიკინმა პლიოტკინს აცნობა, ასეთი და ასეთი კაცი ჩამოიყვანეს, გადამწერად მუშაობს ჩემთან, საქართველოდან არის, გიმნაზიის მასწავლებელი ყოფილა, პეტერბურგში უნივერსიტეტში ესწავლილა. პლიოტკინმა ვეაბი რომ ვაყო, თაროდან წიგნი ჩამოიღო და ალენიკინს წუთობი: „ფილოსოფიის კურსი, ნაწილი პირველი, ლოგია, თხზულება სოლომონ დოდაშვილი — მადარაოელისა, სანქტპეტერბურგში...“ მეორედ ღწე ალენიკინმა წიგნი კაცელარიაში მოიტანა და, როცა დოდაშვილისაგან წინაღუდს შესრულებულ საქმეთა შესახებ მოისმინა მოხსენება, წიგნი გაუწოდა. სოლომონ დაიბნა — აქ რა უნდა ჩემს წიგნს, ვთუ თუ ესეც ბრალდების გასამძღორებლად გაიხინეს ტუფიავის კაცელარიაში, თანაც უხაროდა წიგნი, რომელიც დიდი ხანია აღარ ენახა. საგამომცებლო კომისია კი ეკითხებოდა მის თაობაზე და მის დაბეჭდვაზე პეტერბურგში, მაგრამ საქმეში არ იღო წიგნი. ხელში რომ აიღო, თვალბი გაუბრწყინდა, აეწია, სიხარული ვეღარ დაფარა და მადღერო თვალთ შეხედა უფროსს.

ესეთი საოცარი აღმოჩენა იყო კაცელარიათვის ეს წიგნი, რომ მთელი დღის განმავლობაში სოლომონისთვის ხმის გაეცმა ვეღარ გაბედეს. პეტერბურგში დაუბეჭდია ფილოსოფიის კურსი და ახლა ავტორ, აქ ზის და მაგიდის უფროსის დაქლანბილ ქალღმრთ ვადაწერის უბირებს. სოლომონი უცხად ვარზარდა მწერალთა და ვადამწერთა თვალში. შავიღის უფროსი დიდხანს ვაოგნებულა იქ და ვეღარაფერს უნდავდა. „ფილოსოფიის“ უბრალთ კაცელარიატად მსახურობდა.

ალენიკინის დამსახურებას უნდა მიუწეროს, რომ მან ტუფიავეს მოახსენა — დოდაშვილი ბეჭითა მუშაეთა და ცოდთა ვადამწერად მუშაობდესო. 1835 წლის 15 იანვარს საგებერნიო სამმართველოს სხდომამ მოისმინა სოლომონ დოდაშვილის ბეჭით მუშაობის შესახებ და დაადგინა — ვიატკის საგებერნიო საერობო საგებერო კომიტეტში შავიღის უფროსად დაინიშნოსო.

სწორედ ამ დროს მოვიდა ვიატკაში თბილისიდან სინოდალური კანტორის წერილი, რომ

მელშიც დოდაშვილისაგან ანუ განმარტებას მოიხიბოდნენ შვილების თაობაზე. მას დავიყუებულოც კი პქონდა, რომ ამჟამინდის კანტორის მიმართა სამხედრო სამსახურის მუშეობით, როცა დოდაშვილს გებერნიატორის ბრძანება ვადასცეს — განმარტება დაწერო, კვლავ აეშალა წუხილი და ვარაბე. კვლავ ვაცოდებდა თბილისთა ცხოვრება, როცა იქორწინა, როცა პირმშო შეეძინა, როცა შვილებმა სიხარული და ბედნიერება მოიტანეს ოჯახში.

რა სწრაფად წაეიდა სიხარულისა და ბედნიერების დრო!

სოლომონ დოდაშვილმა განმარტება დაწერა: „განმარტება ვიატკის გებერნიოს საერობო ვადასახადთა კომიტეტის შავიღის უფროსის სოლომონ დოდაშვილისა. უწმინდესი სინოდის საქართველო-იმერეთის კანტორის მომართ, ვაზე მისი მადლკეთილშობილების ბატონ ვიატკის სამოქალაქო გებერნიატორის მიმართ 1834 წლის 22 დეკემბრის თარიღით, № 2401, რომელიც ვამომცხადა, პატრეი მაქეს მოვხსენიო, რომ მე კანონიერად ექორწინე ანუ ვარაბე ვარამოხილ ვეღე კობაშვილზე 1828 წლის ივლისში. იგი პატარაობიდან იზრდებოდა სამსახურიდან ვადამდვარი ინჟინერ-კაპიტრის თვედორე ბარაშკინის (რომელიც ახლა საქართველოს უმაღლესი მთავრობის სხახინო ექსპედიციის არქიტექტორად არის) მეურვეობით და მის შვილად იწოდებოდა. ქორწინების საიდუმლო შესრულებული იყო მღვდლის ვეფრემ ალექსიშვილისაგან წმ. სამების ეკლესიაში, რომელიც სინოდალური კანტორის პროკურორის სახლთან მდებარეობს. ჩემი შვილები — ივანე და კონსტანტინე დაამბადნენ კანონიერი ქორწინებით, პირველი — ივანე დაიბადა 1829 წელს სექტემბერში და მისი მომნათული იყო ხსენებული მღვდელი ვეფრემ ალექსიშვილი, ხოლო ნათლია მისი — თბილისის გიმნაზიის დირექტორი, კოლეჯიის მრჩეველი ვეპრეტ გრუბერი ცენია ბარბარე ორბელიანთან ერთად, ხოლო მეორე — კონსტანტინე დაიბადა 1832 წელს დეკემბერში და მონათლა გრიგოლ ქრელაშვილმა, ხოლო ნათლია იყო საქართველოს სამოქალაქო გებერნიატორის მდივანი, კარის მრჩეველი ივანე ლოგესკი. მოწმობა კი ჩემი შვილებს დაამბედა და მონათელისა, მე იმისთვის მინდა, რომ მათი რომელიმე სასწავლებელში მიცემის შემთხვევაში წარვადგინო საცა სავროს იქნება, ან დამპირდება ჩემი სამსახურის ფორმულარულ საიში შესატანად, შავიღის უფროსი სოლომონ დოდაშვილი“.

დიდხანს ვერ შეეჩინა ასეთ ტრეტულს — შავიღის უფროსი, იგი ყოველთვის აწერდა ხელზე — გიმნაზიის მასწავლებელიო, იმის შემდეგ, რაც ხარკოვის უნივერსიტეტში მას მიუღება მოუწვეს 1827 წელს და სასწავლო ოქტის მზრუნველმა ალექსი პეროესკიმ მილოციის

ბარათი გამოუგზავნა, ყოველთვის გიმნაზის მასწავლებელი იყო. ასე აწერდა ხელს დაკითხვის ჩვენებაზე და სასამართლოშიც. ახლა კი მავიღის უფროსია მთლილად!

დოდაშვილის განმარტება, დაწერილი 12 თებერვალს მესამე დღეს გამოგზავნა ტუფიანებსა თბილისში. თუმცა ბავშვების დაბადებისა და მონათელის მოწმობის მიღება მაინც არ ელირსა დოდაშვილს.

19 მაისს დილის 10 საათზე დოდაშვილი ჩვეულებრივ სამსახურში იყო. მისი ოთახის კარი ღიად დარჩენილიყო და კარგად ჩანდა გუბერნატორის საბრძანებლის მისაღები ოთახი, რომელშიც რამდენიმე უფროსი თანამშრომელი მოგროვილიყო ტუფიანების მიზრძანების მილოდინში. შათ შორის იდგა 22-23 წლის ახალგაზრდა, მშვენიერი სახისა და მოყვანილობის მქონე, ლამაზი, წყლიანი ღია ცისფერი თვალებითა და ჩამოქნილი ცხვირით. ხშირა, მძლავრ აწეული თმა მომარგვლოდ ედგა შეზღუდვას და იმ ახალგაზრდებსა ჰგავდა, რომელთა მსგავსი ბევრი უნახავს დოდაშვილს პეტერბურგში ბავშვის პრინციპტუეცა და უნივერსიტეტშიაც.

ტუფიანებს შემოსვლა და ყვირილი ერთი იყო. დოდაშვილმა კალამი საშელნეში ჩაუშვა და სმუნად იქცა. გუბერნატორი თავის ქვეშევრდამებს უჩაგრდებოდა, პოლიციისტრებს უყვიროდა, რომ წესიერ ყურადღებას არ აქცევდნენ ბრძანებებს ქალაქში ხეტიალის, უცხოთ იმ ახალგაზრდას მოკერა თვალი და მას მიუბრუნდა. დოდაშვილს ესმოდა, რას ვაძინებოდა გუბერნატორი ახალგაზრდას. იგი პერმიდან ვადაშვილთან, მოსკოვიდან ვადაშვილთან სახლებელი ჭერ ციხისიდან ვადაშვილთან და ახლა უფრო აქეთა ქალაქი შეერჩინათ მისთვის. გუბერნატორმა ის ახალგაზრდა აღნიციონს ვადაშვილს. მან სულ მალე იგი იმ ოთახში შემოიკრიბა, სადღაც დოდაშვილი იჯდა. ახალგაზრდამ თვალი მოავლო მოხელეთა სამყაროს და თითოეულზე დიდხანს შეაჩერა მზერა. მას თვალში მოხვდა ოცდაათიოდე წელია კაცი, რომელსაც ლოცები ჩავარდნიდა, ხოლო შავი თვალები განაყოფიერებელი ელვარებით უბრწყინავდნენ.

აღნიციონმა კანცელარის მიხედვებს უთხრა, რომ მისი იმპერატორებითი უმადლესობის განყარვლებით ეს ახალგაზრდა ვიატკის საგუბერნო სამართველოში იმსახურებს. ეს არის ალექსანდრე ივანეს ძე გერცენი — დამთავრებული ვიენისში და თვისი მავიღისაყენ მიუთითა ახალ მოხელეს.

ვიატკაში ბევრი პოლონელი იყო ვადაშვილსაყენ 1830 წელს აქანყების ჩაქრობის შემდეგ. ისინი პოლონის მეთვალყურეობით ცხოვრობდნენ, მაგრამ თვეში ერთხელ გუბერნატორთან უნდა გამოცხადებულყენენ. პროფესორი შაპოლინსკი, პოდპორუჩიკი გიენსკი,

შემამულეები რუტკოვსკი და კორცინსკი, ჯერმი ისიდორე ნაგუშვილი და სხვანი მოვლენი იყვნენ გუბერნატორისათვის. ვერტკანე უკრუნა პირადად დაედსატურებინათ. უკრუნა ვერტკანე დეჩერამე შეხვდა საგუბერნო სამართველოში პოლონელებს და ჩემი მისაღებობით თანაგრძნობას უცხადებდა მათ...

1835 წლის ნაგვიანემა ვადაშვილმა საქმე გაუქპრა დოდაშვილს. ძლიერ გახდა და ღაწვები უფრო ჩაუტყვიდა, თვალებზე შავი წრე შემოეკრა. თბილისიდან წამოღებულ ფულს იხრავდა, მცირე ხელფასი ორი ბავშვისა და ქლეკიანი აღმანის ხარჯს ვერ წებდებოდა. არც კვება ჰქონდა კარგი და არც ტანსაცმელი. ელენე ხელდაედა, როგორც დნებოდა მისი ქმარი, მაგრამ ხსნა და დამზარე არსად ჩანდა.

25 ივნისი იმპერატორის დაბადების დღე იყო და დოდაშვილს მცირე იმედმა გაუქრა გულში — უმარჩილესი თხოვნა ვადაშვილს მუდისათვის. მთელი დღე ნესტიან, გამოშხრჩვალ ოთახში ჯდომა მის შერყეულ განმრთელობას უფრო აუარესებდა. თანამშრომლები ხელდაუდნენ მის მდგომარეობას, მაგრამ რას დაიჭმარებოდნენ. ისიდორე ნაგუშვილი რამდენჯერმე წამალი გამოუგზავნა, შინაც მივიდა მასთან და რჩევა-დარჩევა მისცა, თუმცა, როგორც ექიმმა, იცოდა, რომ ავადმყოფი დიდხანს ვერ იცოცხლებოდა.

სოლომონ დოდაშვილმა 12 ივნისს ტუფიანებს მიმართა წერილობით და შუამდგომლობა სთხოვა პეტერბურგის წინაშე: „თქვენმა მაღალეითლილობილებამ, მოწყალო ხელმწიფემ ძლიერ და ძლიერ ვარ ავად. პოლონელმა ექიმმა ბატონმა ნაგუშვილმა, რომელიც მე მმეურნალობს, გამომიცხადა, რომ, მართალია ახლა ცოცხა მოეჭობინდი, მაგრამ მომავალ ზამთარს თუ აქ მომიხდება დარჩენა, ვერ ვავითარს. ჩრდილოეთის ჰავის ვაგენს ყოველთვის ცუდად მოქმედებდა ჩემს განმარტელობაზე და ახლა სრულიად შეარყევს და მეც და ჩემი ოქახიც მრავალ უსიამოვნებას შეხედვით — ეს მან დაბეჭიოებით მოიხრა.“

თქვენმა მაღალეითლილობილებამ: თქვენმა ქველმოქმედებობა და კაცობიყვარობით დარწმუნებით ბატონი ექმის ახარის შემპარობებას და, რასაკვირველია, არ დამტოვეთ შეამდგომლობის ვარაშე ვის წინაშეც ჭერ არს. რათა ვადაშვილსანს სამხრეთის ერთერთ თბილ გუბერნიაში, მაგრამ, თქვენმა მაღალეითლილობილებამ, ხსენებული მდგომარეობა სამწუხაროა ჩემთვის, უფროსი სამწუხარო და მტყვენეულია ჩემთვის მოცილდე ისეთ უფროსს, როგორც თქვენ ბრძანდებით და უცხო ადგილისაყენ და უცხოთ უფროსთან წავიდე ხარისხაყრილი და თანაც შეზღუდული იმით, რომ ათი წლის განმავლობაში მას ვერ ვადირსებო. თუმცა დარწმუნებული ვარ, რადგან

ხელშეწყობის გეგმა უფალს უბერია (რამის ეჭვი არ შეუპარება), მისი იმპერატორებათი უდიდებულესობა აუცილებლად ინებებს ჩემს დასახტებებას თბილისის გიმნაზიაში ექვსი წლის მუშაობის ჩინით. — ამგვარი მოწყალეობით უსარგებლობით ორ ჩემს ყოფილ მოწოდებას, რომელნიც მასწავლებლებმა იყვნენ, ერთმა პერსონში მიიღო მეთორმეტე კლასის ჩინი, ხოლო მეორემ ვოლოჯდამი მეათე კლასისა.

თქვენი მაღალკეთილშობილებამ! ყოველთვის ერთგულად, ბეჭითად და მუყაითად ვმსახურობდი და ჩემი განმრთვლობა სამსახურში დაეკარგე თითქმის, რის გამოც ვებდავ უმორჩილესად ვითხოვ თქვენს კაცთმოყვარული პიროვნების მაღალკეთილშობილებას შევიდეს ჩემს უმწირო მღვდმარებაში და გამოითხოვოს მისი იმპერატორებითი უდიდებულესობისაგან, გულმოწყალე ხელშეწყობისაგან როგორც ჩინი, მხოლოდ და მხოლოდ სასარგებლო სამსახურისათვის, ისე ვდაყვანა სამხრეთის რომელიც გუბერნიისაში ჩემი განმრთვლობის შენარჩუნებისათვის თბილ მავსავ. ეს უდიდესი კეთილმოწყალეობა ყოველთვის მემსახურება მე, ემსახურებათ ჩემს შეილებსაც და ლოკვას ყოველთვის ადგევლენი უზუნაესის წინაშე ჩვენი ხელშეწყობისა და თქვენი მაღალკეთილშობილებას კარგად ყოფნისა და კეთილდღეობისათვის.

უღრმესი პატივისცემისა და სრული ერთგულებით პატივი მაქვს ვიყო თქვენი, მოწყალეო ხელშეწყობე, თქვენი მაღალკეთილშობილებას მსახურის სოლომონ დოდაშვილი“.

მეორე დღეს დოდაშვილმა ეს თხოვნა აღუნიკნს ვადასკა ტუფიავეთან წარსადგენად. ხელქვეითმა გუბერნატორთან საუბარში ორი-ორედ სიტყვა თვითონაც დაუთმო ავადმყოფის დასახმარებლად. ტუფიავეი მიიღოშე. მას არ უყარა, როცა გუბერნიისში ვადმყოფლებულნი ავადმყოფობდნენ და იხოებოდნენ. ვადმოსახლებულთა სიყვედილიანობა მის სამფლობლოს ცუდად ახასიათებდა. ასე არ გაისტუმრა პოლონელი ლაზარ ბრავოვისი კვივის სამხედრო გენერალ-გუბერნატორის განკარგულებაში და საცოდავმა ადგილმდე ვერ ჩააღწია; სამაგიეროდ, ვიატკის გუბერნატორს არ დაუწერა მისი სიყვედილი. ტუფიავემა სამმართველოს მორიგ-სხდომასზე ვეულებს ვადასკო დოდაშვილის თხოვნა და თვითაც დაუმატა — საწინააღმდეგო არაფერი მაქვს თუ რომელიმე სამხრეთის გუბერნიისში ვადაყოფანენო.

ტუფიავემა დოდაშვილის თხოვნა თავისი შემდგომლობით პეტერბურგს ვაგზავნა შინაგან საქმეთა მინისტრთან, 10 ივლისს ბლუდოვმა ჩერნიშოვს აცნობა. სამხედრო სამინისტროს აუდიტორიატის დეპარტამენტმა ერთხელ კიდევ აშალაგა სასამართლოს საქმეებიდან დოდაშვილის დანაშაულისა და სასჯელის ბუნ-

ტები და ისე მოახსენეს იმპერატორს. იმპერატორს ერთხელ კიდევ უსამოყვანად ვაგზავნენ ქართველ შეთქმულთა ისტორიკ ვადაშვილი წილენი, რამდენჯერ მოახსენეს მას მონაწილეთა შესახებ და რამდენჯერ ჰქონდა მოსმენილი ვვარი თბილისის გიმნაზიის მასწავლებლისა. 25 ივლისს იმპერატორმა ყურადღებაც არ მიატოვა თხოვნასა და შემდგომლობას, მხოლოდ აუდიტორიატის დეპარტამენტის ცნობაში ჩამოთვლილი ამბები აეტეხა თვალწინ და უბეჭეტად ვააქნა თავი.

სამხედრო მინისტრმა შინაგან საქმეთა მინისტრს მისწერა 27 ივლისს: „მისმა უდიდებულესობამ ამის თაობაზე არა ისურვა რაო“. ჩერნიშოვი ბლუდოვს წერდა: „მე ბედნიერება მქონდა ამ საგანზე მოხსენებით შევსდარიყავ ხელმწიფე იმპერატორთან, მაგრამ დოდაშვილის თხოვნა უპასუხოდ დატოვა. ამას ვაყენობებთ და დოდაშვილი თხოვნას უყარვე ვახლებთო“.

შინაგან საქმეთა მინისტრის — ბლუდოვის წერილი ტუფიავის სახელზე 1835 წელს 30 ივლისს სტრუტოტიბული ვამოტრება იყო ჩერნიშოვის წერილისა. ოღონდ სტატს-მდივნის მიმართვა ერთგოდა მას — იმპერატორის განკარგულება დოდაშვილს აცნობებთ და ხელწერილი ჩამოართვით, რომ ხელშეწყობის სურვილი ვამოტრებადო და ის ხელწერილი მალე ვამოგზავნებო.

კანკელარული მიწერ-მოწერა იმით დასრულდა ამ ვერად, რომ ვიატკიდან პეტერბურგს ვაიგზავნა დოდაშვილის ხელწერილი — მასზეი წავიკითხო.

1835 წლის მისში ვიატკის გუბერნატორმა სენატის მითითების საფუძველზე სამმართველოსთან სტატსტიკური კომიტეტი შექმნა. სტატსტიკას შინაგან საქმეთა სამინისტრო დიდ ყურადღებას უთმობდა, როგორც ქვეყნის ერთადერთ მხსნელს ყოველი გუბერნატორის იმას ცდილობდა სტატსტიკა კარგად ჰქონოდა დაყენებული. ვერცენს სწორედ ამ კომიტეტში მუშაობა და სამუშაო პარაგრაფის შედგენა დაეკავლა. მან შინ მუშაობის ნება ვამოთხოვა აღენიკნისაგან და მართლაც ისეთი პარაგრაფი შეადგინა, რომ თვით გუბერნატორიც მოაქადოვა. ვერცენი სამსახურის საქმეებზე ზოგჯერ დოდაშვილს ვამოუღაპარებებდა. სულ მალე მასთან საერთო ბეჭეტი რამ ვამონახა. ეს იყო პეტერბურგის, მოსკოვი. ვერცენმა მალე გაიყო დოდაშვილის ენაობა და თავდასაბავლი და თანდათან ვანიმსჯელა იმ სიმართლით, ასეთ პირობებში და ასეთ აღმონებში რომ შეიძინევა. ზოგჯერ, როცა ავადმყოფობისგან შეწყუბებული დოდაშვილი სამსახურში ვერ მოვიდოდა ვერცენი ესტუმრებოდა ხოლმე შინ

— ვადასახლება სამატიმროზე უარესია, — უთხრა ერთხელ ვერცენმა დოდაშვილს.

რალაყ ფერფლი გადაეფარა ჩემს სულს. წიგნის წასაკითხავად და სამეცადინოდ ვერ მომიკლია.

— ალექსანდრ ივანოვიჩ, ახალგაზრდა ხარო და ამიტომ მეტი სიფრთხილე გმართებო. ტუფთავიან ნოყიერი სადილი და მისი სასიყვარულო ვატყუებანი სრამდელია, პასკვილი მასზე სასიყვარულო. უნდა ერთდოთ ვუბერნატორს. გაფრთხილდით, გზა არ გადავიღობონ მოსკოვისაკენ. თქვენი ნატალი, აღმათ მოვთმენლად ელოდება ვადასახლების დღეთა დასასრულს. თქვენ რა გიჭირთ, ჩანსრთელი ხარო. ჩემი საქმეა ცუდად. ცოლისა და შვილების წინაშე მოვალეობა დილა. ნეტავი ვახუფულზე არ გაშიგარესდეს მდგომარეობა და ქლექი არ დამეშორებოდეს.

დოდაშვილს წაყიბული ჰქონდა გერცენის რამდენიმე პასკვილი ტუფთავეზე და ამიტომ აფრთხილებდა.

გერცენმა დოდაშვილთან სიარულს უკლო. ერთხელ გამომქობინებულმა სოლომონმა ვანცელარაში წახა იგი და უსაყვედურა — დაგვიწყე, აღარ გვაკიბავ, ელენე მეუბნება — ხომ არადერი ეწყინა შენგანო.

გერცენმა ბოდიშ მოიხადა ალექსანდრე ვიტბერგი ჩამოვიდა პეტერბურგიდან ვადასახლებულთა, ჩემთან შემოსახლეს, ახლა ერთად ეცხოვრობთო. გერცენმა უამბო დოდაშვილს ვიტბერგის თავგადასავალი, თუ რა ნიჭის მქონე ყოფილა ეს ხანშიშესული ადამიანი და რა სახელმძატივაციოლი ვადმოუხროლია ნიკოლოზს იგი ვიატკაში. იმპერატორ ალექსანდრეს ნაოლეონის განადგურების შემდეგ აზრი გასჩენია — მოსკოვში ალექსანდრე უზარმაზარი ტიპარი მაცხოვრის სახელზე, ვიტბერგს შეუდგენია პროკეტა და იმპერატორის ყურადღება დაუშახებრება. პროკეტა დამტყიცებულა და თვით იგი მშენებლობის უფროსად დაუნიშნავთ. კორობიოვის გორაკზე უნდა აშენებულყო უზარმაზარი, რამდენიმე ნაწილიანი შენობა ტიპრისა. მაგრამ ახალგაზრდა არქიტექტორი მოტყუებულა უსიღნისა ადამიანთა წრეში. მიტროპოლიტი ფლარტასა და მოსკოვის გენერალ-გუბერნატორს, სენატორ კუშნიკოვს, წინააწინვე განაწყენებულეს, რომ ვიტბერგი მათზე დიდი იქნებოდა ტიპრის მშენებლობაში. სახიზღარი ქელი ვაუბნათ, საიდანაც მხოლოდ ვადასახლებულთა იხსნათ. იმპერატორი ალექსანდრე მოეცდა და მას ბევრი თავი გაჰყვა. ვიტბერგის დამკვედი აღარავინ იყო და ნიკოლოზმა ვიატკაში ამოაფიქრა მას თავი.

დოდაშვილი შეწყუბებული ისმენდა ნიჭიერი არქიტექტორის ამბავს. ეს ერთი მოთხრობა იყო იმ საწინელევათა ქაქვიდან, რომელთაც იმპერატორი ასე ვუღელუხებდა ურავნად თავის ნიჭიერ ქვეშევრდომებს.

გერცენმა დოდაშვილს ახედა ვიტბერგისგან

დახატული თავისი სურათი. ცოცხლად და ლამაზად დაეხატა მხატვრას ვერცერთი ნამდვილი ასლი იყო — ცისფერთვალეზე ამოწყვედილი წარბებით, ლამაზი ცხვირითა და ტუჩებით. გერცენი მარცხენა მხრიდან იყო სურათზე გამოხატული.

1835 წლის შემოდგომა და ზამთარი დოდაშვილმა უბედურებით გაატარა. ისევე მამაკაცი, რაკი მარტოვლა იყო, ხშირად დადიოდა მათთან, შემოდგომა-ზამთრის გრძელი დამგები ხშირად ვუბერნატორთან საქართველოს მოგონებაში. ორივე ნეტარებით დახუჯავდა თავლებს და ისე ცოცხლად წარმოიდგენდა — ერთი სიღნაღის ვადასახლება და ალანის ველს, ხოლო მეორე მტკვრის ზეობასა და ქართლის ველს და ისეთი სურვილი მოაწევბოდა ორივეს, რომ ელენეს ხშირად უთქვამს — ადენეს ნუ ლამარკობო, მეც გულს შელუვა და ბავშვებზეც ცოლონი არიანო. ვანო ამ დროს 6 წლის იყო უკვე და მამისა და მისი სტუმრის სურბარის თვალებგაფაციცებელი ისმენდა ყოველთვის.

რამებლა ზამთარი იყო ვიატკაში და რამდენი თოვლი იყო ქუჩებში. დასუსტებულა სოლომონი ჯობს იშველიებდა სამსახურში სიარულისას. რამდენ რამეს წამოსახადა ხოლმე ელენე ღონედაცოცხლად კაცს ვიატკის საშინელ ყინებში.

სოლომონმა ვერადავერ მიიღო პასუხი იმ ფელის თაობაზე. 1832 წელს ელისაბედ ორბელიანს რომ ასახა. ავერ სამი წელიწადი ხდებოდა და თბილისიდან არა ისმოდა რა. ამიტომ 1836 წელს 1 თებერვალს ისევე ტუფთავეს მიმართა შემადგომლობისა და თბილისის მთავრობასთან წერილის მიწერისათვის. ვუბერნატორს ქალაქი მიართვა, რომელშიც უწერა: „1832 წელს თბილისის სამაზრო სასამართლოს სახელზე დაწერილი თხოვნას თან დავერთოთ სესხის ბარათი, რითაც კენიან ელისაბედ ორბელიანისათვის უნდა გამოერთმიათ ჩემი ფული 370 მანეთი ვერცხლისა. ხოლო 1834 წელს, ჩემს აქ, ქალაქ ვიატკაში ყოფნის გამო, ამ საქმის მსვლელობისათვის ვავგზავნე მინდლობის ქალაქი კარის მიწველის გრავოლ ლხოვსკის სახელზე, რომელმაც ელისაბედ ორბელიანს გამოართვა სარგებელი და გამოიგზავნა. ხოლო თავნი 370 მანეთი ვერცხლისა, ჭერაც არ ვადიდებდა. ბატონი ლხოვსკი თბილისიდან რუსეთს გამგზავრებულა. ახლა უკიდურეს სიღარბისა და გამოუსვლელ მდგომარეობაში ვიმყოფება და რადგან 600 მანეთამდე ვალიცა მაქვს. სრულიად ვერ ვმოვბო რაიმე საშუალებას, ოქტობის წევრთა გამოსაკვებად, ვარდა იმ მისაღები ფულისა, რისთვისაც უშორნილესად ვთხოვ თქვენს მალაკეთილობობილებას იწებოს, რათა, წერილი მისწეროს იქნურ ზელისფელთ, რომ ვისაც ევალება მას მანდონ და საჩქაროდ ვადასახე-

ენონ აღნიშნული თანხა მოვალეს და გამოიგზავნონ. მაგდის უფროსი სოლომონ დოდაშვილი.

აქვარადაც დაიწყო ქალღღებების მიწერ-მოწერა. ტუფთაევმა 5 თებერვალს როზენს მისწერა, როზენმა თბილისის სამოქალაქო გუბერნატორის ფალავანდიშვილს, 24 მარტს ფალავანდიშვილმა როზენს აცნობა, საჭირო ზომები იქნება მიღებული. 21 ივლისს ტუფთაევმა კვლავ გამოგზავნა როზენთან წერილი და შეახსენა — ჩემს მომართებაზე პასუხი არ მოვიწერიათო. 8 ოქტომბერს ფალავანდიშვილმა ისევ როზენს მისწერა — თბილისის სამართალსაპარტოლოს ფიცხელი განმარტებულება მიეცა, რომ სულ მოკლე ხანში განხილვის საქმეა.

1841 წელსაც დაიწერა ქალღღებები, მაგრამ ამ დროს აღარც როზენი იყო თავის ადვოკატად, აღარც გუბერნატორი ხელოვნ ფალავანდიშვილი. ერთი ქალღღები ამ საქმესთან დაკავშირებით 1844 წლის 14 მარტსაც შედგა შთავარ-მართებელი თბილისის სამოქალაქო გუბერნატორის წერდა — რაც იცოთ ამ საქმისა, მომხსენეთო. ხოლო 1854 წლის 29 მარტს დადგენილება გამოვიდა — რადგან ათი წლის განმავლობაში შაბიბელისაგან არავითარი განცხადება არ შემოსულა, საქმე დაშვებულად ჩაითვალოს და არქივს გადაეცესო.

სადღა იყო შაბიბელი?! იგი დიდი ხანია ვიატკის მიწაში იწვა.

1836 წელს მარტში, როცა მზე ოდნეე მობრუნდა და ყინვები შეწყდა, იოსებ შამადაშვილი წამოვიდა ვიატკიდან. დოდაშვილი ამ დროს სასახვეროდ შროლიარე ავადმყოფი იყო. შათი გამოთხოვება სასახლას ვადგამსა ჰკავდა იოსებმა ვითომც ამშვილებდა ავადმყოფს. იტყობოდად შეიცვლება მდგომარეობა, მე რომ უკან მობრუნებენ, აღბათ თქვენსაც ვამოგზავნებოდას რამე განმარტებულა, მაგრამ ლაპარაკობდა და თვალს ვერ უსწორებდა. მშტრ-სო. — ეთხრა დოდაშვილმა მას, — რომ საქაროველოში მიდხარ, თან მიხარია, რომ ჩემს სურვილებსა და მოკითხვას ჩაიტან ჩვენს ქვეყანაში, მოამთა შორის იტყობებ და, უბედურა იქნები თუ ბედნიერა, შარც სამშობლოში იქნებო. მეტი ტუფთაევ მაიკდებ, ასე დასუსტებული საეკვთა გამოგბრუნდგო. სოლო-შონმა ის ეთხრა მხოლოდ — მოკვდები და მღაროს მიწა ვერ დამეყრება გულზე, რომ უფრო მოსვენებული უფდილოე ჩემი ვაწარებელი სულა და ხორციო.

ტუფთაევს უნდოდა დოდაშვილი როგორმე მოეშორებინა ვიატკიდან, შინაგან საქმეთა მინისტრს მისწერა — დოდაშვილს შეიძლება კოლევობის რევიტრატორის ხარისხი მიეცეს და შედგეს სამეც მდინედ გამწესდეს, საქმეც იცეს შრომისმოყვარეა და ერთგულია საქმი-სათ. გუბერნატორმა 23 მაისის წერილით პასუ-

ხი მიიღო ბლუდოვისაგან და ვახსენეს, რომ დოდაშვილს ათი წლის სასახტორც შემოქმედი შეიძლებოდა რამე ხარისხი მისცემდეს, მაგრამ ელი დამბრუნებოდა. „არ შემოძლას არ შევიზინო თქვენს მღალეტელმშობილებას, რომ არ უნდა შექმნებოლით უმღალესი ბრძანებით მისთვის ათი წლის სასახტორის საკითხსო“.

ტუფთაევმა ტუჩზე იყბინა, ბლუდოვის შენიშვნა როცა წაიკითხა. თუმცა მის გამოსაყარებლად საქმიო გამგეობას მისწერა — დოდაშვილის მდგომარეობა შეამოწმეთ და შედეგი მომახსენეთო.

10 აგვისტოს საქმიო გამგეობის ინსპექტორმა ვოსკობოინიკოვმა, ოპერატორ-ჭირტრემა სპერელნიმ, აუტურმა ფეოდოროვმა და საქმისმწარმოებელმა ზებარეევმა სკვიდლის პირზე მისული დოდაშვილის საშინელი მდგომარეობა აღწერეს, კომისიამ 8 აგვისტოს შეამოწმა ავადმყოფი, დღის პირველ საათზე. შემოწმებას დაესწრო ბოქაული ბოროდინი, დოდაშვილი თავი ბინაში იწვა.

განწირთელი და სასოდავეთილი ელანე კარზე გასოთვება კომისიის წევრებს. კედელთან, შეხსენელი კარის პირდაპირ იწვა მომკვდავი დოდაშვილი. მისი პატარა შვილები კედელს აკეროდნენ შეშინებულნი. სკავები მუზობლი-საგან შემოიტანეს. მაგდის ორგველი ჩამწკრივდენ წყვანი. ზებარევი საწერად მოემზადა. კომისიამ აღნიშნა: „თვალეზი ამღრეტული და ჩაყენილი, სახე ტყვიისფერი, ცხვირი გათხელებული, ისეა გამხდარი რომ ზოგან თვალს მხოლოდ კანი აქვს გადაკრული ფეხები წვეუ-ბამდე გასოვბული, სუნთქვა მოკლე და ყელში ხიხინო, რომელიც ხშირად ხველებით წულებ... ხმა წყნარი, სიტყვის წარმოთქმა უჭირს, ყოველ ხველებასა და ძალს დატანებას გონების დაკარგვა სდევს (ლაპარაკისა და სხეულის მოძრაობისა); ყველაფერი ეს ნამდვილად მოწმობს ფილტვების დაწლულებანთ ქლეკს და იმასაც, რომ შედიციზას არ შეუძლიან რამე წამალი შეარჩიოს ასეთი რთული და ზანტრბოლევი ავადმყოფობის წინააღმდეგ განსაკუთრებით ზრდილოეთის აქვარ მავახე“...“

19 აგვისტოს კიდევ გაგზავნა ბლუდოვითმ წერილი ტუფთაევმა იმ მოწმობის დართეთო. ადრე მიწერილი წერილის შინაარსი გაიმეორა, კვლავ უშეამდგომლა დოდაშვილს სამხრეთის რომელიმე გუბერნიამი გადაყვანაზე. ათქმვა არა მგონია დოდაშვილმა იცოცხლოს ამ წარდგენამდე, რადგან მას მხოლოდ ნიშანწყალი შერჩა სიციოცხლსა — ათთარებდა შეამდგომლობას გუბერნატორა.

იმ დღეს საშინელი სიციე იდგა. პაერი დი-ლიდანვე შეიხუთა და დამძიმდა. ზოგჯერ ამო-ქრბობდა მდინარის პირიდან ნაევი, მაგრამ იმსაც წულის ანაორთქლი ამოპქონდა. ბავ-

შევს ღიღი ხანია ეღვიძათ, ისინი სახლის პატრონს გაეყვანა თავისთან. ელენე თავთან უყდა სულთმობრძეს. ავადმყოფის მყარად საბერველით მოძრაობდა, ზოგჯერ შეჩერდებოდა და ამოსუნთქვისას შემაზრუნენ ჰქვამდნენ. სახლის პატრონი ქალი ფეხბაკრებით შემოვიდა, სანთელი აანთო და ფანჯრის რაფაზე დაანაგრა, ჩემად პირველად გადაიწერა.

უფრო და უფრო დაბნეულა პაერი. ავადმყოფს თავისი ვახელის ღონე აღარ ჰქონდა. ზელები საბანზე ეღვია. მარჯვენა ზელის თითებს ზოგჯერ ისე მოხრიდა, თითქოს კალამი ეჭირავსო; მაგრამ უცბათვე გაეშლენობდა.

სულისა და ხორცის ვაყრის ეამი დგებოდა, ეკრუნე სუნთქვაშეკრული დასჩერებოდა და ზოგჯერ უფროსი ჩურჩულით ჩაღაცას ეტყობდა. სოლომონს აღარაფერი ემსობდა.

უცბათ საოცარი სიცოცხლე ჩაუდგა თვლებში, გარინდებელი სახე ამოძრავა, ტუჩები ერთმანეთს დააცილა და ღიმილის იერმა გაღაურა სახეზე. თითქოს ღონეც მიეცა მარჯვენა იდაყუზე დაყრდნობილმა წამოიწია. თვლები სწრაფად ამოძრავა. მის წინ თითქოს ეღვის სისწრაფით ვარბიუნეს სახეებმა და უკვლას დაჩახვა ეწადა, თითქოს სახე დაუშვლდა და ლოყებზე ელფერმა გადაჰქრა.

— ელენე, ვანა კოტე... აგერ თბილისი, სიღნაღი, არა... მაღაროა... დედაც... მამაც... ჩვენი საშობლო...

ღიმილი შეაშრა სახეზე, ნეტარებით თვალუბი დახტვა. თითო ცრემლი გადმოუვარდა და მკენარ დაწვებზე, ცრემლი ოჯახისა, საშობლოსა და სიცოცხლის სიყვარულისა...

ტუფიავმა წინა წერილის პასუხი არ მივლო, რომ ბლუდოვს დოდაშვილის გარდაცვალება აცნობა — 20 აგვისტოს გარდაიცვალა. ტუფიავმა ბლუდოვს დოდაშვილის მღვთმარობის საშინელი სურათი რომ დაუხატა, ის წერილი შინაგან საქმეთა მინისტრმა გრაფ ჩერნიშოვს მიართვა. ჩერნიშოვის მოხსენების საფუძველზე „კავშირთა“ იმპერატორმა დოდაშვილი შეიბრაღა. 19 სექტემბერს მინისტრის მიერ გაბეჯენიარა პასუხით — დოდაშვილის ნება მიეცეს ხერსონის გუბერნიამი გადასვლისათ. ბედნიერმა ჩერნიშოვმა ბლუდოვს აცნობა უშალესი განკარგულება, მან ტუფიავს, მაგრამ საკმაოდ გვიან. ზელშივის წყალბას აღარც ფასი ჰქონდა და აღარც მინიშნულობა. დოდაშვილი დიდი ხანია ვაცოებულ იყო. შინაგან საქმეთა და სახეჯრო სამინისტროების კანცელარიათი კი ლამზად გადაწერილ მიმართევებს ერთდროს უტავინდუნენ.

ბლუდოვმა 3 სექტემბერს მიწერა ჩერნიშოვის, დოდაშვილის მღვთმარობის გუბერნებულა და თუ შეიძლება მაყნობთ, ტუფიავის შეამდგომლობა მოგართვათ თუ არა.

26 აგვისტოს ტუფიავმა მიწერა ბლუდოვს — ხომ არ შეიძლება დოდაშვილს ეტუბლებულ ცოლ-შვილს რაიმე ფულადი დაწესებულება მოეუწინოთ, რომ თავის ნათესაებში დაბარუნდნენ.

ერსხელ კიდევ გაახსენეს იმპერატორ ნიკოლოზს დოდაშვილის გვარი, როცა ჩერნიშოვმა აცნობა მისი სიკვდილიცა და მისი დაბნელებული ოჯახის მდგომარეობა. „გელმოწყალე“ ზელშივემ ბრძანა — ჰქრავს ფული მიეცით და საშობლოში დაბრუნდესო.

ელენეს 23 ნოემბერს მოუვიდა წყალობა. ორი პატარა ბავშვით იგი დაადგა დიდ გზას ყინებასა და თოვლში, ვიატკიდან თბილისისაკენ. მოდიოდა დაბნელებული ოჯახი საშობლოში და თან მოქონდა მზალოდ აზრდილი სადაღაც ვიატკის მიწაში მიზარებული სოლომონ დოდაშვილისა.

ორმოცჯერ შემოტრიალდა წელწიადი.

1876 წლის 4 მარტს, თბილისში, ქართული საზოგადოება ზეიმობდა ვახუტ „დროების“ ათი წლისთავს, საზეიმო სადილი ვაიმართა ქალაქკარეთ, გერმანელთა კოლონიასთან, ბალებში, დიდუბის ეკლესიის ახლოს. ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილი დღესასწაულობდა ქართული ვახუტის წარმატებას. ვახუტის რედაქტორად ამ დროს სერგეი მესხი იყო. საზეიმო სადიმის მონაწილენი აღნიშნავდნენ ქართული სიტყვის სიკეთეს, ვახუტის წაღმარებობასა და მის ადგილს ერის ცხოვრების გაუკეთესობაში. სტუფანე მელიქიშვილმა, ვახუტის გამომცემელმა, თქვა, რომ „დროების“ გამოცემის იდეა ეკუთვნის ილია ჭავჭავაძეს და ეს აზრი მან გამოთქვა „საქართველოს მოამბის“ დახურვისთანავე.

რედაქტორის მიმართ ბევრი კარგი და აზროანი სიტყვა წარმოითქვა. სერგეი მესხმა თავისი სამადლობელი სიტყვა იმით დაამთავრა, რომ აღნიშნა: ძალიან კარგად მესმის, რომ კერძოდ მე კი არ მიცხადებთ ამ თანაგრძობას, არამედ უცხადებთ იმ დროს, რომლის ქვეშ ჩვენ დღეს ყველანი შეკრებილი ვართ... ეს არის დრომა საქართველოს ლიტერატურისა...

ილია ჭავჭავაძემ კი ზეიმის მონაწილეებს ქართული ეტრნალისტიკის სათავეები გაახსენა და დაუმატა: ავევლას, სამართალი იხობეს, რომ ეველას თავისი მიეწუოს. თუშეა იმ დრომზახედ, რომელზედაც უფალმა მესხმა მოხსენია, ეხლანდელთა „დროების“ მოღვაწეთა თავისი მიმართულება ზედ წააწერეს, მაგრამ დრომა კი შეშვიდრებოთ გვაქვს გადმოცემული განსვენებულის დოდაშვილისაგან...

იხე არაა თაყაო...

1969 წელს ერევანში რუსულად გამოიცა წიგნი — «О литературе Кавказской Албании». ამ წიგნის ავტორია სომეხი მეცნიერი ასატურ მნაცავანიანი, ძირითადად ავტორი ალბანეთისა და სომხეთის ისტორიისა და ლიტერატურის საკითხებს მიმოიხილავს. შიგადაშვს კი იგი საქართველოს, კერძოდ, პერსეთის ისტორიასაც ეხება და ცდილობს დაამტკიცოს, რომ შეთერთმეტე საუკუნემდე პერსეთი სომხური პროვინცია იყო.

«Население Камбечана-Эрети сохранило этническое единство и связи с Арменией вплоть до XI в., после чего преимущественно под влиянием грузинской церкви, оно стало расщепляться, переживая постепенный процесс растворения в окружающей грузинской среде. В дальнейшем гавар окончательно отошел к Грузии и навсегда остался в ее составе. Понятно, поэтому, почему Камбечану в грузинской литературе уделяется большое внимание»¹.

რა დოკუმენტებით ამტკიცებს ამას ა. მნაცავანიანი? უპირველესად იშველებს სტრაბონს და ზოგიერთ ქართულ წყაროს, რომელნიც თითქმისა და დასტურებენ ზემოთც ციტირებულ აზრს.

გვეცნობთ თითოეულ მათგანს ცალ-ცალკე. სტრაბონის „გეოგრაფიაში“ მოხსენიებულია პროვინცია კამბისენე ო კამბიზენე. ისტორიკოსთა მიერ ეს კამბისენე მიჩნეულია კამბეჩიანად. კამბეჩიანი კი დღევანდელი ქიზიყია. მაშასადამე, კამბისენე-კამბეჩიანი-ქიზიყი ერთი და იგივე პროვინციის სხვადასხვადროინდელი საბეულია.

სტრაბონი სულ სამჯერ იხსენიებს კამბისენეს.

1. „შესასვლელი იბერიიდან ალბანიაში არას უწულო და ოდროზოლოო კამბიზენენე, რომელიც შდ. ალბანიაოსთან არის“² აქ არმენიას სტრაბონი არ ახსენებს, ergo, იგი ა. მნაცავანიანის საბუთად არ გამოდგება.

2. ალბანეთზე ლაპარაკის შემდგომ, სტრაბონი ამბობს: „სამხრეთისაკენ არის მეზობლად მდებარე არმენია, რომელიც ნაწილობრივ დაბლობია, ნაწილობრივ მთიანი, როგორც, შავალითად, კამბისენე, სადაც იბერებსა და ალბანებს ესაზღვრებიან არმენიელები“³ არც აქ აქვს სტრაბონს ნათქვამი, კამბისენე არმენიააო, ჭერ ერთი. კამბისენე აქ ის ოლქია, სადაც იბერიელები, ალბანები და არმენიელები ერთმანეთს ესაზღვრებიან. მეორეც, კამბისენე ამ ფრაზაში უბრალოდ შედარების ობიექტია. ამ შედარებით სტრაბონი ნათელყოფს, როგორია არმენიის გეოგრაფიული ლანდშაფტი. ეს არის და ეს. თორემ სტრაბონს კამბისენე არმენიად რომ მიიჩნია, მაშინ ასეთი წინადადება გამოუვლიოდა: „სამხრეთისაკენ არის მეზობლად მდებარე არმენია, რომელიც ნაწილობრივ დაბლობია, ნაწილობრივ მთიანი, როგორც, შავალითად, არმენია“... ასეთი შედარება ხომ უარობია!

3. შესამდე კამბისენე ბუნდოვან კონტექსტში იხსენიება არმენიასთან ერთად. ამიტომ შედარებით ვრცლად ამოვეყრ ციტატს და თან ტექსტს ამახივად დავყოფ. ასე უფრო მკაფიოდ დავინახავთ რატომ წავთვალე იგი ბუნდოვანად.

„მდინარე არაქსი მიმდინარეობს ალბანიის განაპირა [მხარეებისაკენ] და ერთდის კასპიის ზღვას;“

ამის შემდეგ არის საყასენე, ეს ემუზობლება ალბანიას და მდინარე შტეკარს.

შემდეგ არის გოგარენე.

მთელ ამ ქვეყანაში უხედადა ნაყოფი, ხეხილიც და მუდამ მწყამე [ხეხეაი], ხარობს აგრეთვე ზეთისხილიც.

არშენიის მხარეებია ფავენე, კომისენე და ორქისტენე, რომელიც იძლევა ცხენოსანთა დიდ ნაწილს.

ხორზენე და კამბისენე უკიდურესი ჩრდილოეთის [მხარეები] არიან და განსაკუთრებით თოვლიანია.

[ესენი] ეკერიან კავკასიის მთებს და იბერიას და კოლხიდას.⁴

ამ მკაფიოდ ჩანს, რომ სტრაბონი ჩამოთვლის არაქსის ჩრდილოეთით მდებარე პროვინციებს — საყასენე, გოგარენე, ფავენე, კომისენე, ორქისტენე, ხორზენე და კამბისენე, ნათელია ისიც, რომ ამ შვიდი პროვინციიდან სამი — ფავენე, კომისენე და ორქისტენე — არშენიული თემებია. შემდეგ, მართალია, ჩამოთვლია გრძელდება, მაგრამ მთლად ნათელი არ არის, რომელი პროვინციების ჩამოთვლას აგრძელებს სტრაბონი — იმ თემებისას, რომელნიც საერთოდ არაქსის ჩრდილოეთით მდებარეობენ თუ იმ მხარეებისას, რომელნიც არშენიის ეკუთვნის? ჩემი აზრით, სტრაბონი აგ რ ა მ ე ლ ე ბ ს ს ა ე რ თ ო ლ ა რ ა ქ ს ი ს ჩ რ დ ი ლ ო ე თ ი თ მ დ ე ბ ა რ ე პ რ ო ვ ი ნ ც ე ბ ე რ ს ჩ ა მ ო თ ე ლ ა ს და ხ ო რ ზ ე ნ ე ს ა და კ ა მ ბ ი ს ე ნ ე ს ი ვ ი არ ა ე უ თ ვ ე ნ ე ბ ს არ შ ე ნ ი ა ს. ამას ადასტურებს სტრაბონის ქვემოთ განცხადებაც: წინათ არშენია პატარა ქვეყანა იყო, მაგრამ მუზობელ ხალხებს პროვინციები წაართვა და ამით გაიზარდაო. ევროპოდ, სტრაბონის სიტყვით, არშენიამ წაართვა იბერიის პარიადრეს კალთები, ხორზენე და გოგარენე, რომელნიც შტეკარის გადაღმა არისო.⁵ შიაკტით უფროაღებია იმ ვარემოებას, რომ ზემორე მოტანილ ვრცელ ამონაწერში იხსენიება გოგარენეც და ხორზენეც, თან ხორზენე კამბისენეს გვერდით არის მოხსენიებული. მთელ ტექსტს თუ დავაკვირდებით, დავინახავთ: სტრაბონი იხსენიებს ძირითდ არშენიულ თემებს — ფავენე, კომისენე და ორქისტენე და იბერიისათვის წაართმულ პროვინციებსაც — გოგარენე და ხორზენე. კამბისენე არც პირველ რაგშია მოხსენიებული, არც — მეორეში. აქედან მგონია, რომ მხოლოდ ერთი დასვენის გამოტანა შეიძლება: კ ა მ ბ ი ს ე ნ ე ს თ ა ნ ა რ შ ე ნ ი ე ლ ე ბ ს ა რ ა ფ ე რ ი ა ქ ე თ ს ა ე რ თ ო, ვარდა სავლერისა.

არც ის უნდა დავტოვოთ უუფროაღებოლად, რომ ხორზენე და კამბისენე ეკერიან კავკასიის მთებს, იბერიის და კოლხიდას (სხვათა შორის, ხორზენე და კამბისენე როგორ ეკერის კოლხიდას სრულიად გაუგებარია). არშენია კავკასიის

მთებს ეკერისო, ეს სტრაბონს კი არა, ისტორიკ მნაცაიანისაც არ უთქვამს. **არქისტენე** როგორც ჩანს, ა. მნაცაიანის მიხედვით უნდა იქნებოდეს ბეთების სისტესტეს და დასახმარებლად პ. პეტრეშენის მოვლით:

«В аспекте сказанного нами, весоמו звучит заключение немецкого ученого Г. Гюбшмана, выведенное после тщательного изучения греко-римских, армянских и других первоисточников: Камбечан («Камбечан», «Камбехчан», «Капичан», «Камбичан», «Камбэч», «Камвечовани», «была самой северной и обильной снегом областью в Армении», [როგორც ხედავთ, პ. პეტრეშენი მხოლოდ იმეორებს სტრაბონის ცნობას, იღონდ დამახინჯებით — ა. ბ.]... Он и не пытается очертить ее границы, ибо полностью доверяет свидетельству первоисточников и особенно Страбона»⁶.

კიდევ ერთმა უცხოელმა შეისწავლა საფუძვლანად ზერბნელ-რომაული, ქართული და სომხური საისტორიო წყაროები და გააკეთა სიპირისპირო დასკვნა:

«Sous le nom de Géorgie je comprends toute la région transcaucasienne où l'idiome géorgien dominait, a une époque plus ou moins ancienne, où il est encore vivant de nos jours, et, pour m'exprimer plus clairement, une contrée renfermant l'Albanie, l'Ibérie, la Colchide, le Meschkies et la patrie des **Ταοχοι** de Strabon; l'Aghovank, le Vratstan, l'Eger ou Egéranstan, les provinces de Gougark et de Taik des historiens arméniens»⁷.

(საქართველოს სახელწოდების ქვეშ შევეულისებო მთელი ამიერკავკასიის მხარეს, სადაც, მეტად თუ ნაკლებად, უძველეს ხანაში ბატონობდა ქართული ენა, რომელიც კვლავ ცოცხლობს ჩვენ დროს, უფრო ვასაგებად რომ ვთქვათ — ქვეყანას, რომელიც მოიცავს სტრაბონის ალბანიას, იბერიას, კოლხიდას, მოხებს და **Ταοχοი** ნაწილს ანდა სომეხი მემკრანეების აღენაქს, ვრაცსტანს, ეგერს, გუგარქს და ტაიკს).⁸

როგორც ხედავთ, ამ დასკვნის მიხედვით, ქართული მიწა-წყალი არა მარტო პატარა კამბეჩიანა, არამედ მთელი ალბანია-აღენაქი, მაგრამ არასოდეს არცერთ ქართველ ისტორიკოსს ბოროტად არ უსარგებლია. მარი ზროსეს ამ დასკვნით და ქართულ ტერიტორიად არ გამოუცხადებია ალბანია-აღენაქი, ისტორიის ესაკვიროება უკუმხარტება. ძველი იქნება თუ ახალი, აფრთხილებდა სტრაბონი მკითხველებს, ამ სიბრძნის დამახსოვრება დღეს არასაკლებ გემართებას, ვიდრე სტრაბონის დროს.

ახლა კი ისევ პირველსავე სიტყვას აღვიდეთ.
 «По свидетельству грузинских источников патриарх Иберии Давид Гареджили вынужден был говорить в Камбечане (т. е. в Эрети) по-армянски, — факт, который с предельной ясностью говорит о национальной принадлежности местного населения в VI в.»⁹

უპირველესად უნდა აღინიშნოს, რომ კამბეჩანი II კამბეჩოვანი და ჰერეთი მთლად ერთი და იგივე («в Камбечане, т. е. в Эрети») არ არის. კამბეჩანი (ბარნაბეჯის თემი) შიდა ჰერეთია.⁹

ახლა კი ჩავიხედოთ «დავით გარეჯელის ცხოვრებაში» და ვნახოთ, სად და ვის დაელაპარაკა დავითი სომხურად.

„და დღესა ერთსა ესრეთ რაჲ ილიცყიდა იგი, და მას ეამსა შინა მოვიდა ბარბაროზი ვინმე ნათესავი ადგილთაგან რუმსთავისათა და ინადრობდა ნადიროთა, და მიუტყუა ქორი ეაკაბსა მახლობელად ადგილსა მას, სადა ილიცყიდა წმიდაჲ დავით, და ეაკაბიცა იგი მიველტოდა ბერისა და დავდა იგი ფეკრთა თანა მისთა, ხოლო ქორი მახლობელად მისა, და ესე იქმნა განგებითა ღმრთისათა, რაჲთა მონადირჲ იგი მონადიროს მოწყალებითა თვისითა, ხოლო ბარბაროზი იგი მოისწრაფოდა, რაჲთა მოედოს ეკრებ ქორსა მას, და ვითარცა იხილა წმიდაჲ იგი მღვდლმარჲს ლოცვასა შინა და ეაკაბი იგი ფეკრთა თანა მისთა მჭდომარჲს, დაუცვრდა ბარბაროზსა მას და პრქუა: „ვინაჲ ხარ შენ?“ მიუვრომან სომხურითა ენითა: „შე ეაკი ვარ სოფელში, მონაჲ უფლისა ჩვენისა იესუ ქრისტესი და ევედრებო მოწყალებითა მისთა, რაჲთა მომიტევენს უცვლენი ცრდვანი ჩემნი და დამეუდროეშით და უშფოთველად განელო წითიერი ესე ცხორებოჲ ჩემი“.¹⁰ ეს არის სულ, ამის მერვ სხვა ამბებია ვადმოცემულა. ერთად: ბარბაროსმა თვად დავითის მოკვლა მოიწადინა, მაგრამ მეყსეულად შეახმა ხელა. შეწინაბუღელი მონადირე ცხენიდან ჩამოხტა, დავითს ფეხებში ჩიუდარდა და შეეხვეწა, მიშველყო. დავითმა შეიცილა იგი ევედრა უფალს და ბარბაროსი განიქურნა, სასწერლის მხელაკვამა მონადირემ შესთხოვა დავითს: შინ ორივე ფეხით კოჭლი შეიღო მუავს და მომირჩინეო. გარეჯელმა დაამწვიდა იგი და შინ გაგზავნა. შინმობრუნებულ მონადირეს კოჭლი ძე განიქურნებელი და საღ-სალამათი დახვდა.

ყერ ერთი, გარეჯის უღანრო და რუმსთავი ეუხეთნოსა და არა კამბეჩიანსო, ეორცეს, პარეუბ დასულ დავითს, შემოხვევით, მათადერთი მონადირე შეეყარა და სომხურად დაელაპარაკა. მერედა სად გაგონილა: ეუხეთში შეხვედრადი. ერთადერთი სომეხი მონადირის წყალაბით ამტყიცო, ჰერეთი სომხური გაგარი იყოო? ევონებო, რომ ეს შემოხვევა სერულიად არ გა-

მოდებოა ფაქტად, «который с предельной ясностью говорит о национальной принадлежности местного населения»

«О Камбечане, населенном армянами: и некогда входившем в состав Армении, есть интересные сведения и у грузинского историка Арсена Сафарели (IX в.). Рассказывая, как Теодорос Рштуни, преследуя армянского деятеля Иоанна Майраванети, изгнал его из страны, он добавляет: «тоб обратился в бегство по направлению к Кавказским горам... Однако горцы, будучи идолопоклонниками, его не приняли, и он перешел в Камбечан, где обосновался в малом ущелье, которое «Сомхетским» — Армянским называлось, и учеников себе набрал не столько из этого (упомянутого) ущелья, сколько из Айрарата по эту сторону реки Куры — из Гардмана, Дзоратора (Дзоротор) и «Сомхити»... Отсюда явствует, что Камбечан в VII в. также был населен армянами и одно из его ущелий так и называлось «Айოц дзор» — Сомეხთა ხევი («Сомхетским ущельем»)»¹¹.

ახლა სათანადო ციტატი წავიციოთოთ ქართულად: იოანე მარკავენიცე „წარვიდა ოტუბული კავკასიის მთასა და შეწინა უკმოიქცა მწწრადლ, რამეთუ არა შეწყუნარეს იგი მთეულთა მათ ეაკობა, რამეთუ იყუნეს იგი კერბთ მსახურ, და გარდამოვიდა კამბეჩანს და დაემკვიდრა ქვესა შინა მცირესა, რომელსა პრქვიან ქვეი სომხითისა და მრავალნი დაიმოწუნეს არა თუ მას შინა ოდენ, არამედ ამიერ მტყერისა, არარატს, ვარდამანს, ძოროთორს და სომხითს“...¹²

მართალია, ქართული ტექსტის უცანასკნელი სტრუქტონები არაზუსტად არის თარგმნილი, მაგრამ ახლა ამს არა აქვს მნიშვნელობა. მთავარია სხვა, ქართულად წერია: „ქვეი სომხითისა“ და არა „Сомхетское ущелье“, ანდა სომეხთა ხევი. სომხითისა და სომხეთის განსხვავება მნიშვნელოვანია იმიტომ, რომ ქართულ წყაროებში „სომხითი“ ორი მნიშვნელობით იმბარება. ვიწრო მნიშვნელობით იგი აღნიშნავს ქვემო ქართლს და ფართო მნიშვნელობით — სომხეთს (არმენიას). ახლა ანვლია დიდგარდეს, რომელი მნიშვნელობით ხმარობს არსენ დიდი საფარელი ტომონის „ქვეი სომხითისა“ (დაუწვდა, რომ ეს მცირე ხევი მართლაც იყო დასახლებული სომეხებით, ხანა ეს მთელი პრაკინციის სომხურობას ნიშნავს? მაგალითად, კრასნოდარის მხარეში არას ქალაქი, რომელიც ატარებს უძველესი სომხური ქალაქის სახელს არმავისს, ნუთუ ამის საფუძველზე ა. მნაკაქანიანი დაიწყებს მტყეუბას კრასნოდარის მხარე სომხეთითა?). გარდა

მისა, ასატურ მნაცავნიანი ტომონის „ქუეი სომხითისა“ თავად თარგმნის სომხურად „ჰაჰოც ძორ“ და ამით ისეთ შთაბეჭდილებას ქმნის, თითქოს ქართულ წყაროშია მოხსენიებული სომხური სახელწოდება. თუ არსენ დავით საფარელის ცნობა გარკვეული დოზით ბუნდოვანია, სამაგიეროდ მეორე ქართული წყარო იძლევა მკაფიო და ნათელ განმარტებას, რა ტერიტორიას მოიცავდა სომხეთი იმ დროს.

როგორც ცნობილია, არსენი გარდაიცვალა 887 წელს. სულ რაღაც 27-30 წლის შემდეგ, 914—918 წლებში მბრევარმა ეპისკოპოსმა სტეფანემ დაწერა „გობორონის მარტვილობა“. ამ თხზულებაში სომხეთის (არშენის) ტერიტორია ასეა ლოკალიზებული:

„და ესე არს საზღვარი მისი და სახელები ქვეთა მისთა: ვანანდი, აშორნია, ზაგრევანდა, აპანენისი, წალოტირი, ჭაკატი, ყოგოტი — ორი ჭევი, შაფერი, ვასპურაგანი — ათორმეტი ქევი, ვაძორი — ოთხი ქევი, დვინდაშტი — საში ქევი, გელაშენია — ოთხი ქევი, სინენეთი — ათი ქევი, ტაშირი და კალპოფორა“.13

ესე ეხმოდა ქართულ კაცს სომხეთი მაშინ, უნდა ვიფიქროთ, რომ განსხვავებულ მსგებდლებებს არც არსენ საფარელი იქნებოდა.

აქ ჩამოთვლილ სომხურ პროვინციათა შორის არც ჰერეთი და არც კაშვენიანი არ იხსენიება. ეს ბუნებრივიც არის. ოდითგანვე ქართული კაცის შეგნებაში ჰერეთი კაშვენიანის ტერიტორიის დასავლეთი ქართული მოსახლეობით.

ახლა გადავშლოთ „ქართლის ცხოვრება“ და ენახოთ, რას ამბობს იგი ჰერეთსა და კაშვენიანზე.

როცა ქართველთა მეფე ასფაგურ უძეოდ გადაეგო და დარჩა მხოლოდ ასული ერთი, ქართველთა ერისთავებმა ითათბირეს და გადაწყვიტეს: ასფაგურის ასული მიეთხოვეყნინათ სპარსეთის მეფის ძისათვის, ასეც მოიქცნენ. საქართველოში ჩამოვიყვანეს შვიდი წლის მირიანი, ასფაგურის ასული ყოლად შერთეს და მეფედ აყრობეს. მირიანმა „შვიუფარმა ქართულნი, და დაივიწყა ენა სპარსული და ისწავლა ენა ქართული“. მირიანს სამეფოდ ერგო „ქართლი, სომხითი, რანი, მოვჯანი და ჰერეთი“.14

მერე უსუარი დავაჟაკდა და მეფობდა ესრეთ მირიან მეტეხეთად გაღმარო ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს, მოვჯანს და ვგრსა.15

მირიანი ორმოცი წლის გაიდა და სპარსეთში მამამისი გარდაიცვალა. ტახტზე ავიდა მირიანის ძმა ბარტამ. მშენი წაეკიდნენ ერპოპნეთს. ორივეს უნდოდა სპარსეთსა მეფე ყოფილიყო. შუაგაეცხის წყალობაო, მშვიდობიანად დამთავრდა მშენის ქიშხი. მართალია, სპარსეთის ტახტი ბარტამს დარჩა, მაგრამ არც მირიანი დატოვეს გულდაწყვეტილი:

„მირიანს გელისსადებად მოსცეს ბარტამისაგან ქაზრეთი, და შამის ნახევარი, და ადარნაბდეანი. და ესე ყოველი ქართლს, სომხითს, რანს, ჰერეთს და მოვჯანს ზედა მოურთეს“.16

მირიანის დროს საქართველოში დიდი ისტორიული ამბავი მოხდა: ქრისტიანობა გამოცხადდა სახელმწიფო რელიგიად. „და ვითარ აღსარულა ესე ყოველი ღმრთივ-განმარტობილნი მირიანს მეფემან. განამტკიცა ყოველი ქართლი და ჰერეთი სარწმუნოებასა ზედა სამეზისა წმიდისასა, ერთარსებისა ღმრთისა დაუსაზომისა დამბადებლისა ყოელისასა...“17

ამრიგად, მირიანის მეფობის გაშს ჰერეთი საქართველოს სამეფოს განუყოფელი ნაწილია.

მირიანის მომღვეწო განუ მეფის — ბაქარ მირიანის ძისა და მირდატ ბაქარის ძის — შესახებ მწირი ცნობები მოვეუპოვება. ამდენად არც ჰერეთის ამბები ვიცით. სამაგიეროდ, ჰერეთის ამბავს ისევ ვივხვებით ვარახ-ბაქარ მირდატის ძის დროს. იმ ხანებში კლარჯებმა უღალატეს ვარახ-ბაქარს და ბიზანტიელებს მიემხრნენ. „განდგეს კლარჯნი ვარახ-ბაქარისაგან და მიერთნეს ბერძენთა. და დაპყრეს ბერძენთა თუბარისი და ყოველი კლარჯეთი ზღუდრად არსიანთამდე. და დარჩა ვარახ-ბაქარს ქართლი თვნიერ კლარჯეთისა, და ჰერეთი და ვგრისი“.18

სხვათა შორის, ამ დამარტების გამო გახდა იძულებული ვარახ-ბაქარი ბიზანტიის იმპერატორის კარზე მძევლად გაეგზავნა 12 წლის მურვანისი, შემდგომ ჰერეთ იბერელად წოდებულნი.

ამის მერე ვახტანგ გორგასალამდე „ქართლის ცხოვრებაში“ ჰერეთი არ იხსენიება. ვახტანგის დროს კი ჰერეთი, ისე როგორც ყოველთვის, საქართველოს სამეფოს ნაწილია.

როცა სპარსეთის მეფემ ვახტანგ გორგასალი მიიხმე და სანდთა და ჰინდთა წინააღმდეგ ბრძოლაში შეშწიბოა მოსთხოვა, წასვლის წინ ვახტანგმა ხელი წლის დაჩის გვირგვინი დაადგა, მეფედ დასვა და ქვეყანა და ნეილი ძე სპარსეთად შვიდ წარჩინებულ ქართველს დაუტოვა. ვინ იყო ეს შვიდი დიდებული?

„ქართველად ჟუნაშერ სპასპეტი, მპყრობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყოველთა ერისთავთა:

- და დემეტრე, ერისთავი კახეთისა და კუხეთისა;
- და გრიგოლ, ერისთავი ჰერეთისა;
- და ნერსისარან, ერისთავი ზენანისა;
- და ადრინასე, ერისთავი სომეხლდისა;
- და სამნლიორ, ერისთავი შიდა ვგრისისა და სუანეთისა;
- და ბაქურ, ერისთავი მარგვსა და თაყურისა“.19

მერე დიდმა დრომ განვლო. გამარჯვებულ ვახტანგი შინ დაბრუნდა. საშინაო საქმეებში მოაგვარა. საეპისკოპოსოები დააარსა, შეიღებსა-

მელები გუნდნილა... დანის მისცა ქალაქი ჰერეთისა და ნეკრესისა, და ქალაქი კამბეჯი ოვანისა, რომელი არის ხორნაბუჯი; და ურველი ქვეყანა მტკვრისა აღმოსავლით...²⁰

ვახტანგ გორგასალის გარდაცვალების შემდგომ, ჯუანშერის მიხედვით, მეფეთა რიგი ასე მიდის: დანი — ბაქური — ფარსმანი — ისევ ფარსმანი — ბაქური. ამ უკანასკნელ ბაქურს მცირეწლოვანი შვილები დარჩა. უბატონო ქვეყანას სპარსელები შემოესვენენ. მაშინ ქართველთა ერისთავებმა დასახმარებლად ბიზანტიის კეისარს მიმართეს და იმანაც შეჰფლ გუარამ კურაპალატი, კურაგი ბაგრატიონი გამოუგზავნა ქვეყანას გუარამი მართავდა. ბაქურის შვილები კი მას ემორჩილებოდნენ და ფლობდნენ ქახეთს, კუხეთს. ჰერეთს.²¹

643 წელს საქართველოში არაბები მოვიდნენ. დაიწყო არაბთა ბატონობის ხანგრძლივი პერიოდი.

ახლა მიმოხილეთ სამი საუკუნის (337-643 წწ.) ამბებს თუ შევაჯამებთ, უნდა დავასკვნათ: არსებელი ცნობების მიხედვით, ამ სამი საუკუნის მანძილზე ჰერეთი საქართველოს განუყოფელი ნაწილია.

არაბთა ბატონობის პერიოდში ჰერეთის შენახვებ შემდეგი ცნობები შეგვეპოვება: როცა კახიბ იბნ მასლამა ბერძენებს ებრძოდა, „ამისწულნი ადარნასე ბრძისანი, რომელთა დასწყუნეს შამის მასა თვალნი, წარმოვიდგეს ტარანით შაიხად, სამნი ძმანი, და დაემკვდრნეს მენ, ბრძანებთა არჩილისთა, რამეთუ უყოველი პირი კავასისისა, რანით ყრბი უმკვიდრო ქმნილ იყო ხოლო ჰერეთი და ქახეთი ქალაქთა და ტყეთაგან უყოთ დარჩომილ იყო, და დაემკვდრნეს სამივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის...²²

არჩილი საქართველოს მეფეა, ბადიშის შვილი იმ ბაქურისა, რომელსაც მცირეწლოვანი შვილები დარჩა.

ადარნასე სომეხი ერისთავი, ტარანელი ბაგრატიონი, ძმისწულებში თვალები დათხარეს, ტახტის ზელში ჩაედების მიზნით. მაგრამ არაბთაგან შეფარობებულნი მალე ისინიც იძულებულნი გახდნენ სამშობლო დაეტოვებოთ და თავშესაფარი საქართველოში ეძებნათ. არჩილ მეფეს გულუხვობა გამოუჩენია და მათთვის ჰერეთში მამულენი უბოძებია, ისინიც იქვე დასჯერდებულან.

ამის შერე ჰერეთში, ისე როგორც მთელ საქართველოში, არაბები ბატონობენ.

„და ვითარ ვარდაცლეს ამას შინა წელწადნი მრავალნი, მოვიდა ამირა ავარიანი, რომელი მთავრობდა სომხეთს, ქართლს და ჰერეთს, სახელით ხუასრო...²³

„შემდგომად ამისა მოვიდა ხალილ იზიდის

რე არაბიელი, და დაიპყრა სომხეთი, ქართლი და ჰერეთი...⁴

დროთა განმავლობაში არაბთა უბატონობის სისტემა, საქართველომ სული მოიფრია. დაიწყო ქართული სამეფო-სამთავროების შექმნა და ერთობილი საქართველოს აღდგენაზე ზრუნვა. IX საუკუნეში ქახეთში და ჰერეთში ერთიანი სამეფო შექმნა და, სხვა ქართული სამეფო-სამთავროების ვეერდით, აქტიურად იბრძოდა არაბთა გასაძევებლად. როგორც ცნობილია, XI საუკუნეში გამარჯვებით დაგვირგვინდა ბრძოლა ერთობილი საქართველოს აღსადგენად. ამ საქმეში ჰერეთის ღვაწლი არაფრით ჩამოუვარდება სხვა ქართული პრივიციების ღვაწლს.

აზრვად, როგორც არაბთა ბატონობის დროს, ისე ერთობილი საქართველოს აღსადგენად ბრძოლის პერიოდში, ჰერეთი ქართული ეროვნული შეგნებით, პოლიტიკური მისწრაფებით და პატრიოტული მრწამსით.

იქნებ „ქართლის ცხოვრება“ ტენდენციურია და სომხური მათიანეები სხვაგვარად ნაყვლობს? უპირველესად მივმართოთ „აღბანეთის ისტორიას“ („პატრიოტინ აღზანიც“); ამ თხზულების ავტორად ირი სომეხი ისტორიკოსი ითვლება — მოსე კალანკატუელი და მოსე დასხურანელი. მოსე კალანკატუელი მიწნეულია VII საუკუნის მწერლად და „აღბანეთის ისტორიის“ პირველი და მეორე წიგნების ავტორად, მოსე დასხურანელი კი ავტორია მესამე წიგნისა. მსავე გაუწეველი მთელი წიგნის რედაქტორობაც. მოსე დასხურანელს მეთე საუკუნეში უცხოვრია.²⁵

„აღბანეთის ისტორია“ ჰერეთის საერთოდ არ იცნობს. კამბეჩიანს || კამბეჩოვანს კი სამგერ მოხსენიებებს. მაგრამ არსად, არცერთ სიტყვით არ არის ნათქვამი, კამბეჩოვანი სომხური პრივიციითა. ამ წიგნში სამივეგერ კამბეჩოვანი მოხსენიებულია აღბანეთთან ერთად, ნათელი და ვასალები რომ იყოს, როდის და როგორ იხსენიება კამბეჩოვანი „აღბანეთის ისტორიაში“ პატარა ექსკურსები გავაცეთოთ.

VI საუკუნეში ამიერკავკასიაში სპარსელები გაბატონდნენ (523 წელს ქართლში მეფობაც კი გააუქმეს). ქრისტიანულ რელიგიას ისევ შეუტია სპარსულმა მახდენობამ. ეს შეტევა იძულებდა აქტიური იყო, რომ ქრისტიანული რელიგიის ბერკეები შეირყა. სჭირო იყო აქტიური თავდაცვა და კონტრშეტევა. ამიერკავკასია თავგამოდებით იბრძვის როგორც რელიგიურად, ისე პოლიტიკურად. ცხადია, საქართველოსა და სომხეთის ვეერდით, იბრძვის აღბანეთიც, თავდასხნის სასწორი იქით-აქეთ იბრება: ხან საქართველოს აქვს უყოთესი მდგომარეობა, ხან სომხეთს, ხან აღბანეთს. აი, ამ არეული სიტუაციის დროს, მოსე კალანკატუელის სიტყვით, აღბანეთის მეფე ვაჩაგანი „...აღბანედა ეპის-

კოპონები, ზეცესები და ზედამხედველები ვანაწყის კამბეჭში, ხოლო აღბანეთში იგივე მკაცრი ბრძანებები დადგინა, დამპყიცი ეპისკოპოსები და ზეცესები და დაქვემდებარდნა (რუსულ თარგმანში ცოტა სხვაინარად არის: «Эти же строгие приказания он возобновил в Гамбече и Агваши, утверждая епископов, иереев и диаконов»²⁷).

კონსტანტინის მიხედვით გაუგებარია ვაჩაგანი კამბეჭის დამოუკიდებელი მფლობელია თუ სპარსეთთან აქვს მიწიწებელი კამბეჭის პატრონობის უფლება. აქ არ უნდა დავავიწყდეს, რომ, როცა ვაქტანგ გორგასალმა საეკლესიო ეპარქიები დააარსა, მათ შორის ხორნაბუჯის საეპისკოპოსოც იხსენიება.²⁸ ხორნაბუჯი კი კამბეჭონიანის ქალაქი იყო («ქალაქი კამბეჭონიანისა, რომელ არს ხორნაბუჯი»²⁹ შაჰსადადე, ეკლესიურად კამბეჭონიანი (პოლიტიურად ხომ დანი ვაქტანგის ძის მამული იყო ხორნაბუჯის) საქართველოს კათალიკოსის ხელშეკვეთით ერთერთი ეპარქიაა. აღბათ, ვაჩაგანი კამბეჭონიანის საეკლესიო საქმეებში იმითმ ერევა, რომ სპარსელთა პატრონობის შედეგად დაუსტებელი ქართული ეკლესია ევლარ პატრონობს მამულს და ამით სხებენ სარგებლობენ. ხორნაბუჯი რომ ქართული საეკლესიო ეპარქიაა, მას აღსატყობებს სომხური «ეპისტოლეა წიგნიც». ამ წიგნის მიხედვით, 506 წელს ღვინის საეკლესიო კრებამ საქართველოდან 24 ეპისკოპოსი გასწვრიბოდა. მათ შორის ერთერთია «ესტევენ ეპისკოპოსი შორზონისა». «ეპისტოლეა წიგნიც», სხვადასხვა მიზეზის გამო («ეპისტოლეა წიგნი» ჯერ ქართულ-სომხურად დაიწერა, შერე ბერძნულად ითარგმნა, შემდეგ ბერძნულიდან ისევ სომხურად. «ეპისტოლეა წიგნიც» ქართული ვარიანტი დაკარგულად ითვლება), ქართველ ეპისკოპოსთა და ქართველ ეპარქიათა სახელები სასტიკად დამახიწყებელია. მიუხედავად ამისა, დაიწყებული სახელებს იღვწენი შინეც ხერხდება. «ქორზონს» ორი ქართული მეცნიერი — კონსტანტინე ჯეჯელაძე და სარგის კაკაბაძე — სწორედ ხორნაბუჯად მიიჩნევენ.³⁰ ამას გარდა, საყურადღებო სხვა მომენტიც არის: მოსკოვში კალანკატუელს კამბეჭი და აღბანეთი ცალკეა აქვს მოხსენიებული, ე. ი. იგი კამბეჭს აღბანეთად არ თვლიდა. შაჰთალია, ვაჩაგანი პატრონობს კამბეჭს, შაგრამ იგი შინეც აღბანეთისაგან განსხვავებული პროვინციაა.

სპარსელთა წინააღმდეგ განსაკუთრებული ვაჰუტობით და ენერგიით იბრძოდა აღბანეთის მეფე ჯეჯანშირი, ერთერთი ბრძოლის დროს ჯეჯანშირმა შეიტყო, რომ სპარსელებმა ქალაქი პეროზი დაიკავეს და ტყვედ წაასხვეს ჯეჯანშირის დედა და ძმები. მაშინ, წერს სომეხი მემატიანე, ჯეჯანშირი, «როგორც ბელბეგაწყვეტილი დათვი, გაათრებელი [და] გამხეციებული სწრაფად დაბრუნდა თავისი მშობლიური სამფლობელოს საზღვრებში მტკვრის გადაღმა, კაპი-

ქანის ვავარში».³¹ (რუსული თარგმანით: «стремительно перешел через Гривушского родного участка на другую сторону Куры, в область Капчана»³²). ჯეჯანშირი სპარსელთა შეებრძოლა სპარსელებს. სიგ თავში დაიჭრა, შაგრამ შინეც სძლია მტერს. შერეო, გვიამბობს მოსკოვში კალანკატუელს, «...он с большою славою отдыхал на границах Иверии. Там многоуважаемый муж Атриерсех, владетель страны, получивший тройной титул от царя греческого, пришел к нему и сам обвязывал ему раны, радуясь великой победе его. Заключив с ним нерушимый союз мира, Джеваншир взял себе на помощь войска иверские, быстро пошел на область Ути, и предал мечу всех, кого только встретил из войска персидского»³³.

ციტირებულ ტექსტში მოხსენიებული ჯეჯანშირის მეფობის ხანად მიჩნეულია 636 — 670 წლები.³⁴ ამდენად, ძნელი დასადგენია, როდის მოხდა აღწერილი ბრძოლა. რადგან 640 წელს არაბები სომხეთს შეესივნენ, 643 წელს კი საქართველოშიც მოვიდნენ, ამავე პერიოდში დაიპყრეს მათ აღბანეთიც. ასე რომ, თუ მართალია ჯეჯანშირის მეფობის შემოფარგვა 636 — 670 წლებით, მაშინ მას არაბთა პატრონობის განმტკიცების წლებში უმეფია. როგორც წინა, ჯეჯანშირს უკვე დაუძღვრებულ სპარსეთთან უზღებდა ბრძოლა. არაბებმა ხომ სპარსეთიც შინეცთან გაასწორეს და ეს მოხდა მათი ამიერკავკასიაში მოსვლის უწინარეს. ამიერკავკასიის დაპყრობის შერე, არაბებმა საქართველო, სომხეთი, აღბანეთი ერთ აღმინისტრაციულ ერთეულად გამოაყვეს და «არმენია» უწოდეს (Армения, Грузия и Албания, вместе взятые были выделены в отдельное наместничество под названием «Армения»)³⁵ ანუთი არეულობა ამიერკავკასიაში, პროვინციები ხელიდან ხელში გადადის იმის მიხედვით, ვის უფურბენ არაბები მოწყალების თვლით. ამდენად, გამორიცხული არ არის, რომ კამბეჭიანი აღბანეთი მეფის სამფლობელო ყოფილიყო. შაგრამ ეს არაბებს ნიშნავს კამბეჭიანის მოსახლეობის ეთნიკური წარმომავლობის თვალსაზრისით.

სანამ მკითხველს მოვახსენებდეთ მესამედ როგორ იხსენიება «აღბანეთის ისტორიაში» კამბეჭიანი, ვაჩაგანთ ერთი სიანტიკურსი ამბავი რომელიც შერეე საუცენის პირველ შეთხვედში მოხდა აღბანეთში.

როგორც ცნობილია, 607 წელს ქართული და სომხური ეკლესია ვაიყო. ქართველებმა დიოფიზიტობა აირჩიეს, სომხებმა — მონოფიზიტობა. ამ ფაქტმა საშინელი შუღლი და ქაშაი ჩამოავდო ამ ორ ეკლესიას შორის. ორივე ეკლესია გაიწმინდა ქართული ებრძოდა ერთმანეთს და ცდილობდა შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციით

ესარგებლა. ქართველები ბიზანტიელთა ერთგულებას იჩემებდნენ, რადგან ისინიც დიოფიზიტები იყვნენ. ამდენად, ქართულ ეკლესიას უიღო მოკავშირე ჰყავდა. სომხურ ეკლესიას ასეთი მოკავშირე არ ჰყავდა და ამიტომ ფრთხილი დიპლომატიით ინარჩუნებდა დამოუკიდებლობას. VII საუკუნეში, როცა არაბთმა მტკიცედ მოიკიდა ფეხი ამიერკავკასიაში, არაბები სომხური ეკლესიის „მფარველი“ აღმოჩნდნენ. თავგამებულნი მებარბატრენი მამამღიანობისა და ქრისტიანული ეკლესიის ქომავნი? აქ დიპლომატიური ანგარიში იყო. არაბთა ხალიფატი ბიზანტიის იმპერიას უბრძოდა. ყოველი მოკავშირე ოპორტუნ ფასობდა. საჩუქრეობრივ ნიჟაზე სომხები და ბიზანტიელები მტრობდნენ ერთმანეთს. არაბებმა ასე განსაჯეს: თუ სომხურ ეკლესიას თავზე ხელს მოესხამთ, ისინი არასოდეს გახდებიან ბიზანტიის მოკავშირენი. შეიძლება ასეც არაბთა მოკავშირენი გამხდარიყვნენ სომხები, მაგრამ ნეიტრალიზაციის დიპლომატიის მნიშვნელობა უკონდა. ამიტომ არაბებმა სომხური ეკლესიის მოფერება ამჯობინეს. სომხური ეკლესიის მეთაური ხელადგინენ, რომ ამ მდგომარეობით კარგად შეუძლიათ ისარგებლონ. არა მარტო დამოუკიდებლობა შეინარჩუნონ, არამედ მონოფიზიტობის საზღვრებიც გააფართოონ. მონოფიზიტობის გავრცელებას არაბები ხელს არ შეუშლიდნენ, რადგან ამით ბიზანტიის მოკავშირენი აყლებოდა. მონოფიზიტები და დიოფიზიტები ახალი ძალით შეერკობნენ ერთმანეთს. ამ ბრძოლის უკვლავზე აქტიური ასპარეზი ალბანეთი იყო. სომხური ეკლესია ცდილობს ალბანეთში მონოფიზიტობა შეინარჩუნოს და ეკლესიურად ალბანეთი დამორჩილებულა ჰყავდეს. ქართველი ეკლესია მისწრაფის დიოფიზიტობა გაავრცელოს და ალბანეთი თავის სამწყვოს შეუერთოს. ნიყო მარი ამბობდა: ალბანეთის საქმე იმთავითვე განწირული იყო. ვაძვებოდნენ ალბანელები მონოფიზიტები, გასომხება ეწყობათ. ვაძვებოდნენ დიოფიზიტები, გაქართველება არ ასცდებოდათ. ასეც მოხდა: ნაწილი გაქართველდა, ნაწილი გასომხდა. ეს შეუპოვარი ბრძოლა მშაფრად გამოვლინდა მე-8 საუკუნის პირველ მეოთხედში.

700-იანი წლების დასაწყისში ალბანეთის მეფე ვარზ-ორდატ I ბიზანტიაში წვიდა. დედოფალ სპრამას დახმარებით, ალბანეთის კათალიკოსი გახდა ვარდმანის ეპისკოპოსი ნერსესი (ერისკაცობაში ბაკური). კათალიკოსი ნერსესი, ბაკურიანი დიოფიზიტი იყო და მთელი ალბანეთის ქალეფრონიტად მოქცევა გადაწყვიტა. სომეხთა კათალიკოსმა ილიამ (703—717) დანიხა, რომ ალბანეთი ხელიდან ეცლებოდა. არადა, არავითარი საშუალება ნერსეს-ბაკურის დათრგუნვისა არ ჰქონდა. მაშინ იკადრა შეზენებულმა ილიამ და უსტარი ახლა არაბთა ხალიფას აბდულ-მელიქს. შეწყვიტა იხთოვდა კა-

თალიკოსი ილია. აბდულ-მელიქს ფეხებზე ყოდა ქრისტიანობა, მაგრამ ის კი კარგად მსხვედრობდა ამიერკავკასიაში ბიზანტია. ხალიფის იქნდა. ხალიფამ შინაა და აღმანეთში მოვიდა არაბთა ლაშქარი, იავარყვეს მთელი ალბანეთი. უსტარეხს აღაშენა კათალიკოსი ნერსეს-ბაკური. დედოფალი სპრამას დიღვეში დააბეს წაქეზებით. სომეხთა კათალიკოსმა ილიამ გამარჯვება იხიმა. სომხურ-ალბანური ეკლესიის მეგობრობის სიგელი ვასყა ილიამ და თან ცეცხლითა და მახელით დაემტკრა ყველას, ვინც დიოფიზიტობას ვაძვლებდა გულში.

ამ ამბების აღწერის შემდეგ, „ალბანთა ისტორიის“ ავტორი ჩამოთვლის ალბანელ ფეოდალთა გვარებს და ამბობს, „რომლებიც მოვიდნენ და კამბიჯანში დასახლდნენო“. ამ დასახლების მიზეზი ასხნილი არ არის. დასაჯეს ისინი, როგორც ნერსეს-ბაკურის თანამხრახველით, პირაქით, მონოფიზიტობის ვასყაყელებულა და დასახლეს კამბიჯანში, ვაურყვეული.

ამიტომ, „ალბანეთის ისტორიაში“ სიმყერ იხსენება კამბიჯანი და სომეხევერ ალბანეთთან ერთად. ამ სახელით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ვარკვეულ ჰერიოლიში კამბიჯანს ალბანეთის მეფეები ფლობდნენ. ასეც რომ იყოს, ალბანეთის მეფეები მთელი ჰერიოლის მფლობელები, თუნდაც დროებით, მაინც არ არიან. მართალია, ჰერიოლი ზუსტად ლოკალიზებული ვარკვერობით არ არის, მაგრამ არსებული ცნობების მიხედვით, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ჰერიოლის, დღევანდელი აღმინისტრაციული დაყოფის მიხედვით, ეჭრა ლავოღების, სიღნაღის, წითელწყაროს რაიონები (საქართველოში) და საინფლი (ბერბანაქანში). კამბიჯანი კი დღევანდელი ქობულა, მაშინდელი ჰერიოლის ნაწილი, რაც შეეხება კამბიჯანსა და სომხეთის დამოკიდებულებას. მოსე კალინკატელის არსად არაფერი უწყობია ამაზე. მაშინ რატომ ცდილობს ა. მნაცავანიანი დამატკოს კამბიჯანი სომხური პროვინცია იყო? საქმე ის ვახლავთ, რომ ა. მნაცავანიანს უნდა იგი (კამბიჯანიის სომხურობა) წიგნის ძირითადი დებულების დასამტკიცებლად გამოიყენოს, წიგნის ძირითადი დებულება: ალბანეთი სომხური ქვეყანა იყო. ამ უსაუფებლო დებულების ერთგობა სასუთელ შეეფერ უსაუფებლო დებულება მოაქს. აქ საინტერესოა ა. მნაცავანიანის სოფიზმი: ალბანეთი სომხური ქვეყანაა რატომ? იმიტომ, რომ კამბიჯანი სომხური პროვინციაა. რატომ არის კამბიჯანი სომხური პროვინცია? იმიტომ, რომ ალბანეთი სომხური ქვეყანაა. როგორც ჩანს, ა. მნაცავანიანმა იცის, რომ შეუძლებელია ერთი, სწადე უნდა იქ მოხამსო, და თავდაც ცდილობს ისტორიას უფრო საკეთარი შეხედულებისამებრ გამოაბას. მაგრამ, რაც შეიძლება ქოთანს უყოს კაცმა, ისტორიას ვერ უხამს.

კამბეჩიანი VII საუკუნის ანონიმური სომხურ გეოგრაფიაშიც იხსენიება. ამ გეოგრაფიაში დაწერილებით არის აღწერილი დიდი და მცირე სომხეთი. შიგარამ კამბეჯანი სომხეთის აღწერილობას არ იხსენიება. იქ ასეა ნათქვამი: „ჯერ ქართლთან (მოსაზღვრე გავარების შესახებ); ელინ გავარი მდინარე აღდანზე, კამბეჯანი იორზე“...³⁷ აქ არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ერთი დეტალი. აღედ ეს გეოგრაფია მოსე ხორენელის თხზულებად მიიჩნევა და როცა ნ. ემინმა მოსე ხორენელის „სომხეთის ისტორია“ თარგმნა რუსულად, დაუბოლო ზემორე მოხსენიებული გეოგრაფიიდან ამოღებულ აღწერაქ სომხეთისა და იგი შეიძირისპირა სტრაბონის გეოგრაფიის სტრაბონის გეოგრაფიაში მოხსენიებულ ტომონიმებს სომხური შესატყვისები მოუძებნია, როცა სტრაბონის კამბისენესთან მივიდა, ნ. ემინმა აღნიშნა: „Положение префектуры Камбисены не возможно определить“.³⁸ რატომ მოეკლდა ეს ემინს? იმიტომ, რომ სომხეთის ფარგლებში არაფერი კამბისენეს მსგავსი მოხსენიებული არ იყო. ამას ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ ს. ერეშიანმა „აშხარაკაუტის“ საფუძველზე სომხეთის ისტორიული რუკა შეადგინა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ რუკაზე სომხეთი გადაჭიმულია კასპიის ზღვიდან შავ ზღვამდე, თბილისიდან მხელთაშუა ზღვამდე, კამბეჩიანი სომხეთის ტერიტორიაში მაინც არ არის შეტანილი. ეს იმიტომ, რომ ამის საფუძველს VII ს. ანონიმური სომხური გეოგრაფია არ იძლევა.

კიდევ ერთი საბუთი აქვს ა. მნაცყაიანის მონობილი პერეთის სომხურობის დასამტკიცებლად. ეს გახლავთ „ქართლის ცხოვრებაში“ არსებული ცნობა:

„და პერეთსაც, შეფობამდე იშხანიისისა, პირველი იყვნენ მწკაღებელნი; ხოლო იშხანიც დიწული იყო გერგენ ერისთავთ-ერისთავისა, და დედამან მისმან მოაქციენა მართლმადიდებლად, დინარ დედოფალმან“.³⁹

«За этими краткими и отрывочными сведениями стоит весьма знаменательный сюжет: выясняется, что женой сына князя Амама Атрнерсеха была сестра грузинского князя князей халкедонита Гургена — Динар. В крепостных стенах царского дворца, руной Амама запертых перед еретиками всех толков, появилась брешь, как только во дворец вступила его невестка, рыная проводница халкедонитской ереси. Повидимому Атрнерсеху при жизни удавалось держать в узде рвение Динар, но после его смерти влияние Динар на Ишханна усилилось, и с его помощью ей удалось обратить в холкедонизм все население Эретии. А вскоре, вместе со всеми обычными последствиями, вслед

за религиозным отступничеством последовало и национальнос⁴⁰ — წერა ა. მნაცყაიანისა ასეთი: „მნაცყაიანის გამოტანის საშუალებას აწინააღმდეგებდა „ქართლის ცხოვრებიდან“ არ იძლევა. ამას ა. მნაცყაიანიც გრძნობს და იშველიებს ნიკო შარის ავტორიტეტს. ნიკო შარი კი ცოტა სხვათაირად წარმოგვიდგენს ამ სიტუაციას. „В X веке в Эретии халкедонитство восторжествовало окончательно. Грузинские летописи дело излагают так, будто до этого времени, т. е. до царствования Ишханна прежние (жители области) были еретиками (антихалкедониты). Ишханик же был племянником эрис-тава эрис-тавов Гургена, и мать его царица Динара обратила их в православие (халкедонитство). Но такое внезапное обращение немислимо (мიაქციეთ ამ სიტყვებს უკრალდება — ა. ბ.) без того, чтобы в стране халкедонитство было распространено и раньше (ხაზი ჩემია — ა. ბ.). В грузинском сообщении более любопытно то, что X веке князь этого края носил чисто армянское имя: Ишханик. Спустя сто лет по торжестве халкедонитства, при Давиде Строителе, Эретия вошла навсегда в состав Грузии“⁴¹. როგორც ზედათ, ა. მნაცყაიანის დასკვნისმავალი რამ ნ. შარს არ გუყუთება. პირიქით, ასეთი ელვისებური მოქცევა პერეთისა დაუწერებლად მიიჩნია. ხოლო პერეთის მეფის სომხურ სახელს „любопытно“დ თვლის. მიუხედავად ამისა, ნ. შარის დასკვნაც ზერელება. პერეთი არა მარტო დავით აღმაშენებლის დროს გახდა საქართველოს განუყოფელი ნაწილი, არამედ ასე იყო შირაქისა, ვარაზ-შაქარის, ვახტანგ გორგასალის და სხვათა დროსაც. ამის საბუთები ზემოთ წარმოვადგინეთ.

ა. მნაცყაიანი იშხანიც მთელი აღბანეთის მეფედ თვლის. ქართულ წყაროშიც კი წერია, პერეთის მეფე იყო. ქართული პერეთი არ უფროს მთელ აღბანეთ-აღვანქს. საეპარსისია ითქვას, რომ აღბანეთში იყო ქალაქები ვანმა და შამქორი. ესენი კი პერეთს არსოდენს ჰქუთუნებია. აღბანეთს ეკუთვნოდა ორი სომხური პროვინციაც — უტოკი და არცაბი. არც ამ პროვინციებს გულისხმობს პერეთი. მისმადაც, ქართული ცნობის მიხედვით, იშხანიც შეუძლებელია მივიჩნიოთ მთელი აღბანეთის მეფედ. საინტერესოა ისიც, რომ სომეხი მემატიანის მხითარ აბრევანელის „ქრონოლოგიურ ისტორიაში“ აღბანთა მეფეებს შორის იშხანიც არ იხსენიება. მ. ბროსეს ფრანგული თარგმანის მიხედვით, „ქრონოლოგიურ ისტორიაში“ ასეთი სურათია:

XVIII. Rois d'Albanie

Arhan	Esvaghan
Ourhnafr	Mihr
Vatchagan	Armaiel
Vatché	Vard
Otchagan	Vardan
Mirhavan	Vard
Sadafin	Vararman
Asa	Varaz-Grigor

Dchouancher-le-Breve	Attrnersej
Varaz-Trdat	Grigor
Vardan	Sévada
Nerseh	Grigor
Gagic	Sévada
Stéphannos	
Varaz-Trdat	Hohannés, roi ⁴²
Stéphannos	

შხითარ აბრევირედი სანდო ისტორიკოსია. მავალითად, ქართველი მეფეების ჩამოთვლისას ერთდერით შეცდომა მოსვლია. ვახტანგ გორგასალი და თბილისის მამულებელი ვახტანგ სხვადასხვა პიროვნება პერონია. მაგრამ ეს შეიძლება შხითარის ბრალი არც იყოს. იქნებ რომელიმე გადამწერს შეშლოდეს ვე. ქართველ მეფეთა შხითარისეული სია დემეტრე თაფლაღებულს, დავითსა და ვახტანგს იხსენიებს. ე. ი. XIII საუკუნის ამბებიც იცის. აღბანთა მეფეების ნუსხა კი გაიცლებით აღრე წყდება. რატომ? აქ ისევ ისტორიულ ვექურტის უნდა მივმართოთ. VIII საუკუნის ბოლოს არაბთა დასუსტებით ისარგებლა ამიერკავკასიამ და დაიწყო ახალი სამეფო-სამთავროების შექმნა. საქართველოში ჩამოყალიბდა კახეთ-პერეთის საქორებისკოპოტო, აფხაზთა სამეფო, ტაო-კლარჯეთის სამთავრო, თბილისის საამირო. სომხეთში — ანისის სომხეთის, ვასპურაკანის, ვანანდის, საფნიეის, ტაშირ-კორაგეტის სამეფოები. საქართველოსა და სომხეთში ეროვნული სული ისევ აღორძინდა და აღდგენა-განახლებაზე დაიწყო ზრუნვა. ამას დიდად შეუწყო ხელი ქრისტიანულმა ეკლესიამ. სულ სხვაგვარად წარიმართა აღბანეთის საქმე. მართალია, იქაც შეიქმნა ახალი სამეფო-სამთავროები, მაგრამ არაერთგვარად, არაქრისტიანული. ძველი აღბანეთის ტერიტორიაზე გაჩნდა მამადაღბანური შირვანი, საჯიდბაზა, ჰაშიმიდების სამთავროები, შაქის, კაბაღის სათავადოები.⁴³ 853 წელს არაბებმა აღბანელი და სომეხი ფეოდალები აღბანეთიდან მესოპოტამიაში გაასახლეს და ამით მტკიცე საფუძველი შეუყარეს ყოფილ აღბანეთის ტერიტორიაზე მუსლიმანური დინასტიების ბატონობას.

არაბული წყაროების მიხედვით, 859-991 წლებში შირვანის (ე. ი. აღბანეთის დიდი ნაწილის) არაბი ზელსუფლანი არიან მუჰამედ იბნ ჰალიდ (859 წელს ქ. ვანა აშენაო, იუწყება არაბული მატანე) — ჰაქსამ იბნ ჰალიდ — მუჰამედ იბნ ჰაქსამ იბნ ჰალიდ — ჰაქსამ იბნ მუჰამედ იბნ ჰაქსამ — ალი იბნ ჰაქსამ იბნ მუჰამედ — აბუ ტაჰირ — მუჰამედ იბნ ჰაზიდ — აჰმად იბნ მუჰამედ — მუჰამედ იბნ აჰმად (გარდაიცვალა 991 წელს).⁴⁴ ასე რომ, 132 წლის მანძილზე ქრისტიანი მმართველის კაცანება არ არის აღბანეთში || შირვანში. ამ-9. „მნათობი“, № 12.

რეიად, „ქართლის ცხოვრებაში“ მოხსენიებული იშხანიკი ვერასვლით ვერ იქნებოდა მთელი აღბანეთის მეფე. ი. მნაკეანიანს ეს იშხანიკი ჰამამ არველელის შვილიშვილად მოაჩნია. სწორედ ამ ჰამამის შესახებ წერია „აზერბაიჯანის ისტორიაში“ სრულიად მკაფიოდ და ნათლად: «В Карабахе в конце IX века местный князь Хамам принял старый титул албанского царя, но его крохотное царство было лишь небольшим княжеством».⁴⁵ აქედან უნდა დავასკვნათ, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ იშხანიკი ადგილობრივი ზელსუფალია პერეთისა, დაწინაურებული იმდროინდელი პოლიტიკური არეულობის პირობებში. როგორც ცნობილია, იმ დროს სამშავი ბრძოლა მიმდინარეობდა: 1. ახლადწარმოქმნილი სამეფო-სამთავროები ერთმანეთს ებრძვიან პირველობისათვის, 2. ქართული და სომხური სამეფო-სამთავროები ერთმანეთს ებრძვიან ტერიტორიისათვის, 3. ქართველები და სომხები ერთად ეოპოზიან არაბებს. ამას ემატება გააფთრებული რელიგიური ქიშპიცი. ასე რომ, უფელაფერი ისეა არეული, ძალიან პატრონს ვერ ეყვანს. ამ სიტუაციაში სრულიად ბუნებრივია ამა თუ იმ ფეოდალის დაწინაურება. რაც შეეხება ჰერთა საბოლოო მოქცევას ქალეკდონიტად, ეს ქართული და სომხური ეკლესიის ზანგარღივი ბრძოლის კიდევ ერთი გამოვლენაა. X საუკუნეშიც რომ დაუნდობელი იყო ეს ბრძოლა, კარვად ჩანს კიდევ ერთი ფაქტიდან. სომეხთა კათალიკოსი ვასანი იძულებული გახდა ვასპურაკანში გაქცეულიყო და კათალიკოსის ტახტი დაეკარგა. და ეს მოხდა იმიტომ, რომ ვასანმა მოიწოდინა „ქართული“ (ე. ი. ქალეკდონიტური) ხატები შეეგნა სომხურ ეკლესიაში.⁴⁶ ამ ჰერიოლში ქართული ეკლესია აღადგენს ძალაუფლებას მთელ ქართულ ტერიტორიაზე და ამით იდეოლოგიურად აერთიანებს საქართველოს, რასაც პოლიტიკური ერთიანობის აღდგენაც მოჰყვა.

ასე და ამრიგად, ასატურ მნაკეანიანის მეცნიერული ეჭვანისთა მოკლებულთა ისტორიულ საფუძველს.

დასმომწებულნი ლიტერატურა

1. А. Ш. Мнацаканян, О литературе

- Кавказской Албании, Ереван, 1969 г., стр. 40-41.
2. ვ. ჯ. თ. უაუზნიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 133, 130-131, 187-188, 189.
6. ა. შნაქაიანი, გვ. 41.
7. H. Brosset, Histoire de la Géorgie, Introduction et Tables des matières, 1858, p. III.
8. ა. შნაქაიანი, გვ. 39.
9. დ. მუსხელიშვილი, კახეთ-სერეთის ისტორიული გეოგრაფიის საკითხები, ჟურნალ „ციცქარში“, № 2, 1965 წ., გვ. 142.
10. ძველი ქართული ლიტერატურის კრესტომათია, შედგენილი ს. უბანიშვილის მიერ. ტ. 1, 1946 წ., გვ. 166.
11. ა. შნაქაიანი, გვ. 40.
12. თ. ეორდანი, ქრონიკები, ტ. 1, გვ. 332.
13. „ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები“, წიგნი 1, 1964 წ., გვ. 175.
14. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, 1955 წ., გვ. 64, 65, 67, 128, 136-137, 185, 199, 219, 244, 251, 253.
25. ლ. მელიქსეთ-ბეგო, ძველი სომხური ლიტერატურის ისტორია.
26. მოსე კალანკატველი, ალბანეთის ისტორია (სომხურად), გვ. 60.
27. М. Каганкатвацци, История агван, СПб, 1861 г., стр. 38.
- 28-29. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. 1, 1955 წ., გვ. 199.
30. „ეპისტოლეოა წიგნი“. სომხური ტექსტი თარგმნა და კომენტარები დაურთო ზ. ალექსიძემ. 1968 წ., გვ. 161.
31. შ. კალანკატველი, ალბანეთის ისტორია (სომხურად), გვ. 203.
- 32-33. М. Каганкатвацци, История агван, СПб, 1861 г., стр. 141-142.
34. «Вопросы истории Кавказской Албании», Баку, 1962 г., стр. 151. М. Каганкатвацци, История агван, стр. 342.
35. «История Армении», 1951 г., стр. 116.
36. შ. კალანკატველი, ალბანეთის ისტორია (სომხურად), გვ. 349.
37. С. Т. Еремян, Армения по «Ашхарацуйц»-у, Ереван, 1963 г. стр. 105.
38. «История Армении Моисея Хоренского». 1852 г., стр. 342.
39. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, 1955 წ., გვ. 266.
40. ა. შნაქაიანი, გვ. 162-63.
41. Н. Марр, Аркауи, монгольское название христиан... «Византийский Временник», т. XII, отдел I, стр. 7.
42. Histoire chronologique - par Mkhithar d'Afrivank, St. Pet., 1869, p. 15-16.
43. История Азербайджана. На правах рукописи, 1941 г., стр. 74.
44. В. Минорский, История Ширвана и Дербенда, 1963 г., стр. 46-52.
45. История Азербайджана, 1941 г., стр. 74.
46. Н. Марр, Аркауи..., стр. 40.

კომენსკი — მეტაფიზიკოსი და სქოლასტიკოსი პრიტიკოსი

ქმნიანტი რენესანსის ეპოქისა, კომენსკი გამოვიდა მეტაფიზიკური აზროვნების წინააღმდეგ, უკუაგდო სქოლასტიკა და წამოაყენა პანსოფიზმი, როგორც საერთო ფილოსოფიურ-პედაგოგიკური სისტემა. თუ რა არის კომენსკის პანსოფია, ჩვენ ქვევით ცალკე განვიხილავთ. ახლა კი უშუალოდ უნდა წარმოვადგინოთ ის კრიტიკა, რომლითაც დიდი ჩეხი პედაგოგი მიუღდა მეტაფიზიკურსა და სქოლასტიკურს აზროვნებას.

კომენსკის ბრძოლას სქოლასტიკის წინააღმდეგ არამარტო წმინდა მეცნიერულ-თეორიული, არამედ, პრაქტიკული საფუძვლებიც ჰქონდა. კომენსკი თვითონვე იყო აღზრდილი სქოლასტიკურ სკოლაში, თვითონვე ჰქონდა გამოცდილი სქოლასტიკური აზროვნების ყველა მანკიერება, პრაქტიკული სიტუაქვე, გონების დამანკლუნებელი შეთოდები, ერთი სიტყვით. სქოლასტიკას იცნობდა მთელი სივრცე-სივანით. ამიტომ გვხვდება „დიდ დიდაქტიკაში“ კომენსკის სინანულის შემცველი სიტყვები, ჭაგება და გმობა სქოლასტიკისა, რომლის დამღუპველ გავლენას იგი მიაბუკობდიანვე ვაუბრობდა. როსტოკის აკადემიის პროფესორ ელჰარდ ლუბინის დამოწმების შემდეგ, რომ სკოლებში სწავლების შეთოდები უოვლად უვარგისია, ვეფონება ისინი შემოიღო „ბოროტმა და შერიანმა ვენიამ, აღამიანის მოღვმის მტერმაო“, კომენსკი დასძევს: „მეგრამ, რა საჭიროა მოწვევების ძებნა? საჭიროის ვართ ჩვენ თვითონ, რომლებიც სკოლებიდან და აკადემიებიდან და აკადემიულით და ნამდვილი მეცნიერების მხოლოდ ჩრდილით ძლივსა ვართ შედებილი. მრავალ ათათა შორის ერთი მეცა ვარ საყოფაო ადამიანი, რომელსაც მთელი სიცოცხლის უმშენიერესი განაფხული, ახალგაზრდო-

ბის აყვავებულ წლებში, სქოლასტიკურ სისულელეებში გაატარებულნი, საყოფაოდ დაედუპაო, რამდენჯერ მას შემდეგ, რაც მომეცა შესაძლებლობა მენახა უკეთესი, სიცოცხლის დაკარგული დროის გასეგნება გამოიწვევდა ოხვრას გულიდან, ცრემლებს თვალებიდან და გულის მწუხარებას! რამდენჯერ ეს მწუხარება მიძღულებდა წამოიწყებოდა: ოჰ, ნეტა იუბიტერმა დამიბრუნოს მე ვანელი წლები!“

ამ სიტყვების ავტორს უეჭვლად ღრმა საფუძველი ჰქონდა ბრძოლა გამოცესადებინა სქოლასტიკის წინააღმდეგ და არასოდეს მას არ შერიგებოდა არც თეორიაში, არც პრაქტიკაში. კომენსკის მთელი მეცნიერებაც გვიდასტურებს, რომ დიდი ჩეხი პედაგოგი ყველგან, სადაც კი ოღნავ მაინც შესაძლებლობას პოულობს, უბრძვის სქოლასტიკას მისი გამოცენის ნაირნაირ ფორმებში.

მაგრამ, სქოლასტიკასთან ერთად, კომენსკი ასევე ებრძვის მეტაფიზიკურ აზროვნებას. ლონდონში 1639 წელს გამოცემული სახელგანთქმული თხზულება — „საყოფელთა ცოდნის წინაწარმარეწვეული“ ამ მხრივ განსაკუთრებით იქცევს ჩვენს ყურადღებას. აქ კომენსკი პირდაპირ აცხადებს, რომ არ ეთანხმება „მეტაფიზიკის თეორიებს“, რომლის მიხედვითაც „სუბსტანციას არ შეიძლება ჰქონდეს მეტი ან ნაკლები (ნიშნები)“. ეს სწორი არ არისო, — ამბობს კომენსკი, — მეგრამ „სწორიც რომ ყოფილიყო, მაინც არავითარი გამოყენება არ ექნებოდაო“. მაინც რატომ? იმატომ, რომ თუ

1 იან ამოს კომენსკი, რჩეული პედაგოგიკური თხზულებანი, 1949 წ., ტ. I, გვ. 92. ხაზი ყველგან ჩვენია — გ. ჯ.

სუბსტანცია მართლაც ასეთია, მაშინ ყოველგვარი აზრი ეკარგება თვით მსჯელობას სუბსტანციის შესახებ. კომუნსკი მაგალითობით ააშკარავებს მეტაფიზიკის წინააღმდეგ სისუსტეს. „ყოც — უფრო მეტად აღაშინია, ვიდრე ჩანსახე, — წერს კომუნსკი, — არწივი — უფრო მეტად ფრინველია, ვიდრე ღამურა; მზე — უფრო მეტად მნათობია, ვიდრე მთეარე. და ვინა სულ უქმი ლაპარაკი არ არის იმის მტკიცება, რომ ყოველგვარი ღირსი ღირსია, ყოველგვარი ცხენი ცხენია? ვინა ამას ვინმე უარყოფს? ვისთვისაა საჭირო ამის თავზე მოხვევა? მეტაფიზიკა კი სწორედ ამგვარი „ქვეშარტებებით“ ლეგენდად აზროვნებს. ამიტომ კომუნსკი ყველაზე ეტრფის „ბუნდოვან“, უსარტოვო მეტაფიზიკას და მას უბრისპირებს მასწავლებელ დებულებებს, რომლებსაც „რეალურ და პრაქტიკულ აქსიომებს“ უწოდებს. სწორედ ამგვარი მეტაფიზიკა აქვს მხედველობაში კომუნსკის, როცა ლაპარაკობს იმის შესახებ, რომ არ შეიძლება საგნების სწორად, ნამდვილად თავიანთი არსებით შეცნობა, თუ ისინი „წარმოდგენილი არიან ნაწყვეტ-ნაწყვეტ, არა თავისი რიგისდა მიხედვით, არა თავისი სახით... როდესაც საგნები გამოხეული არ არიან მათი რიგისდა მიხედვით, საგნებთ ცხადია, რომ ყველგან ლაბირინტი გამოჩნდება“.²

მეტაფიზიკისა და სჭოლასტიკის წინააღმდეგ მებრძოლი კომუნსკი, დეკარტეს მსგავსად, თავისი დროის მეცნიერებათა აყვავებას მჭიდროდ უკავშირებდა იმ იდელებისაგან გათავისუფლებას, რასაც მეტაფიზიკა და სჭოლასტიკა თავისში შეიცავდა. კომუნსკი ააშკარავებდა, რომ „მეცნიერება იმ სახით, რა სახითაც მას ასწავლიან, საკმაოდ არ არის შეგუებული ცხოვრების ყოველდღიურობის (Communis) მოთხოვნებზეთან“. მას შემთხვევით არ მოჰყავდა ლუდვი ვიეისის აზრი, რომელიც ფილოსოფიის რეალური საწყაროდან მოწყვეტას ჰგმობს. „ფილოსოფია... მიმართულია (სახით) სკოლისაკენ, და არ მოაზრებია იდეალიზმი, რომელიც მას ცხოვრების მოთხოვნილებებისაკენ მიაბრუნებდაო“. შემდეგ კო სიდაე მოცემულია ამგვარი ფილოსოფიის კრიტიკული დამახასიათებელი, შეუძლებელია არ იგტწნოთ, რომ მხედველობაშია მეტაფიზიკური და სჭოლასტიკური აზროვნება. ეს ფილოსოფია „გვამჩნებს თავისი უშეპყური ხლართებით და თავისივე გაუთვებელი ნასკვების მხოლოდ გამოსკენასა და გამოხსნას აწარმოებსო“. მწელია მეტაფიზიკისა და სჭოლასტიკის შინაგანი ბუნების უფრო მისწრებელი

დახასიათება. მაგრამ ეს კიდევ ცოტა. ქვეით ნათქვამია, რომ ამგვარი ფილოსოფია, აღაშინებს პურს სთავაზობს ქვისაგან, ნაეტყვის, რომელიც კბილებს ატყრავს და მხედველთაში ფუჭი რაკბილი ქანცავს გონებასო... ურჩევ არ იქნებოდა მეტაფიზიკურ-სჭოლასტიკური აპარადაბარის დღევანდელ მოყვარულებს, რომლებსაც ფილოსოფია უშინაარსო დეფინიციებამდე დასყავთ და სიტყვების მოჩვენებითი ლოგიკური თამაშით ფრაზეოლოგიურ რებუსებს ადგენენ, ახლა მიინც უფრად ელოთ ის ქვეშარტება, რასაც სამსახვეარი საუკუნის წინათ ასე თავდადებით ვიეისი და კომუნსკი ჰქადაგებდნენ. ვაგვთა, რომ მეცნიერება (ფილოსოფია), თუ ის ქვეშარტია, პირველყოფისა წინააღმდეგ აზრებს, დებულებების, ფორმულების სინთლეს, გარკვეულობას, ხოლო, რაც გუებუბარია, აუხსნელი, ბუნდოვანია, სიტყვების მოჩვენებით ლოგიკურ თამაშება აგებული, თავიდან ბოლომდე მსვედლომეცნიერებაა. ამგვარი მეცნიერებას, მეტაფიზიკასა და სჭოლასტიკაზე აგებულს, კომუნსკი მთელი არსებით ებრძოდა.

დააკვირდით კომუნსკის მშენიერ სიტყვებს: „აო, რას ამბობს მეორე ავტორი: ფილოსოფიის შესწავლა ამეამდ სხვას არაფერს წარმოადგენს, თუ არა უმაქნისობის ძნელ და quasi სექშიონობას. მას მითერ სარგებლობა მოაქვს: ესაა ჩარასავით ტრიალი, რომლის დროსაც აღაშინებთ გამუდმებით ცევიან თავით ძირს, ამივე დროს ადგილიდან არ იძვრიან. ამასვე ვაკეთობთ ჰვენც, როცა ვფილოსოფოსობთ: ბეერს ვწრობობთ, ცოტას ვსწავლობთ და ეს ცოტა არამითუ ვგუშურობს, არამედ უფრო ხშირად გვაუარესებს... მე ვამბობ არა მარტო ვრამატეულ ასოკრიკატათა შესახებ: მალა მფრენ უმრავლეს ფილოსოფოსებსა და ლეოსმეტყველებზე. სამართლიანად შეიძლება ჩაითვალოს ის აზრი, რომ თუმცა თავიანთი განყენებული გონების ჰერეტიკით, მათ თავი არწივებდ მიანინაო. სასიცოცხლო და საზოგადოებრივ საქმეებში ისინი სხვა არა არიან რა, თუ არა თსუნელები. სწორედ აქედან წარმოიშვა ანდაზა: „არჩვი სჭოლასტიკისა — ცუდი პოლიტიკოსისაო“.

ანუ მოურჯეკლად, პირდაპირ, მიუტებ-მიუტებავად ებრძვის კომუნსკი სხვებთან ერთად მეტაფიზიკურსა და სჭოლასტიკურ ფილოსოფიას, რომლის შესწავლას უშეპნისობად და ქვეში-სექშიონობად თვლის. მართლაც ჩარასავით ტრიალი იყო მისი შესწავლა, ეწინააღმდეგეთაი წინსვლა ამ ფილოსოფიას არ შეუძლო. და რა მართლია კომუნსკი, როცა თვლის, რომ მეტაფიზიკურ-სჭოლასტიკური ფილოსოფიის შესწავლა, რაც ძალიან ცოტა რამეს იძლეოდა, გაუშრობების მიგერ, ამ ცოტათიც აფუჭებდა აღაშინებს. კომუნსკი დღესაც ჩვენს გვერ-

¹ იან ამოს კომუნსკი, რჩეული პედაგოგიური თხზულებანი, 1958 წ., ტ. II, გვ. 64.

² იქვე, გვ. 35. შემდეგ მოითხოვს შემოკლებით გაგუკეთებ.

დით ღვას ცხოვრებისაგან განყენებული ფილოსოფიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, იგი დღესაც აკრიტიკებს „გრაზმატიკულ ასოკრკიტათა“ ერთგულ მიმდევრებს, რომლებიც ბოლო დროს ძალიან მომხრეობდნენ და რიცხობრივად დიფინირებულეებში კიდევ უფრო საფეოც ვახაღეს როგორც თავიანთი, ისე საკუთარი მისწავლებლების მეცნიერული იტრებულა. რადა ღირს, თუნდაც ის, რომ კომენსკი თავისი დროის მეტაფიზიკოსებს, სკოლასტისკოსებსა და ღვთისმეტყველების უმრავლესობას, რომლებსაც თავი არჩევდა მოქონდათ, სხვას არაფერს უწოდებს, თუ არა თბუნელებს.

ახლა ნახეთ როგორ აკრიტიკებს კომენსკი საკუთრივ მეტაფიზიკას. თუ ოდესღაც ამ შეთოდს ჰქონდა რაღაც გარკვეული მნიშვნელობა ბუნების შესწავლაში, შემდეგ იგი გადაიქცა პირადამირ ბორკილად იმევე ბუნების შესწავლის გზაზე. კომენსკი ამას არასდეს არ ამბობს, მაგრამ შეუძლებელია მას ეს არ სკოდნოდა. იმ დროს, როცა კომენსკი მოღვაწიობდა, მეტაფიზიკა ამჟამად დიდი დამბრკოლება იყო აღობრინებული მეცნიერებისათვის. და ზეი პედაგოგი ისევე მკაცრად ებრძოდა მეტაფიზიკას, როგორც სკოლასტისკოსს. საკმარისია მოვიტანოთ კომენსკის შემდეგი სიტყვები: „ვერძოდ, ვიღებთ მეტაფიზიკას. ცნობილია, თუ რაოდენ ზეცაშია ქებით აყვანილი მისი შესწავლა, როგორც სიბრძნის ყველაზე მტკიცე საფუძვლისა და ყველაზე ბრწყინვალე დამავარგებებლის. და თუ ზევს სწორად შევაფასებთ საგნებს, ეს ასევე არის. მაგრამ, ვინაიდან მეცნიერებათა ეს დედოფალი გვაშინებს ასეთი ნარბეკით და გაბევეულია ისეთ წყვილადში, რომ მხოლოდ მკაცრნი თუ თვისებენ მის დაღებწილობას, და ისინიც, რომლებიც იტვისებენ. სრულიად უგულებელყოფენ მის გამოყენებას უფრო დაბალი რიგის მეცნიერებისათვის, ამიტომ გამოდის, რომ ის რჩება მხოლოდ თავის საფუთარ ფარგლებში და აღმამათა საქმეებისათვის არავითარნი სიყუთ არ მოაქვს, ვერდა წამოიერ საამოგნებისა, რომელსაც თავის მიმდევრებს ანიჭებს. ამიტომ, რომ შემდეგ ზოგიერთები მას სრულიად უარყოფენ და აქებებენ არამართო ფილოსოფიის სფეროდან (როგორც, მაგალითად, პეტრე კამუსისი მომხრეები), არამედ, თვით ავადმედიანაც კი, როგორც უნაყოფო ფუსფუსის ყოვლად უვარგის აპარატს“.

როგორც ვხედავთ, კომენსკი საერთოდ არ უარყოფს მეტაფიზიკას. მაშინ იგი უნდა გამოსულიყო აღმამიანის შემეცნების განვითარების გზაზე მის მფარ მომბეგებელი წარმატებების წინააღმდეგაც, უარი უნდა ეთქვა ბუნებისმეტყველების მნიშვნელობაზეც, საერთოდ, აზროვნების საფუძვლებზე. ამიტომ არის, რომ კომენსკი გარ-

კვეული პირობით, მეტაფიზიკას თვლის „სიბრძნის ყველაზე მტკიცე საფუძვლად“ და ყველაზე ბრწყინვალე დამავარგებებლად. კომენსკი მეტაფიზიკის დაღებით მონაცემებს, ისტორიულ როლს შეშვუნების განვითარებაში პოზიტურად აფასებს, მაგრამ სასტიკად ებრძვის მის „არბუცას“, „ებუნდოვანებას“, „წყვიდიადს“, პარტიკული სინამდვილიდან „მოწყვეტას“, პრაქტიკულ გამოყენებლობას, იმას, რომ მეტაფიზიკა საკუთარ თავს არ სცილდება, „აღმამათა საქმეებისათვის არაჩივილად სიყუთე არ მოაქვს“. ამგვარი მეტაფიზიკა, რომელიც „უნაყოფო ფუსფუსის ყოვლად უვარგის აპარატია“, უნდა განიღვენოს არამართო ფილოსოფიიდან, როგორც ეს გააკეთეს სახელოვანი ფრანგი მეცნიერის პეტრე რამუსის (1515-1572) მიმდევრებმა, არამედ, ავადმედიანაც, მსგავსად შედლების მეფის გუსტავ ადოლფისა, რომელმაც იონანე ანგელიუს ვერდენჰაგენის ცნობით, გამოცა სახელმწიფო ედიქტი და „თავისი საშეგოდან გააძევა მეტაფიზიკის და რეგისიო ყოყუთღვარამედიანევიტისა ბი: არცერთი წიგნი მოვარტეს, კონფისიკაციის შიშით, უფლება არ ჰქონდა შემოეტანა. ასეთი წიგნები: ქვეშევრდომებიდან ვერც ერთი ვერ შედგადა მათ წაკითხვას, რომ სახელმწიფო არ მოწყვედულიყო ახალი ბარბაროსობის ჭაღოს კლანკეში, და რომ საქმის გასაფუძვლად სახელმწიფოში ყოფილიყვნენ არაყარელი მოპაექრენი და ამხსნელები, არამედ საქმიანი ხალხი“.

მეტაფიზიკის წინააღმდეგ ამ ბრძოლაში კომენსკი ასრულებდა უმკველად ისტორიულ, მონინავე პროგრესულ როლს; ეს კი არსებითად იყო, როგორც დამხარება, ისე ხელისშეწყობა მე-17 საუკუნის აღობრინებული მეცნიერების შემდგომი განვითარებისათვის. ამ საუკუნის შემთხვევით არ უწოდებდნენ „მეცნიერების საუკუნეს“. ინვინიციის ბარბაროსობის მიუხედავად, მე-17 საუკუნემ, როგორც ცნობილია, კაცობრიობას მრავალი დიდი აღმოჩენა მისცა მეცნიერებაში და კომენსკისაც სრული უფლება ჰქონდა ეთქვა: „...მეცნიერული საქმიანობა (literarum studia), რომელიც სიბრძნის... შესწავლაში გვემხარება და რომლის მეოხებითაც სიბრძნე სხვა აღმამიანებისაგან ჩვენზე გადადობის, ზევს დრომდე შემოინახა და ზევს საუკუნეში გაიფურჩქნა კიდევ იმდენად, რომ წინაა ამის მსგავსი არ არც ყოფილა. ამიტომ ზევს საუკუნეს უსაფუძვლად როდი აქებენ, როგორც მეცნიერების (eruditionis) საუკუნეს და ფიქრობენ, რომ კიდევ უფრო დიდი სინათლის იმედი შესაძლოა გაბრწყინდესო“.

¹ კომენსკი, ტ. II, გვ. 22 ხაზი ჩვენია—გ. ჯ.

² იქვე, გვ. 13.

რამ რამდენადღაც მართალი იყო უკველივე ეს, მით უფრო საჭირო ხდებოდა ბრძოლის გაძლიერება მეტაფიზიკისა და სქოლასტიკის წინააღმდეგ. კომენსკი ამას შესანიშნავად გრძნობდა და შემთხვევითი არ იყო მისი მკაცრი გამოხატულებები როგორც ერთის, ისე მეორის წინააღმდეგ, ის მთორიდებლად, პირდაპირ აცხადებდა — „სქოლასტიკური სწავლება... საკმაოდ არ ამზადებს ადამიანს ცხოვრებისათვის“.¹ ამიტომ მოითხოვდა

„მთელი ფილოსოფიის“ იმგვარად აგებას, რომ „ის წარმოადგენდეს ცხოვრების ცოცხალ გამოცხადებას უფრო მეტად უმჩინებლად განაწყოს ახალგაზრდები სასიცოცხლო საქმეებისადმი“.¹

ამგვარ ფილოსოფიად კომენსკის ესაზებოდა პანსოფიზმი, როგორც უნივერსალური მოძღვრება, რომლის დახასიათებასაც ჩვენ ახლა შევედგებით.

კომენსკის პანსოფიური ფილოსოფია

კომენსკის ფილოსოფიის დაკვირვებულმა შესწავლამ ჩვენთვის სრულიად ნათელი გახადა, რომ „დიდი დღაქტივის“ ავტორი მატერიალიზმა, მაგრამ იდეალისტური დანაშრეებით, მისი გნოსეოლოგია, თუ ქრისტიანული რელიგიის გარეგან საბურველს მოვაშორებთ, მატერიალიზმის მეტს არაფერს შეიცავს, მაგრამ იძულებული ხდება ქრისტიანულ ფილოსოფიასაც ანგარიში გაუწიოს, როგორც გაბატონებულ, ოფიციალურ მოძღვრებას. კომენსკის ფილოსოფია პანსოფიაა, რომლის დებულებანი, მისივე განმარტებით, „შეიცავენ მხოლოდ სერიოზული შეცნიერების დებულებებს“, წინააღმდეგ მეტაფიზიკისა, და ამიტომ ჩვენ ახლა უნდა წარმოვიდგინოთ ამ ფილოსოფიის ის განმარტებები, რომელსაც თვით კომენსკი გვაძლევს.

პანსოფიის კომენსკისეული განმარტების წარმოდგენამდე, ზედმეტი არ იქნება ვაიხსენოთ, რომ დიდ ჩემ პედაგოგს განსრახული ჰქონდა შეედგინა „უშვენიერესი ენციკლოპედია“ ანუ „პანსოფიოლა“, რომელსაც უნდა აღუხირობოდა სახელმწიფარლოს როლი „განათლებისათვის და სიბრძნის დანერგვისათვის“. ამ მიზნით შეადგინა „პანსოფიის შესავალი“, რომელშიაც „მოკლედ და ნათლად“ ამტკიცებდა „საყოველთაო სიბრძნის აუცილებლობას, შესაძლებლობასა და ადვილ შესასრულებლობას“.²

რა არის პანსოფია?

პანსოფია საყოველთაო სიბრძნეა, მსოფლიო მანქანის (სავანთა ერთობლობის კანონზომიერებათა) საჩქეა, რომელსაც სამი შემეცნებითი პრინციპი უდევს საფუძვლად: გ რ ძ ნ ბ ა (შეგრძნება), გ ო ნ ე ბ ა, ლეთაებრივი გამოცხადება. მოაშორეთ პანსოფიის შესაბამე პრინციპი — ლეთაებრივი გამოცხადება და პანსოფიისაგან მატერიალიზმის მეტი არაფერი დაგრჩებათ. ამ საკითხს უფრო დაწვრილებით იქ შევებეთ, სადაც არისტოტელეს ფილოსოფიისადმი კომენს-

კის დამოკიდებულების შესახებ ელაპარაკობდით და ამიტომ შეტს აქ არაფერს ვიტყვი. თუ დააკვირდებით კომენსკის მიერ ფორმულის სახით წარმოდგენილ პანსოფიის განმარტებას, შემთხვევითი არ არის, რომ მასში სწორედ აღარა ჩანს შესაბამე პრინციპი — ლეთაებრივი გამოცხადება. ამ მიზეზის ახსნას ჩვენ ცალკე ვიძლევი, მივჯანხვია, რომ კომენსკისათვის ასეთი განცალკევება საყოველთაო მეცნიერებისა და ლეთაებრივი გამოცხადებისა, საესებით ბუნებრივია. „პანსოფიას“ შე სწორედ იმას ვუწოდებ, — წერს კომენსკი, — რაც სამყაროს ცოცხალი ანარქეული იქნებოდა, — ანარქეული, სადაც ყოველივე ერთიმეორესთან იქნებოდა და ეპევირებულნი, ერთიმეორეს და ებმარებოდა და ე, ერთიმეორესათვის ნაყოფიერი იქნებოდა და ე“.²

ესა კომენსკის პანსოფიური ფილოსოფია, რომელიც ვადმოვედებით უნდა ყოფილიყო სპეციალურ წიგნში; იგი წარმოგვიდგენდა: ა) საყოველთაო განათლების მოლიან მოკლე კერსს; ბ) კაშვანა ღამპარს ადამიანის გონებისათვის; გ) კუმშარტების შტაკეე საზომს; დ) სასიცოცხლო საქმეებისა და სწავლების ნამდვილ სურათს; ე) სანეტარო კინებს თვით ღმერთისაკენ. აქაც, როგორც ვხედავთ, ღმერთი წარმოდგენილია სულ ბოლოს, მიყრებული სახით, მსავსად პანსოფიის შესაბამე შემეცნებითი პრინციპისა, რომელსაც მხოლოდ დამატებითი უუნქიცია გააჩნია — თუ გრძნობამ და გონებამ შეერთებული ძალით შემეცნება (ახსნა) ეერ შეიძლეს, მაშინ საქმეში უნდა ჩაეროს შესაბამე პრინციპი — ლეთაებრივი გამოცხადება. მაგრამ არსად ეს არ ხდება, არსად არა ჩანს, რომ მანშიმართავე, გარდა რიტორიული განცხადებისა. პანსოფიაში შემეცნების მთელი სიმძიმე, ილფა და ომეგა, სრულდება მარტოოდენ გრძნობისა (შეგრძნებისა) და გონების შემეცნებით. ნუთუ ერთბელ შინეც არ დაქირდა პირველსა ან

¹ იქვე, გვ. 35. ხაზი ყველგან კომენსკისაა

² იქვე, გვ. 11-12

¹ იქვე, გვ. 36. ხაზი ყველგან ჩვენია გ. 7.

² იქვე, გვ. 40.

მეორეს დღეობებზე გამოცხადების მიზეზებზე? პანსოფია ამ მხრივ მოვლავიანებს წინკვილს, რომლის არხიდან წყალი ნორმალურად მიედინება ღარში და აბოლას აბრუნებს. ყველაფერი წესრიგშია. მაგრამ, რაღაც მიზეზის გამო, წისკვილის გვერდით დაეგუბებიათ წყალი, რომელიც არხთან დაკავშირებული არ არის, და მაინც მიიწინათ: თუ არხმა ღარში იმდენი წყალი არ გაიშვა, რომ ღარმა აბრუნდეს, მაშინ გუბებ იმეფსებათ? მაგრამ რითი? როგორ? ეს კითხვა არავის დაბადებია და პასუხზეც არავის უფიქრია.

სწორედ ამ მდგომარეობაშია კომუნისკის პანსოფია თავისი სამი შეშველებითი პრინციპით, რომელთაგან პირველი და მეორე თავიდან ბოლომდე მეცნიერულია, ხოლო მესამე წარმოადგენს პროტესტანტული გაცლის წინაშე ვალის მოხდას, რასაც საკუთრივ ან უშუალოდ პრობლემურ მიზეზთან ორგანული კავშირი არა აქვს. ამასთან, პირველი ორი, როგორც შეშველებები, აქტიური პრაქტიკაა, ხოლო მესამე პასიურიც არ არის, რაჟი საერთოდ რიტორიული მსუვლობის წიაღს არ შორდება. რომ მართლაც ასეა, ჩანს კომუნისკის მთელი შემეკიდრეობიდან, რასაც ჩვეულებით უფრო ნათლად დავინახავთ.

მაგრამ ჭერ ბოლომდე გავცოდ პასუხი, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო პანსოფიაში სახელმძღვანელო წიგნი. ეს უკანასკნელი თვით კომუნისკიმ ასე დახასიათა: „ისეთი წიგნი... შინდა შევადგინო, რომელიც შეცვლიდა საყოველთაო გენათლების ყველა საგანძურს, მასში არაფერი არსებობდა არ უნდა იყოს გამოტოვებული, და ამ წიგნის წაკითხვამ თავისთავად უნდა დასკოს გონება სიბრძნით... ამ წიგნში საგნები წარმოდგენილი იქნება უწყვეტ, ნათელ და მკაფიო დამოკიდებულებებში, ყველაფერი გამოყვანილი იქნება თავისი საკუთარი ფესვებიდან, თავისი საკუთარი არსებიდან, და ყოველი საგანი ის იქნება, რაც მას ეწოდება და წარმოგიდგება სწორედ ისე, როგორცაა ის სინამდვილეში, ვინაიდან ყველაფერი (ამ წიგნში) გამოირბეზებულია საგანთა უცვლელ და შინაგანად დაკავშირებულ კეშმარტების არსით... ყველაფერი (გამოკლებული იქნება — გ. ჯ.) მისაწვდომი უფროსი, ვინაიდან გონებაში უნდა შეიტანოს სინათლე, და არა სიბნელო და ყველაფერი — მის შინაგან მთლიანობაში და დასამბუთებლობაში, განუწყვეტელი მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის საშუალებით, რამდენადაც ჩვენ ვსაჭიროებთ მტკიცედ დადგენილ კეშმარტებს, და არა გამოთვლილ შეხედულებებს. შეშველებისათვის ყველა მისაწვდომი საგანი (მეცხოვეთებთან თუ არა ბუნებისმეტყველებას, შორას, ხელოვნებას, ლტონისმეტყველებას ან მეტაფიზიკას) გადმოცემული უნდა იყოს ისეთი სისუსტითა და დამარწმუნებლად, როგორც მათემატიკურ მტკიცებებშია, რომ არავითარი ადგილი არ ექნეს და-

ეკვებას. ამრიგად, არამატრიკულ შემოწმებით ნათლად და (სრულად) უშეცდომოდ შეცხადებულ იქნება ყოველი არსებული, არამედ უფრო მეტიც, განხილვა ახალი წყარო შემდგომი უპირივი აზრისა, მოსახრებისა და აღმოჩენების წარმოსაშობად“.¹

თუ ღრმად დაეკვირვებით ამ სიტყვებს, ნათლად ვიკვებით, რომ კომუნისკის ნამდვილად სურს მისი მოძღვრება — პანსოფია იყოს უნივერსალური, ყველაფერს მოიცავდეს სიბრძნის დარგში, არაფერს არ ტოვებდეს განუხილველსა და შეუწყველს. ამგვარი უნივერსალური სისტემებისა და მეთოდების ძიება კომუნისკის ღრმს, ადრეც და გვიან, არაერთ პრეცედენტს ითვლიდა. ცდილობდნენ ისეთი სისტემა ან მეთოდი შეეშველებინათ, რომ ყველაფერს ახსნა, ყველაფერზე პასუხის გაცემა შესძლებოდა. ჭერ კიდევ დეკარტე სასტიკად აკრიტიკებდა ლელოისის (1235-1315) ფილოსოფიურ მისტიკას.² რომელსაც სერდა ყოფილიყო უნივერსალური, თემცა არსებობდა წარმოადგენდა თავიდან ბოლომდე სქოლასტიკურ აბრკადაბრას, დეკარტე დასკინოდა ლელოისის „საყოველთაო ხელოვნებას“, რომელიც „უნდა გამხდარიყო ყოველგვარი მეცნიერული პრობლემის გადაწყვეტის უნივერსალური მეთოდი და მთი წინაწარმი შესწავლის ვარჯიშე. ამ მიზნით ლელოისმა გამოიგონა სპეციალური აპარატ...“³ ცხადია, ეს ფიქცია, რომელიც მეცნიერების პრეტენზიით მოდიოდა დეკარტემ უარყო სწორედ მეცნიერებისათვის, თემცა თვითვე უნივერსალური მეცნიერებისა მას არ უარუყვია, პირიქით, თვითონვე წამოაყენა და ისტორიაც თვითონვე ასე გადმოხვდა: ფილოსოფიური მეცნიერებებიდან აბლაგაბრდობაში მე ესწავლობდი ლოგიკას, ხოლო მათემატიკურიდან — გეომეტრიულ ანალიზსა და ალგებრას. მართალია, ლოგიკა ბევრ კარგს შეიცავს, მაგრამ იმდენია მასში შენეზებული ან ზედმეტი მითითებანი, რომ ერთმანეთისაგან კარგის და ცუდის გარჩევა ისევე ძნელია, როგორც დიანს ან შინჯავს (ათინს — გ. ჯ.) სახის გარჩევა მარმარლოს დაუმეშველელ ლოდში. რაც შეეხება გეომეტრიულ ანალიზს, მისი ნაქლია მარტოოდენ ფიგურის განხილვა, რაც წარმოსაბის ძლიერ დაღლას იწვევს, ხოლო თანამდებროვე ალგებრა გონებას იმდენად უშონებს ცნობილ წესებსა და ნიშნებს, რომ „მეცნიერებიდან, რომელიც გონებას ანეთიარებს, იგი იქცევა დახლართულ და ბუნდოვან ხელოვნებად, რომელიც მას ბორკავს“⁴ ამიტომ „ჩვენ ვალე საპიროდ მეძებნა სხვა მეთოდი, რომე-

¹ კომუნისკი, ტ. 11, გვ. 41-42.

² Rene Lekart. Избранные сочинения. 1950 г., стр. 271.

³ იქვე, გვ. 705, შენიშვნები.

⁴ იქვე, გვ. 272.

ლც. შეითავსებდა რა ამ სამის უპირატესობებს, თავისუფალი იქნებოდა მათი ნაყოფანებებისაგანო¹. ეს მეთოდი რაციონალიზირებული იყო, დედუქტიური რასაც ჩვენ სხვა ადგილს უფრო ვსცდავ შევხებით, ზოლას სისტემა, რომელიც დეკარტე უნივერსალურს უწოდებდა, მეთოდთან ერთად, „საყოველთაო მეცნიერების“ სახელით უნდა მოიაზრებოდა. ვინც გაეცნობა დეკარტეს ერთერთ მთავარ შრომას — „მსჯელობა მეთოდის შესახებ“, საიდანაც ზოგიერთი ამონაწერი ჩვენ უკვე მოვიტანეთ, ის უშალ მიხედვით, თუ რამდენად დაჯაღებულ იყო კომენსკი კარტეზიული ფილოსოფიისაგან. კომენსკი, მართალია, დეკარტესაგან განსხვავებით, აღინიშნავს, რომ პანსოფიის მეთოდი ინდუქტიურიაო, მაგრამ ეს დროებითია. თუმცა ვასკვირი არ არის კომენსკის მოქცევა, რაკი მიიჩნია, რომ პანსოფიაში საგნები წარმოდგენილი იქნება უწყვეტი დამოკიდებულებით და გამოიყენება მხოლოდ „საკუთარი ფესვიდან“, ისევე, როგორც რეალურ სინამდვილეშია, ვარჯიდან (ან ზემოდან) ყოველგვარი შეფარდების ვარჯიშე. კომენსკი მართლაც დიდი რეალისტია, რაკა ობიექტურ სინამდვილეს ასე უშუალოდ ახსიხილავს და ცდილობს მის არსებობას ასევე ობიექტურად ჩაუქვას. მოთხოვნის მიხედვით მთლიანობას, დასაბუთებას, ყველაფრის შესწავლის მიზნე-შედეგის კავშირის საფუძველზე, მტკიცედ დადგენილ კეზმარტებასა და არა სუბიექტურ შეზღუდულებებს. ყველაფერი ეს, ერთად ან ცალკე აღებული, უაღრესად პროგრესული მოთხოვნები იყო, რაც არამარტო შეესაბამებოდა იმდროინდელი მეცნიერებებს დონეს, არამედ, წინ უბძებდა, წინ სწევდა მის ახალ წარმატებათა გზაზე.

მაგრამ დავაყვარდეთ მომდევნო პუნქტს: კომენსკი მოთხოვნს შემცენების, ყველა საგანი, რა სფეროსაც არ უნდა ეკუთვნოდეს, მათ შორის ლეთისმეტყველებისა და მეტაფიზიკისაც, ისეთი სიზუსტით იქნას გადმოცემული, ისეთი დამარწმუნებლობით, როგორც ამის მათემატიკურ მტკიცებებში ვხედავთ. არავითარ დამკვირვებას ადგილი არ უნდა ექნესო. — დასძენს კომენსკი. მაგრამ, თუ ოდნავ მიინც დავუკვირდებით, შეუძლებელია არ მივხედეთ, რომ სწორედ ლეთისმეტყველებასა და მეტაფიზიკაში ყოველად მოუხერხებელია, მოდუნველი, ამ მოთხოვნის შესრულება. ბუნებისმეტყველების, მორალის, ხელოვნების საგნებთან შეიძლება ეს გაკეთდეს. მაგრამ, ვიმეორებთ, ლეთისმეტყველებასა და მეტაფიზიკის ამის შესრულება არ შეეძლოთ და იგი არც შეუძლებელია. ნუთუ ეს კომენსკიმ არ იცოდა? რა თქმა უნდა, იცოდა, მაგრამ სწორედ იმიტომ აყენებდა სხენებულ დარტების მიმართაც ანალოგიურ კარტეზო-

რიულ მოთხოვნას, რომ, ვერ ერთი, ვეროც კარტეზიანი სკოლასტიკოსი ლეთისმეტყველებას, რომელთა წინააღმდეგაც თველ ცხადდებოდა, შეუძლებელი იგი იბრძოდა, სრული უძლეობა შეუძლებელია, მთორც, ერთხელ კიდევ ლახვარი ჩაეცა უსარგებლო, უნაყოფო მეტაფიზიკისთვის, რომლებსაც კომენსკი, როგორც ზევით ვხატვთ, ასე სასტიკად ჰგმობდა. არც ის უნდა დაევიწყოთ, რომ კომენსკი, როგორც პროტესტანტი მორწმუნე, შეუძრავებლად ებრძოდა კათოლიციზმსა და პაპიზმს.

რამდენად მოსახერხებელი იყო, ან, საერთოდ, შეიძლებოდა კი ისეთი უნივერსალური პანსოფიური წიგნის შედგენა, როგორც კომენსკის სურდა? წიგნისა, რომელიც მოიცავდა „საგანთა საყოველთაო საფუძვლების შეცნობას“ და გადაიქცეოდა „სიბრძნის დანერგვის ინსტრუმენტად“?

ამ კითხვას დიდი ჩეხი პედაგოგი თეოფონე აყენებდა და პასუხსაც თვითონვე აძლევდა. მის ღრმად სწამდა, რომ აშეკარი პანსოფიური წიგნი ნამდვილად შეიძლებოდა დაწერილიყო, მაგრამ ვარჯვეული პირობების დაკვირვებით: მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს პანსოფიური სახელმძღვანელო შეიქმნებოდა „...დაძმანის გონებისათვის, რომლის საშუალებითაც დაძმანის გონება კაშკაშა სინათლით ვარჯმოცული შესძლებდა ასეღას უწყვეტი საფუძვრებით უკან დაუხვევად, საგანთა ძირიდან თვით მათ მწვერვალამდე“². ეს მართლაც ღრმად სწორი, თავიდან ბოლომდე შეინერტული მსჯელობაა, მაგრამ შემდეგ, ამ ბრწყინვალე აზრს, მიყვრებულ აქვს, როგორც საერთოდ ახასიათებს კომენსკის შემკვიდრებობას, კლერიკალური დეფინიცია, სრულიად უადგილო, იმის შესახებ, რომ „ამით გაუხდებით ჩვენ მყურებულხად ლეთის ბრძენთა ბრძენობის თეატრისა, და არ შეიძლება პაპის, რომ ადამიანთა სული არ აღიკოსოს შეება-ღუნით და არ მოუხმონ ერთერთს: „მოკვდიეთ აღვიდეთ სახილ უფლისა, და სახელისა მიმართ ლეთისა იაკობისისა, და მიჩვენოს ჩვენ გზა მისი“³. ასევე ვუდღვან: ღრმა შეცნიერულ მსჯელობას კომენსკის წიგნებში, როგორც წესი, თან ახლავს კლერიკალური მინიწერებები, ხშირად უადგილონი და ძალად მიყვრებულნი, სრულიად უტყველია იმიტომაც, რომ დიდი პედაგოგისათვის არავის ბრალი არ დაედო ერესში. ვარდა ამისა, ეს არის ნამდვილი გაორება, თავისებური დუალიზმი, რაკ, ერთის მხრივ, ვენიოსი კაცი საესებო ღრმად არკევს შეცნიერულ პრობლემებს მეცნიერული პოზიციებიდან, მეორეს მხრივ კი მწველებლობის არარსებულ დმერთის, მისი ტანჭული შეილის, ათასგვარი მოციქულებისა და თეოლოგების სახელებით. პირდაპირ გული გტყავა, თან გტყვირს, ნუთუ კომენსკის მართალია სწამდა ის, რა-

¹ იქვე, ტ. 11, გვ. 43.

² იქვე.

³ კომენსკი, ტ. 11, გვ. 272.

საც ღმერთის, რელიგიის შესახებ, საერთოდ, ამ თემებთან დაკავშირებით ამბობდა? რას ეიზამთ, არ უნდა გავიკვირდეს, ვინაიდან მაშინ ამგვარი გაორება, დღეაღმდეგ ბევრ გენიოსს ახასიათებდა, საკმარისია მარტო დეკარტის გახსენება. ჩვენთვის ახლა მთავარი ის უნდა იყოს, რომ ზუსტად გავიგოთ, თუ რა ვაკეთეს იმ მწიგნობრების ხანაში ადამიანებმა საკუთარი მეცნიერებისათვის, რა გზები გააკლეს, რით წაწყვიტეს წინ კაცობრიობის აღმოჩენა, და ნაკლებად უნდა გვაინტერესებდეს ამ ბრტყელ კაცთა ის ცდომილებანი, რომლებიც რელიგიურ რწმენასთან არიან დაკავშირებულნი, ზოლო არანაკლები ძალით — იმელებასთან. ცდომილებათა დაიწყოება, ცხადია, მიუტრეცებელია, არ შეიძლება, მაგრამ ახლა ჩვენთვის მთავარია წარსულის გენიოსს მოღვაწეთა მეცნიერული დამსახურების გამოკვლევა, მათი დიდი როლის შესწავლა იმ პოზიტივის, ნამდვილად ისტორიული მისიის დადგენა, რითაც ეს ადამიანები უკვდავნი არიან კაცობრიობის ისტორიაში. კომუნისტი ამ ადამიანთა შორის ერთერთ პირველ ადვოკატს დავს და მისდამი ჩვენი დამოკიდებულებაც სწორედ ხსენებულ პრინციპებს უნდა ემყარებოდეს.

მაგრამ გავაგრძელოთ პანსოფიისა და მისი სრულქმნილი, უნივერსალური მეთოდის დახასიათება.

პანსოფიისათვის ყველაფერი ამქვეყნად ადამიანს ემორჩილება, „ადამიანის ხელქვეითია“, როგორც თვეთ კომუნისტი ამბობს. მისი შემდგომი მსჯელობა უკვე თავიდან ბოლომდე თელეოლოგიურია, გვირგვინების, რომ „რამდენად ურიცხვად არ უნდა გავზოდეს წარმოდგენილი საგნები თავისი სიმრავლით, რამდენადაც უთანაბრობის არ უნდა იყვნენ თავისი სხვადასხვანაირი სიღლიატი, რამდენადაც საიდუმლოებით მოცულნი არ უნდა იყვნენ თავისი სიღრმეში დაფარული ქვეშაირები არსით, — ყველა ისინი ადამიანზე დაბლა დგანან, ყველანი დამორჩილებულნი არიან ადამიანის გონებას, ვინაიდან ყველა საგანი შექმნილია ადამიანის გენიოსით, მაგრამ დღისგებთ მასზე დაბლა დგანან“. რაც ასეა, კომუნისტი სწამს, რომ ადამიანს შეუძლია ბოლომდე შეიციოს თავისი თავი და სხვა ყველაფერზე. „მაშ რატომ მას, — წერს კომუნისტი — ქმნილებათა ამ უკანასკნელ მწვერვალს, ამ უქმინდეს გამოხატულებას თავისი შემქმნელისა, რომელიც თავის თავში ერთში აერთიანებს ყოველივეს, რაც ეს რამ ყველაზე უფრო სრულქმნილია ყველა დანარჩენ ქმნილებაში, რატომ არ უნდა შეეძლოს ბოლომდე შეიციოს თავისი თავი და ყველაფერი ის ხსენა ცუდი? ყველაფერი ეს წმინდა წყლის თელეოლოგიაა, მანამაღამე, პანსოფიური ფი-

ლოსოფია უმკველად შეიცავს იდეალიზმს, მაგრამ იგივე პანსოფია თავისი შინაგანი, საკუთრივ მეცნიერული მატერიალისტიკური ტენდენციის გამო, რიცხვს თელეოლოგიას, რამდენადაც არაერთგზის გვიჩვენებს საგნობრივი ქვეყნის თავის თავადობას, რომელიც მხოლოდ საკეთილთა კანონზომიერებით ეითარდება. ჩვენ ეს ზევით ეხლახან უკვე ვნახეთ. მაგრამ ქვევითაც ნაოლად ჩანს, როცა კომუნისტი ლამარაკობს „სოფისტიკური მტკიცებათა სიყალბის ინიციტივი აპოლიტიური უმკველობით გახსნაზე, როგორცაც გამოჰყავთ რომელიც ვინდა ევკლიდეს პარობლემა“.1 აქ უკვე აღაჩინათი თელეოლოგია აღარ არის, პირიქით, სავესებით მეცნიერული მსჯელობაა, რომ სოფისტიკის სიყალბე აპოლიტიურად ცქვირტანლად, ლოგიკური ურყევობით) უნდა გამოაშკარავდეს, როგორც მსჯელობენ ევკლიდეს ელემენტებზე.

თელეოლოგიისაგან ასევე სავესებით თავისუფალია „საგანთა ყოველმხრივი შემეცნების“ მისაღწევად ის სამი მოთხოვნა, რომლებიც გულისხმობენ: „გადათვალეობას ყველფერი-სა (და მათი აღწერისა — გ. ჟ.), რაც ოდენსე არსებობს“, „აღწერათა დამირისპირებას სავნებთან, რათა დაერწმუნდეთ, ისეთები არიან თუ არა საგნები (სინამდვილესი), როგორც ნაჩვენებია ჩვენს ჩამოთვალაში ან სიაში“; „ახალ საყოველთაო გადაწილებას იმისა, რაც ხელთ აღმოგვანდებდა, მისი ხელახლა და ყოველმხრივი გამოყენების მიზნით“.2 სამდევე მოთხოვნა კრიტიკულია, ეჭვის შემტანია იმაში, რაც დღემდე იყო, კერძოდ, ეჭვის ქვეშ აყენებს საგანთა ნამდვილ ბუნებას რამდენად შეფერება ის, რაც ჩვენ მის შესახებ ვიცით.

მართალია, კომუნისტი დროს არ არსებობდა ტერმინი „ონტოლოგია“, რომლის შემოტანა ფილოსოფიაში ეოლფს ეკუთვნის, მაგრამ, სრულიად უმკველია, რომ დიდი ჩეხი პედაგოგი ყველგან ლამარაკობს საგნების ონტოლოგიაზე, საკმარისად არ მიაზნა რა მარტოდენ გნოსეოლოგიური დასკვნები, თუ ეს უკანასკნელი ონტოლოგიას მოწყვეტილია. კომუნისტი მთელი ფილოსოფიური შეშველიტობა, მთელი პანსოფია არის ცდა და მოთხოვნა სინამდვილის, ბუნების, საგნების განხილვისა, როგორც ონტოლოგიური, ისე გნოსეოლოგიური თვალსაზრისით. მათ ერთიანობაში. ეს უმკველად არის პანსოფიის ერთერთი ძირითადი, არსებითი, ძლიერი მხარე. ამის შემდეგ გასაკვირი არ არის, თუ ბიბლიის გვერდით, მიუხედავად კომუნისტი დროს ოკაზიონალიზმის არსებობისა, რომელსაც ყველაფერი მარტოდენ ღვთაების ნებაზე დაყავდა, კომუნისტი მოითხოვს

1 კომუნისტი, ტ. II, გვ. 44. ხაზი ყველგან ჩვენია — გ. ჟ.

1 იქვე, გვ. 45. ხაზი ყველგან ჩვენია — გ. ჟ.
2 იქვე, გვ. 47.

სხვა წიგნების შესწავლასაც. მაგალითად, მცენარეებისა და ცხოველების შესწავლა, მას შემდეგ, რაც ამ საგანზე ბრძენთა ბრძენ სილოზონის წიგნები დაიღუპა (მათი პოვნის იმედი კი ამსოლტერად გამოიჩნებოდა), ესაღიდა, ამბობს კომენსკი, უნდა მივმართოთ საღეთო ბიბლიას, მაგრამ, ვინაიდან ეს უკანასკნელი „ლაპარაკობს მხოლოდ ღმერთზე, ან უფრო ხშირად, სულელზე, ამიტომ გვერდები არ უნდა ავუაროთ იმ წიგნებს, რომლებიც შედგენილი არიან ფილოსოფოსების, მედიკოსების, იურისტების, მექანიკოსების, ყოველგვარი საგანისათვის გამოგონებლების, ისტორიკოსების, კოსმოგრაფების მიერ, რათა ყველა ცალკეული მეცნიერებიდან შეიქმნას, დაბოლოს, ერთიანი ყოვლისშემკვლელი მეცნიერებათა მეცნიერებათა და ხელოვნებათა ხელოვნება, ე. ი. პანსოფია“.¹ როგორც ვხედავთ, აქნათლად ჩანს კომენსკის აზრი, რომ ბიბლიას არ შეუძლია მთელი ცოდნა მოიკლას, როგორც ამას პატრისტიკიდან მოყოლებული ქრისტიანული დოგმატიკა ჰქადაგებდა, რომ საჭიროა მეცნიერებათა შესწავლა, მათი განვითარება, რომ კომენსკი შემთხვევით არ ჩამოთვლის დარგებს, რომლებიც, საერთოვე მეტათეოლოგი (ფილოსოფიური) მნიშვნელობის პარალელურად, უქვევლად უნდა იყვნენ წარმოდგენილი (მექანიკა, ვაიომგონებლობა, კოსმოგრაფია). ამ ბაზაზე აშენებდა კომენსკი თავის ფილოსოფიას — პანსოფიას, რომელსაც უარი უნდა ეთქვა ძველ პრინციპზე *prez contra* (მომხრე და წინააღმდეგე).

რატომ?

იმიტომ, რომ ამ პრინციპის მიხედვით დალაგებული ავტორების აზრები საგანთა შესახებ ლებულობს ნაქუცხაკე, უბრალოდ დაპირისპირებულ, არასასურველ შეხედულებათა წინასწარგანზრახულ უარყოფას. ეს გზა წიგნის, მეცნიერების შედგენისა პანსოფიისათვის სრულიად მიუღებელია, თუმცა კომენსკი პრინციპში როდი უარყოფს საგანთა შესახებ სხვადასხვა ავტორის მიერ გამოთქმულ აზრების თაყობას. პირაქით, ამის საჭიროებას პანსოფია საჭიროდ აცხადებს, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ ეს იქნება არა „უბრალო დაპირისპირება“, არამედ, იმის გამოკვეცა, თუ „თვითთელი მათგანი რას მოგვცემს კარგს“. კომენსკი ამ მხრივ ილარ ანსხვავებს არცერთ ავტორს, ვინც არ უნდა იყოს, „სულ ერთია ეს ქრისტიანი იქნება თუ შამდალიანი, იუდეველი თუ წარმართი და რომელი სექტასაც არ უნდა ეუთვნოდეს იგი“.² პითაგორეს, აკელემიკოსის (პლტონის

სკოლა — გ. ქ.), პერიაპოტიკებს (სკოლოტელეს სკოლა — გ. ქ.), სტოიკებს, ესეის, ბერძენს, რომელს — ძველს, ანუ, ანტიკურს, — თუ რაბინს, რა ევლესიას არ უნდა იყოს, სინოდო, შეკრებულობა... იმიტომ, რომ „ლაპარაკია საქმეზე, რომელიც ყველასათვის საერთოა“.³

და კომენსკი თავის ამ თხოვნას დაეინებულს უყოფებს, ვინაიდან მიანიჩა, რომ პანსოფია „წარმოადგენს საყოველთაო სიბრძნის საგანძურს, რომელსაც კაცობრიობის მოდგმა თანაბრად უნდა ფლობდეს. ამიტომაც საპართლიანია, რომ მასში წარმოდგენილი იყოს ყველა გონება, ყველა ხალხი, სექტა, ეპოქა“.⁴ ეს იმითაც გამოარტყულია, რომ ზოგჯერ „მეზობსტესაც სიტყვა მოსწრებულად უტრის“, ამიტომ, რა ვასაყვიათა, თუ „სიბრძნის სული შექს ჰფენდა მრავლთა და მრავალთა, როგორც, მაგალითად, იოხს, ელიფასს, ელვის, მერკურის, ტოსმეგისტს, სოკრატეს, ეპიქტეტს, ციცერონს“. და კომენსკი აყენებს დებულებას, რომ ვინაიდან შეედომას წინასწარი განზრახვით არაეინ უშვებს, შეედომა გამოყვეულთა მოწვევებითი კეშმარტივებისადმი გამოდევნებით, ამიტომ ცდომილებანი ყოველთვის შეიკავენ „გარკვეულ აზრს“, ხოლო „სხვადასხვა შეხედულების ერთად თავმოყრით ქეშმარტივების პოვნა ადვილდება“, ამდენად, „თვით ცდომილებასაც შეუძლია სარგებლობის მოტანა“.⁵ ამ გზით კი ოდესმე შენელდება „ყველა უთანხმოება“ და მთ შორის პარმონიულობა დამყარდება. ეს არის პანსოფიის აღფა და ომეგა, მისი არსება და ფუნქცია.

ეს მოსაზრებანი კომენსკი თავისი გამოკვლევის მომდევნო ქვეთაეებში უფრო გააფართოვა, გაამდიდრა, ხოლო, ვიდრე ცალკე დებულებებს წამოაყენებდა, თუ რაში მდგომარეობს „საყოველთაო შეთანხმებულობათა მეტოდის საერთო ხასიათი პანსოფიის ასაშენებლად“, გვიხარა — „გეშუდარებით დავეფიცებოთ, სათანადო ყურადღებით მოეცილოთ ამას, რომ შესაძლებლობა გეექნეს ვინიერულად განვიხილოთო“.⁶ მომდევნო თაობას არ შეშვენის წინამორბედი თაობების თხოვნას ყურადღება არ მიქციოს, მით უფრო, თუ ისინი განხილეს მერს არაფერს გვაეაღუბენ.

¹ კომენსკი, ტ. II, (გვ. 48-49). ხაზი ყველგან კომენსკისა — გ. ქ.

² იქვე, გვ. 49. ხაზი ყველგან ჩვენია — გ. ქ.

³ იქვე, გვ. 50. ხაზი ყველგან კომენსკისა — გ. ქ.

⁴ იქვე, გვ. 55.

¹ კომენსკი, ტ. II, გვ. 48, ხაზი ყველგან ჩვენია — გ. ქ.

ჩვენც შევედგეთ საქმეს, რათა პატივი ვცეთ დიდი კომუნისტი თხოვნას — დაწვრილებით და უფრადლებით ვანვიხილოთ მისი შეხედულებანი პანსოფიის ასაშენებლად საყოველთაო შეთანხმებულობათა მეთოდის სახითის შესახებ.

თავის მსყლეობას კომუნისტი იწყებს იმის განმარტებით, თუ რა შეადგენს „დამიანური მეცნიერების მთელ შინაარსს“, რომელსაც იგი მეორენაირად „ყოველისმცოდნეობას“ უწოდებს. ეს არის სამი საგანი:

1. ღვთის შემეცნება;
 2. ბუნების შემეცნება;
 3. ხელოვნების შემეცნება.
- გეაბტიოს დიდი ნე-ბე პედაგოგის წმინდა ანტილოპა, რომ ჩვენ მის თხოვნას დავარდევთ მხოლოდ პირველი საგნის მიმართ — ღვთის შემეცნებას სულ არ შეეხებათ, ვინაიდან ჩვენთვის დიდი ხანია იგი აღარ არსებობს, რაკი სრულიად ანტიმეცნიერულ პანსოფიას წარმოადგენს. რაც შეეხება ორ დანარჩენს, დაწვრილებით განვიხილოთ. მხოლოდ ერთი შენიშვნის აუცილებელი გათვალისწინებით თვით ჩვენი მკითხველისათვის: ხელოვნების შემეცნება ნიშნავს საერთოდ ოსტატობის დაუფლებას ყოველ დარგში, და არამარტოდ დღევანდელი ვაგებით მხოლოდ ხელოვნებას (პოეზია, დრამა, თეატრი, ცეკვა, სიმღერა, ფერწერა და ა. შ.). კომუნისტი დროს ცნებაში — „ხელოვნება“ დებდა ყოველგვარ ოსტატობას და ტერმინს „ხელოვნება“ ჭერ კიდევ არ გამოყოფდა: ცალკე დარგად საუბრობდა „ხელოვნებას“. ამიტომ, როცა კომუნისტი ლაპარაკობს ხელოვნების შემეცნებაზე, იგულისხმება საერთოდ ოსტატობის დაუფლება ყველა დარგში, მაგალითად, „შექანიჭერი ხელოვნების ოსტატობა“.

ახლა მივყვით ბუნებისა და ხელოვნების შემეცნების კომუნისტიული ვაგების ანალიზს. თავდაპირველად კომუნისტი აუენებს დებულებას, რომ „საგანთა შემეცნებაში აუცილებელია მიღწეული იქნას სრულქმნილება“, ვინაიდან იცოდდა ცოტადენი — საგნარისი არ არის, ეს მხოლოდ უცილთა და მთლად უგუნურთათვისაა მისაშენდომი: ჰეშმარტივ ცოდნა ნიშნავს „სრულსა და სავსებით ზუსტ“ ვაგებას. ეს მოთხოვნა ნამდვილად მეცნიერულია. ყველა მეცნიერება იჭითენ მისწრაფვის, რომ თავისი საგანი, რომელსაც სწავლობს, ვაიგოს სრულად, სავსებით ზუსტად, და მეცნიერება სხვა არაფერია. თუ არა საგნის ანალიზის გზით სინთეზის მიღება. პანსოფია ამ მხრივ, როგორც ვხედავთ, სავსებით მეცნიერულ, უადრესად გადაუდებელ მოთხოვნებს აუენებს, კანონიერად

მიანიჩა, რომ „საგანთა სრულყოფილი შემეცნება მდგომარეობს მათ ნამდვილ შემეცნებაში“. არაფერი შეუძლებად დაუჭედეს, თუ რამდენად მართებული, რამდენად მეცნიერულია ეს მოთხოვნა. მისი აპოდიქტიური ხასიათი სრულიად ნათელია. კომუნისტი იქიდან ამოდის, რომ ცოდნა ნიშნავს ფლობდა ჰეშმარტებას, ხოლო, თუ ასე არ არის, მაშინ ხდება მირაგის სინამდვილედ მიღება და ცოდნის დაყინვად გადაქცევა. ყველაფერი ეს, როგორც ვხედავთ, მეცნიერულად გამართლებული მოთხოვნებია, არსად არ უხვევს ჰეშმარტების შეცნობისაგან, პირიმთ, კატეგორიულად მოითხოვს მეცნიერება — მეცნიერება იყოს, შემეცნება — შემეცნება ყოველგვარი სხვა შინაგნის ვარტეშე. ამგვარი მოთხოვნები მეცნიერულიცაა, მამასადაამე, მატერიალისტიურიც, ვინაიდან ყველა ჰეშმარტი მეცნიერება მატერიალიზმს ეყრდნობა. ეს ჩანს თვით კომუნისტის მკითხველად. ვანა მატერიალიზმი არ არის მისი კატეგორიული მოთხოვნა, რომ „ყოფნა დაუფლებულია ჰეშმარტებას მაშინ, როცა საგნები შეცნობილია ისე, როგორც ისინი სინამდვილეში არიან ენაიდან, თუ საგნები სხვაგვარად იქნენ შეცნობილინი, ენემ სინამდვილეში არსებობენ, მაშინ ეს შემეცნება კი არ იქნება, არამედ ცდომილება“. ამგვარ როდისაა ეს შესაძლებელი? „საგნები შეცნობიან ისე, როგორც ისინი სინამდვილეში არიან იმ შემთხვევაში, როცა ისინი შეიცნობიან ისე, როგორც წარმოიშვნენ“.

ეს მოთხოვნა მატერიალიზმის მეტი არაფერია და კომუნისტი, როგორც ვხედავთ, უმეველად მატერიალიზმიდან ამოდის თავის ძირითად გნოსეოლოგიურ დებულებებში. მაგვამ, მუნიციმეტე საუკუნის სხვა დიდი მეცნიერების კვალად, კომუნისტიც ყოველთვის ვერ იცავს მატერიალისტიურ ხაზს ბოლომდე, შერყუობს გნოსეოლოგიაში მატერიალიზმსა და იდეალიზმს შორის, რომლის შიზეზად უნდა დავასახელოთ ცდა — მეცნიერებისა და რელიგიის მორტივებისა, მათ შორის: ზაგის, პარმონისის ჩამოღებისა. ამიტომაც, რომ კომუნისტი იძულებული ხდება შეუძლებელი შესაძლებელი ვახადოს, მატერიალიზმი როგორც იდეალიზმს შეუგუოს, ვრთის მხრივ, საგნობრივი ქვეყნის ობიექტიურად არსებულობა იქამოს შეურყევლად, ხოლო, მეორეს მხრივ, ფართოდ გახსნას კარები თელეოლოგისათვის, რასაც შეუძლია

¹ ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ. ვიორტი გიბლაქე „ხელოვნება და სინამდვილე“, 1955 წ.

¹ კომუნისტი, ტ. 11, გვ. 56. ხაზი ყველგან კომუნისტი — გ. ჟ.
² იქვე, გვ. 56. ხაზი ყველგან კომუნისტი — გ. ჟ.

ყველაზე ცუდი იდეალიზმი გააბატონოს და საბოლოოდ ოკაზიონალიზმად იქცეს. ამიტომ არის, რომ კომუნისტი ხშირად ერთმანეთში ურევს ბუნების საგნებსა და ჩვენს მიერ შექმნილ საგნებს. თითქმის არ სურს გაიგოს, რომ ჩვენ, როცა ვაკეთებთ რაიმე საგანს, ცხადია, თავში გვაქვს მისი „პირველსახე“, მისი „იდეა“, „ქარგა“, ზოგადი გარეგანი „ფორმა“, წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ არ მესმის რას ვაკეთებ, უაზრო მოქმედების მტერს ვერაფერს ვაგვიკეთებ. ბუნება სხვა საქმეა. ბუნების საგანი წინასწარი „იდეით“, წინასწარი „ფორმით“, წინასწარი „პირველსახით“ თუ „ქარგით“ არ არის შექმნილი, როგორც თელოლოგია ამტკიცებს, როცა ყველაფერ ამას ღმერთის მიაწერს, არამედ, ბუნების ყოველი საგანი შექმნილია მატერიის უწყვეტი დიალექტიკური განვითარების კანონზომიერებით, ბუნებრივი შერჩევის საფუძველზე. თელოლოგების მტკიცებით კი გამოდის, როგორც ენგელსმა ბრწყინვალე პარალელური შედარებით ახსნა „ნატურდიალექტიკაში“, რომ „კატები შექმნილ იქნენ იმისათვის, რათა შეექმათ თავები, ოაგებო კი იმისათვის, რათა შექმული ყოფილიყვნენ კატების მიერ, ხოლო მთელი ბუნება იმისათვის, რათა დამტკიცებულიყო შემოქმედის სიბრძნე“.

კომუნისტი ვერ მოეთხოვთ ყველგან აღმოჩნდეს ჩვენი ფილოსოფიის მოთხოვნათა დონეზე, მაგალითად, ჩვენსავით იცოდეს, რომ „საგანთა დიალექტიკა ქმნის იდეათა დიალექტიკას და არა პირიქით“, როგორც ლუნინი ამბობს, მაგრამ, სამწუხარო ის არის, როცა „სავსებით მატერიალისტურ დებულებას, კლერიკალური ინტრესებისათვის, გვერდში ამოუყვანებს ხელმე იდეალისტურს და მათ შორის გათვალ უფსკრულს ვერ ხედავს. ასეა, მაგალითად, ზემოთ მოტანილ სავსებით მატერიალისტურ, მეცნიერულ დებულებათა შემთხვევაშიც. მათ გვერდით კომუნისტი აყენებს წმინდა თელოლოგიურ, რელიგიურ-იდეალისტურ მოსაზრებებს, რომლებიც ასეა გაფორმებული: „ყოველგვარი საგანი შექმნილია თავისი იდეის შესაბამისად, ე. ი. გარკვეული გვიგნის მიხედვით (ad certum quantum), რომლის წყალობითაც მან შესძლო გამხდარიყო იმად, რაც არის... ვინაიდან, თუ რაიმე ვერ შესძლებდა განხორციელებას, არც განხორციელდება, და თუ რაიმე ვერ შესძლებდა ასეთი გამხდარიყო, არც გახდება ასეთი. იდეა უწოდება, მამსაღამე... იმ შესაძლებლობას, რომლის ძალითაც საგანი არის ის, რაც არის... მამსაღამე, ყოველივე, რაც კი ხდება, ხორციელდება იდეების შესაბამისად, ეს ღვთის საქმეები იქ-

ნება, ბუნების საქმე, თუ ხელოვნების საქმე... ვინაიდან იდეა არის საგნის გაგრძელება ან გონება, ამიტომ ვერც კი წარმოიქმნება რომ ღმერთმა, რომელიც ყოველი გონების გონებაა, ვაკეთოს რაიმე უიდეოდ, ე. ი. გარკვეული გვიგნის გარეშე. ამგვარადვე, არც ბუნებას, რომელიც წარმოშობს კარგად მოწყობილ საგნებს, და არც ბუნების მეტოქეს, ხელოვნებას, არ შეუძლიათ რაიმეს შექმნა უგვიგნოდ... ხელოვნება თავის ქმნილუბენისათვის იდეებს სესხულობს ბუნებისაგან, ბუნება — ღმერთისაგან.¹

ყველაფერი ეს თელოლოგიური იდეალიზმა და მომდევნო მსჯელობაც, სადაც კომუნისტი ხელოვნებისა და ბუნების, ბუნებისა და ღვთაების ურთიერთმიმართებაზე გველაპარაკება, რომ ერთი მეორის გარეშე უღონოა, ერთი მეორის მეტოქეა, ერთი მეორეს ზამცეს, ერთი მეორის პირიშოა, პლუს იმის აღიარება, რომ „ქმნილუბანი საერთოდ შექმნილეს პარაპარატიულნი არიან“, ნათლად მოწმობენ, თუ რა წინააღმდეგობის მორატებას ცდილობდა დიდი ჩემი მოაზროვნე პანსოფიში. მისი მსჯელობა მოგაგონებთ ზოგჯერ პლატონს (მამსაღამე, ნერატლათონისმსაც) იდეების შესახებ, დეკარტისა და სპინოზას რაციონალიზმს გონების ძალებისადმი უსაზღვრო რწმენით, პითაგორეს პარამონიის თეორიას მხოლოდ რიცხვების მეათრობის ძალის გარეშე, ბრუნოსა და სპინოზას პანთეიზმს ბუნებისა და ღვთაების იგივეობის მტკიცებით, ბეკონის მატერიალიზმს შეშეყენების საფუძველზე საფუძველზედად ყოფიერების საფუძველები გამოცხადებით. ამიტომაც ხდება, რომ კომუნისტი ცდილობს რომელიღაც ინტუიციის გამოყენებას, რათა საგანთა იდეები ჩამოაშროს კონკრეტულს, პირველყოფილსა, ბუნებრივ საგნებს, იმ დრომდე, ვიდრე „თვით სუფთა ფორმა არ დარჩება“ და ყველაფერს ერთიან ჭეშმარიტ პარამონად არ მივიყვანო, რასაც კომუნისტი პანპარამონიას უწოდებს. არც ის არის შემთხვევითი, რომ კომუნისტი ებრძვის ანტროპომორფიზმს, სისულელეს უწოდებს მას, ვინაიდან ანტროპომორფიზმმა ჭერ კიდევ ადრე, ჩვენს ერამდე შეექმნა საუკუნეში, ანტიკური მოაზროვნების პირით გამოსთქვა ის ჭეშმარიტება, რომ იდამიანმა ღმერთები შექმნა თავისი სახის მსგავსად და ხარს რომ შეეძლოს ასევე მოაქცეს, მის ღმერთებს ხარების სახეები ექნებოდათ, როგორც ამას ფილოსოფოსი ქსენოფანე ამბობდა. არა, კომუნისტი, მართალია, ბუნებას და ღვთაებას, აღამიანს და ღვთაებას ერთმანეთისაგან არ თიშავს, მაგრამ

¹ კომუნისტი, ტ. II, გვ. 56-57. ხაზი ყველგან კომუნისტი — გ. ჯ.

იყავს ბიბლიურ თქმულებას, რომ ღმერთმა აღმოაჩინა შექმნა მსგავსად თავისივე სახისა.

გასაკვირი აღარც ის არის, თუ ამის შემდეგ კეთლება დასვენა, რომ ყველა საგანი ერთობიერების მიმართ თავისი საფუძვლით იგივეა და ერთმანეთისაგან განირჩევიან მხოლოდ ფორმით, ვინაიდან ისინი ღმერთში არსებობენ, როგორც თავის არქიტექტიკაში (პირველსახეში), ბუნებაში, როგორც თავის ექტიკაში (ასახელობაში), ხელოვნებაში — თავის ანტიექტიკაში (პირველსახის მობირდაპირობაში).¹ მასთანავე, თუ ყველა საგანს ერთი და იგივე საფუძვლი აქვს და მათ შორის განსხვავება მარტოოდენ ფორმითაა, გამოდის, რომ ყველაფერი ერთია, ხოლო სამყავი სახეობა — არქიტექტიკა (ღვთაებრივი), ექტიკა (ბუნებისა), ანტიექტიკა (ხელოვნებისა) არსებითად ერთსახეობაა, რასაც კომენსკის ბეჭდის მფალთით საბოლოოდ გვიდასტურებს. ბეჭდის ფორმა ჯერ მისი გამკეთებლის (ან შემკეთლის) გონებაში წამოიჭრება, შემდეგ ლითონზე ამოიჭრება, ხოლო ბოლოს სათელზე აღიმუქდება. „არის სასაზნაირი, ის მისი ექტიკაშია“, — გვეუბნება კომენსკი. პარალელი კეთლება იღებზე და საბოლოოდ ყველაფერი მიდის პარმონიამდე, რომელიც ცხადდება ყველა საგნის როგორც შექმნის, ისე შემუშავების საფუძვლად. ცხადია, ის, რასაც აქ კომენსკი ამბობს, სრული იდეალიზმია, მაგრამ უცხურად გამოიყურება თვით ეს ფილოსოფიური ნაგებობა: გამოაცხადეთ საფუძვლად მითრია, განდევნეთ ღმერთი, მისი ანტიკლად არქიტექტიკად აღიარეთ ბუნება, ექტიკად ხელოვნება და თქვენ მიიღებთ მატერიალიზმს, სადაც ყველა ძირითადი საკითხი აზროვნებისა მეცნიერული თვალსაზრისით წყდება.

მაგრამ აქ კომენსკი ამ გზით არ მიდის. პირიქით, რაკი ღმერთი და ბუნება იგვეობაში წარმოადგინა, ისიც კი გვიხმბრა, რასაც ყველაზე უფრო მერტოფიოკა გვეტოვდა, თითქმის ბუნება სხვა არაფერია, თუ არა „მისი ცოცხალი ხატება, ვისშიც ყოველივე დასამაშიდავე ჩინებულთა უცვლელი და არც ექვემდებარება გარდაქმნას“.² მაგრამ ქვევით, სადაც ლაზარკია პანსოფიის იგების მეთოდზე, რომ იგი უნდა იყოს „ყველაზე სრულქმნილი მეთოდი“, რომელიც „გონებას ისე აკავშირებს საგნებთან, რომ ისინი თავის

მონად ისახევენ შეიძნონ ბოლომდე და უფრო მეტად გრძობენ საფუძვლიან ცოდნას“ — უფრო, ძალიან ხშირად გამოიყურება ცოდნა რად ის „სრული იდეალიზმი“, რომლის შესახებაც ვლასარკოვსკი, ის, რომ საგნის შესაცნობად „საყოველთაო დაყოფა უფრო სწორია“, რომ საჭიროა „განადგურდეს ორატროვანი განსაზღვრებები“, რათა „დებულებებში გადმოგვეყენ საგნის მთელი ბუნება“, რომ „ყველა დებულება უნდა იყოს საყოველთაო“, ხოლო „საერთო თეორემები... წმინდა აქსიომები“, რომ „ყველა მხოლოდ დასაბუთებას ემსახურება“, ყველაფერი კი „აპოლიტიური უნდა იყოს“ და მრავალი სხვა, არსებითად ეწინააღმდეგება თვით კომენსკის თელეოლოგიური იდეალიზმის ზეგნს მიერ მოტანილ ძირითად დებულებებს. მაგრამ ეს ასე არ არის მხოლოდ აქ, ამ ნაშრომში ან მის ცალკეულ გვერდებზე. ასეა საერთოდ კომენსკის ფილოსოფიურ ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში, რისი ახსნაც ჩვენ ზევით უნდა ვაქვს შიკეშული.

დააკვირდით, მაგალითად, კომენსკის მსგავლობას პანსოფიის გამოყენებისა და მისი დებულებების აბოლიტიზირების კატეგორიულად მოთხოვნის შესახებ. მას შემდეგ, რაც გამოაცხადა, რომ „საერთო თეორემები უნდა იყოს წმინდა აქსიომები“, ვინაიდან „პანსოფიის საერთო დებულებანი უნდა იყვნენ რეალური და პრაქტიკული აქსიომები“, რომლებიც „პირველ“ დებულებების მოშველიებას არ საკირობენ დასამტყიცებლად, იგი არსებითად მოითხოვს პანსოფიის უაღრესად დიდ სიზუსტეს, შეცნიერების ისეთ დარგებთან გატოვებითა კი, როგორცაა მათემატიკა და გეომეტრია კომენსკი საყოველთაოდ აღიარებს, რომ აუცილებელია „... გრძობა და მორწმუნე განყოფილებას საფუძვლებზე, ვინაიდან გონებისათვის სავსების უმეარობება მტკიცებება ექსპერიმენტით. როგორც მათემატიკისებთან დამტყიცებელი თეორემიდან გამოშინარეობს მეცნიერული დებულება, დამტყიცებელი პრობლემებიდან კი შედეგი, ასევე პანსოფიის დებულებებიდან უმეარობა და მომდინარეობს ცოდნა და მოქმედება“.¹ რასაც ამჟამა უქველობამდე ვერ დავიყვანთ, მაგრამ სასარგებლოდ მივიჩნევთ, კომენსკი მოითხოვს იგი დავიყვანოთ პრობლემატურად, ყველას მიეცეთ საშუალება განსჯისა, თუ რომელი ალტერნატივა უფრო სწორია, რათა მომავლისათვის უზრუნველყოფილ იქნას აკვარი პრობლემების

¹ კომენსკი, ტ. II, გვ. 59. ხაზი ყველგან კომენსკისა — გ. ჯ.

² იქვე, გვ. 60. ხაზი ყველგან ზენია — გ. ჯ. რეზია — გ. ჯ.

¹ კომენსკი, ტ. II, გვ. 66. ხაზი ყველგან ზენია — გ. ჯ.

ვადაქრა და ასეთ საკითხებში კემმარიტებს უდროშელო სიციხადე. მთელი ეს მსყელობა, ბოლოს, დაეკანაღია იქამდე, რომ აღიარებულა საკითხისდმი მეცნიერული მიდგომის ნამდვილი ღრებულება. იმას, — წერს კომენსკი, — რაც ვადმოცემული იყო მეცნიერული ფორმით, თუნდაც იგი რაოდენობით დიდი არ იყოს, ვამოწყენებ ისათვის დიდი მნიშვნელობა ექნება, ვინაიდან უმჯობესია ფლობდე ცოტას, მაგრამ უტყუარად, საფუძვლიანად და სწორად, ვინემ ფიქრებით მიმოქროდე უსახარობაში: ეს უნასხველი გვაძლევს მხოლოდ ბუნდოვან და ვარაუდზე დამყარებულ ცოდნას, პირველი კი გვაძინებს უცვლელსა და მყარ შედეგებას.¹

ყველაფერი ეს, რაც აქ არის ნათქვამი, ძალიან მნიშვნელოვანია და ამიტომ ცალკე მსყელობის საგნად უნდა ვაქციოთ.

კომენსკი განადიდებს მეცნიერებას, მეცნიერულ მეთოდს, ვადმოცემის მეცნიერულ ფორმას, მაგრამ არსად თვითონ არ ამბობს, თუმცა ყველგან ასე გამოდის, რომ არსებითად ეს არის ძირის გამოთხრა თელეოლოგიისათვის, მასხადად, რელიგიისა და ღმერთებისათვის. არ ამბობს, მაგრამ რომ ეთქვა, უფრო უღელ ვერტიკოსად შერაცხდნენ და ინკვიზიციის რისხვა — კოცონზე ცოცხლად დაწვა არ ასცდებოდა. პუსსა და ბრუნოს ამის ნახვეარიც არ უთქვამთ, მაგრამ აუტოდაფეს მსხვერპლნი შეიქმნენ. ამიტომ სწორად უნდა ვავიგოთ კომენსკი. რასაც ფარულად, ინკოგნიტოდ, კონფიდენციალურად, თუნდაც მინიშნებით ვკეტავის, ზეენ სრულად უჭა ამოვიციხოთ, ფრჩხილები ვავხსნათ, ნათქვამის კემმარიტ იზრი ბოლომდე ვავიგოთ. რატომა, რომ კომენსკი, სადაც მეცნიერებას ამ მის ფორმას, მეთოდს ახსენებს, ყველგან ლაპარაკობს რეალურ, პრაქტიკულ, დიდ მნიშვნელობაზე, უტყუარ, საფუძვლიან, სწორ ცოდნაზე. რატომა, რომ კომენსკი, სადაც ფიქრით უსაზღვროებაში ნაივრბენ, სინამდვილეს მოწყვეტილ მეტაფიზიკურ ლაპარაკობს, ყველგან ხაზგასმით აღნიშნავს ბუნდოვანებას, ვარაუდს, ცალმხრივობას, ლაყბობას, უსარგებლო საქმეს, უცოდნარობას, რასაც უბირსპირებს მეცნიერების უცვლელსა (არა ვაქავებულ, მკვდარ, შეტაფიზიკურ, არამედ მარადიულ) და მყარ შემეცნებას, საფუძვლიანსა და მტკიცე ცოდნას. და ვიჭვროთ, რომ შეტაფიზიკისა და ვარაუდების ურწმუნო, მათ წინააღმდეგ გულწრფელი შეუპოვრობით შებრძოლი კომენსკი, ექსპერამენტის უარყოფელი რელიგიისა და არარსებელი

ღმერთის მორწმუნე, მათ დასაცავად ასევე გულწრფელი მებრძოლი იყო, როგორც არ სუნდა ემტაცებინა. ეს და რამდენიმე სიტყვითაც არ უნდა მოეტანა როგორც ბიბლიიდან, ისე ქრისტიანული „წმინდა მამების“ ღვთისმეტყველებიდან? არა, კომენსკი ამას აცუთებდა იმიტომ, რომ სხვაგვარად მამინ არც შეიძლებოდა, თუმცა მეცნიერებისა და რელიგიის, ვინებისა და რწმენის ვაიგვება, ვაურთიანება, შეთანხმება, პარამონის მიღწევა კომენსკიმ მიიწვევრ შეძლო. პანაოფთაში, ისე, როგორც კომენსკის მთელ ჰელეოგაგურ შემყვარებაში, მეცნიერება და რელიგია, ცოდნა და ღმერთი მაცუცალ-ცალკე დარჩა, ერთმანეთზე ვარედან ძალიად მიკერებული, თუმცა დიდ ნებს ჰელეოგეს არც თავისი უხადო ტალანტი დაუზოგავს, არც ფაქტებით ესოდენ მდიდარი, პირდაპირ ენციკლოპედიური ცოდნა, როგორც მთელუნებელი ერთად მოთავსდეს ცეცხლი და წყალი, სითბო და ყანული, ისე შეუძლებელია მეცნიერებისა და რელიგიის, მოაზროვნე ვონებისა და ბრმა რწმენის პარამონიული შეერთება, შეთანხმება, ვაიგვება.

ვეორებს მზროვ, თუ მეცნიერებაში საჭიროა მიღწეულ იქნას აბოლტიტურობა, ყოველგვარი ავტორიტეტის დამოწმების ვარეშე, და ეს იქნება თვით მეცნიერულ დებულებათა, აქსიომების დირსების ვამომხატველი, რატომ იგივე არ უნდა ვავთვდეს რელიგიის მინართ, რელიგიისა, რომელიც სულ ავტორიტეტებს ემყარება და მათ ვარეშე არაფრის ვაკეთება არ შეუძლია? კომენსკი იშვიათად თუ ვაგებულება — ღვთისმეტყველება უჭვრო დამაჭვრებელი უნდა ვავხადოთ, მაგრამ მეცნიერების მინართ ყოველთვის ლაპარაკობს, რომ იგი არის კემმარიტების შეცნობის საიმედო გზა, მეცნიერებას ბევრი ვავაეთა, იგი ბევრსაც აცუთებს, მომავალშიც წამოუდგენლად ვანეთარდება. ისე, რომ აღამიანი ყველაფერს შეიცნობს, ამიტომ საჭირო ამ არის ავტორიტეტების დამოწმება, როცა საკითხის ვადამწვეტა რაციონალური საფუძვლებით არის შესაძლებელი. კომენსკი პირდაპირ ასე წერს: „მთავრატყვებლად არ იმედ არ ამბობს: „მთავრატყვ მძებელით სამჭერ სამი იქნება ცხრა“. ან ივევლოდე ვამოლოფს ვანუწყვეტელ სიღიაღეთა სამ სახეობას: ხაზს, ზედაპირს და სხეულს“. ყველაგეოგეტრია შეთანხმებული იმაში, რომ სამკუთხედში სამი კუთხის ვამი უღრას ორ მართკუთხეს, მაგრამ ვინც ასე უთავებოლად დამწყებდა ასეთი დებულების მტკიცებას, ავტორიტეტებზე დავრდნობით, მას სასაცილოდ ავღლებდნენ: ვეოგეტრიაში პირდაპირ ამტკიცებენ, რომ დებულება სწორია და სხვანირად არც, შეიძლება იყოს, თუ ვინც ამას მოუღეს არ ყოფილყვენ არც მთავრატყვ, არც ევეკლდე. სწორედ ასევე შეტაფიზიკაში, ფიზიკაში, ეთიკაში, პოლიტიკაში სირცხვილი უნდა იყოს

¹ კომენსკი, ტ. II, გვ. 66-67. ხაზი ყველგან ჩვენი — გ. ვ.

დავიმოწმით ავტორიტეტები იქ, სადაც საქმის გადაწყვეტა შესაძლებელია რაციონალური საფუძვლებით.¹

ამ დებულებას ყველა დაეთანხმება, მაგრამ, თუ სიორცხვილია მათემატიკოსმა, გეომეტრმა, ფიზიკოსმა, ფილოსოფოსმა, პოლიტიკოსმა ავტორიტეტები დამოწმობს, მაშინ, განა უფრო მეტი სიორცხვილი არ უნდა იყოს ღვთისმეტყველებისათვის ავტორიტეტების დამოწმება ღმერთის არსებობის ან მის საქმეთა უტყუარობის დასამტკიცებლად? ექვს თვით კომუნისკის მიერ საქონების დაყენება აღმაჯვს, ენიადან ღვთისმეტყველებაში იგი ამ შემთხვევაში არც ახუნებს, რაკი კარგად იცის, რომ იქ ყველაფერი მართოდენ ავტორიტეტითა და ავტორიტეტებით წუდება. გარდა ამისა, თუ მეცნიერებაში ყველა დებულება აბოლიტური უნდა იყოს, ავტორიტეტების დადმოწმებლად, აქსიომას წარმოადგენდეს, ორანაოვანი დებულებები დაუშვებელია. არსებულემის განხილვა მომავალს უნდა შევხდეთ, ერთი სიტყვით, მეცნიერული კვშმარტების თვითონ უნდა დადგინდეს, რომ კვშმარტებაა, რატომ ასე არ უნდა იყოს ღვთისმეტყველებაში, ან რატომაა საჭირო ძალად შეთავაზონთ ხალხს ღვთისმთმშობა, ირწუნონ უწენაესი, მისი ნება, რატომ ჩნდებიან ათეისტები, რომლებიც სიბრყველ მიჩინევენ ღვთისმეტყველება ვადგებას, შარლანებად „წინადა მამებს“, ხოლო სიცრუის კიდობნად მთელ საღვთო წიგნს — ბიბლიას?

მიზუნად თვლიდენ ეშმაკიეული სულის გამოვლენას და კომუნისკი, თავისი დროის შვილი, სხვა მიზუნს არ გვისახულებს, თუმცა მთელი მისი ფილოსოფია მეცნიერების, გონების, კვშმარტების დაუცხრომელი ძიების კუბათა-კუბას წარმოადგენს. თავისი თავიც კომუნისკის მიმართ მეცნიერული კვშმარტებისათვის აღძრულ აღმაინად, რასაც იგი ასე დაწვრილებით ვადმოგვექს „საყოველთაო სიბრძნის წინაწარმოეყვების“ იმ კუთავეებში, რომლებსაც ჩვენ ავტობიოგრაფიული გვინდა ვუწოდოთ. ამ კოპესკი, უკიდუნდა ბირდამირი, იზუნად გულწრფელია, რომ უდმერთი არ იქნება შედარებით სრულად ვაცენით, მეტრეოდენი კუბურებით, მისი, როგორც მოახროვნის, აღსარებას.

ეს აღსარება შორიდან იწყება, სადაც კომუნისკი პანსოფიის წიგნს, თუ იგი შექმნილი იქნება, ისევე განასხვავებს სხვა წიგნებისაგან, როგორც ერთი მუსიკალური ინსტრუმენტი, სავსებით მოწყობილი სრული პარპონიისათვის, განსხვავდება მეორე ინსტრუმენტისაგან, რომელიც „არასრულქმნილია, უმინველოვანესი ნაწილები დახიანებული აქვს, დუდაეები დამტრეული და არეული სხებით მოლდუნენ, ანდა, როგორი განსხვავებააა სავლდავლოდ

შედგენილ პარტიტურასა, რომლითაც ერთი შესედვით ორანისკს ან კითარაზე დასმულად აღვილად შეუძლია დაუქრას ტრეტიქსტრქ დაიც არ უნდა იყოს, და სიმფონიის სხების იმ ნოტებს შორის, რომლით სარგებლობაც მხოლოდ რამდენიმე პირს თუ შეუძლია და რომლებიც არა ყოველთვის და არა ყველგან შეხმატებილებული აჩიან ერანგეორესთან“.¹ ეს შედარება მართლაც უსუსტია, თუ გავითვალისწინებთ რა უნდა ყოფილიყო პანსოფიის ის სახელმძღვანელო, რომლის შედგენასაც კომუნისკი ასე აუკლებელ საჭიროებად თვლიდა. მას ეევი არ ეპარებოდა, რომ სხუნებულ წიგნს ნამდვილად გადაწყვეტი მნიშუნელობა ექუნბოდა სიბრძნის შესწავლის საქმეში, აღმაინთა გაბედული გონება შესსულდა „ესოდეს დიდი სინათლის დათებას კვეყუნისათუას“, ხელს შეუწყობდა იმ აღმაინების ღვაწლს, რომლებსაც „სრულქმნილად არ მიმინათ აღმაინის საქმეში და სერითულად სურთ მათი ვაუქოხობა“.² კომუნისკი მათ შორის მართლაც ერთი ასეთი გათუნეილი აღმაინი იყო, რომელსაც ვაღწრფელად ანტრერესებდა საზოგადოებრივი კეთილდღეობა, იბრძოდა მისთვის შეუპოვრად, დიდდალავად, მთელი არსებით, რასაც გვიდასტურებენ მისივე სიტყვები პანსოფიური წიგნის შედგენის საბაბის უფრო ღრმა ახსნის თაობაზე.

მოკრანთ ეს სიტყვები, კომუნისკი წერს: „უკვი მეოცე წელი შოდის მას შემდეგ, როცა პირველად ვიკრძენი მისწრაფება გამომუნება საშალება მეცნიერების სწავლების განსაღვილებლად, — ეევი ჩემი უფლდათი ბედის შეგავლენით, რომელმაც ვიი, რომ წამართვა ჩემი ახლაგზრდობის თითქმის მთელი წლები. როდესაც ბავშვი ვიყავი, ობოლი, უღედამით, მე, მეურვეობის დაუდევრობის გამო, იმდენად უეტრადღებოდ ვიყავი მიტრებული, რომ მხოლოდ თექსმეტი წლისა გავეყანი ლათინური ენის ელემენტებს, მაგრამ, ღვთის მოწყობებით, ამ ბუნებრივმა ვაცნობამ ჩემში ისეთი წყურვილი აღანთო, რომ იმ დროდამ მოკლებული მე არასოდეს შეუბომა ამ შემინელებია და დაულაღვად ვესწრაფვოდი დანაკლისი აწენაზღაურებინა, რომელიც ბავშვობაში მომპყუნეს, შეგვეხოს ეს დანაკლისი არა მარტო საყოფირო თვის მიმართ, არამედ სხვაბის მიმართაც. მე შედარლებოდა ის, რომ აღმაინებისათვის ცინსაკუთრებით ჩემი თანამემამულეებისათვის) მოსახერხებელი იყო მეცნიერების შესწავლა. ამიტომ ძალიან ბევრს ვეჭირებოდი არა მარტო იმაზე, რართვად აღმერთა აღმაინში მეცნიერული საქმიანობისათვის სიყვარული, არამედ მიმეითებინა კიდევ რა სასრებით და ვისი შრომით შეიძლებოდა.

1 კომუნისკი, ტ. 11, გვ. 67.

2 იქვე, გვ. 67.

სკოლების გახსნა, სადაც ახალგაზრდობა მიიღებდა კარგ განათლებას უფრო ადვილი შეთოდით. მაგრამ, ვინაიდან შალე (24 წლის ასაკში) მე ეკლესიის მსახურად ეყოფი ნაერთობი და ვინაიდან ღვთის მცნება: „ესე იქმოლე“ თვალწინ შედგა, მე გვერდზე გადავლე ჩემი მხრუნველობა სასკოლო საქმეზე. მაგრამ, როცა ხუთი წელი გავიდა ამის შემდეგ, მე ღვთისაგან მიხეზებულნი, სხვებთან ერთად განდევნილ ვიქნენ, ვცხოვრობდი განდევნაში და როცა სასკოლო მუშაობის ნახანძრალზე დაბრუნდი, დავიწყე სხვადასხვა ავტორების კითხვა. ამ კითხვის დროს წაეაწყდი მთელ რიგ ასეთებს, რომლებიც სწორედ ამ დროს შეუდგნენ მუშაობას მეცნიერული სწავლების მეთოდების გაუმჯობესებაზე. სახელები: რატისის, გელაის, რენის, რიტერის გლაუმის, ეტოლის და, პირველ რიგში, იოანე ვალენტინ ანდრეეს, ფიცი სულასა და დიდი გონების ადამიანს, აგრეთვე კამპანელასა და ვერულამის, ფილოსოფიის გამოჩენილ ამოღობებლებს. ამ კითხვამ ძალიან დიდი იმედები დამიძახა იმის შესახებ, რომ ამდენი სხვადასხვა ნაპერწყალი შეერთდება და ბოლოს, მთელ ალად იქცევა. ამასთანავე, თავი ვერ შევიკავე, რომ აქა იქ არ შეგენინა ზოგერთი ნაყოფიანება და ხარვეზებიც. და, ვემყარებოდა რა მტკიცე საფუძვლებს, ეცდინობდი მომეფიქრებინა, რისი გაცეთება შეიძლებოდა და აღარ იყო საყოყმანო. ბევრი ფიქრის შემდეგ, როცა ყველაფერი ბუნების ურვევ კანონებსა და ნორმებამდე მივყავან, დავწერე „დიდი დიდაქტიკა“, რომელშიც გადმოცემულია ადვილად და საფუძვლიანად ყველას სწავლების ზერისი.¹

აქ ყველაფერი სრული კეშმარტებაა. რასაც დიდი პედაგოგი თავისი უზედობის შესახებ წერს, თავიდანვე ცნობილია მისი ბიოგრაფიიდან. ამიტომ კომენტარის საჭირო არ არის. მაგრამ ადვილად, თუ როგორ ხლებოდა კომენსკის აზრთა განვითარება: ვარდა იმისა, რომ ორჯერ ახსენა ღმერთი, ისიც ჩართულ წინადადებაში — „ღვთის მოწვევებით“, „ღვთისაგან მიხეზებული“, და მიუთითა-ოცდობითი წლისი ეკლესიის მსახურის გავხდი, ღვთის მცნება — „ესე იქმოლე“ თვალწინ შედგაო, საკუთრივ აზროვნების, მეცნიერების, ცოდნის, შემეცნების პრობლემათა ასპექტში არსად არ მჭურველივინა ბიბლია, უზენაესი, ღვთისმეტყველება, რასაც ის თითქმის ყველგან აცეთებს. სამაგიეროდ, ეხება იმ დროს გამოჩენილ ავტორებს, მათი წიგნების კითხვას, მეცნიერული სწავლების მეთოდებს, ასახელებს ისეთ დიდ მოღვაწეებს, როგორიც არიან მისი-

ვე უფროსი თანამედროვენი — კამპანელა და ბეკონი (ვერულამისი), ანდრეე დანტელოტი, რატისი და რენი, რიტერი და გლაუმი და სხვ. ყურადღება უნდა მიექცეს განცხადებასაც, რომ იგი კითხულობდა წიგნებს, ეცნობოდა ავტორებს არა პასტორად, როგორც ჩვეულებრივი მკითხველი, არამედ, როგორც მკვლევარი, კეშმარტების შაიხებელი, აქტიურად, შემოქმედებითად, ამიტომ თავს ვერ იკავებდა არ შეგენინა „ზოგიერთი ნაყოფიანება და ხარვეზებიც“. კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია კომენსკის ბოლო განცხადება, სადაც ლამაზად იმის შესახებ, რომ „მტკიცე საფუძვლებზე“ დაყრდნობით მან გააჩვენა რა გაცეთებინა და რა აღარ იქვევდა ყოფიანს, ეკვებს. ირკვევა, რომ მისთვის ყველაფერი დასულა „ბუნების ურვევ კანონებამდე და ნორმებამდე“, როგორც ეს უფრო ადრე მოხდა ტელეზიოს, კამპანელას, ბეკონის აზროვნებაში. სწორედ ისინი გამოვიდნენ მათხოვებით-ბუნება ბუნებისვე კანონებით უნდა შევისწავლოთ, რასაც კომენსკიმ, როგორც ეხედავთ, უყოფიანოდ მხარს დაუჭირა. მასასადაც, „დიდი დიდაქტიკა“, პანსოფიური მოძღვრების ეს პირველი ყველაზე ვრცელი, ფუნდამენტალური ნაშრომი. სწორედ იმ კონცეფციითაა დაწერილი, რომლის შესახებაც ახლა ვლამაჯობნდით. ამიტომ, მია, რომ კომენსკი „დიდი დიდაქტიკაში“ იყავს ბუნების შეცნობის გზას ბუნებისვე კანონებზე დაყრდნობით, ხოლო სკოლის ზუსტი წესრიგი სხვაგვარად ვერ წარმოუდგენია, თუ ბუნებრივად არ იქნა გადაღებული.

მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ იმდროულ აღსარებებს „დიდი დიდაქტიკის“ შემდეგ დაწერილ „საყოველთაო სიბრძნის წინასწარმაცემებელში“.

იმის განმარტების შემდეგ, თუ რა წარმატება ხვდა წილად კომენსკის მიერ შედგენილ ენების შესასწავლი წესების კომპენდიუმს — „ენების ღია კარებს“, რამაც შთააგონა მას დაეწერა „თვით საგანთა კარები“, დიდი ჩეხი პედაგოგი გვეუბნება, რომ მიზნად ჰქონდა დასახული მიეცა „გახალავი“ ადამიანის გონებისთვის, რომელიც ყოველმხრივ გახსნილია გრძნობებს ყველაფრის შესაცნობად.¹ ეს იქნებოდა იმდენად მნიშვნელოვანი საქმის მიღწევა, რამდენადაც „სწორი აზროვნება მალა დგას ღვთის სიტყვების უბრალო დაქლაქობა უნაზე“² — გვეუბნება კომენსკი და მსჯელობს ანეითარტის შემდეგი მიმართულებით:

ადამიანის შემეცნების დავანა რომელიმე

¹ კომენსკი, ტ. II, გვ. 69. ხაზი ყველგან ჩვენი — გ. ქ.

² იქვე, გვ. 69. ხაზი ჩვენი — გ. ქ.

სასრულო რიცხვამდე სავსებით შეიძლება, როგორც ენა ახერხებს ყველა მნიშვნელოვანი ცნების ბგერათა სასრულო რიცხვით გამოთქმას. ასევე, საგნები, მართალია, უსაზღვროდ გავრცელებიან, გონების გარეშე, მაგრამ „ისინი შედგებიან მცირე რაოდენობის ელემენტებისაგან და განსხვავებული ფორმების რიცხვიც მცირეა“. ყველაფერი ეს, თუმცა კომუნისტი არ ამბობს, მაგრამ შეიძლება მიგვეკეთებინა მატერიალისმისა და არა იდეალისმისათვის, მით უფრო, რომ ქვეით უკვე დაბარკია შენეცნებაში ინტროლუციური და გნოსეოლოგიური ფენომენების შესახებ. „და რადგან საგნები, — წესის კომუნისტი, — საგანთა ცნება და ამ ცნებათა გამოხატვა (სიტყვები) ურთიერთპარალელურია, ამიტომ... თვით ეს ძირითადი ელემენტები შეიძლება ერთნაირად გადაეცემა იქნას როგორც თვით საგნების საშუალებით, ასევე ცნებებისა და სიტყვების საშუალებით. მე აგრეთვე თავში მომიღიდა ის მოსაზრება, რომ ქიმიკოსების მიერ გამოკონებულა საგანთა არს (ან სული), იმდენად თავისუფალი მატერიის სიჯარბისაგან, რომ მის სულ პაუზირებულა წვეთებში შესაძლებელია მინერალურ წვთიერებათა უზარმაზარი ძალა იყოს, რომელთაც შეუძლიათ წმალთა შემადგენლობაში უფრო ძლიერად მოქმედება, ვიდრე ამას ზოგი თანების მასით შესძლებდა“.1 როგორც პირველი ფორმულა, სადაც ვარკვევით არის დახასიათებული საგნის ინტროლოგია (საგნები, საგანთა ცნება და გნოსეოლოგია (ენათა გამოხატვა, სიტყვები). ისე მეორე ფორმულა, რომელიც მატერიის უმცირეს ნაწილაკში უზარმაზარ ძალას ხედავს, უკვე აღად იმ მატერიალისმის შედგენა, ასე რომ განეთარდა მე-17 საუკუნეიდან, და რომელსაც ბეკონის შემდეგ მივესტუმრებთ მატერიალისმის სახელი პობისი, დეკარტის, სპინოზას ფილოსოფიასთან დაკავშირებით, თუმცა საკუთრივ მექანიკური ელემენტებისაგან არც თვით ბეკონის მოძღვრება იყო სავსებით თავისუფალი. ბუნების-მეტეფილოსების იმდროინდელმა ტრიუმფმა დიდმა ოპტიმიზმით აღანიო მეცნიერება და გასაკვირი სრულებით არ შეიძლება იყოს. თუ კომუნისტის გულწრფელად სწამს, რომ „მეცნიერებათა ესოდენ ფართო საყრდენზე“ გაბნეული „სიბრძნის დებულებანი“ შეიძლება გარკვეული საშუალებით რამდენიმე გავაფრთხილონო, ერთად შევკრიბოთ, მაშინადაც, როგორც უნევერსალური განათლების კერის შექმნა შესაძლებელია“. ეს კერა, ცხადია, პანსოფიური სკოლა იყო, რომელსაც ემსახურებოდა როგორც „ენის კარები“ (გარკვეული მეთოდით ენების იდეალად შესწავლა). ისე „საგანთა კარები“ (გარკვეული მეთოდით გონების მიერ უტყუარ კუმშობრებათა შექმე-

ნება). კომუნისტი იშველებს ტიმოთე ბარტს, რომელმაც კება მიუძღვნა „სინთეზის და თელსაზინოების გამოკონებულზე“ (მეცნიერება რომ პანსოფია არის სწორედ ასეთი მოძღვრება, მასში „უფრო მეტად ყოველივეს კუმშობი სავსედებების გახსნა და მთავარი მომენტების მთავარ ხაზებში განშარტება“ მოცემული, თანაც, იქ არის „არამართო უკვე ნაბოენი, არამედ, რაც საპოუნელია, ისეთი, რაც, ადვილი შესაძლებელია, არ არის არსად სხვა ადგილზე, და საგანთა ახალ და უფრო სრულ წესრიგს ხშირად მივყავდი მე იქამდე, სადამდეც, აღბად, დღემდე ჭერ კიდევ არაინ მისულაო“.1 დაჩუქნებით გვეუბნება კომუნისტი. მაგრამ რა არის ეს, რასაც „საგანთა ახალი და უფრო სრული წესრიგი“ დღემდე მთავარს რომ მიადნია პანსოფიამ?

ეს არის „სწორი მეთოდის ნიშნუში“, პანსოფიის მიერ შემუშავებული, რომელიც „პვეთის საგნებს ისე, როგორც ისინი არიან და იქმნებიან, და აუცნებს მათ ჩვენს თეორიას... ჩვენს მიერ შეტავიზიკაში (ე. ი. ფილოსოფიაში — გ. ქ.) აღმოჩენილია სავსებით სწორი საერთო დებულებანი, რომელთაც თუ გავყვებით ცალკეულისავე, შესაძლებელია მივადწიოთ სრული სიკბადათ, როგორც საგნების, ასევე ცნებებისა და გამოთქმების ზოგადი ძალზე ელემენტარულ საფუძვლებამდე, ასე რომ შესაძლებელი გახდება შედგენილ იქნება ყველა საგნის ახალი სწორი და აქამდე ჭერ არახებული ანალიზი“2, საგნების ეს განკვეთა, რათა ჩვენ მათ ვხედავდეთ, ისე, როგორც ისინი არიან და იქმნებიან, ბეკონის ფილოსოფიური მოძღვრების, კერძოდ, მისი ინდუქტიური მეთოდის გამოყენებაა. მაგრამ კომუნისტი აქ არ ჩერდება. თავის ამოცანად იმას თვლის, რომ ინდუქციის გზით მიღებული საერთო კუმშობრებანი მიუყვებს საგნებს და დედუქციას შესაძლებლად საგანთა საფუძვლებამდე მიღწევას, რათა მოვახდინოთ „ყველა საგნის ახალი სწორი და აქამდე ჭერ არახებული ანალიზი“. ამას აკეთებს პანსოფიური მოძღვრება ანუ პანსოფიური მეთოდის კომუნისტი დაწერალებით შემდეგნაირად ახასიათებს: „ეს მეტაფიზიკა არ იქნება რაღაც დახლართული და ძნელად დასაძლვეი რამ — ისეთი, რომ მისი ათვისება შეეძლოს მხოლოდ მახელი და საგანთა შესწავლაში გამოცდილ გონებას. ის იქნება ნათელი და ყოველი სადი გონებისათვის იმდენად მისაწვდომი, რომ რვა წლის ბავშვებიც შესძლებენ მთელი ამ მეტაფიზიკის დაფუძვლებას, ხოლო მისი დახმარებით — ყველა ელემენტარული მეცნიერებისა და ხელოვნების შესწავლას. ძალადუტანებლად, პირიქით, დიდი საიმოვნების განცდით, მეცნიერებათა ყველა ძი-

1 იქვე, გვ. 70.
 10. „მასობი“, № 12.

1 კომუნისტი, ტ. II, გვ. 72.
 2 კომუნისტი, ტ. II, გვ. 73.

ართადი დებულება ჰყენ ვამოყვებით კუმშარ-
ტა, როგორც მე ემიდოვანებ, არა ფუქსივტა,
არამედ, საფუქლიანი აფორიზმების (ან აქსიო-
მების) სახით, რომელთაც ვამონაცლისი არა
აქვთ, ისეთები, რომ მათი დაცვა საჭირო არ
არის შემზღვეველი ღებულებების ფარდალა-
ლა ფარებით, ვინაიდან ისინი თვითონვე ურუე-
ვად ღვანან საყოველთაო სინათლისა და კუმშა-
რიტების ძალის შემწეობითი¹.

უოველთაე ამის შემდეგ კომენსიკი ვველაპა-
რაცება მეტაფიზიკის პირველი პრინციპების შე-
სახებ, საიდანაც ის ამოდის, გარდა ამისა, ტრი-
სოტომიელი დაყოფების, როგორც პანსოფიერი
მეთოდის განსაკუთრებული ნაწილებს არსება-
ზე, და იმდენად მნიშვნელოვნად მიანიხა, რომ
ჩვენს იძულებული ვართ უფრო დაწვრილებით
შევეხოთ აქ აღძრულ პრობლემებს.

კომენსიკი არ განმარტავს, თუ მეტაფიზიკის
რომელი პირველი პრინციპები აქვს მხედველო-
ბაში, მაგრამ სრულიად ეტყვილია იგი ლაპარა-
კობს პატრიარლისტური სენსუალზმის იმ პრი-
ნციპებზე, რომლებიც სავნების პირველ თვისე-
ბებად აღიარებდნენ ვანფენილობას, მანძილს,
ფორმას, მოცულობას, მოძრაობას, როგორც
ობიექტურად არსებულ თვისებებს, ამ საფუძვე-
ლზე უნდა მომხდარიყო სავანთა შესწავლა პან-
სოფიის თეალსაზრასითაც, რომლის აუცილე-
ბელ მოთხოვნას წარმოადგენდა ერთის ურუე-
ტივ გამოყვანა მეორედან, ამასთან, ისეთი სი-
ცხადით, როგორითაც ამტკიცებენ ხოლმე მათე-
მატიკურ ღებულებებს, რომ მართლაც კომენ-
სიკის პანსოფიურ მეთოდში გამოყენებულია
როგორც ინდუქცია, ისე დედუქცია, აქვს აშვა-
რად ჩანს, ვინაიდან პირდაპირ არის ნათქვამი
„უნდა ვირწმუნოთ როგორც უპანსიკელი (მა-
შასადავ, მეორე — გ. ჟ.), ისე პირველი — მუ-
შმარტების მტკიცების თანმიმდევრობისა და
სრული ურუეკების გამო, წიგნებში, რომლებ-
შიც მოთხრობილია მხოლოდ ადრე აღმოჩენი-
ლის შესახებ, ამისი გატარება საკმარის სისრუ-
ლით არ შეიძლებოდა. ამიტომ, რომ მათში მო-
ყვანილი არ იყო სავანთა მიზნებში² ეს ადრე
აღმოჩენილი სწორედ ინდუქციის გზით არის
მიღწეული, ხოლო შემდეგ დედუქცია აყვითებს
თავის-საქმეს კუმშარტიტების საბოლოო შემეც-
ნებაში.

მაგრამ რა არის ან როგორ ესმის კომენსიკის
ტრიბოტომიის?

კომენსიკი აქ არ იძლევა საკუთრივ ტრიბო-
ტომიის განმარტებას, გარდა ზოგადი მითითე-
ბისა, რომ „სავნებზე ყველა მნიშვნე-
ლოვანი წარმოადგენა იქმნება
მასში (ე. ი. პანსოფიურ მეთოდში — გ. ჟ.)
ტრიბოტომიის მეშვეობითი³. კო-

მენსიკი დაძენს, რომ ტენდენციურად, კომენ-
სიკის წმენების ძალით კი არ ვეძინდნენ მნიშვნე-
ლოვანებ, არამედ, პირიქით მნიშვნელოვან-
თა ვად წარმოადგნენ მე (ფესვებგადგულა)
ზოგაერთ საყურადღებო, დიდი მნიშვნელობის
მქონე ვითარებაში, სავანთა პირველ-
ა ტრიბუტებში (ერთიანში, კუმშარტიტ-
კეთილში). — ასე რომ ხანდახან მე ვრწმუნობი
განცვიფრებული, საქმის სახლოთ გაყვრებუ-
ლი. ვიწუებდი რა ძიებას, ერთი რომელი
მე ღარგის საგალითები დან და მო-
ვიოდი — და ვხედავდი, რომ იგივეს
ადგილი მქონდა ყველაგან. ამიტომ ვერ
გავებდი წინააღმდეგობა გამეწი
სავანთა კუმშარტიტებისათვის.
რომლებიც უმეტეს შემთხვევაში, წარმოადგე-
ბოდნენ ხოლმე სამნიარის საიდუმლოს სახით: პი-
რივით, მე უფრო მიხაროდა ასეთი წმინდა სამე-
ბისა პარმონიელობის დაცვრა, და სომოვანებით
თვალს ვადევნებდი მას დანარჩენშიც, არსად
(ამაში მტკიცედ ვარ დარწმუნებული) ძალას
არ ვატანდი სავნებს, რომლებიც
თითქოს თვითნებურად ღავდებო-
დნენ ამგვარად⁴.

ეს არის სულ რასაც კომენსიკი ტრიბოტომიის
შესახებ ამბობს. მაგრამ, კონკრეტულად, თუ რა
არის ეს ტრიბოტომია, მოცემული არა აქვს.
ეტყობა კომენსიკი საჭიროდ არც თვლიდა ამის
გაქვთებას, ვინაიდან წინა თავებში ეს უკვე შე-
რულებული აქვს. ჩვენ ელპარაკობთ სავანთა
იმ კლასიფიკაციის შესახებ, რომელიც გამოხა-
ტრულა ლოგიური ღებულებით თუ სავნე-
ბი (ორი სავანი) რომელიც მესამეს
ემთხვევიან, ერთხვევიან ვერათმი-
ნეთსაც, სავნები კი ერთმანეთისაგან განირ-
ჩევიან მხოლოდ ფორმით, არსებობა კი სამგვა-
რი აქვთ: არტეტიბული, ექტიბული,
ანტეტიბული, რაც ჩვენ ზემოთ დავაპანი-
აეთ. სწორედ ეს არის კომენსიკისეული ტრიბო-
ტომია, რომელსაც პანსოფია სავადლებულად
თვლის სავნების სწორი, უტყუარი შემცენები-
სათვის; რომელშიაც „ფანტომისი ამო-
ება კი არ იქნება გამოსახულ,
არამედ, თვით სავნების კუმშა-
რიტებში² ვასაკეობი არ არის, თუ უოვე-
ლვე ამს კომენსიკი საპირიოვანი ტრიბოტომი-
ით მოსავს და ქვევით იძლევა ამ ასპექტში
„პანსოფიის“ სახელწოდების ანალოგიას,
იმის ახსნასაც, თუ რატომ ეწოდება მას „ტრი-
ბოტომიის“ ახსნა სრულიად მარტივია და
მთლიანად ეყრდნობა პატრიარტიკულ ღებუ-
-

¹ კომენსიკი, ტ. 11, გვ. 73-74
² იქვე, 83-74.
³ კომენსიკი, ტ. 11, გვ. 74-75. ხაზი ვველგან
 ჩვენი — გ. ჟ.
⁴ კომენსიკი, ტ. 11, გვ. 75. ხაზი ჩვენი — გ. ჟ.

ბებს, ყვამოდ, ავეუსტრენს, რომ „მარტო ქრისტიანობა არის ჭეშმარიტ ფილოსოფიო“, როგორც ამას მეორე „ველსისის მამა“ ამბობს თავის განთქმულ თხზულებაში — „აქადემიკოსების წინააღმდეგ“.

მოულოდნელი აღარ არის აქედან მომდინარე დასკვნაც — დღევანდელი ეკლესიის გარეშე ზემოთაღნიშნულ არასრულწლოვანებსა და „მოთელი ჩვენი მეცნიერების“ არაღიარებულ გამოცხადებისა უზენაესის „ნათელი სიბრწყინის ბრწყინვალეობასთან“ შედარებით. და თითქმის რომელიღაც სულთამბოხთაგანს წინაშე თავს იმართლებდეს, კომუნისტი გვარწმუნებს: „თავს არ ეიშარბებ იმაში, რომ შე, ლეონტიევი, ვედილობ ვაჩვენო ასეთი სახის პოლიტიკის (ან უფრო სწორად რომ უთქვამთ, პიმიტიის — ყოვლისმყოფლის) ხარვეზები. პირიქით, ვამაყობ კიდევ იმით, რომ ჩემი უფლისაგან მივიღე მადლი, რომ ვიყო თუგინდ რაიმე არაგანოდ მისი გულმორწყალების სადიდებლად. სახარება, რომელიც მოცემული გვაქვს იესო ქრისტესაგან, ჩემთვის წმინდაა წმინდა და სიციცხლეზე უფრო ძვირფასი. მე არ მინდა არაფერი და არც ვესწრაფვი არაფრისაკენ, გარდა იმისა, რომ ვიქნე ღვთის საიდუმლოებათა ერთგული განმარტებელი“¹. შესაყნობი ქვეყანა ღვთის საიდუმლოებათა კიდობანია, მეცნიერება ამ საიდუმლოებათა განმარტებელი, მაგრამ იმ საზღვრებში, რასაც ღვთაება ადამიანისათვის აწესებს. მეორეს მხრივ, კომუნისტი სულ სხვას გვუბნება: „მანსოფია, ანუ საყოველთაო სიბრწყინი, შესწავლილი უნდა იქნეს ისე, როგორც ჩვენ გირჩევთ... საში მიმართებითა: პირველი — თვით საგნებთან ურთიერთობაში, რომელთა უგულვებელყოფას ჩვენ არ გირჩევთ, და ვიმტკიცებთ, რომ ადამიანთა გონებრივი ძალები უნდა განვავითაროთ ყოველი არსებულის დასამორჩილებლად; მეორე — მეცნიერებათა მიმართ, რომელიც, ჩვენი რწმენით, წარმოადგენს არა ურთიერთისაგან გათიშულ ცოდნას, არამედ ერთ მთლიან მეცნიერებას, რომელიც მოიცავს ყველაფერს, შესაძლევს — იმათ მიმართ, რომელთა სასარგებლოდ იქმნება მეცნიერება“² და აქ ისევ „ქრისტიანობა“ დასახლებული.

აი, ეს არის მე-17 საუკუნის ტიპური აზროვნება, წინააღმდეგობებით სავსე, რომლის გამო ფილოსოფიის ისტორიკოსები ვაოცებულნი არიან: ახალ მეცნიერებებსაც ჰქადაგებენ და შეუახებენ უნებურად წყვილიდასაც თავს ვერ აღწევენო. კომუნისტიც ამ

მდგომარეობაშია, ერთის მხრივ, იმ დროისათვის ყველაზე მოწინავე მეცნიერებებს წინააღმდეგენელია; ბუნებას ბუნების კონსტრუქციულად მოსწონებს, მეორეს მხრივ, პროტესტანტული ეკლესიის შესაზღვროდ ერთგულია, რომელიც წარამარა ფიცს სდებს, რომ სახარებისა და ქრისტეს იქით არ მიდის, მხოლოდ განმარტებებს იძლევა. მაგრამ ეს განმარტებები საშეაროს მატერიალისტური, წმინდა მეცნიერული ანალიზით რომ გამოირჩევიან, სრულიად უშველია, თუმცა ყველგან თან ახლავს თავის შარბობა — დმრისთ, ქრისტეს, სახარებას, ღვთაებრივ ეკლესიას არ უშორდებიო. ესაა წინააღმდეგობა რელიგიისა და მეცნიერებისა, განებისა და რწმენისა, ამიტომ, შემოხვეულით არ იყო კომუნისტის მიერ საყოფარო თავის მიმართ ნათქვამი სიტყვები: „შე ისა ვარ, ვინც ისმენს და შეიცნობსო“. მაგრამ, ვინც ისმენს, ის რელიგიის მონაა, — ასეა გაგებელი კონფესიული ქრისტიანობის მიერ: ვინც შეიცნობს — ის მეცნიერებასათვის მებრძოლია, — ასე ესმის აზროვნების ისტორიას. უფროს ფორმულა კომუნისტი დასახასიათებლად ვერც ვიპოვილით. შეიძლებადა მისთვის იდეალური კომპენდიუმის ეპიტეტივი მოგვეცა. კომუნისტი შარბობა ის არის, ვინც „ისმენს და შეიცნობს“. პირველი — ეპოქის ცდუნებაა, მეორე — ეპოქის ქეშმარიტება; პირველი — თავისი დროის საზღვრებში რჩება, მეორე — გამოდის ამ საზღვრებიდან, რომ კაცობრიული აზრის უკვდავების უზსაფუძვ იპოვოს. ამიტომ, თუ კომუნისტი შარბობა ის არის, ვინც „ისმენს და შეიცნობს“ (ის კი ნამდვილად ასეთია), მაშინ ჩვენ უარს ვებუნებთ პირველს, ვინც „ისმენს“, როგორც არა-რობას, მაგრამ ხალხისთ ვლუბულობთ მეორეს, ვინც „შეიცნობს“. როგორც ნამდვილად დიდს, ნამდვილად უნივერსალურს, გენიალურსა და უკვდავს, კომუნისტის ყოველთვის წარმოვიდგენთ როგორც თავისი ეპოქის დიდ შვილს, მისთვის დამახასიათებელი ყველა პლუსითა და მინუსით, სუსტი და ძლიერი მხარეებით, მაგრამ გამოყოფით, წინ წამოყვებით იმ ქეშმარიტად პროგრესულს, რითაც კომუნისტი ნამდვილად უყვარდა იყო დღემდე და ასევე უკვდავად გადაეცემა მომავალ საუკუნეებს. ერთი შეხედვით, აქაბრებით, დავეკირვებოდ მისი შეფასება არ შეიძლება. კომუნისტი ხომ თვითონვე სთხოვს მომავალ თაობებს: „შე ყველაზე მეტად გთხოვო და გაფიცებო, კომუნისტი, არავინ ჩემს შესახებ უზრახარტარებით არ გამოთქვათ საქმის განუხილავად. მე ამის ტყუილად როდი მეშინია: მე ვიცი, როგორ ადვილად და როგორ მშვიდად ზოვიერთები, დაბრმავებულნი ძველ დროის დიდ ადამიანთა სახელებით, უარყოფენ ყოველივე ახალს, როგორც სრულიად უანტა-

1 კომუნისტი, ტ. II, გვ. 77.
2 იქვე, გვ. 76. ხაზი ყველგან ჩვენი — ვ. წ.

ტიკურ რს. სრულებით ღირსადაც კი არ თვლი-
ან მოუხმინონ მაინც მას და დაინახონ იგი. მე
იმას კი არ ეთხოვლობ რონ ადამიანებმა ანგა-
რიშის გაწვევით გამამხსნევონ შეუს-
წავლელ საქმეში, არამედ ნახონ, ჩემს მიერ
შემოთავაზებული ქვეყნს თუ არა ნათელი
შექმის საგნებს. იძლევა თუ არა,
როგორც ამას პირდება, ქვეშაპირტების
უდაონორებებს. მე, ყოველ შემთხვევაში,
საგნებით დარწმუნებული ვარ თვით საგნების
დამოწმებში იმასში, რომ ეს ასეა.¹

ჩვენს დავეთანხმებით კომენსკის, რომ იქ,
სადაც პანსოფია საგნის შესწავლას თვით საგან-
ზე დაკვირვებით ახდენს, ავტორიტეტების გა-
მოუყენებლად, ადამიანის ნიჭზე დაყრდნობით,
ინდივიდუალისა და დედუქციის მეთოდით, როცა
განიხილავს საგნებს თავის უფლად, შეუ-
ამაჯალთა გარეშე და შესწავლის არა
შეხედულებებს საგანთა შესახებ, არა-
მედ მიმართავს თვით საგანთა განხილვას,
ხელით მოსინჯავს მათ, დაამზა-
დებს, აითვისებს.² — იქ კომენსკი მარ-
თლაც დიდია, ახალი, პროგრესული, უკვდივი,
ქვეშაპირტებას ემსახურება, ხელს უწყობს არა-
მარტო „საუკუნის წარმატებებს“, არამედ, მთე-
ლი მეცნიერების წინსვლასაც.

ვაქმაყოფილებთ, აგრეთვე, კომენსკის მეორე
თხოვნას, რომ ჩვენს შეხედულებებზე დასაბუ-
თებულად იმსჯელოთ, ყველაფერი თავიდან ბო-
ლომდე შეისწავლეთო. „თუ ვინმემ ვერ გაიგო,
— წერს კომენსკი, — რა საფუძელიდან გამო-
დინარობს ყოველივე და როგორაა ყველაფე-
რი ერთმანეთთან დაკავშირებული, მაშინ იგი
ტყუილად ედებოა იმსჯელოს ცალკეულ საგნე-
ბზე, რომლებიც განიხილება იმ თეალახროსით,
ვინაიდან საგანთა უსისტემო განლაგება აღვი-
ლად ჰქმნის სინდრეებს იოლ შემთხვევებშიც
კი. უკვლას შეუძლია ავიღეს ძალიან მალად, კომ-
ქე და ჩამოვიდეს იქიდან. თუ კი საფუძვლები,
შეკვება“³ ჩვენს ამკვარად მივუღებთ კომენს-

კის პანსოფიას, შიითთებასაც, რომ მისი
შეცდომები, ნეკლოვანებანი აგვეხსნას სრულად,
რაც დაკავშირებული იქნებოდა დასახულად ამო-
ცანის არასაკმაოდ შესრულებასთან ან დარგებ-
ში არასაკმაოდ ზუსტად ვარკვევასთან, არამედ,
გაგვეთვალისწინებია აღმრული საკითხების სიმ-
რავლედ, რომლის აწევა მართლაც აღუმატება ერ-
თი ადამიანის ძალას. და მაინც იმ დასკვნამდე
მივვდივით, რომ პანსოფია ორსახიანი
იანუ სია: თუ ერთის მხრივ იგი ებრძვის
„საგანთა უსარგებლო და ბუნდო-
ვან შემეცნებას“, რითაც მეცნიერების
პროგრესს ემსახურება, მეორეს მხრივ, თვი-
თონვე ცოდავს, როცა რელიგიის,
უზენაესის, ქრისტიანის, მისი მოცი-
ქულების სახელით მოწვეალებლობს
და ამით თავისი დროის ცდუნებასაც ემსახუ-
რება.

მაგრამ კომენსკის პანსოფია დიდი და პრო-
გრესულია თავისი ჯანსაღი, უაღრესად მეც-
ნიერული იმპერატივებით, რომ-
ლებიც კონკრეტულ დარგებში გამოვლინდა; დი-
დი და პროგრესულია, როცა ებრძვის მე-
ტაფიზიკას, სჭოლისტიკას, ყალბ
ვარაუდებს, ფუქციებებს, ზერევე ცოდნას,
შოიზოვს „რეალურ, დასაბუთებულ
დამტკიცების ბრძენს... არა ისეთ
აბრძენს, რომელიც შეგუებუ-
ლია გონებრივი კომპიოობის ფუქ-
ციშენიერებას... არამედ ისეთს,
რომელიც ემსახურება საგანთა
შესახებ საფუძელიან მსჯელო-
ბათა შექმნას, ახალ აღმოჩენათა
გამრავლებას“⁴. ამ პანსოფიით კომენსკი
მართლაც გენიალურია, უკვდავთა შორის დგას,
როგორც მოზარდენე, როგორც პედაგოგიის
მამა და რენესანსის მეცნიერულ-ფილოსოფიურ
მიღწევათა ერთ-ერთი საფუძესო წარმომადგე-
ნელი.

¹ კომენსკი, ტ. II, გვ. 78-79. ხაზი ყველგან

ჩენია — გ. ქ.

² იქვე, გვ. 79. ხაზი ჩვენია — გ. ქ.

³ იქვე, გვ. 80.

⁴ კომენსკი, ტ. II, გვ. 83. ხაზი ჩვენია — გ. ქ.

გზა საქართველოსაკენ

(ბორის პასტერნაკის მიმოწერის კვალდაკვალ)

მართლაც რომ უნიკალურ სულიერ საგანძურს შეიცავს და ავლენს ქართველ და რუს მწერალთა, ხელოვანთა, მოღვაწეთა პირადი თუ შემოქმედებითი ურთიერთობა, მეგობრული თუ საჭირონი შეხვედრები. ამ საგანძურთან თვალისმომკრელი, უკრთობი შექიტი კიაფობს ეპისტოლარული შემკვიდრება ბორის ლეონიდეს ძე პასტერნაკისა, რომელმაც ქართველ მეგობრებთან სწორუპოვარი მამანდღიციობით და ამ სულიერი ნათესაობის შედეგად შექმნილი დიდებული თარგმანებით თუ საკუთარი პოეტური ქმნილებებით ერთმა პირველთაგანმა აღმოუჩინა თავის თავსა და მსოფლიოს ქართველი პოეზია, თვით პოეტური სული საქართველოსი. ჭერ კბილისისა და მოსკოვის ლიტერატურული ეურნალების ფურცლებზე ჩვენს მიერ გამოქვეყნებულს, ხოლო მას შემდეგ მსოფლიოს მრავალ ენაზე თარგმნილს თუნდ ნაწილს ამ ეპისტოლარული შემკვიდრებისა კემშარიტად ორმაგი მისია დაეკისრა: კვლავ გაეტანა მსოფლიო ორბიტაზე საქართველოსა და მისი მგონების სახელი და ნათელი შექი მრეფინა თვით ბორის პასტერნაკის სულიერი სამყაროსათვის, რომლის გარშემოც წლების მანძილზე გარეშე თუ შინაურ პოლიტიკურ სეკულანტთა მიერ ამტვერებელი ბუქი იყო დამდგარი. სწორედ ეს დაადსტურა პირველად უცხოურმა გამოკმახილმა — ცნობილი იტალიელი ლიტერატორის ვიტორიო სტრადას-წერილმა, სადაც ხაზგასმით აღინიშნა: „პასტერნაკისათვის, რომელმაც ბრწყინვალედ თარგმნა რუსულად თანამედროვე ქართველი პოეტები, სა-

ქართველო იყო უფრო მეტი, ვინამ უბრალო ლიტერატურული ვნების საგანი. „წერილებსაც“ ამიტომ ორმაგი აღმოჩენის მნიშვნელობა ენიჭება ჩვენთვის: მათი ავტორისა და მათი საგნისა... ეს ორმაგი აღმოჩენა ერთმანეთისაგან განუყოფელია, რადგან ქართული პოეზია, რომელსაც ეყუთვინს ამ წერილებში მფთქავე მგზნებარე გული, ჩვენთვის რჩება იდუმალ და ზღაპრულ სამყაროდ. ჩვენ ვხედავთ მის პეიზაჟებსა და პერსონაჟებს, ვაცოცხლებულთ მათი მოხიბლული თაყვანისმცემლის მაღალი სიტყვით, თაყვანისმცემლისა, რომელიც ამ იდუმალ სამყაროში შესვლით საკუთარი სულის უცნობ და შეუღწვევლ სფეროთა კარს აღებს თითქოს. ბორის პასტერნაკმა შექმლი თავისი შინაგანი ცდის ვანუყოფელ ნაწილად ექცია საქართველო, ქართული პოეზია და, განსაკუთრებით, ქართველი პოეტები, რადგან მის საკუთარ შემოქმედებაში ქართული სამყარო სამუდამოდ შევიდა ორი ურთიერთ თანმხვედრი გზით: როგორც პოეზიიდან მიღებული პირდაპირი შთაგონება და როგორც მისეული თარგმანების დადგენა მალმოსილება, რაც ასე ნათლად ელინდება გარდასახვისა და წარმოსახვის თანაბრად განმაცვიფრებელ ხელოვნებაში... პასტერნაკისათვის, რომელსაც ასე თავდადებით ეყვარდა სიცოცხლე, ისტორია, ბუნება, საქართველო კემშარიტად „მეორე სამშობლო“ იყო. „წერილები ქართველი მეგობრებისადმი“ — ესაა საუბარი იმ სულიერი თვითგამდიდრებისა და თვითგახანგრძლივების შესახებ, რაც მეგობრობისა და სიყვარულის წიაღში იხადება. დიდი რუსისა და მისი ქართველი მეგობრების ამ უებრო ურთიერთსიყვარულისა და პოეზიისმიერი მამანდღიციობის წიაღ ჩვენს თვალწინ დგება მორალურად გამართლებული და უსაზ-

1 ბორის პასტერნაკის ყველა ტექსტის თარგმანი (პროზა, პოეზია, მიმოწერა) შესრულებულია წერილის ავტორის მიერ.

— მათი მონაწილეთათვის მეტად საპიზონი. ვრთხანს მე და ჩემს თანამებრძოლს, ასევე მოსი- ვალში ჩემს მეორე ცოლს. ღამის გასათევი ად- ვილიც კი არ გვექონდა. პაოლო იაშვილია შე- მთავრებდა თანამებრძოლი მასთან, თბილისში. პაოლო იაშვილის სახლში ვაყენებ ბორის პას- ტერნაქსა ტიციან და ნინო ტაბიჭიშვილი. 1931 წელსვე ჩასახა და 1933 წელს (საქართველოში მეორედ ჩამოსვლის დროს) განმტკიცდა პასტერ- ნაქის შეგობრობა გიორგი ლეონიძის, სიმონ ჩიქოვანის, ვალერიან ვაჭარინაშვილის, ლადო ვედურაშვილის, კოლა ნადირაძის, ნიკოლო ში- შინაშვილის, სერგო კლდიაშვილის ოჯახებთან. ვეკობაოთა და ნაცნობთა წრე სწრაფად ფარ- თოვლებოდა და მოიცავდა ქართული ინტელი- გენციის მრავალ თვალსაჩინო წარმომადგენელს. ბევრი მათგანი ბოლოს პასტერნაქის კორესპონ- დენტი გახდა, არა ერთი მათგანის სახელს მე- ზედება მეთხოველო პასტერნაქის მიმორწრაშიც. საქართველოში მთავრებული „ტალღების“ პარველივე სტროფები დღემდე, შეტანილ ქრო- ნიკასა და მთაბეჭდილებებს მოგვაგონებენ:

თბათვის თითხმეტს, დილაადრიან
ჩვენ ნივადეჭით თბილისს კარებს.
სამი თვე სიზმრად გვიბნინადრია,
თქმე მთლი ახლოდ არ მივიყარეთ.

ეს სამი თვე პასტერნაქმა დამკო თბილისში და ახლომხალე სიფხვანში (ოჭოზი, ოჭო- ვანა), ესტუმრება წინანდალს, პორჭომს, წაღვერს, აბსთუმანსა და ბაკურაბს (სადაც ლეონიძე- ნი ისვენებდნენ), ოქტომბერი კი ქობულეთში გაატარა (ამ მან სიმონ ჩიქოვანი და ბესო გი- ნტი გაიცნო):

გამოაცოცხლებს, ჩემი სათქმელი
ძველი ქიშპობის დანის ღობიერს;
თუ რით ამყობს ცხელი სარტყელი
ანდა რით მოაქვს თვე ზომიერს.

მე კი ყველაზე ძვირფას საჩუქრით
ღეამწვევდადი, თუ კი შეღარსა,
ზებუნებრივი ხილით აღჭურვილს
ფილებულს ნაპირს ტიბეტელთისა.

რამეთუ, მეონნის შესაღარისად,
ვასწავდა — ჯერ ამას არავინ ცდილა —
მარტენა თვლით — ფოთის აისსა,
მარჯვენა თვლით — ბათუმის დილას.

რამეთუ ვრმნეულს და ნათელმხილველს
წესწევს უნარი დააცხროს შენში
საფათურაყო ჩანეი და მუისვე
ფეთამაშის, ვით ზღვაში ყენჭი.

ო, ამ ნაპირის უნაპირობამ
დანაპირები გამოასკვცა,
თითქოს აღმითქვა ასი პირობა
თვალს ბრილივით გამქოლმა ზეცამ.

ქართული პეიზაჟისათვის გამებრუნებულ ეს- ერთი შეხედვით, უცნაური ეპითეტები და მე- დარებანი (— „ზებუნებრივი ხილით აღჭურვილს“ „თვალის ბრილივით გამქოლმა ზეცა“, და ა.ე. შეხედვ). პასტერნაქის პოეზიისათვის დამახასია- თებელი პოეტური შიფრის გათვარისწინებით, თვით საქართველოს, ქართველი ხალხის, ქარ- თველთა შინაგანი ბუნებისა და საქართველოს ისტორიულ წინანდისებთან დაახასიათებებს შე- დგენდნენ, რაღა თქმა უნდა. მომდევნო სტრი- ქონებში ზომ პოეტრ თვით აკავშირებს საქარ- თველოს ბუნებას ისტორიასთან და ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მოხიბლულია არა პეიზაჟის გარეგნული, თუმც უმეკველი, მწვენებით, არამედ მასში ჩაქაოვილი „აქათაღწერით“, მასში ასულ- დგმულბებელი „ქართლის ცხოვრებით“:

უყოფ ამას რაც კი გენების,
მაგრამ ციკაბო მთებზე ფიქვენარი,
როგორც თქმულების გამოქვენება,
იყო იღუმალ ზრახვის მწინარი.

იგი თვალს გუქრიდა არა ხობობთა
და არა კლდეთა ზღაპრულ იერათ:
გმარდოვებდა, როგორც მოთხრობა
ან აღსარება გულისსმირი.

თვითვე გვანდობდა იღუმალ ოქმითა
ანუ სივანთა მუღბეგ სატყვიარს,
ამბრევენებდა შორეულ მოღვმას,
საუტუნეთა ბინდში გამოყვიარს.

უფრო მოგვიანებით, კვლავ საქართველოში- ღში მოძღვნილ პოეტურ ციკლში „მეზავრის წანაწერები“ (1936 წ.), პასტერნაქმა საგანგებოდ აღნიშნა, რომ საქართველომ იგი მოაჭადოვა არა იმდენად თავისი თანდაყოლილი, შართლაც რომ სამოთხის შესაღარი სიღამაზით ან, ვაერ- ცელებული შეხედულებებისამებრ, თვით ქართ- ველთა თითქოსდა უღრუბლო ბედნიერი ზედ- პით, არამედ ხალხის სტლიერი თვისებებით, მისი ნიჭიერებითა და შემოქმედებითი შემარ- თებით (ამ ვლადიმერ მაიაკოვსკის ცნობილ სტრიქონებთან თავისებურ გამაქერებასაც კეო- ნდა ადგილი, უველისხმობთ საქართველოს „უღუმთან“ შეღარებასა და სხვა კონტრექსტში საქართველოზევე ბინიშნებას: «где ичжир с айшой росли без труда у рта моего...» ბორის პასტერნაქი ასე სწევებს ამ თემას:

არ მომხიბლავდა სამოთხე
აღერსით ნიავქარულით.
მე სულ სხვა ეშხით მამობებეს
სუეებდნიერთა მამული.

განა არ სახლობს წაღვოტთან
ყრუ-მუნჯი, ბრმა და ქიქია,
ქართველს კი მარად ამკობდა
გზნების შეხუთე სტქია.

ლობემონარქულ ქობინებს
შეალამაზებს ოცნებით,
გასაჰირს თავს არ მოვახვევს,
ლხინში თვითონვე მოგძებნის.

გასწვდება იმერ-ამიერს
ენაზე სიტყვაწრფელობით
და დასქუქს მრავალგამიერს,
მოკაზმულს სადღეგრძელობით.

მიწას, პაერს, ცეცხლს და წვალს პოეტმა აქ
გზნებისა და ოცნების თანდაყოლილი თუ სამა-
რადამოდ შეთვისებული „მეხუთე სტიქია“
შეუხადა, რათა ქართული კაცის ბუნება წარ-
მოესხა და დაეხატა. მაგრამ, როგორც უკვე
ვთქვი, პასტერნაკმა 1931 წელსვე — „ბალ-
ღებში“ — ჩამოაყალიბა მკაფიოდ თავისი
აქმა და გაგება საქართველოსი. აქაც დავუთვი-
რდეთ „ედემის“, „სამოთხის“ მოტივის გად-
წყვეტას ანუ ბუნებით ნაბოძებ, სტიქიით მო-
ღწილ ღმრსებებთან — საკეთარ, ისტორიუ-
ლად გამოშვებულ ღმრსებთანა შერწყმის მო-
ტივს:

მე ეპოვე ქართლი. შევადნოთ მტიციად
ლხინი — გასაჰირს, სამოთხე—ქვესკვლს,
ყინულს კვარცხლბეკად სათბური მიცეცთ —
და საქართველო დამიერის ჩვენსკენ.

მამინ თუ ვიგრძნობთ, რაჩივ ნატყვად
შერწყმია მიწას და ზეცის მიგრას
შრომის და ნიჟის გამოწათება —
ქვეყნად ქართველი კაცი რომ იშვას.

ჩამდენი ჰირი უნდა ეთიზნა,
ზიარებოდა რაოდენ ჭეჭარკმას,
რომ თვისი არსი გამოეუღინა,
ეთ ქვაშარალს დროგამძლე შარკვალს.

საკეთრივ თბილისმაყ წარუშლელი შთაბე-
ჭილება მოახდინა პასტერნაკზე, მაგრამ არა
თავისი, იმ დროისათვის ჯერ კიდევ ოდნავ
მაინც შემონახული ეგზოტიკით და აღმოსავ-
ლური იერით, არამედ მის მკვიდრთა სულოერი
ცხოვრების, თბილისელთა ხასიათისა და ბუნე-
ბის თავისებურებით, ქალაქის იერში და მის
ეულტურაშიც დასავლურ-აღმოსავლური ელ-
მენტების ორგანული შენახობით. მუშაობა-
ში ეს შთაბეჭდილება მან ასე შეაქაშა და გად-
მოსცა: „იმჟამად საქართველო, ცალკეული მისი
მკვიდრნი, თვით ქართველი ხალხის ცხოვრე-
ბა, ჩემთვის ნამდვილი გამოცხადება იყო. ყველაფერი
სიხსლეს მოასწავებდა, ყველაფერი
მაცვიფრებდა. თბილისის მრავალი ქუჩის სილ-
რმეში ჩამოწოლილ ქვის შენობათა ვეება ჩრდი-
ლები, ეზოებიდან ქუჩებში გამოფენილი ცხო-
ვრება უღარბესი მოსახლეებისა — უფრო თა-
მამი, ნაყლებად კარჩაკეტილი, ვიდრე ჩრდი-
ლოეთში, ნათელი და გულწრფელი. ხალხურ

თქმულებათა შესიანური სიმბოლიკა, რომელიც
წარმოდგენებითა და შთავონებით ცხოვრებ-
საყენ ვიზიზგებდათ და როგორც უფროსი
პოლონეთში, ყოველ ადამიანს პოეტად აქცე-
და. საზოგადოების მოწინავე ნაწილის მალალი
ეულტურა, გონებრივი ცხოვრება, რომელიც
ასეთ ხარისში აყვანილი იმ წლებში მეტად
მშვიათი იყო. თბილისის ეთილიმოწერილი
უბნები, რომლებიც პეტერბურგს მოგაგონე-
ბდნენ, ბელეტაჟების ფანჯარათა ვისსეზი,
ლირსებურად მოღუნენი, წარშტატი შესა-
ხვევები. დაიჩის ხმა, რომელსაც ლეკურის
რიტმი გამოჰყავდა და ვეველან წამოგეწოდა.
სადაც არ უნდა წასულიყო, კიანურისა და
ჩამოვლილ სხვა საყარეების პანევი, სამხრე-
თული ქალაქური საღაბი, ისევეც ვარსკვლ-
ვებითა და ბაღების, საშქარლამოებისა და ვა-
ვახანების სურნელით. იგივე მოტივი ვდრის
პოეტის ერთ-ერთ წერილში (გოარჩი ლეონი-
ძეს): „ვხედავ თვალათლივ ზამთრის დანათ
სოლოლოისაყენ მიმავალ აღმართს. დამშვენ-
ბულს ხეებითა და ხაზგამზულად ევროპული
არქიტექტურის შენობებით, რის გამოც ვულში
იღვიძებს რაღაც პეტერბურგული შილენარება,
რომელსაც აღვიარავს არა მარტო აღტაცება,
არამედ დანეტრესება იდუმალებით, მელე-
რება და შეშფოთება. რასაც ბაღებს ნახეჭაჟ
ამოუცნობი, საბედისწერო რამ ამბავი“. უფრო
აღრე კი პასტერნაკი სწერდა პაოლ იაშვილს:
„ეგ არ არის მარტო სამხრეთი და კავკასია ანუ
ისედაც მზად უფროთ და განმაცვიფრებელი
მშვენიერება; ეგ არ არის მხოლოდ ტიციანი
და შანშიშვილი, ნადირაჟე და მიწიშვილი. გა-
ფრინდაშვილი და ლეონიძე, ანუ ყოველგვარ
ნიდავზე შესანიშნავი ადამიანები, რომელნიც
არ საქირიებენ შედარებას მათი შეუღებლ-
ბის შესაინობად. რადგან (რომ არაფერი ვთქვათ
მის ზღაბრულ თვითმყოფადობაზე) უფრო ზო-
გადი თვალსაზრისითაც კი ეს ისეთი ქვეყანაა,
რომელსაც რაღაც საყირველების ძალით არ
ჰქონია ხარვეზი, არ განუღლია წყვეტილი თა-
ვის არსებობაში, ახლაც მყარად დგას მიწაზე
და არ აფრენილა აბსტრაქციითა სფეროში. ესაა
ქვეყანა მარადიული ფრეზისა და ყოველდო-
ური სინამდვილისა, რაჩივ დიდი არ უნდა იყოს
მისი დღეგრძელი გასაჰირი. სწორედ ასეთი
შექით განათებული წარმოგვიდგა ახლა ჩვენ
საქართველო და ჩვენც კვლავ განეცადეთ
ყოველივე, თქვენთან ერთად განცდილი, რო-
გორც წარმოუდგენელი რამ, როგორც ღვეგნდა-
ობ, აღბათ სწორედ ამის წინათგანობა იშვა
ჩემში, როდესაც დაბნეულად და ეგნადამულად
ვესაბებებოდი მ. ჭავჭავიშვილს საქართველოზე,
როგორც ფორმაზე... ახლა კი ჩემთვის ყოვე-
ლივე ნათელია. ეს ქალაქი (თბილისი) და მას-
თან ერთად ყველა, ვინც კი მანდ ვნახე, და ყო-
ველივე, რისთვისაც მანდღან ვბრუნდებოდი

და რაც მანდ მოჰქონდა, ჩემთვის იგივე იქნება, რაც იყო შოპენი, სტრაინინი, შარპურტი, ვენეცია და რილე, — ერთ-ერთი თავი „მფარველობის სიგელისა“, რომელიც თანადევს შთელი ჩემი ცხოვრების მანძილზე... ახლა რასაც არ უნდა მოვიყოლო ხელი, საქართველოს გვერდს ვერ ავიყვლი. და ამიერიდან უოველთვემ (სახე-ღობობა რამ, ძნელი განსაჯებრება) თქვენი საოცარი სამშობლოს ირგვლივ უნდა მოთყაროს თავი, ისე როგორც მიაიკოსკის უკავშირდება ჩემი ცხოვრების ერთი ნაწილი.

...როდესაც 1931 წლის შემოდგომაზე პასტერნაკი საქართველოდან გაემგზავრა, მას თან გაუყვა არა მარტო წარუშლელი შთაბეჭდილებანი და შეგონებრთა მოგონება, არამედ ქართულ ლექსთა რიტმები და მათთან მომავალი შეუღლებების წინათგრძნობა, რის შესახებაც იგი ასე იტყვის:

ხომ არ ვიკნობდი ქვრ თქვენს სტრიქონებს,
 მაგრამ მათს წყაროს ნახობრებში,
 მე შევისმინე და შევიგონე
 ბწყარედთა გაის აბობანება.

1933 წლის ნოემბერში ბორის პასტერნაკი მეორედ ეწვია საქართველოს, ამჯერად შწერალთა კავშირის ორგკომიტეტის ბრძვადის შემადგენლობაში (ეს ა. შ. გორკის წამოწყება იყო). ამ ბრძვადამი, ვარდა პასტერნაკისა, შედიოდნენ აგრეთვე ნ. ტიხონოვი, ი. ტინიანოვი, ო. ფორში, ვ. გოლუევი და სხვ. სწორედ ამ დროისათვის ჩაისახა, ხოლო მალე განხორციელდა კიდევ (ბ. პასტერნაკისა და ნ. ტიხონოვის წორ) ფართო გეგმა ქართული პოეზიის ნიმუშთა რუსულ თარგმანისა. 1933 წლის დამლევს ბ. პასტერნაკი ხელშეგრღლებას დებს მოსკოვის გამომცემლობასთან ქართულ პოეტთა თარგმანების კრებულზე. 1935 წელს მოსკოვში „სოვეტსკი პისატელმა“ გამოსცა პასტერნაკის „ქართული ლირიკისანი“ და ბ. პასტერნაკისა და ნ. ტიხონოვის „საქართველოს პოეტები“. უფრო ადრე თბილისში ცალკე წიგნად გამოვიდა პასტერნაკისეული თარგმანი ვუა-ფშაველას „გველისმკამელისა“. 1940 წელს ბ. პასტერნაკმა თარგმნა აკაკის ორი ლექსი „გოგოლის სხოვნას“ და „პოეტს“ (აკაკის თარგმანებზე მუშაობა მან ჩვენი თხოვნით ვანავრძო 1952 წელს), ხოლო 1945 წელს აქტიური მონაწილეობა მიიღო ნიკოლოზ ბარათაშვილის სათებლო ლექს ნიმში და თითქმის მთლიანად თარგმნა მისი პოეტური შემკვიდრებრა (თბილისისავე ესტუმრა იმ დღებში). სხვადასხვა დროს, ოცდაათიანი წლებით დაწყებული, ბორის პასტერნაკმა, ვარდა ზემოაღნიშნული კლასიკოსებისა, თარგმნა ქართული საბჭოთა პოეზიის არა ერთი თვალსაზისო წარმომადგენლის მრავალი ლექსი (ა. აბაშელი, ი. აბაშიძე, ვ. გაფრინდაშვილი, ი. გრიშაშვილი, პ. იაშვილი, კ. კალაძე,

გ. ლეონიძე, ა. მირცხელავა, კ. ნადირაძე, ტ. ტაბიძე, ს. ჩიქოვანი).

თავისთავად გასაგებია, თუ რამდენად მდიდრე ზოგადეულტურული მნიშვნელთმა „ქვეყნისმცემ“ თარგმანებს, როგორც საქართველოსთვის, ისე რუსულ ენაზე ქართულ პოეზიის ნახობრები მკითხველსათვის. მაგრამ საგულსხმია, რომ თვით ბორის პასტერნაკი აღნიშნავდა (1936 წელს) წამოწყებული საქმის მეორე ასპექტსაც: „ჩვენამდღედაც ბევრს თარგმნიდნენ. თარგმანი ისეთივე ძველი მოვლენაა, როგორც ლიტერატურა. მაგრამ არასოდეს არ უოფილა თარგმანი ისეთი მძლავრი გავტაცება, როგორც ჩვენ დროს. ესაა არა მარტო ლიტერატურული, არამედ კულტურულ-პოლიტიკური მოვლენაც. ესაა გამოიღვივების ურთიერთ გაზიარებმაც და ჩვენს რესპუბლიკათა სსსრკისეული სენსიტივაც... ესაა მონაწილეობა რაღაც მეტად რთულ სამუშაოში, რომელიც ხასიათდება ხშირი და უხვი მიძვებითა და ძვრებით, ერთდროულად რომ მიმდინარეობენ სიერცემში, მაგრამ დროის სხვადასხვა წიაღსა და ფენას წყლებთან, ვინაიდან ჩვენი რესპუბლიკების ხალხთა რთული ცხოვრების განვითარებისა და სიმწიფის დონედღეს სხვადასხვა... საქართველო, სომხეთი, იქნებ, ნაწილობრივ, ტაჯიკისტანიც, მისი სპარსული ვაგულების გათვალისწინებით, განსაკუთრებულ პირობებში იმყოფებიან. ნურავის ნე წყის, რომ ზოგიერთ რესპუბლიკაში მეტად განვითარებულია ფოკლორი, მაგრამ მხატვრული შემოქმედება, როგორც ინდივიდუალური მოვლენა, როგორც უშაღეს მსოფლიო დონემდელ შეღწეული კულტურა, ჩვენ სხვაგან არ ვებვდებამ“. ქართული პოეტური კულტურის სწორედ ასეთმა დონემ გამოიწვია ბორის პასტერნაკში ის გრძნობა, რომელსაც თვით მან „ბედნიერების განცდა“ უწოდა: „მთავის გულწრფელობით უნდა ვაღიარო, რომ ჩემთვის ქართულ თარგმანებზე მუშაობა ნამდვილი ბედნიერება იყო. მე ამ მუშაობამ შემოქმედებითადაც გამამდინერგა“. ცოტა ადრე, 1934 წელს, ბ. პასტერნაკი თავის მეგობარს, ქართული პოეზიის მოამბეს და მთარგმნელს ბორის სპასიკოსს სწერდა: „უშინ გოლუევიან ვნახე თქვენი ჩიქოვანი („წვიმაში“). საოცრებაა!... ესაა პოეზია, ესაა ისტატობა, აი ეს მესმის!! მე მით უფრო აღვიღად შემიძლია განესაჯო თქვენი თარგმანის მშვენიერება და მოგილოცოთ გამარჯვება, რომ ვარგად მისსოვს პწყარედ. ესაა ტექსტთან კუმარირტი სიახლოვე, ის განცდილი და ზუსტი სიახლოვე, საბლოვის ის ტიპი, ის ვაგება მისა, რომელიც წინასწარ შეუთანხმებლად, უნებლოთ და ბუნებრივად დაეამყარეთ და დაენერგეთ ჩვენი, 2-4 კ-ცმა (თქვენ, მე, ტიხონოვი, ნაწილობრივ ანტოკოლსკიმ). ხოლო რაოდენი მწველო, მძაფრი, დრამატული, ურთიერთდამანათესავებელი სიძარითლეა იმ ვარგებებში, რომ ოთხი პოეტი, შეუთანხმებლად, მათი ამგამინდელი

სტოკოლმის განმსაზღვრელი და გამოშვებული ერთი და იგივე კანონის ზემოქმედებით, ასე დაეტანა ამ შესაძლებლობას და ასე დაწერა რეალური ლექსები საქართველოსგან მოღებულნი იმპერატორისა და გამართლება-დასტურის საფუძველზე».

როგორც ცნობილია, ქართული შთაბეჭდილებანი უშუალოდ გამოვლინდნენ ბორის პასტერნაკის ისეთ საეტაპო წიგნში, როგორიცაა „მეორედ დაზაღდება“ (თვით სათაურიც საკმაოდ შეტყუვლია და აგრეთვე პოეტურ ცუკლებში — „მეზავების წინაწერი“ (ანუ „1936 წლის ზაფხული“) და „შთაბეჭდი“ (ანუ „1936 წლის ზამთარი“) ამ შთაბეჭდილებათა ძალა და მნიშვნელობა თავის დროზე კარგად დაახასიათა ნიკოლზ ტიხონოვა: „ბორის პასტერნაკის თავის საქართველო შემოქმედებითი შემობრუნების წერტილად ვადაიქცა. საქართველომ და ქართულმა პოეზიამ უდიდესი სტიმული შეექმნეს პასტერნაკს; მათ შეამზადეს იგი ახალ შესაძლებლობათა გამოსვლენად მის პოეტურ ვაზზე, მათ ისეთი მკვებარული მხურვალეობა შეავებეს და შეგობრული თანგრძობის ისეთი ვარგოცა შეექმნეს მას, რომ საბუდამოდ, მთელი სიცოცხლის მანძილზე შერბოდა და თან სდევდა ბორის პასტერნაკს ეს პირველი წართქველი შთაბეჭდილება. ეს იყო პოეტების მთელთავე გულთა ქემშირბიტი შეზიანება და მან თავისი შედეგიც გამოიღო“.

ზოგად შემოქმედებითა და ფსიქოლოგიურ პლანში ბორის პასტერნაკის საქართველოსთან დაბრუნება იყო მისთვის, ვლად მისივე აღიარებით, „უდიდესი შემოქმედებითი გათავისუფლების ტრფესი და ბადალი“. ვინაიდან „მოგზაურობა საქართველოში ნიშნავდა საკუთარი სულისა და არსების წილში მოგზაურობას“.

სახელმძრვ. რა მონათვარი ელოდა ბორის პასტერნაკს საქართველოს სულიერ წილში მოგზაურობასას, რაც მან საკუთარი სულისა და არსების სიღრმეში შეღწევის გაუტოლა? ქართველი მკვებარებისადმი მიმართული წერტილები ამ კითხვაზედაც ვგაძლევენ პასუხს ვინაიდან ბორის პასტერნაკი ამ წერტილებში იმდენად გულწრფელია, მისი აღსარება კი იმდენად ამოწურავთა, რომ საკუთარ თავთან საუბარს უფრო მოგვაცოცხებს, ვიდრე ჩვეულებრივ მიმოწერას, ერთ-ერთ წერილში (ნიჩო ტაბიძეს) იგი თვით ვგაძლევენ თავისი მიმოწერის აღნიშნული თვისების ასეთ დახასიათებას: „მე შეგიყვება ხანდახან, რომ თქვენ ხართ ჩემი საკუთარი სული, რომელმაც ქალის სახე მიიღო და ისე გაიჭრა სივრცეში, რათა მე საკუთარ თავთან საუბარს შემძლებოდა“.

ამ „საკუთარ თავთან საუბარში“ სწორედ ბორის პასტერნაკის მიმოწერის ფასდაუღებელი მნიშვნელობა, როგორც დიდი პოეტის შემოქმედების საყუთესო სულიერი თვითკომე-

ნტარისა, ერთი მხრივ, და როგორც თავისებური, დამოუკიდებელი მნიშვნელობის მქონე „დღიურისა“ ანუ „ეპისტოლასტრისა“ მხრივ, როგორც იფასილავს „საქართველოსგან მოღებულნი იმპერატორისა და გამართლება-დასტურის საფუძველზე“ ამ მიმოწერის გამოქვეყნებისას.

მიმოწერაში ასახა და გამოვლინდა არა მარტო პირადი განცდები დიდი მწერლისა, არა მარტო რეალური და მეგობრული ურთიერთობის შრავალი მხარე, არამედ მისი მსოფლმეტრებში და მსოფლგაგების გადამწყვეტი ნაკვთები. მისი ზნეობრივი და ესთეტიკური მრწამსი, სოციალურ-ფილოსოფიური და სამოქალაქო კრწელო, მისი ქემშარტი დამოკიდებულება თანამედროვე ისტორიული პროცესისადმი, რომლის სათავეს, სულსა და გულს, არსსა და აზრს წარმოადგენდა სოციალისტური რევოლუცია. ამ მსოფლგაგებამ, როგორც ამას მოწმობს ხსენებული მიმოწერაც, გაუძლო ყველაზე მკაცრ და უღმობელ გამოცდას, რომელთაგან უმწარესი იყო თავის ავტელით ზეკრთებში ტიციანისა და პოლის შთანთქმელი ტრაველია. ასე, შეავალითად, 1936 წლის აპრილში, როდესაც მომავალი წლის ზაფხუ ღრუბლებში უკვე ლიტერატურის პარიზონტსაც შეახეს თავისი ზორბტი ჩრდილი, როდესაც პრესაში თუ ტრიბუნებიდან გახშირდა გამოხვობის, რომლებიც სულ უფრო და უფრო სასტიკი დამწყვეტისა და განქიქების ფორმას ღებულობდნენ და მოახლოებულნი ავდრის შემზადებას, ემსახურებოდნენ, ბორის პასტერნაკს, ივრწო რა ტიციანთან ტელეფონით საუბარში მკვებარის შემოფოთებას, იქვე მისწერა მას: „ბაწელი, ვაგაიცი, ისტორიული გულთმისონით აღბეჭდილი წერაილი, მან შეახსენა მეგობარს ანალოგიური მოვლენები მოსკოვის პირაბებში და გულზარად დასკნა, რომელსაც უნდა გემსწევიანა ამ მნიშვე წუთებში მმანდნოვი მგობარის: „...მან დოდა შემომთვალა, რომ საკუთარი თავის რწმენა გწონოდათ, გული არ გაგტეხოდათ, გამგარბულთაყვით, დროებითს გაუგებრობას დიდად არ შეეწებებინეთ... ამდენ ნაბეჭდას და ნაღაბარაყვეთი თუ ეი არის რაიმე ნაწილი სიმართლისა, ეს მხოლოდ ისაა, რაც ემსხვევა ეპოქის უფართოესი ზედის ისტორიულ უსასრულობას. როგორ შეიძლება თვით ეს უსასრულობა იყოს ნაწილი, და სიკრწილი უღღერი მოვლისა, როგორც ის კრწილელი ფადა იყო, ასე გულისამაფუებლად რომ თვლუფდნენ მთელი თვე? აი პასუხიც: ამ სიმართლეს უზადრტვი ხსნარის სახით გვთავაზობდნენ. წე ენდობათ ხსნარებს, ტიციან! ენდეთ მხოლოდ ამ ხაზს: სწორედ რევოლუციური პარტიოტზმიდან გამოვლინარე, სერბის ენითი საკუთარ თავს ტიციან ტაბიძეს, ვინაიდან, რაც არ უნდა მოხდეს, თქვენი ყაიდის ქიმიას ძალუქს ვახსნას და შოთელის ამქვეყნად უკვლავი რაც

ვნებათ, ბევრად უფრო მაღალ გრადუსზე, ეიღრე ეს „ლიტერატურაცხება“ და „ვეჩორცხება“ მიღებული. კიდევ რომ არ გსურდეთ, რევოლუცია შეთვისებელია და შეწვრილი ჩვენს მიერ უფრო მშაფრად და ტეშმარტად ეიღრე იგი საღისეცისი ონკანიდან შეიძლება წვეთ-წვეთად დაიწროტოს. ნუ გვეწებათ იმედი სპოზადოფების ქველმომქმედებისა, ჩემო მეგობარო, მხოლოდ საყუთარ თავს დაენდეთ! შეუპოვრად და უღმობლად ჩაეშვით ბერლი საყუთარ სულში, მხოლოდ საყუთარ სულში, და თუ იქ ვერ აპოვით ხაღსს, მიწას და ზეცას, მაშინ მოეშვით ძებნას, ნელარისად ეძებთ, ვერც საღმე აპოვით. ეს აშკარაა, თუნდაც თვალწინ არ ვყავდეთ ჩინი, უინც სულ სხვაგვარად დაედებს თავისას. ვანა ცოტაა ასეთი? მათი შრომის ნაყოფიც ხომ აქვეა! გული დაიშვინდეთ. ვანა მარტო მე მჭერა თქვენი, ვანა მარტო მე ვიცი თქვენი ფასი! არ ენდოთ ხსნარებს. ენდეთ რევოლუციას მის მთლიანობაში, ბედისწერას, თქვენსავე ახალ სტრისკეთებას და სწრაფვას ცხოვრების სანახაობას და არა მწერალთა კავშირის კონსტრუქციას; თვალის დახამამებასაც ვერ მოასწარებთ, მას ისე შეეცლიან. ენდეთ საუკუნეს და არა ფორმალისტის კვირეულს“. იმავე 1936 წლის ოქტომბრის დაშდგეს ბორის პასტერნაკი კვლავ უბრუნდება ტაბიფებთან მიმართულ წერილში „რევოლუციური პატრიოტიზმის“ საკითხს: „მე არ გამოვცდილვარ. ეიცო, რომ რევოლუცია არც „ლიტერატურაა“, არც ლიტერატურაა, არც მხალთა შეცნობა, იგი უსოფადესი მონახაზია და ყვერცხოვით მხოლოდ ცენტრალურ პირიფუნებში, უმთავრეს მოვლენებში გლინდება. სიძნელეებიც აქედან მიმდინარეობს: რევოლუცია ცხოვრებად მაშინ იქცევა, როცა წერილმანეში გამოჟღერონდება და ეს, რა თქმა უნდა, ასეც იქნება“.

რევოლუციური პატრიოტიზმით, რევოლუციის მომავლისადმი რწმენითაა გამსჭვალული ბორის პასტერნაკის მიმოწერაში გამოვლენილი „სუბარო საყუთარ თავთან“, რაც ამავე დროს ვნახინება ანალოგიურ მოტიფებს მის იმ-გამინდელ ნაწარმოებებში. ასე, მაგალითად, საქართველოში ჩაფიქრებულ და საქართველოსადმი მიძღვნილ ლიტერატურულ-ფილოსოფიურ პიემაში „ტალღები“ პოეტი უშუალოდ უკავშირებს საქართველოს აღქმასა და ვარცდა თავისი სამშობლოს სოციალისტურ მყოზადს. კვავასიონის სიმბალიდან საქართველოს შემყურე წამოიწევენ იგი პოეტურ ჰანჯს, რომლის პირველივე სტრიქონი გულსხმობს „სოციალიზმის შორეთის“ მოახლოებას (**«ТЫ РЯДОМ, ДАЛЕ СОЦИАЛИЗМА»**), და ასე განავრტობს შემდეგ ამ სოციალისტური მომავლისადმი თავის მიმართვას:

თურმე აქვე ხარ სოციალიზმის შორეთით, თუნდა რაღა შორეთში შენ გაიღიღიე წინსვლის ხელისა და ჩემი საქე შენ ერთს მოგველო.

ქორმა და ცილა ვეღარ შეგარისხა, თეორიათა ვანღში კოფობ, ეთი შექი, ზღვაზე ბინდს რომ მიპაობს ან როგორც მღეთით ქართლში შეხინხვან.

შენ ხარ ვენახი, სიდაც დიაცოა არ უწერიათ ცრემლი და კვენსა და ჩემი ლეკსიე მიტომ მიაწყედა მათ ხვედრს, მათ იმედს, მათ ნეტარ დღესა.

შენ ხარ ქვეყანა, სიდაც მე ხურდად არ მიბრუნებენ ნიქსა და გარჯას, ვმდიდრდება, რადგან ახავის ეჭურდავ, ჩემია — რასაც ვაეცემ და ვხარყავ.

სიდაც სიახლეს მუდამ ასეთი ახლავს კოფი არნახულ წესითა და ჩანგიც ბავშვის სიციქასეთი მეხმარება მომავლის ბუქსთან.

ვარდა ჩვენს მიერ ხაზგასმული შეხმინებისა, აქ საველისხმოა შოთა რუსთაველის ცნობილი აფორიზმის პოეტური ვარიაციის მიადადებაც მომავლის საოცნებო სურათთან (**«Я знаю только то, что трачу»** — „რასაც ვასიემ შენია“). თვით ქალის ბედ-იღბლის განცდაც ამ კონტექსტში იგავე პარყულწყაროს უკავშირდება ნებსით თუ უნებლით. უფრო ვიან ბორის პასტერნაკის ერთიანი უახლოესი მეგობარიც — ანნა ახმარტოვა წარუბმეღარებს ეიფარაფავ ერთ თავის ლირიულ შედეგს შოთას ამავე აფორიზმს (იხ. **«Надпись на канге»**).

საქართველოსა და რევოლუციის ერთ მწკრივში დაახლოება კვალდაკვალ ვასდევს ქართველ მეგობრებთან ბორის პასტერნაკის მთელს მიმოწერას. ბევრად უფრო ვიან, 1951 წელსაც კი, პოეტი ასე მიმართავს ნინო ტაბიქეს: „ნინო, ჩემო უძვირფასესო მეგობარო, ჩემო სხარტულ... აი მეც ვავთავადები და ჩემი ცხოვრება, დღეთს მადლო ეგზომ ბედნიერი, დარჩება, როგორც ურუმზად მოთხრობილი, ერთი აბრით გამსჭვალული წიგნი რამ. და რაღა იყო მასში უმთავრესი, ბირითაღი? მაგალითი მამაჩემის მოღვეწეობასა, მუსიკის და ა. ნ. სერიაბინისადმი სიყვარული, ობიასში ახალი სოფლი ჩემს შემოქმედებაში, რუსული დამე როფოდ, რევოლუცია საქართველო“. ასეთი განცდა საქართველოსი მას იმთავითვე დაეხადა და იგი სავანგებოდ აღნიშნავდა, რომ ეს მას ტუციან ტაბიქესთან ანათესაებდა. ვერ ეიღვე 1934 წელს წერდა იგი ნინო ტაბიქეს, რომ მას „სულის სოლრბეში თითქოს წებოთი სავსე ბოთლის მსგავსი რამ უღვას და უკავშირებს ერთიმეორეს“

სოველივე საუკეთესოს, რაც კი ოდესმე განუცდია, და რომ საქართველო და ქართველი მეგობრები მისთვის შინაგანადაა დაკავშირებული — რომე როლანთან, უფროს დასთან, რევოლუციურ გერმანიასთან, რომელიც მოელოდნენ აღიქვას ბუნებრივ გაგრძელებად წარმოსახა და ა. შ. ამის თქმა და ტიციანის ვახსენებაც ერთი იყო: „განა თქვენთვის, ნინო, უცხოა სულის ასეთი წყობა? თქვენს გვერდით ზომ ასეთე ცოცხალი ბოთლა — ტიციანი. ტიციანი კი, ასე თუ ისე, უძლიერესია ლირიკოსთა შორის“. ბორის პასტერნაის აღნიშნული განცდისა და გაზრების დამაოქმედებლად საინტერესოა სიმონ ზეჟოვანის მოგონებაც, რომელიც სწორედ პასტერნაის მიერ საქართველოს პირველი შეცნობის ხანას გულისხმობს: „ეს ის დრო იყო, როცა ახალი სიუჟარული იშვა მის ცხოვრებაში, როცა პოეზიის ცეცხლი მის გულში ძლიერ ვიხივებდა. მას ოქტური დრამა შეეძინა და ეს დრო ეტაპური აღმოჩნდა მის შემოქმედებაში. იგი შემდეგში შეუძნებლად — ჩემზე საქართველომ ისეთივე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა, როგორც რევოლუციამ. ეს სამყაროს და ცხოვრების ახალი აღმოჩენა იყო. მერმე მიიხზა, ზემში საქართველო, რევოლუცია და შექსპირი თანაბარ გაცეხებს იწვევსო. ეს მხოლოდ მას შეეძლო ეთქვა — სრულიად სხვადასხვა ცნების თუ მოვლენის მონათესავე თვისებები მოენახა და ერთგვარი სინთეტეც დაეცა“.

აი რატომ ნიშნავდა ბორის პასტერნაისათვის საქართველოში მოგზაურობა „საყოთარი სელოსა და არსების წიაღში მოგზაურობას“.

ამ სულიერ მარშრუტს კიდევ ერთი შეხვედრის წერტილი გააჩნდა. როგორც ვიცით, ტიციანთან 1936 წელს გაგზავნილ წერილში ბორის პასტერნაკმა გამოსთქვა აზრი, რომ რევოლუცია ჭერჭერობით „ცენტრალურ პიროვნებებში და უმთავრეს მოვლენებში ვლინდებოდა“. აქ ნაგელისხევი საზე რევოლუციის პელაგის ლენინისა, როგორც ცნობილია, იშვიათი მხატვრული ძალითა და სწორუპოვარა პორტრეტისტის სინთეტით წარმოსახა თვით ბორის პასტერნაკმა თავის პოემაში. «Высокая болезнь»:

Чем мне закончить мой отрывок?
Я помню, говорю его
Пронзил мне искрами загромок,
Как шорох молнии шаровой.
Все встали с мест, глазами втуне
Обшаривая крайний стол,
Как вдруг он вырос на трибуне
И вырос раньше, чем вошел.
...Он был — как выпал на рапире.
Гоняя за высказанным след,
Он гнул свое, шпалаяк топяря
И пляя передья штиблет.
Слова могли быть о мазуте.

Но корпуса его изгиб
Дышал полетом голой сути.
Прорвавшей глупый слух мазут
И эта голая картавость
Отчитывалась вслух во всем,
Что кровью былей начерталась:
Он был их звуковым лицом.
Столетний завистью завистлив,
Ревнив их ревностью одной,
Он управлял течением мыслей
И только потому — странной.
Тогда его увидев вьязе,
Я думал, думал без конца
Об авторстве его и праве
Держать от первого лица.
Из ряда многих поколений
Выходит кто-нибудь вперед.
Предвестьем льгот приходит гений
И гнетом мстит за свой угод.

ამ ფრაგმენტის ძლიერება საყოველთაოდაა აღიარებული. იგი აღტაცებას იწვევდა მიაჯოვნიკით დაწვეული (რომელმაც დაბეჭდა იგი თავის ჟურნალში), ეილერ დღემდეც და მითითებებს საგულისხმოა ის შეფასება, რომელიც ბორის პასტერნაკმა მისცა პაოლო იაშვილის ცნობილ ლექსს ლენინის გარდაცვალებაზე, რომელიც თვით პასტერნაკმა თარგმნა ჩინებულად: „პაოლოს ლექსი — განსაკვირვებელია. ამაზე უფრო ცოცხალი და ძლიერი რამ ლენინის სიკვდილზე ვერ მე არ წამაიკითხავს!“ (წერალი ზ. ელენტი).

თვით პასტერნაის შემოქმედებაში — არამარტო პოეზიაში, არამედ პროზასა და მემუარულ ნარკვევებში — ლენინის სახეს სრულიად განსაკუთრებული ადგილი უკავია და ისიც დაზეყოთებით შეიძლება ითქვას, რომ პასტერნაკის ლენინს მსოფლიო ხელოვნებაში ერთ-ერთ უპირველეს ადგილი მიეკუთვნება. თავის პართულ მეგობრებს ბორის პასტერნაკმა ერთხელ ასეთი ბრწყინვალე მონოლოგი მიაწვდინა, სადაც ლენინის მოვლინების ისტორიული აუცილებლობა დაახასიათა და დაუკავშირა იგი მაშინდელი გაბრწყინებული შელახელი მსოფლიოს (რასაც მან სრავსტულად შეარქვა «Тверские-ямские века») რევოლუციური განახლების გარდევლობას: „განა ეს ტერსკაია-იამსკაიათა ზღაართი მხოლოდ მოსკოვში, მხოლოდ რუსეთში არსებობდა? ეს ქუჩა, საუკუნის ეს ბინდიანი საღამოსხნის ქუჩა, სუფედა ყველგან. რამ გააერთიანებოქა, რამ შეაკავშირა მეცხრამეტე საუკუნე ერთ მთლიან ისტორიულ მონაკეთად? სოციალისტური აზრის დაბადებამ. ქუჩდნენ რევოლუციები. თავგანწირული ახალგაზრდები ბარაკებს აწყდებოდნენ. პუბლიცისტები თავს იტეხდნენ საკითხზე, თუ როგორ აელავათ ფულის ცხოველური უღაერობა, მისი მხეცური უნა-

მეოხა, როგორ დაეცათ ღირსით და უსახ-
 რითა აღმანიერი ღირსება. იშვა მარქსიზმი.
 მან განწერიტა ბორტების სათავე, მიაკვლია მის
 ზესვებს, მიიწინა განქრებების სამუხალებასაც.
 იგი გადიქვა საუქუნის ძლევაშიოსოდ ძალად.
 ღია, ყოველივე ეს ვახლდა საუქუნის ტერ-
 სიკაი — იმპერიათა ქველი მთელი ეს ტუქუი
 და სიბინძურე, საწმინდის გამოსხივებაც, ვარ-
 ენილებაც და მუშათა უბნებიც, პროცამაცი-
 ები და ბარიადები... და სწორედ ეს შეცხრა-
 შერტ საუქუნე თავისი რეგულაციებით პარტი-
 ზი, რუსული ემიგრაციის რაქმენივე თაობა,
 გარყენით დაწვებული, ვეღა ჩაფტრებელი
 და სისარულეში მოყვანილი თუ განუხორცილე-
 პელი მეფის მკვლელობა, მსოფლიოში აბიზო-
 ტრებული მუშათა მოძრაობანი, მთელი მარქსი-
 ზმი ევროპის პარლამენტებსა და უნივერსი-
 ტეტებში, იღათა და შეხედულებათა მთელი
 ახალი სისტემა, დანკენათა და გაახრებათა მთე-
 ლი სახლუ და სისწრაფე, სარკაში და დამკი-
 ნაი თვლი და კილო, მთელი ის დამპარე ტუ-
 მოტელობა, რომელიც ღობიერებთასა და სიბ-
 რალელის დასამეიდრებლად იყო გამომუშავე-
 ბელი, — ყოველივე ეს შეითვისა, შეიწოვა და
 ვანოვადებულად გამოხატა თავის თვში ლენი-
 ნმა, რათა ვანსიხიერებელ შერისრეხად და
 სასჯელად დასტყდომილდა თავს ბორტომქელ
 და დრომქელთა ეპიონიზმს — ლენისავე უქლ-
 და ბორის პასტერნაკმა ავტობიოგრაფიული ნა-
 რკვევის ერთი ნაწილი, სადაც ემიგრაციიდან
 დაბრუნებელი ლენინის მწელებისა და თებერ-
 ვლის რეგულაციის მწედვე ახალი სოცილის-
 ტერი ახერათების აუცილებელი შერწყმა არის
 დახასიათებელი: „ლენინი, მისი მიტლოდნელ
 მოვლინება კარჩაყტილი სახლერიდან, მისი აღ-
 მწუნებელი ცეცხლოვანი ვამოსებლები; მისი ამ-
 კარა, ყველასათვის ცხადი პირდაპირობა, მიმ-
 თიხვეწლობა და მონასწრაფვა; უმავალითა და
 შეუდარებელი სითამამე აბოპრებულ სახალ-
 ხო სტიქისთან ერთიერთობაში; მისი მზადყო-
 ფნა — არ ვაუწიოს ანგარიში არავითარ დაბრ-
 ყოლებს — თქლადე კერ კადვე დამოპრებ-
 ლე უმს — ახალი, ჭეარჩნებელი საყაროს
 დაუყოვნებელი დასამარებლად; მისი უყოყმა-
 ნო და უანგარიშო წინსწრაფვა; მომავლინებუ-
 ლი დაიციენით გამსკვლულ, გამანადგურე-
 ბელ მზიდებათა ნიაღვარი, ყველა ეს თვისება
 თავზარს სცემდა სახტად დორჩენილ მოწინაღმ-
 დებეთ, ნესხავდა, ხიბლავდა მოშირდამირეო,
 მტრებშიც კი იწვევდა უნებლოე აღტაცებას.
 რარიგადაც არ უნდა ვანსხვადებოდნენ ერთ-
 მანეთისაგან სხვადასხვა საუქუნეთა და ხალხთა
 დიდი რეგულაციები, მათ აქეთ, თვლი რომ გა-
 დავდვლოთ, ერთი საერთო თვისება, რომელც
 მათ, საბოლოო შედგეში, ანათესავებს, ყველა
 ისინი ისტორიულ იშვიათობას, ვანსაკუთრებულ
 მოვლენას, კაცობრიობის ეამხადრიცხვამი სა-

განგებო გარემოებას წარმოადგენენ და მარ-
 თხოვენ კაცობრიობისაგან ძალთა იტოქმედე-
 რეს და ამომწურავ დაბაბვას, რომელთა მიხედვით
 მაც ხშირად ვერც განმეორდებიან. ლენინი სე-
 თი ღირსაბსოლუარი საგანგებო იშვიათობის აღ-
 და და გელო, სიწდისი და გამართლება იყო.
 იგი იყო სახე და ხმა რუსეთში შიშილი განე-
 მეორებელი და არახვეულებრივი ქარიშხლისა.
 მან გენიოსის გამძაფრებით, უყოყმანოდ ატის-
 რა პასუხისმგებლობა მსოფლიოში უნაბაი
 ნგრევისა და სისხლისღვრისათვის, მან უმისრად
 გადისროლა ხალხში მოწოდება, მიმართა მის
 ყველაზე იღუმალ და სანდუგარ ზრახვებს, მან
 რყენეს აბოპრებუბის ნება დართო და ქარტე-
 ხილებმაც მისი კერთხვეით გადიარეს დედამი-
 წახე“.

ხშირად თითქოსდა შემთხვევითი საბაბუც კი
 იწვევდა პასტერნაკში ლენინთან მიმინიშნებელ
 ასოციაციებს, რაც მეტად ღრმა და გამჭირბი
 დასკვნებითაც გვირგვინდებოდა. ასე 1942 წლის
 თებერვლიში, საშამელს ომის უმიძიეს ხანში.
 მან ასეთი დაკვირვება გაანდო ერთს მეგობრე-
 ლად ფაახლოვსად მწერალს: „მიგამიტყვათ
 თუ არა ყურადღება ლენინისა და ლევ ტოლს-
 ტისის ენის მსგავსებისათვის? როდესაც იტალია
 თავს დაესხა აბიზინიას, „იხვეცთამ“ გამოაქვე-
 ყნა ნაწყვეტები ტოლსტოის 90-იანი წლების
 შეავლში დაწერილი ატალიის აბიზინიაზე პირ-
 ველი თვდასხმის დროინდელი დღიურიდან. ამ
 ფრაგმენტების გადაკითხვისას განცვიფრებულ
 დავრჩი აღმოჩენილი მსგავსებით. იქნებ მე ველ-
 მომეფნა ის საოცრად მონათესავე ტონი, რომ-
 ლითაც ირივენი ღახათანად ესწრაფებოდნენ
 იმპერიალიზმის მეშინერი ცვილიზაციის სა-
 ყოველთაოდ აღიარებულ და ფერუმპრილით
 შელამაზებულ პირობითობებს. ამ მსგავსების
 შიქმა მე დავიინახე ღრმად ეროვნული, ჩვენი-
 ეის მეტად მშობლოერი რამ — ფაქტებისად-
 ში, ტეშმირიტებისადაში უმიზეზო და უბოღნიო
 ერთგულება, ალაღმართლობა, რომელიც მუდამ
 უადგილოდ და შემაწუხებლად გამოიყურება
 ჩვეულებრივი და ჩვეული დამყავებელი ყო-
 ველდღიერობის მიმართ. უეჭვმინიო მხოლე-
 უბათა ეს ტოლსტოისებელი ვრავალები მიმინია
 მე ახლაც ჩვენი ეროვნული არსის გამოხატე-
 ლებად, ისევე როგორც მასთან შეხმანებელი
 და მონათესავე თვისებები ლენინისა. აქ ვხედავ
 მე იმ ტრადიციის სათავეს, რომელსაც შევიძი-
 ლია სოციალისტური რევალნი ეწეოდით, თუ
 კი ამ ტერმინით არ შევფუთავთ სრულიად სა-
 წინაღმდეგო რაიმეს; ყოველივე მაღალფარდო-
 ვანსა და ოპოფებებზე შემდგარს, რიტორიულს,
 უნიდავოს, აღმანისისათვის ფუქსა და უსარ-
 გებლოს, მორალრიად კი საუკვოსა“.

გავახსენოთ ის ფაქტი და დასკვნა, რომე-
 ლიც ბორის პასტერნაკმა გამოიტანა საბჭოების

მეცხრე ყრილობაზე ლენინის ნახვისა და მოს-
ვენისას:

Тогда ёго увидевъ въяве,
Я думалъ, думалъ безъ конца
Объ авторствѣ его и правѣ
Держать отъ перваго лица.

პირველებისა და ისტორიის ეს ურთიერთმი-
მართება, პირველებს „საავტორო უფლებანა“
ისტორიის თავფურცელთა მიმართ, ამ უფლება-
თა ზნეობრივი საფუძვლის სიწმინდე, რასი აუ-
ცილებლობაც ლენინის გრანდიოზულმა მიაგ-
ლითმა ცხადყო და დადასტურა, ყველა ეს რთუ-
ლი და მტკიცეული საკითხი მუდამ იყო კეშმა-
რიტების ძიებით შთაგონებული პოეტის ყურა-
დღების ცენტრში. როგორც ვიცით, საქართვე-
ლოში პირველი სტუმრობის ხანაში (1931-33
წლები), სამოქალაქო მოტივების კომპლექსში
განსაკუთრებული გამაზივლება ვანიცადა ბორის
პასტერნაკის შემოქმედებაში: 1931 წელს თბი-
ლისში პირველად გამოქვეყნდა (საქართველოსა-
დმი მიძღვნილ ლექსებთან ერთად, საერთო სა-
თაურით — „თბილისი“, შემდგომ პუბლიკაცია-
ში კი საველისსმომინაწერით — „ყოფარი —
თბილისი, პარლოს სხლი“) ბორის პასტერნა-
კის ცნობილი „საპირველმისო“ ლექსი, რო-
მელშიც საზეიმო შხადებათა ჩინებელი აღწერა
დავერგვინებულა დღევანდლობაში უკვე
ფესვგადგმული სასიქადლო მომავლის განკე-
რტობა:

ყოველ წლისთაზე სულ უფრო უხვად
ვაიფურჩქნება ია და ვარდა,
ბრძენი სძლევს უეცის, გულწრფელი —
გულზარბს,
და ვერც სიხარულს დაიარგავს დარდი.

სულ უფრო ლაღად და შესამჩნევად
შეამკობს მთა-ბარს, ქალკეს და სოფელს
ყოცხალი აზრი, ზალასი ჩვევა,
მიავნებს ლექსიც მადლიერ მომკელს.

ვიდრე ნაწვიმარ ეაზის სიმარცხე
ახალ და ახალ მტევანს მოისხამს,
ვინდა თუ არა, მიიღე იმარცხებს
დაღვინებელი ძალა დროისა.

ბორის პასტერნაკისათვის ნათელია, როგორც
ის ამას ახლო მომავალში ტოციან ტაბიეტს მის-
წერს, „რევოლუციის ვერ მხოლოდ უშთავრეს
მოვლენებში გამოვლენების“, სხვა ფუნებში მი-
სი ვერ კიდევ შეუღწევადობისა და „აქედან გა-
მომდინარე სიძნეულების“ შეფარდება. ნათელია
მისთვის იქვე ფორმულირებული და „რევოლუ-
ციური პატრიოტიზმი“ გამჭებებული პერსპექ-
ტივაც: „რევოლუცია ცხოვრებად მაშინ იქე-
ვა, როცა წერილობაშიც გამოვლინდება, და
ეს, რა აქმა უნდა, ასეც იქნება“, ახლა კი, 1931

წელს, ზემოთხსენებულ ლექსთა ციკლში ზვეს
მიერ უკვე მოყვანილი საპირველმისო სტრო-
ფების კვალად ეს დღევანდელი განვითარებუ-
ლი:

ახლა მუდამ: საუცუნის წინსვლა აქებებს
ენაგატლევალ მეთურებს, მლიქვნელთ
ამალით.
ო, როგორ მინდა, ვით სიზმარი დღის
სინათლზე,
ვიხილო ამ დროს თვით ცხოვრება
შეუბღალავ!

სახტად დარწმუნლ მეოცნებებს მან არ მადწვა
მრავალ დიდებულ წამოწყების პეუნი და გემო!
მე როლი ვჩემობ მათს სიყვარულს
სხვათაგანით ურცხვად,
მე ამ საწყისთა წინათგარძნობით განკვერტის
ვჩემობს.

და ამა, დღენი ზეთლიანი გემის დასტურად,
ისევ ზამთარი და მეოთხე წლის მომპლავება.
ორი ქალწული, როგორც ორი წრფელი
ნათურა,
იწვის, ანათებს ზვენთა დარდთა
განსამტარებლად.

მე მათ ვუმტაცებ დაქინებით: ვხედავ
მომავალს.
ისე ვით ყველა გულმართალი მკეიდრი ამ
დღეთა!
თვით ზეიბარნიც დავსახინრდით, რადგან
თბომიავალს,
მერმისში გაპრილს, ვერ განვეღტვეთ, ოდეს
ამხედრდა.

და თუ სიყვდილის შემოტევას ველარ
გავეშლბო.
მით უფრო ლაღად შეიკრება ფრთიანი
მოღვმა
შორეთის ბინდში, საით უკვე მეორე
ზეთწლედს
წარუვლენია თუხისები ვით სულის მოთქმა.

მაშინ კი დარდის ნატამალიც არ გაიყაროთ,
თქვენში ისახლებს ზემი სული, ვფიცავ,
უწებლად
თავაცთავან კი გვაქვს პირობა — გვემა
გვაკმარონ,
მალამოც მოგვეცენ — ძველთა წულღათა
განსაკუთრებლად.

ამ ლექსში თითქოს უფრო მკაფიო პასუხი
იყო გავეშული კითხვაზე, რომელიც ბორის
პასტერნაკმა იმავე წელს გამოქვეყნებულ
„საქართველოს სიძისადმი“ — ბორის პინია-
კისადმი — მიმართულ ლექსში წამოტბა:

მეც ხომ ზეთუნდის საზომს ვირგებ, მის
 სიბრძნეს ვფიცავ,
 და თუ ვბორძივობ — მასთან ერთად,
 მასთანვე — ემარჯვობ!
 მაგრამ რა ეყუო ამ დღოციელ ვულშეკრდის
 ფიცარს,
 იქ ჩაკოცრილი უზნეობა ეის შევხარჯო?

ამავე დროს ყველა ეს პოეტურად განსაზღო-
 რებული დასკვნა თითქოს საბასუხოდ ავღერე-
 ბული გამოახილია იმ კითხვებზე, რომლითაც,
 სოეტმა საქართველოში პირველივე ნაბიჯის შე-
 დგომისას მიმართა კავკასიონსა. და მის თავბრუ-
 ღამსხვევ სიმძლიდან გამოცხადებულ ქვეყანას:

სანამ შე ვლანდავ და ვეფერები
 ფრთიან ქონვერთა ქარაენის აშლილს,
 ის კი მიამობს უელმოღერებით
 ცისფერ მორვეს და ინთქმება ჟანღში,

სანამ გერბის ტუტოა არტახებს
 აშაქონრილი თბემის შიტკალი, —
 რას ჩამჩურჩულებ, რას შიჯარნახებ,
 კავკასიონო, რა ექნა, მოთხარო!

თასა მკლავით მოუქმელებო,
 რამ განამტყიცა, ზეიში შენი?
 ცალთვალა დევო, ეის უთვალთვალენ,
 ჟანზებო, რისთვის შეხსენ ბქენი?

ეს ხომ ის ხედეა და საბედისწერო კითხვებზე
 ის მოსალოდნელი მომავალი პასუხიც, ჩვენთვის
 ნაცნობ „ტალღებში“ რომ იყო მინიშნებული:

კავკასი ჰავდა აწეწილ ლოგინს,
 ხილვანი ცვლადნენ ერთი-მეორებს.
 ჩალურჯებულ შუინჯარა ფლოქვით
 ტორავდა ლურჯად ჩამებულ შორვეს.

უგუნებო და შაინე შემტვეი,
 ვერდატველო საკეთარ ჰერქში,
 კავკასიონი თავგამეტებით
 იგერიებდა უაზნო შეჩრილო.

შემტერებელი ზღაპრულ მშენებას,
 არ დაეძებდი ქვეყნად არაფერს.
 როგორ შემშურდა, როგორ მუნება
 ამკვარ ზღუდეთა სიამყარავე!

ნეტავი ღმერთმა ასეთ მაგალითს
 შეგვეზაროს, რათა ვავლანდით დელგმა
 და წარმოვსახით ასევე თვალნათლავ
 ჩვენი დღე, ჩვენი ნატრული გვემა!

დღითა და ღამით, დღითა და ღამით
 გზას გამიკლევდა მხოლოდ ის ერთი

და ჩემს უღდეურ ღალადთა ყამირს
 ვადათვლავდა ზემებრავ ტრეკინს
 ზურგს შევაქცევდი ცდუნებას ნაცადს
 და შეუწმუნველად, ვფიცავარ სინდისს,
 ლექსის მქდაბნელის ცხოვრების ნაცვლად
 თვით პოემათა ცხოვრებას ვცდიდი.

პოეტური (ციკლის „სობლისის“ პირველი ლექსი
 («Весенний день тридцатого апреля»)
 ბორის პასტერნაკმა 1932 წლის პეტრიაკიაში
 ორ ახალ ლექსს დაუთვსორა (1931 წელსვე და-
 წერილთ), ზოლო ხელნაწერის ერთ-ერთ ნუსხა-
 ში სამივეს საველისხმო სათქური მისცა — „სა-
 შოქალაქო ტრიადა“. ამ „ტრიადაში“ სავანებო
 შნიშვნელობა შიენიჭა შეორე ლექსს, სადაც
 ახალ ისტორიულ ეტაპზე კვლავ იყო წამოტრი-
 ლი საკითხი ისტორიის თავფურცელთა შიშართ
 „სააეტორო უფლებებზე“ და ამ უფლებათა
 ზნეობრივი გამართლების წინაპირობებზე. ლექს-
 ში (ნაწილობრივ პარაფრაზად, ნაწილობრივ ვე
 უშვალო ციტირებით) მოყვანილი იყო ზემეი-
 ნის ასი წლის წინათ დაწერილი ცნობილი „სტა-
 ნუების“ სტრაქონები, რასაც ვადაშწვევეტი მნი-
 შვნელობა მიენიჭა ამ ლექსის დედააზრის გა-
 მოხატვაში:

Столетье с ливнем — не вчера.
 А сила прежняя в соблазне
 В надежде славы и добра
 Глядеть на вещи без боязни.

 Хотеть в отличие от хлыща
 В его существовании кратком,
 Труда со всеми сообща
 И заодно с порядком.

 И тот же тотчас же тушик
 При встрече с умственной ленью,
 И те же выписки из книг,
 И тех же зр сопоставленья.

 Но лишь теперь сказать пора,
 Величьем дня сравнение разны:
 Начало славных дней Петра
 Мрачили мятежи и казни.

 Итак, вперед, не трепеща
 И утешаясь параллелью,
 Пока ты жив, и не моща,
 И о тебе не пожалели.

ეს საოცარი აზრობრივი ტვეადობით, ისტო-
 რიული ნათელჭერტით და (შთავარი ადრესატის

ვათელისწინებით) მართლაც რომ წინასწარ-მეტყველური წვდომით გამოჩნეული ლექსია. ნიშანდობლივია აქ ჰემეოსისეული „надежды славы и добра“-ს ამჟღავნებელი და მოტყუებელი, რომელიც აქვს რაიბა პოეტისა და მოქალაქის დროსთან, ეპოქასთან კავშირის განმტკიცებისათვის. ორგანული ლიტერის გამოხატვა, ეპოქასთან, რომელიც თუ კი იწვევდა რაიმე საგულისხმო ისტორიულ ანალოგიას, ამავე დროს, საკუთარი ვალდამწყვეტი ნიშანთვისებებით ამ ანალოგიის გადალახვისა და „მოხსნის“, სტრუქტურული განსხვავების ტრიუმფის სარწმუნო და მყარ საფუძველსაც იძლეოდა («величием для сравнение разны»).

„თბილისისა“ და „სამოქალაქო ტრაიდი“ ერთობლივად აღწვეულ პოეტურ ციკლებში აღ-ბეჭდილი განწყობილება სულ უფრო და უფრო მტკიცეობდა ბორის პასტერნაის შეგნებაში ოცდაათიანი წლებს პირველი ნახევრის მანძილზე. ეს ხანა მოიცავს, როგორც ვიცით, საქართველოში მეორე გამგზავნებას, ქართველ მოღვაწეთა მუშაობის გაღრმავებას, ქართული პოეზიის თარგმანებზე მეშაობის პირველ ეტაპს, 1934 წელს საბჭოთა მწერლების მიხედვლად ურილობას (რომელზედაც პასტერნაი ბრწყინვალე სიტყვით გამოვიდა ტიციან ტაბიძესა და პაოლო იაშვილთან ერთად), 1935 წელს პარისის მწერალთა მსოფლიო ანტიფაშისტურ კონგრესზე გამგზავრებას (გალაქტიონ ტაბიძესთან ერთად), ტიციან ტაბიძესთან და პაოლო იაშვილთან გაცხოველებულ მიმოწერას. ამ სიაზღაოებრივ და ბიოგრაფიულ საფუძველზე სულ უფრო და უფრო მყარად გამოკვეთილია განწყობილებებმა სათანადო გამოხატულება პოეტს როგორც ბორის პასტერნაის მიმოწერაში, ისე მის შემოქმედებაში. 1936 წლის ერთ-ერთ ლექსში („უდროოდ გარდაცვლილს“) ასეთ სპაროგრამო სტრუქტურას ვხვდებით:

Эпохи революций
Возобновляют жизнь
Народа, где струсает,
В громах других отчизн.
Страницы века громче
Отдельных правд и кривд.
Мы этой книге коричей
Простой устойчивый шрифт.
Затем-то мы и тянем,
Что до скончания дней
Идем вторым изданием,
Душой и телом в ней.

განა სიტყვებში „საუკუნის ფურცლების“ შე-სახება, რომლებიც „ცალკეულ სიმართლზე თუ უსამართლობაზე ხმადაღანი არაა“, არ ისმის გამოამბილი ტიციან ტაბიძისადმი მიმართული, ჩვეულის უკვე ნაცნობი შეგონებისა: „აეღუთ

რეკოლუციის მის მთლიანობაში, ბუდისწერას, თქვენსავე ახალ სულისკვეთებაში... და მწიფდება, ცხოვრების სანახაობას... ენდობს...“ და არა კვირებულს?“. იქვე იწერება მეორე ლექსიც, სადაც არა ნაქლები თვალსაზრისით მდებარეობა შეხშინება კვლავ ტიციანისადმი მიმართულ სიტყვებთან „ხალისი, მიწისა და ზეცის“ შესახებ, რომლებიც საკუთარი გულის სიღრმეში და სულის წიაღში უნდა ეძიოს შემოქმედმა:

Тебя ищили на полях
В года, когда в огне невзгод
В золоте народонаселения
Оплавились ядро: народ.
Он для тебя вода и воздух.
Он — прежний лютик лугоной,
Копной черемух белогрозных
До облак взмывший головой.
Не смысливай ему отметок.
Растроганности греш цена.
Грозой пади в объятья веток
Дождём обдай его до дна.
Не улыбайся, — не подтянем.
Сгнись без пести, вернись без сил.
И по реьям и по плутаньям
Поймем, кого ты носил.

პოეტის ხალხთან კავშირის ასეთი გაგება წითელ ხალხს გაყვება ბორის პასტერნაის შემოქმედებასა და მიმოწერას. ცოტა წინ გადავიხედოთ. 1946 წლის მიწურულს, როდესაც ბორის პასტერნაის, რომელმაც სამამულო ომის წლებში განსაკუთრებული ძალით განიცადა ხალხთან, სამშობლოსთან, რევოლუციის მონაბოვრობა საგანგებო სისხლორციული ნათესაობა, თავს დაესხნენ ზოგნი და ზოგნი კონსტიტუციონალური ეტრნალისტები და ბრალად დასდეს ხალხისაგან განდგომა, თვით მან, ნინო ტაბიძისადმი მიმართულ წერილში, ჩვეული პირდაპირობით გამოთქვა თავისი აზრი ამ საკითხზე: „ამ შემოღობის ციხე-სხედებში მე სრულიადაც არ შემაწუხა. განა რომელიმე ჩვენთაგანი იმდენად ჩლუნგი და კადნიერი, რომ დაქდეს და იფიქროს — ხალხთან ვარ მე თუ არა? მხოლოდ ფრაზიოლოგებსა და უსინდისო მოლაყებებს შესწევთ უნარი ამ მკაცრი და დიადი სიტყვის ხმაარებისა ისე, რომ თავსაც კი არ იწუხებენ, რათა დაფიქრდნენ, შეჩინა თუ არა ამ სიტყვას, მათს მიერ წარმოთქმულს, რაიმე მნიშვნელობა მიანიჭ...“ 1950 წლის გახატულ-ზე, როდესაც ანა ახმატოვა, დიდი ხარვეზის შემდეგ გამოაქვეყნა ეტრნალ „ოგონიოკი“ პატრიოტული და სამოქალაქო შეგნებით გამსჭვალული ლექსების ციკლი, გულწრფელად გახარებულმა ბორის პასტერნაიმ განაღო ნინო ტაბიძის ასეთი გუმანიც: „არ მსიაზღვრებს ოღონდ,

რომ ანალოგიის ძალით ყველამ ჩემვენ დაიწყო უტრება რაღაცის მოლოდინში. მაგრამ უცვლელი, რაც მან ახლა წარმოთქვა, მე უკვე ნათქვამი პაქს ამ ოცი წლის წინათ და თანაც ერთ-ერთ პირველთაგანს, როდესაც ასეთი ხმები მეტად იმეფათად და მხოლოდითს რიცხვში გაისმოდა. ასეთ სიტყვებს არ იმეორებენ წამლადწუმ. მათ ან აქეთ რაიმე ახრი, ან არაფერს არ გამოხატავენ და ამ უცანასკნელ შემთხვევაში ვერაფერი განმეორებენ ვერ უშველის საქმეს.

ძველი მისახველბი რადიო, რომ „ოცი წლის წინათ ნათქვამში“ ზორის პასტერნაკი თავის „ტალღებს“ და საქართველოსთან დაკავშირებულ ლექსებს, „სამოქალაქო ტრიადას“ და, საერთოდ, „მეორედ დაბადებას“ სათანადო სტრიქონებს გულახდობს, ეს ხახვი გავრცელებულია იცდიათიანს წლებს შუაგულს შექმნილ ლემსებში და დაგვირგვინებულია კვლავ საქართველოსადმი მიძღვნილ ორ ახალ პოეტურ ციკლში — „მგზავრის ჰანაწერები“ (ანუ „1936 წლის ზაფხული“) და „მხატვარი“ (ანუ „1936 წლის ზაფხული“). პირველი ამ ციკლთაგანი უმთავრესად ტიციანისა და შაოლოს სახელებს უკავშირდება და მათი შეველბობით არის შექმნილი საქართველოს წიაღში, ხოლო მეორე მთლიანად გიორგი ლენინის პიროვნებითა და პოეტური არსებით არის შთაგონებული და მისდამი არის უშეალოდ მიძღვნილი.

ზორის პასტერნაკის ტიციან ტაბიქსა და შაოლო იაშვილთან მეგობრობა, რამაც მეოცე საუკუნის ერთი უდიდესი შემოქმედთაგანი სუფრად და ბიოგრაფიულად სამუდამოდ დაუკავშირა საქართველოს, მართლაც რომ ლეგენდარულ მოვლენას წარმოადგენდა და თავისი ბუნებით გოეთე-შილერის, ბაირონ-შელლის, პუშკინ-მიკოვიჩის, ილია-ავაქს სულერ და უწყველბობათა მონათესავე ტრის გენასახერხებდა, ეს სულიერი ნათესაობისა და მოღვაწეობის პარამონიული თანხმობის ისეთი შემთხვევაა, რომელიც ადრე თუ გვიან სიმბოლურ და ემბლემატური შარკანდელით იმსახურა ხოლმე და, საზოგადოების შეგნებაში ღრმად შეღწეული, როგორც წესი, მოითხოვს თავისებურ მატერიალიზაციას ზელოვნებს პოეტურ თუ პლასტიკურ ფორმებში (სკულპტურა, ფერწერა, ლექსი, სცენა, ეკრანი). ამ სულიერი და ბიოგრაფიული „დეფუზიის“ გასაღებს ზუსტად მიავსო ზორის პასტერნაკის „მიმოწერის“ პირველმა უცხოელმა შემფასებელმა ვიტორიო სტრადამ: „ტიციან ტაბიქე და შაოლო იაშვილი... პასტერნაკისათვის იყვნენ ორი უნივერსალური ნიშან-სიგნალი ქველდითი აქტიური ცდისა, რაც სი ორიგინალად ერწყმოდა მისი სულის ყველაზე ინტიმურსა და ყველაზე ნათელმზილველ ნაწილს, სადაც, როგორც ღრთის ენიგმური და ძახილბერი გამოხატულებანი, თავიანთ გამოცხადებულ პოეტის ორი სხვა დიდი, ასევე ტრავიკულად დაღუბული მეგობრის —

ელადიმერ მიაკოვსკისა და მარინა ცვეტაევის ხმები... და ამ სახეთა გვერდით დგინდებოდა რი ტომოგრაფიის ადგილები, სადაც საქართველოს, მარადიული რუსეთის შემდეგ, რაღაც მისტიური და გრმნული კომპლექსირობით უპირატეს ესოდენ პრივილევირებული ადგილი... ეყეე 30-იანი წლების დასაწყისიდან საქართველო, როგორც ვრცეული და სულიერი მთლიანობა, როგორც სიცოცხლე და როგორც პოეზია, პასტერნაკისათვის იქცევა კემპირტი გამოცხადებად და მთელი თავისი უშეალო ინტენსივობით შედის მის შემოქმედებით აქტში. ხოლო „მეორედ დაბადებად“ მოყოლებული, ის კიდევ უფრო უძლეველი ძალით იჭრება პოეტის სულიერ ცხოვრებაში და იკავებს იქ თავდაპირველად უქსატოსა და აღტიყინებულ სიყვარულის, უფრო გვიან კი ტციეილისა და სასოწარკვეთის ადგილს, პასტერნაკში კი საქართველო ცოცხლობს უპირატესად მისი ორი დიდი პოეტის — ტციეან ტაბიქისა და შაოლო იაშვილის სახით“. (თარგმანი იტალიურიდან ბ. ბრეგაძისა).

ახლა კი ღრთა თვით ზორის პასტერნაკს მიეცეთ სიტყვა, რამეთუ მან ჩვენს მიერ უკვე დამოწმებულ ავტობიოგრაფიულ პროზაში „დაბადებად და გარეობანი“, (რომელიც მისივე „მწარველობის სიველის“ ბუნებრივ ვაგრძელებას ან, უფრო ზუსტად, ვარიაციულ პარიულს წარმოადგენდა) სერიაზინის, რილკეს, პლოეს, მიაკოვსკისა და მარინა ცვეტაევის გვერდით — შაოლო იაშვილისა და ტციეან ტაბიქის ადგილი მოხაზა თავის სულიერ სამყაროში, და ერთდროულად მათი უხადლო პორტრეტებიც დაგვიხატა.

„შაოლო იაშვილი სიმბოლისტიკის შემდგომი ხანის შესანიშნავი პოეტია. მისი პოეზია ემყარება შეგრძნებათა ზუსტ მონაცემებსა და მოწმობას. იგი ენათესაება უახლოეს ვეროპულ პროზას ანდრეი ბელისას, ჰამსუნისას, პრუსტიანსა და ისევე, როგორც ეს პროზა, აღსაცევა მოუღვინელი და ზუსტი დაკვირვებით. ეს უციოდრენად შემოქმედებითი პოეზიაა. იგი არ არის ვადატივირთული მასში მჭიდროდ ჩატრეული ეფემტებით, მასში ბევრი სიერცე და ჰაერია. იგი მოჩაობს და სუნთქავს.

პირველმა მსოფლიო ომმა მოუსწრო იაშვილს პარიზში, სადაც იგი სირბინის სტუდენტო იყო. იგი შემოვლითი გზით ბრუნდებოდა სამშობლოში. მიყრუებულ ნორვეგიულ სადგურზე იაშვილი მატარებელს ჩამორჩა. ახალგაზრდა ნორვეგიელმა ცოლ-ქმარმა, სოფლის მეცხოვრებელმა, რომელიც ქვეყნის სიღრმიდან იყვნენ მოსულინი ამ სადგურზე ფოსტის მისაღებად, და რომლებიც მოწმენი გახდნენ ამ ამბისა, შეიცოდეს ეშხიანი ქართველი, უფალმა უწყის, როგორ გამოვლადპარკენ მას და წაიყვანეს თავიანთ ფერმაში შემდეგი მატარებლის მოსვლამდე, რასაც მხოლოდ მეორე დღეს ელოდნენ.

იაშვილმა მშვენიერი თხრობა იცოდა. ის თავ-
გადასავალთა ნამდვილ მისხრობებზე იყო დაბა-
დებული. მას მუდამ კვალდაკვალ სდევდნენ
მოულოდნელი შემთხვევები, რომლებიც მხატ-
ვრულ ნოველებს წაავადნენ. შემთხვევითობა
პირდაპირ მიიტოვებდა მისკენ, ეწებებოდა მას.

ნიკიერება გამოყოფოდა მთელი მისი არსები-
დან. სულიერი ცეცხლით იყო განსხივებული
მისი თვლები. ენებათა ალმა დაამჩნია კვალი
მის ტერებს. განცდილის მტკუნვარებით იყო
დამწვარი და ჩაშვეებული მისი სახე, ასე რომ
იგი თავის ასაქმე უფრო ხნიერად გამოიყურე-
ბოდა.

ჩვენი ჩამოსვლის დღეს პაოლომ შეკრიბა მე-
გობრები, იმ დამწვარების წევრები, რომელსაც
თვითონ მეთაურობდა. არ მახსოვს, ვინ მოვიდა
მასთან. უმკველად იქნებოდა მისი მუხობელი,
პირველხარისხოვანი და უზადო ლორცოთი კო-
ლა ნადირაძე, აქ იყო ტიციან ტაბიძე თავისი
ცოლით.

...თითქოს ახლაც ვხედავ იმ ოთახს. ანდა
როგორ უნდა დამეჩვენებოდა იგი? მე მაშინვე,
იმავე საღამოს, თუმცა არც კი ვიცოდი, რა სა-
შინებლებანი ელოდა მას, ერთხელად, რომ არ
დამასტრუფოყო, ჩავუშვი იგი ჩემი სულის სო-
ღრმეში ყველა იმ საშინებლებასთან ერთად,
რომლებიც შემდეგ მასში ან მის მახლობლად
მოხდა.

რატომ მომეცლინა მე ეს ორი ადამიანი? რა
ეუფალი ჩვენი დამოკიდებულებას? ორივე გახ-
და ჩემი პირადი სულიერი სამყაროს განუყოფე-
ლი შემადგენელი ნაწილი. არცერთ მათგანს არ
ვანიჭებდი უპირატესობას, იმდენად განუტრეღ-
ლი იყვნენ ისინი და შეატყობდნენ ერთმანეთს.
ორივეს ბედო, ცუტავებს ბედთან ერთად, უნდა
გამხდარიყო ჩემს უდიდეს მწუხარებად და ტკი-
ვილად.

...თუ პაოლო იაშვილის ბუნება უმთავრე-
სად ცენტრიდანულ მისწრაფებაში ვლინდებო-
და, ტიციან ტაბიძე ერთთავად შინაპირსიყვანის,
ველის სიღრმისკენ იყო მიმართული და ყოვე-
ლი სტრუქტურით, ყოველი ნაბიჯით მოვიხიზნებოდა
თავისი მდიდარი, მიხვედრებითა და წინათგარ-
ნობებით აღსავსე სულის უღრმეს წიაღისკენ.
მის პოეზიაში გადაწყვეტილი ლირიული პო-
ეტრიკის დემონტაჟის შთაბეჭდილება, რა-
მელიც თან ახლავს ყოველ მის ლექსს: გრძობა,
რომ იგი ამოწურული არ არის, რომ ის, რაც
პოეტმა კვლავ უნდა თქვას, რაც მას დარჩა სა-
თქმელად, აშკარად ჭარბობს უკვე გამოთქმულსა
და განცდილს. ეს ხელუხლებელი სულიერი
მარაგი ქმნის ტიციანის ლექსების ფონსა და მე-
ორე პლანს და ანიჭებს მათ იმ თავისებურ გა-
ნწყობას, რომლითაც გამსჭვალულია ყოველი
მათგანი და რაც შეადგენს მათს უმთავრეს
ტექნიკურ სიმშვენიერებს. მის ლექსებში იმ-
დენივე სულიერებაა, რამდენიც იგი თვით მის
არსებაში იყო. ტიციანი კი რთული, ღრმა, მუ-

დამ სიყვითისკენ მიმართული სული და თავ-
განწირული სულისკეთების ფაქტორები იყვნენ.
როდესაც პაოლო იაშვილზე ვსაუბრობ, უკვე
წინ ქალაქური გარემოებანი წარმომიდგება:
ოთახები, კამათი, საყარო გამოსვლება, იაშვი-
ლის მჩქებარე მკვერმეტყველება დამლომობით
გამართულ ხალხმრავალ ნადიმებზე.

ტიციან ტაბიძეზე ფიქრს კი გადავყავარ ბუ-
ნების წიაღში, თვალწინ წარმომიდგება სოფლის
არე-მარტ, აყვებულ მდელოთა ლალი სიერცე-
ზლის ტალღები.

მიუტარავენ ღრუბლები, ხოლო მოშორებით,
მათ გასწვრივ, აზიდულან მთები. მათ ერწყმის
მოშიშარი პოეტის მკვერვი ფიგურა. მან
ოდნავ მოშლილი სიარული იცის, როდესაც
იცინის — მთელი ტანი ეწვლრება. აი,
იგი წამოდგა, გვერდით მიყვრდნო პავილას და
დანა მთარაქუნა კიქას, რათა გვანიშნოს, რომ
სიტყვა აქვს წარმოსათქმელი. ერთი მხარის მდ-
ლა აწევა უყვარს და ამიტომ, ცოტა არ იყოს,
გვერდულად შთაბეჭდილებას ტოვებს.

ყოვორში, გზის შესახვევის კუთხეში, სახლი
დგას. გზა მისი ფსაღის გასწვრივ მიემართება,
შემდეგ ვარს უვლის სახლს და მიჰყვება მის
უკანა კედელს. ყველას, ვინც კი ამ გზას ადგას,
ხედავ ოჩქერ.

ეს ის დროა, როდესაც ანდრე ბელის ხე-
რობისა არ იყოს, მატერიალიზმის გამარჯვებამ
მოსპო ქვეყნად მატერია. არც საშუალო-სასამელო
და არც ტანსაცმელი. გარშემო — არაფერი ხე-
ლმესახებში, მხოლოდ იდეები. თუ არ დავიდუ-
ბეთ — ეს ჩვენი თბილისელი ქალიქარი მეგო-
ბრების დამასტრუბებაა. მუდამ რაღაცას რომ შო-
ულობენ და, ღმერთმა უწყის, როგორ ახერხე-
ბენ ჩვენთვის გამომცემლობებში არარსებული
ნაწარმოების ხარჯზე ავანსურის მოგვარებას.

უკვლავ შევიკრიბეთ, ვუყვებით ერთმანეთს
ცხელ-ცხელ ამბებს, ევახშობთ, ვითხულობთ
ჩვენ-ჩვენს ახალ ნაწარმოებებს. საღამოს გრი-
ლი სით თითქმის თითებს აფთხურებს ვერხვის
მოყვრულსისფრო ფოთლებში, რომელთაც მეო-
ცი მხრიდან თფარხვერდოვანი ელფური და-
კრავთ. ჰაერა მითქმა-მოთქმასათვის გაელენთო-
ლი საშხრეთის დამათრობელი სურნელებით.
ღამემ ცის გუშნაზე დინჯად შეატრიალა თავი-
სი ვარსკვლავოვანი ურემი. გზას კი მიჰყვებიან
მიწიერი მთებისა და მანქანები და ყოველ მათ-
განს ჩვენი სახლიდან ხედავ ოჩქერ.

ან აი, ჩვენ დარილის ხეობაში ვართ, ან ბო-
რჯომში, ან აბასთუმანში, ანდა უთავბოლო ზე-
ტილის, მშვენიერებათა კურეტის, აბასგვარი
თავგადასავალი და ლიხის სმის შემდეგ, ვინ
რა შენაძენით. მე კი, ბაკურიაში დამხიანებელი
თვლით, სტუმრად ვარ ლეონიძესთან, საოცრად
თვითმყოფ პოეტთან, რომელიც ყველზე ღრმა-
და დაკვირვებელი იმ ენის საიდუმლოებას-
თან, რომელზედაც იგი წერს და ამიტომ ყველა-
ზე ახლად სათარგმნელია.

ნაშთადმევის ღრეობა ტყეში, ბალახზე, ტყე და დანახლისი, ორი პატარა თვალწარმტაცი ქალიშვილი. მეორე დღეს — მესტერის, მოხეტიალე ხალხის იმპროვიზატორის მოვლადნელი სტუმრობა და ექსპროზიტად დალოცვა მთელი სუფრისა და თვითთული სტუმრისა მისთვის შესაფერი ტექსტით და საოცარი უნარი ყოველგვარი საბაბის (თუნდაც ჩემი დანიანებული თვალის!) გამოყენებისა სადღეგრძელოს წარმოსათქმელად.

ანდა ჩვენ ზღვაზე ვართ, ქობულეთში, თავსხმისა და დღევანდის, და ჩვენთან ერთად სასტუმროში სიმონ ჩიჭოვანი — ბრწყინვალე ფერმწარდური სახეების მომავალი ოსტატი.

და ყველა მთისა და პორტონტის ხაზს ზემოთ გამოყრდინის ჩემთან მხარამხარა მიმავალი მომლიძარი პოეტის სახე, მისი უზომო ნიჭიერების ნათელი ნიშნები, დარდისა და ბედნიერების ჩრდილი, ჩაქსოვილი მის ღმირში, და თუ მას კიდევ ერთხელ დავეშვიდობები ამ ფურცლებზე, დე იფოს ეს, მისი სახით, ყველა დანარჩენ მოგონებასთან ვამოსაღებო.

არანაღვს საინტერესოა ამ შთაბეჭდილებათა და პორტრეტულ ჩანახატთა წინამორბედი პოეტური ვარიანტი — „მგზავრის ჩანაწერები“, სადაც თბილისისა და საქართველოს სხვა კუთხეების პერიფერიის ერთვის ტიციანისა და პაოლოსადმი მიძღვნილი სტროფები. აი პაოლოსადმი მიმართვა, აღსავსე აღტაცებითა და შადღეობით:

რაკი არ გემართებს წარსულის კილვა
ნაძალადევი და უთავბოლოდ
და მეც მოწვეურდა კვლავ თქვენი ხილვა —
გადავხევიოთ ლექსში, პაოლო!

სქემის კარნახით მომშეთა მიმართ
სიტყვის მისხალიც არ დამცდენია.
თქვენ კი მეგვლეთ ცხადად თუ სიზმრად
პირველ ტრფილად, კეთილ გენიად.

ძველი უზნებლს ეშხით გავძები
თუ სხვა რამ განძის გავძლი მხილველი —
თქვენვე იუაით ჩემი გამძები,
ჩემი მეგზურთა გასაკვირველი.

ნეტავ რა ნიჭმა უნდა უკვდავოს
ნათელხილვანი, ჩვენ რამ მოკვდედენენ!
ამით უზომავდი მე თქვენს მონაყოლს
საარაკოს და გამოგონებელს.

არც კი ვიციზობდი ჟერ თქვენს სტრიქონებს,
მაგრამ მათს წყაროს ნაზიარებმა,
უსიტყვოდ ვიგრძენ და შევიგონე
ბჭყარდეთა გაის ახმინება.

და, რომ ვერ შესძლო სათაყვანებელი მეგობრის ღირსეულად შეგონება. უფრო მეტიც: იგი დაეკვებულე იყო საერთოდ ამ სამსტრქონო, ვარგუნულად უბრალო, იამბიკურად ლექსად წერილი ციკლის მხატვრულ ღირსებაში. ასეთი დაეკვების ნოტები ვლდრს პასტერნაკის არაერთ წერილში. 1936 წლის პირველ ოქტომბერს იგი სწერს ტაბოტებს: „როგორ შეიძლება ბოდა ასეთი სამტრქონიანი უზადრუობის შეთხზვა, ასეთი ჩიტისებური, უსულგულო ტიპ-ტიპის საქართველოს შესახებ? რა უმსგავსობაა პაოლოზე ასე ცოტას თქმა... გამოგავზავნე თუ არა ეს ვარიანტი უსარიტვობა, მთელი საღამოები ვფიქრობდი პაოლოზე, ვავიხსენე მისი ვაქანება, ჩემდამი დამოკიდებულების კეთილშობილება ჩემთვის ყველაზე გადამწყვეტ და პასუხსავე წუთებში. რა უზადო გამჭკარაობაა ჰქონდა მას მდამ — დიდბუნოვანი და დიდსულოვანი აღამინისა.“

ასეთი თვითშეფასება რა თქმა უნდა, არ იყო სამართლიანი და იგი, ერთის მხრივ, ადრესატთა გაღმერთებით, მეორე მხრივ კი ახალ პოეტურ ყალბობა მიების პროცესში წინამომხილვი ყოყმანით ზოგიერთი სხვა წმინდა სუბიექტური იმპულსითაც იყო ნაყარნახევი. ამას აღსატრებებს თვით პასტერნაკის მეტად ღრმა და მხავილგონიერი აღიარება, სადაც სწორედ ხსენებული პოეტური რაკი იგდრისსხმება, თმცა მას უფრო ზოგადი მნიშვნელობაც ენიჭება: „პოეტის უნდა იყოს ვაყაცობა, თმმეტრი წრისა და მასალის შეცვლისას, ახალ მასალაზე გადასვლისას, დროებით იწყოს თითქოს და ცუდად წერა ე. ი. არა საერთოდ ცუდად წერა, არამედ ცუდად თავისა წინანდელი თვალსაზრისით. ასე ეწერდი მე ჩემი წიგნის „მეორედ დაბადების“ შემდეგ. მე ამას ჩადლოდი შეგნებულად, ვინადან უამისოდ ვერ დავძლავდი პუბლიცისტითა და აბსტრაქციებით ვარზავებულ, ნაკლებად ხატოვან და ნაკლებად კონკრეტულ სიერტეს“ (სულხარი ა. გლადყოვან 1942 წლის 25 დეკემბერს, ჩისტობოლოში, ევაკუაციონში, იხ. აგრეთვე „ლიტერატურნაია გაზეტა“, 1936, 16 თებერვალი).

ეს აღიარება საგნებით ნათელს ხდის პასტერნაკის მკაცრი თვითშეფასების ხსიოთსა და ნამდვილ მნიშვნელობას. თვით მისი უქმაყოფილო ტირადებიც მიმოწერაში თითქოს მოითხოვდნენ მეგობრების მხრივ უარყოფას და შეკამათებას, რათა იგი განმტკიცებულყო თაის ახალ ძებნებსა და პოეტურ მონებებში. ტიციან და ნინო ტაბიძეების, ისევე როგორც პაოლო იაშვილის, გამოხმარებაც სწორედ ასეთი იყო. მაგრამ დადებრუნდეთ თვით ამ ლექსებს.

პაოლოსადმი მიმართვის მოსდევს ტიციანის ბრწყინვალე პორტრეტი:

ამ ლექსისადმი ბორის პასტერნაკს იქნეული დამოკიდებულება ჰქონდა. მას სულ ეჩვენებო-

ნახილიკართა აღმართ-ხადმართი,
ტყე ნაქვზარი, ნაგრიგაღვეი,

გამოიღ სუფრაზე შექმნილი ხლართი, ღვინო, სანთლები და ვარსკვლავები.

როგორც ნაკადმა დიდიბაშუმმა, ხან ჩანჩქერმა და ხან ცისარტყელამ, თინათებით ამოლამებულმა ტიციან ტაბიძემ დარჩილა ყველა.

ის ახლა სიტყვას მოაგვარაყვებს ქადაგის მრავალსახეობითა და საოქმელს ბლუქად ამოლავებს საყვებეშებით ამ ხეობიდან.

თამაქოს მოსწევს ცხელებ-ციებით, ხან თენიერი და ხან პირბასრი, მკაფიო, როგორც ბარელიფი, აწყარა, როგორც თვალი ძვირფასი.

არც უკვდავია, არც მთისოდენა, ყმაწვილკაცივით ფიციხი ხანდახან, შინც ისეთი, როგორც როდენმა ერთხელ ბალზაი მოაქანდაცა.

ის თითქოს ქვაში ჩასახლებულა, რომ ათასგვარი სახესხვაობით, მუდამ ანაზღად და ახლებურად იშვას ღმერთაცის გამბედაობით.

უზომო ნიჭი და გაქანება მკიერ კელაბტრად აკაიფა, რაჟი სერობის კანონს თავენებას ბედითი ბედი თვითვე მიბა.

აქ თანაბრად ძლიერია პლასტიკური ფერწერა და სულიერ სიღრმეთა გავშქება და, რაღა თქმა უნდა, საყვებით გადალახულია „ასტრია“-ციებით განსაზღვებული სივრცე“ ახალი პოეტური პორტიონტებისა. თითქოს თვით ტიციანის პიროვნებაში, მოეზიოს შიდალი ძაბვის ღვინო დამუხტულმა მისმა არსებამ გამრჩვეთა ორი მეგობრის ზღვარგამოყოფ სივრცეში ეს ელვარე და ჭკაფიო შექმნილია შფენი ნაბერწყლები. აქ ბედნიერად და სასწაულმოქმედად შეხვდა ერთობის, შეეზო და შეეგახა ორი პოეტის სულის ყველაზე თვისტოში და მონათესავე ატომი, რომელიც თავის დროზე გიზვიზებდა ტიციანის „ლექსი — შეწყერში“ —

შე არ ეწერ ლექსებს, ლექსი თვითონ შწერს, ჩემი სიცოცხლე ამ ლექსს თან ახლავს, შე ლექსს ვეწოდებ მოვარდნილ მეწყერს, რომ ვაგიტანს და ცოცხლად დავმარხავს,

— ხოლო პასტერნაკმა გამოაღვინა თავის არაყლებ გაეარეარებულ სტროქონებსში:

მეცოდნოდა მაინც, რომ ეს ასეა, როცა ამ ტრალ გზას დავადგეტი, რომ ლექსი ჩემი ცოდვით ნაქვე და სასიყვდილო შფოთის ახტენი.

ღმერთმანი, ასეთ უღვთო გასართობს ვაგისტმერებადი ცივი უარით. თემცა რა შქონდა მაშინ სადარდო? დღე იყო მშვიდი და უტყუარო.

შავრამ სიბერე ყოფილა რომა... და თუ მოსწყურდა ომის ჭარწყვიმა — მოთხოვს არა სცენიდან თხრობილს, არამედ ნამდვილ მსხვერპლს და განწირვას.

როდესაც სტრაქონს განაგებს ვნება — იგი სცენაზე მონას ახოვებს. რის ხელოვნება, რა ხელოვნება! — მიწა იძვრის და სისხლი ვადმოსჩქევს.

1935 წლის 17 ივნისს ტიციანმა გაუგზავნა ბორის პასტერნაკს წერილი, რომელიც მას დიდხანს დაჰქონდა თან (რაინერ მარია რილეს წერილთან ერთად), სადაც კი არ მოუხდებოდა წასვლა, პარიზშიაც კი გაიყოლია მწერალთა კონგრესზე და ბალიშის ქვეშ ინახავდა „რადაც ცრუმორჩმუნის იმედით, რომ იქნებ მას მოეტანა სულიერი მშვიდობა და დავფრთხო უძილობა, რომელიც მთელი ზაფხული სტანაველა“ (წერილიდან ტიციანს). ტიციანი კი თავის წერილში სწორედ პასტერნაკის ამ ლექსის ბოლო სტროფის იმეორება და საკუთარი ბედუეღმართობის წინათგარძობით გამსჭვალული, პასტერნაკის გახსენებაზე მხოლოდობა შევხას: „ეს თქვენი ნიადაგისა და ბედისწერის სუნთქვა, თქვენი მოლოდინი „სრული დაღუპვისა“ — სულმოუთქმელად თანმდევს და მიხობს, და მე მწამს, რომ სწორედ ახლა შევექმნი ყველაზე ძვირფასს, რისი შექმნაც კი მიწყრა... თქვენი თან შეხვედრები ჩემთვის ნამდვილი საღბანობელია, განწმენდისა და სულიერი აღორძინების მომასწავებელი — მე მხოლოდ ამ დროს ვუბრუნდები პოეზიას. გამოვიტყვებით, რომ დიდი ხანია არ განმიცდია ასეთი გრძობა, ეს მხოლოდ ადრიაან სიერში, პირველი სიყვარულის ვნებათაღელვისის ხლები ხოლმე. ასე მგონია, რომ ამ პირველი სიყვარულის განცდა თქვენთვის პერმანენტული, უწყვეტელი მდგომარეობაა, და მე გხვდავთ თქვენ მუდამ მარბურგის სტუდენტურ პეიშანთა სიტუაციითა და განწყობილებითა ატმოსფეროში, უპალტოოს, ბერლის მიმავალ მატარებელში მზორგავს, პირველი მტანჯავი სიყვარულის ცრემლებმორეულსა და სუნთქვაშეხუთულს, — ეს აქანალეხელი, ვათომილი, აცხაკახებული თუ მორთოლვარე ლიკიკა აძლევს სწორედ შეფერილობას მსოფლიო ლირიკის პასტერნაკისეულ პირობას.“

განაყვით თანა, რომ ტიციანის დაღუპვის

შემდეგ მისმა მეგობარმა განსაკუთრებული სი-
ცხადით და შემაჩრქუნებელი სიმძაფრით ვანი-
ცადა მისი პიროვნების მთელი სიდიადე და დი-
დაკარგის განუზომელი მასშტაბი. „ტიციანი
ჩემი არსებობის ძირითადი პიროვნებაა, იგი
ღმერთია ჩემი ცხოვრებისა, ამ სიტყვის ბერ-
ძნელი და მიოლოგიური მნიშვნელობით“,
„მე ვიყოლი, რომ მივყარა ტიციანი, მაგრამ
თურმე არც კი წარმოამდგინა, რა ადგილი ეკუ-
თვნის მას ჩემს ცხოვრებაში უნებლიეთ და უ-
ნებარივით“, „ტიციანი ჩემთვის ჩემი საკუთ-
არი ცხოვრების საკუთესო ზატია, იგია მიწისა-
დში და პოეზიისაღმის ჩემი დამოკიდებულება,
რომელიც გამომეცხადა ერთ უბედნიერეს სიზ-
მარში“ (წერილებიდან ნინო ტაბიძეს). თამარ
იშვილიანი ოცდამეცხრეტი წლის ავსიკტოს გა-
გზავნილი წერილს კი ბოროს პასტერნაკი ასე ამ-
ბობარებდა: „მე თითქმის ახლებურად დაფიქრდი
მასზე. მუდამ მზიბლაყდა მისი ნიჭი, მისი უბა-
დლო, შეუდარებელი ფერმწერლური ადლო, ეგ-
ზომ იშვიითი არა მარტო ქართულ, არა მარტო
მოკლეს ჩვენს თანამედროვე ლიტერატურაში,
არამედ ფუნდამენტული უყვლან და ყოველ-
თვის. მუ იგი მუდამ მანკეფერებდა... მაგრამ
ამყარად პირველად დაფიქრდი მასზე დამო-
კიდებულად ჩემი მისდამი გრძნობისა. როგორც
მეტად ღილი, ღიადი მოკლენისაგან დამორბი-
სას, მხოლოდ დანაკარგის საბედისწერა დის-
ტანციოზე იწყეს გამომქლავებდა მისმა აბსოლუ-
ტურმა კონტრუბმა: რასაც იგი წარმოადგენ-
და უჩვენოდ, უხემოდ, უტრციანოდ, უგოვ-
ლად, რაც იყო იგი არა მარტო გარეშე ჩვენი
აღტყებისა და სურვილისა—ყვეანა მუდამ სი-
მარქვებული, არამედ პირიქითაც, ამ ჩვენი სი-
ყვარულის საწინააღმდეგოდ და საპირისპიროდ:
რაც თვითონ, იყო, თავისთავად, მხოლოდ წყა-
ღთან, ტყესთან, ღმერთთან და მომავალთან ერთ-
თად. ვანა საქირთა ამაზე მეტრ ლაპარაკი?
იმამზე, თუ ვინ იქნებოდა რამდენიმე წლის შემ-
დეგ ქართული მიაყვიკეს? ან ეის მიაგალითზე
და ნიმუშებზე ვაიზრდებოდა მომავალი ახლ-
გაზრდა ლიტერატურა, თუ კი მას ეღირსებოდა
ზრდა და განვითარება? მაგრამ სიყვდილის შემ-
დეგ მექმედრობის ეი მზარე არასდროს არ
მოკლავებდა. მე ვანმცხოფრდა სულ სხვამ, თუმ-
ცა ეს მეტად მწელი გამოსათქმელია. მან, თუ
როდენ მარხად დარჩა იგი ყოველივეში, რა-
საც კი შეეხოს ან რაც დაასახელა: დღევანდის
სათეფში, ყვეილებსა და ცხოველებში, ტყის
სიმწვანეში, შემოდგომის სიღაფრადღეში. ჩვენ
კი ვცხოვრობდით და არც კი ვგვეონა, რარგ
მძლავრად იყო იგი ჩვენში დამკვიდრებული და
რა ძლევამოსილებით განანგრძობს სუფვეს
დღესაც“.

...როგორც უკვე ვთქვით, „მგზავრის ჩანახა-
ტებს“ წინ უძღოდა ლექსების რკალი „მხატ-
ვარი“, სადაც პირველად იელვა ბოროს პას-
ტერნაკის პოეტური აღქმში გიორგი ლეონიძის

სახელმა, იგრმა, გაგრმოცემ, ოჯამმა. ბედ-იღბ-
ლმა, სეგბენდნიერმა ნიჭიერებამ... თქმას არა
ამ რკალსაც უსწრებადა 1933 წლის შემთხვევაში
უეიწყარი შთაბეჭდილებები, რომლებიც თბი-
ლისელ მეგობრებთან არა ერთ წერილში იყო
აღწერლი ან ნაგულისხმევი, დაწყებული იმადვე
წლის ნოემბერს ტიციანთან და ნინოსთან გან-
ღობით აღსაბრებით: „მოკითხვათა შორის, რომ-
ლებითაც მე თქვენ ახლა დაგტვირთავთ, იქნება
ერთი, რომელსაც მე ჭაროვანად ვერც გამო-
თქვამ, იმდენად განცდილია იგი და მე შემარბიტო.
ამ მოკითხვის არსი იმამა, რომ მე ვესალმებო
პოეტ ლეონიძეს და მისი პოეზიას ისეთადვე მო-
წყობით, როგორც მის მეუღლეს, მის სვებედს.
მის ოჯახს. და მე შემიძლია ვაძიელო ჩემი თა-
ვი გამოეთქა ეს კიდევ უფრო ზუსტად: მე ვე-
სალმებო და ვუთვლი მოკითხვას იმ ზაგულისხ-
მებრწვალს, რომელიც გამოსტყება მის ხელ-
თაგან და ხელნაწერთაგან, რათა ზეგარდმოე-
ღინოს მის ქალიშვილებს, და მე ვვალისხ-
მობ არა იმ ყალბ, რაფაელოზირებულ და გე-
ტბილებულ წარმოდგენას ზაგულობაზე, რომე-
ლიც ქვეყნად არც კი არსებობს, არამედ მის
ლოფებს, თუ არ ჩავთვლოთ, არამედ ზაგულის-
ხმიანობას, ეინაინობას, გულბრყვილო თა-
ვდამუცელობას, მის ელემენტარობას. ზა-
გულისხმიანობას, მის სათამაშოზე ააგოს სამყარო და
დაიღუბოს ქუჩაზე გადასვლისას. მე ვვალისხ-
მობ სანახაობას, როდესაც ზაგულისხმიანობა
ვეება, შეუძნეველად უკვე შორის წასული ცხო-
ვრების წაღმის, რომელსაც იგი მინც დამატო-
რებია ზაგულისხმიანობა, მინამიტად. ეინაინად, ხელ-
ნაწევად და თაფდამუცელო თაგამუცებლობით,
უფრო გვიან ბოროს პასტერნაკმა თვით გიორგი
ლეონიძეს გაუზიარა თავისი პირველივე შთა-
ბეჭდილება მასზე და მის უახლოეს გაგრმოც-
ებაზე: „მე მუდამ აღიქვამდი თქვენს სახლსა
და ყოფას, როგორ ზღაბრულსა და ამაღლ-
ბულს. თქვენ ეს იცით. და მე კვლავინდებუ-
რად ავღვდი, როდესაც ძლევამოსილების,
სიღამაზისა და ბედნიერების ამ შენაერთი-
დან ჩემთან საახალწლო მოლოცვამ მოაღ-
წია. მე რალა გასტრეოთ? რომ ეს მარად
ისე იყოს, რომ თქვენ სიბერე არ მოგვეკაროთ.
რომ საქმარისი იყოს ერთი თქვენი სიტყვა, რა-
თა მე კვლავ თვალნათლივ დავინახო სოლოლა-
კის აღმართი... სადაც იმ, ერთ-ერთ ფანჯარა-
ში (რა შუამაა იქ ქუჩა, ან რატომ, ჩანან ხე-
ნი?) ახალგაზრდა სახელი გრიგალივი იჭრება
ისტორიაში და იქ მკვიდრდება: ეს ბევრად დი-
დი მოკლენაა, ეიდრე მხოლოდ კარგი პოეტი — იგი
თვით არის პერსონაჟი და გმირი, რომელიც წა-
რმოადგენას იმპრობს, თითქმის მასზე ვინმეს
ზღამარი მოგთხროს“.

ლექსში კი ეს შთაბეჭდილებები ასე გამოი-
კვეთა:

მუდროა ბინა, მაგრამ გადაჯერებ
თუ არა ღვინოს — ივლებს ხილვა
და მუისვე აქცევს სარდაფს — ჩარდახად,
ფარდაფის მღილს კი — სადაფის ღილად.

კაბის შრიალი, კითხვა-პასუხი
მინუშდა, მიწუდა, ვით ჰანგი სიძუბე
და მხოლოდ ნიჭის გამონაშუქი
დაეპატრონა ოთახის სივრცეს.

მასპინძლის ბანი ბატონკაცური
ქექსს და გადმოღის შენთან ალავერდს.
ლითონს დააღწობს, კლდეს დააქურებს,
გამოგზარბავს და მოგაკალებებს.

სახელს, დიდებას, ქებას პირთუნელს,
ქვეყნად ყველაფერს დათმობს, თუ ერთხელ
მღუღარე მადნის მადლი და სუნთქვა
შთაბერა სიტყვას გრძნეულს და მეტყველს.

ეს შეიძლოს და რას არ იღონებს —
სინდისს, გონებას, ქონებას, სახლკარს
ცეცხლად შეუნთებს ჩიუტ სტრაქონებს,
დარდს და სიხარულს გულშივე ჩაქლავს.

რითმის ზოდები (თუთქავენ ოსტატს,
დუღს შენადნობი და აღღობს ბორჯილს.
...საწოლ ოთახში შევა და ლოცავს
მძინარე ბავშვებს ამ წმინდა ორთქლით.

ამ პორტრეტული ჩანახატის მიმდევრო და, სა-
ერთოდ, ციკლის დასკვნითს ლექსში კი ბორის
პასტერნაკი თვით ლეონიძეს აძლევს სიტყვას,
რათა გამოათქმევინოს საქართველოს წარსული-
სადმი და მომავლისადმი დამოკიდებულება,
აძვიზინოს პოეტის ადგილი ამ წარსულსა და
მომავალში, მათ შემოერთ თანამედროვეობის
გზაშარბზეც, სიღიანე მერმისში აპირებს გაჭ-
რას „რევოლუციურ ბანაკად“ დარაზმული სამ-
შობლო:

აი, წამოვდა და... დროთა ციკავს
შეველო მზერა: ელავს ტაძარი!
ნეტავ, ვინ დასძრა გელათის წიად
ძაბრისქედთან სპათა ლაშქარი?

კვლავ დრონი, დრონი... გამოსცდა წარსულს,
მომავლის ცისკარს შეხსნა ურდული
და მის გულისუფრს, სიშორით დახშულს,
შეგხმინა წრფელი ჩერჩულით.

— ცხოვრება ჩემი არა ჰგავს ნარკვევს,
ვინმე ბეცმა რომ მისტამბ-მოსტამბა.
ვიცო, ღირსეულ სახელს დამარტმევე,
დამიცივ ტრატეც კრიტიკოსთაგან.

განა ეპოქას ბოქლომი ადევს?
საუდგარია თუ ციხე-სიმავერე,

ზედ მის კიშკართან მოეწეე საღავეს,
ცხენს შევავყენებ სერვილისმჭვრელს

მკითხველი ადვილად შეამჩნევს, რომ აქ პოე-
ტმა გიორგი ლეონიძის მიმართაც გამოიყენა
ის შედარება და, თუ შეიძლება ასე ითქვას,
მასაც მოესადაგა ის „მზიანსენა“, რომელიც
მან რევოლუციისა და „სოციალისტური შორე-
თის“ საკუთარი ხილვისა და აღქმის გამოსაყვე-
თად ჩამოაყალიბა „ტალღებში“, სადაც აწმყო-
ში შობილი მომავალი კავკასიონის ქედის სიმა-
ღლიდან დანახულ საქართველოს შეადარა
«Ты рядом, даль социализма... как вы-
ход... в Грузию из Млет» და ა. შ.), გიორ-
გი ლეონიძის ამ მონოლოგს პასტერნაკის ლექს-
ში (ჩემს მიერ მოყვანილი სტრაქონების შემ-
დეგ, ერთ-ერთ ვარიანტში) კიდევ ერთი ფრაგ-
მენტი ჰქონდა ჩართული, რომელიც იქნებ მხე-
ტრული მთლიანობის თვალსაზრისით მართ-
ლაც შესაბამელებელი იყო, მაგრამ უფრო შე-
ფიოდ და ზახვასშით გამოხატავდა ლექსის მ-
ვისტრალურ იდეას:

რევოლუციავ, სასწაულს ავლენ,
და რადგან ერთად ყოფნა გვეღირსა,
მეც უფრო ცხადად შემოგვსალმე,
ვიღრე პოეტურ ჰვამწყვეტისას.

არც ყურმოჭირილი მონობა მინდა,
არც ყურმოკრელის ვაზიარება.
მხოლოდ საწუკვარ გულის სიღრმიდან
გვადრე ცნობა და აღიარება.

საბოლოო ვარიანტში კი, სადაც ეს ორი
სტროფი ამოღებულა, მონოლოგი უშუალოდ
გრძელდება «გელათის საუკუნიდან» დაბრუნე-
ბული და „მომავალ საუკუნეებში“ ვაჭირი,
ახალი ეპოქის კარიბჭესთან შემდგარი, ამ მომა-
ველის ჭერ კიდევ ბინდში მოკიაფე რევოლუ-
ციური „სამხედრო ბანაკისადმი“ მიმართული,
მისი „ბედის სიმაღლიდან“ შეწყურე პოეტის
სიტყვებით:

არ ვარ ენაბლუ და არცა უბედი,
ჩემი მერანეც სივრცეს მიაპობს,
რათა ვიხილო, თუ შენი ბედი
ქამთა ბრუნვაში როგორ კიაფობს.

უანგარიშოდ გავინავარდე,
ამხედრებულო, მე შენს კრებულთან,
ვევეთე სივრცეს და სილავეარდეს,
ჭერ კიდევ წყვდიადს შეფარებულთა.

ვინმლო, მოიცივ ელქექის გზნებით
ბედიღბალს, სიყვდილს, სიციოცხლეს
ანუ გონების მიწიერ გზნებით
უჯვადევაში თქმულეზად შეხვალ.

ლაშქრობა შენი შეცვლის გარემოს,
სადაც კი დაქარავ ფლოქეებს ჰვენებით —

შეკარს

უჩუქარა დარღვა განსაზღვრულად აზღაურდება ღირებულებით.

ყოველი სახლის ქვა და კარბიჭვე, ყოველი ქობის ზღერბლი და ვზო უჩინმანის ქუდსაც გააგონეს, ველსაც გაიფურეს სასაპარტიოდ.

...სიმონ ჩიქოვანი ასე იგონებს ბორის პასტერნაკთან პირველ შეხვედრასა და დაახლოებას: „ბორის პასტერნაკი პირველად პაოლო იაშვილმა გამაცნო, ბესარიონ ქლენტი და მე ქობულეთში სასტუმროში ეცხოვრობდით. პაოლომ ჩამოიყვანა პასტერნაკი, რომელსაც თან ახლდა მისი ახალი მეუღლე ზინა ნიკოლაიშვილი... პაოლომ გამაცნო და ეთხრა — შენი დიდი პატივისცემულია. იგი გამეცნო. მგონი ჩემი ვაჟი აღრეე ვაგონო. მაშინვე პატარა ჩემოდნიდან ამოიღო ახლად გამოცემული პოემა „სეპტორსკი“ და შეგობარულად წააწერით მარჯვნივ... ყოველდღე ერთად ვიკავით... პასტერნაკი თავისი წაადილობით შთავრების სასადილოში სადილობდა, ბესო და მე კი კერხალოში... საუბრის საქმე გართულებული იყო... პური არ გვექონდა... ბორისმა ვაიგო ეს და ყოველდღე სადილობიდან დაბრუნებული პურის დიდ ნაჭერს შემოგვიტანდა, ან თუ ოთახში არ ვიყავით, ფანჯარაზე დადებდა. ეს ჩვეულებად გადავიქცა... იგი დიდიდობით შემოხმობდა... ეს რს დრო იყო, როცა პასტერნაკმა დაიწყო თავისი „ტალღების“ წერა, სასტუმროს ზეშო სართულიდან დიდიდობით ისმოდა ბორისის თავისებური დღედნი. ეს იმას ნიშნავდა, რომ პოეტს უხშირდ დაწერდა სტრუქტურებს საერთო ხმაზე, ხმაზადლა სინჯავდა და სტრუქტურა მუსიკალურ რაიმას ამოწმებდა... მე მაშინ წყაიბებული მქონდა მისი „მფარველობის სიგელი“, აღტაცებული ვიყავი და ჩემი აღტაცება გაუფრთხილ, მითხრა — გორკისად მიუწერიაო... მე იმ ხანაში დაწერილი მქონდა „უშველის კომპაზიონი“ და მისი წყარადი ვაკეთებელი მქონდა. გადავეცი ბორის ლეონიდეს ძეს, მას წაეკითხა, და მეორე დღის შემოვიდა და მითხრა — მომეწონაო, ის არისო საყრადღებო, რომ პეიზაჟი და სოციალური თემა ასე ენაცვლებიან ერთმანეთს და ძლიერ კარგ შთაბეჭდილებას სტოვებენო. მე ქართული პოეტების თარგმანს ვამარტებ და ამასაც უსათუდ გადავთარგმნი... თბილისში ჩვენ ერთად დავბრუნდით... ეს ზაფხული არ აღმოჩნდა საკმარისი ჩვენი საბოლოო დაახლოებისათვის... მე მისი აზრის განვითარებას თვალს ვერ ვადევნებდი და აზრის წყობასა და დინებას ბოლომდე იშვიათად ვწვდილობდი. საუბარი მან მოიარაბეთი იცოდა, კითხვაზე პირდაპირი პასუხის ვაგონი არ იცოდა თუ არ უყვარდა... ისე საოცრად საუბრობდა, რომ მე ადრე და არც შემდეგ ასეთი მოსაუბრე არ შემხედრია. როგორც ვთქვი, ძნელი იყო საჭირო

მაჯის თვალის დევნება, თუ დაკარგავდი ამ ძაფს, მაშინვე ყველაფერი დაიკარგებოდა. მაგრამ თუ დაიკარგე და გაიკვევრდა, კლდეტყუბაში მოიკეთებოდა. ვზადავსა პური იზრდებოდა და სიცოცხლეს იძენდა, თვით მისი აზროვნების პროცესი საოცრება იყო... ერთ ჩემს შეგობარ ქალიშვილს ვაეცანი, ისაუბრეს და იმ ქალმა თქვა — რა საყვირველი კილო აქვსო, ასე გგონია მტარებებზე ავკიანდება და სადგურზე წასვლა ეჩქარებაო!... ორი წლის შემდეგ, როდესაც მწერალთა ბრიგადასთან ერთად ჩამოვიდა კვლავ საქართველოში, მწერალთა სასადილოში შეხვედით ერთმანეთს, იყვირა — ჩიქოვანო! — ვადაშეგვია და ვადაშეკონა. ჩვენ უკვე მახლობლები ვიყავით... ერთხელ იგი დარბაზში შემოვიდა, ერთმა ჩემმა მეგობარმა სთქვა — აი, მე პეიზაჟი ასეთი წარმოგიდგენიაო...“

ასე დაიწყო ბორის პასტერნაკის შეგობრობა სიმონ ჩიქოვანთან. დიდი პოეტისა და „ბრწყინვალე ფერმწერლური სახეების“ ჯერ მხოლოდ „მომავალი ოსტატის“ შეგობრობა, რომელსაც წლობით წლობით ზრდა და გაღრმავება მოელოდა, რათა საბოლოოდ ისეთივე ხარისხისა და რანგის სულღერ სახლობდეს ვადაშეკონა იყო, როგორც ბორის პასტერნაკის ტიციან ტაბიძესთან, პაოლო იაშვილთან, გიორგი ლეონიძესთან და ლდი ვედიანიშვილთან სწორეუბოვარი შეგობრობა იყო (აქვე ივლანსხმება, რა თქმა უნდა, ნინო ტაბიძე და მარია ჩიქოვანი, ეფემია ლეონიძე და ნინო ვედიანიშვილი, რომლებიც თავიანთი ცხოვრების განუყრელ მეგობართა თანატოლად და მათგან განუყოფელად შევიდნენ ბორის პასტერნაკის ცხოვრებაში. ნინო ტაბიძისა და ბორის პასტერნაკის დაქმობას ხომ, შეიძლება ითქვას, ბადალი არ ჰქონდა უახლესი მწერლობის ასტორიანი).

1931-33 წლებში პასტერნაკთან საქართველოში შეხვედრებისა და პირველი დაახლოების შემდეგ, სიმონ ჩიქოვანი 1935 წელს ხედებოდა მას მოსკოვში. აი რამდენიმე ფრაგმენტი სიმონ ჩიქოვანის იმდროინდელი წერილებიდან მეუღლეს: „გუშინ პასტერნაკს დავურევე და მოვიდა ჩვენთან მაშინვე. ძალიან სერაიბული ავადმყოფია. ნერვები აქვს აშლილი და ყოველდღე ექიმთან დადის. საშინლად გამხდარია, გაუფრთხილელი, კიდევ უფრო აბრუული, ბევრი ლპარაკი არ შეუძლია და საწყალი ძალიან ცუდადაა... გვიმტკიცა სიყვარული და სთქვა საქართველოში მინდა წამოსვლაო. მაგრამ ექიმებმა მასხრეთი აუკრძალეს და არ იცის, რა ქნას. სულ ტიციანზე სწებს. ამბობს, ტიციანი რომ ჩემთან წამოვიდოდეს ავარაჯზე, კარგი იქნებაო...“ მეორე წერილიდან: „... შენ ნამდვილად ტიციანს უთხარი პასტერნაკის აშავი. დღეს წერილი მოგვივიდა ტიციანისაგან და შენი ნათქვამიდან გამოწვეული უნდა იყოს

პასტერნაკი წუხელ ჩვენთან იწვა. საქმე იმაშია, რომ პარიზში წაიღებენ შვერლები, ხოლო პასტერნაკი რომ არ წასულა, ან უკეთ, რომ არ გუგუხავთ, არ მოსწონება სტალინს და გუშინ აგარაკიდან გამოიძახეს პასტერნაკი და ზვალ მდიდის პარიზში ის და ბაბელი. რადგან სახლი დაკრძალი აქვს (ცოლიც აგარაკზე) ჩვენთან მოვიდა, სამხილად დღეავდა. იქ მოვიყვით და ახლა ისევე დავიღებინა. მთელი დღე არ ეძინა და არც მე და ენგოს დავეიძინა. დამის სამ საათზე ჩავძინა, მაგრამ საათნახეების შემდეგ გამოვღვიძა, ისე იყო, რომ შემეშინდა. მაგრამ რომ არ წაიღებს არ შეიძლება. ზომ იყო ჩვენ ვერძივით წაიღებს და უნაჩს ნი იტყვის. ახლა ავტომობილი მოვიდა, წაიღებენ სტალინის მკვრათან. ზვალ გავაცილებთ ენგოს და მე“.

სიმონ ჩიჭოვანისა და ბორის პასტერნაკის საბოლოო დაახლოებაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა 1938 წელს იანვარში შეხვედრამ კვლე მოსკოვში. სიმონი იკონებს: „მერი ანკაფარაძესთან ვიყავი და იქ დარეკა. როცა ბორისთან მივედი და დავრეკე, კარი ზინამ გაიღო. ეტყობა, მელოდა და დანახვისთანავე მიხტა: ბორისს პაოლოს დაღუპვის და ტიციანის ბუნების შესახებ ნურაფერს მოუთხრობო. ამის თქმა მოსწრო და ბორისი გამოეარდა, გადამეხვია, გადაქოცნა და თავის ვიწრო სასაღილოში შემოყვანა. ზინა საღილო გავიდა და ოთახში მე და პასტერნაკი დავრჩით... პაოლოს ცხოვრებაში მომხდარი იმ ტრავმატული საღამოს თვითელი მიხანსენა და სულიერი მდგომარეობა მაშინ სტენოგრაფიულად მახსოვდა. მახსოვდა თუ როგორ ვანიცადეს ის საღამო ტიციანმა და ვალერიანმა. ჩვენ დიდხანს დადიოდით გაოგნებულნი თბილისის ქუჩებში. მგლოვიარენი, დასტევილი და შემინებულნიც. ყველაფერი მოვუყვები. მერმე ტიციანს როგორ გამოვთხოვდი... იგი დახალეებით ცრემლებს ღვრიდა და ისე ისწენდა. ამ დროს ზინა შემოვიდა და ბორისმა უთხრა, სიმონმა ყველაფერი მომიყვია, ისე ცოცხლად, თითქმის მეც იმ დროს მონაწილე ვიყავიო. ჩემო საყვარელო, მეგობარი ცხოვრებაში ყველაფერი, პოეზია ამას ვერ გამოხატავს... მეც მომიბრუნდა — მე თქვენი შემოქმედებით ვამაობდი, მაგრამ ადამიანობა პოეზიაზე მეტად დგასო, მე ყოველთვის მოვიგონებ ამ საღამოსო, ეს ჩვენი საღამო ორეული გახდება ჩემთვისო... იმ დღიდან ჩვენი შეგობრობა განუყრელი დარჩა. შემდეგში მან ელაყის ჩემი ორი ლექსის სიტყვასიტყვითი თარგმანი ვაკეთებინა, გადათარგმნა და გამოგიგზავნა. 1939 წლის 12 იანვარს კი ასეთი წერილი მომიწერა: „კარგად იცით, როგორ გაფასებთ თქვენ, როგორც მხატვარს, მაგრამ მე აღარ ვანიჭებ თქვენი არსებობის ამ მხარეს იმ მნიშვნელობას, რასაც წინათ ვანიჭებდი. უკანასკნელ განსაყვლეთა ეამს ადამიანის ხასია-

თის ბევრად უფრო იშვიათმა თვისებებმა წამოიწიეს პირველ პლანზე და ქსოვრულ ქმნილებით თქვენი ზელი, ძვირფასობა და მინდა მთელის ძალით ჩამოგართვათ ზელი...“ (იხ. „ლიტერატურაზე გრუხი“, 1968, № 9).

1944 წლის 15 მაისს სიმონ ჩიჭოვანი მოსკოვიდან სწერს მეუღლეს... „წუხელ ჩვენი მერთე საღამო იყო, ვნახე პასტერნაკი, ძალიან გამოცვლილა, გარეალისტებულა ფსიქოლოგურად ძალიან. წუხელი ვიყავი მასთან. ჯერ მთელი მოხსენება გამოიკეთა თავისი ცხოვრების შესახებ. ორი საათი განუწყვეტლევ ლაპარაკობდა და ვისმეღი. შემდეგ ფედისს დაურეკა (მითხა, თუ გვასალოვნება, დავუბახებო). მოვიდეს ფედინი და ნიკიტინი, ვიყავი ოთხის ნახევრამდე. ძალიან კმაყოფილი წამოვედი. ეს იყო საუკეთესო საღამო, რომელიც ამ გაგებარე...“ 1944 წლისავე პირველ ივნისს კვლავ მოსკოვიდან: „...პასტერნაკს თითქმის ყოველდღე ზვლები, ერთად ვიყავით რამდენიმე ადგილად დამატრეველი. გავიყანა ანნა ახმატოვა. ის, მე და ბორისი რამდენიმე ადგილას ერთად ვიყავით მიწვეული და ძალიან დავახლოვდით. ანნა ანდრეევნა მოხტა — ესაუბრდით თბილისში უნდა ჩამოვიდეთო. მეც დაეპატრევი, გუშინ ლენინგრადში წავიდა...“

რას გულისხმობდა სიმონ ჩიჭოვანი, როდესაც 1944 წლის გაზაფხულზე ახასიათებდა თავის მეგობარს, როგორც „ძალიან გამოცვლილს“ და „გარეალისტებულს ფსიქოლოგურად“? ან რა ხასიათის „მთელი მოხსენება“ შეეძლო პასტერნაკს „გავეთებინა თავისი ცხოვრების შესახებ“? რა თქმა უნდა, არავითარ ძირველ შინაგან ცვლილებებზე ან არ შეიძლება ყოფილყო ლაპარაკი კი. „ფსიქოლოგიური“ განწყობილებების ცვლილებებს კი მართლაც ჰქონდა ადგილი იმდენად, რამდენადაც დაწყებულმა სამამულო ომმა დამარდილა ოცდაათიანი წლების მეორე ნახევრის მტკიცეული განცდები და ყველა პარტიოტში, სოციალისტური იდეალების ყველა გულწრფელ მოზარდში უდიდესი სულიერი გადახალისება, შინაგან ძალთა მობილიზაცია, მთელი არსების ერთი გლობალური მისწრაფებით გამსჭვალვა გამოიწვია. სოციალისტებისა და ფაშისმის სამეცდრო-სასიციო-ცხოვრებულ მტკიცების ეამს, მამული წილხვედრად აღმართული საფრანხის წინაშე, რაღა თქმა უნდა, ერთ მწყობრში აღმოჩნდნენ ფადევი და პასტერნაკი, ლენინოვი და ახმატოვა, პლატონოვი და ტვარდოვსკი, ალექსეი ტოლსტოი და ტიხონოვი, ერენბერგი და სელდინსკი, სიმონოვი და ბერგოლცი, სლენცი და მუეროვი, ყველა საბჭოთა რესპუბლიკის საუკეთესო მწერლები და ზელოვანი. ბორის პასტერნაკის ხუნებული განწყობილება საყვებით ბუნებრივი იყო: ეს იყო კანონზომიერი შედეგი და გამოვლენა მთელი მისი ცხოვრებისა და შემოქმედებისა, კერძოდ კი, ჩვენს მიერ ასე დეტალურად

ვანხილული ოცდაათიანი წლების მანძილზე მისი სულიერი მიზანსწრაფვისა და სულიერ-წნეობრივი ძიებებისა. აქაც საყვებთ დადას-ტურდა გამჭრიახი და ბრძნული შეფასება მაქ-სიმ გოჩისა, რომელმაც ბორის პასტერნაკის სამოქალაქო და პოეტურ ხმას კატეგორიულად უწოდა „სოციალური პოეტის ხმა, სოციალურ-ისა ამ ცნების საუკეთესო და უღრმესი მნი-შვნელობით“ („გოტი და საბჭოთა მწერლები. მიმოწერა“, 1963 წ. გვ. 300). სამამულო ომის წინა დღეს ბორის პასტერნაკმა გამოსცა თავისი ცნობილი კრებული „ადრთან მატარებლებზე“, სადაც 1936 წლის საქართველოსადმი მიძღვნი-ლი ორივე რკალი იყო წესული „აგრეგაცი-ის“ ციკლი ვერთიანებულ ახალ ღმერთთან ერთად. ქართულ ციკლთა სოციალური ელერა-დობა ჩვენთვის ვარგადაა ცნობილი, ხოლო „აგ-რეგაციონ“, სხვა თვისებებთან ერთად, გამო-ირჩეოდა საოცრად ორგანული და ბუნებრივი დემოკრატიზმით, ხალხურობით, პუმანიური მსოფლშეგარანებით. სანიშნოდ საკმარისია თუნდაც ასეთი სტრიქონები:

В горячей духоте вагона
Я отдавался целиком
Порыву слабости врожденной
И вросанному с молоком.
Сжовь прошлого перипетий
И годы войны и нищеты
Я молча узнавал России
Неповторимые черты.
Превозможная обожанье,
Я наблюдал, боготворя.
Здесь были бабы, слобожане,
Учащиеся, слесаря.
В них не было следов холопства,
Которые кладет нужда,
И новости и неудобства
Они несли, как господа.

ბუნებრივია, რომ სამამულო ომის განსაცდელ-ობა ამ სტრიქონების ავტორში ახალი ძალით ვაღლევა განცდა იმ ისტორიული გარდატეხისა, რომელმაც, მიუხედავად განვლილი გზის ყველა ვასაგები თუ ვაუგებარი სიმწელისა, ყველა „ჯანონიერი“ თუ „უჯანონო“ გართულებისა, მაინც შეამზადა თუნდაც ამავე სტრიქონებში აღწერილი სოციალური (სწორედ სოციალური!) სურათის თვით შესაძლებლობაც კი. და აი, 1942 წლის ექვს ნოემბერს, რომელმაც მოსკო-ვისაკენ მიიზიდა მთელი მსოფლიოს დაძაბუ-ლი ყურადღება, ბორის პასტერნაკი „კომსო-მოსკვათა პრადისსათვის“ წერს ოქტომბრის რე-ვოლუციის ოცდახუთი წლისთავისადმი მიძღვ-ნილ ლექსს. დასათავებულს ლაკონიურად და მრავალსმეტყველად — „1917-1942“:

Закладованное число!
Ты со мной при любой перемене.

Ты свершило свой круг и пришло
Я не верил в твое возвращенье.
Как тогда, четверть века назад
На заре молодых вероятий,
Золотись ты мой ранний закат
Светом тех же великих начатий.
Ты справляешь свое торжество,
И опять, двадцатипятилетье,
Для тебя мне не жаль ничего.
Как на памятном первом рассвете:
Мне не жалко незрелых работ,
И опять этим утром осенним
Я оцениваю твой приход
По готовности к свежим лишениям.
Предо мною твоя правота.
Ты ни в чем предо мной не повинови.
И война с духом тьмы неспроста
Омрачает твою годовщину.

ბუნებრივია ისიც, რომ ომის წლებში ბორის პასტერნაკი ასეთი დაბეჭდვითი უბრუნდება რევოლუციის მისებურ ვაზრებებს. 1943 წელს, ჩისტოპოლიდან მოსკოვში დაბრუნების შემ-დეგ, მწერალთა საფრონტო ბრიგადების მუშა-ობაში ენერგიულად ჩაბმული პასტერნაკი ერთ-ერთ თავის სამხედრო ნარკვევში ასე მსჯე-ლობს მის თვალწინ აბოზობრებულ შექაბეა-თა ისტორიული აზრისა და ფალოსოფიურ-წნეობრივი საფენების შესახებ: მთელი მტე-ხრაბრეტე საუკუნის მანძილზე, განსაკუთრებით მის მიწერულს, რუსეთმა დიდი სისწრაფით და წარმატებით წაიწია წინ განათლების ვაზზე. მის ცნობიერებას ასაზრდოებდა ზოგადკაცო-ბრიული გაქანების სულსკვეთება. გენიალურ-ობის საწყისი, რომელმაც შეამზადა ჩვენი რე-ვოლუცია როგორც წნეობრივ-ეროვნული მო-ვლენა (პოლიტიკურ შემზადებას ჩვენ აქ არ ვე-ხებით — ეს არაა ჩვენი სპეციალობა), თანა-ბარ იყო განთენილი მთელს ვარგომში და მსჭვალავდა ისტორიული გარდატეხის მთელს ატმოსფეროს. ეს სულსკვეთება განსაკუთრე-ბული სიმძლავრით გამოშვლავნდა ლევ ტო-ლსტოის არსებობა, რომელმაც რუსული საშეა-ლუბებით გამოიბარა და გამოაქვინა გენიოსის ბუნება და მიზანსწრაფვა, ისევე როგორც ინ-გლისური თვითმყოფადობის გარიგარეზე ასე-თივე საწყისი, ერთნაირად ნაშენული ბარე ოცე მისი წინამორბედისათვის, შეიწოვა, შეისისხლ-ხორცა და თავის თავში განასახიერა შექსიარმა. რა არის გენიოსი? — ეს არის მკვეთრად, ორ-განიულად შეგრძობილი უფლება მკვეწად ყველაფერის თავისებურად შეფასებისა, საშეა-როსთან ახლო ნაცნობობის ვრძნობა, ისტორი-ასთან ნათესაური სიახლოვის ბედნიერი ვანე-ლი, ყოველზე ცოცხლის აღქმა, როგორც ად-ვილად ხელმისაწვდომისა. გენიოსი პირველადი და ძალდაუტანებლად მოკლენილი. სიახლისა და ორიგინალობის სწორედ ამგვარმა თვისე-

წილთან ერთად), ასეთი შეფასება მისცა სიმონ ჩიქოვანის პოეზიასა და მის კანონზომიერ მოვლინებსა და ადგილს ახალ ქართულ პოეზიაში: „ჩვენი დროის პოეტური კულტურა მსოფლიოს ყველა კუთხეში, მათ შორის რუსეთსა და საქართველოშიც წარმოადგენს სიმბოლოებსა და მისგან გამოსული ან მასთან მოპავერე სკოლათა ბუნებრივ შედეგს. ყველა ამ მიმდინარეობათა საუბრეთსო დაგვირგვინების ნიშნად შეიძლება გამოვლენოთ სიმონ ჩიქოვანის სიახლით აღნიშნული მრავალსახოვანი და თვითმყოფადი შემოქმედება. უფლებას ასეთ ადგილზე მას ანიჭებს მისი ტონის ერთხელ და სამუდამოდ გამორკვეული, დასრულებული, ჩამოყალიბებული ხასიათი — ნიშნული თვისება ყოველივე დიდისა, განსხვავებით ბუნდოვან მიხედვებითობისაგან, რაც უძღვრთა და უღვრთათა ხედავია.“

„ხატოვანების, სახეითობის სტიქია, რომელიც საერთოდ ახასიათებს პოეზიას, იძენს სიმონ ჩიქოვანის შემოქმედებაში სახეცვლილ, უფრო არსებით მნიშვნელობას. ჩიქოვანი არსიტი და ფერმწერია თავისი ბუნებით და სწორედ ეს უიტმანისა და ვერხარნის ყაიღის არტისტინი ანიჭებს მას თემათა შერჩევისა და დამუშავება-გადამწევეტისას გაქანებასა და თავისუფლებას.“

სახე პოეზიაში თითქმის არასოდეს არ არის მხოლოდ ხილული, თვალთ დასანახავი რამ, არამედ წარმოადგენს თავისებურ ცხოვრების მიერ ნაზავს, რომლის შემადგენლობაში ყველა ჩვენს გრანობათა მოწმობანი და ჩვენი ცხოვრების ყველა მხარე შედის. აქედან გამომდინარე, ის ფერმწერული ხატოვანებაც, რომელსაც ჩვენ სიმონ ჩიქოვანის პოეზიაში ვაჩვენებთ, მეტად შორსაა ჩვეულებრივი და უბრალო სახეითობისაგან. იგი წარმოადგენს განსახებრების უმაღლეს საფეხურს და ნიშნავს ყოველი აზრის, ყოველი თემის, ყოველი გრანობის, ყოველი დავიკრების უყიდურეს, ბოლომდე მიყვანილ კონკრეტობას.“

ჩიქოვანი — არამეტყველი, კანონზომიერი რგოლია ქართული აზროვნების განვითარებაში. ვაჟა-ფშაველას იგავითწოდომელ ფანტაზიასთან ერთად იგი დეფინიტი ბარათაშვილის შემოთავრე, დაუდგავარ, საქმედროდ განცხადებულ და გულდა დრამატიზმს.“

ეს წერილი, რომელსაც ჩვენ კიდევ დავუბრუნდებით, ვინაიდან იგი ქართული კულტურისა და კლასიკური ლიტერატურის მეტად მნიშვნელოვან შეფასებასაც შეიცავს, თავისებურად აქამებს ბოროს პასტერნაკის დაკვირვებებს სიმონ ჩიქოვანის პოეზიაზე და წარმოადგენს ამ უხუცეს დავიკრებათა მეტად მკაფიო, ფორმულირებას. მომავალშიც ბოროს პასტერნაკი არაერთხელ გამოთქვამს ამა თუ იმ საბაბით თავის დამოკიდებულებას სიმონ ჩიქოვანის ადამია-

წერი და პოეტური ბუნებისა და ხეყდრის მიმართ. ასე მაგალითად, 1952 წელს ქრუდაცეც ვაჟა-ფშაველას გარშემო ატეხულსამწეხარულ და საყოფად თქმე თვით ჩიქოვანად აღქრულ ორომტრიალში სიმონ ჩიქოვანსაც დაიტყუატდა თავს კრიტიკული სასჯელი (აქედან გამომდინარე ორგდასკენებით). ბოროს ლეონიდეს ქემ ასეთი სიტყუები მიმართა მეგობარს: „მე თქვენში ვგრანობ სულ სხვა ვარსკვლავებ დაბადებულ მხატვარს, სულ სხვა ამოცანებითა და დამსახურებით; ისე რომ ამ ადამიანებსა და გრანობის წინაშე იქმალება და უქანა პლანზე რჩება თქვენი ყოველდღიურ უსიამოვნებათა ვანცდა, ხოლო შემოქმედებით იერსა და სიხეს ადამიანისას, რომელიც ასეთი თვისებური ნიქითაა დაჯლოფებული, რომელმაც ამდენი იძია, ამდენს მოკლეა და განახორციელა კიდევ ამდენი, ვერაფერს ვერ დააკლებს ვერაერთიანი განსაცდელი. პირიქით — ყოველი ცვლილება და ქერა მას მხოლოდ ამოღლებს და ვაამიღრებას“. 1957 წლის ოქტომბერში უკვე მამიფდ დავადებული ბოროს პასტერნაკი ასე გამოეხმარა სიმონ ჩიქოვანს შასი ტიციან ტაბიძის შესახებ დაწერილი სტატიის ვამო: „აი, მთავარი ტრავგული ქება თქვენს მიმართ, რომელიც მე დიდიხანია სიმწრით მაქვს ვააზრებული და რომლის დაყოფმასაც ვერიღებოდი, ახლა კი მაინც ვატყუი. თვით თქვენი წერილი — თქვენი საკეთარი პიროვნების საზომი და ნიშანია, საზომია და ნიშანია იმისა, რომ თქვენ დაჯარგული და მიქმალელი ხართ ერთმანეთში ვათქვეფილ, დიდი ხანია ერთ ადგილას ვაყინულ და ერთმანეთისაგან ძნელად ვამოსარჩევ პირთა სიმარეღში. ვილანთისაა თქვენს ძივებათა მფეოქევი მარღეო, თქვენი სიხუტე, თქვენი სინატიკე და სიფაქიზე, თქვენი კენტად დარჩენილ ცოდნათა სიმაღლე და კონდენსირებული ძალა.“

ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ ქართული პოეზის საღმი ინტერესის პირველი ვალიფიქება ბოროს პასტერნაკში, კერძოდ კი მის მიერ ვაჟა-ფშაველას „გველის მჭამელს“ შესწავლა და ოარგმნა დაჯემირებული იყო ტიციან ტაბიძისა და პაოლო იაშვილის მოგონებასა და ინიციატივასთან, თვით საქართველოს შეცნობით გამოწევეულ იმულებთან. ეს ის შემოქმედებითი ვატიცება იყო რის შესახებ თვით პასტერნაკიც წერდა: „ქართული ლირიკისათა ჩემი პირველი შეხეყდრის წლები შეადგენენ ერთ განსაკეთრებულ, ნათელსა და დუფიწყარი ფერცელს ჩემი ცხოვრებისას; მოგონებანი იმ შინაგან მიძგათა და ზრახვათა შესახებ, რომელთაც ეს თარგმნელობა შემოამატებს ან იმ ვარემოგებათა და ვარემოცივის დეტალები, სადაც ისინი იქმნებოდნენ — ვაერთანდნენ ჩემთვის ერთ შორეულ და ქვირფას სამყაროდ, რომლისაღმი მაღლობის გრანობას ვერ დიტივენი ამ წინასიტყუაობის ჩარჩო-

ები“ (ივლისისგანა ჩვენს მიერ უკვე დამოწმებული წინასიტყვაობა, გამოსული 1946 წელს გამოცემული წიგნისადმი „ქართული პოეტები“), სიმონ ჩიქოვანი სამართლიანად აღნიშნავდა: „როცა პასტერნაკი ვაჟა-ფშაველას და პირველ გამოცემაში მოთავსებულ ლექსებს თარგმნიდა, მაშინ მისი სულის შესაღწეველი თუ მრჩეველი მისი მეგობრები ტიციან ტახიძე და პაოლი იაშვილი იყვნენ, ხოლო ბარათაშვილის პოეზიის თარგმანზე შემოქმედებითი მუშაობა ამ სტრუქტურების ავტორთან ლიტერატურულ ურთიერთობაში და შეხვედრებში გამოვლინდა“.

თვით ბორის პასტერნაკის შემოქმედებით ცხოვრებაში ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზიის შეცნობამ და მის თარგმანზე მუშაობამ სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა. ერთ თავის პირად წერია ლექსში „მე და მთელი მთელი“: „მე და მთელი მთელი წერია ლექსში, მან ამ თავისი ნაღველის უმნიშვნელოვანეს ნიმუშებად დასახელა — „შექმდის, გოეთეს „ფუსტისა“ და ბარათაშვილის თარგმანები“. გარდა ამისა, მისივე აღიარებით, „ბარათაშვილის სამყაროსთან დაახლოებამ“ გულდასა მის საყვარელი შემოქმედების უკვე დაწყებული გადახალისება: „მე არა თუ არ დამშორდა უკან დახვევა ამ უკანასკნელი წლების მანძილზე შექმნილთან შედარებით, არამედ ბარათაშვილის მადლითა და დახმარებით კვლავ რამდენიმე ნაბიჯი გადავდგი წინ იმავე მიმართულებით“. როგორც ვიქტორ ბარათაშვილის პოეზიის თარგმანის პასტერნაკისადმი მიხდობის ინიციატორი და განმარტოვებული სიმონ ჩიქოვანი იყო, იგი იყო აგრეთვე თავისი მეგობრისათვის მეგობრივი და გზის გამკვლევი ბარათაშვილის რთულ და ბოლოქარი სამყაროში. სამაგვროდ, ბორის პასტერნაკს ნამდვილი ნათელპერეტიოთა და ინტელიტური წყდობით შეძლო ამ სამყაროს შეთვისება, რის დამადასტურებელია არა მარტო მისი სწორპოეზიური თარგმანები, არამედ ის კრიტიკული ეტუდებიც, რომლებიც მან ბარათაშვილს უძღვნა, პირველი მათგანი წარმდგება ჩვენთვის ცნობილი 1946 წელს „გოგონიკის“ სერიის გამოცემულ ბარათაშვილის კრებულს და ასეთ დაკვირვებებს შეიცავდა: „თავად-ახანურთა ოქსები, რომელთა წრეში გაიზარდა ნიკოლოზ ბარათაშვილი, შეადგენდნენ სწორედ იმ მოწინავე საზოგადოებას, რომელთანაც, გრიბოდოვის შემეგობობით, დაეკვირვებულნი იყვნენ პეშინი და ლერმონტოვი. ბარათაშვილი ლიტერატორთა ვარემოცვაში იმყოფებოდა. გრიბოდოვ ორბელიანი ხომ მისი ბიძა იყო, ალექსანდრე პუშკინი კი — მამამისის მეგობარი. ბარათაშვილი დეწაფა აგრეთვე ვერბოვლ და რუსულ პოეტებს, მოხიბლული იყო ლერმონ-

ტოვის პოეზიით, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა უკვე ნათესავდ მცირეა. იქნებ ზოგი მისი შემოქმედების სტრუქტურა არც კი წარმოადგენს საბოლოო რედაქციის და ავტორი შესაძლოა ამიერბა მათს შემდგომ დახვეწასა და გაზარტებს. მერაბ კვალა გენისა, მისზე აღბეჭდილი, იმდენად მძლავრია და დიდებული, რომ სწორედ მათში გამჭდარი ეს სულისკვეთება ანიჭებს მათ საბოლოო სრულყოფილებას.

ბარათაშვილის ლირიკისათვის ნაშენულია პენსიონატური პანეები, მარტოობის მოტყუები, განწყობილება მსოფლიო სეველისა. მაგრამ ჩვენ აქ როდი უნდა ვიხილოთ მთავარი არსა მისი შემოქმედებისა. ბევრად უფრო ნიშანდობლივია, რომ ეს რომანტიკული მოტივები ნივთიერად ერწყმება რეალური ცხოვრებისა და ყოველდღიური ყოფის ნევეტებს, რომ მის შემოქმედებას ატყვია განუმეორებელი კონკრეტულობის ბეჭედი და განყენებულ მნიშვნელობათა მიღმა ზოგადი გაერასის წილიდან გამოკრთონ და გვეხატებიან დროს ნაშენი, ისტორიული ფონი, ბიოგრაფიის სურათები. დიდებულ პოეტურ სურათებებს ისეთი ქმნილებებისა, როგორცაა „შემოღამება მთაწინადახედ“ ან „ღამე ყაბახუნ“ არ ექნებოდა შემოქმედების ასეთი ვადონური ძალა, რომ სულელი განწყობილებას გადმოცემასთან ერთად ჩვენ აქ არ ვხედავთ ბუნებისა და გაერმოს არანალებ განმაცვიფრებელ აღწერას. საბჭოთი სტიქიონის ეტლანტურ ამოხატვას სწორპოეზიური, დაუთკუნებელ და ტემპირატად ზემოაგონებელ „მერასში“ ხომ ჩვენ ბადას ვერ მოვუბენით. ესაა ჩვენის სიმბოლო დიდებული მეზობელი მირონებისა, რომელიც დაწმუნებულია თავის უკვადებაში და სწამს, რომ საკაცობრიო ისტორიის მოძარბობას გაანია მიზანი და აზრი“. მერო ფრამენტი იმავე 1946 წლის ჩვენთვის ნაცნობი (თავის ბადაზე დაბეჭდული) წინასიტყვაობიდანაა: „ნიკოლოზ ბარათაშვილმა მეტორიციით გათლვა ქართულ პოეზიაში, მთელი საუკუნით გაანათა იგი და გასთლვა მისთვის უვადი გზა, დღემდე წართლელი. მიუხედავად სულელი მარტობისა და თავისი მეზობის ობლობისა, ბარათაშვილი ძნელად წარმოსდგენია მართლაც რომ არანაშული განმარტოების სიმყდროვეში, რომელსაც იგი ევზომ შირიად შენატროდა. მის ვერ განაცალკეებთ. ვერ დაივლებთ იმ ქალაქურ საზოგადოებას, რომელთანაც იგი მუდამ დანასისლდაა, ისევე, როგორც ვერ დააცილებთ ერთმანეთს სინათლის ჰვალსა და იმ ბროლის წახნაგს, რომელსაც იგი ჰკვეთს, რათა გარდატეხის წიბოზე, ცხანატყელა გამოასხივოს, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ტრავიკული შეახებანი გარემოცვასთან ისეთი ნათელი სისადავითაა გადმოცემული მის მიერ, რომ ისინი საზოგადოებისადმი ერთგულებასა

და მშვიდობისმოყვარე სულისკვეთებამს სამეგალითო სკოლად და საწრთომს სამკვდლოდ დარჩენენ შთამომავალთათჳს.

ბარათმელოთან ერთად პასტერნაკი ღრმა შეფასებამს აძლევს ვაჟა-ფშაველასაც: „თავისი მნიშვნელობით ბარათმეოლის ტოლი და სიდიდით უახლოესი — ვაჟა-ფშაველა, ამივე ღრმის შრავალი ნიშნით მის სრულიად საპირისპირო მიოვლენას წარმოადგენს. ჟერ ერთი, ბარათმეოლისაგან განსხვავებით, იგი მართლაც რომ ნამდვილი განდევგლია და მიოვალ მთებში გადაკარგული მოაზროვნე. ვარდა ამისა, მხოლოდ ყოელის შემარბიებელმა სიკვდილმა შეუერთა ბარათმეოლის თვითნება მეტყველება საერთო ხმას, მაშინ როდესაც ვაჟა-ფშაველა იმთავითვე წერდა ისე, როგორც თვით უბრალო ხალხი მეტყველებს თავისი ყოველდღიური ტვირთშიმე უოფის პირობებში. მაგრამ განმარტოებლისა და განდევგლისა ის მკაცრა პანგი, რომელსაც მას მათი მადლინი უკანახებდნენ, ვაჟა-ფშაველამ იმდენად გაღრმავა და ისეთ ხარისხში აიყვანა, რომ მისი წიგნები გადაიქცნენ რჩეულთა კუთვნილებად და პირველების რელიგიად, რომელსაც ძალუნს შეეკამათოს და სძლიოს დასავლეთის უახლესი ღრთის უდიდეს ინდივიდუალისათა ქმნილებებში“.

მეოთხეელისათვის ამჟარა უნდა იყოს, რომ ბორის პასტერნაკის ყველა ეს მბჭვილი აზრით დასკვავული და სიყარული შთავონებული ფიქრები ქართულ პოეზიაზე ერთ იმეოათ და მშვენიერ დურეტელ წარმოადგენს ქართველი ხალხის პოეტური გენიის საკაცობრიო ასპარეზზე გამწეურების მატინეში.

ქართველ მეგობრებთან მიმართულ წერებებს შორის არის ურთი, სადაც იქნებ ყველაზე დაძაბულად, საბედისწერით აღსარების ტრავიკული გულწრფელობითაა გადმოცემული განცდა ამ უნიკალური მეგობრობისა, რომელმაც ბორის პასტერნაკს სიცოცხლის უკონასენელა სამი ათეული წელი გაუნათა. უმძიმესი ავადმყოფობის ეასი, 1953 წლის 17 იანვარს ბორის ლეონიდეს ჭე საავადმყოფოდან გამოსვლისთანავე წერდა ნინო ტაბიძეს: „ჩემო ნინო! მე გადავარჩი და სახლში ვარ. ღმერთო, რამდენი მბქვს თქვენთვის სათქმელი... აი, რა მინდა, რომ იცოდეთ თქვენი, სიმონმა და მარიაკამ, ვიორტი და ეფემია ლეონიდებმა. ვიეორტებ ამას ყველაზე, ყველაზე ახლობელთათვის. ზოგს ხანდებან იქნებ ჰგონია: „დიახ, ყველა ეს მამადალა სიტყვები, იდილაზში, შემოქმედება და ყველა ეს სადღევარბელოები მეგობრულ სურფად ვასტანენ მხოლოდ პირველსავე ვასაკირამდე. და პირველ სეროზულ განსაცდელამდე. ვნახით თუ რა დარჩება ყოველივე ამისაგან აუცილებლობასთან პირველსავე შეჯახებისას...“ და როდესაც ეს მოხდა, როდესაც საავადმყოფოში წამიყვანეს და ხუთი გაუთავე-

ბელი საათი გავატარე საღამოს ჟერ ქსენონში, შემდეგ კი მთელი ღამე ჩვეულებრივი ენაზრმაზრი, ავადმყოფობით გადატვირთული ქალაქის საავადმყოფოს დერეფანში, მე უგრობანასა და გულსრვეის შეტევებს შორის შეუღლებში განვიცადე გამოუთქმელი ნეტარება და სიმშვიდე! მე ვფიქრობდი იმაზე, რომ სიკვდილის შემოხვევაშიც კი არაფერი არ მოხდება უკანშველო და უდროო. ზინას და ლიონიდას სახსრები ნახევარი წლით მაინც ეყოფათ, მეც კი რაღაცას მოახერხებენ. მათ ეყოლებათ მეგობრები და ვერაინ დაზარავს. მე კი დასასრული მოულოდნელად და მოუწადებლად, დაუშთაგრებელ ნაშრომებში ჩაფლულს როდღე და მატყუებდა თავს. ყოველივე, რისი გვეუთების საშთალებასაც კი მაძლევდა დროება, გაცემებულისა (შექსპირის, ფანსტის, ბარათმეოლის თარგმანი). იქვე კი, ჩემს ვარშემო, ყველაფერი მიდლოდა თავისი ჩვეულებრივი მდინარებით, საგნები ლაგლებოდნენ საოცარი სიმკვებით, ჩრდილებიც მკაფიოდ ეფინებოდნენ მათ! ვრბელი ერთვერსიანი დერეფანი, მძინარე ავადმყოფობით სავსე, წყვდიადში და სიჩუმეში ჩაძირული, თავდებოდა ბაღში გადაშურე ფანჯრით, საიდანაც ნაწიეზარი ღამის მელანჩოღობილი ბინდი, ზოლო ხეების ცენწეროთა ზემოთ კი ქალაქის ღამიონთა — განიარღინებული მოსკოვის — ათინათება ჩანდა. და ეს დერეფანიც, მორივე მოწყალების დის ფანჯარასთან მიდგმულ მავიდაზე ელნათურის აბავრების მწვანე მცხუნვარებაც, ეს სიჩუმეც, მომწეულთა ჩრდილებიც, და ზურგს უკან კი, ფანჯრის მიღშა, სიკვდილის მეზობლობა — ყოველივე ეს, თავის დაძაბულ სიმეიდრეოვეში, მესხებობდა ერთ უძირო, ამომწურავ, ზეადამიანურ ექსაღ! და იმ წუთს, რომელიც, უფრო მეტად ედარე ოდესმე, სიცოცხლის უკანასკნელ წუთად მეგულებოდა, მე მომინდა ღმერთთან ბაასი, ყოველივე ხილულის ქებით შემკობა, დაქვრა და აღბეჭდვა „ღმერთო, — ვერჩეულბთ მე — გვამლომ იმისათვის, რომ ასე უხვად მაიფანტ-მოაფანტე ქვეყნად ფერები და ისეთი, შექმენ სიკვდილ-სიცოცხლე, რომ ენა შენი არს მუსიკობა და დიადება, რომ შემქმენ მხატვრად, თავანწრთული შემოქმედებაც რომ შენიმერა შთავონება, რომ საამაღმოდ დღეებშიც მზრდილი და მამხადებდო... და მე ატვირდი მეტის ლხენითა და ნეტარებით...“

...იქოქანებმა და ლეონიდებმა საახალწლო დეკემბერში მოკითხეს ჩემი ჟანმრთელობა... გათხოვთ მოუთხროთ მათ ჩემს ვანცდათა შენახებ საავადმყოფოში. მათ ეს უნდა იციოდნენ არა როგორც უახლოესმა მეგობრებმა, არა როგორც ჩემთვის საყვარელმა აღამიანებმა, არამედ ამაზე მეტრად დიდებმა: ეს მათ უნდა იცოდნენ, როგორც მკობრეიტხოვანმა წარმოადგენლებმა იმ სამყაროსა, რომელიც მე სიკვდი-

ლით მოცულ იმ საათებში მკაცრი გამოცდის აღწი გამოვლარე და რომელიც ეგზომ ვაიზარა ჩემს შეგნებაში, ეგზომ დიდი დადასტურება მიიღო..."

ბორის პასტერნაკის ცხოვრებისა და შემოქმედების მატიაში ამ წერილს განსაკუთრებულად ადგილი და მნიშვნელობა იმპროვიზაციული ენაზე, რომ მასში აღწერილი განცდები და ხილვანი არა მარტო ფიგურალურად იქცნენ „ერთ უძირო, ამოუწერავ, ზეადამიანურ ლექსად“, არამედ მართლაც შეამზადეს პოეტის ერთ-ერთი უმაღლესი ქმნილება — ლექსი „საავადმყოფოში“, რომელიც ბორის პასტერნაკის სიცოცხლეში არ დაბეჭდილა, ხოლო მის უკანასკნელ ტომეულში სავარაუდოდ 1956-57 წლითაა დათარიღებული. ევტერობით, ეს თარიღი უნდა დაზუსტდეს, ვინაიდან ამ ლექსის არა მარტო განწყობილებათა, არამედ ლექსიკური და სინტაქსური ფაქტურის დამთხვევა ჩვენს მიერ მოყვანილ წერილთან — თვით ამ წერილის თარიღთან — მერ მიხილვებს გვაგრძობინებს:

Его положили у входа.
Все в корпусе было полно.
Разило парами нога,
И с улицы дуло в окно.
Окно обнимало квадратом
Часть сада и неба клочок.
К палатам, полам и халатам
Присматривался новичок.
Как вдруг, из распросов сиделки,
Покачивавшей головой,
Он понял, что из перелюки
Едва ли он выйдет живой
Тогда он взглянул благодарно
В окно за которым стена
Была точно искрой пожарной
Из города озарена.
Там в зареве рдела заставка,
И, в отсвете города, клен
Отвешивал веткой корявой
Большому прощальный поклон.
«О, господи, как совершенны
Дела твои, — думал больной, —
Постели, и люди, и стены,
Ночь смерти и город ночной.
Я принял снотворного дозу
И плачу, платок теребя.
О боже, волнения слезы
Мешают мне видеть тебя.
Мне сладко при свете неярком,
Чуть падаюшем на кровать,
Себя и свой жребий подарком
Бесценным твоим сознавать.

აქ ძნელია იმის თქმაუკი — წერილია კონკრეტული ლექსისა თუ ლექსი წერილის. მართლაც მკითხველის ყურს ეს წერილში, გარდა თვით პოეტის მიერ ნაგულისხმევი ასოცი-

აციებისა, უნებურად მოვსალბუნება: „თქმის „მისიკური“ შეხშიანება უზენეს, მარტონდ... მათათა-ქებასთან იმ ძალის მიჭრულ... ქრისტიანულ... უბომა კაცთ უთვალავი ფერით შემკობილი სავარო, ან მორიდებულ, მაგრამ გულისგანმგმირავ სტრიქონებთან ბალში მერის ლხენით ატირებელი ობოლი ვაზის გამო, თუ კელავ ზეადამიანური ქმნილების ხილვით შთაგონებულ საგალობელთან:

მაქვს მკერდს მიღებული
ქნარი — როგორც მინდა,
ჩემთვის დიდებულ
სხივი გამობრწყინდა...
ხვეულთ დიდებულ
ვხედავ — რა უხვია,
დრომ მას დიდებულ
კრძალვით შეუხვია,
ნეტა ვინ მოქარავა,
და როგვა მოქარავა
შეგ მიკარავ-მოქარავა
გზნება — ნიკორწმინდა!
მკეთერი და მოქნალი
ხაზთა დასარულება
არის ამოდქმნილი
ნატერის ასრულება...

მივცუთ თავს უფლება იმ უძირო, ამოუწერავ, ზეადამიანურ ლექსად „აღმომბარბო, ქართული მისამართებით წარგზავნილი წერილის სტრიქონთა ვანმეორებისა: „და იმ წუთს, რომელიც, უფრო მეტად, ვიდრე ოდესმე, სიცოცხლის უკანასკნელ წუთად შეგვლენობდა, მე მომინდა ღმერთთან ბასი, ყოველივე ხილვის ქებით შემკობა, დაქერა და აღბეჭდვა... ღმერთო, — ვნურხულებდი მე, — გმადლობ იმისათვის, რომ ასე უხვად მივანტ-მოვანტე ქვეყნად ფერები და ისეთი შექმენ სიკვდილ-სიცოცხლე, რომ ენა შენი არს შესივება და დიდება, რომ შექმენ მხატვრად, თავგანწირული შემოქმედებაუ ხომ შენშიერი შთაგონება, რომ საამაღლოდ დღემდღამ მზრდიდი და მამზადებდი... და მე ატირდი მერის ლხენითა და ნეტარებით...“

...და უკვე სრულიად იაბა შემთხვევითი, რომ ბორის პასტერნაკის უკანასკნელ ტომეულში „საავადმყოფოში“ შეზობადაა მოთავსებული (ასე ჰქონდა ეს ვანლაგებული თვით პოეტს 1957 წელს ვამზადებულ, მაგრამ გამოუქვეყნებულ ხელნაწერის ანაბეჭდვში) ლექსი „ბლაბი და ქვები“, რომელიც საქართველოსაგან თითქმის მეტად დამორბებული სახებით იყო ნაყარნახევი (ადამ მიკვეიჩის ობილე), მაგრამ მანინე საქართველოს ქებათა-ქებად გადაიქცა და კელავ „ნიკორწმინდას“ ზეშთაგონებული გზნებით გამობრწყინდა:

С действительностью яллюзию,
С растительностью гранит

Так сблизили Польша и Грузия,
 Что это обеих роднит.
 Как будто весной в Благовещенье
 Им милости возвезены
 Землей — в каждой каменной трещине,
 Травой — из-под каждой стены.
 И те обещанья подхвачены
 Приролой, трудами их рук,
 Искусствами, всякою всячиной,
 Развьем ремесл и наук.
 Побегам жизни и зелени,
 Развалинами старины.
 Землей в каждой мелкой расселине
 Травой из-под каждой стены.
 Следами усердия и праздности,
 Беседаю, бьющей ключом,
 Речами про разные разности,
 Пустой болтовней ни о чем.
 Пшеницей в полях выше сажени,
 Сходящейся над головой,
 Землей — в каждой каменной скважине
 Травой — в половине кривой.
 Душистой густой повилкою,
 Столетиями, вверх по кусту,
 Обвившей былое великое
 И будущего красоту.
 Сиренью, двойными оттенками
 Лиловых и белых кистей,
 Пестреющей между простенками
 Осыпавшихся крепостей.
 Где люди в родстве со стихиями,
 Стихи в соседстве с людьми,
 Земля — в каждом каменном выеме
 Трава — перед всеми дверьми.
 Где с гордою лирой Мицкевича
 Таинственно слился язык
 Грузинских царц и царевичей
 Из девичьих и базилик.

საველისხმო ისიცაა, რომ პეჭინის ერთი ცნობილი ლექსის მსგავსად, სადაც „მეცხრეწამის“ დღემდე ვერ ამოუკითხავთ — ტექსტის მსგავსად ულისხმება ბოლო სტროფში თუ აღამ მიცევიანი.

Но ни один волшебник мыльм,
 Владетель умственных даров,
 Не вымышлял с такою силой,
 Так хитро сказок и стихов.
 Как прозорливый и крылатый
 Поэт той чудной стороны,
 Где мужи грозны и косматы,
 А жены гурням равны —

რომ ამ სტროქონთა მსგავსად, ბორის პასტერნაკმა მოახდინა „იღუმელი“ თუ „სიადუმლოთი-მოცელი“ შერწყმა რუსთაველის ქვეყნის და მიცევიანის სამშობლოს მეტყველებისა:

Где с гордою лирой Мицкевича
 Таинственно слился язык
 Грузинских царей и царевичей
 Из девичьих и базилик.

ბორის პასტერნაკის ეს ლექსი — „მაღახი და ქვები“ — დაიწერა 1956 წელს და იგი იყო ერთი პირველთაგანი მის ახალ და უქანასკნელ პოეტურ „კალში“ «Когда разгуляется» (1956-1959). ეს წიგნიც მრავალმხრივ აღმოჩნდა საქართველოსთან დაკავშირებელი: არა მარტო უშუალოდ საქართველოსადმი მიძღვნილი ან მასთან შინაგანად შეხმიანებული თუ ქართველ მეგობრებთან ურთიერთობაში ჩასახული ლექსებით, არამედ ამ წიგნის საგრძნობი ნაწილის პირველი პუბლიკაციით სწორედ ქართულ პრესაში.

ქვერ კიდევ 1956 წელს, როდესაც ედრნალ „შნათობს“ სიმონ ჩიქოვანი ედგა სათავეში, დაიწყო ბორის პასტერნაკთან ჩვენი ურთიერთობის ახალი გამოცოცხლება. 1956 წლის ბოლოს ჩვენი დაბეჭდვით, როგორც ცნობილია, პასტერნაკის ავტობიოგრაფიული წიგნის „აღა-შიანება და გარემოებაში“ ქართული თარგმანი (რუსულად იგი მხოლოდ ათიოდე წლის შემდეგ გამოქვეყნდა), ამავე წლის მასში „შნათობ-შივე“ დაიბეჭდა პასტერნაკის ეტიუდი „შოპენი“ (აგრეთვე ბერკად გვიან დასტამბული რუსულად). ამ პუბლიკაციებთან დაკავშირებული ბორის პასტერნაკის საქართველოსთან ურთიერთობის ერთი მნიშვნელოვანი ფურცელია: 1957 წლიდან, როდესაც დაიწყო გამოსვლა ედრნალში „ლიტერატურაშია ვრეზიამ“, მისმა რედაქტორმა კონსტანტინე ლოტქიანინიძემ დაამყარა მჭიდრო კონტაქტი ბორის პასტერნაკთან, რის შედეგად დიდი რუსი პოეტის ცხოვრების უქანასკნელი წლების (1957—1959) ყველა პუბლიკაცია უკამონაკლისოდ საქართველოში აღმოჩნდა განხორციელებული. თვით ბორის პასტერნაკი დიდად აფასებდა ამ გარემოებას, რაც მისთვის ერთდროულად ბუნებრი-

ან როგორ არ შეეხმაროს აქაც, ჩვენს ცნობაში, ზღაღღმენელი თუ ზღაღღმენი მშვენიერების, აქვის პარმონიისა თუ მიწიერ, მცენარეულ სამკაულთა აღწერისას ბორის პასტერნაკის მიერ ხილული და ქებული საუბრეთა კავშირი («былое великое и будущего красота») და ასეთსავე უმტკიცეს კენახიდ მბრწყინავი ხილვა ვალაქტიონისა!

შენ, ფრთამოდულუნეს,
 ეშთა სიბაღღუხე
 ჩვენი საუბრე
 გიცავს უახლესი.

1. „ვალაქტიონ ტაბიძე და ბორის პასტერნაკი“ — ქვეშაბიტად ყაშირა თემაა, რომლის აღება მრავალ აღმოჩენას გვიქადას, როგორც ბიოგრაფიულ, ისე შემოქმედებით „შეხების წერტილთა“ მხრეს, ანუ ახალ საჯანგებოდ ვამუშავებთ ამ საკითხს — გ. შ.

ეს იყო და ღრუბლი. 1957 წლის დეკემბრის ბოლოს იგი წერდა ნინო ტაბიძეს: «გადავით სიმონს, კონსტ. ლორთქიფანიძესა და ყველას, რაც თქმა ჯერ არ მინახავს „ლიტერატურული გრუნია“ (იგულისხმება ერთ-ერთი ვრცელი მუბლაყაია პასტერნაკის ლექსების ამ ურნალში — გ. შ.). ვინაშენი მხრიდან მატყობინებენ, თუ რა კეთილშობილურ ამოკიდებულებას იჩენენ ჩემდამი თქვენში. ეს მიზნებს ეტრეშენომ, სტაროსტინმა, ამის შესახებ მომწერა კარგი ზღაპრები და სხვებმა. მე უზომოდ პატივს მცემდი ამის გამო, ეს მე მისაჩვენებს, მამხილებს და მეზარება...» 1958 წლის ზაფხულის დამდეგს პასტერნაკი წერდა კონსტანტინე ლორთქიფანიძეს: «დიდხანია მინდობდა და აღონა გადავხედა თქვენთვის იმ დახმარებისა და ურთიერთობისათვის, რომელსაც თქვენ უკანასკნელი წლების მანძილზე ასე კეთილშობილად იხეილ ჩემს მიმართ...»

არანაკლებ საგულგნოა, რომ ზორის პასტერნაკის უკანასკნელი, მის სიცოცხლეში გამოცემული წიგნი აგრეთვე საქართველოში გამოვიდა. ეს იყო — «*Стихи о Грузии. Грузинские поэты*». («ზარია ვოსტოკა» 1959 წ., რედაქტორი და შემდგენელი გ. ვ. ბებუთოვი). ამ წიგნის გამოცემასთან დაკავშირებით ზორის ლენინდეს ძეს საქმიანი და მეგობრული მიმოწერა პეტინდა გამოცემლობის დირექტორთან პ. ი. ზღატიანთან და, რა თქმა უნდა, წიგნის რედაქტორთან გ. ვ. ბებუთოვთან, რომელმაც დიდი მუშაობა ჩაატარა ტექსტების გამოსვლენად და დასადგენად. მისივე შეკადრებით ყველა ტექსტი ავტორიზებულ იქნა, რასაც დღეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.

1959 წლის გაზაფხულზე მე არა ერთხელ მომიხდა ზორის ლენინდეს ძის ნახვა, როგორც მოსკოვში, მის ბინაზე, ისე პეტრდელკინოში. მანამდე მე ხეხელობი მას 1957 და 1952 წლებში, რასაც წინ უძღოდა ჩვენი 1950 წელს გაკონბა. ამ შეხვედრათა შინაარსი და შთაბეჭდილებანი მედამ დარჩენა ჩემთვის უძვარფასეს განძად. ამ შეხვედრათა სინარული მე სხვადასხვა ღროს მომანიჭებს პოეტის უახლოესმა მეგობრებმა, რომლებთანაც მეც მაკავშირებდა მეგობრული სიყვარული — გიორგი ლეონიძემ, სიმონ ჩიქოვანმა, ფატი თვალთაძემ. რა თქმა უნდა, უმუალო შეხვედრამ მხოლოდ დაგვიჩვენა მისდამი ჯერ კიდევ სასოლო მეზობიდან გამოყოფილი და წლით-წლით მზარდი თავიანთი, რომელიც იმთავითვე მაიაკოვსკის მიერ პასტერნაკის „გენიალურ ლირიკოსად“ აღიარებამ ჩამინერგა. 1952 წლის გაზაფხულზე კი მოსკოვის ერთ-ერთი გამოცემლობისათვის გამზადდები აკაი წერეთლის რჩეული ლირიკის კრებულს რუსულ ენაზე. ამ კრებულს დავიკრა. მანამდე მეტად ცუდად თარგმნილი ქართული კლასიკოსის აკაქართველ შკიტხველთათვის ახლად „ალმოჩინის“ საპატიო

ამოცანა. მეც გადავწყვიტე კრებულს მოეპირ „საყრდენად“ შეგერჩია საქართველოში მკვიდრად დასალოვებოლი ოსტატები ქრესტე ლექსისა, ვისთანაც მეც მქონდა მეგობრული ურთიერთობა (თუ ასე შეიძლება ვწოდოთ ახალგაზრდა დამწვები ლიტერატორისა და ღვაწლმოსილი, განთქმული მწერლების ურთიერთობას). არჩეიანი შევიჩერე ზორის პასტერნაკზე, ნიკოლოზ ზაბოლოცკიზე, პავლე ანტოკოლსკიზე, ალექსანდრე კონტკოვზე, ვლადიმერ დერეჟინზე, საქმეში ჩავიბი აგრეთვე ახალგაზრდა პოეტები — ნაუმ გრებნევი, ელენე ნიქოლაევსკაია. ირინე სნეგოვა. სათარგმნი მასალის განაწილება თვით აკაის ამ თუ იმ ლექსის ან ლექსების შონათესავლ რაილის ბუნება და ხასიათმა მიკარგხა. ამიტომაც, მავალითისათვის: ა. კონტკოვს მოუხდა აკაის ასე ეთქვათ „ელეგური“, მელანქოლიური ლირიკის თარგმნა, ვ. დერეჟინს — პოლიტიკურად მძაფრო, სამოქალაქო ელერადობის ირატორული ლექსებისა, ნ. ზაბოლოცკის (რომელმაც ამ დროისათვის ბრწინვალთვ გააერთა თავი გრიგოლ ორბელიანის ლირიკას. მათ შორის „ემიკურულ“ და „ანაკროსტულ“. აგრეთვე აღმოსავლური ჟაილის ლექსებს მის კლასიკურ პატრიოტულ შედევრებთან ერთად) ზედაწილად აკაის „მუც. მბზურთ“ ლექსები და „განთიად“. პავლე ანტოკოლსკიმ მოგვცა ახალი რედაქცია თავისი ძველი სანიმუშო თარგმანებისა, ხოლო ზორის პასტერნაკის ახლადგმულა რუსულად უდიდესი შინაგანი დრამატისმით გამსჭვალულა, ადამიანისა და მგონის არსებობისა და მოწოდების ფილოსოფიურ-ზნეობისივი განვლით შთავიწებული „ქებათა-ქება“, „ავადმყოფი მგონის“, „თავო ზემო“, „ჩანგი“, დახვეწა აგრეთვე აღნიშნული თარგმანები „პოეტისა“ და „გოგოლის სსავისისა“.

ამ მე ჩემს თავს ერთი წილისკლის უფლებას მიეცემ, ვინაიდან იგი დაკავშირებულია პოეტური ტალანტის იმ სასწაულებრივ თვისებასთან, რომელსაც გოეთე „ანტიკიპაიკის“ უწოდებდა და რაც გულისხმობს მხატვრის, შემოქმედის უნარს იმის ცოდნისა, რაც მას თვალთაც არ უნახავს და პირადად არ ვაწყობდა (გოეთეს ეს გამოთქმა დამოწმა ა. ვლადკოვთან საუბარში ზორის პასტერნაკის შექმნილ თან დაკავშირებით). აკაის კრებულზე მუშაობის პოეტის მე შეზებვევა მომიცა დარწმუნებულებიყვი, რომ „ავადმყოფი მგონის“ მთარგმნელმა უკაც ვაგო მისი დედაარსა, ვიღრე მე, ქართველმა ლიტერატორმა. ან უფრო სწორად, მე შემდეგ, მოგვიანებით დარწმუნდი, რომ ერთ საყმათო სიკეთისში, რომელმაც ჩვენს წინაშე წამოიჭრა, მართლო აღმოჩნოა ზორის პასტერნაკი. ჩემი შეცდომა გამომდინარეობდა აკაის ამ რთული და ღრმა ლექსის მისივე ტრადიციული ლირიკის თვალსაზრისით გაზრების ცდაში. ამ ლექსის ერთი მოტივი, რომე-

ლოც ჩაქსოვილია სიტყვებში -- „სულს ნუ ამოხბი, მაკალე დახამხამება თვალისა... ეს შერჩენია, მე შემჩნეს გადახდა სოფლის ვალისა“. — მე არამც და არამც არ მინდოდა ვაშვო, როგორც დადილიაობის, შესვენების წყურვილის, მგონის „ავადმყოფობის“ მოტივი და საერთოდ უკვლევე, რაც ამ ლექსში პოეზიის მოქალაქეობრივი დანიშნულების სწორხაზოვანი ვაგების ფარგლებს სცილდებოდა, მე თარგმანში აკაცის ესთეტიკური პოზიციის მკლარ ვაპრებულ მომეღანდა. ამ საკითხის გამო ჩვენ მიწერ-მოწერაც კი დაგვიბრდა. საბოლოო შედეგში ბორის მასტერნაკმა დათმო ზოგიერთი თავისი იქნებ მართლაც პედალოვებული ვადმოცემა ორიგინალისა, მაგალითად, ლექსის მესამე სტროფის თარგმანში, სადაც პოეტსა და „სოფელს“ შორის კონფლიქტი უკიდურესობამდე იყო მიყვანილი — «Мне в уши напрасно навязчиво врывается шум злободневный, далеко от нужд настоящего зовет меня лира навешно».

ამ სტროფზე შემდგომი მუშაობის შედეგად იგი უკვე სხვაინაირად აედურდა: «Но что же и силами падаю, зачем я душой унываю, когда ты сама мне наградила, о лира моя роковая».

სამაგიეროდ ამის მომდევნო სტროფი, სადაც აკაცის მიმართვა „ჩონგურო, ჩემო ჩონგურო, ოცნების ზღვაში მცურავო“ — მთარგმნელს სწორად ჰქონდა გადმოცემული, როგორც ავადმყოფი მგონის განსაკუთრებულ „სოფლისაგან“ „ოცნებები“ განრღმების მოტივი «О лира, о лира безумная, ты решишь вне круга мирского».

— ჩემი თხოვნის შედეგად შედარებით ტრადიციულად აედურდა — (ამ ლექსის საერთო კონცეფციის თვალსაზრისით): «О лира, о лира безумная, ты отзвук прибоя мирского».

საბედნიეროდ, ყველა ჩემი ცდა, რომ ლექსის დასაწყისში „სოფლის ვალის გადახდის“ მოტივი უფრო „ოპტიმისტურად“ აედურებულაყო, უშედეგოდ დამთარდა. ჩვენს მეგობრულ შეკამათებას ერთი დაღებთი შედეგიც კი მოჰყვა: ვინაიდან მთარგმნელი კვლავ დაუბრუნდა „ავადმყოფ მგონის“, მან ხელახლა თარგმნა მისი პირველი სტროფიც — უკვე წმინდა მხატვრული ამოცანიდან გამომდინარე. ამ სტროფის პირველი ვარიანტი ასეთი იყო:

Судьба, не томи меня более,
Дорог моих больше не путай.
Дай мне, не терзаясь неволю,
Свободно вздохнуть хоть минуту!..

საბოლოო ვარიანტში კი სტროფი იქნება დასკოლდა ოდნავ ორიგინალს ტექსტობრივად მაგრამ პირველ ვარიანტზე ძლიერად უსუსურდა:

Судьба моя горькая, люта,
Всегдашняя боль и досада,
Хотя бы одною минутою
Удовлетворенья порадуи!..

უწინშეწელი ცვლილებანი განიცადეს სხვა თარგმანებშიც. მხოლოდ „თავო ჩემოს“ ბოლო სტროფი თარგმნა ხელახლა. „ავადმყოფი მგონისაზე“ დამატებით მუშაობის პროცესში კი მე ასეთი ბარათი გადავიცი ბ. პასტერნაკს: „ძვირფასო ბორის ლეონიდეს ძევ, თქვენი თარგმანებით მონიჭებული სახეივო განწყობილება არ იცლებს და ვინაიდან ფატი თვალთვამეც ჩემზე არანაკლებად აღფრთოვანებული, მისი ნახვითაც შევიძლია წარმოადგინოთ ჩემი სიხარული. ოთხივე ლექსში განმაცვიფრა ორიგინალის კონცხალი პოეტური სუნთქვის გადმოცემამ და მე კვლავ ვაკვოციდი, თუ როგორ ხდება ასეთი სასწაული ქართული ენის უცოდინარდ... ნუთუ თემსა, აზრს, განწყობილებას, ვაცლავს ლექსისას ძალეში უკარნახონ. მთარგმნელ პოეტს აეტორის მხატვრულ გადაწყვეტასთან ამდენად შიახლოებული და მონათესავე გადაწყვეტა? ნუთუ ბეჭარედიც კი გამოდგება შორეული მგონის სულში ჩაღწევისათვის ვხად და ხილად? თუ აქ ნიჭს სიყვარული ეხმარება? ალბათ ეს ასეა, მაგრამ ამ აღიარების მიღმა ნაბიჯიც კი არ უნდა გადაიდგას, რადგან სასწაული ვერ ითმენს და არც საჭიროებს კრიტიკულ ანალიზს, შესაძლოა მხოლოდ მისი საილუსტრაციო მაგალითების მოყვანა... ახლა რაც შეეხება „ავადმყოფ მგონისა“. ჩემი პირველი რეაქციაც ამ შემთხვევაში არანაკლებ აღტაცებულ იყო, ვიდრე სხვა თარგმანების გაცნობისას. მაგრამ „მეითხველს“ არ უნდა დაევიწყნა, რომ იგი „რედაქტორიც“ იყო და, როგორც ასეთმა, მე თქვენ უდიდესი ბოდიში უნდა მოგიხადოთ, რომ ვერ მოვისაზრე დროულად მომეწოდებისა კომენტარი ამ ლექსის ერთ „ბნელი“ ადილის გამო, როგორც მას სხვა შემთხვევებში ვაკეთებდი. საჭმეც ამას მხოლოდ ან ორ სტრიქონს როდა ეხებოდა („სოფლის ვალის“ გადახდის შესახებ), არამედ იმას, რომ ეს ორი სტრიქონი გადამწყვეტია შემდგომი ორი სტროფის ვაგებისათვის... რა „სოფლის ვალს“ გულისხმობს აკაცი წერეთელი? პოეტის ვალს ქვეყნის, საზოგადოების, კაცობრიობის წინაშე. მან ბევრიც გაიხება ამ ანგარიშში, მაგრამ „სოფელი“ ლებულაბდა მის მსხვერპლს, როგორც ჯეროვანს და პასუხობდა მხოლოდ უმადურობით. აქედან ეყენს: „ეს შერჩენია, მე შემჩნეს გადახდა სოფლის ვალისაო“. აქედან — მგონის „ავადმყოფობა“, მაგრამ არა უბრალო, ჩვეულებრივი

სენი, რომლის განუტრეხა შესაძლებელია და აუცილებელიც არამედ **სწავლება მალაღი**, რომელიც აიძულებს მგოსანს თვითღეს და ანათებდეს ქვეყნის საკეთაღდლოდ მაშინაც კი, თუ ეს ქვეყანა მას ჩემ-ნემად თუ აშკარად გმობს ან დასცინის (გახსოვთ თქვენი — «А сзади, в зареве легенд, дурак, герой, интеллигент горел во славу темной силы, что потихоньку по углам его с усмешкой поносила за подвиг, если не за то, что дважды два не сразу стои?») და თვით ამ თავგამებებში, «თავგანწირულ სულისკვეთებაში», მუდმივ მზადყოფნაში ვადუხადოს ქვეყანას „ეგაღ“ — პოეზიას მგოსანი შევასა, ენობრება იმ ძალის, რომელიც არ აძლევს მას საშუალებას უღრმოდ დაიწვას და დაიფერფლოს. განა აქ არ არის პოეზიის „ჩაუქრობელი კოცონის“ საიდუმლოება? სწორედ ასეთია ყველა დიდი ხელოვანის, მათ შორის თქვენი და მიაკოვსკის, ფილოსოფია. ასეთია აკაკის ფილოსოფიაც... მამაკითხე ეს ვაგრძელებული ტირადა (მითმეტეს, რომ იგი ცოტა არ იყოს ნაკვიანველია). მაგრამ მე მჭერა, რომ „ავადმყოფი მგოსანი“ და ის შრომა, რომელიც თქვენ მის თარგმანს დაახარჯეთ, ღირს ამაღ... მე შეტად მოხარული ვიქნები (არა მართო მე — მთელი საქართველო, პოეზიის ყველა მოყვარულიც), თუ კი ეს დიდებული დექსიც არა მართო თავისი პოეტური ელერადობით, არამედ აზრის ყველა მნიშვნელოვანი ნიუანსითაც დაუმშვენებს გვერდს „ქებათა-ქებას“ თქვენს სხვა თარგმანებთან ერთად.

ამ წერილში, რა თქმა უნდა, არ ყოფილა რაიმე „კრიმინალი“, იგი თავისთავად სწორად განმარტავდა აკაკის დექსს, მაგრამ მე არ მიწოდდა იმის გაგება, რომ ეს იდეურ-ზნეობრივი კონცეფცია სრულიად არ გამორიცხავდა დრამატული მოტივის იმ ელერადობას, რომელიც „შეპირი და უპირა“ ბედისაღმის აკაკის სამდურავში იყო გამოთქმული. როგორც ვთქვით, ბორის პასტერნაკმა სწორი აღლა გამოიჩინა ამ მხრივ და დამეთანხმა მსოფლიო იმ შემთხვევებში, სადაც ჩემი თხოვნა არ ეწინააღმდეგებოდა „ავადმყოფი მგოსანი“ რთულ და დილაქტიკურ ზნეობრივ კონცეფციას.

რაც შეეხება „ქებათა-ქების“ პასტერნაკისეულ თარგმანს, იგი მართლაც რომ დიდ პოეტურ მოვლენად გადაიქცა. არ როგორც ახასიათებდა მას სიმონ ჩიჭოვანი: „არა ნაკლებ შთაგონებით (ბარათაშვილის შემდეგ — ვ. მ.) თარგმანა ბორის პასტერნაკმა აკაკი წერეთლის ღირიკული დექსები. განსაკუთრებით ჩემს აღტაცებას იწვევს მისი თარგმანები „ქებათა-ქებისა“ და „თავი ჩემისი“... აკაკი წერეთლის „ქებათა-ქებას“ შედეგია... იგი გვერდში ამოუდგება ვოთის ღირიკული-ფილოსოფიურ ელგებებს და ტიტუნევის პოეტურ მარგალიტებს... ბ. პასტერნაკი წააწყდა მის შინაგან სულიერ მუსიკას. პოეტურ

რი აღმაფრენის ძალა დაიჭირა ჯერ მართლაც ნაშედილი შედეგის შექმნა... ეს უარგველი ქვეყნითა და ლექსის ზღაპარა დახადებმა... ჩვენ თანამად შეგვიძლია ვთქვათ რომ ისე როგორც „შე-მოდამება მათწინდაზე“, „ჩემი ლოცვა“, „ღუ-რესა ფერს“, აკაკი წერეთლის „ქებათა-ქებას“ არს შედეგის საერთოდ პოეტური თარგმანისა... ამ თარგმანებში არის ყველაფერი — პოეტური სიზუსტე და პოეტური ამღვრება მეორე ენაზე. რამდენი სინათლეა მათში და პოეტური სიღრმეც შენარჩუნებულია“. თვით ბორის პასტერნაკიც აღიარებდა „ქებათა-ქებისა“ და თავისი თარგმანის ღირსებას. 1957 წლის 27 თებერვალს იგი წერდა გ. ვ. ბუნდუთოვს: „ამ ზეითოდე წლის უკან მარგველაშვილმა მოსკოვში გამოსცა რჩეული წერეთელი... ჩემი შენიშვნები წერეთლისა და ლეონიძის გამო იმითა გამოწვეული, რომ ორივე ეს შემთხვევა დამამხსოვრდა, პირველი — წერეთლის „ქებათა-ქების“ დიდი ღირსების გამო...“

1959 წლის მარტის პირველი სამი კვირა ბორის პასტერნაკმა საქართველოში გაატარა. ეს მისი უკანასკნელი სტუმრობა იყო თბილისში. მას ზომ ერთი წლის სიცოცხლეა ჰქონდა დარჩენილი. ერთი ჩემი წერილი სახასიულოდ, სადაც ვთხოვდი განეგრძო აკაკის თარგმანებზე მუშაობა ჩვენს მიერ გამოცემულმა „ზარია ვოსტოკაში“ განზრახული დიდი ერთობიულისათვის, მარტის ჩვიდმეტში ბორის ლოინიდეკმ მომწერა წერილი, სადაც თავისი თბილისში სტუმრობაც ამიწერა (ჩვენ ავადი ერთმანეთს: მე მოსკოვს ვეყავი, როდესაც იგი თბილისს ეწედა). „პეირუსის ვიორტი ვიორტის ძეგ... მე და ჩემი ცოლი უკვე თბილისში ვიყავით, როცა მომწერა წერილი წერილი. ის თქმა უნდა, სიხარულით გაეკეთებ ყველაფერს, რასაც კი თქვენ მოისურვებთ, მაგრამ წინასწარ გამოარკივთ მტკიცედ, თუ როგორია ამახად ჩემი მოქალაქობრივი მდგომარეობა საერთოდ და კერძოდ კი გამოცემლობათა თვალში, ზომ არ ჩავივდეს ჩემი შრომა თქვენთვისაც და ჩემთვისაც ფუჭად?

ჩვენ თითქმის სამი კვირა გავატარეთ უღარდელად, როგორც ღმერთის კალის ქვეშ, ნენო ტახტისთან, რომელშიც დავითობო თავისი ბინის ნახევარი და არ დავკვალ სიყვარული, ზრუნვა, მოვლა და სიწყნარე.

მე მოხარული ვიყავ ტრადიციული აღფრთვანებული ზეაწულობის ვარშე და მით უფრო გულწრფელად, საქმიანად განმეცადა საქართველოს ცხოვრებისა და ქართული კულტურის ის ძირეული და მოუხელთებელი ელემენტო, რომელიც დღემდე ვერ დაიჭირა და ვერც გამოეხატე და რომელიც იქნებ ვერც ერთმა თქვენმა ხელოვანმა ვერ გამოხატა (თორემ იგი აღარ შეამჩნევდა ასე, არ მღვედა ყვალდაკვალ, არ მიიპყრობდა ასე ჩემს გულისხმობს და

კვლავ არ გამოსხლტებოდა). ამის ბოლომდე გააზრებას მე აღერ თუ გვიან მიზნად და ამოცანად დავისახავ. ესაა რაღაც საოცრად ცოცხალი და ცხოველი რამ, შემდგარი თანამედროვე ქალაქური ცხოვრებისა და ბუნების თუ ბუნებრივი ტიპის, ხოლო, რაც მთავარია, ორი რიგის მრავალსაუბროვან შრეთა შერწყმა-შეჯახების შედეგად, რომელთაგან პირველი ავლენს გამარჯვებით თრობისა და ზეიმის, თითქმის ზერცლობის ზღვარამდე მისულ განწყობილებათა ფენას, ხოლო მეორე — შემადარწუნებლად ტრაგიკულს, უსაზღვრო სიღრმეთა და სიმადღეთა შემცველს, გამაოგნებელს, დამადმუნებელი პერველითა და წყდომით საყნაურს.

მე მოვიარე თქვენი მუზეუმები და ევზიარე მას, რაც თქვენთან ცოცხალ მუზეუმს ან წარსულის დღევანდელში გავრძელებას წარმოადგენს, — თქვენს მხატვრულ ახალგაზრდობას. მე აღბათ უკვე აღარ განვიციდი ჩემს სიცოცხლეში რაიმეს ევზომ ნათელსა და წმინდას.

სახლში დაბრუნებულს მელოდნენ საფრთხეთა და ტრავილთა მთუწყებელი ნიშნები. მაგრამ ხალხი სულიერი მარაგით ცხოვრებისა და საზრდოობის უფლება მკვეხად ყველამ ტყილითა და ტანგებით უნდა გამოიხადოს... ვმადლობთ ხსოვნისათვის და კეთილი დამოკიდებულებისათვის. თქვენი ბ. პასტერნაკი.

ეს წერილი კომენტარს არც საჭიროებს, თუმცა ვიტყვით სტრალამ სწორედ აქნად ამოწრა საქართველოსა და ქართული ელტერის დახასიათება, რათა აესხნა მკითხველისათვის, თუ რატომ დაიკავა „საქართველომ..“ რაღაც მისტიკური და გრძნული კომპლექსურობით, ესოდენ პრივილეგიებული ადგილი“ პასტერნაკის ცხოვრებაში. მე მხოლოდ შევიტყობი გემიფრო წერილის ის ადგილი, სადაც თბილისის მხატვრული ახალგაზრდობაა ნახსენები. საქმე იმაშია, რომ მარტის ბოლოს, როდესაც ბორის ლეონიდეს ძე უკვე პერედელკინოში იყო, მე კი მას მოსკოვიდან წამოსვლის წინ გამოსაშვიდობებლად ვესტუმრე, მან გამოამატებინა თბილისში თავისი შექსპირის, გოეთესა და შოლერის თარგმანთა გამოცემები თბილისელი მეგობრებისათვის საჩუქრად გადასაცემად. ვკვირბო, რომ ნინო და ნიტა ტახიძის სახლში, სხვათა ვარდა, სწორედ ეს ადრეულები იგულისხმებოდნენ სხენებულ ფრაზაში. წიგნებს კი ასეთი საგულისხმო წარწერები ახლდა (მთი გდმოწერის უფლება თვით ბორის ლეონიდეს ძემ მოჰქცა):

„ჭვირფას შედეა იაშვილს, რომელთანაც განშორებამ ასე დამაღონა ვამზავებებს საღამოსს, ახალი შეხვედრის საწინდრად. მომიკითხეთ თქვენი ჭვირფასი დედა“...

„ეთერ კაიბაძეს, ნიშნად მისი განძეულობით აღსაცემ სახლის, ჩვენი საერთო ხალხიანი სერიზობისა და საუბრების ხსოვნისა, მის ნიჭი-

ერ ბავშვთა ბიბლიოთეკის შესაკებად, როდესაც მათ უწყეთ ეამი შექსპირის წამოხვედრა“... ეთერ კაიბაძეს ეს ჩემი ერთადერთი და უკანასკნელი ვეზემალაია. შექსპირის კვალი ჩემს სახლში უკვე აღარ დარჩება და მე გესტუმრებით თქვენ ან ვინმეს გამოვავაზინი, თუ კი რაიმეს გახსენება დამჭირდა, მაგრამ არც დამჭირდება რადგან თქვენ დარდილეთ შექსპირი, თქვენ კი არ დავგიეწვებთ“...

„მერი დავითაშვილ-დოლიძეს, ტექსტები რომანებისათვის და რუსული ტექსტი მისი მოხალეი შედევრისათვის“...

„თინა ასათიანს (გურამ ასათიანის დედა) რაზლის თვაბი მის ადრედაც ხიზლავდა — გ. მ.): „თითქოს გზედავთ თვალნათლივ და შორიდან გესაუბრებით აღტაცებულ“...“

„მარინე ნიკოლოზის ასულ მიწაშვილს. მაღლობის გრძნობით, გამსჭვალული მოგონებებით თქვენს, თქვენს მშვენიერ დედას და ძმასზე, მუზეუმზე, რომელიც ჩვენ, ყოველივე ნახულით გამდიდრებულბმა ასე გატაცებით მოვიარეთ“...

ჩუქურთმა ელადიმერის-ასულ გუდიაშვილს: „ჭვირფასო ჩუქურთმა, ნუ წაიკითხავთ ვამარტებებს და კომენტარს, თავს ნუ შეიწუხებთ ზოგიერთი ადგილის მეტრამერი და ვახვიადებული ანბანური ღრმამართოვნებით, მაგრამ წაიკითხეთ მთელი ტრაგედია შიკრე, სიაშვილების მომგვრელი, დოზებით, და დარწმუნდებით, თუ რას შეუძლია მიაღწიოს ხელოვნებაში. თუ კი მხოლოდ ღმერთს გაუწყვეს ანგარიშს თავისი ბედობლის წარმართვისას, დაიფიყვებს დანარჩენს ყველფერს და მისცემს თავის თავს უფლებას—ოღონდ ამ გადაწყვეტი პირობით — მოიტყეს ისე, როგორც მოეპირანება“...

როგორც ვხედავთ, თვით ადრესატები ამ საშასოვრო მინაწერებისა შეადგენდნენ მნიშვნელოვან ბირთვის იმ „მხატვრული ახალგაზრდობისა“, ხელოვნებათან დაკავშირებული ახალგაზრდა ქართველი ინტელიგენტებისა, ვინც დაქვშირა ბორის პასტერნაკს თბილისში უკანასკნელი სტუმრობის დღეებში კვლავ განეცადა ბედნიერება ქართული ხელოვნების ატმოსფეროში ცხოვრებისა. ამ მინაწერებში ნახსენებია საქართველოს ხელოვნების მუზეუმი, სადაც ბორის პასტერნაკი კვლავ უნდა მოხიზბულყოფი ყველი ქართული ფრესკების სანიშნუი ასლებით, ჰედლორობითა და მინანქრებით, ფიროსმანითა და თანამედროვე ქართველი მხატვრებით; ნახსენებია აქ დავით კაიბაძის სახლში ნახული მხატვრული „განძეულობა“. ჩუქურთმა გუდიაშვილისადმი მინაწერს კი ჩვენ ბუნებრივად გადაყვარათ ლადო და ნინო გუდიაშვილთა ბინასზე, მის ძველ, აშეამად კიდევ უფრო შემტაცებულ მეგობრებთან, რომელთა საშასოვრო აღზომში ვკითხულობთ ბორის პასტერნაკ-

ის ხელით ჩაწერილ მის ერთ-ერთ უკანასკნელ ლექსსა და შთაბეჭდილებათა განახიარს:

ჩვეულებრივი, უფერული დღეები, თუ კი მათ თქვენთან ვაჭარებ, დღეასწაულად იქცევიან. მეორე დღეს, თქვენთან სტუმრობის შემდეგ, ისეთი ვრძინობით იღვიძებ, თითქოს ყოველივე თქვენთან ნახული და მოსმენილი — სიზმარში გამოგვეცხადა. სიზმარადვე უნდა დამკვიდრდეს და დარჩეს ერთადერთი, შეუღარებელი საუნჯე სულსა — ხელოვნება. ამას მოსდევს ლექსი, სადაც ვახსნილია: ბორის პასტერნაკისათვის იმ დროს მეტად დამახასიათებელი სულოები განწყობილება:

Пронесшейся грозой полон воздух.
Все ожгло, все дышит, как в раю.
Всем руспуксом кистей живописных
Сирень вбирает свежести струю.
Все живо переменною погоды
Дождь заливаet кроветель желоба,
Но все светлее неба переходы
И вьсы за черной тучей голубы.
Рука художника еще всеильней
Со всех вещей смывает грязь и пыль,
Преображений из его красильни
Выходит жизнь, действительность и быль.
Воспоминание о полувеке
Пронесшейся грозой уходит вспять.
Столетье вышло из его овеки.
Пора дорогу будущему дать.

ეს განწყობილება ერთიანებდა იმხანად თითქმის ყველა სოციალურად გულსმპირ მხატვარს — პასტერნაკსა და ვალენტინს, ზაბოლოცისა და სიმონ ჩიქოვანს, გიორგი ლეონიძესა და ლეონიდ მარტიროვს, ტვარდოსკისა და ირაკლი აბაშიძეს, ბერე მათს ფანატოლსა და, ბუნებრივია, ახალ თაობას.

რადესაც დიდ ისტორიულ ცვლილებათა შედეგად, მუხუდვად ამ ცვლილებათა მსკლელობაში შეტანილ დიდებულთა და ვალენტინის ისტრულ თვითმოქმედების საწყისებისა, ჩვენი ქვეყნის წინაშე ვახიარა წინსვლის ახალი პერსპექტივები და დაისახა საზოგადოებრივი შემოქმედების ახალი პრიზინტები, ბორის პასტერნაკმა, მისთვის ჩვეული სოციალური აღლოთი და გამჭრიახობით, ივარძო (როგორც ის ამას წერდა 1958 წელს ნინო ტაბიძეს), რომ „ვრანდიოზული პერიოდი, რომელმაც ძალთა ქარიზნაბული დამახეა მოთხოვა, დამთავრდა, ზიარა, გათავისუფლდა უზომოდ დიდი... აღვლით ახლისათვის და ვერ ვაუწყებლისათვის, რაც უნდა ვანვიკრიტოს ვისივე გენიალურმა დამოკიდებულებამ და შეუზღალავა ადლომ და რაც უნდა ჩავვაგონოს და გვიკარნახოს ახალ რიცხვთა და დღეთა მსკლელობაში“. მან ისიც იცოდა, რომ მის წინაშეც წამოიკრებოდა ახალი, ჩნელად გადამალახეი სიერცხეები: „ჩემს წინა-

შეც, ვიდრე ცოცხალი ვარ, გვეყიქუფულდა სიერცე, რომლის აუთვისებულე უღრუო სიქმინდვ ვერ უნდა ვაგებულ და ვააზრებულ იქნას, რათა შემდეგ ამ ვაგებულოთა და ვააზრებულოთა შეივსოს. სად გამოვხახო. როგორ მოვიყარებო მე ამისათვის ძალიონე, ვინაიდან ამ ერთადერთი აუცილებლობისა და სპირიტუების ძველი წერილმანებით შენაცვლება — უმოზო და ფუქი სიბეცე იქნებოდა“.

სიკვდილმა ბორის პასტერნაკს მოესწრო ახალი ჩანაფიქრებითა და გეგმებით გატაცებულს. იგი დამახულად მუშაობდა პიესახე, ოცნებობდა ლექსების ახალი („უფრო მკვეთრად გამოყოფილი, მეტად განსხეავებული ტიშით გაერთიანებულა“, როგორც იგი ნინო ტაბიძეს წერდა) წიგნის შექმნახე. მას ქონდა ჩაფიქრებული ისტორიული მოთხრობა საქართველოს ადრეკრისტიანული წარსულიდან, სადაც აპირებდა ქართული ხასიათისა და ბუნების იმ „მოუხელავი ნიშნების“ დაკურასა და ამოხსნას, რაც მას ათეული წლების მანძილზე არ აძლევდა მოსვენებას, და სადაც მას ქართული ქრისტიანობის მავალითხე და მასალახე სურდა „ისტორიული უწყვეტელობის“. „უხარვეზობის“, სულიერი და კულტურული ტრაჯედიის შემკვიდრეობითი თანმიმდევრობის გამარჯვებულთა ახალი იდეოლოგიის პემაწერი და შემწყურებელი ხასიათის, პიროვნებისა და აღმავალი ეტატიტური სულიკვეთების თანხმობის, მოზღვაებულე აბსტრაქციათა წინაშე ქვეყნისა და მის მკვიდრთა მიერ „მარადილი ფერებისა და ყოველდღიური სინამდვილის“ შენარჩუნების; თუთი აღმიაინს „ბუნებრივი ტაბის“ დროგამძლეობისა და პირგამძლეობის ფენომენთა გააზრება და შეძლებისდაგვარად ვადაწყვეტა. ვუჭრობ, ზედმეტია აქ იმის საგანგებო დასაბუთება, რომ საქართველოს წარსულიდან იმ ისტორიული გამოწვეული იყო არა რელიგიური, არამედ სოციალურ-ისტორიული და ფილოსოფიურ-ეთიკური შტოდების სპირიტობით. ეს თავისა ჩანაფიქრა და გეგმები ბორის ლეონიდეს ძემ გამანლო საქართველოდან დაბრუნების შემდეგ, ჩვენი უკანასკნელი შეხვედრის დროს პერედლეკციონში, ხოლო თუ რამდენად კონკრეტული ხასიათის იყო ეს ჩანაფიქრი და რაოდენ ფლო იღვა იგი მისი მუშაობის დღის წესრიგში — ამას მოწმობს თუნდაც ის ბარათი, რომელიც ბორის ლეონიდეს ძემ მომცა მაშინ და სადაც ჩამოთვლილი იყო ზოგიერთი, ამ გეგმის განხორციელებისათვის აუცილებელი მასალა, რის მიწოდებასაც მე მას დაუპირდი. აი ეს თავისებური „მეზორანდუმეც“, რომელსაც მე მოწიწებით ვინახავ:

«1). Иван Сабинин. Жизнеописание святых грузинской церкви. СПб, 1882. 2) Об археологических раскопках в Грузии и Ар-

მენი (?). 3) Хороший самоучитель или учебник груз. языка, русский».

ბორის პასტერნაკს არ დასცალდა ამ ჩანაფიქრთა შესრულება. მალე კვლავ ლოგინად ჩაეარდა, ხოლო 1960 წელს ჩვენი დროის ერთერთი უდიდესი შემოქმედის სიკაცხლე შეწყდა. საქართველომ დაკარგა უერთგულესი მეგობარი და სულის მესაიდუმლე, რომლისთვისაც თვით მან სამი ათეული წლის მანძილზე არ დაიშურა თავის განათვან არცერთი, მტყიცედ დარწმუნებულმა გულთმისწერა „რასაცა ვასცემ შენია“-ს ჭეშმარიტებაში.

ჩვენც საქართველოს საეკეთესო მეგობრისადმი ქართველ მწერალთა სიყვარულის ვიდევ ერთხელ გამოსახატავდ დაეასრულებთ ამ წერილს ოთარ ჭელიძის ბორის პასტერნაკისადმი მიძღვნილი იშვიათი ღირებვისა და წვდომის ლექსით:

ციდან საქართველოს დანახვისას
გოთქვამს: აწეწილი ლოგინია,
სადაც სულიერი ვადაბიხენა
ქაში სიზმარულ მოგივლინა.
და ჰა, ვანმეორდა სასწაული —
ჩვეულებრივობის უკუშვდები.
ბრძენი ფაუსტივით განსწავლული
ანბანს უმაწილივით უბრუნდები.
როგორც ნამთვრალევეზ მარახოში
ღვინით გარდასულის ვაღვიძება,
უცხო სახეების სამყაროში
ვაზის სურნელზეა ვაგიძღვება.
აგნებ განჭეტლის ავიდობს
და, სხვა პოეტთაგან განსხვავებით,
ბჭკარში გამოკეტილ ცხრაკლიტულებს
აღებ ვიოლინის ვასაღებთ.
და გრძნობ — მუსიკაზე გულწრთულაია
ვულის ფიკარივით გამბურღავი —
ამათა აუკინძავ ფერტლებიდან
ცივად გამოცრალი საშღურავი.
სისხლში ვიტრიალებს ქარბორბალა

განცდა თაობათა შიმოქცევის,
დაგდის იელოვას შთამომავალს
ცრმლი ბიბლიური იოსების,
და წყე ვადოსნურად ირკაღუნა,
ველარ გაქცევიხარ ველარსით,
გთანგავს სიმშიშლის მიკარება
ზარათა გამუღმებულ რეკვასავით.
ძველი საქართველოს ჭრილობები
ტანზე სახაღვით ვეფოღებთ:
მიხეილ, უსასრულო ჩრდილოეთის
მიწას დამხნეია შეშფოთება.
ციდან მთავრუხილის დანახვისას,
იტყვა: აწეწილი ლოგინია,
სადაც სულიერი ვადაბიხენა
ქაში სასწაულად მოგივლინა.

ოცდაათიან წლებში პირველად სიზონ ჩიქოვანმა სთარგმნა ბ. პასტერნაკის ერთი ლექსი („კრემლი 1918 წლის ბურუსში“). ომამდე გვიე გაიწილადქემაე ვადმოკართული „თებერვალი“. ამასწინათ თამაზ ჩხენკელმა გამოაქვეყნა „ცისარტყელაში“ ბ. პასტერნაკის „აგვისტო“-თარგმანი, ხოლო ფრიდონ ხალვაშმა თავის წიგნში შეიტანა ბ. პასტერნაკის „ზამთრის საღამოს“ თარგმანი. იგივე ლექსი სულ ალახან სთარგმნა თამარ ჭავჭავიძელმაც. დღემდე, თუ არ ვცდები, თითქმის ამით შემოიფარგლებოდა ბორის პასტერნაკის ქართულ თარგმანთა ნუსხა. მე კი დიდი რუსი პოეტის და საქართველოს მადანაფიცი მეგობრის პოეზიასთან თარგმანთ მიკარება გამამბედვინა. მადლიერებისა და სიყვარულის გრძნობამ, ამ პოეზიის სიყრმიდანვე ძვალბილში გამჭდარმა ჭადომ, ასევე ქართული ენის ძღვეამოსილების და უნივერსალურა უნარიანობის რწმენამ და განცდამ. აქაც, საეკეთარ მაგალითზე, დავრწმუნდი ტიციან ტაბიძის ფრთიანი სტრიქონის — „მე არ ვწერ ლექსებს, ლექსი თვითონ მწერსო“ — საოცარ ფსიქოლოგიურ სიღრმეში, რადგან სწორედ ქართული ლექსისა და ქართული ენის „შეწყერმა“ გამოიტანა.

დაიჯან ბერიძე

პ. ბარნოვის „ტრფობა წამებულის“ მხატვრული კომპოზიციის

ე. ბარნოვის სტილისათვის დამახასიათებელია მთლიანი კომპოზიციურად კარგად შევსებული, იდეურად გააზრებული და მხატვრულად სრულყოფილი ნაწარმოები, „მხატვრულ ნაწარმოებში განსახიერებულ ცხოვრებას, ადამიანთა ურთიერთობას, ბრძოლას, რაც ჩვეულებრივ წინააღმდეგობისა და კონფლიქტის გზით იშლება, რის განვითარება და დამთავრება აუცილებელია მთლიანი შთაბეჭდილების მისაღებად და ძირითადი იდეის სწორი გაგებისათვის, მწერალი ამოლიანებს, აფართოებს ნაწარმოების კარგი კომპოზიციის საშუალებით“¹ — წერს პრაფ. მიხ. ზანდუკელი. ვასილ ბარნოვი კომპოზიციური გამთლიანების დიდოსტატია. მისი „ტრფობა წამებულის“, არქიტექტონიკული აღნაგობის თვალსაზრისით, ჭარბული პრაზის ერთ-ერთი შესანიშნავი ნიმუშია.

„ტრფობა წამებულში“ გატარებულია ორი ძირითადი იდეა: საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლისა და ყოველმხალე სიყვარულის იდეა.

ძირითადად ყოველმხალე სიყვარულის იდეა ქონდა მწერალს მხედველობაში, როცა განიზრახა „ტრფობა წამებულის“ შექმნა... ამაზე მითითებს მწერლის ჭილიშვილის ლ. ბარნაველის მოგონება. ბარნოვს ზეილისათვის უჩვენებია და უფრადლება გაუმხივლებია მარის *Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии* მე-7 ტომზე, რომელიც გადამღილი ყოფილა სწორედ ამოტის სიყვარულის ამბავ-

ზე. „შეიძლება ეს იყო ამ რომანის ჩასახვის მომენტი“, ამბობს ლ. ბარნაველი.¹

„ტრფობა წამებულის“ აგებულია ბარნოვის ფილოსოფიაზე — სიყვარულია ყველაფერი ამ ქვეყნად, იგი თვით ღმერთია, სხვა ყოველივე, თვით ისტორიაც, მასზე ტრიალებს. ორი იდეა — საქართველოს დამოუკიდებლობისა და გაერთიანებისათვის ბრძოლა და სიყვარულის იდეა, ორი სიუჟეტური ხაზი და აქედან გამომდინარე ორი კომპოზიციური მრუდი, რომლებსაც აერთიანებს ნაწარმოების მთავარი მოქმედი პირი აშოტ მეფე — ასეთია „ტრფობა წამებულის“ არქიტექტონიკული აღნაგობა. ორივე კომპოზიციური მრუდი, ყველა კომპონენტითურთ, ნაწარმოებში მოცემული იდეების გაშლასა და სრულყოფილ ჩვენებას, მკითხველამდე მთელი ცხოველმყოფელობით მიტანას ემსახურება.

„ტრფობა წამებულის“ ძირითადი იდეიდან — საქართველოს დამოუკიდებლობისა და მისი გაერთიანებისათვის ბრძოლის იდეიდან გამომდინარე სიუჟეტური ხაზი შემდგენიარად ვითარდება:

არაბებთან ბრძოლაში დამარცხებული აშოტი, ცოლ-შვილითა და ლტოლვილი ხალხითურთ, დაბანაკებულა თავფარავენის ტბასთან. იმედღა-კარგულ შეფეს საბერძნეთში გადასვლა განუზრახავს. აღმზრდელი ბარძიმი ამხელს შეფეს ასეთი სამარცხენო გადაწყვეტილების მიღებასათვის. ცდილობს მასში კვლავ გააღვიძოს მებრძოლი სული, კიდევაც აღწევს მიზანს. სწორედ ამ დროს მოდის ცნობა, რომ მტერი დაედევნა

¹ მ. ზანდუკელი, ი. ჭავჭავაძის მხატვრული ოსტატობა, გვ. 103, 1960 წ.

¹ ლ. ბარნაველი, ახალი მასალები ე. ბარნოვის ბიოგრაფიისათვის, 1964 წ. საქ. ლტ. მუზ., — 23187.

და ლტოლვილებს განსაცდელი ელთო. აქ იყვარება კე ან ძი და იწყება მოქმედების განვითარება, რომელიც მთლიანად აღმათვლი ვრად-ციით მიემართება. საბრძოლო მზადება, ქალურმათა ვასტუტრება, ბრძოლა დაღვენებულ მტერთან და გამარჯვება (IV-XII თავები), შეუძლებელი ინტერესით ენაცვლება ერთმანეთს სურათები. ხალხი ზეიმით ხედება გამარჯვებულ შეფესა და მებრძოლებს ზერთვისის მიდამოებში. ხალხის აღტაცებას საზღვარი არა აქვს. მტრის დამარცხებით გამოწყველი აღფრთოვანება უმადლეს მწვერვალს, კულმინაციას აღწევს (თავი XV): „ისმინა ტკბილ-მეწყობილი სიმღერა მრავალხმოვანი. მიანაი ხალხს მიუძლოდნენ მომღერალნი დას-დასად და ჭებას შესმდნინდნენ ერისათვის მზედ ამოსულ ბუმბერაზს. ხალხი ბანს აძლევდა, ხმას აყოლებდა, ყველას უმღერდა გული, ყველა მღეროდა თუ დლიდნებდა. მწყობრი გუგუნი ასიამოვნებდა მეომართ სმენას. რომელთა ყურში ჭერ ისევ მოისმოდა ანჭართა ეღერა, ბრძოლის ძახილი გულშეშარავი“¹ მადლობის ნიშნად შეფეს მიართვის ტბაში პურ-მარლით და თაიგული. მწერალი ახანგრძლივებს კულმინაციას. საქმე ვეაქვს რ ე ტ რ ა დ ა ც ი ა ს თ ა ნ.

„—მძლეთა მძლეველო! ეს ზეიმით შენ წინაშე სვლა, შენ თავგანებად მოგებება — ქალთა და ყრმათა დღესასწაულთა: ისინი გილოცვენ დღე და გამარჯვებას. ეს იმითმ, რომ ყველა ვეაქია შენთან არის შენსავით თავადღებული“ (გვ. 149).

კულმინაციის შემდეგ სიუჟეტი კარგა ხანს აღმავალი ხაზით მიემართება. ერთმანეთს ცეცის ამოტრის საბრძოლო თუ სადამშენებლო საქმიანობის ამსახველი სურათები: არტურუვის განახლება, ჭვეწნის აყვავება: „მრავალი მოიხრებული ციხე-ქალაქი აღაშენა. უზრუნველყო ხალხი. განამტკიცა და ააყვავა მისი ცხოვრება“ (გვ. 189). წერს ბარნოვი ამოტრის საქმიანობის შესახებ. ამას მოჰყვა გულსის გაძლიერება: „გამარავლა გულსები და მონასტრები ამ მკიცრე ხანში. ააყვავა როგორც წალკოტნი სათნოებათა თვი სანერგენი“ (გვ. 149), ამბობს ამოტრის მადლიერი ხალხი.

მეზობელ ქვეყნებთან კეთილშეგობრული ურთიერთობის დამყარება ამოტრის უდიდესი მიღწევა იყო. „რამდენიც უფრო იზრდებოდა და ფართოვდებოდა ამოტრის ხელმწიფური საქმიანობა... იმდენად მეტ პატივს იძენდა ვარეშთაგან, მტერთაგანაც, მოჯარუთაგანაც“ (გვ. 196).

სიუჟეტის გაშლის დინამიკურობას ხელს უწყობს მრავალი მართული ეპიზოდი, განსაკუთ-

რებით ამოტრის ბრძოლების სურათები: „დაესწა თავს ამოტი გულდებით მსხდომარ ურდოებს. მოსტრეს ქართველთა სიმრავლე მათქმულად შეეს დედა-წილნი მათნი, ჭოგი, რემს, ცხენჭარნი და ყოველი ნაქონები მათი. იღივსო ლაშქარი ამოტრის ყოვლითა კეთილითა და სიხარულითა“ (გვ. 203) და სხვა მრავალი საბრძოლო სურათი და ბატალიური სცენა.

ექსპოზიციის მრავალი ელემენტი, ჩართული ეპიზოდის სახით, ნაწარმოების შევნიშოთა გადაიტანილი. ესენია: ამოტრის მოგონებები ზაქმეობისა და ყრმობის, ახალგაზრდული ვატაციების, გამეფებისა თუ დაოჯახების შესახებ:

„უღარდელი ყრმა ამოტი უზრუნველად დაეპქრიალებს დახატულ დარბაზებში სიმეფო პალატათა...“

მოზრდილი ვაჟია ამოტი. ბარძიშის კარს იმყოფება მის შვილებთან ერთად, სწვრთნის მათ სარდალი...“

მემკვიდრეა ამოტი. მალე შეიქმნება გვირგვინოსანი. ზეიმი აღფრთოვანებული, აქურთხებენ, მეფედა სმენ. გვირგვინები დაადგეს ცით მიღებული...“

შესსლო ამოტმა იმედთა გამართლება ძღვეამოსილი მიდის წინ მამულის განსათავისუფლებლად...“ (გვ. 138-139) და ა. შ.

სიუჟეტი დაძაბული ინტერესით ვითარდება მას შემდეგ, რაც საფუძველი ჩაეყარა მეფისა და შექურთის ტრფობას. აქ არის ნაწარმოების გზაჯვარედინი, სადაც გადაიკეთება „ტრფობა წამებულნი“ ორივე იღვე.

ამ გადაკეთებაშივე იწყება მეორე სიუჟეტური ხაზი — შექურთისა და ამოტის ტრფობა, რომელიც ამოტის მიღვემეოვის ზენიტში ჩაისახა... შექურთან დაახლოების შემდეგ, ჭვეწნის საკეთილდღეოდ მეფის მიერ გადადგმული ყოველი ნაბიჯი შექუბის ტრფობით არის შთავგონებული. ამოტის უტეხი ნებისყოფა ძალს იძენდა ვენებათა იმეათ აციკროვნებაში, ძლიერებას მეფერს, რომ ურყევად წარემართნა განგებისაგან მისდა მინდობილი ბედი ქართლისა“ (გვ. 354).

შექუბის სიყვარულით შთავგონებული ამოტი მთელი ენერგიით, მინდომებით, ნიჭითა და უნართ მართავდა ქართლის ბერს. კიდევ დაინდა ეს ჭვეწნას. აყვავდა და განმტკიცოდა ამოტის საბრძანებელი. თბილისში აღარავინ დარჩა ვარდა ალი შეუბის ძისა — წერს შემატონე. ერთი გამრძოლებაც და ამოტი საბოლოოდ გაათავისუფლებდა ჭვეწნას, განახორციელებდა საქართველოს სანდკვარ ოცნებას. სწორედ ამ დროს დაკარგა ამოტმა სიყვარული და დაკარგა მოქმედების ძალაც. აქ კვლავ ერთმანეთს გადაეკაჯა ორი იღვე — „უშექუროდ არა სქრის ხმალი მეფისა“ (გვ. 402). უსიყვარულოდ დარჩენილმა მეფემ ველარ შეძლო მტრის გამკლავება, მტრმა იდროვა და დამარცხდა — კე ან ძ ი გ ა ი ხ ს ს ა. მოქმედების განვითარების

¹ ვ. ბარნოვი, თხზულებანი, „ტრფობა წამებული“, 1962 წ. ტ. V, გვ. 148 (შემდეგ ტექსტშივე იქნება მითითებული ნაწარმოების გვერდები).

მრუდი იმით შეიკრა, რითაც დაიწყო. პირველ სურათში ვავეციანთ დამარცხებულ ამოტს, ბოლო სურათშიც დაეშორად დამარცხებულ ამოტს. ამბავი კომპოზიციურად გამოლიანდა.

შეორე სიუჟეტური ხაზი გამომდინარეობს ნაწარმოების შეორე ძირითადი იდეიდან: ეს არის ფაქიზი და ზნემაღალი სიყვარულის იდეა. „უძლველი იყო სიყვარული მისი, ვითა სიყვადიო; მატაცხლებელი იყო სიყვარული იგი, ვით ნამი უკვადეებისა ზეციით ნაცყარი“ (გვ. 320).

თავდაპირველად მწერალს განზრახული ჰქონდა რომანისათვის ეწოდებინა „ამოტის წამება“. I გარდა იმისა, რომ ამ სათაურს რელიგიური ელფერი დაჰყარა („შუშანიის წამება“, „აბოს წამება“, „ლუარსაბ მეფის წამება“ და სხვ.), ზუსტად ვერ მიუთითებდა მწერლის მიზანდასახულობაზე. მწერლის მიზანი კი იყო, ეჩვენებინა ეოვლისმძლე სიყვარული, რომელმაც ტბილმწარე წამება ვანადევირა არა მარტო ამოტს, არამედ შექიასაც. ორივე ერთგვარად ეწამა. ორივემ ერთგვარად ვანადეა და ძალი სიყვარულითა, ერთგვარად შარავანდედით შეიშინა. და რომანმაც მიიღო შესაფერი სათაური „ტ რ ფ ო ბ ა წ ა მ ე ბ უ ლ ი“.

შეორე სიუჟეტური ხაზის ექსპოზიციია მე-13, 21-ე თავები, სადაც მოცემულია ამოტის ახალგაზრდობისა და დოჯახების ამბავი. ამოტის ცოლი წერთეს უსიყვარულოდ, სახელმწიფოებრივი ანგარიშით. უსიყვარულოდ კი, ბარნოის შეხედულებით, აღმზიანი ვერ იარსებებს.

„აღმზიანის გული ერთხელ უსათუოდ აყვადება, სიყვარულის სხივი დაჰყარავს მის ვახაჯბულის მზესავით და ის ააყვავებს, დამშვენებს, ასურნელებს. თუ არა მზინწია იგი გული!“

ქერ არ აყვავებულიყო ჰუმბუს გული; მიზინწიც არ იყო“ (გვ. 173). მიუხედავად ვერ მიანიჭა ამოტს სასიყვარულო ნეტარება და აი, ამოტმა იბილა შექიას თვალები. „მისკენ ლოცვად აღმართულ შექიას თვალთვან გამოკრთა ის მადლიანი ნათელი ცისფერი“, რომელმაც სამედამოდ დაიპყრო. ამოტის გული — აქ შეიკრა შეორე სიუჟეტური ხაზის კვანძი და დაიწყო მოქმედების გრადაციული ვანვითარება, სადაც ზართული ემპროდებით, ლირიკული წილსლებით, მრავალი პერსონაჟებით, ასე, მავალითაც: ებიზოდები შექერის ქმრისა და ამოტის დამოკიდებულებისა (მატამ სისიედილო კრალიობა მეფის ვადარჩინის დროს მიიღო) — მეფის რამდენიმე სტუმრობა მათ ოჯახში, დამწერებდა შექერის სასახლეში სამსახური, მეფის ჰუმბურტი გარტაცება შექერით, შექერის ვალიათის მოხატვა და სხვ. — დიდი დინამიკურობით და ექსპრესიულობით აეთარებს სიუჟეტურ ხაზს, რომ

მელიც უმაღლეს მწვერვალს აღწევს სისხლის ერთ-ერთ წვეულებაზე. ნაღვინემა მეფემ თეი ველარ შეიკრა და ვამელანდა მათი კრთილუა.

— ველარ შეიკრა მეფემ თეი: — ძლიერია სიყვარული, სიყვადილზედ ძნელი. — მთლად მოხობილულა ვაკაციო ქალისავანი. — სისხლის ნაცვლად წყალი უნდა ვიდლიოდეს ძარღვებში, რომ ვერ მოგზიბლოს ნაყურთის შეილუა“ (გვ. 307).

აქ დაიწყო შეორე სიუჟეტური ხაზის ვახანგრძლივებული ექლმინაცია.

„დედოფლის ვამახულ ვრწინობის არ ვაგონებარა მთელი შეუფერებლობა შერყეულის წუთისა და ანთო, სასტაკო წყრომა აეცია სახეზღ. მარჯვენა ლევა აეთამაშდა, ძლივსდა შესძლო თავისი შემავრება. გულში დაასკენა, ან დაღუბლიყო, ან სისხლი აელო“ (გვ. 306-307). გულსიის მსახურებმა (თებრონიამ და გრიგოლმა, რომელთაც ვანკილი ჰქონდათ ძალი სიყვარულისა) შეამჩნიეს ზნეობის რღვევა სასახლეში. ჩამოვარდა კონფლიქტი მეფესა და ეკლესიის შორის. აქამდე მოდეს შეორე სიუჟეტური ხაზის ვახანგრძლივებული ექლმინაცია.

ჩართული ემპროდები — დედოფლის რისხვა, ეკლესიის საბრძოლო მზადება და ზარბუზ მეფის პირად ცხოვრებაში, მკითხველში ცხოველ ინტერესს იწვევს და ყურადღების უკიდურესად ძაბავს. ეკლესიამ მოახერხა და სატრფო მოსტაცე მეფეს — გრიგოლმა მოტრუებით წაიყვანა შექიდა და მეტეს მონასტერში ვადამოლა, მეფე უსიყვარულოდ დარჩა. „ნეტარ მას კაცსა, ენი არღა ცოცხალ არს“, აქმეფინა ეკლესიამ მეფეს — კვანძი ვაიხსნა. სიუჟეტური ხაზის დამთავრება დამავალი გზით წაიღო. მეფემ ვერ დაიბრუნა სატრფო, ველარ მართა სამეფო, რადგან უშექეროდ არ სქრდა ზნელი მეფისა. დიდი ამოტი ველარ გაუმკლავდა მტერს და მოალატის მსხვილით გულგანგმირული დაეცა. „მეფის სისხლით შეიღება საყურთხვევი“. ვაკესიის ურჩი ეკლესიის საყურთხველს დაეცა — ესაა ფინალი. ამბავი აქაც კომპოზიციურად გამოლიანდა. იდეა გამართლებულია: დაიღუპა სიყვარული, დაიღუპა მისი მატარებელი — საქართველოს ვაერთიანებისათვის მებრძოლი ამოტ დიდი.

ვასლ ბარნოის თხრობის თავისებური მანერა აქვს. ამბავს მოვითხრობს თეითონ, ამბობიანებს ვმბრს (ვმბრის მოგონებები), ხან ვმბრები უამბობენ ერთმანეთს. კვლავ აეტორი ვანგრძობს, შემდეგ წყვეტს თხრობას, ესაუბრება ვმბრებს, მკითხველს, ასაუბრებს ვმბრებს თავის თეათანი, ან საუბრობენ უცნობი ვმბრები დასახელებულად.

ბარნოისათვის დამახასიათებელია ერთი და იგივე ამბის რამდენჯერმე ვამეორებაც, რითაც მეტ ეფექტურობასა და დამაჯერებლობას ქმნის. ასე, მავალითაც:

1 ლ. ბარნაველი, ვასლ ბარნოის ნაწარმოებთა სიები. საქ. ლიტ. მუზეუმი — 13126-6.

„მბავს მოგვიტხოვს ავტორი: მევე ამოტი თბილისთან შეებრძოლა არაბებს, ამ ბრძოლაში სასტიკად დამარცხდა და ცოლ-შვილითა და გადარჩენილი ხალხით საეჭრანეთში გადასახლულად გაეწერა.“

„უკანასკნელი დამარცხების შემდეგ დაქარგა გმირმა იმედი, სასოწარკვეთილებას მიეცა შწარს, დაწალა ფიქრი მშლავრად მოქმედი, უკუბრუნდა ზრუნვა სახელმწიფოებზე“ (გვ. 100).

„მავე ამბავს იგონებს თვით გმირი: „ყოტალა შემრჩა ახლო მყოფთაგან, ჩამხოცა მთელი რაზმი, იძლია ჩემი ლაშქარი. განქარდა ძალა ეპ, აღარა ღირს ფიქრი გარდასრულვად. არც ზრუნვა რამე“ (გვ. 100).

„გმირები ეხატებენ თან ერთმანეთს — მივირის, ბარბიმ, როგორც მოუვიდა დიდ ამოტს, თუნდაც დაძლეულს, ფიქრი მამდაბლებელი, როგორ?!... სამუდამოდ აურას და სხვათა მამულში გადასვლას არა სჯობია სიცილილი თავისავე სამკვიდრებელში? საღ მივდივართ, რომ მივდივართ? საღ შევაფართოთ საწყალი თავი? ვის შევაფედროთ ჩვენი ცოლ-შვილი? არა, არ ეგებებს! საყიარველ იყო მეფის განზრახვა. მოულოდნელად დაეპარცხდიო. სასტიკად ეილოინით და გული გაუტეხდა გმირულად შებრძოლს. დაქარგა ძალა შემშარბთებელი“ (გვ. 115).

ერთი და იგივე ამბავს, ამ შემთხვევაში ამოტის თბილისთან დამარცხების ამბავს, მწერალი იმეორებს სხვადასხვა კუთხით, სხვადასხვა გმირის თვალსაზრისით, რითაც მკითხველზე მეტ ზემოქმედებას ახდენს. სურს, მკითხველზეც ისეთივე წარმოსული შთაბეჭდილება დასტოვოს ამ სავალალო მარცხმა, როგორც ნაწარმოების გმირებზე. მკითხველის შეყვანა მოქმედების მიმდინარეობაში ვასილ ბარნოვის სტილის დამახასიათებელი თავისებურებებია. ამაზე მიუთითებს მწერლის არაერთგზისი გასაუბრება მკითხველთან. გარდა ამისა, ამ ხერხით (ერთი და იგივე ამბის გაეორება სხვადასხვა გმირის თვალსაზრისით) მწერალი შესანიშნავად ახასიათებს თვით გმირს. ხაზს უსვამს გმირის დამოკიდებულებას მომხდარი ფაქტისადმი. თვით ამოტი მრავალჯერ იგონებს ტფილისთან-დამარცხების ამბავს. ეს გასაგებია. მწველი დასაყრდენებელი პირველი მარცხი და სამარცხენიო გაქცევა უძლეველი, მუდამ გამარჯვებებს ნახვევი ამოტ მეფისათვის. მწელი დასაყრდენებელი ეს მარცხი გულზეა და ამასვე გუარაღებტ დედოფლისათვის.

— როგორ, ამოტი მოლად დამარცხდა ეილაც საყინოსთაგან?! მეფის ლაშქარმა ტფილისი ვერ აიღო, თანაც გაიფანტა სირცხვილულო?! — კითხავდა განცვიფრებულ-განრისხებული დედოფალი მწერაფლმსობოლულს“ (გვ. 142-143). ვერ ეპატებინა დედოფალს ამოტისათვის, რომ დამარცხებინოდ მიბრბოდა სა-

ქართველოდან. სირცხვილს ზედ ერთოდა ისიც, რომ გაუტრუდა ოცნება... ყოფილიყო გავრთიანებელი საჭარბელო სულოფალი. არავითარი თანაგრძობა მსუქელი ქმრისადმი, არავითარი ნუგეში და მხარდაჭერა, მუდამ სიცივე და უკმეზობა უკუაგდებდა მისგან ამოტს. „შებრუნდა კარავში, დაკოცნა შეიღებო განსაკდელში მიმავალმა (ამოტმა, დ. ბ.) და მოუბრუნდა მეუღლეს, რომ ვამოსიხოვებოდა ქალს თანამგრძობებლს, გულშემატკივარი ქალის მავიერად მას დახვდა მხოლოდ დედოფალი. უკმაყოფილო განსახება სხვიმფენ დიდებისა, რომელს უკადრისი ჩრდილი მისდგომოდა ამოტისაგან უწმოდ მოქნეულ ხმლისაში“ (გვ. 143-144). გორბო, გულზეაიდი, უკმეზი, განდიდების სურვილით შეპყრობილი — ასე დაახასიათა ბარნოვა თავისი გმირი პირველ შემოუყანისთანავე, ზემოაღნიშნულ ფაქტთან დამოკიდებულებაში და ასეთივე დასტოვა ბოლომდე. დაბოლოს, მწელი დასაყრდენებელი იყო ტფილისთან დამარცხება გამარჯვებებს ნახვევი ქართველი ხალხისათვისაც. ამოტომავე ასე ხშირად იგონებდა ხალხი იმ აოხრება-აწიოცებას, რაც ამ მარცხს მოჰყვა.

ამრიგად, ტფილისთან მარცხის ამბავი რამდენჯერმეა რომანში განმეორებული, მაგრამ ზედმეტობა და ერთფეროვნება არავითარ შემთხვევაში არ იგრძნობა. ამას ზელს უწყობს თბრბის სხვადასხვა ხერხის გამოყენება, ამბის სხვადასხვა კუთხით და სხვადასხვა გმირის თვალსაზრისით ჩვენება. ეს მრავალფეროვნება თბრბისა თანდათანობით იზიდავს მკითხველს და თავს ისე გრძნობს, თითქმის თვითონაც მოქმედ პირთა შორის ტრიალებდეს, თვითონაც რომანის გმირებზეთ ვანიციდის მომხდარ ფაქტს.

თბრბის ერთ-ერთ მხატვრულ ხერხად ვ. ბარნოვი იყენებს სიზმარსა და ჩვენებას. ბარნოვს სწამს ბედისწერა, განგება — აქედან მომდინარეობს წინასწარმეტყველო სიზმრებისა და ჩვენებების რწმენაც. ეთილის მომასწავებელი სიზმარი ნახა ამოტმა ფარავნის ტბასთან ბრძოლის წინ.

„... საყიარველი სიზმარი ენახე წინასწარ მოქმელო...“

— გველი მოდიოდა ჩვენზედ, ფრთასხმული, სიპრაველ გველისა პაერს მოაბნელებდა. შიშის ზარი დაეცა სულდგმულს. რომ მოვიდა და მოგვატანა, უზრო ისართა სიმარველ იქცა, ბავშვთა სამღერ ბოძალთა გროვად, რომელთა სხტებობოდა ქავშანზედ, ხტებოდა ფარავნდ მთლად უვენებლად, ცეიოდა უღონოდ, იფინებოდა.

— ეთილის მომასწავებელი ზმანება მოგვენეწეწი“ (გვ. 163), აუხსნეს ამოტს.

ასეთივე ეთილის მომასწავებელი იყო ამოტის სიზმარი ბრძოლის შემდეგ (გვ. 140). შეჭურის ჩვენება თან სდევს ამოტს ბრძოლ-

ში, ცხოვრებაში: „იმ საშინელ ვანსაცდელის წმის, რომელმაც გადაიჭრალო აშოტის თავ- წინ, მას ხორცსხეულად მოვლანდა შექუ- რი“... (გვ. 225).

„შექურის ეთეროვანი სურათი ჩაღვა მეფე- სი და მისი მეუღლის შუა“ (გვ. 393).

„თითქოს რაღაც ვაშმა ხელმა დაათრია ეფ- სერულისავე“ — ასეთი ავის მომასწავებე- ლი სიზმარი ნახა შემქრმა მონასტერში წაუ- ეანის წინ (354), ასევე ავის მომასწავებელი იყო შექურის სიზმარი — ჩვენება სიკვდილის წინ: „მიშველეთ! მიშველეთ! იხსენით აშოტი! მიხედით!... სისხლი საფდარში, სისხლი! (გვ. 393).

ვასილ ბარნოვის სტილისათვის დამახასიათე- ბელია აგრეთვე ამბავთა გადაადგილება — ექსპოზიციისა და შემდგომი ამბის ადგილთა გადაანაცვლება. ასე, მაგალითად, ჭრ მოცემუ- ლა აშოტის დამარცხება, შემდეგ ბრძოლა და მარცხი. ან კიდევ: ჭრ ლაპარაკია აშოტის გამარჯვებაზე, გამარჯვებული ხალხის ზეიმზე, შემდეგ ნაამბობია, როგორ ვაიმარჯვეს, ან: მოცემული ამბავი აშოტის აღმშენებლობით საშინაობის შესახებ, შემდეგ ნათქვამია, რო- გორ შეუღლა ამ საქმიანობას. მას შემდეგ რაც გავიგეთ, რომ აშოტი დაელოწვილებულია, მწერალი გვიამბობს, როგორ შეირთო ცალი და ა. შ.

ამბავთა თანმიმდევრობით გადაადგილება შე- მდეგნიარად წარმოგვიდგება:

შემდეგი ამბავი — ეს არის ნაწარ- მოების ექსპოზიციაც. თავფარავნის ტბასთან დაბანაკებულა ლტოლელი ხალხი დამარც- ხებულ მეფესთან ერთად.

წინა ამბავი — აშოტ უძლეველმა (თბი- ლისთან დამარცხებამდე) შეაეწროვა მტერი, მტერი მხოლოდ თბილისშიღა დარჩა. და ა. შ. აშოტმა თბილისში მყოფი სარკინოზების წინა- იმდევ ვაილაშქრა. მაგრამ ამას წინ უსრრება კიდევ ერთი ამბავი. აშოტმა თავისი გამეფების მეორე წელსვე დაამარცხა კახეთის ქორაოთხი გრიგოლი და თავის საბრძანებელს შემოუერთა მთელი ქართლი ქნის ნაპირამდე. ახლა ეს გრიგოლი დაეხმარა ვიზარს. აშოტს კი არ მოუ- ვდა მამველი არც საბერძნეთიდან და არც აფხაზეთიდან, მათ ცდაში დაავიანდა და დი- მარცხდა.

შემდეგი ამბავი — მტერი ხასან რეჯების ძის ხელმძღვანელობით აშოტს თავფარავნის ტბას- თან დაეწია. აშოტმა ძალები მოიკრიბა და ვაი- მარჯვა.

წინა ამბავი — გადმოცემულია როგორ დაედევნენ აშოტს აფხაზანი პირველი გამარჯ- ვების შემდეგ და როგორ დაამარცხა ისინი: აშოტმა ფარავნის ტბასთან.

უფრო შორეული, შემდგომი ამბის წინასწარ გადმოცემაც შეუძლია ბარნოვს. იქ, სადაც ლა-

პარაკია აშოტის პირველ გამარჯვებაზე, მწერა- ლი წინ გაასრრებს შოველენებს და მკითხველს წინასწარ აცნობებს — „აშოტის უძლეველი მფლობელი შეიქმნა შავშეთ-კლარჯეთისა, მბრძანებელი შორეულ მფლობარე.“

ეს შემდეგში იყო, დასძენს იქვე მთხრობე- ლი.

ამ წინასწარი თქმით ინტერესი ნაწარმოებში- სადმი სრულებით არ მკერდება, პირიქით, ძლიერდება. მკითხველს ებადება კითხვა: რო- გორ ვახდა აშოტი შავშეთ-კლარჯეთში შორე- მით მფლობარე არაბთა ბატონობის პერიოდში?

შემდეგისა და წინა ამბის ასეთი გადაადგილე- ბით მწერალი გვიძლევს ერთიანადერთში მხატვ- რულად ჩასმული ამბის გრგხილს. ვარდა ამისა, ასეთი გადაადგილებით ავტორი ერთიანადერთს უპირისპირებს ორ მოვლენას, ორ ამბავს, რომ მკითხველს უფრო ნათლად უჩვენოს შედგენის სო- ძლიერე. ასე, მაგალითად: აშოტი დაამარცხდა თბილისთან და გაიქცა. ამან არც გუნებაზე და- აყენა გამარჯვებული ემირი აფარიანთა და სწო- რედ მაშინ, როცა გამარჯვებას ზეიმობდა ამა- იყო ემირი, შოველია ცნობა, რომ სიხარული ნაადრევია, აშოტმა ძალი მოიკრიბა და დაამარ- ცხა ემირის წარი.

მიზეზ-შედეგისა, წინა და მომდევნო ამბის ზემოაღნიშნული გადაადგილებანი ვასილ ბარ- ნოვის სტილის ერთ-ერთი დამახასიათებელი მხატვრული ხერხია, რომლითაც ავებულია მთელი „ტრფობა წამებული“.

ვ. ბარნოვის სტილის განმსაზღვრელია ისიც, რომ მას პერსონაჟთა ხასიათების განხილს მრ- ვალი საშუალება აქვს. გვიჩვენს ახასიათებს თვითონ, ახასიათებინებს სხვა მოქმედ პიარებს, ახასიათებს მოქმედებაში, სხვა პირებთან, სავ- ნებსა თუ მოვლენებთან მიმართებაში. ყოვე- ლევე ამას მწერალი აკეთებს არჩვეულებრივი ოსტატობით. ადამიანის ბუნების ღრმა ცოდ- ნა, გვირის სულში წედომის უნარი, მშვენიერე- ბის საოცარი ვანცა და ხელოვანის ოსტატო- ბა ბარნოვს საშუალებას აძლევს თანმიმდევრუ- ლად, გამოაკვთოს, ჩამოაქანდაკოს და მკითხ- ველს რელიეფურად წარმოუდგინოს თავისი გმირი, ისტორიული იქნება ეს პიროვნება თუ გამოვლილი.

„ტრფობა წამებულის“ ცენტრალური ფიგუ- რა არის აშოტ მეფე. აშოტ კურაპალატი ისტო- რიული პირია. ისტორია მას იცნობს, როგორც ვანიერ, უძლეველ, გმირ მეფეს, რომლის ღრ- მსაც აყვავდა და აღორძინდა შერვან ყრუს მიერ აოხრებელი ტაო-კლარჯეთი. ვასილ ბარნოვი მთლიანად ისტორიის მიჰყვება, მაგრამ, ამავე ღრმს, აშოტს წარმოვიდგენს, როგორც ზვეუ- ლბრივი, მომაკვდავ ადამიანს, ადამიანურ გრძობებშია და მისწრაფებებით. ძლიერი მე- ფე და უნახესი სულის ადამიანი — ასეთია ბარნოვის აშოტი. ბარნოვის სტილისათვის და- მახასიათებელია ისიც, რომ გვირის პორტრეტს

პირველადვე სრულად არ ხატავს, თანდათან იფესხს და ამდიდრებს სხვადასხვა შტრიხებით: „ახიხადა კარვის კალთა და გამოჩნდა ვაეკაცო... სუდად ღრმად აისახა მის ღიბრონ თვალეში“ (გვ. 98). ასე შემოიყვანს მწერალი ამოტის ნაწარმოებში და შემდეგ თანდათან კვეთს მის რაინდულ, ძლიერ სახეს: „სისხლხორციით ხავსე, ცხოვრების მოხარული, კოპბ უღვაშ ქვეშ ეშხით შლიმარ; არწივით შორს გამჭვრეტელი, შეხი, მღვდარი. მის მძალა შეუღს ხეშუქი თმა შოსღებოდა გარს, უჯილოდაც ძლიერ შეენოდა (გვ. 248).

ჭაღარაც შეერია ბოლოს რაინდს, მაგრამ მაინც შერჩა „მძლავრი აგებულება და სიყისყისე ტანისა“ (გვ. 247).

მწერალი ამოტს წარმოგვიდგენს, როგორც უძლეველ უშიშარ, შორსმჭვრეტელ და გონიერ მეფეს, რომელიც პირადი მავალითი უდიდეს ვავლენას ახდენს მეომრებზე: „როსტოხებურა მისი ძახილი მტერზედ მოწვენილ მესხიტხად უწნდათ ქართველებს“ — ამბობს მწერალი. დიდი გონიერება და შოსახრებულობა გამოიჩინა მეფემ, როცა ლტოლელი ხალხი წინ გაუშვა და თვითონ მცირერიცხოვანი მეომრებით შეებრძოლა მტერს.

აი როგორ ახასიათებს ხალხი მეფეს: „—ღმერთს დაეფარებინა, მტერი დაგვსხმოდა, როცა იმოღენა ხალხი თავს ვეხეია...“

— მშვენიერი ზერხი იხმარა ძალიან გამოცდილი დალოცვილი, მარჯვედ მომღიჭრებელი. ვიწროებში რომ შემოიტყუა მტერი, ღმერთმა მაშინ გადმოგვხედა წყალობის თვალთ. — რა შეუპოვარია ბრძოლაში უშიშია, როგორც უბორცო“ (გვ. 121).

მწერალი, ხალხისა და სხვა გმირთა დახასიათებაში, ამოტე არის შემართებული, აქვს მარჯვენა რეალისა, ნიჭი ცხოველი და ფხიზელი, გონება გამჭრიახი, არის სახეზდრო ნიჭით დაქილდოებული. რაინდი ჰველი, მუდამ წინ მისიწრფვის, ლომივით გრკვირავს, კისკისად მჭიჭრის, ვითა უბორცო. ამოტმა ქედი მოახრევიანა მტრებს, სხელი გაუთქვა საქართველოს, განმტყიდა და გაძლიერდა მისი სამეფო. „რაი მტრის თავდასხმისაგან უზრუნველყო ეს მხატვ (მეფეთი, დ. ბ.), მაკყო ხელი ქვეყნის შენების და მრავალი მოხრებული ციხე-ქალაქი აღაშენა“ (გვ. 188).

მ. ბარნოვი ხატავს ამოტს, როგორც ქვეყნის აღმაშენებელ და გამაძლიერებელ მეფეს, რა თქმა უნდა, ისტორიულ მასალებზე დაყრდნობით, რომლის დროსაც საქართველოს ძლიერება სცენს და აღიარებს მებრძოლმა სახელმწიფოებში: ბიზანტიამ, არაბებმა, ხაზარებმა. ესმოდათ არაბებს საქართველოს დიდი სახეზდრო შნიშენელობა, წერს მწერალი. არაბები საქართველოში ბიზანტიას ებრძოდნენ. ბიზანტიამ, თვით მხრივ, ამოტს არაბების წინააღმდეგ ბრძოლაში იყენებდა და მხოლოდ დამარცხებით ავ-

სებდა მას. თვითონ ძალია არ შესწევდა რეალური დახმარება გაეწია ამოტისათვის, გონიერი ამოტი უოველივე ამაქ ქარვედ ხედავდა: „ბიზანტიის ტახტი ყოველთვის ხუერსა გვიარდებდა, ცოტას გვისრულებს, ეუბნება მეფე ვეზირს, — თავდაჭერით მოგუყარით, გარნა ზრდილობით“ (გვ. 227). ამოტმა კარვად იცის თავისი სამეფოს როლი მეზობელთათვის და ზრთხილი, ტაქტიანი დამოკიდებულება აქვს მათთან. ამიტომაც კეთილმეზობლობაში არიან მასთან უფრო დიდი სახელმწიფოების მჭვრებულები. კეთილმეგობრობის დასამტყიებულად კეთსამა ამოტი ხუროთმოძღვრები გამოუგზავნა არტანუჯში: „მშვერათი (ბიზანტიისა, დ. ბ.) საყუთესო მოსავითხს უძღენიდა ამოტს; მოღმის იხდიდა, რომ აქამდისინ საესეებით ვერ ასრულა დანაბი...“

ამავე დროს აფხაზთა მეფე თეოდორე მოკითხვის წიღისა სწერდა ამოტს, პატივობდა თავისთან...

ამავე დროს იყო, რომ დესპანები მოუვიდა ამოტს ხაზართა ხაყისისაგან“ (გვ. 196-197).

ხაზართა ხაყანის წეჩილი შორსმხედველმა პოლიტიკოსმა მაშინვე გააჭვრიტა დაფარული აზრი — „თუ გადმოვიდა ხაზარი კავკასიონს და სძლია სარკინოზი, რაღა დაუშლის მას შიის აჭეთაც მოიკიდოს ფეხი და დანაყავს. საქართველო განათავისუფლებდა ერთი მტრისაგან, რომ ხელთ ჩაუვარდეს მეორეს“ (გვ. 198). ფიქრობდა ამოტი და მოზიშოლო პასუხი გასცა ხაყანის ელჩებს.

გოიარგი მერჩულე ამოტს ახასიათებს, როგორც ძლიერ და დიდებულ მეფეს, როგორც ეკლესიის სიმტკიცესა და ქრისტიანობის ზღუდეს. „სიმტკიცეო ეკლესიათო, და ზღუდეო ქრისტიანეთაო“, — დასტურის იგი დაღუბულ მეფეს.

ბარნოვის დახასიათებითაც ამოტი ქართული ეკლესია-მონასტრების მფარველი და ბურჯია, ეკონომიური სიმტკიცეა. ამოტმა, როგორც გონიერმა ადამიანმა, კარვად იცის, რომ ურჯულეობთან ბრძოლაში ეკლესია მეფის მარჯვენა ხელია ეკლესია ამოტთან ერთად მედგროდ იბრძვის „ყვრილი ხელში აგარიანთა წინაღმდეგ“. ამიტომაც უწყობს ხელს ამოტი ეკლესია-მონასტრების ნიჭიერი ზრდა-განმტკიცებას. ამოტის დროის ეკლესიის სიძლიერე მთელმა ქრისტიანულმა აღმოსავლეთმა აღიარა. ეკლესიის სიძლიერე მერჩულესათვის ღვთის ნებაა, ბარნოვისათვის — ამოტის დაშინებება.

ბარნოვი ამოტს ხატავს, როგორც ჩვეულებრივ, მომაკვდავ ადამიანს, ჩვეულებრივ, ადამიანურ, ძლიერი თუ სუსტი მხარეებით. ამოტი გმირი რაინდია, მაგრამ აქვს ადამიანური სისუსტენიც. „ხანდისხან ეს შემმართებული ვეკაცი, ბუმბერაზი დაკარვავდა ბრძოლის სურვილს თუ უნარს, მოღუნდებოდა ნებაშა-

ტრეულის... ამისთანა შემთხვევაში ეს იმედინი ვაჟაკი ვლადა უშიზნოდ, უაზროდ, თვითმოქმედების ემსხმოებელი, საკუთარ მკვეთარ აზრთაგან ხელსარიელი* (გვ. 103). იყო შემთხვევად, თბილისთან დამარცხების შემდეგ, როცა მეფემ დაიფიქვა მეფური ვალი ხალხისა და ქვეყნის წინაშე და მხოლოდ საკუთარი ცოლ-შვილის გადარჩენაზე ფიქრობდა, როგორც ერთი უბრალო ადამიანთაგანი.

ვ. ბარნოვის გმირი, თუნდაც მეფე იუოს ის ჩვეულებრივი ადამიანი და ამიტომ დადებითი გმირის ეს სისუსტეც ბუნებრივია. მითუმეტეს, რომ მწერალი დიდხანს არ ტრეუვს თავის სათაყვანო გმირს ამ მდგომარეობაში.

მართალია, ამოტი დამარცხების შემდეგ სასწრაფოცხეთილებს მიეცა, მაგრამ მისმა აღმზრდელმა ბარნიშმა იღროვა. ჩაიხედა აღზრდილის სულში. იცოდა, რომ იქ ძლიერი სიბრძოლედ, ოღონდ მისი გამოფხიზლება იყო საჭირო. მოაგონა ამოტს ქსანთან მოპოვებული საარაკო გამარჯვება, მოაგონა მეფის მოვალეობა ხალხისა და ქვეყნის წინაშე, ბოლოს — საკუთარი იჯახი, რომელსაც საბერძნეთში „მობრძნენებდა“, და ამოტს კვლავ დაუბრუნდა მებრძოლი სული, მასში გააღვიძა თავმოყვარეობამ, მოვალეობის გრძნობამ. საკმაო იყო მეფის გამოფხიზლება, საომარ გუნებაზე დადგომა, რომ აქამდე ფრთამოტეხილი ხალხი კვლავ გამარჯვების რწმენით ფრთაშესტმელი ამოტის ირგვლივ დაჩაბდნენ. ამოტმა ვასცა მოკლე და იმედით აღსავსე ბრძანება:

„დაამხეთ ყვიროსტვირი! ჰყარით დაბდაბ! შეამზადეთ ხალხი! შეეკაზმენით! ამ წაბს თქვენთან ვარ. ცხენი!“

არ გაუვლია საათს, რომ მთელი მებრძოლ-ხალხი ამოტის წინ იყო შეყრილი* (გვ. 117).

ამოტი სწრაფი და უნარიანი სარდალია, საქმარისა ხალხის დასარჩევად მისი სიტყვა ასეთია ბარნოვის გმირი. მართალია, მწერალი შესანიშნავად ახასიათებს გმირს მოქმედებაში, მაგრამ ამოტის სახე გამოკვეთილად და სრულყოფილად იხსენება სხვა მოქმედ პირებთან ურთიერთობაში და იმ იდეებთან მიმართებაში, რომლებიც ნაწარმოებშია გატარებული.

ამოტის სხვადასხვა ხასიათი ელნიდდა დედოფალთან, შუქრასთან, აღმზრდელ ბარნიშთან, ვრიგოლსა თუ სხვებთან დამოკიდებულებაში. გარდა ამისა, ამოტის სახე გახსნილია ნაწარმოების მთავარი იდეების — საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლისა და „ხეციოტურ-რთხეტლი“ სიუჟეტის საფუძველზე. ამოტი შორისმჭერტელი პოლიტიკოსი და გონიერი სარდალი არის, ეს კარგად ჩანს საკუთარ ვეზირებთან, სარდლებთან, თუ მეზობელი ქვეყნების მფლობელებთან მის ურთიერთობაში. ბიზანტიის იმპერატორი, ხანართა ხაყანი თუ

სხვანი ედილობდნენ კეთილშეზობლური განწყობილება ჰქონოდათ მასთან.

ამოტი რაინდია. რაინდულ სტილში ცხოვრობდა ამჟღავნებს იგი დამარცხების შემთხვევაში: „შრომის შემდეგ შეენით ზეიმი, მაგრამ არა ჰხამს მღუელ მტრის მეტად დამცირება, — ამბობს ამოტი, მებრძოლი ფერხტევეს არის დღეს განარხმებული და ჩვენი ვალა დიდსულოვნად მოეპყროთ მათ. უნდა შევემსუბუქოთ ტვირთი დამდაბლებისა“ (გვ. 304). და ამოტს არ სურს იზეიმოს გამარჯვება მაშინ, როცა მისი ტყვენი სისხლის ცრემლით ტირიან.

რაინდული იყო მისი დამოკიდებულება პატივსთან, ვიდრე შუქიას შეიყვარებდა. „რაც გადავარჩინე (ამოტი, დ. ბ.) პირდაპირ მეძმო, ამოტი არასდროს არ იფიქრებს თუნდ მებრძოდენ სიყუთეს“, — ამბობს პატა. მეფის ვაჟაცოხას ჩრდილი მოადგა მას შემდეგ, რაც მისთვის თავდადებული მეგობრის შეუღლე შეიყვარა. ხანდახან მზადაც იყო გაევიძრა მეტოქის ვული, მაგრამ სინდისი მაინც ჰქენჩნდა მეფერაინდს: „ვერს ჰეპრიგებოდა იმ ამბავს, რომ უხედურება პატაგან, რომელიც ოდენმე რაინდულად უყვარდა... ესლა სიხარულს შექსა ჰხადებდა მის გულში“. არ დაინდობდა მშობილს — ამბობს მწერალი და მაინც ამართლებს, რადგან ყოველმხელე სიყვარულს ჰყავდა გმირი დამორჩილებული.

სიყვარული — ეს არის იდეა, რომელზეც აყინებულია მთელი ნაწარმოები და რომლის საფუძველზეც გახსნილია გმირის სახე. შუქიასადმი სიყვარულში გამოიკვეთება ნახი და მგრძობიარე ამოტი-მეფერის სახე. შუქიასთან ურთიერთობაში ამოტი ნახია, თვინიერი და კეთილი. სიყვარული ამართლებს მეფის ვარტაცებას, მეუღლის ღალატს. მეუღლესთან დამოკიდებულებაში ამოტი მარად მის პატივისმცემლად რჩება. გურანდუბტს თავისი ადგილი უთავია, როგორც დედას და როგორც დედოფალს. ამოტი დუფარავად ეუბნება ცოლს, რომ ის არის „დედოფალი გვირგვინისანი, თანამეხებდრე ეკლესიისგან მოცემული... დედა შევლთა ჩემთა! ვერაფერს შეგვეცოლოს შენი ამაში უკნასოდეს! მაგრამ... სუსტია გული ციცისა... უნდოდა ბოღიმი მოეთხოვნა თვისგან უნებლით შეურაცხყოფილი მეუღლის წინაშე“ (გვ. 350), ამბობს მწერალი და ედილობს უოველმხრეც გაამართლოს ამოტის ტრეუბა შუქიასადმი.

ნაწარმოების მეორე მოქმედი პირის — შუქიას სახე მთლიანად სიყვარულის იდეის საფუძველზე იშლება. სიყვარული და მშვენიერება ერთმანეთზეა გადაჯავებული და ამიტომაც ბარნოვისათვის სიყვარულის ობიექტი მშვენიერებაა. ასეთია მისი შუქიაც. „შუქური ვართული იყო სარკვემი მწერით. იგი ეალერსებოდა

სიციცხლით სავსე სახეს, მიჭვრიტადან რომ გამოჰმებრდა მას მოზღვიმარე, უაღურსებდა თავის სპეტაკ ლოყას ვარდით შეფერილს, მოსწონდა ტვერი დახილ წამწამთა, თვალთა სხივის რომ გაეშეჭებინა, მწვანე ციფად გამოკრთომილსა“ (გვ. 235).

არც შექმის მთლიან პორტრეტს იძლევა მწერალი ერთი დახატვით. შექმის სახეს ბარნოვი მთელი ნაწარმოების მანძილზე ავსებს, განსაკუთრებული სიყვარულით გამოჰკვეთს მის თვალებს. ყვევლებს თაივლეთი, ხელწინფერი მასაობელი თვალებით შემოიყვანს მწერალი თავის გვირ ქალს და მკითხველიც ამორტთან ერთად მუდამ ხელდავს შექმის ცისფერ თვალებს, რომლებშიც იხატება „მეფისადმი მოწონება, აღტაცება, თავჯანსიყვამა უსაზღვრო“ (გვ. 149).

შექმის დასახატავად მწერალი არ იშვრებს ეპითეტებს თუ შედარებებს, შეტაფორებსა თუ სხვა მხატვრულ სახეებს. „სახეზე კდემის ყუაჩო ვადეშალა. თვალნი სხიოსანნი ძირს დახარა, ვეკეცს თვლი მოსტყვა ცილის მორცხემა სიშვენიერემ“ (გვ. 142). კდემის ყუაჩო, თვალთა ძირს დახარა, მორცხე სიშვენიერე შექმის არა მარტო ვარეგან, არამედ შინაგან, სულოერ კდემამოსილებსა და სიშვენიერეზე მოუთითებენ... მწერალი ვიტაცებით აღწერს შექმის ღაწვეებს, „მარჯნის ტუნ-ბაგეთ, ფოსოგებს ლოყებზე — შექტართა ღამბ სავებრბებს“, „სპეტაკ სელს“, „თლი თითებ“, „ბროლის ყელ-ყურს“, „ტანს ლერწმად ახელს“, „შოღტვით მოწინილს“, „სპეტაკ ხორცსმულ პაწიწინა ხელს, შაქრისგან ნაწინდაყებ მოგტაო თითებზე“, „ტერეად დახრბილ წამწამებს“, „მარკალიტის ნიყარისავით სპეტაკ ზურბებს“.

შექმის სიყვარული ამორტისადმი იდეალური, ბარნოვის ვაგებით, ლეთიერია. შექმია — ეს სიყვარულია, სიყვარული კი თვით ღმერთია. მასშალამე, შექმია ღმერთია, ამქვეყნად მშვენიერების სახით მოვლენილი. შექმია პაეროვანია, განტვირთულია ამქვეყნიერისაგან, ნივთიერისაგან, მისი სიყვარული ამორტისადმი არ ათის ხორციელი, მერჩულეს შიერ „სიძვად“ მონათლელი. ბარნოვი ხსნის მას ქმრის მოღალატე ქმრისის სახელს. მისი შექტარი სპეტაკი და წმინდა, გულტბრევილი და ფაქიზი, მარად ებიწოა ანგელოზიებით. შექტრის სავანეში „მომაკლავი ვინმე დედაყაი კი არ ჰგდებოდა ნაა (ამორტს, ღ. ბ.), არამედ ხორცსმული ფერია მარად ქალწული“, ამბობს ბარნოვი.

დედოფალს არ შეუძლია შექმისებარ სიყვარული, ამიტომაც არ ათის შექმისავით მშვენიერი. მასში გონება სკარბობს გრძნობას. დედოფალი ჰკვიანი, თავდჭერილი და ხვიადია. მუდამ გაერთიანებული საქართველოს გვირგვინისაგან ისწრაფვის, საჭიროების დროს ჰუ ვეჭვს ემსგავსება.

ღტოვლილ ხალხში ძრწოლა და არეულობა შეიქნა. ამის შესახებ დედოფალს^[1] მოასწუნეს „— მომგვარეთ ცხენი! — მარანა დედოფალმა და „იქ მომართა ტე ვეფხემა, სად მებო იყო ხმაურობა, დარტენვა და წუხილი... — ნუ ვემინათ! ნუ შეძრწუნდებით არ ვაგეწირავს ღმერთი კეთილი და მის შეწვევით მეფე ამორტი. და თუ მოხდა უბედურება, პირველი მსხვერპლი ვიქნები მე ჩემის შვილებით“ (გვ. 132).

გერანდუბტი საქართველოს ღირსეული დედოფალია, მაგრამ ვიროზი და ცივი ქალი, ვერ უწევს მეუღლეს ღირსეულ ცოლობას, არა აქვს უნარი სიყვარულისა და, ბარნოვის აზრით, ანეთი აღამიანი ღმერთისგან, ე. ი. სიყვარულისგან განწირულია. მამინაც კი, როცა სატრფიალოდაა მოწოდებული, მასში სკარბობს ნივთიერი მეფე და დედოფალი. „ნელის ნაბიჭო ვაგმართუნე გალიაკისკენ. წუნარად მუსიფიზონდენ, მძიმე მოხანდა დედოფალი, მეუღლე ნივთიერი“. ქმრის სიყვარულს მასში ყოველთვის სკარბობდა პატემოყვარებობა და განდიდების სურვილი. თანაგტანობის არც ერთი სიტყვა არ დასცდა დედოფალს, როცა ამორტი მტერთან დამარცხდა. არც ერთი სიტყვით არ გამოხატა სიხარული, როცა ამორტი გაიმარჯვა. არც შეეგება გამარჯვებულ მეფეს ომიდან დაბრუნებული მეფე კი მოსალოცად გამოსულ ხალხში დედოფლისა და შვილების ტაბრტვენის ეჭვებად. „ზეიადობას ნება არ მიეცია მისთვის ხალხს გაყოლოდა. აღბათ არც ჩემი გამარჯვება მიანია მტრის პატვის ღირსად. ეკ, მისთვის მიანე მხოლოდ იარაღი ვარ დიდის დიდების“ (გვ. 148). მწარედ ფიქრობდა მეფე ამითვე გამართლა მწერალმა ამორტის ნაბიჭი.

მშვენიერი იყო თებრონიაც, ვიდრე უყვარდა. დაქვარება სიყვარული და დაქვარება სილამაზეც. შეეღვით შალხაში თებრონია თვალბამორბეტულ დედობად ვადიქვა. გულიც ვაუ-სასტიყდა. და ერთ დროს სასიყვარულოდ მოწოდებულმა ქალმა, მას შემდეგ რაც გრძნობათაგან დაიცილა და ყინულის გროვად იქცა, შეუბრალულად მოსპო სიყვარული — ამორტისა და შექმის მშვენიერი ტრფობა.

წარმოსდგეი ვაგეკი იყო გრივლი, ხილვითა დიდი, მშრალი აგებულების, ძარღვიანი, ხორციითა თელი, მასაყითა სრული, სრულიად გვამითა მრთელ. ვამჭერტი თვალი ღრმად შემხუდველი. მარბთაგან ნაკელი შებლი. თმა ხშირი, ღოზის ფაფარივით ვარდმოფენილა“ (გვ. 250-251). თითქმის მერჩულესებარ აღწერს ბარნოვი გრივლის პორტრეტს, მაგრამ სასტაკია გრივლი მიწნობა — გრივლის ღმერთი. სიყვარულის ღმერთი ამშვენიერებს აღამიანს. გრივლის ღმერთმა კი წელში მოხარა ის, ამორტი და გრივლი თითქმის ტოლები არიან. მაგრამ ამორტი სიყვარულით არის გასახიფისნებული. ქალბარმერთული რაინდი“ კისკისად დაქ-

ქრისი, გრიგოლი კი წელში მოხრილი, უაჯარ-
ყენს დაურღნობილი ნიხეცია, გრიგოლმა უარ-
პყო თებრონიას სიყვარული და ამქვეყნიური
მშვენიერებისაგან განიტვიტრთა კიდევ-ღარა
მხოლოდ სხეული, ცოდვის ტური, საღმრთო
შურით თვალბამომწვარი.

სამაგიეროდ, გრიგოლი სულიერი რაინდია.
ბავშვობიდანვე ამისათვის გაჩენილი. „მარხუ-
ლობაში იზრდება მსგავსად წინამორბედისა;
ღვინოს და ხორცს არ ეხება; მთლად ერთდება
ბალღურ ცელქობას თუ ლალობას; განმარტოე-
ბით ატარებს დროს თავის სადგომში; მხოლოდ
წიგნია მისი მეგობარი“ (გვ. 247), მოგვითხ-
რობს ავტორი.

გრიგოლის მოქმედებაში ვლინდება მისი ხა-
სიათის სიმტკიცე, ნებისყოფა. უარპყო გრიგო-
ლმა ამქვეყნიური სიამე, დიდება, უარი სთქვა
მსოფლიო (ე. ი. ამქვეყნიურ) ეკლესიის მეთა-
ურობაზე და აირჩია შწირის ეკლესია გზა.
მერჩულეც და ბარნოვიც ხაზს უსვამენ გრიგო-
ლის მტკიცე ნებისყოფას, მის შეუდრეკელ და
ენერგიულ ბუნებას, ღვთისადმი ძლიერ სიყ-
ვარულს.

მერჩულეს გრიგოლი განსხვავდება ბარნოვის
გრიგოლისაგან. მერჩულეს გრიგოლი წმინდა-
ნია, უბიწოა, სასწაულომოქმედი. მის სიწმინ-
დესთან შიახლოება, ზელის მიყარება სწეულებს
კურნავს, დაგრდომილთ აღადგენს. ასე ლოცვი-
თა და ჭერის შეხებით განკურნა მერჩულეს
გრიგოლმა ბავშვი, რომლის „ქელნი და ფერქნი
მტერისაგან (ეშმაკისაგან, დ. ბ.) მიხუმელ იყ-
ვნენ და პირი გარემოქცეულ იყო“. მერჩულეს
გმირი გარდაცვალების შემდეგ „შეერთო ანგე-

ლოზთა კრებულსა“. ბარნოვის გმირი კი არის
ანგელოზივით წმინდა. მას მარტო-მარტო-
რი როდი ამოძრავებს. მისი შტრუს-მშვენიერება
აღამიანურია. მის ლოცვებში, მონოლოგებში,
ამოტოან მეტოქეობაში ჩანს პატივმოყვარეო-
ბა, ლტოლვა, მიღწეის დიდებას და დასქარ-
ბოს მეფეს. იგი ყოველთვის ერთმანეთს ადა-
რებს ამოტის ტახტს და თავის ზეციურ ხატს,
ამოტის გვირგვინს და თავის სხივოსან გვირ-
გვინს. როცა ამოტისა და შექიას ტრფობაში
ჩაერია, გრიგოლს მინც მარტო ღვთიერი ვალი-
არ ამოძრავებდა. სურდა „თავისი ძალა გამოე-
ჩინა და სამეფო ტახტი საბოლოოდ ეკლესიასა-
თვის დაემორჩილებინა. „შემომხებულყო ლო-
ცვა განდევლისა, ვერღა ვიღოდა საყდრად-
მალისა. მისთვის დაბეგოდა მის ეედრებას
ფრთა, რომ მის მისწრაფებაში მეფის შესაბე-
რეული იყო ნივთთა თვისება ბნელი და მიძიე;
ნასახი იმ თვითმოყვარებისა თუ გამოჩინებო-
სა, რომელმან დასცა სატანელი“ (გვ. 402).

ამოტისა და სახელმწიფოსთან ურთიერთობა-
ში რაივე მწერალი გრიგოლს ახასიათებს, რო-
გორც ქრისტიანული ზნეობისა და ეკლესიის
სიმტკიცის დამცველს.

ამრიგად, ვასილ ბარნოვის ყველა გმირის
სახე მხატვრულად იხსენება სახეთა შთიან
კომპლექსში. გმირთა სახეები რელიეფურად
იყვებებიან და ქანდაკებიან მკითხველის წი-
ნაშე ნაწარმოებში გატარებული იდეების სი-
ფუძველზე, ამ იდეების განამტკიცებელ გმირთა
ურთიერთდამოკიდებულებასა და საგნებას თუ
მოკლენებთან მათი მიმართების საფუძველზე.

ბურამ რჩეულიშვილის სსოვნას

გურამ რჩეულიშვილის გამოჩენა ჩვენს მწერლობაში მოვლენა იყო. ეს კი იმდენად იშვიათი რამ გახლავით, ბედნიერი ვარ, ამ მოვლენას მოწმე რომ ვიყავი. ათა წელი გავიდა მისი გარდაცვალების დღიდან და მაინც ვერ შევრიცხებია, ვერ დამიჯერებია მისი სიყვდილის შემსარავი ფაქტი. მკონია, ზვეულბერივად, სადღაც, შორს, სამიგზაურად არის წასული და გელოდები, რომ უსათუოდ დაბრუნდება.

ის იყო მართალი, პირდაპირი და გულწრფელი ადამიანი. ქალაქში მთელითი დადიოდა, მუდამ საკინძვასხნისი, თავაწული, დაძაბული. მუდამ რაღაცზე კამათობდა. ასეთი ცხარე კამათი იმით იციან, ვისაც რაიმე შეწონა სწავლით, შეწონა არა ზურგულად, არამედ ღრმად, რათა ის რაიმე თავიანთი არსების ნაწილად აქციონ.

როდესაც მას უსმენდა, გრძნობდი, ამ ქვეყნად მხოლოდ მწერლობისთვის იყო გაჩენილი. ის იყო მწერლობისაგან დადღასმული, სათავისოდ გამოჩვეული ათას მის მეგობარს და ამხანაგს შორის. ამ დღს ის ხაამაგით ატარებდა და სწამდა, რომ საქმის გაკეთება ნამდვილად შეეძლო. ეს ურყევ რწმენა კი მისი სულის სიმძლიერესე მტკიცელებდა.

გათუავებელი ხეტილი შიშისა და უგაერივლ ტრამალეში, შეზადურბთან ერთად თვესის ქარაჭების დევნა, შეცხარეებისა და გელოდების კარგეში დაშვების, თვეა, თბილისიდან თვეობით გადაკარგვა ზოგს მამინ მტკად უგნაურად ეჩვეებოდა. დღეს კი ვველა დარწმუნდა, რომ ეს მისთვის იხეთვე მუნებრივი იყო, როგორც სხვებისთვის ოთხსში, მაგიდასთან ჯდომა, ანდა თეატრში სიარული, თუმცა თეატრი მასაც ძალიან უყვარდა და თუდაცვისი წლის ჭაბუგს მიმდენიმე მტკად ხაინტერესო პიესა დარჩა. ის იმ მიერე-რიობის ადამიანთა ჯგუფს გუთუნობდა, რომლენ-ბიუ პირველი ჩადიან ველკანას კარატრში, პირველი-ნი ჭრან მათუღლხარაიებს, პირველი აბუგენ კარს, პირველი ადინ მწვერალზე და ასევე პირველი ევბიან უსინდისობისა თუ ღლატის შუბზე. პირველობის ეს გრანობა მათ ინსტიტუციითა აქეთ თანდაყოლილი და თუმცა ეს ტყვილის მტკს არაფერს ანიჭებთ, მაინც ბედნიერები არიან.

ისივე ბედნიერი იყო! მართალია, დღეს შეიძლება უცნაურად მოგვეჩვენოს ეს სიტყვები, მაგრამ ერთი წუთით იმაზედაც უნდა დაფიქრდეთ — განა ბედნიერება მხოლოდ უსრუნველობა და სიხარულა? რამდენი დათმობდა, ცხოვრებას ამ ბედნიერებას ერთი წამით მაინც რომ ზიარებულყო! მას კი ღვთისგან ჭკონდა მოხადლებული ეს მძიმე, მაგრამ ნეტარი საჩუქარი.

მას უყვარდა მთები, ცხენები და ზღვა — ხიმაღლე, მიძარბა და ზიერცე. უყვარდა პირველყოფილი, კაცის გახელებითა და ენებით და სამყაროს ქვის კედლებისაგან შუბლზე კობი აჯდა და შუხლისთავები, გადატყვევებული ჭკონდა.

მთა მისთვის იქცა იმ მოჯადოებულ სამყაროდ, სადაც ის პოულობდა თავისივე ფანტაზიით შექმნილი კონფლიქტების შესატყვის მოვლენებს. გურამ რჩეულიშვილი ბობოქარსა და ძლიერ სახაბოებს ეძებდა იქ, დიდი, თანამედროვე ცივილიზაციის კერებისაგან დაშორებით. ეს შეიძლება იმ რომანტიკული წარმოსახვების სიჭარბითაც აიხსნას, რითაც 'სე მდღარია სიტყბევე. მთების დიდებულსა და მკაცრ ფონზე ზოადად იყვითება ადამიანის ენება: სიყვარული, სიძულვილი თუ დილატი. ეს ენებები პირეახნისილ კრილი-ბებივით მშურვალა და მტკაერული.

„ქ პოესია განუკეთისავად მატრონოს პრისაზე, პოესია თვისი „ულოგიო“ ენებებითა და გამოხატვის შეუღარებელი დრამატული სიმშენეარით“ — წერდა ის და მისი მოთხრობები „სიყვდილი შოგაში“, „ბათარეკა ჭანჭარული“ და სხვა მრავალი სწორედ ამ „დრამატული სიმშენეარითა“ განათებულა.

ეს უცნაური ძალით განიცდიდა ბუნებას, რომელიც, აღტაცებასთან ერთად, აკრიობდა კიდევ. შეიძლება ეს შეკრიობა იყო სწორედ ის, რაც მას სტიქიასთან ხაბრძოლველად აღინაშენებდა. მას გამუდმებით აოცებდა კონტრასტი სამყაროს მარადიულობისა და ჩიტის კვერცხებით ხელში ჩამტყვარა კაცის სიცოცხლის წამოვრებასა. ეს ერთი შეხედვით, ძუთივე მარტივი კონტრასტი, როგორც შუკი და ჩრდილი, თეთრი და შავი,

ტყილი და მწარე, მაგრამ ამავე დროს კაცის გონები-
სთვის მიუღწეველი და ამოუხსნელი.

ის წერდა მას, რასაც ხედავდა ან განიკვდიდა, ამი-
ტომ მისი მოთხრობები დღიურის ფურცლებს მოგვა-
ვონებს, სადაც მისი ცხოვრება თამამი გულახდი-
ლობითაა გადმოცემული. ზოგიერთი კომპია და მონა-
ლისტ კალმონსანეით მას დამირცხვება არ ახასიათებ-
და და ამითაც დიდი მწერლის თვისებას ამგვარებ-
და. ის გრამობდა, რომ ყველაფერზე შეეძლო წერა,
რადგან იმასაც გრამობდა, რომ ნამდვილად ცხოვ-
რობდა.

„ნათელა ვარბოდა უხარბასარ მთებს შუა ჩაწო-
ლილ შავ მინდორზე. მუს უკვე გაედნო დილანდე-
ლი ჭირბილი. დიდ, ძლიერ გარეშობი სულ ერთი ბე-
წო მოჩანდა მისი შეპრობილი სხეული“. მთებით მე-
მორაკალური სამყაროს ნაფლეთით შეპყრობილი სხე-
ული აღმართისა იგი, როგორი ვეება წარმოდგენები
ქონდა მას, როგორი პლასტიკური და მკაფიო აზრო-
ვნება!

გურამ რჩვეულიშვილი თავის მშვენიერ მოთხრობა-
ში „მუხანი ამბედი და სიკოლეტ“ წერდა: „ზღვა მი-
სთვის არც ლამაზი იყო და არც უმნი. ზღვა იყო
ის, ურომლისოდაც ცხოვრება ვერ წარმოვლენია ამ-
შედ“. ამ სიტყვების ავტორისთვისაც ეს ქვეყანა არც
ლამაზი იყო და არც უმნი. ეს იყო ის, ურომლისო-
დაც მას არსებობა არ შეეძლო. საკვირველია, რო-
დის მოსაწრო მან ამდენი რამის ასე მსაფრად შევა-
რება, მაგრამ კიდევ უფრო საკვირველია ის, რომ
შესძლო ეს სიყვარული ჩვენთვისაც ასევე მამაჩრად
გადმოვს.

შატალში, მთის ამ ყველაზე უფრო მივარდნილ სო-
ფელში, ჩაბნელებულ კომპი ცხოვრობს შიხა —
ბათარეკა ჭინჭარაულის ცამეტი წლის ქალიშვილი.
იგი ქვეს შირის ამოსული ფავილითი ნახია და სა-
კვირველი. მისი სული ძეგლი ფაქიზია. თითქოს აპრა-
ლის ქარის ფრთაზე ასვნიყო, მისი, ფიქრი თუ სიზ-
მარი სახევა მთვართა და შიხა, ვარსკვლავებითა და
აფავებულად რტოებით. ვინც კი შეხვდება, ყველას
უკერის „უცნაურია, საიდან გამოვიდა ასეთი ქალი
შატალის კომპიში“. მის გვერდით ცხოვრობს მანა-
მისი, ბათარეკა ჭინჭარაული, ავაზაკივით უკმური
ხასიათითა და ქვეცილი. ბათარეკა თოვლმა კომპიში
გამოკეტა, უმოქმედობამ კიდევ უფრო გააბოროტა-
აღარ იყის, როგორ გადმოხანძხის დაბრკვებული
ენერჯია და ღონე. ერთ დილით მან თავის ქალი-
შვილზე შეაფრება მზერა, თითქოს პირველად დაეჩა-
ხის ოცნებებს გადავლილი შვილი, სიძრავზე წავი-
და ბათარეკას „ისევე, როგორც საქონლის პარსვი-
სას ამხანაგის უმოქმედობის დროს სჩვეოდა“. უკვებ
ინსტიტუტით იფრანო იმ უფსკრულის სიღრმე, მას
რომ თავის ქალიშვილისგან ყოფიდა და თითქოს რა-
დაცის წინააღმდეგ ამხედრდაო, გამეტებით ხილა
შეშოკარა ქალიშვილი.

დილით შიხა ჯაჭვზე ჩამოკიდებული იპოვეს.

ეს მოთხრობა თავისი ელერით „მორცხვა“ შატალის
კომპებს და კიდევ ერთხელ მოგვაგონებს „ქუჩის ღმ-
დი გაფრთხილება ჭირბეება იმას, რასაც აღმართის
ოცნება ქვეია.

გურამ რჩვეულიშვილს აქვს რამდენიმე მოთხრობა,
სიოფლიოს ყველა ანთოლოგიას რომ დაამწვენება.
მათ შორის უპირველესად უნდა დაეასახელო „ნათე-
ლა“ და „ცეცხლი“.

„როცა გამოვლინა, უკვე დამე იყო. წვიმას გადაე-
ლო და დახლელი დარბაზებიდან სახეს მთვარე
ანათებდა. ცეცხლი ფანჯარასთან მივიდა, გუბეებში
მთვარე და სწრაფად მიძრაგი დახლელი დარბაზ-
ში მოჩანდა. ქარი წამოხუტუნავდა ხოლმე და ცის გა-
მოსახულებას აკასგალებდა გუბეში. ღობის ძირას
საკიდავად გაღმებული კნუტა კნაოდა. ვილაცამ
ხარი დარგვა. ცეცხლი საათის დახედა, პირველი საა-
თი იყო. მერე კარი გააღო და შემოსულ მამას მივ-
გება.

— ხად იყავი, მამა, ამდენ ხანს?“

ეს მოთხრობა ხედიის ბალახითაა მოქოვილი და,
როცა კითხულობ, ნელ-ნელა, თორიდან, ურედ, მაგრამ
თანდათან უფრო მკაფიოდ ითქვის ხალხური ლექსის
ნაღვლიანი მელოდია გესმის:

სიკვდილმა ჩამოიარა,
თბილი დახედა წინაო,
სიკვდილო, თან წამაყვანე,
თბლობა მიმეწვიანო.

რასაკვირველია, ეს ასოციაცია მეტად სუბიექტუ-
რია, მაგრამ განა ყველა ჭეშმარიტი ნაწარმოები ასე-
თივე განსხვავებულს, მაგრამ ამავე დროს ულოგიკოდ
მსგავს მელოდებს არ წარმოიშობს?

სიადან სქონდა ამ სიცოცხლითი სახეს ჭაბუკს
ამოდუნა სქონდა, რა ხმები ესმოდა, რა წვენებებით
ქონდა თვალი სახეს? რამდენი რამე უნდოდა ეო-
ქვა და ვერ კი თქვა. ეს კიდევ უფრო იმიტომ არის
დასანანი, რომ ვიციო, რისი უნარაც ქონდა.

ზოგს არჩნია უჭირავს ხელში და მწერლის ღირსე-
ბას იმიო ზომავს, მაგრამ როცა განკითხვის ეამი მო-
ვა, ერთი, ჭაბუკის ფოთლოვით მსუბუქი ფურცელი
მრავალ, მდიდრულად გამოცემულ ტომს გადაწოის
ხოლმე, სამწუხაროდ, ეს სასწორი ჩვენს ძვირფას
შეკობამ, ჩემი თაობის სიამაყეს ნაადრევად დაუღვეს.
აჰ, მისი ბნა მინევა და ბარაქიანი.

გურამ რჩვეულიშვილის სიტყვა სწორედ იმ ხნულში
ჩაგარდა, საიდანაც ის კიდევ უფრო გამწვენიერებუ-
ლი დაუბრუნდება თავის მშობლიურ ლიტერატურას.
ეს ხნული კი ჩვენი მადლიერია გულია.

ამიბენ, ნამდვილი მწერლობის ყველაზე პირუთ-
ნული მარული დროაო. სრული ჭეშმარიტებაა! და
სწორედ ამიტომ შკონია, რომ მოვიდა ეს დღეც, რო-
ცა ქართულმა მწერლობამ გურამ რჩვეულიშვილის
ნეშტი დიდუბის პანთეონში უნდა გადმოსავენოს.

5

б. 26/4

8360 80 333.

ИНДЕКС
761-28 01033

«М Н А Т О Б И»

**ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ГРУЗИИ